

TC
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı
Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı

Doktora Tezi

Küllüoba İlk Tunç Çağı Mimarisinin
Batı Anadolu ve Ege Dünyası İçerisindeki Yeri

Cilt I - Metin

Erkan Fidan
2502050022

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Turan Efe

İstanbul 2011

TC
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı
Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı

Doktora Tezi

Küllüoba İlk Tunç Çağı Mimarisinin
Batı Anadolu ve Ege Dünyası İçerisindeki Yeri

Cilt I - Metin

Erkan Fidan
2502050022

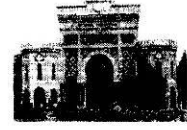
Tez Danışmanı
Prof. Dr. Turan Efe

İstanbul 2011

İ.Ü. Bilimsel Araştırmaları Yürütücü Sekreterliği tarafından desteklenmiştir (proje no: 6541).

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA ARKEOLOJİSİ BİLİM** Dalı ders dönemindeki Eğitim-Öğretim Programını başarı ile tamamlayan **2502050022** numaralı **ERKAN FİDAN**'ın hazırladığı "**KÜLLÜOBA İLK TUNÇ ÇAĞI MİMARİSİ'NİN BATI ANADOLU VE EGE DÜNYASI İÇERİSİNDEKİ YERİ**" konulu **YÜKSEK LİSANS- / DOKTORA TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 28.Maddesi **29.03.2011 SALI** günü saat:**14.00**'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **...kabulüne.....**'ne* **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR.TURAN EFE	Kabulüne	Turan efe
PROF.DR.MİHRİBAN ÖZBAŞARAN	kabulüne	M.Özbaşaran
PROF.DR.KEMALETTİN KÖROĞLU	Kabul	Kemal Köroğlu
PROF.DR.NEJAT BİLGEN	Kabulüne	Nejat Bilgen
DOÇ.DR.NECMİ KARUL	Kabul	Neçmi Karul

Adres: Besim Ömerpaşa Caddesi Kaptan-ı Derya Sokakı 34452 Beyazıt/İstanbul
Tel: 0212 440 00 00 / 14219-14220-14221-14222-14226-14227-14243
Fax: 0212 440 03 40 e-mail: sbe@istanbul.edu.tr

ÖZ

Batı Anadolu İlk Tunç Çağı mimarlığı, Yakın Doğu Arkeolojisi'nin hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz önemli konularından biridir. Eskişehir yakınlarında yer alan Küllüoba'da 1996 yılından bu yana aralıksız olarak yapılmakta olan kazılar, konunun aydınlatılması yönünde önemli katkılarda bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar Küllüoba'da en azından Geç Kalkolitik Çağ'ın ortalarından İlk Tunç Çağı'nın sonlarına kadar hemen hemen kesintisiz yerleşildiğini göstermiştir. Kazının büyük oranda yatay olarak gerçekleştirilmesi, geniş alanlarda değişik evrelere ait genel yerleşim planlarının saptanmasını sağlamıştır.

Bu tez ile Küllüoba İlk Tunç Çağı mimarisi ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu kapsamda önce, söz konusu mimarinin özellikleri ve zamanla nasıl bir gelişim izlediği konularında bilgiler verilmiştir; daha sonra da kullanılan yapı tekniklerinin, genel yerleşim dokusu ve ev planlarının Batı Anadolu ve Ege Dünyası'ndaki çağdaş merkezlerle karşılaştırılması sonucu, Küllüoba İlk Tunç Çağı mimarisinin söz konusu bölge içindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Böylece bu çalışma ile Batı Anadolu'da, hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz İlk Tunç Çağı genel yerleşim dokusu ve ev planlarının ortaya çıkarılmasının yanında, mimaride yöresel özelliklerin saptanmasına da önemli katkılarda bulunmaktadır.

ABSTRACT

The Early Bronze Age architecture of western Anatolia is one of the topics of which we know very little. The excavations which have been carrying on uninterrupted since 1996 at Küllüoba which is situated near Eskişehir, have contributed greatly to shedding more light on the subject. The investigations conducted at the site have yielded a sequence stretching from the Late Chalcolithic Period up to the end of the Early Bronze Age. General architectural layouts of the settlement phases could be established due to the work carried out horizontally in large areas.

The thesis submitted here deals with, in full detail, the Early Bronze Age architecture of Küllüoba. Firstly, its characteristics and the developmental phases have been examined. Secondly, its place in the West Anatolian and Aegean EBA has been determined by comparing the construction techniques used, general settlement patterns and house types with those of the contemporary sites in these regions. Thus, this study makes an important contribution, not only to the determination of the general settlement patterns and house types, of which we know very little, but also to the establishment of local characteristics of architecture as well.

ÖNSÖZ

“Küllüoba İlk Tunç Çağı Mimarisinin Batı Anadolu ve Ege Dünyası İçerisindeki Yeri” başlıklı bu tez kapsamında, önce söz konusu yerleşmeye ait MÖ 3. Binyıl mimarisinin özellikleri ve gelişimi incelendikten sonra; Küllüoba'nın içinde yer aldığı, İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nin İTÇ mimarisi Küllüoba mimarisi ile birlikte değerlendirilmiştir. Daha sonra da tüm Batı Anadolu ve Trakya'nın yanında, Ege Adaları ve Kıta Yunanistan'daki İlk Tunç Çağı mimarlığı ile ilgili olarak kilit yerleşmeler ele alınmıştır. Böylece bu geniş coğrafyada, Küllüoba ve dâhil olduğu Frigya Kültür Bölgesi İlk Tunç Çağı mimarlığının Batı Anadolu ve Ege Dünyası İTÇ mimarlığı içindeki yeri vurgulanmıştır.

Tezin danışmanlığını, Küllüoba Kazıları'na da başkanlık eden Prof. Dr. Turan Efe yapmıştır. Öncelikle Küllüoba mimarisi üzerinde bu çalışmayı yapmama olanak sağlayan, hem fotoğraf hem de çizim anlamında Küllüoba kazı arşivini kullanmama izin veren değerli hocam Prof. Dr. Turan Efe'ye teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca kendisine, tezin her aşamasında gösterdiği yakınlık ve sahip olduğu tecrübelerini paylaşması sebebiyle minnet borçlu olduğumu belirtmek isterim.

Tez izleme komitesinde yer alarak görüş ve önerileriyle tezime katkılarda bulunan Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu'na da en içten teşekkürlerimi sunarım. Mimarinin değerlendirilmesi ve karşılaştırılması bağlamında ilgi ve yardımlarını gördüğüm Seyitömer Kazısı başkanı Prof. Dr. Nejat Bilgen'e, Yrd. Doç. Özlem Çevik'e, Dr. Ourania Kouka'ya ve Dr. Eylem Özdoğan'a teşekkürü bir borç bilirim.

Küllüoba mimarlığında kullanılan taşlara ait kaynakların bulunmasına yönelik olarak jeolog Yrd. Doç. Dr. Ali Yalçın ile birlikte yaptığım araştırma ve değerlendirmeler bana yepyeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu vesile ile kendisine bu zevkli ve öğretici çalışma için çok teşekkür ederim.

Mimari çizimlerin aydıngere geçirilerek birleştirilme safhasında çok yardımlarını gördüğüm arkeoloji öğrencileri Bekir Anul, Ali Teke ve Mustafa Can Yalçın'a; bu planların değerlendirilmesi ve diğer merkezlerle karşılaştırılması noktasında devamlı bilgi alışverişinde bulunduğum Arkeolog Mehmet Sağır'a (MA), hem bu tartışma sohbetlerinin odağında olan, hem de tez içerisindeki 3 boyutlu çizimleri gerçekleştiren Murat Afşar'a sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Bu uzun soluklu çalışma boyunca pek çok konuda yardımlarını esirgemeyen Deniz Ay-Efe ile birlikte yol ve çalışma arkadaşlarım Dr. Murat Türkteki ve Deniz Sarı'ya bugüne kadar gösterdikleri destek için çok teşekkür ederim.

Bu tez, İ.Ü. Bilimsel Araştırmaları Yürütücü Sekreterliği tarafından desteklenmiştir (proje no: 6541). Ayrıca Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED) ile American Research Institute in Turkey (ARIT) 2009 ve 2010 yıllarında doktora araştırma bursları çerçevesinde maddi destekte bulunmuştur. Bu vesileyle yukarıda adı geçen kurumların yetkililerine teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, bu çalışmanın sonuçlanmasında sonsuz emeği olan, bana gösterdiği sabrın dışında pek çok konuda desteğini çok yakından hissettiğim nişanlım Hititolog Sezer Seçer ile hayatımın her döneminde bana inanan ve güvenen sevgili Annem Esin Fidan'a, sevgili Babam Kamil Fidan'a ve Kardeşim Hasan Ercan Fidan'a en içten teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

Bu tezin Batı Anadolu mimarisine yeni bir bakış açısı getirmesi ve ileride yapılacak çalışmalara kaynak teşkil etmesi dileğiyle.

Erkan Fidan
İstanbul, 2011

İÇİNDEKİLER

I. CİLT

Öz	iii
Abstract	iv
Önsöz	v
İçindekiler	vii
Tablo ve Çizim Listesi	xiv
Levhalar Listesi	xxi
Kısaltmalar Listesi	xxi

GİRİŞ	1

1. GENEL BİLGİLER	5
1.1. Coğrafi Durum.....	5
1.1.1. Batı Anadolu.....	5
1.1.2. Ege Dünyası.....	8
1.2. Küllüoba Höyüğü Hakkında Genel Bilgiler.....	11
1.2.1. Coğrafi Konum.....	11
1.2.2. Yapılan Çalışmalar ve Tabakalanma.....	12
2. KÜLLÜOBA MİMARİSİ	13
2.1. Malzeme.....	13
2.1.1. Taş.....	13
2.1.1.1. Taş Cinsleri.....	15
2.1.1.2. Taş Yatakları.....	17
2.1.2. Kerpiç.....	20
2.1.3. Ahşap	23
2.2. Mimari Elemanlar ve Yapım Teknikleri.....	24

2.2.1. Duvarlar.....	24
2.2.2. Tabanlar/Döşemeler.....	27
2.2.3. Ocaklar/Fırınlr.....	28
2.2.4. Depo yerleri/Silolar.....	30
2.3. Evrelere Göre Mimarinin Tanıtılması.....	32
2.3.1. İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi.....	36
2.3.1.1. 5. Evre.....	37
2.3.1.2. 4. Evre.....	43
2.3.1.3. 3. Evre.....	43
2.3.2. İTÇ I Dönemi.....	44
2.3.2.1. V C Evresi.....	45
2.3.2.2. V B Evresi.....	46
2.3.2.3. V A Evresi.....	46
2.3.3. İTÇ II Dönemi.....	49
2.3.3.1. IV E-F Evreleri.....	51
2.3.3.1.1. Yukarı Yerleşme.....	51
2.3.3.1.1.1. Kompleks I.....	52
2.3.3.1.1.2. Yukarı Yerleşmenin Güneydoğu Kesimi (Güneydoğu Kapısı ve Yakın Çevresi).....	56
2.3.3.1.1.3. Kuzey Kesim.....	58
2.3.3.1.2. Aşağı Yerleşme.....	59
2.3.3.2. IV C-D Evreleri.....	65
2.3.3.2.1. Yukarı Yerleşme.....	65
2.3.3.2.1.1. Kompleks I.....	66
2.3.3.2.1.2. Kompleks II.....	74
2.3.3.2.1.3. Güney Kesim.....	82
2.3.3.2.1.4. Kuzey Kesim.....	84
2.3.3.2.2. Aşağı Yerleşme.....	84
2.3.3.3. IV B Evresi.....	85
2.3.3.3.1. Yukarı Yerleşme.....	85

2.3.3.3.1.1. Kompleks I.....	86
2.3.3.3.1.2. Kompleks II.....	89
2.3.3.3.1.3. Trapez Yapı.....	95
2.3.3.3.1.4. Batı Kesim.....	97
2.3.3.3.1.5. Kuzey Kesim.....	100
2.3.3.3.1.6. Güneydoğu Kesim.....	100
2.3.3.2.2. Aşağı Yerleşme.....	100
2.3.3.6. IV A Evresi (Erken İTÇ III Dönemi'ne Geçiş Evresi).....	103
2.3.4. Erken İTÇ III Dönemi.....	109
2.3.4.1. III C Evresi.....	110
2.3.4.2. III B Evresi.....	111
2.3.4.3. III A Evresi.....	112
3. BATI ANADOLU VE EGE MİMARİSİ.....	113
3.1. İç Kuzeybatı Anadolu.....	114
3.1.1. Demircihüyük.....	115
3.1.1.1. İTÇ I-II Dönemleri.....	115
3.1.2. Keçiçayırı.....	120
3.1.2.1. İTÇ II Dönemi.....	120
3.1.2.2. Erken İTÇ III Dönemi.....	125
3.1.3. Seyitömer.....	125
3.1.3.1. Erken İTÇ III Dönemi.....	125
3.2. İç Batı Anadolu'nun Orta Kesimi.....	133
3.2.1. Kaklık Mevkii.....	133
3.2.1.1. İTÇ'ye Geçiş Dönemi.....	133
3.2.2. Beycesultan.....	136
3.2.2.1. İTÇ I Dönemi.....	136
3.2.2.2. İTÇ II Dönemi.....	139
3.2.2.3. Erken İTÇ III Dönemi.....	147
3.2.3. Kusura.....	149
3.2.3.1. İTÇ II Dönemi.....	150

3.2.4. Karaoğlan Mevkii.....	152
3.2.4.1. İTÇ II Dönemi.....	153
3.3. Göller Bölgesi.....	155
3.3.1. Karataş-Semayük.....	156
3.3.1.1. İTÇ I Dönemi.....	156
3.3.1.2. İTÇ II Dönemi.....	160
3.3.1.2. Erken İTÇ III Dönemi.....	162
3.3.2. Bademağacı.....	164
3.3.2.1. İTÇ II Dönemi.....	164
3.3.2.2. Erken İTÇ III Dönemi.....	167
3.4. Batı Anadolu Sahil Kesimi (İzmir Bölgesi ve yakın çevresi).....	167
3.4.1. Bakla Tepe.....	168
3.4.1.1. İTÇ'ye Geçiş Dönemi.....	168
3.4.1.2. İTÇ I Dönemi.....	170
3.4.2. Liman Tepe.....	172
3.4.2.1. İTÇ I Dönemi.....	172
3.4.2.2. İTÇ II Dönemi.....	174
3.4.2.3. Erken İTÇ III Dönemi.....	175
3.4.3. Emporio.....	179
3.4.3.1. İTÇ I Dönemi.....	179
3.4.3.2. İTÇ II Dönemi.....	180
3.4.3.2. Erken İTÇ III Dönemi.....	181
3.4.4. Heraion.....	181
3.4.4.1. Erken İTÇ III Dönemi.....	182
3.5. Troas Bölgesi ve Kuzey Ege Adaları.....	183
3.5.1. Kumtepe.....	184
3.5.1.1. İTÇ'ye Geçiş Dönemi.....	184
3.5.1.2. İTÇ I Dönemi.....	184
3.5.2. BeşikYassitepe.....	185
3.5.2.1. İTÇ I Dönemi.....	185

3.5.3. Troya.....	186
3.5.3.1. İTÇ I Dönemi.....	186
3.5.3.2. İTÇ II Dönemi.....	189
3.5.3.3. Erken İTÇ III Dönemi.....	196
3.5.4. Yenibademli Höyük.....	207
3.5.4.1. İTÇ II Dönemi.....	208
3.5.5. Poliochni.....	211
3.5.5.1. İTÇ'ye Geçiş Dönemi.....	212
3.5.5.2. İTÇ I Dönemi.....	212
3.5.5.3. İTÇ II Dönemi.....	215
3.5.5.4. Erken İTÇ III Dönemi.....	219
3.5.6. Thermi.....	233
3.5.6.1. İTÇ I Dönemi.....	233
3.5.6.2. İTÇ II Dönemi.....	239
3.5.6.3. Erken İTÇ III Dönemi.....	247
3.6. Trakya.....	253
3.6.1. Kanlıgeçit.....	254
3.6.1.1. İTÇ I Dönemi.....	254
3.6.1.2. İTÇ II Dönemi.....	255
3.6.1.3. Erken İTÇ III Dönemi.....	256
3.7. Kikladlar ve Skyros Adası.....	257
3.7.1. Kastri.....	257
3.7.1.1. Erken İTÇ III Dönemi (EK IIB - Kastri Evresi).....	257
3.7.2. Palamari.....	259
3.7.2.1. Erken İTÇ III Dönemi (Geç EH II/ Kastri–Lefkandi I Evresi).....	260
3.8. Girit.....	261
3.8.1. Myrtos.....	261
3.8.1.1. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Minos II B).....	261
3.8.2. Trypeti.....	262
3.8.2.1. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Minos II B).....	263

3.8.3. Vasiliki.....	263
3.8.3.1. İTÇ II Dönemi (Erken Minos II A).....	263
3.8.3.2. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Minos II B).....	264
3.9. Eğriboz Adası.....	265
3.9.1. Manika.....	265
3.9.1.1. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç).....	265
3.10. Boiotia Bölgesi.....	266
3.10.1. Thebes.....	267
3.10.1.1. İTÇ II Dönemi (Erken Hellas II/ Erken).....	267
3.10.1.2. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç).....	268
3.10.2. Lithares.....	269
3.10.2.1. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç).....	269
3.11. Attika Bölgesi.....	270
3.11.1. Kolonna.....	270
3.11.1.1. İTÇ II Dönemi (Erken Hellas II/ Erken).....	271
3.11.1.2. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç, Lefkandi I).....	273
3.11.2. Agios Kosmos.....	275
3.11.2.1. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç).....	275
3.11.3. Asketario.....	278
3.11.3.1. İTÇ I Dönemi (Erken Hellas I).....	279
3.11.3.2. İTÇ II Dönemi (Erken Hellas II/ Erken).....	279
3.11.3.3. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç).....	279
3.11.4. Raphina.....	281
3.11.4.1. İTÇ II Dönemi (Erken Hellas II/ Erken).....	281
3.11.4.2. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç).....	281
3.12. Mora Yarımadası.....	284
3.12.1. Akovitika.....	284
3.12.1.1. İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç).....	284
3.12.2. Lerna.....	286
3.12.2.1. İTÇ II Dönemi (Erken Hellas II/ Erken).....	286

3.12.2.2. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç).....	287
3.12.2. Tiryns	292
3.12.2.1. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç).....	293
3.12.3. Berbati	295
3.12.3.1. İTÇ II Dönemi (Erken Hellas II).....	295
3.12.3.2. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç).....	297
3.12.4. Zygouries.....	298
3.12.4.1. İTÇ II Dönemi (Erken Hellas II/ Erken).....	298
4. KÜLLÜOBA İLK TUNÇ ÇAĞI MİMARİSİNİN BATI ANADOLU VE EGE DÜNYASI İÇİNDEKİ YERİ (GENEL DEĞERLENDİRME)	301
4.1. Yapı Malzemeleri.....	301
4.2. Savunma Sistemleri.....	314
4.3. Genel Yerleşim Dokusu ve Yapı Tipleri.....	321
4.4. Kentleşme.....	328
SONUÇ.....	334
Kaynakça.....	352
Özgeçmiş	384

II. CİLT

Levhalar

TABLO ve ÇİZİM LİSTESİ

Tablo 1: Küllüoba tabakalanma durumu.

Tablo 2: Batı Anadolu ve Ege Dünyası karşılaştırmalı kronoloji tablosu.

Çizim 1: İlk Tunç Çağına Geçiş Dönemi mimarisinin (5. Evre) Küllüoba topografik plan üzerindeki konumu (Mimarinin açığa çıkarıldığı alanlar kırmızı ile işaretlenmiştir).

Çizim 2: İlk Tunç Çağına Geçiş Dönemi 5. Evre C Evi.

Çizim 3: İlk Tunç Çağına Geçiş Dönemi 5. Evre D Evi (5/D /3-6).

Çizim 4: İlk Tunç Çağına Geçiş Dönemi 5. Evre I Evi (5/I /17-21).

Çizim 5: İTÇ I Dönemi V B Evresi'ne ait mimari kalıntılar

(**A:** Erken evre, **B:** Geç evre).

(Bu dönem mimarisinin ortaya çıkarıldığı alanlar, topografik plan üzerinde kırmızı ile işaretlenmiştir).

Çizim 6: İTÇ I Dönemi V A Evre mimarisinin topografik plan üzerindeki konumu (Mimari kalıntılar topografik planda kırmızı ile işaretlenmiştir).

Çizim 7: İTÇ I Dönemi V A Evresi'ne ait B ve C Evleri

Çizim 8: IV E-F Evreleri'nde Doğu Kapısı'nın kuzeyi (depo odaları ve mutfaklar).

Çizim 9: IV E-F Evreleri'nde Doğu Kapısı.

Çizim 10: IV E-F Evreleri'nde Güneydoğu Kapısı.

Çizim 11: IV E-F Evreleri'nde Aşağı Yerleşme evleri.

Çizim 12: IV C-D Evreleri'nde Kompleks I.

Çizim 13: IV C-D Evreleri'nde Kompleks I, A ve B Evleri.

Çizim 14: IV C-D Evreleri içerisinde Doğu Kapısı'nın yenileme evreleri.

Çizim 15: IV C-D Evreleri'nde Kompleks II.

Çizim 16: IV B Evresi'nde Kompleks I'in A, B ve C Evleri.

Çizim 17: IV B Evresi'nde Kompleks II.

Çizim 18: IV B Evresi'nde AA (Trapez Yapı) ve AB Yapıları.

- Çizim 19:** İTÇ II Dönemi IV A Evresi'nin şematik planı ve Küllüoba topografik plan üzerindeki konumu.
- Çizim 20:** İTÇ II Dönemi IV A Evresi, A Evi.
- Çizim 21:** İTÇ II Dönemi IV A Evresi, B Evi.
- Çizim 22:** İTÇ II Dönemi IV A Evresi, C Evi.
- Çizim 23:** Erken İTÇ III Dönemi III C Evresi'ne ait mimari kalıntılar.
- Çizim 24:** Demircihüyük İTÇ I ve İTÇ II evleri
(Korfmann 1983, Şek. 343'ten düzenlenmiştir).
- Çizim 25:** Demircihüyük 1 no'lu giriş
(Korfmann 1983, Şek. 343'ten düzenlenmiştir).
- Çizim 26:** Demircihüyük 2 no'lu giriş
(Korfmann 1983, Şek. 343'ten düzenlenmiştir).
- Çizim 27:** Standart Demircihüyük Evi
(Korfmann 1983, Şek. 352'den yeniden çizilmiştir).
- Çizim 28:** Keçiçayırı İTÇ II Dönemi Genel Yerleşim Planı.
- Çizim 29:** Seyitömer IIa Evresi'ne ait mimari kalıntılar (Çakalgöz 2000, Plan 2).
- Çizim 30:** Seyitömer IIb Evresi'ne ait mimari kalıntılar (Çakalgöz 2000, Plan 3).
- Çizim 31:** Seyitömer IIb Evresi'ne ait mimari kalıntılar (Çakalgöz 2000, Plan 4).
- Çizim 32:** Kaklık Mevkii A, B ve C Alanları'ndaki mimari kalıntılar
(Efe v.d. 1995, Şek. 3'ten düzenlenmiştir).
- Çizim 33:** Kaklık Mevkii D, E ve F Alanları'ndaki mimari kalıntılar
(Efe v.d. 1995, Şek. 3'ten düzenlenmiştir).
- Çizim 34:** Beycesultan XVII. Kat'a ait mimari kalıntılar
(Lloyd ve Mellaart 1962, Şek. 9).
- Çizim 35:** Beycesultan XVI. Kat'a ait mimari kalıntılar
(Lloyd ve Mellaart 1962, Şek. 10).
- Çizim 36:** Beycesultan XV. Kat'a ait mimari kalıntılar
(Lloyd ve Mellaart 1962, Şek. 13).
- Çizim 37:** Beycesultan XIV. Kat'a ait mimari kalıntılar
(Lloyd ve Mellaart 1962, Şek. 17).

- Çizim 38:** Beycesultan VIII, IX ve X. Katlar'a ait mimari kalıntılar
(Lloyd ve Mellaart 1962, Şek. 22).
- Çizim 39:** Kusura B Evresi'ne ait mimari kalıntılar (Lamb 1937, Çiz. 2).
- Çizim 40:** Karaoğlan Mevkii kuzeybatı açmalarına ait mimari kalıntılar
(Topbaş v.d. 1998, Şek. 2'den düzenlenmiştir).
- Çizim 41:** Karaoğlan Mevkii güney açmalarına ait mimari kalıntılar
(Topbaş v.d. 1998, Şek. 2'den düzenlenmiştir).
- Çizim 42:** Karataş-Semayük merkezi yapı
(Mellink 1974, Şek. 1 ve Warner 1994 Lev. 8'den düzenlenmiştir).
- Çizim 43:** Karataş-Semayük merkezi yapı çevresindeki evlerden bir tanesi
(Mellink 1974, Şek. 1 ve Mellink 1973 Şek. 2'den düzenlenmiştir).
- Çizim 44:** Karataş-Semayük MEE açmasındaki İTÇ II yapıları
(Warner 1994, Lev. 9 ve 61'den düzenlenmiştir).
- Çizim 45:** Karataş-Semayük 35/37 açmasındaki Erken İTÇ III yapıları
(Warner 1994, Lev. 11 ve 24'ten düzenlenmiştir).
- Çizim 46:** Bademağacı İTÇ II Dönemi genel yerleşim planı
(Duru ve Umurtak 2008, Plan 1, Duru ve Umurtak 2010a, Res. 2).
- Çizim 47:** Bakla Tepe İTÇ'ye Geçiş Dönemi ızgara planlı evleri
(Erkanal 1999, Çiz 2).
- Çizim 48:** Bakla Tepe İTÇ I Dönemi suru (Erkanal ve Özkan 2000, Çiz. 3).
- Çizim 49:** Bakla Tepe İTÇ I Dönemi'ne ait yapılar
(Erkanal ve Özkan 1997, Çizim 2).
- Çizim 50:** Liman Tepe İTÇ I Dönemi savunma sistemi (Erkanal 2000, Çiz 2).
- Çizim 51:** Liman Tepe İTÇ I Dönemi yapıları (Kouka 2010, Çiz 3).
- Çizim 52:** Liman Tepe anıtsal kule ve ana giriş (Erkanal ve Artzy 2002, Çiz 2).
- Çizim 53:** Liman Tepe Depo Kompleksi (Erkanal ve Günel 1997, Çiz. 2).
- Çizim 54:** Liman Tepe Depo Kompleksi ve çevresindeki diğer depo binaları
(Şahoğlu 2005, Çiz 3).
- Çizim 55:** Emporio II ve III Evreleri'nde A Alanı'ndaki mimari kalıntılar
(Kouka 2002, Plan 42'den düzenlenmiştir).

- Çizim 56:** Heraion III. Tabaka (Kouka 2002, Plan 51'den düzenlenmiştir).
- Çizim 57:** Erken Troya I, mimari kalıntıları (Korfmann 2003, Çiz. 10).
- Çizim 58:** Erken Troya I, 102 no'lu megaron
(Blegen v.d. 1950, Çiz. 426 ve Korfmann 2003, Çiz. 10'dan düzenlenmiştir).
- Çizim 59:** Orta Troya I savunma sistemi (Mellaart 1959, Çiz. 2'den düzenlenmiştir).
- Çizim 60:** Troya IIa Evresi'ne ait FN Kapısı
(Ünlüsoy 2006, Çiz. 5'ten düzenlenmiştir).
- Çizim 61:** Troya IIa Evresi'ne ait FL Kapısı
(Ünlüsoy 2006, Çiz. 5'ten düzenlenmiştir).
- Çizim 62:** Troya IIc'de Aşağı Yerleşme'ye ait ahşap savunma sistemi ve
Aşağı Yerleşme'nin öngörülen sınırları (Jablonka 2001, Şek. 437 ve
439'dan düzenlenmiştir).
- Çizim 63:** Troya IIc Yerleşmesi'ne ait FM Kapısı (Mellaart 1959, Çiz. 6'dan düzenlenmiştir).
- Çizim 64:** Troya IIc Yerleşmesi'ne ait FO Kapısı
(Mellaart 1959, Çiz. 6'dan düzenlenmiştir).
- Çizim 65:** Troya IIc Yerleşmesi'ne ait yapılar
(Mellaart 1959, Çiz. 6'dan düzenlenmiştir).
- Çizim 66:** Troya IIg Evresi'ne ait FO Kapısı
(Ünlüsoy 2006, Çiz. 9'dan düzenlenmiştir).
- Çizim 67:** Troya IIg genel yerleşim planı (Ünlüsoy 2006, Çiz. 9).
- Çizim 68:** Troya III genel yerleşim planı (Ünlüsoy 2006, Çiz. 10).
- Çizim 69:** Yenibademli Höyük İTÇ II Dönemi yapı kalıntıları
(Hüryılmaz 2002, Çiz. 2).
- Çizim 70:** Poliochni Mavi Evre'de I, II, III ve IV no'lu adalardaki mimari kalıntılar
(Bernabò-Brea 1964, Çiz. 22'den düzenlenmiştir).
- Çizim 71:** Poliochni Mavi Evre'de X no'lu adaya ait mimari kalıntılar
(Bernabò-Brea 1964, Çiz. 22'den düzenlenmiştir).

- Çizim 72:** Poliochni Yeşil Evre’de XVII ve XVIII no’lu adalardaki mimari kalıntılar
(Bernabò-Brea 1964, Çiz. 23’ten düzenlenmiştir).
- Çizim 73:** Poliochni Yeşil Evre’de XXV ve XXIV no’lu adalar ile XXII ve XXIII yapı gruplarındaki mimari kalıntılar
(Bernabò-Brea 1964, Çiz. 23’ten düzenlenmiştir).
- Çizim 74:** Poliochni Kırmızı Evre’de VI, VII ve VIII no’lu adalardaki mimari kalıntılar (Bernabò-Brea 1964, Çiz. 24’ten düzenlenmiştir).
- Çizim 75:** Poliochni Kırmızı Evre’de XIII no’lu adadaki mimari kalıntılar
(Bernabò-Brea 1964, Çiz. 24’ten düzenlenmiştir).
- Çizim 76:** Poliochni Kırmızı Evre’de XV ve XIV no’lu adalardaki mimari kalıntılar
(Bernabò-Brea 1964, Çiz. 24’ten düzenlenmiştir).
- Çizim 77:** Poliochni Sarı Evre’de V no’lu adadaki mimari kalıntılar
(Bernabò-Brea 1964, çiz. 25’ten düzenlenmiştir).
- Çizim 78:** Poliochni Sarı Evre’de VI no’lu adadaki mimari kalıntılar
(Bernabò-Brea 1964, Çiz. 25’ten düzenlenmiştir).
- Çizim 79:** Poliochni Sarı Evre’de VII ve VIII no’lu adalardaki mimari kalıntılar
(Bernabò-Brea 1964, Çiz. 25’ten düzenlenmiştir).
- Çizim 80:** Thermi I Yerleşmesi Γ ve K Alanları (Lamb 1936, Plan 1’den düzenlenmiştir).
- Çizim 81:** Thermi I Yerleşmesi Z ve Λ Alanları
(Lamb 1936, Plan 1’den düzenlenmiştir).
- Çizim 82:** Thermi I Yerleşmesi A ve E Alanları
(Lamb 1936, Plan 1’den düzenlenmiştir).
- Çizim 83:** Thermi II Yerleşmesi (Lamb 1936, Plan 2’den düzenlenmiştir).
- Çizim 84:** Thermi IIIA Yerleşmesi (Lamb 1936, Plan 3’ten düzenlenmiştir).
- Çizim 85:** Thermi IIIB Yerleşmesi (Lamb 1936, Plan 4’ten düzenlenmiştir).
- Çizim 86:** Thermi IV. Yerleşmesi (Lamb 1936, Plan 4’ten düzenlenmiştir).
- Çizim 87:** Thermi IVB Yerleşmesi’nin batı yarısı
(Lamb 1936, Plan 5’ten düzenlenmiştir).

- Çizim 88:** Thermi IVb Yerleşmesi'nin doğu yarısı
(Lamb 1936, Plan 5'ten düzenlenmiştir).
- Çizim 89:** Thermi IV Yerleşmesi (Lamb 1936, Plan 6'dan düzenlenmiştir).
- Çizim 90:** Thermi IV, A, B ve Γ Alanları
(Lamb 1936, Plan 6'dan düzenlenmiştir).
- Çizim 91:** Thermi IV, E ve N Alanları
(Lamb 1936, Plan 6'dan düzenlenmiştir).
- Çizim 92:** Thermi IV Yerleşmesi Θ Alanı (Lamb 1936, Plan 6'dan düzenlenmiştir).
- Çizim 93:** Thermi IV Yerleşmesi H Alanı (Lamb 1936, Plan 6'dan düzenlenmiştir).
- Çizim 94:** Kanlıgeçit genel yerleşim planı (Arı v.d. 2010, Şek. 1).
- Çizim 95:** Kastri yerleşmesi genel yerleşim planı (Bossert 1967, Plan 2).
- Çizim 96:** Palamari B Alanı'nın genel yerleşim planı içindeki konumu
(Theochari ve Parlama 1997, Çiz. 1 ve Theochari v.d. 1993, Çiz. 2'den düzenlenmiştir).
- Çizim 97:** Trypeti genel yerleşim planı (Watrous 1994, Çiz. 7).
- Çizim 98:** Vasiliki genel yerleşim planı (Watrous 1994, Çiz. 9).
- Çizim 99:** Manika yerleşmesi mimari kalıntıları (Sampsôn 1973-74, Plan 17).
- Çizim 100:** Thebes savunma binası (Aravantinos 1986, Şek. 54).
- Çizim 101:** Lithares yerleşmesi mimari kalıntıları (Tzavella-Evjen 1972, Çiz. 1).
- Çizim 102:** Kolonna Kayalık Ev'in tümlene denemesi
(Walter ve Felten 1981, Çiz. 3).
- Çizim 103:** Kolonna Beyaz Ev'in tümlene denemesi
(Walter ve Felten 1981, Çiz. 5).
- Çizim 104:** Agios Kosmos E Evi, (Mylonas 1959, Çiz. 1 ve 7'den düzenlenmiştir).
- Çizim 105:** Agios Kosmos H Evi'nin ikinci evresi
(Mylonas 1959, Çiz. 1 ve 11'den düzenlenmiştir).
- Çizim 106:** Asketario ana açmadaki mimari kalıntılar
(Theocharês 1954a, Çiz. 1 ve 2'den düzenlenmiştir).
- Çizim 107:** Raphina İTÇ Dönemi mimari kalıntıları (Theocharês 1953, Çiz 1).
- Çizim 108:** Akovitika yerleşmesi A ve B Yapıları (Shaw 1987, Çiz. 12).

Çizim 109: Lerna yerleşmesi savunma sistemi

(Caskey 1958, Çiz. 1'den düzenlenmiştir).

Çizim 110: Lerna BG Yapısı (Caskey 1959, Çiz.1).

Çizim 111: Lerna Kiremitli Ev

(Caskey 1958, Çiz. 1 ve Caskey 1956, Çiz. 5'ten düzenlenmiştir).

Çizim 112: Tiryns yerleşmesine ait yuvarlak yapının tütleme denemesi

(Haider 1980, Çiz. 6).

Çizim 113: Berbati yerleşmesine ait İTÇ Dönemi mimari kalıntıları

(Säflund 1965, Şek. 130).

Çizim 114: Zygouries yerleşmesi Pithos Evi ve Salyangozlu Ev

(Blegen 1928, Lev. I ve II'den düzenlenmiştir).

LEVHALAR LİSTESİ

Levha 1: Batı Anadolu ve Ege Dünyası'ndaki önemli İlk Tunç Çağı yerleşmeleri.

Levha 2: Küllüoba Höyüğü ve yakın çevresi.

Levha 3: Küllüoba Höyüğü'nün çevresindeki taş yatakları.

Levha 4: Küllüoba AA 17 plankaresi güney profili (Profilin konumu, topografik planda kırmızı ile işaretlenmiştir).

Levha 5: Küllüoba AB 16, AC 16 ve AD 16 plankareleri güney profili (Profilin konumu, mimari çizim, hava fotoğrafı ve topografik planda kırmızı ile işaretlenmiştir).

Levha 6: Küllüoba Kompleks II'nin ön cephesine ait profil, AA 21, AA 22 ve AA 23 batı profili (Profilin konumu, mimari çizim ve topografik planda kırmızı ile işaretlenmiştir).

Levha 7: Küllüoba AB 20, AB 21 ve AB 22 plankareleri doğu profili (Profilin konumu, mimari çizim ve topografik planda kırmızı ile işaretlenmiştir).

Levha 8: Küllüoba İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi mimari planı.

Levha 9: Küllüoba İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi mimarisinin şematik planı.

Levha 10: Küllüoba İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi mimari planının üç boyutlu çizim denemesi.

Levha 11: Küllüoba İTÇ I Dönemi V B Evresi'ne ait mimari kalıntılar (Mimarinin ortaya çıkarıldığı alanlar topografik plan üzerinde kırmızı ile işaretlenmiştir).

A: Erken Evre.

B: Geç Evre.

Levha 12: Küllüoba İTÇ I Dönemi V A Evresi'ne ait mimarinin çizimi ve şematik planı.

Levha 13: Küllüoba İTÇ II Dönemi tümlenmiş şematik genel yerleşim planı (IV B, C, D, E, F Evreleri).

Levha 14: Küllüoba İTÇ II Dönemi 3 boyutlu çizim denemesi (IV B, C, D, E, F Evreleri).

- Levha 15:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV E-F Evreleri mimari planı.
- Levha 16:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV E-F Evreleri şematik mimari planı.
- Levha 17:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV E-F Evreleri'ne ait Aşağı Yerleşme evleri.
- Levha 18:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV C-D Evreleri mimari planı.
- Levha 19:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV C-D Evreleri şematik mimari planı.
- Levha 20:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV C-D Evreleri, Kompleks I'e ait A ve B Evleri.
- Levha 21:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV C-D Evreleri, Kompleks I'in batı kesimindeki A ve B Evleri'nin üç boyutlu çizim denemesi.
A: Kompleks I'in A ve B Evleri, doğudan.
B: Kompleks I'in A ve B Evleri, güneyden
- Levha 22:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV C-D Evreleri'nde Doğu Kapısı'nın eskiden yeniye doğru gelişimi.
- Levha 23:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV C-D Evreleri, Kompleks II.
- Levha 24:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV C-D Evreleri, Kompleks II'nin üç boyutlu çizim denemesi.
A: Kompleks II, güneyden.
B: Kompleks II, kuzeyden.
- Levha 25:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV C-D Evreleri, Kompleks II'ye ait rampalı sundurmanın üç boyutlu çizim denemesi.
- Levha 26:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV B Evresi mimari planı.
- Levha 27:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV B Evresi şematik mimari planı.
- Levha 28:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV B Evresi, Kompleks I'in A, B ve C Evleri.
- Levha 29:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV B Evresi, Kompleks I'e ait A, B ve C Evleri'nin üç boyutlu çizim denemesi.
A: Kompleks I'in A, B ve C Evleri, doğudan.
B: Kompleks I'in A, B ve C Evleri güneyden.
- Levha 30:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV B Evresi, Kompleks II.

Levha 31: Küllüoba İTÇ II Dönemi IV B Evresi, Kompleks II'nin üç boyutlu çizim denemesi.

A: Kompleks II, kuzeyden.

B: Kompleks II, güneyden.

Levha 32: Küllüoba İTÇ II Dönemi IV B Evresi, AA (Trapez Yapı) ve AB Evleri.

Levha 33: Küllüoba İTÇ II Dönemi IV B Evresi, AA ve AB Evleri'nin 3 boyutlu çizim denemesi.

Levha 34: Küllüoba İTÇ II Dönemi IV A Evresi yerleşim planı.

Levha 35: Küllüoba İTÇ II Dönemi IV A Evresi şematik planı.

Levha 36: Küllüoba Erken İTÇ III Dönemi, III C Evresi'ne ait mimari kalıntıların çizimi.

Levha 37: **A:** Küllüoba Höyüğü, güneyden.

B: Küllüoba Höyüğü, topografik planda çalışılan alanlar (1996-2010).

Levha 38: Küllüoba taş temel örgüleri.

A: IV C-D Evreleri'ne ait 11 no'lu odanın güneydoğu köşesi.

B: IV C-D Evreleri'ne ait 6 no'lu odanın kuzeybatı köşesi ve 8 no'lu odanın batı duvarı.

C: IV B Evresi'ne ait 12 no'lu odanın kuzey duvarı.

D: IV C-D Evreleri'nde Kompleks II'nin 55 no'lu merkezi salonunun güney duvarı.

Levha 39: Küllüoba çevresindeki taş kaynakları.

A: 1 no'lu gözlem noktası, kuvarsit yatakları.

B: 5 no'lu gözlem noktası, çakmaktaşı yatakları.

C: 6 no'lu gözlem noktası, çakmaktaşı yatakları.

D: 7 no'lu gözlem noktası, killi kireçtaşı yatakları.

E: 8 no'lu gözlem noktası, çakmaktaşı yatakları.

F: 9 no'lu gözlem noktası, kireçtaşı yatakları.

G: 10 no'lu gözlem noktası, ç.taşı ve k.taşı yatakları.

H: 13 no'lu gözlem noktası, kireçtaşı yatakları.

Levha 40: Küllüoba kerpiç duvar ve duvar sıvası örnekleri.

- A:** IV A Evresi'ne ait 4 no'lu silonun doğu duvarı odanın güneydoğu köşesi.
- B:** IV B Evresi'nde Kompleks II içindeki kerpiç duvar.
- C:** IV C-D Evreleri'nde Kompleks II'ye ait 55 no'lu merkezi odanın doğu duvarı.

Levha 41: Küllüoba ahşap örnekleri.

- A:** İTÇ'ye Geçiş Dönemi 5. Evre'ye ait 17 no'lu odadaki ahşap dikmenin negatif izi.
- B:** IV C-D Evreleri'nde Kompleks II'ye ait 55 no'lu merkezi odanın güney duvarının dışındaki ahşap dikme izleri.
- C-D-F:** IV E-F Evreleri'nde 46 no'lu odaya ait ahşap dikme.
- E:** IV C-D Evreleri'nde Kompleks II'ye ait 55 no'lu merkezi odanın doğu duvarındaki yatay ahşap izleri.

Levha 42: Küllüoba kil taban ve taş döşeme örnekleri.

- A:** IV B Evresi'ndeki Trapez Yapı'nın (AA Evi) önündeki avluya ait kil taban.
- B:** IV B Evresi'nde 31 no'lu D Avlusu'na ait taş döşeme.
- C:** IV C-D Evreleri'nde Kompleks II'nin sundurmasında yer alan rampalı taş döşeme.

Levha 43: Ocak ve fırın örnekleri.

- A:** IV E-F Evreleri'ndeki 46 no'lu odanın arka tarafındaki fırın.
- B-C-D:** IV E-F Evreleri'ndeki 49 no'lu odanın kuzeybatı köşesinde yer alan fırın.
- E:** Küllüoba'nın 6.5 km güneyindeki Yazıdere köyündeki modern bir fırın örneği.
- F:** IV C-D Evreleri'nde Kompleks II'ye ait 55 no'lu merkezi odanın ortasında yer alan ocağın kerpiç tablası.
- G:** IV C-D Evreleri'nde Kompleks II'ye ait 56 no'lu arka odanın kuzeybatı köşesinde yer alan fırına ait çanak çömlek döşeli taban.

Levha 44: Küllüoba silo örnekleri.

A: IV C-D Evreleri'ndeki Kompleks II'ye ait 64 no'lu depo odası ve içindeki silolar.

B: IV B Evresi'ndeki Kompleks I'e ait 17 no'lu odadaki silolar.

Levha 45: Küllüoba İTÇ'ye Geçiş Dönemi 5 Evre'ye ait mimari kalıntılar.

Levha 46: İTÇ'ye Geçiş Dönemi ve İTÇ I Dönemi'ne ait mimari kalıntılar.

A-B: Küllüoba İTÇ'ye Geçiş Dönemi 5. Evre'ye ait mimari kalıntılar.

C: Küllüoba İTÇ I Dönemi V B Evresi'ne ait mimari kalıntılar.

Levha 47: Küllüoba İTÇ I Dönemi V A Evresi'ne ait mimari kalıntılar.

A: 5 no'lu sundurma ve 6 no'lu önoda.

B: C Evi'nin güneydoğu köşesi ve üstte İTÇ II Dönemi IV E-F Evresi'ne ait Aşağı Yerleşme evine ait taş temeller.

C: C Evi'nin güneydoğu, D Evi'nin güneybatı köşesine ait taş temeller.

D: A ve B Evleri arasındaki koridor ile üstte bu duvarları kesen İTÇ II Dönemi IV E-F Evreleri'ne ait evin kuzey duvarı.

Levha 48: Küllüoba İTÇ II Dönemi IV E-F Evreleri'ne ait mimari kalıntılar.

A: 6 no'lu oda ve önündeki 1 no'lu koridor.

B: 9 no'lu yangın geçirmiş oda ve içindeki *in situ* buluntular.

Levha 49: Küllüoba İTÇ II Dönemi IV E-F Evreleri'ne ait mimari kalıntılar.

A: Doğu Kapısı'nın üst evresi, kuzeydoğudan.

B: Doğu Kapısı'nın üst evresi, kuzeyden.

Levha 50: Küllüoba İTÇ II Dönemi IV E-F Evreleri'ne ait mimari kalıntılar.

A: Güneydoğu Kapısı ve kapının güneyindeki Aşağı Yerleşme evleri.

B: Yukarı Yerleşme'nin 32 no'lu odasıyla, Aşağı Yerleşme'nin 50 no'lu odasına ait taş temeller.

Levha 51: Küllüoba İTÇ II Dönemi IV E-F Evreleri'ne ait mimari kalıntılar.

A: Yerleşmenin güneyindeki 34 ve 35 no'lu odalar.

B: Yerleşmenin kuzeyindeki 38 ve 39 no'lu odalar.

- Levha 52:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV E-F Evreleri'ne ait mimari kalıntılar.
A: Aşağı Yerleşme'ye ait 46 no'lu oda ve odanın dolgusundaki buluntular.
B: Aşağı Yerleşme'ye ait 46 no'lu oda ve odanın tabanı.
- Levha 53:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV E-F Evreleri'ne ait mimari kalıntılar.
A: Aşağı Yerleşme'ye ait 48, 49 ve 50 no'lu odalara ait hava fotoğrafı, güneyden.
B: Aşağı Yerleşme'ye ait 48 ve 49 no'lu odalar, kuzeydoğudan.
- Levha 54:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV E-F Evreleri'ne ait mimari kalıntılar.
A: Aşağı Yerleşme'ye ait 49 ve 50 no'lu odalar, güneyden.
B: Aşağı Yerleşme'ye ait 48 ve 49 no'lu odalar, kuzeydoğudan.
- Levha 55:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV C-D Evreleri'ne ait mimari kalıntılar.
A: Kompleks I'in 1 no'lu odasının önündeki sundurmaya ait taş döşeme.
B: Kompleks I'in A Evi.
C: Kompleks I'in 4 no'lu arka depo odası.
- Levha 56:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV C- D Evreleri'ne ait mimari kalıntılar.
A: Kompleks I'e ait 2 ve 6 no'lu odaların batı duvarları.
B: Kompleks I'e ait 8 no'lu odanın batı duvarları.
C: Kompleks I'e ait 10 no'lu odanın batı duvarları.
- Levha 57:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV C- D Evreleri'ne ait mimari kalıntılar.
A: Kompleks I'e ait 11 no'lu oda.
B: Kompleks I'e ait 14 ve 15 no'lu odaların kuzey duvarlarının dışarıdan görünümü.
- Levha 58:** Küllüoba İTÇ II Dönemi IV C- D Evreleri'ne ait mimari kalıntılar.
A: Doğu Kapısı'nın bu evreye ait mimari kalıntıları ve üst evrelere ait kerpiç oda, güneybatıdan.
B: Yukarı Yerleşme'ye ait savunma duvarının dışındaki üzeri taş döşeli rampa (Rampanın hattı profilde işaretlenmiştir).
- Levha 59:** Kompleks II hava fotoğrafı, kuzeyden.
- Levha 60:** Kompleks II hava fotoğrafı, güneyden.

Levha 61: Kompleks II hava fotoğrafı, batıdan.

A: Kompleks II'nin güney duvarı ve rampasındaki tahribatlar.

B: Rampa ve taş temellerin tümlenmiş durumu.

Levha 62: İTÇ II Dönemi C-D Evreleri'nde Kompleks II'ye ait O Evi, güneybatıdan.

Levha 63: İTÇ II Dönemi IV C-D Evreleri'nde Kompleks II.

A: Kompleks II'nin O Evi'ne ait 54 no'lu ön oda.

B: Kompleks II'nin O Evi'ne ait 54 ve 55 no'lu odaların arasındaki muhtemel merdiven boşluğu.

C: Kompleks II'nin O Evi'ne ait 55 no'lu merkezi salon.

D: Kompleks II'nin O Evi'ne ait 56 no'lu arka oda.

Levha 64: İTÇ II Dönemi C-D Evreleri'nde Kompleks II'nin P Evi'ne ait 60, 61 ve 62 no'lu odalar.

Levha 65: İTÇ II C-D Evreleri'nde Kompleks II.

A: Kompleks II'nin hava fotoğrafı, batıdan.

B: Kompleks II'nin P Evi'ne ait 57 ve 58 no'lu odalar.

C: Kompleks II'nin R Evi'ne ait 64 no'lu depo odası.

D: Kompleks II'nin S Evi'ne ait sundurma ve sundurmanın kuzeydoğu köşesindeki fırın tabanı.

Levha 66: İTÇ II Dönemi IV C-D Evreleri'nde Kompleks II.

A: Kompleks II'nin S Evi'ne ait 65c no'lu magazin.

B: Kompleks II'nin kuzeydoğu köşesindeki kerpiç duvarlar

Levha 67: İTÇ II Dönemi IV C-D Evresi'nde Yukarı Yerleşme'nin güneyi.

A: 43 no'lu oda ve tahrip olan 43a no'lu kule.

B: 44 no'lu odanın kuzey duvarına ait taş temeller.

C: 47 no'lu oda ve çevresindeki kerpiç duvarlar.

Levha 68: İTÇ II Dönemi IV C Evresi'nde Yukarı Yerleşme'nin güneybatısı.

A: M ve N Evleri ile tabanlarındaki *in situ* buluntular, güneybatıdan.

B: M ve N Evleri ile tabanlarındaki *in situ* buluntular, güneydoğudan.

C: N Evi'nin 52 no'lu odasına ait *in situ* buluntular.

Levha 69: İTÇ II Dönemi IV D Evresi'nde Yukarı Yerleşme'nin Güneybatı Kapısı.

A: Güneybatı Kapısı, güneyden.

B: Güneybatı Kapısı, kuzeyden.

Levha 70: İTÇ II Dönemi IV D Evresi'nde Yukarı Yerleşme'nin Güneybatı Kapısı.

A: Güneybatı Kapısı, güneybatıdan.

B: Güneybatı Kapısı, doğudan.

Levha 71: İTÇ II Dönemi IV B Evresi'nde Kompleks I'in A ve B Evleri.

A: Kompleks I'in A ve B Evleri'ne ait kerpiç duvarlar, kuzeyden.

B: Kompleks I'in A ve B Evleri'ne ait kerpiç duvarlar, kuzeyden.

C: Kompleks I'in A ve B Evleri'ne ait kerpiç duvarlar, güneybatıdan.

Levha 72: İTÇ II Dönemi IV B Evresi'nde Kompleks I'e ait mimari kalıntılar.

A: Kompleks I'e ait 8 no'lu oda ve içerisindeki taş döşeme.

B: Kompleks I'e ait 10 no'lu oda ve gerisindeki diğer odalar, batıdan

Levha 73: İTÇ II Dönemi IV B Evresi'nde Kompleks I'e ait mimari kalıntılar.

A: Kompleks I, 10-14 no'lu odalar, batıdan.

B: Kompleks I, 15-17 no'lu odalar, kuzeyden.

Levha 74: İTÇ II Dönemi IV B Evresi'nde Yukarı Yerleşme'nin güneydoğusundaki mimari kalıntılar.

A: J Evi'nin önünde yer alan 32 no'lu sundurma.

B: AD 21 sondaj açmasında üstte IV B, altta IV C-D ve IV E-F Evreleri'ne ait mimari kalıntılar.

Levha 75: İTÇ II Dönemi IV B Evresi'nde Kompleks II.

A: Kompleks II'nin T Evi'ne ait 48 no'lu sundurması.

B: Sağ tarafta Kompleks II'nin T Evi'ne ait 48 no'lu sundurmadaki taş döşeme, sol tarafta ise bu taş döşemenin IV C-D Evreleri'ne tarihlenen daha büyük taşlardan oluşturulan alt evresi.

C: Kompleks II'nin 49 ve 58 no'lu odaları arasında bu evrede kapatılan giriş.

D: Kompleks II'nin T Evi'ne ait 50 no'lu arka oda ve üst evreye (IV C-D) ait ocak.

Levha 76: İTÇ II Dönemi IV B Evresi'nde Kompleks II.

A: Kompleks II'nin T Evi'ne ait 52 no'lu arka odası.

B: Kompleks I ile Kompleks II arasında yer alan koridor ile geride Kompleks II'nin Z Evi'ne ait 62 no'lu odası.

C: Kompleks II'nin V Evi'ne ait 59 no'lu merkezi oda.

D: Kompleks II'nin Y Evi'ne ait 60 no'lu oda ve köşesindeki fırın kalıntıları.

Levha 77: İTÇ II Dönemi IV B Evresi'nde AA ve AB Yapıları.

A: AA Yapısı'nın (Trapez Yapı) ön kısmı.

B: AA ve AB Yapıları, kuzeybatıdan.

Levha 78: İTÇ II Dönemi IV B Evresi'nde AA ve AB Yapıları.

A: AA Yapısı'nın (Trapez Yapı) 65 ve 66 no'lu odaları ile AB Yapısı'nın 67 no'lu odası.

B: AA Yapısı'nın (Trapez Yapı) 66 no'lu arka odasının kuzeydoğu köşesi.

C: AB Yapısı'nın 67 no'lu odası.

Levha 79: İTÇ II Dönemi IV B Evresi'nde Yukarı Yerleşme'nin batı kesimindeki mimari kalıntılar.

A: L Evi'nin güney duvarı ve K Avlusu ile avlu içindeki bağımsız silo, doğudan.

B: L Evi'nin ön kısmı, doğudan.

C: M Avlusu ve avlunun devamındaki 39 no'lu oda ile sağ tarafta 41 no'lu oda, güneydoğudan.

Levha 80: İTÇ II Dönemi IV B Evresi'nde Yukarı Yerleşme'nin batı kesimindeki mimari kalıntılar.

A: 39 ve 40 no'lu odalar, kuzeydoğudan.

B: Yukarı Yerleşme'nin batı sınırını oluşturan savunma duvarı ve bu duvara yaslanan evler.

C: Önde 44 no'lu oda ve güneyindeki Kuzeybatı Kapısı ve gerisindeki Aşağı Yerleşme evleri.

Levha 81: İTÇ II Dönemi IV B Evresi'nde yerleşmenin batı kesimindeki mimari kalıntılar.

A: Aşağı Yerleşme evleri ile geride Yukarı Yerleşme'nin Kuzeybatı Kapısı, güneybatıdan.

B: Aşağı Yerleşme evleri ve Yukarı Yerleşme'nin Kuzeybatı Kapısı, batıdan.

C: Aşağı Yerleşme'ye ait 69, 72, 73 ve 76 no'lu odalar ve söz konusu odaları ayıran cadde, doğudan.

Levha 82: İTÇ II Dönemi IV B Evresi'nde Aşağı Yerleşme'ye ait mimari kalıntılar.

A: Aşağı Yerleşme'ye ait 72, 73 ve 74 no'lu odalar ve odaların önündeki cadde.

B: Aşağı Yerleşme'ye ait 73 no'lu yangın geçirmiş oda içindeki *in situ* buluntular, kuzeyden.

C: Aşağı Yerleşme'ye ait 73 no'lu yangın geçirmiş oda içindeki *in situ* buluntular, batıdan.

D: Aşağı Yerleşme'ye ait 73 no'lu yangın geçirmiş oda içindeki *in situ* buluntular, kuzeyden.

Levha 83: İTÇ II Dönemi IV B Evresi'ne ait mimari kalıntılar.

A: Yerleşmenin kuzeybatı sınırını oluşturan savunma duvarı ve köşedeki 75 no'lu odaya ait kerpiç duvar.

B: Yerleşmenin kuzeyinde, avluya açılan 33 no'lu fırınlı oda.

Levha 84: İTÇ II Dönemi IV A Evresi'ne ait mimari kalıntılar.

A: A Evi'ne ait taş temeller, güneybatıdan.

B: B Evi'nin kuzeybatı köşesi, kuzeyden.

C: C Evi'nin doğu yarısına ait kerpiç duvarlar, kuzeyden.

Levha 85: Erken İTÇ III Dönemi III C Evresi'ne ait mimari kalıntılar.

A: AE 19 plankaresindeki taş temeller.

B: AD 19 plankaresindeki taş temeller.

Levha 86: Küllüoba İTÇ'ye Geçiş Dönemi ve İTÇ II Dönemi yerleşmelerinin topografik plan üzerindeki konumu.

KISALTMALAR LİSTESİ

Metin içerisinde kullanılan kısaltmalar

ca	Kalsiyum
caco ₃	Kalsiyum Karbonat
cm	Santimetre
cm ³	Santimetreküp
Çiz.	Çizim
EK	Erken Kiklad
EH	Erken Hellas
gr	Gram
İTÇ	İlk Tunç Çağı
m	Metre
MÖ	Milattan Önce
m ³	Metreküp
mg	Miligram
Lev.	Levha
OTÇ	Orta Tunç Çağı
km	Kilometre
km ²	Kilometrekare
Res.	Resim
sio ²	Silisyumoksit
Şek.	Şekil
Tab.	Tablo

Dipnot ve kaynakçada kullanılan kısaltmalar

ANMED	Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri
Çev.	Çeviren
s.	Sayfa
TÜBA-AR	Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi
TÜBA-KED	TÜBA Kültür Envanteri Dergisi
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Batı Anadolu İlk Tunç Çağı mimarlığı, Yakın Doğu arkeolojisinde hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz konulardan birini oluşturur. Bunun en önemli nedenlerinden birini araştırma yetersizliği oluşturur. Diğer bir neden ise önceliğin daha çok stratigrafinin saptanmasına verilmesi sebebiyle, kazıların daha ziyade sondaj mahiyetinde yapılmasıdır. Dolayısıyla yerleşim dokusunun ortaya çıkarılmasına imkân verecek geniş alanlarda yapılan yatay kazılara gereksinim vardır. İşte Küllüoba, Batı Anadolu'da bu eksikliğin giderilmesi hususunda azımsanmayacak katkılarda bulunan önemli bir yerleşme yeridir. 1996 yılından bu yana aralıksız olarak yapılmakta olan kazılar, Küllüoba'da en azından Geç Kalkolitik Çağ'ın ortalarından İlk Tunç Çağı'nın sonlarına kadar hemen hemen kesintisiz yerleşildiğini göstermiştir. Bu özelliği ile Küllüoba, Batı Anadolu'da Troya, Beycesultan ve Liman Tepe'den sonra en uzun İlk Tunç Çağı stratigrafisinin saptandığı dördüncü yerleşme konumundadır.

Küllüoba'da, kazıların büyük oranda yatay olarak yapılması sebebiyle, özellikle İlk Tunç Çağı II Dönemi genel yerleşim planının saptanması bağlamında önemli bir mesafe alınmıştır. Dolayısıyla Küllüoba, Batı Anadolu'da, hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz İlk Tunç Çağı genel yerleşim dokusu ve ev planlarının ortaya çıkarılmasının yanında, mimaride yöresel özelliklerin saptanmasına da önemli katkılarda bulunabilecek niteliktedir.

Bu tezde Küllüoba İlk Tunç Çağı mimarisinin tanıtılmasına öncelik verilmiştir. Bu kapsamda, önce söz konusu mimarinin özellikleri ve zamanla nasıl bir gelişim izlediği konularında bilgiler verilmiştir; daha sonra da kullanılan yapı tekniklerinin, genel yerleşim dokusu ve ev planlarının Batı Anadolu ve Ege Dünyası'ndaki çağdaş merkezlerle karşılaştırılması sonucu, Küllüoba İlk Tunç Çağı mimarisinin söz konusu bölge içindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Küllüoba yerleşmesinin İlk Tunç Çağı'na Geçiş Evresi'nden, Erken İlk Tunç Çağı III Dönemi sonuna kadar olan yerleşim tabakalarının mimari özellikleri ana çerçeveyi oluşturur. Bu çalışmada, kabaca MÖ 3200-2200 yılları arasındaki zaman dilimine ait tüm mimari evreler kronolojik olarak tanıtılmıştır. Yörenin geleneksel mimarisinde önemli bir kırılmanın göstergesi olan Geç İlk Tunç Çağı III Dönemi (Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi) mimarisi ise Prof. Dr. Turan Efe danışmanlığında hazırlanmakta olan, “*Küllüoba Kazıları Işığında Orta Anadolu'da Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi*” başlıklı başka bir doktora tezi kapsamına girdiğinden burada ele alınmamıştır.

Buna göre, Küllüoba mimarisi eskiden yeniye doğru dört ana dönem altında incelenmiştir:

1. İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi (kabaca MÖ 3200-3000 yılları arası)
2. İlk Tunç Çağı I Dönemi (kabaca MÖ 3000-2700 yılları arası)
3. İlk Tunç Çağı II Dönemi (kabaca MÖ 2700-2400 yılları arası)
4. Erken İlk Tunç Çağı III Dönemi (kabaca MÖ 2400-2200 yılları arası)

Bu gelişimi özetleyecek olursak; Küllüoba'da “İlk Tunç Çağı'na Geçiş Evresi” (MÖ 3200-3000) olarak adlandırılan dönemde yerleşmenin etrafını çevreleyen ve zikzaklar yaparak ilerleyen bir savunma duvarı ve buna yaslanmış dörtgen planlı, bazen tek odalı ama çoğunlukla iki ya da daha fazla odalı evler ortaya çıkarılmıştır. İlk Tunç Çağı I Dönemi (MÖ 3000-2700) mimarisine ait bilgilerimiz ise çok kısıtlıdır. Bu dönemde sınırlı bir alanda çalışılmış ve çok az mimari kalıntı ele geçirilebilmiştir.

Küllüoba'da en iyi araştırılmış dönem olan İlk Tunç Çağı II Dönemi'nde ise 4 aşamada incelenen 6 ayrı alt evre saptanmıştır (MÖ 2700-2400). Bu dönemde Küllüoba, Aşağı ve Yukarı Yerleşme'den oluşur. Yukarı Yerleşme (kale), birbirine bitişik olarak yan yana inşa edilmiş mekânların içe dönük şekilde avlulara açılması

ve arka taraflarının da savunma duvarına dayanması prensibine göre inşa edilmiştir. Ortaya çıkarılan kale kapıları orta bölümde yer alan iki ayrı büyük avluya bağlanır. Bu avlulardan doğudakine açılan yapılar, sergilediği kapalı düzen sebebiyle Kompleks I olarak adlandırılmaktadır. Batıda yer alan ve kapladığı alan itibariyle daha büyük olan avluda ise iki bağımsız yapı yer alır. Özellikle de bunlardan biri; oldukça geniş bir alana yayılması, dönemi için anıtsal sayılabilecek özellikler taşınması ve mekânlar arası kısmi dolaşım sebebiyle kompleks bir yapı olarak nitelendirilebilir (Kompleks II).

Kalenin dış kesiminde yapılan çalışmalarla da, Aşağı Yerleşme'ye ait kalıntılar günışığına çıkarılmıştır. Aşağı Yerleşme, kale duvarına dışarıdan yaslanan yapılar ve boş alanlara inşa edilmiş bağımsız yapılar olarak iki ayrı biçimde düzenlenmiştir.

Küllüoba'da Erken İlk Tunç Çağı III Dönemi'nde ise (MÖ 2400-2200) mimarinin oldukça tahrip olduğu anlaşılmaktadır. 3 ayrı evreye ayrılan zayıf mimari, birkaç yapıdan ve genellikle plan vermeyen bazı taş temel kalıntılarında oluşmaktadır.

Bu zamansal çerçevenin içinde Küllüoba İlk Tunç Çağı mimarlığı tanıtılarak İç Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nin mimari özellikleri ortaya konduktan sonra, tüm Batı Anadolu ve Trakya'nın yanında, Ege Adaları ve Kıta Yunanistan İlk Tunç Çağı mimarlığının kilit yerleşmeleri ele alınmıştır. Böylece bu geniş coğrafyada, Küllüoba İlk Tunç Çağı mimarlığının benzer ve farklı yönleri karşılaştırmalar ile ortaya konularak hem söz konusu bu coğrafyanın İlk Tunç Çağı mimarlığı tanıtılmış hem de Küllüoba'nın bu coğrafyada taşıdığı anlam ve önem vurgulanmıştır.

“Küllüoba İlk Tunç Çağı Mimarisi'nin Batı Anadolu ve Ege Dünyası İçindeki Yeri” başlıklı bu tez kapsamında öncelikle söz konusu bu bölgelerin coğrafi özellikleri kısaca tanıtıldıktan sonra, çalışmanın ana konusunu oluşturan Küllüoba Höyüğü'nün yeri ve burada yapılan kazıların tarihçesi ele alınmıştır.

Küllüoba'da kullanılan kazı ve belgeleme yöntemleri, 70'li yıllarda Demircihüyük'te geliştirilen ve şimdi Troya'da kullanılmaya devam edilen kazı sistemine dayanmaktadır. Höyükte kazı çalışmalarına başlamadan önce, bir topograf tarafından höyük ve yakın çevresinin 1:1000'lik topografik planı çizilmiştir. Bu plan üzerine *grid* sistemine uygun olarak 10 x 10 m'lik plankareler yerleştirilmiştir. Arazide plankareler, köşelerine tahta kazıklar çakılması suretiyle belirlenmektedir. Bu plankareler içinde açılan açmalarda çalışma açma başkanının önderliğinde yürütülmektedir. Her açma başkanı, içine kazının hikâyesinin yazıldığı, buluntuların bulunduğu alanların veya noktaların, *grid*lerinin ve yüksekliklerinin kaydedildiği bir günlük defter tutar. Çalışılan her plankare için ayrı ayrı tutulan bu defterler, bu tez çalışması için incelenmiş ve bazı mimari ayrıntıların tespit edilmesi için oldukça yararlı olmuştur.

Ortaya çıkarılan mimari kalıntılar 1:20 ölçeğinde milimetrik kağıda çizilmektedir. Ayrıca bu çizimlere nivo aleti kullanılarak höyük üzerine taşınmış olan röper noktasına göre hesaplanan deniz seviyesi yükseklikleri de yazılmaktadır. Bu çerçevede söz konusu çizimler, ait oldukları evrelere göre ayrılmış ve aydıngere çizilmiştir. Sonraki aşamada elektronik ortama aktarılan çizimlerin diğer tüm tüleme işlemleri ve diğer ayrıntılar, bilgisayar aracılığıyla Photoshop, Paint Shop Pro ve Coreldraw programları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte yerleşmedeki önemli yapılar ve bazı mimari ayrıntılar 3d Max programı yardımıyla renkli ve üç boyutlu şekilde daha görsel bir şekilde sunulmuştur. Böylelikle tezde kullanılan Küllüoba ile ilgili çizimlerin tamamı bu çalışma için oluşturulmuştur; fotoğraflar ise Küllüoba kazı arşivine aittir.

Küllüoba İTÇ mimarlığının evre evre ayrıntılı olarak ele alınmasından önce ise duvar, taban, döşeme, ocak, fırın ve silo gibi mimari elamanlar ve yapım teknikleri tanıtılmıştır. Ayrıca bunların yapı malzemeleri de kazıda ulaşılan sonuçlara paralel olarak değerlendirilmiştir. Bu yapı malzemelerinin içinde önemli bir yer tutan taşların çevredeki hangi kaynaklardan getirildiğinin saptanmasına yönelik olarak da

ayrı bir çalışma yapılmıştır. Küllüoba Höyüğü merkez olmak üzere, yaklaşık 10 km çapında bir alanı içine alacak şekilde çevrede yapılan gözlemler, tez içerisindeki ilgili bölümde ayrıntılı olarak değerlendirilerek 1/25000 ölçekli bir harita üzerinde belirtilmiştir.

Küllüoba yerleşmesi, İTÇ'ye Geçiş Evresi'nden Erken İTÇ III sonuna kadar, her evreye ait evler ve odalar kendi içlerinde ayrı ayrı numaralandırılarak oldukça ayrıntılı bir şekilde tanıtılmıştır. Tezin 2. bölümünün büyük çoğunluğunu kapsayan bu aşamadan sonra ise Küllüoba dışındaki Batı Anadolu ve Ege Dünyası'nda önemli İTÇ merkezlerinin mimari özellikleri irdelenmiştir. Tezin 3. bölümünü oluşturan bu kısımda toplam 37 merkez 12 coğrafi/kültürel bölge altında incelenmiş ve yerleşmelerin mimari özellikleri kendi içlerinde kronolojik olarak tanıtılmıştır. Daha sonra ise tüm bu verilerin ortaya konulması sonucu, Küllüoba mimarisinin Batı Anadolu ve Ege Dünyası içindeki yeri; yapı malzemeleri, genel yerleşim dokusu, yapı tipleri, savunma sistemleri ve kentleşme gibi kriterler göz önüne alınarak saptanmaya çalışılmıştır.

1. GENEL BİLGİLER

1.1. Coğrafi Durum

Bir bölgede yaşayan insan topluluklarının yaşam biçimleri, ekonomileri ve birbirleri ile olan ilişkileri o bölgenin coğrafi yapısı ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla, kültürlerin özellikleri, gelişimi ve birbirleri ile olan etkileşimlerinin sağlıklı bir şekilde ortaya konulabilmesi için, öncelikle buldukları coğrafyanın bilinmesinde büyük yarar vardır. Bu amaçla aşağıda, Batı Anadolu ve Ege Dünyası'nın coğrafi özellikleri anahatlarıyla tanıtılmıştır (**Lev. 1**).

1.1.1. Batı Anadolu

Batı Anadolu, kabaca Eskişehir'in doğusundaki Sivrihisar Dağları'ndan, güneye doğru Emirdağ ve Sultan Dağları üzerinden çizilecek hattın batısında kalan bölge olarak tanımlanabilir. Bu bölge Ege kıyı şeridi ve doğusundaki "İç Batı Anadolu Eşiği"nden oluşur.

İç Batı Anadolu, genelde kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanan dağlar ve bunların aralarındaki akarsu vadileri ile yerleşmeye çok müsait verimli çöküntü ovalarının oluşturduğu dağlık bir plato görünümündedir¹. Doğuda Sultan Dağları bir duvar gibi Konya ve Akşehir Ovalarını Göller Bölgesi'nden ayırır ve doğudan gelen trafiği kuzeydoğu yönünde Afyon ve Yukarı Sakarya Ovalarına yönlendirir.

"İç Batı Anadolu Eşiği" olarak da adlandırılan bu dağlık bölgeden batıya ve doğuya doğru rakım giderek düşer. Bölgenin kuzey kesiminde yer alan Türkmen, Kumullar, Murat, Şaphane, Eğriöz, Honoz, Çikelek, Burgaz ve Demirci Dağlarından oluşan dağ dizileri sebebiyle, bölge genellikle vadilerle yarılmış dalgali yaylalar görünümündedir. Bu yaylalar arasında, tabanları alüvyon kaplı Kütahya, Çavdarhisar, Örencik, Altıntaş, Gediz, Tavşanlı ve Eskişehir Ovaları yer alır². Aynı durumdaki diğer bir ova da Eskişehir Ovası'nın güneydoğusunda yer alan Yukarı Sakarya Ovası'dır. Biraz güneye indiğimizde Emir Dağı, Ahırdağı, Kumalar Dağı, Akdağ gibi yükselti kütlelerinin arasında Çivril, Sandıklı, Büyük ve Küçük Sincanlı, Şuhut ve Afyon gibi ovalar yer alır. Bölgenin güneyi ise Batı Toroslar'ın arasında tektonik ve karstik çöküntü alanlarından oluşur; oldukça engebeli ve dalgali bir yapıya sahiptir. Tektonik çukurların meydana getirdiği Karataş, Salda, Yarışlı, Akgöl, Gölhisar ve Burdur Gölleri bu yöreye "Göller Bölgesi" denilmesine neden olmuştur. Söğüt, Eşeler, Kestel, Katrancık, Rahat ve Koçaş Dağları bu bölümün en

¹ Jak Yakar 2000, *Ethnoarchaeology of Anatolia. Rural Socio-Economy in the Bronze and Iron Ages*, Jerusalem, s. 317.

² Besim Darkot ve Metin Tuncel 1988, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul, s. 77-81.

önemli yükseltileridir. Daha güneyde ise Bozova, Elmalı, Acıpayam, Tefenni gibi karstik ovalar yer almaktadır³.

Bugün bölgede yer alan dağlar arasındaki akarsu vadileri ve ovalar sayesinde, hem doğu-batı hem de kuzey-güney yönünde ulaşım sağlanmakta; İç Anadolu ile Akdeniz, Ege ve Marmara kıyılarına bağlanmaktadır. Bu ilişkilerin prehistorik dönemlerde de aynı olduğu, bölgedeki höyüklerin sayıları ve sıralanış durumları ile anlaşılmaktadır⁴. Polatlı ve Ankara üzerinden Kızılırmak'a, dolayısıyla İç Anadolu'ya bağlanan Eskişehir ve Yukarı Sakarya Ovası, aynı zamanda da Kütahya ve Balıkesir üzerinden Troas Bölgesi'ne ve de Bozüyük, İnegöl ve Bursa üzerinden Marmara Bölgesi'ne ve Trakya'ya bağlanır⁵. Daha güneyde ise Ege sahilinden başlayıp Gediz Vadisi boyunca ilerleyerek Afyon-Emirdağ ve oradan da Konya ve Akşehir Ovalarına açılan prehistorik ulaşım yolu, daha sonra Konya-Niğde-Bor ve Gülek Boğazı üzerinden Tarsus'a ulaşır⁶. Ayrıca prehistorik çağlarda Ege sahilinden başlayıp Büyük Menderes Vadisi boyunca ilerleyerek Denizli vasıtasıyla Eğridir'e ulaşan yol, buradan çatallanarak Burdur ile Elmalı'ya ve de Isparta'ya açılmakta; geçitlerle de Akdeniz kıyılarına ulaşmaktadır⁷.

İç kesimden coğrafi olarak pek çok yönden ayrılan Batı Anadolu'nun kıyı kesimi, kendi içinde de homojen özelliklere sahip değildir⁸. Bölgenin kuzeyi ile güney sahil kesimleri arasında belirgin farklar göze çarpar. Kuzey kesimde doğu-batı yönünde uzanan dağ sıraları ve bunların oluşturduğu vadiler, verimli düzlüklerin iç kesimlere kadar sokulmasını sağlamıştır. Vadiler erken dönemlerden itibaren geçiş yolları

³ İbrahim Atalay 1997, *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, s. 31 vdd.

⁴ Turan Efe 1997b, "1995 Yılında Kütahya, Bilecik, Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", XIV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* II, Res. 1; Turan Efe ve Deniz Ş. M. Ay-Efe 2001, "Küllüoba: İç Kuzeybatı Anadolu'da Bir İlk Tunç Çağı Kenti", *TÜBA-AR* 4, s. 45; Mehmet Özsait 1980, *İlkçağ Tarihinde Pisidya*, İstanbul.

⁵ Efe ve Ay-Efe 2001, Çiz. 8.

⁶ Yakar 2000, s. 317 vd.

⁷ A.e.

⁸ Jak Yakar 1985, *The Later Prehistory of Anatolia, The Late Chalcolithic and Early Bronze Age I-II*, British Archaeological Reports 268, Oxford, s. 95.

olarak kullanılmıştır. Vadiler içerisinde yer alan çok sayıda prehistorik yerleşme bunun göstergesidir.

Bölgenin kuzeyinde ise bu bölgeye Edremit vasıtası sahilden ulaşılabilen, Troas Bölgesi bulunmaktadır. Bölge Gediz Vadisi yolu ve Kumçay üzerinden Marmara Bölgesi oradan da İznik-İnegöl ve Eskişehir Ovaları vasıtasıyla İç Batı Anadolu'ya bağlanmaktadır. Daha önce yapılan kartografik çalışmalarda yer alan haritalar incelendiğinde⁹, özellikle İç Batı Anadolu'nun, Ege kıyılarına dik olarak inen dağ sıraları arasındaki küçük ovalardan oluştuğunu gözlemlemek mümkündür. Dolayısıyla iç kesimlerdeki ovalarda kurulu olan İlk Tunç Çağı yerleşimleri, bu ovalarla uyum içinde bir dağılım sergilemekte ve kendi içinde farklılaşmış küçük kültür bölgelerinin¹⁰ neden oluştuğunu da bir dereceye kadar açıklayabilmektedir.

Sonuçta, bölgede yer alan ovalarda prehistorik dönemlerde yerleşen insan toplulukları için dağ sıraları doğal korunma sağladığı gibi bu ovalarda yerel kültürlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış; diğer taraftan, üzerlerinde yer alan geçitlerle de aynı zamanda bölgeler arası kültürel ilişkilerin kurulmasında da etkin bir rol oynamıştır.

1.1.2. Ege Dünyası

Burada Ege Dünyası olarak adlandırılan bölge, Ege Adaları ve Yunan karasını kapsamaktadır. Dolayısıyla bölge coğrafyasını, Ege Adaları ve Kıta Yunanistan olmak üzere iki ayrı kısımda incelemek daha doğru olacaktır.

⁹ Ruhi Turfan ve Reinhard Stewig 1970, *Kulturlandschaftsentwicklung In Westanatolien-Batı Anadolu'nun Kültürel Gelişimi: Kartografik Bilgiler*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, s. 54-56, Harita 1, 2.

¹⁰ Turan Efe 2004b, "Kültür Gruplarından Krallıklara: Batı Anadolu'nun Tarihöncesi Kültürel ve Siyasal Gelişim Profili", *Colloquium Anatolicum III*, İstanbul. Şek. 2; Turan Efe ve Deniz Ay-Efe 2007, "The Küllioba Excavations and the Cultural/Political Development of Western Anatolia Before the Second Millennium B.C", *VİTA/HAYAT Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan* (Yay. Haz. M. Doğan-Alparslan, M. Alparslan, H. Peker), Ege Yayınları, İstanbul, Şek. 2-3.

Bunlardan ilki olan Ege Adaları'nın yer aldığı Ege Denizi, “*Aegeis*” ya da “*Egeid*” adı verilen bir kara parçasının, büyük bir bölümünün sular altında kalmasıyla oluşmuştur; üstündeki adaların çokluğu nedeniyle “Adalar Denizi” diye de adlandırılır. Ege Denizi'nin mevki, boyutları ve sınırları ile çoğunluğu kayalık olan çok sayıda irili ufaklı 3000'e yakın adanın varlığı ve konumları nedeniyle kendine has bir coğrafyaya sahiptir. Sözü geçen adaların sadece 24 tanesinin yüzölçümü 100 km²'den büyüktür. Tüm adaların boyutları ise Ege Denizi'nin yaklaşık % 10'u kadardır.

Batı Anadolu'nun denize dik uzanan dağ sıralarının denizdeki devamları olan doğu Ege Adaları, her çağda Avrupa karasına geçmek için çok kullanılan birer basamak olmuşlardır.

Yüzölçümü nispeten büyük olan bu adalardan en kuzeydeki Gökçeada, günümüzde Türkiye'nin en büyük adası olma özelliğini taşır. Adanın coğrafi yapısı çok engebeldir ve volkanik kütlelerden oluşur. Ada, birçok tarihi kaynakta güneybatısındaki Limni Adası ile birlikte anılmıştır¹¹. Limni ise Aynoroz Dağı ile Batı Anadolu kıyısının tam ortasında ve Gökçeada hariç diğer adalardan uzak bir konumda, yanardağ kökenli ve granitli bir yapıya sahiptir. Adanın dağlık kesimi dışında tarım için oldukça verimli toprakların var olduğu da bilinmektedir. Daha güneydeki ve Anadolu'ya oldukça yakın bir konumdaki Midilli Adası, Limni Adası'ndan üç kat daha büyük olmasına rağmen, adayı küçük coğrafi dilimlere bölen volkanik oluşumlu dağlara sahiptir. Aynı günümüz yerleşimlerinde olduğu gibi prehistorik yerleşmelerin çoğunluğu kıyı şeridinde ve az da olsa içerideki küçük ovaların çevresinde yoğunlaşmaktadır. Her iki ada da Kuzey Ege'den Kiklad'a uzanan rota üzerinde bulunmaktadır. Midilli, Troas'a kadar olan kıyı şeridini kontrolünde tutarken, Limni Adası da Kuzey Ege'nin kontrolünü elinde tutmaktadır.

¹¹ Sırrı Erinç 1977, *Vejetasyon Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü Yayını No 92, İstanbul, s. 13.

Karaburun Yarımadası'nın hemen karşısındaki Sakız Adası ile Dilek Yarımadası'nın karşısında yer alan Sisam Adaları, Doğu Ege Adaları olarak adlandırılmıştır. Her iki ada da Anadolu karasına yakınlıkları ile her devirde Anadolu'dan oldukça kolay ulaşılabilen birer ada konumunda olmuşlardır. Daha güneyde ve Ege Denizi'nin ortasında ise "Kikladlar" adı verilen adalar grubu bulunmaktadır. Toplam 22 adadan oluşan bu bölgenin, Ege Denizi'nin yükselmesi sonucu oluştuğu, günümüzden 5000-6000 yıl önce büyük bir kısmının aynı karanın parçası olduğu düşünülmektedir¹². En güneyde ise Ege Denizi'nin de güney sınırını oluşturan ve bölgenin en büyük adası konumundaki Girit yer alır. Oldukça dağlık bir araziye sahip adada doğu-batı yönünde uzanan sıradağlar yer almaktadır. Bu sebeple günümüzde olduğu gibi prehistorik dönemlerde de yerleşmelerin büyük çoğunlukla kıyı şeridinde olduğu gözlemlenmektedir¹³.

Yunan Karası da son derece engebelidir; topraklarının hemen hemen beşte dördü dağlık, çok az bir bölümü de ovalıktır. Burada derin koylar ve körfezler her taraftan karaların içine girmekte bu durum da adalar ile Yunan Karası'nın ilişkisini sağlamaktadır. Kara kesiminin içi genellikle kuzeyden güneye inen, yalnız Orta Yunanistan'da kısmen doğuya kıvrılan ve Ege Adaları üzerinden Anadolu'ya bağlanan yüksek dağlarla kaplıdır. Böylelikle birbirinden bazen 2500 metreyi bulan yüksekliklerle ayrılmış, aralarında birçok durumda geçilmesi güç geçitler bulunan ince uzun vadiler meydana gelmektedir. Hatta bu vadilerin bile bir takım sıra tepelerle çeşitli bölümlere ayrıldığı görülmektedir.

Yunanistan'ın jeolojik karakterinin bir sonucu olarak, bu coğrafyanın büyük kesimi geniş ölçüde tarım yapmaya müsait olmayan alanlardan oluşur. Erken dönemlerde dağlık alanların da ormanlarla kaplı olduğu düşünülürse, bölgede asıl verimli yerlerin dağlar arasında sıkışmış ya da denize doğru açılan nehir vadileri ile bu vadilerin

¹² Vasıf Şahoğlu 1997, *MÖ 3. Binde Anadolu-Kiklad İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 2.

¹³ Vance Watrous 1994, "Review of Aegean Prehistory III: Crete from Earliest Prehistory through the Protopalatial Period", *American Journal of Archaeology*, Vol. 98, no. 4, s. 695-753.

suladığı ovalardan oluştuğu görülür¹⁴. Zaten belli başlı yerleşim yerleri de bu coğrafi çerçeveye uygun olarak dağılım gösterir.

1.2. Küllüoba Höyüğü Hakkında Genel Bilgiler

1.2.1. Coğrafi Konum

Küllüoba, Eskişehir ilinin 35 km güneydoğusunda, Seyitgazi ilçesinin 15 km kuzeydoğusunda, Yenikent köyünün de 1.3 km güneyindedir (**Lev. 2**). Höyük, 300 x 150 m ebatlarında ve ova seviyesinden 10 m yüksekliktedir (**Lev. 37a**). Şimdi kurumuş olan Kireçkuyusu Deresi, höyüğün hemen güneyinden akar.

Yerleşme, ortalama yüksekliği 1000 m civarında olan ve Frigya Yaylası olarak adlandırılan bölgenin kuzeyindeki Yukarı Sakarya Ovaları'nın batı ucunda yer alır. Kuzeyde doğu-batı yönünde uzanan Sündiken Dağları ile güneyde Sultan Dağları ve Emir Dağı'nın çevrelediği bölgenin güneyinde Murat Dağı, Friglerce kutsal sayılan Günyüzü Dağı ve Akdağ gibi yüksekliği 2000 m'nin üzerinde olan dağlar yer alır¹⁵. Batı ve doğuya gittikçe rakımın azaldığı bu engebeli coğrafyanın kuzeyindeki Yukarı Sakarya Ovaları, bölgenin en geniş düzlük alanlarındandır. En geniş mesafesinin 76 km olduğu ovanın denizden yüksekliği 800-1000 m aralığındadır. Eskişehir ve çevresindeki ovaların yüksek oluşu, yakın bir jeolojik geçmişte, Anadolu kütesinin çevresindeki çöken geniş bölgeler arasında büyük bir yükselmeye uğramasından meydana gelmiştir¹⁶.

Ankara-Polatlı, Konya-Akşehir ve Afyon Bölgeleri'nden gelen doğal ulaşım yolları, Yukarı Sakarya Ovası'na açılmakta, daha batıda yer alan Eskişehir ve İznik-İnegöl Ovaları vasıtasıyla da Marmara ve Kuzey Ege'ye kadar ulaşmaktadır. Özellikle uzak bölgeler arası ticaretin yoğunlaşmaya başladığı İlk Tunç Çağı II Dönemi'nin

¹⁴ Arif Müfid Mansel 1963, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 3.

¹⁵ Veli Sevin 2001, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, TTK Yayınları 6. Dizi, Ankara, s. 199.

¹⁶ Reşat İzbirak 1972, *Türkiye I*, Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, İstanbul, s. 16.

sonlarıyla birlikte Küllüoba'nın konumlandığı bölge bu anlamda büyük bir öneme sahiptir¹⁷.

1.2.2. Yapılan Çalışmalar ve Tabakalanma

Küllüoba Höyüğü ilk olarak 15.11.1980 tarihinde A-2498 sayılı Kültür Bakanlığı Eski Eserler Gayrimenkul ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın kararıyla, Eskişehir Arkeoloji Müzesi tarafından tescil edilmiştir. Daha sonra o yıllarda doçent olan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Turan Efe; “Eskişehir, Kütahya ve Bilecik Yüzey Araştırmaları” kapsamında yerleşmeyi 1993 ve 1995 yıllarında iki kez ziyaret ederek malzeme toplamıştır¹⁸. Höyük, 1996 yılından bu yana Prof. Dr. T. Efe başkanlığında, benim de 1999 yılında dâhil olduğum bir ekip tarafından kazılmaktadır (**Lev. 37b**).

Höyükte en azından Geç Kalkolitik'ten İlk Tunç Çağı sonuna kadar hemen hemen kesintisiz yerleşildiğini söyleyebiliriz. Üst katlarda, Orta Kalkolitik Dönem'e ait olabilecek bazı parçaların ele geçirilmesi, höyükte daha erken dönemlerin de temsil edilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Höyüğün batı konisinde Geç Kalkolitik Çağ tabakalarının üzerinde İlk Tunç Çağına Geçiş Evresi ve İlk Tunç Çağı I Dönemi tabakaları yer alır. İlk Tunç Çağı II Dönemi ise geniş bir şekilde höyüğün doğu konisinde araştırılmıştır. Erken İlk Tunç Çağı III Dönemi'nin mimarisinin çok zayıf olduğu höyükte en geç malzeme, Geç İlk Tunç Çağı III Dönemi'nden, diğer bir deyişle Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'nden gelmektedir. Höyük civarındaki Geç Hellenistik kalıntılar ise tepenin güneyindeki tarlalarda saptanmıştır.

¹⁷ Efe ve Ay-Efe 2001, s. 45.

¹⁸ Turan Efe 1995, “1993 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, XII. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 251; Efe 1997b, s. 216.

2. KÜLLÜOBA MİMARİSİ

Küllüoba İlk Tunç Çağı mimarlığında öncelikle mimaride kullanılan malzemeler tanıtılarak kullanım şekilleri açıklanmış, bununla birlikte mimari elemanlar ve bunların yapım teknikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra, kronolojik olarak dönemlere ve mimari evrelere göre yerleşmenin mimarisi ayrıntılı olarak tanıtılmıştır.

2.1. Malzeme

Küllüoba İlk Tunç Çağı mimarisinde kullanılan ana malzemeler taş ve kerpiçtir; bunun yanında ahşabın da önemli oranda kullanıldığı anlaşılmaktadır.

2.1.1. Taş

Mimaride taş, en çok temellerde kullanılmıştır; ayrıca cadde ve sokaklar ile oda tabanlarının da zaman zaman taşla döşendiği görülmektedir. Yapı temellerinde kullanılan taşlar, çoğunlukla kaba biçimli taşlardır. Bununla birlikte, özellikle İlk Tunç Çağı II Dönemi'nin savunma duvarına ait taş temellerde kullanılan taşların genellikle düzgün kenarlı olduğu belirlenmiştir (**Lev. 38A-C**). Ayrıca "Kompleks II" olarak adlandırılan yapıya ait olan büyük megaronun güney duvarının özellikle dış kesiminde görüldüğü üzere plaka şeklinde, kenarları oldukça düzgün yassı taşlar da dikkati çekmektedir (**Lev. 38D**).

Genel olarak Küllüoba İlk Tunç Çağı mimarlığında, temel taşlarının en alt bir-iki sırasında oldukça büyük taşların ($200.000 \text{ cm}^3 - 400.000 \text{ cm}^3$ hacminde) kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kaba biçimli bu taşların kazılan temel çukuruna yerleştirildiği düşünülmektedir. Bunların üzerinde ise nispeten daha küçük ($10.000 \text{ cm}^3 - 100.000 \text{ cm}^3$ hacminde) ve kenarları daha düzgün olan taş sıraları yer alır. Toprak seviyesi üzerindeki bu temel taşlarının genellikle iki sıra halinde ve düzenli olarak

yerleştirildiği saptanmıştır. Bunların arasında oluşan boşluklar çok daha küçük taşlarla ve toprak harçla doldurulmuştur. Taş temeller ve üzerinde yükselen kerpiç duvar, daha sonra kille her iki yüzeyden de sıvanmıştır. Özellikle Yukarı Yerleşme'nin suru ile kompleks yapılarda bunun sıklıkla uygulandığı görülür. Duvarın ilk sıra kerpiçlerinin düzgün bir yüzey üzerine yerleştirilebilmesi için, genelde temelin üst sırasında düzgün yüzeyli taşlar tercih edilmiştir. Hatta bunun sağlanabilmesi için, zaman zaman taş temelle kerpiç duvar arasına tahtaların yerleştirildiği de görülmektedir. Kompleks II'nin merkezi salonu ile arka odayı ayıran bölme duvarının taş temeli ile kerpiç duvarı arasına yerleştirilmiş yaklaşık 3 cm kalınlığında korunmuş olan ahşap izi bunun en güzel örneğidir (**Lev. 41E**). Ayrıca yine merkezi salonun güney duvarında yüzeyi oldukça düzgün en üst sıra temel taşlarının üzerinde, yoğun olarak ahşap kalıntıları ele geçirilmiştir (**Lev. 38D**).

Yağmur ve sel sularının kerpiç duvarlara yapacağı tahribatı önlemek amacıyla, yapıların dış duvarlarının altta çoğunlukla, zemin seviyesi üzerinde de bir miktar devam eden taş temelden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kerpiç duvar bu taş temel üzerinde yükselmektedir. Dış tahribata maruz kalmadıkları için, iç bölme duvarları ise çoğunlukla sadece kerpiçten inşa edilmiştir. Bu şekilde, uzak mesafelerden getirilmiş olan taşların kullanımında tasarruflu davranılmıştır. Sadece İlk Tunç Çağı'na Geçiş Evresi'nde duvarların taş temelsiz olarak kerpiçten inşa edildikleri bilinmektedir. İTÇ II Dönemi'ne ait bağımsız Aşağı Yerleşme evlerinde ise büyük ebatta temel taşlarına neredeyse hiç rastlanmaz; burada genellikle küçük tarla taşları kullanılmıştır. Söz konusu bu taşlar, Kireç Kuyusu Deresi'nin yatağından ve yakın çevredeki tarlalardan temin edilmiş olmalıdır.

Küllüoba İTÇ mimarlığında taş, yapı temellerinde kullanılmasının yanı sıra daha önce belirtildiği gibi cadde, sokak ve avlu döşemelerinde de kullanılmıştır. Ayrıca söz konusu uygulama, mekân içleri yanında bazen yapıların ana girişlerini içeren sundurmalarda da görülmektedir. Bu döşemeler bazen rampa şeklindedir. Bunun

yanında taş, yapı içlerindeki ocak-fırın gibi öğelerin yapımında ve destek olarak direk dikmelerin altında da kullanılmıştır.

2.1.1.1. Taş Cinsleri

Küllüoba İlk Tunç Çağı yerleşmesinde farklı renk, boyut ve türden taşlar kullanılmıştır. Bunlar, kireçtaşı, killi kireçtaşı, çört (çakmaktaşı) ile tortul (çökel) ve kuvarsitten oluşan metamorfik (başkalaşım) kayaçlarıdır. Yapılan incelemelerde bazı taşlar ilk bakışta düzeltilmiş izlenimi verse de bu taşların hiçbir işleme tabi tutulmadan, doğada bulunduğu gibi kaynağından çıkarıldıkları şekliyle kullanıldıkları anlaşılmıştır¹⁹.

A- Kireçtaşı (Kalker): Bej-krem renkli, sert, dayanıklı, CaCO_3 bileşimli, az miktarda kil ve bazı minarelerden oluşan kireçtaşları, sıg ve gösel ortamda çökelmiş ve zamanla taşlaşmıştır. Bu tür kireçtaşlarının (kalker) birim hacim ağırlıkları, bileşim ve gözenek durumuna bağlı olarak $2.54-2.66 \text{ gr/cm}^3$ arasında değişmektedir. Kireçtaşlarının arazideki konumlarına bakıldığında; bunların genellikle tabakalı, killi kireçtaşı, çört (çakmaktaşı) ve killi seviyelerle aralanmalı olarak gözlenir. Bu tür taşlar üzerinde oluşum sırasında ve sonrasında çeşitli etkilerle çatlaklar ve kırıklar meydana gelir. Dış etkenlerle, kireçtaşı tabakaların bu kırık ve çatlaklar boyunca birbirlerinden zamanla ayrılması sonucu, doğal olarak çeşitli ebatlarda bloklar oluşur.

B- Killi Kireçtaşı: Killi kireçtaşı, kirli-beyaz renkli kısmen gözenekli, kalkere göre kil oranı daha fazla olan ve içerisinde kil ile birlikte “tuf” diye tanımlanan volkanik malzemeler de içeren CaCO_3 bileşimli bir kireç taşı çeşididir. Bu tür, bej-krem renkli kireçtaşlarına göre yoğunluğu daha az olan kireçtaşlarından oluşur. Killi kireçtaşlarının birim hacim ağırlığı değişken olmakla birlikte $2.46-2.58 \text{ gr/cm}^3$

¹⁹ 2008 ve 2009 yılları yaz aylarında Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik - Mimarlık Fakültesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü Uygulamalı Jeoloji Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Ali Yalçın ile birlikte Küllüoba İlk Tunç Çağı mimarlığında kullanılan taşlar incelenmiş ve muhtemel taş yatakları araştırılmıştır. Bu bölümdeki bilgiler bu araştırmaya dayanmaktadır. Bu bağlamda kendisine en içten teşekkürlerimi sunarım.

arasında değişebilir. Küllüoba kazılarında gözlenen killi kireçtaşları için birim hacim ağırlık 2.52 gr/cm^3 olarak alınabilir. Kireçtaşlarına kıyasla, bu tür taşlar daha kolay aşınmaktadır. Küllüoba'da ele geçirilmiş olan büyük taşlar genellikle killi kireçtaşlarıdır.

C- Çakmaktaşı (Çört): Çört olarak da adlandırılan çakmaktaşı, genellikle bej-sarımsı ve bazen de gri renklidir; SiO_2 (silisyumoksit) bileşimli olup kalınlığı da değişkendir. Ayrıca taşa rengini veren farklı mineraller ile az miktarda da kil içermektedir. Çakmaktaşı dayanıklı ve çok sert olmasına rağmen oldukça kırılımandır. Çok iyi bilindiği gibi bu özelliğinden dolayı kolaylıkla şekillendirilebilen çakmak taşı -obsidiyen ile birlikte- özellikle Paleolitik, Mezolitik ve Neolitik Dönem'de, alet yapımında en aranılan malzeme türünü oluşturmuştur.

Höyükte yapı malzemesi olarak kullanılan çakmak taşları genellikle tablasaldır. Bileşim-oluşum koşulları ve geçirmiş oldukları evrelere bağlı olarak birim hacim ağırlıkları $2.61-2.72 \text{ gr/cm}^3$ arasında değişir. Çakmaktaşı üzerinde oluşumu sırasında meydana gelen çatlak yüzeyler daha düzgündür. Dolayısıyla bunlar, doğada en azından bir kenarları oldukça düzgün olarak ele geçirilebilmektedir.

D- Kuvarsit (Metamorfik): Bu tür başkalaşım kayaları, daha önceden varolan kayaçların başta sıcaklık ve basınç olmak üzere farklı etkenler nedeniyle değişime uğraması sonucu oluşur. Dayanımı ve sertliği fazla olan kuvarsit, kumtaşı olarak adlandırılan taneleri ve bağlayıcısı silisyum olan tortul kayaçların basınç ve sıcaklık etkisinde oluşmuştur. Kuvarsit, höyükte koyu krem (kösele) renkte ve sadece Kompleks II'nin güney dış duvarında saptanmıştır. Kuvarsitlerin birim hacim ağırlığı diğer kayalara göre daha fazladır. Bunun nedeni ise basınç etkisi ile gözeneklerin kapanması ve bu sebeple taşın daha yoğun bir hal almasıdır. Kuvarsitler için birim hacim ağırlığı 2.70 gr/cm^3 alınabilir. Kuvarsitler doğada genellikle mika şist diye tanımlanan birimlerle ardalanmalı ve tabakalı bir şekilde gözlenmektedir. Şistli kısımların yapraklanma özelliğine sahip olması ve içerisindeki minerallerin çabuk

ayrışması nedeniyle bu tür dayanıksızdır. Bunun doğal sonucu olarak kalınlığı fazla olmayan kuvarsitler kolayca bulunduğu ortamdan çıkarılabilir. Ayrıca başta aşınma olmak üzere, çeşitli doğal etkenler sonucu bu tür taşlar serbest bloklar halinde de bulunabilir.

2.1.1.2. Taş Yatakları

Küllüoba ve çevresinde yapılan araştırmalarda, höyük ve civarının çok az bir eğime sahip olduğu gözlemlenmiştir; akarsu (kuru vadi yamaçları), iş makineleri yardımıyla açılan yaklaşık 1.5 m derinliğindeki kanallar ve bunların kesitleri incelendiğinde herhangi bir taş veya kaya oluşumuna rastlanmamıştır. Bunun üzerine Küllüoba Höyüğü merkez olmak üzere, yaklaşık 10 km çapında bir alanı içine alacak şekilde, araştırma bölgesi genişletilmiştir. Kuzey kesimde dağlık alanların daha uzakta olması ve bu yönde varlığı bilinen diğer prehistorik yerleşmelerinin o çevredeki muhtemel taş yataklarını kullanmış olabilecekleri ihtimalinin bulunması üzerine, esas araştırma yukarıda sözü edilen alanın doğu, batı ve güney kesimlerindeki taş yatakları üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Gözlemler sonucu elde edilen bulgular 1/25000 ölçekli harita üzerinde işaretlenerek belirtilmiştir (**Lev 3**). Aşağıda Küllüoba mimarisinde kullanılan taşlarla karşılaştırmalar yapılarak söz konusu bölgede hangi taş yataklarının kullanılmış olabileceği konusu ele alınmıştır.

Haritada numaralanış sırasına göre, bu olası taş yatakları şunlardır:

1 no'lu gözlem noktası: Kuvarsit yatakları araştırma bölgesi içerisinde sadece, Küllüoba Höyüğü'nün kuş uçuşu yaklaşık 9 km doğusunda yer alan Doğançayır beldesinin kuzeyinde, Otyoludere olarak adlandırılan mevkide, yolun hemen kenarında saptanmıştır (**Lev. 39A**).

2 ve 3 no'lu gözlem noktaları: Höyüğün kuş uçuşu yaklaşık 8-9 km güneydoğusunda geniş alanlar kapsayan metamorfik kayalar gözlenir. Koyu gri

renkli bu metamorfikler $Ca-Mg (CO_3)_2$ bileşimli kireçtaşlarının başkalaşımı sonucu oluşmuştur. Mermer olarak adlandırılan bu kayalar, masif görünümlü, çok sert ve dayanıklıdır. Bu malzemenin höyükte hiç kullanılmadığı bilinmektedir.

4 ve 5 no'lu gözlem noktaları: Höyüğün yaklaşık 7.5 km güneyinde Gümüşbel köyü sapağında Dişlik Sırtı olarak adlandırılan mevkiinin doğu yamaçları genellikle kalın katmanlı masif görünümlü yer yer çatlaklı parçalanmış büyük bloklardan oluşan çakmaktaşı (çörtler) içermektedir (**Lev. 39B**).

6 no'lu gözlem noktası: Höyüğün 7.5 km güneyinde Dişlik Sırtı'nın batı yamacında çoğunlukla çakmaktaşı (çört) yer almaktadır (**Lev. 39C**).

7 no'lu gözlem noktası: Höyüğe 9 km mesafede Eski Avdan Tepesi'nin batı yamaçlarında, kirli beyaz renkli killi kireçtaşları gözlemlenmiştir. Buradaki kireçtaşları, altlarının oyulması sonucu, doğal çatlaklar boyunca parçalanmış, böylelikle çeşitli boyutlarda taş bloklar oluşturmuştur (**Lev. 39D**).

8 ve 9 no'lu gözlem noktaları: Bu iki nokta Küllüoba'nın yer aldığı ovaya oldukça hâkim 1026 m. yükseklikteki ve höyükten kuş uçuşu 4.0-4.5 km güneybatıdaki Sırakayalar Mevkii'nin yamaçlarında yer alır. Söz konusu kesimin doğu yamacını oluşturan 8 no'lu gözlem noktasında çoğunlukla çakmaktaşı blokları görülmüştür. 9 no'lu gözlem noktası ise bu mevkinin kuzey yamacındadır. Burada killi kireçtaşı ve kireçtaşı yatakları vardır (**Lev. 39E-F**).

10 no'lu gözlem noktası: Höyüğün kuş uçuşu 4 km güneybatısındaki Mumlu Tepe ve civarında, yüzeyde dağınık bir şekilde farklı ebatlarda çakmaktaşı, kireçtaşı ve killi kireçtaşı bloklar yer almaktadır (**Lev. 39G**).

11 no'lu gözlem noktası: Küllüoba'nın yaklaşık 5 km batısında, Değişören köyünün güneydoğusunda kireçtaşı ve killi kireçtaşı aralanması göze çarpmaktadır.

12. no'lu gözlem noktası: Höyüğe yaklaşık 5 km uzaklıkta, Değişören köyünün doğusundaki Çeşmebayır Sırtı Mevkii'nin kuzeyinde de kireçtaşı ve killi kireçtaşı yatakları bulunmaktadır.

13 no'lu gözlem noktası: Höyüğün yaklaşık 5 km kuzeybatısında bulunan Dikilitaş Tepe'nin güney yamaçlarında genellikle killi kireçtaşı ve kireçtaşı ardalanması gözlemlenmektedir (**Lev. 39H**).

14 no'lu gözlem noktası: Höyüğün yaklaşık 4.5 km kuzeybatısında yer alan Kocakır Tepe'nin güney yamaçlarında killi kireçtaşı, kireçtaşı ve çakmaktaşı yatakları görülmektedir.

Yapılan araştırmalar sonrasında arazinin genel konumu, taşların boyutları ve yatakların höyüğe uzaklıkları göz önünde bulundurulduğunda, kısaca şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Höyükte sadece Kompleks II'de kullanılan mika sıvamalı kuvarsitler (metamorfik taşlar) 1 no'lu gözlem noktasındaki Otyoludere ve civarından alınmış olmalıdır. Kireçtaşı, killi kireçtaşı ve çakmaktaşlarının ise günümüzdeki durumları ve höyüğe yakınlığı açısından değerlendirildiğinde, başta Mumlu Tepe (10), Sırakayalar (8 ve 9) olmak üzere Değişören köyünün doğusundan (11, 12, 13 ve 14) alındığı tahmin edilmektedir. Küllüoba'nın batısındaki bu taş yataklarının yanı sıra, höyüğün güneyindeki Seyitsuyu Deresi'nin yatağı ile bu derenin yakın çevresindeki engebeli arazide yer alan taş yataklarından (4, 5 ve 6) özellikle çakmak taşı alınmış olabileceği göz ardı edilmemelidir. Ancak buradaki taş yataklarının birkaç km doğusunda henüz kazılmamış olan Üryan Höyük yer alır. Aşağı yukarı Küllüoba Höyüğü ile aynı ölçülerde olan ve İTÇ II Dönemi katları içeren bu yerleşim tarafından, yakınlık sebebiyle, bu yatakların kullanılmış olması daha büyük bir olasılıktır. Bu sebeple Küllüoba yerleşmesinde esas olarak Küllüoba'nın batısında yaklaşık 4-5 km uzaklıktaki taş yataklarının (11, 12, 13 ve 14) kullanılmış olması

daha olası gibi görünmektedir. Tüm bu yataklarının yanında yakın çevrede yüzeyde yer alan tarla taşları ile höyüğün hemen güneyinden geçen ve bugün kurumuş olan Kireçkuyusu Deresi'nin yatağından da az da olsa taş temin edilmiş olmalıdır.

İlk Tunç Çağı'nda hatta sonrasındaki Hitit Dönemi'nde devasa temel taşlarının yerleşmeye nasıl taşınıp getirildiği ve açılan temel çukurlarına nasıl düzenli yerleştirilebildikleri konusunda bir bilgi yoktur. Bu konudaki en erken bilgilerimizi MÖ 7. Yüzyıl'a tarihlenen Ninive'deki Asur kabartmaları oluşturur²⁰. Burada Zincirli yerleşmesindeki taş taşıma işi betimlenmiştir. Onlarca işçinin halat, kaldıraç, kalas ve makaralar yardımıyla işlenmiş büyük taş bloklarını getirdiği görülür. Bu betimlerde önemli olan başka bir durum ise tüm bu işçilerin ortasında, yaptıkları işaret ve ellerindeki megafon tarzı aletlerle seslerini kullanarak işlemleri organize eden kişilerdir. Bu bağlamda böyle zahmetli bir işgücünün düzenini sağlamanın anahtar kelimesi organizasyon olmalıdır. Bu bilgilerin ışığı altında o dönemden yaklaşık 2000 sene öncesinde de –koşullar daha ilkel olsa da- bu taşların uzaklardan getirilip kullanılmasında kolektif bir çalışmanın gerekliliğinden söz edilebilir. Daha kısıtlı taş temin edilebilecek Kireçkuyusu Deresi'nin yatağı dışında, en yakın taş yataklarının 4-5 km mesafede olduğu ve İTÇ II Dönemi mimarisinde kullanılmaya başlanan bazı büyük taşların 140 cm x 140 cm x 20 cm ölçülerinde ve yaklaşık olarak 1 ton (140 x 140 x 20= 392.000 cm³, 392.000 cm³ x 2.62. cm³= 1027040 gr= 1027 kg) ağırlığında olduğu düşünüldüğünde, Küllüoba'da bu çalışmayı organize etmiş olan bir bey veya idareci bir sınıfın mevcut olduğunu varsayabiliriz. Ayrıca yerleşmede Aşağı ve Yukarı Yerleşme'lerin varlığı ile bağımsız ve diğer yapılara göre daha anıtsal inşa edilmiş komplekslerin bulunması da idareci sınıfın varlığına işaret etmektedir.

²⁰ Austen Henry Layard 1853, *A Second Series of the Monuments of Nineveh*, London, Lev. 12, 13, 15.

2.1.2. Kerpiç

Hemen hemen Yakın Doğu'nun tümünde söz konusu olduğu gibi kerpiç, Küllüoba'da da en önemli yapı malzemelerinden biridir. Burada İlk Tunç Çağı yapılarının -taş temelli veya temelsiz- güneşte kurutulmuş kerpiç tuğlalardan inşa edildiği anlaşılmaktadır (**Lev. 40A-B**).

İnsanoğlunun kalıcı yerleşimler kurmaya başladığı Neolitik Dönem'den beri deneme yanılma yöntemi ile kerpiç yapım tekniği öğrenilmiş ve zamanla geliştirilmiştir. Yapı ustaları tarım açısından oldukça verimli olan ve 1 santimetresinin oluşması için 300 ila 1000 sene gereken pulluk dediğimiz 30-40 cm'lik üstteki tarım toprağını kazarak ayırdıktan sonra çıkan toprak kerpiç yapımında kullanılmış olmalıdır. İlk olarak bu toprak ıslatılarak çamur haline getirilir. Günümüzde Batı Anadolu köylerinde yaşayan kerpiç ustaları ile yapılan görüşmelerden toprağın kalitesinin anlaşılması için bazı tekniklerin uygulandığı öğrenilmiştir. Bunlardan en çok kullanılanı ise çamurun elle avuç içinde bir topak haline getirilip aşağı yukarı göğüs yüksekliğinden yere bırakılmasıdır. Bu yöntem sonucunda toprak hiç dağılmadan yere oturursa gereğinden çok yağlı demektir ve içine bir miktar çorak toprak karıştırılmalıdır. Eğer toprak paramparça dağılırsa gereğinden az yağlı anlamına gelir ve içine killi toprak ilave edilmelidir. Eğer ki toprak çatlayıp yarılarak ve çok dağılmadan yere oturursa bu hazırlanan çamurun kıvamının doğru olduğunu gösterir. Bu saptama için yöreden yöreye değişen çeşitli başka yöntemlerin varlığı da bilinmektedir. Ancak zaten yörenin ustaları, çevredeki toprağı iyi tanıdıklarından hangi toprak ile daha iyi kerpiç yapabileceklerini de biliyor olmalıdırlar ve çamuru ellerine alınca pek de yanılmadan niteliğini söyleyebilirler. Bu sebeple İlk Tunç Çağı'nda yakın çevreyi bilen yapı ustalarının da aynı şekilde doğru toprağı seçtiği düşünülmelidir.

Doğru toprak seçimi yapıldıktan sonra uygun çamura saman karıştırılarak ayakla iyice çiğnenir ve en az bir gün bekletilir. Küllüoba'da kerpiçlerin içinde samanla birlikte kül de bulunmuştur. Bu katkı maddeleri sayesinde sıcaklığın sebep olduğu

çatlamalar en aza indiriliyordu. Özellikle kerpiç çamuruna saman karıştırılması prehistorik dönem mimarlığında oldukça sık rastlanan bir uygulamadır. Ancak Küllüoba kerpiçlerinde görülen kül genel uygulamanın dışında kalır. Gerek kerpiçlerde kullanılan külün, kerpiçlerin ufalanması sonucu dolguya karışması ve gerekse ocak ve fırınlarından çıkan küllerin yerleşme içindeki boş alanlara atılması sonucu, höyük toprağı yumuşak ve gri renkli bir özellik kazanmıştır. Bu durum yöre insanların yerleşmenin bulunduğu mevkiye “Küllüoba” adını vermelerine neden olmuştur.

Katkı maddelerinin eklenip, karışımın yeterince bekletilmesinden sonra çamur, kalıba dökülür ve iyice sıkıştırılır. Çamurun kendini tutabileceği süre sonunda kalıp üstten çekip çıkarılır. Bu şekilde yan yana dizilen kerpiç tuğlalar güneşe serilmiş olur. Üst yüzleri kuruyunca bir yanına çevrilerek sırasıyla tüm yüzeyleri kurutulur. Normal koşullarda yeni dökülmüş bir kerpiç bloğun 6 ila 14 günde kuruyabildiği ifade edilmektedir²¹. Açık güneş altında bırakılan kerpiçte, hızlı kurumadan dolayı çatlamalar meydana geldiği görülmektedir²². Bu nedenle kerpiç blokları gölgede kurutulmalı ve kurutma işlemi de uzun zamana yayılmalıdır. Bu şekilde en dayanıklı kerpiç tuğlanın üretilmesi sağlanır.

Yapılan çalışmalar sonucunda Küllüoba’da üç farklı kerpicing yapı malzemesi olarak kullanıldığı görülmüştür. Bunlardan en fazla kullanılmış olanı, kırmızı/turuncu renklidir ve iyi pekişmiştir. Diğer iki kerpiç türü ise gri renktedir ve bunlardan biri gayet iyi pekişmiştir; diğeri ise oldukça yumuşak olup gevşek dokuludur ve olasılıkla dere yatağından alınmış olan bu kerpicing tuğlalarını çoğu zaman saptamak mümkün değildir. Sadece kırmızı/turuncu kerpiç ya da iyi pekişmiş gri kerpiçten duvarlar yanında, bu iki tip kerpicing beraber kullanıldığı duvarlar da görülmektedir. İyi pekişmemiş ince tanecikli gri kerpiçler ise daha az oranda görülmektedir. Ana

²¹ Eyüp A. Kömürcüoğlu 1967, *Yapı Malzemesi olarak Kerpiç ve Kerpiç İnşaat Sistemleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul, s. 58-62.

²² Marliese Kepler 1986, *Mit Lehm gebaut*. Ein Lehmhaus im Selbstbau. Blok Verlag, München, s. 27-28.

duvarların yapımında neredeyse hiç kullanılmayan bu tür, özellikle bazı bölme duvarlarında kullanılmıştır.

Bazı değişiklikler göstermesine rağmen, tuğlaların ölçüleri birbirlerine yakın sayılabilir. Daha az rastlanan ortalama 40 x 40 ve 50 x 50 m ebatlarındaki kare tuğlaların yanı sıra yerleşmede esasen dikdörtgen tuğlalar kullanılmıştır. Bu tuğlaların ölçüleri genellikle 66 x 58 x 8 cm, 56 x 38 x 7, 56 x 42 x 8 ve 52 x 32 x 7 cm olup bu ölçülere oldukça yakın olanlar da vardır. Duvar örgüsündeki ana prensip ise alttaki sırayla üsteki sıranın derzlerinin üst üste gelmemesi kuralına dayanır. Bir başka deyişle, duvar örülürken üste konan kerpiç blok alttaki ile aynı hizada değil de alttaki iki kerpiç bloğun tam ortasına yerleştirilir. Duvarların her iki yüzü çoğu zaman 3-5 cm kalınlığında kil ile sıvanmış ve onun üzeri de sarımsı, gri ya da beyaz renklerde badanalanmıştır (**Lev. 40C**).

2.1.3. Ahşap

Küllüoba İlk Tunç Çağı mimarlığında ahşap, kerpiç duvarların dayanıklılığı ve sağlamlığını artırmak için yatay ve dikey hatılar şeklinde kullanılmıştır. Yapıların sundurmalı girişlerinde, mekânların içinde ve duvar kenarlarında taşıyıcı olarak kullanılmış olan ahşap dikmelere ait kalıntılar da bulunmuştur. Bunların yanında ahşabın pencere ve kapı çerçevesi yanında nadir de olsa taban döşemesi olarak da kullanıldığı görülmektedir. Çatıların da yatay ahşaplarla kapatılarak üstüne hafif malzeme konması ve kerpiç serilmesi sonucu oluşturulduğu varsayılmaktadır. Ancak henüz bir inceleme yapılmadığından, Küllüoba'da bu amaçla kullanılan ağaçların cinsleri ile ilgili bir bilgi yoktur.

Dam ağırlığını taşımak için kullanılan ahşap direklere işaret eden dikme yerleri, hemen her evrede bulunmuştur. En iyi korunmuş örnekler ise özenle inşa edildiği çok belli olan bağımsız yapı kompleksleri içerisinde yer alır. Bu yapılarda odaların içlerinde ve ocak çevrelerinde ahşap dikmelere ait kanıtlar ele geçirilmiştir. Bu yapı

komplekslerinin dışında, en iyi korunmuş örneklerden biri İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi mimarisine ait odaların birinin ortasında yer alır. Burada 1.5 m yüksekliğe kadar korunmuş olan bir ahşap direk deliği -çürümüş ahşabı ile birlikte- ortaya çıkarılmıştır (**Lev. 41A**). Bunun yanı sıra İTÇ II Dönemi Aşağı Yerleşme'nin IV E-F evresine ait yangın geçirmiş bir oda içerisinde 4 tanesi yan yana olmak üzere 5 adet ahşap dikme gayet iyi korunmuş durumda bulunmuştur (**Lev. 41C, D, F**).

Dikey hatılların dışında yatay hatıl izleri de Küllüoba mimarisinde takip edilebilir durumdadır (**Lev. 37D, 41E**). Özenli bir işçilik gösteren Kompleks II içerisinde taş temellerin üst sırası üzerinde ele geçirilen yatay ahşap izleri, taş temeller ile kerpiç arasında yatay ahşapların varlığını kanıtlar. Bu sistemle kerpiçlerin daha düzgün bir zemine oturtulması sağlanmıştır. Ayrıca bu hatıllara ait evrede oda tabanının bulanmamış olması, bu hatıllar vasıtasıyla ahşap tabanının da oluşturulduğu anlaşılmıştır.

Kapı eşiklerinde ahşap kullanılması prehistorik mimaride yaygın bir gelenektir. Bu geleneğin izleri Küllüoba İlk Tunç Çağı mimarlığında da görülmektedir. Kompleks I'in güney sınırını oluşturan evlerden bir tanesinin girişinde, Kompleks II'nin merkezi salonundan kuzeyindeki odaya geçişte ve AE 19 plankaresinde bulunan bir yapıya ait girişin eşiğinde, oldukça iyi korunmuş ahşap kalıntıları bulunmuştur. Kapı rezesi olarak kullanılan ahşaplara ait örneklerden en iyi korunana Doğu Kapısı'nın girişinde bulunmuştur. Girişin hemen batısında bulunan deliğin kapı rezesi olarak kullanılan ahşap elemana ait olduğu düşünülmektedir.

2.2. Mimari Elamanlar ve Yapım Teknikleri

Bu bölümde yerleşmedeki başlıca mimari elamanlar olan duvarlar, tabanlar/döşemeler, ocaklar/fırınlar ve depo yerleri/silolar ayrı başlıklar altında tanıtılarak bunların yapım tekniklerine değinilmiştir.

2.2.1. Duvarlar

Küllüoba İlk Tunç Çağı mimarisi, büyük oranda taş temel üzerine kerpiç tuğlalar kullanılarak inşa edilmiş duvarlara dayanır. Özellikle Yukarı Yerleşme'nin sur sisteminde ve sura dayalı yapılarda 1.5 m yüksekliğe kadar korunmuş taş temeller bulunmaktadır. Ancak yapıların sadece taştan inşa edilmediği, bu duvarların üzerinde bulunan kerpiç tuğlalardan ya da bazı durumlarda en azından kerpiç izlerinden anlaşılmaktadır. İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi (kabaca MÖ 3300-3000) olarak adlandırılan dönemin ilk evresinde ise taş temelin hiç kullanılmadığı, duvarların sadece kerpiçten inşa edildiği görülmüştür. Bu dönem yapılarında 2.0 m'ye kadar korunmuş kerpiç duvarlar dikkat çeker. İTÇ mimarlığında daha az rastlanan bir şekilde taş temelli yapıların bölme duvarlarının taş temeli olmaksızın sadece kerpiç kullanılarak örüldüğü görülür. Bu durum şüphesiz yapı içinde dış hava koşullarına maruz kalmayan duvarların yapımında taştan tasarruf etmek amacı ile alakalı olmalıdır. Ayrıca güçlü temellerle inşa edilen dış duvarların ve ahşap dikmelerin dam ağırlığını taşımak için yeterli olduğu, bu sebeple de bölme duvarlarının taşıyıcı özelliğinden çok sadece mekânları birbirinden ayırma işlevini yerine getirdiği düşünülebilir.

Küllüoba'da duvar yapım tekniği ise genel itibariyle şöyledir: Öncelikle kazılan temel çukuruna ebat olarak daha büyük taşlar yerleştirilir. Bu temelin üstünde ise iki sıra halinde ve düzenli olarak daha küçük taşlar vardır. Duvar üzerinde oluşan boşluklara ise çok daha küçük taşların düzensiz olarak doldurduğu ve duvarların çamur harç ile sağlamlaştırıldığı görülmektedir. En alttaki büyük taşların dışında kalan küçük ebatlı taşların, bilinçli olarak en azından bir kenarı düzgün olanlardan seçildiği anlaşılmaktadır. Böylelikle yapı ustaları, görünüm olarak düzgün temeller oluşturmayı başarmışlardır. Genel mimari uygulamada en üst sıra taşları düzgün yüzevidir ve kerpiç tuğlalar bu yüzey üzerine kolay bir şekilde oturmaktadır. Daha az görülen bir şekilde ise taş temel ile kerpiç tuğlalar arasında yatay ahşaplar yer almaktadır. Özellikle yapı ustalarının özel binalarda taşların üst yüzeyi düzgün bile

olsa kerpiç bloklarının daha iyi oturması için yatay ahşap kullandıkları görülür. Taş temellerin üzerinde birbirlerine boyut olarak eş olan güneşte kurutulmuş kerpiç tuğlalar kullanılmıştır. Kerpiç tuğlaların içinde ise çamurun daha iyi pekişmesini sağlamak ve çatlama önlemek amacıyla saman ve kül, katkı maddesi olarak yer alır.

Küllüoba mimarisinde kerpiç tuğlalar dizilirken, derzlerin üst üste gelmemesi sağlanmış, başka bir anlatımla tuğlalar hiçbir zaman tam olarak üst üste konmamıştır. Üst üste konan bu tuğlaların arasına yerleştirilen kil topakları harç vazifesini görür. Tuğlaların üzerine belli aralıklarla yerleştirilen kil topakları, üst sıra tuğlalarının bastırılması sonucu yassılaşıp her iki tuğlanın da yüzeyine yapışır. Yerleşmede tuğlaları iyi şekilde saptanan duvarların çoğunda bu uygulama açık bir şekilde saptanmıştır.

Hem taş temeller hem de kerpiç tuğlalar çıplak bırakılmazlar ve daha sonra kille içten ve dıştan sıvanırlar. Bunun üstüne ise ince kilden, zamanla yenilediği için kalınlaşan bir astar/badana çekilir. Toprağa oyulan silo duvarlarının ise doğal olarak sadece içi sıvanabilmektedir.

Yapılan çalışmalar sonucunda duvarlar, tek, çift ya da nadir olarak üç sıra halinde açığa çıkarılmıştır. Tek duvar kullanımından ziyade birbirine bitişik olarak inşa edilmiş ve “çift duvar” olarak adlandırdığımız tekniğin daha çok kullanıldığı görülmektedir. Çift duvar tekniği her evrede, özellikle de savunma sisteminde görülür. Kendi bağımsız duvarları olan dikdörtgen mekânlar yan yana dizilerek büyük oranda yerleşmeyi çevreler ve savunma sistemi bu yapıların dış duvarları ile oluşturulur. Eğer bu mekânların içerisinde ayrı küçük mekânlar ya da silo benzeri bölmeler varsa, bu mimari öğeler için de bağımsız duvarların yapımı söz konusudur. Bu teknik ayrıca, yerleşme içerisinde kompleks adı verilen yapılarda da görülür. Şüphesiz, bu tekniğin komplekslerde de kullanılmasının nedeni, iç kesimde kalan

mekânların ışık alabilmesi için, farklı duvar yükseklikleri oluşturmaktır; böylelikle alçaktaki çatı seviyesinin üzerine yükselen diğer duvar üzerine pencereler açılabilir.

Yerleşmede bazen üç duvarın yan yana kullanıldığı da görülmektedir. Yanlardaki iki duvar ikinci katın tabanını taşıırken ortadaki daha kalın olan duvar, çatıyı tutmaktadır. Bu mekânların içinde kerpiç tuğlalarla inşa edilmiş siloların bulunması halinde, mekânın belli kesimlerinde dört duvarın yan yana bitişik olarak inşa edildiği görülür.

Yapılan çalışmalar sonucunda Kompleks I'nin IV C-D Evreleri'nde 4 no'lu ve Kompleks II'nin 64, 65, 66 no'lu odalarında, içinde en azından depolama mekânlarının bodrum katı olarak inşa edildiği, yaşama alanının ise bodrum katının üzerinde yüksek zemin kat olarak nitelendirilebileceğimiz bölümle tanımlanabileceği anlaşılmıştır (**Lev. 22, 24**). Burada bodrum katı olarak adlandırılan mekânların duvarlarının üst katın tabanını desteklediği anlaşılmıştır. Ayrıca ebat olarak oldukça büyük temel taşlarına ve ahşap dikmelerle desteklenen çok sağlam kerpiç duvarlara sahip olan bu yapıların, bodrum veya zemin kat üzerinde diğer bir katı taşıyabilecek durumda olduklarını söyleyebiliriz.

2.2.2. Tabanlar/Döşemeler

Prehistorik Batı Anadolu mimarlığında oda tabanlarının yapımında çoğunlukla gerekli özen gösterilmemiştir²³. Yaygın olan bu durum Küllüoba İlk Tunç Çağı mimarlığı için de geçerlidir. Küllüoba'da İlk Tunç Çağı'nın her evresinde açığa çıkartılan yapı tabanlarının büyük çoğunluğunun kilden yapılmış ve tokmaklanarak sıkıştırılmış bir harçla sıvandığı gözlenmiştir. Daha az bulunan şekliyle ise oda tabanlarında taş döşeme ya da ahşap kullanıldığı da bilinmektedir. Taş döşemelerde orta büyüklükte ve üst yüzeyi oldukça düzgün taşlar seçilerek yan yana dizilmekte ve bunların üzeri kerpiç ile sıvanmaktadır. Ahşap tabanların da tomrukların büyük olasılıkla ortadan yatay şekilde ikiye kesilerek en azından bir yüzeyi düzgün ahşap

²³ Rudolf Naumann 1998, *Eski Anadolu Mimarlığı*, Tübingen, s. 158.

parçalar elde edilmesi ve bu parçaların yan yana dizilerek kille sıvanması sonucu oluşturulduğu düşünülmektedir.

Genel olarak yapı tabanları açık gri ya da sarımsı bir renge sahiptir. Oldukça ince tabakalar halinde açığa çıkartılan bu tabanlar, çoğu zaman iyi korunmuş durumda değildir. Yerleşmenin her evresinde yapı içlerinde yer yer bozulmuş olsa da kil tabanlar bulunmuştur. Ancak geniş alanlarda açığa çıkartılmış taban sayısı fazla değildir. Buna tek istisna avlu tabanlarıdır. IV B Evresi'nde Trapez Yapı'nın ön tarafı (**Lev. 42A**) ile Kompleks I'in ortasındaki avluya ait olan ince kil tabanlar, iyi korunmuş şekilde ve geniş alanda açığa çıkartılmıştır.

Taş döşeli tabanlara daha az rastlanmıştır. Bu durum tabanın kullanım dışı kalmasından sonra taşlarının alındığı şekilde yorumlanabilir. Bu tür tabanlarla ilgili en çok bilgi İTÇ II Dönemi'nde IV B Evresi'nde ele geçirilmiştir. Bu evrede Yukarı Yerleşme'nin kuzeyinde yer alan D Avlusu'nun batıya doğru meyilli bir rampa şeklinde taş döşeli olduğu anlaşılmıştır (**Lev. 42B**). Aynı evrede Trapez Yapı'nın orta odasında (**Lev. 78A**), Kompleks I'in 8 no'lu odasında ve Kompleks II'nin 52 no'lu arka odasında taş döşeli tabanlar açığa çıkarılmıştır. Ayrıca İTÇ II Döneminin çeşitli evrelerinde, yapıların girişlerinde ve özellikle sundurmalarında, bazılarının rampa şeklinde inşa edildiği taş döşemeler bulunmuştur (**Lev. 42C**).

Yerleşmede ahşap tabanlara ait bilgimiz ise oldukça sınırlıdır. Ahşabı çoğu zaman günümüze kadar korunmuş durumda bulmak mümkün olmamaktadır. Ancak IV C-D Evresi'nde Kompleks II'nin merkezi salonunun doğu duvarı boyunca belli aralıklarla yerleştirilmiş ahşap tahtaların baş kısımlarına ait kalıntılar, bu oda tabanının ahşaptan inşa edildiğini gösterir (**Lev. 41E**). Dolayısıyla bu bulguya dayanarak belirgin bir tabanı bulunmayan mekânların daha yukarı bir seviyede ahşap tabanlarının bulunmuş olduğunu varsayabiliriz.

2.2.3.Ocaklar/Fırınlr

Isıtma ve aydınlatma işlevi olan ocaklar, aynı zamanda yemek pişirmek için de kullanılmıştır. Ayrıca ocakların kültürel ve sosyal işlevleri de her zaman tartışılan bir konu olmuştur. Bu anlamda ocaklar, insanların etrafında toplanıp birbirleriyle iletişim kurduğu bir içyapı ögesi olarak da yorumlanabilir. Fırınlr ise ısıtma ve aydınlatma dışındaki günlük yemek pişirme, ekmek yapma veya diğer gıda maddelerinin üretimi için kullanılmış olmalıdır.

Küllüoba'da ocaklar yuvarlak bir biçime sahiptir. Tabanları çoğunlukla kırık çanak çömlek parçaları ile oluşturulan ocakların üzeri sıvanır (**Lev. 43F-G**). Fırınlr ise kubbelidir. Tabanları hakkında daha çok bilgiye sahip olduğumuz bu tip fırınların üst yapıları genellikle çökme sonucu kalan kalıntılardan anlaşılmaktadır. Ayrıca günümüzde çevre köylerde halen kullanılmakta olan fırınlarla görülen benzerlikten yola çıkarak kubbe hakkında bazı paralellikler kurulabilmektedir (**Lev. 43E**) Bunun yanında İTÇ II Yerleşmesi'nin güney kesiminde yangın geçirmiş odalarda ortaya çıkarılan büyük oranda korunmuş fırınlar yapım teknikleri hakkında önemli bilgiler vermiştir. Burada fırınlar, dairesel bir taban üzerinde, küçük ebattaki plaka taşların uçlarını içe doğru taşırarak yalancı bir kubbe oluşturulması ve bunun dış taraftan çamur harcıyla sıvanması sonucu inşa edilmiştir (**Lev. 43 B-D**).

Küllüoba İlk Tunç Çağı mimarlığında genellikle evlerin tüm mekânları tamamen açığa çıkarılmadığından, her evde mevcut olan ocak ve fırın gibi iç mimari öğelerin sayısı ve konumları ile ilgili kapsamlı bir değerlendirme yapmak şimdilik mümkün olamamaktadır. Ancak her evrede mekânlar içinde ocak ve fırınlar ele geçirilmiştir. Genellikle bu ocaklar evin ortasına yakın bir şekilde yerleştirilir. Ele geçirilen fırınların ise odaların arka duvarına yakın şekilde ortada ya da girişe yakın köşelerden herhangi birine yerleştirildiği görülmüştür. Bir örnek hariç bütün bu fırınların ağız da mekânın kapısına bakmaktadır. Ancak IV B Evresi'nde Aşağı Yerleşme 73 no'lu odada ortaya çıkarılan dörtgen fırın, biçimi dışında yerleştiriliş

olarak da diğer fırınlardan ayrılır. Söz konusu odadaki bu fırın hem odanın ortasında yer almakta hem de arka tarafı kapıya bakmaktadır. Ayrıca çok nadir olarak IV C-D Evresi'nde Kompleks II'ye ait megaronun 56 no'lu arka odasındaki örnekte olduğu gibi hem ocak hem fırın aynı mekân içerisinde yer alabilmektedir. Bunun yanında evlerin sundurmalarında da az sayıda fırın açığa çıkarılmıştır.

Şüphesiz fırınların mekân içerisindeki konumunda dikkate alınacak ilk husus, dumanın mekân dışına çıkarılmasıdır. Bu sebeple bilinçli olarak köşelere ya da arka duvarlara yakın şekilde konan fırınların dumanı, kubbelerinin de yardımıyla pencereler ya da çatıda açılan bir boşluk sayesinde dışarı çıkarılmış olmalıdır. Mekânların ortasında yer alan ocaklarda ise ateş yakılmasının yerine mekân dışında yakılan ateşlerin közlerinin kullanılmış olduğu görüşünü savunuyoruz. Evlerin ortasında yer alan bu ocakların dumanını uzaklaştırabilecek bir düzeneğin ele geçmemiş olması bu görüşümüzü destekleyen bir unsurdur. Ayrıca IV B Evresi'nde Kompleks I'in ortasındaki avluda yer alan ocak ile K iç avlusunda bulunan ocak, açık alanlarda köz hazırlanması için kullanılmış ocaklara örnek teşkil edebilir. Odaların içinde bulunan ocakların çevresinde nadir de olsa ele geçirilen ahşap delikleri ya da dikme altlığı olarak kullanıldığı düşünülen taşların varlığı, ocakların çevresinde ahşap dikmelerin olduğunu gösterebilir. Ancak bu dikmeler çatıda bir baca düzeneğini oluşturmak maksadı ile değil de mekânın ortasından çatıyı desteklemek amacıyla kullanılan yardımcı bir unsur olarak görülmelidir. Ayrıca ocak çevresinde bu dikmelere ocak ile ilgili kullanılan eşyaların asılarak alanın daha işlevsel bir hale getirilmesi de gayet mümkündür.

Bunların yanında yapılan çalışmalarda ocakların yakın çevresinde, içerisinde sadece kül bulunan çukurlar tespit edilmiştir. Söz konusu bu çukurlarda, közler vasıtası ile çukurlara yerleştirilen kaplar içindeki yiyeceklerin ısıtılması ya da sıcak tutulması sağlanmış olmalıdır.

2.2.4. Depo yerleri/Silolar

Küllüoba İTÇ mimarisinde artı ürünün depolandığı silolar, yerleşmenin her evrede çok sayıda ve çeşitli şekillerde tespit edilmiştir. Bunlar çoğunlukla kare, dikdörtgen ya da yarım yay biçimlidir ve genellikle kerpiç tuğlalar ile çevrilmiş olan ve iç yüzeyleri ile tabanları sıvandıktan sonra sarımsı bir renge boyanan mimari öğelerdir. Bunlara ek olarak oldukça ince kerpiç duvarları olan kare ya da oval planlı silolar da bulunmuştur.

Depolama yerleri, özellikle Yukarı Yerleşme mimarisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Burada yapıların belli alanlarında çeşitli şekillerde depolama için bölümler oluşturulmuştur. Söz konusu bu silolar genellikle yapıların arka odalarında çoğunlukla taş temelsiz kerpiçten inşa edilmiştir. Özellikle Kompleks I'in IV C-D Evresi'nde 2 ve 4 no'lu odalarından ve hem IV C-D hem de IV B Evreleri'nde Kompleks II'den çok açık şekilde tespit edilen bu depo yerlerinin (**Lev. 44A**), esas yaşam katının altında, yani bodrumda yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu depolarda girişin olmaması, bu birimlere üst kattan sarkıtılan muhtemelen ahşap merdivenler aracılığıyla ulaşıldığını gösterir (**Lev. 22, 24**) Bunun dışına yapıların girişlerinde, çoğunlukla da sundurmalarında yine IV B Evresi'nde Kompleks I'in B Evi ile Kompleks II örneklerinin dışında birçok yapıda görüldüğü gibi sundurmanın her iki köşesinde yer alan ve çoğunlukla birbirinin simetriği olan yarım yay ya da dörtgen biçimli karşılıklı iki silo yer alır (**Lev. 25, 44A, 77A**). Yapıların içindeki bu tür depolama alanlarının dışında yerleşmede sadece depolama amacıyla kullanılan geniş birimlerin de oluşturulduğu anlaşılmaktadır. IV B Evresi'nde 12-20 no'lu odalar bunun en güzel örneğidir (**Lev. 44B, 73B**).

Ayrıca yuvarlak ya da oval biçimli, genelde 0.50 m'ye kadar korunmuş şekilde bulunabilen, 0.02-0.04 m arasında kalınlığı değişen ve sadece içten sıvandığı için toprağa oyularak oluşturulan silolar da ele geçirilmiştir. Genelde bu tür silolar bir mekân içerisinde bir arada bulunur. Bu sebeple bu tür odalar, depo odası olarak

yorumlanır. Ayrıca Kompleks II içerisinde yedi tane depolama amaçlı kullanılmış küp içeren bir magazin, yerleşme içerisindeki bu tür işlevsel mekânların varlığını kanıtlar (**Lev. 66A**). Bunların dışında IV B Evresi'nde K Avlusu'nda ortaya çıkarılan dörtgen silo, Yukarı Yerleşme'de boş alanlarda da depolama amaçlı birimlerin varlığını kanıtlamaktadır.

Aşağı Yerleşme'de ise bugüne kadar kazılan evlerin içerisinde birkaç küp altlığı dışında depolama ile ilgili başka bir delil yoktur. Ancak bu kesimde de bazı evlerin sadece depolama amaçlı kullanıldığı anlaşılmıştır.

İTÇ II Dönemi'nin son evresi olan IV A'da ise mimaride görülen genel değişim, silo yapım tarzına da yansımıştır. Bu evrede en azından 4 tanesini bildiğimiz kare ya da dikdörtgen şekilli, taş temelli ya da temelsiz açık alanlara toprağa oyularak kerpiçten inşa edilmiş bağımsız depolama yerleri görülür. Bunlardan sadece kerpiçten inşa edilen bir tanesi 1.5 m yüksekliğe kadar korunmuş şekilde ortaya çıkarılmıştır (**Lev. 40A**).

2.3. Evrelere Göre Mimarinin Tanıtılması

Batı Anadolu'da M. Ö. 4. Binyıl'ın sonlarından 2. Binyıl başlarına kadar kesintisiz bir stratigrafi veren Küllüoba yerleşmesi (**Tab. 1**), Batı ve Orta Anadolu'da yatay olarak da İTÇ II Dönemi'nin en geniş araştırıldığı birkaç merkezden biri konumundadır; dolayısıyla Anadolu İTÇ genel yerleşim planlarının ortaya konulması bağlamında önemli katkılarda bulunmaktadır. Burada Küllüoba İTÇ mimarisi, dönemlere ve saptanan mimari katlara göre, eskiden yeniye doğru kronolojik olarak tanıtılmıştır.

	Doğu Koni	Batı Koni	Kalibre edilmiş C-14 tarihleri	
İslam mezarları	I A			
Klasik Dönem	I B			
Geç İTÇ III Dönemi	II A	—————→	MÖ 2044-1937	
	II B			
	II C			
Erken İTÇ III Dönemi	III A	—————→	MÖ 2314-2197	
	III B			
	III C			
İTÇ II Dönemi	IV A			
	IV B			
	IV C	—————→	MÖ 2603-2487	
	IV D			
	IV E			
	IV F			
İTÇ I Dönemi	V A			
	V B	1		
	V C	2	—————→ MÖ 2862-2809	
İTÇ'ye Geçiş Dönemi		3		
		4		
		5		
Geç Kalkolitik Çağ		6		

Tablo 1: Küllüoba tabakalanma durumu.

Küllüoba'da Geç Kalkolitik'ten İlk Tunç Çağı'na geçişte, diğer bir deyişle, İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'nde (MÖ 3200-3000), yerleşmenin etrafını zikzaklar yaparak çevreleyen bir savunma duvarı ve buna arka taraflarından yaslanmış evler ortaya

çıkarılmıştır. Höyüğün sadece en batı ucunda saptanan bu dönem, üç ayrı mimari evre altında incelenir (5-3. Evreler). Bir sonraki İTÇ I Dönemi'nin (MÖ 3000-2700) alt evreleri henüz tabakalanmış olarak saptanamamıştır. Batıdaki açmalarda bu dönem U 10 açmasının sadece güney tarafında sınırlı bir alanda tabaka olarak saptanmıştır; ancak kayda değer bir mimari kalıntıya rastlanmamıştır. Doğu Koni'nin kuzey yamacında ise AF 14 ve AF 15 plankarelerinde yapılan çalışmalarda İTÇ I Dönemi dolgusuna inilmiştir. Burada, az sayıda Beycesultan İTÇ I Dönemi oluk bezemeli çanak çömlek parçaları da ele geçirilmiştir. Ulaşılan en alt seviyede ortaya çıkmaya başlayan duvar kalıntıları da yine İTÇ I Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Diğer taraftan, höyüğün güneydoğu kesiminde ortaya çıkarılan kalıntılar, burada ele geçirilen çanak çömlek de dikkate alınarak İTÇ I'nin son evresi olan IV G'ye tarihlendirilmiştir. Doğu Koni'nin güney yamacındaki AD 21 plankaresinde ise ana toprağa kadar inilmesine rağmen, kayda değer bir İTÇ I malzemesi ele geçirilememiştir. Bu durum, burada İTÇ I dolgusunun bir üst evrede tamamen ortadan kaldırılmış olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Altı yerleşim evresi içeren İTÇ II, Küllüoba'da mimari olarak en iyi araştırılmış dönemdir (MÖ 2700-2400). Tezde bu dönem mimarisi, aşağıda gösterildiği şekilde, dört ayrı bölüm altında incelenmiştir.

- 1- IV E ve IV F Evreleri (Erken İTÇ II).
- 2- IV C ve IV D Evreleri (Orta İTÇ II).
- 3- IV B Evresi (Geç İTÇ II).
- 4- IV A Evresi (İTÇ III Dönemi'ne Geçiş Evresi).

Büyük oranda höyüğün topografyasına, yerleşim katlarının oluşum şekline, katların derinliğine ve çeşitli şekillerde oluşan tahribatlara bağlı olarak, İTÇ II Dönemi'nin her evresini aynı oranda kazmak mümkün olamamıştır. En azından bu dönemin başlarından itibaren Küllüoba'da Aşağı ve Yukarı Yerleşmelerin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarı Yerleşme, düzensiz aralıklarla zikzaklar yapan bir savunma veya çevre duvarı ile çevrelenmiştir. Bu duvar üzerinde şimdiye kadar; doğu, güneydoğu, güneybatı ve kuzeybatıda olmak üzere dört kapı açığa çıkarılmıştır. Ayrıca daha kısıtlı oranda kazılan kuzey ve güney kesimlerde de en azından birer kapının daha bulunma olasılığı vardır. Yerleşmede savunma duvarına arkadan yaslanmış ve birbirine bitişik olarak yan yana inşa edilmiş evler ile çok sayıda depo yerleri söz konusudur. Yukarı Yerleşme'nin ortasında -doğu ve batıda olmak üzere- iki avlu yer alır. Bunlardan doğudaki, Kompleks I olarak adlandırdığımız birimin ortasında yer almakta olup 15.0 x 20.0 m boyutlarındadır. Batıda yer alan Yukarı Yerleşme'nin ortasındaki avlu ise çok daha büyük olup yaklaşık olarak 60.0 x 40.0 m ebatlarındadır. Söz konusu bu büyük avluda olasılıkla kamusal işlevi olan bağımsız yapılar yer alır.

Aşağı yerleşmenin araştırıldığı güneydoğu kesimde, özellikle Helenistik Dönem'de yapılan yoğun tahribatlardan dolayı sadece Aşağı Yerleşme'nin erken evrelerine ait kalıntılar ele geçirilebilmiştir. Ancak burada Erken İTÇ II Dönemi'nde ele geçirilen mimari kalıntılar, Aşağı Yerleşme'nin yerleşim dokusunun erken dönemleri ile ilgili olarak bize önemli ipuçları vermiştir. Yerleşmenin batısında ise bu sefer Geç İTÇ II Dönemi'ne (IV B Evresi) ait Yukarı Yerleşme dışı evler 2010 yılında sınırlı bir alanda ortaya çıkarılmıştır. Batı yamaçta yapılan kazılar bize, Aşağı Yerleşme'de birbirlerini kesen cadde veya sokaklar ve bunların arasında adacık/*insula* şeklinde ev dizilerinin yer aldığı bir yerleşim dokusunun söz konusu olabileceği yönünde bazı ipuçları vermiştir.

Küllüoba'da Erken İlk Tunç Çağı III Dönemi, höyükte var olan en üst tabakalardan birini oluşturduğundan, tahribatlar sebebiyle çok az korunabilmiştir. Bu dönem esas itibarıyla büyük avlunun kuzeyine denk gelen höyük konisinde açığa çıkarılabilmektedir. Bunun sebebi, söz konusu alanın İTÇ II Dönemi'nde avlu olarak kullanılması ve bunun doğal sonucu olarak çevresine göre burada seviyenin yükselmeyip çukurda kalması sonucu, buradaki Erken İTÇ III Dönemi dolgusunun erozyona uğramayarak korunmuş olmasıdır. Bu döneme ait ayrıca höyüğün çeşitli

kesimlerinde ve özellikle AD 18 ve AD 19 plankarelerinde yapılara ait bazı temel kalıntıları ele geçirilmiştir. Diğer taraftan, söz konusu döneme ait, höyüğün doğu konisinde içlerinde tüm veya kırık çanak çömleğin ele geçirildiği çok sayıda çöp ve adak çukurları ortaya çıkarılmıştır.

2.3.1. İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi

Geç Kalkolitik Çağ'ın sonlarına tarihlenen ve son derece sınırlı bir alanda stratigrafik olarak saptanan Demircihüyük C Evresi'ne ait malzemenin, İTÇ'nin başına tarihlenen bir üstteki D Evresi'ninkinden oldukça farklı özellikler içermesi sebebiyle, iki evrenin birbirinin devamı olamayacağı, dolayısıyla arada bir boşluğun bulunması olasılığının yüksek olduğu fikri ilk olarak J. Seeher tarafından ortaya atılmıştır²⁴. Seeher, bu boşluktan sonra oldukça yerel özellikler gösteren bir çanak çömleğin ortaya çıktığını belirtmiştir²⁵. T. Efe, daha sonraki yıllarda, bölgede yaptığı yüzey araştırmalarında, bazı höyüklerin üzerinde, bu boşluğa girebilecek malzeme ele geçirmiş ve bu zaman dilimi kendisi tarafından "*İlk Tunç Çağı'na Geçiş Evresi*" olarak tanımlanmıştır²⁶. Daha sonra Küllüoba batı açmalarında bu malzemenin stratigrafik olarak 5-3. Evreler'de ele geçirilmesiyle, Demircihüyük'teki boşluğun varlığı, açık bir şekilde ortaya konmuştur.

Yaklaşık olarak MÖ 3200-3000 yılları arasına tarihlenen bu dönem kalıntıları, höyüğün en batı ucunda R 7, R 8, S 7, S 8, T 7, U 8, U 9, U 10, V 8 ve V 9 plankarelerine denk gelen kesimde saptanmıştır (**Çiz 1, Lev. 86**).

Yerleşmenin en iyi korunmuş ve araştırılmış olan İlk Tunç Çağına Geçiş Dönemi'ne ait evresi, 5. Evre'dir (**Lev. 8, 45, 46, 86**). Bu dönem mimarisi genel hatlarıyla,

²⁴ Jürgen Seeher 1987, *Demircihöyük (die Keramik I)* Bant III/1, Mainz am Rheins, s. 155.

²⁵ A.e., s. 155.

²⁶ Turan Efe 1994, "Eskişehir Yöresindeki Bazı Höyüklerde Saptanmış Olan İlk Tunç Çağı'na Geçiş Evresi Çanak Çömleği", *Anadolu Araştırmaları* 13, s. 17-46.

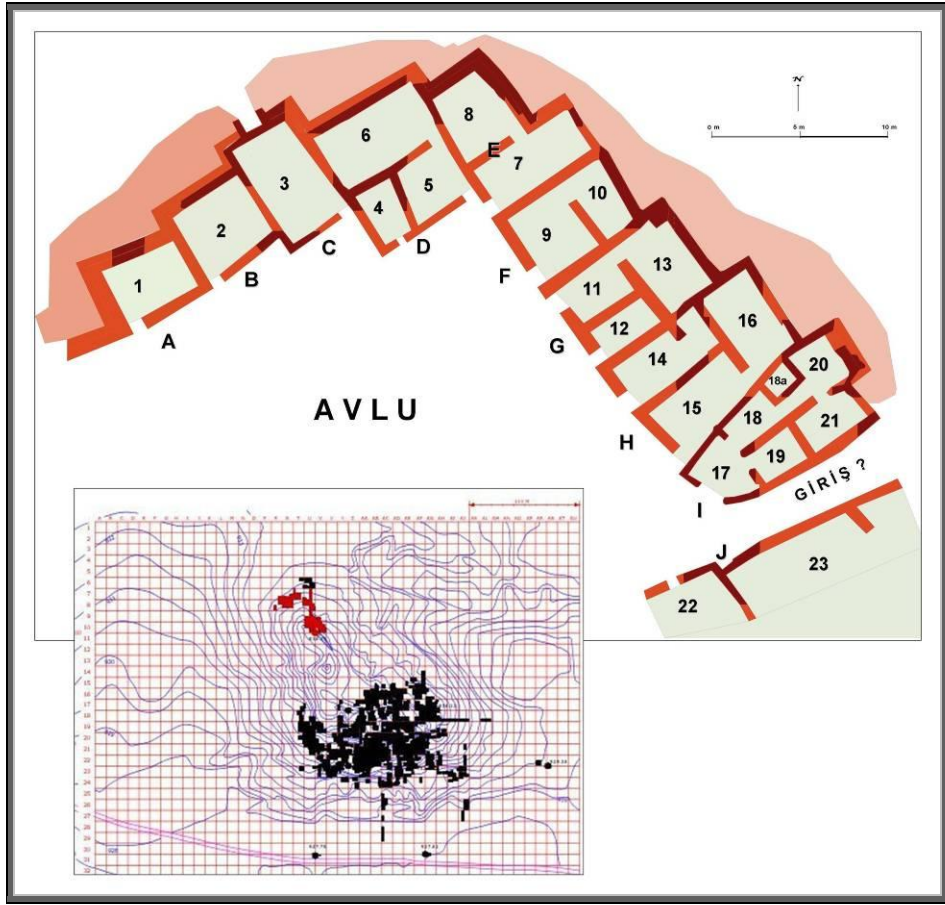
yerleşmenin etrafını gayet belirgin zikzaklar yaparak çevreleyen kerpiçten bir savunma duvarı ve arkaları bu duvara yaslanan dörtgen ya da trapez şeklindeki evlerden oluşur. Taş temel kullanılmadan yapılan kerpiç duvar bazen tek, bazen çift sıra kerpiç tuğladan inşa edilmiştir. Sur boyunca dış tarafta, kalınlığı 3.0-3.5 m civarında olan, kırmızı renkli, steril bir toprak yığını vardır. Bu toprak, höyüğün üzerine oturduğu neojen dolgunun aynısıdır. Aynı toprak dolgu odaların içinde de söz konusudur. Bu sebeple söz konusu yapıların çatılarının yapımında bu malzemedan yararlanılmış olabilir. Surun dış kısmında ise böyle bir dolgunun birikmesine yol açacak herhangi bir neden bulunmamaktadır. Dolayısıyla surun dışında bilinçli olarak oluşturulmuş olabilecek bu yığınının dışında sadece küçük bir alanda derinleşilerek zemine kadar inilmiştir. Düzgün bir kontura ve yüzeye sahip olmaması sebebiyle, yığının dış tarafının zamanla erozyona uğradığı ve tahribata uğradığı düşünülebilir. Böyle bir durum, surun iki kerpiç duvar arasına steril toprak doldurulması sonucu oluşturulmuş olabileceğini akla getirmektedir. Eğer bu doğruysa, en azından yaklaşık 4.0-4.5 m kalınlığında bir surdan söz edebiliriz. Evler, çoğunlukla çift veya tek sıra halinde, sura paralel veya dik açı oluşturacak şekilde uzunlamasına yerleştirilmiştir. Yerleşmenin orta kesimde ise bu odaların açıldığı büyük bir avlunun bulunması olasılığı yüksektir.

Bir üstteki 4. Evre, büyük oranda alttaki yerleşim planının muhafaza edildiği, yer yer taş temellerin de söz konusu olduğu bir yenileme evresidir. 3. Evre’de ise yoğun çöp çukurlarının tahribatı neticesinde mimari kalıntı ele geçirilememiştir.

2.3.1.1. 5. Evre

Bu evre mimarisinde, genellikle yapıların sadece arka duvarları kazıldığından evlerin ön kısımları çoğunlukla tümlenmeye çalışılmıştır. Bu tümlemeler neticesinde 9 ayrı eve ait toplam 23 oda saptanmıştır (**Lev. 8, 9, 10, Çiz. 1**). Bir-ikisi haricinde tabanlarına kadar inilmediğinden, bu mekânların işlevleri konusunda somut bazı sonuçlara ulaşmak mümkün değildir. Taş temel olmadan kerpiç tuğlalar kullanılarak

oluşturulan duvarların, kazılan bazı yerlerde yaklaşık 2.0 m yüksekliğe kadar korunduğu görülmüştür. Bozulan kerpiç duvarların ise küçük taşlar kullanılarak zaman zaman tamir edildiği anlaşılmaktadır. Duvarların iç yüzeyleri sıvanmıştır ve kullanılan kerpiçlerin ise standart bir boyutu yoktur.

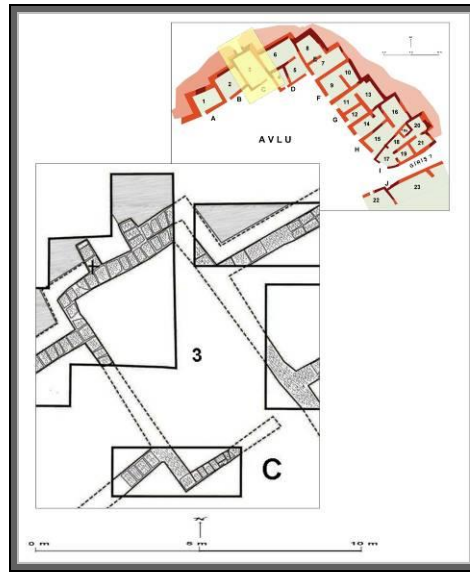
Çizim 1: İlk Tunç Çağına Geçiş Dönemi mimarisinin (5. Evre) Küllüoba topografik plan üzerindeki konumu (Mimarinin açığa çıkarıldığı alanlar kırmızı ile işaretlenmiştir).

Bu evrenin genel yerleşim planına bakıldığında zikzaklarla ilerleyen savunma duvarının içerisinde neredeyse her bir zikzağa denk gelen kısımda bir oda bulunur. Bazı kesimlerde savunma duvarı çift duvar olarak inşa edilmiştir. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi dış kısma yığılan steril toprak ve belki de ikinci bir duvar ilavesi

ile de daha kalın ve sağlam bir savunma duvarı elde edilmiş olabilir. Doğuda yer alan uzun bir koridor şeklindeki boşluk ise yerleşmenin girişlerinden birisi olabilir.

Burada, Batı Anadolu İTÇ mimarlığının en karakteristik yapı tipini oluşturan ve uzun ev olarak tabir edebileceğimiz ev planının henüz söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır; bunun yerine, sura dik olarak ya da enlemesine yerleştirilmiş odalar söz konusudur. Odalar arasındaki duvarlar ortak olarak kullanılmıştır. Evlerin ön kısımları büyük oranda kazılmadığından mekân analizi yapmak pek mümkün değildir. Yerleşmede tek odalı evler olabileceği gibi birden fazla odalı evlerin de söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

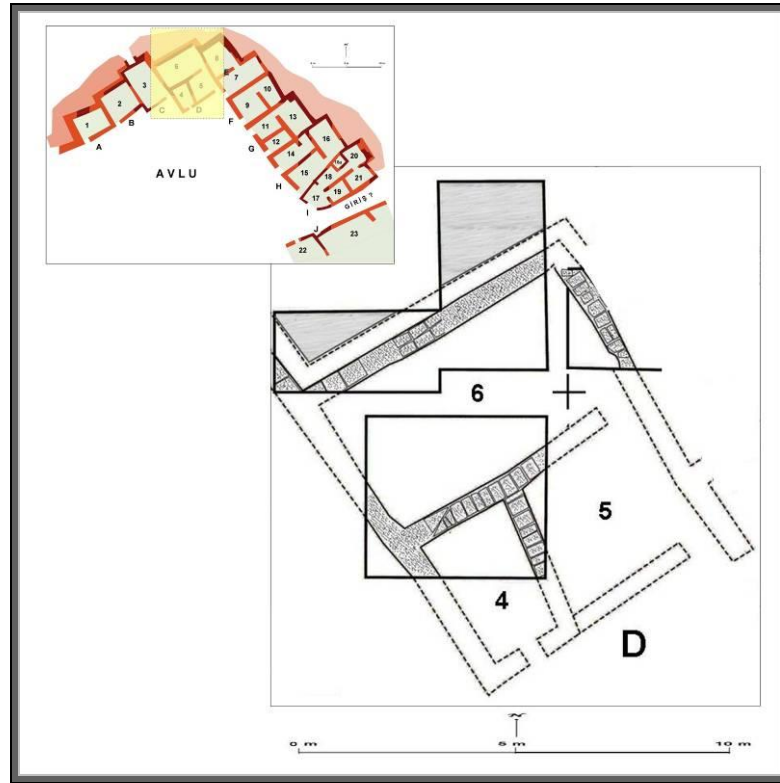
Tek odalı evlerden en iyi ortaya çıkarılanı, C Evi olarak tanımlanan 3 no'lu odadır (**Çiz. 2**). Eğer yapının kazılmayan orta kesiminde bir bölme duvarı yoksa bu yapı tek odalı olmalıdır. Ayrıca yapının avluya açılan kapısı da odanın ortasında değil de doğu yan duvarına yakın yerde yer almaktadır. Dikdörtgen planlı (4.0 x 6.0 m) söz konusu bu oda arka tarafta, surdan dışarıya doğru 2 m çıkıntı yapmaktadır. Çıkıntı yapan bu kısmın ortasına denk gelecek şekilde, arka duvara yine çıkıntı yapan iki duvar eklenmiştir. Bunların arasına denk gelen kısımda steril yığıntı dolgu yer almaz.

Çizim 2: İlk Tunç Çağına Geçiş Dönemi 5. Evre C Evi.

Dolayısıyla bu çıkıntılar duvarı güçlendirmek amacıyla değil, burada yer alması olasılığı yüksek olan kapıyı iki taraftan sınırlandırmak için inşa edilmiş olabilir. Özellikle de yerleşmede 2.0 m'ye kadar korunabilen oda duvarları düşünüldüğünde, kapı aralığının ele geçirilememiş olması, burada kapı boşluğunun üzerindeki duvarın da korunmuş olmasına bağlanabilir. Dolayısıyla bu mekân bir ev değil, kapı odası olabilir.

Bu evrede açığa çıkarılan D ve H Evleri ile bu iki evin planına göre tümlenen G Evi üçer odalı olmalıdır. Bunlardan ön kısmı kazılmamasına rağmen en geniş alanda ortaya çıkarılan D Evi, arkada yatay olarak yerleştirilmiş uzun bir oda (no 6) ile ön tarafta birbirleri arasında geçiş olmayan iki odadan (no 4 ve 5) meydana gelir (**Çizim 3**). Ön tarafta, 4 no ile tanımlanan oda trapez biçimli olup ön tarafa doğru daralır. Bu oda, ev içerisinde diğer iki odaya da kapalı bir görünüm sergiler. Doğudaki 5 no'lu ön odaya ise muhtemelen odanın doğu kenarındaki bir kapı vasıtasıyla girilir.

Çizim 3: İlk Tunç Çağına Geçiş Dönemi 5. Evre D Evi (5/D /3-6).

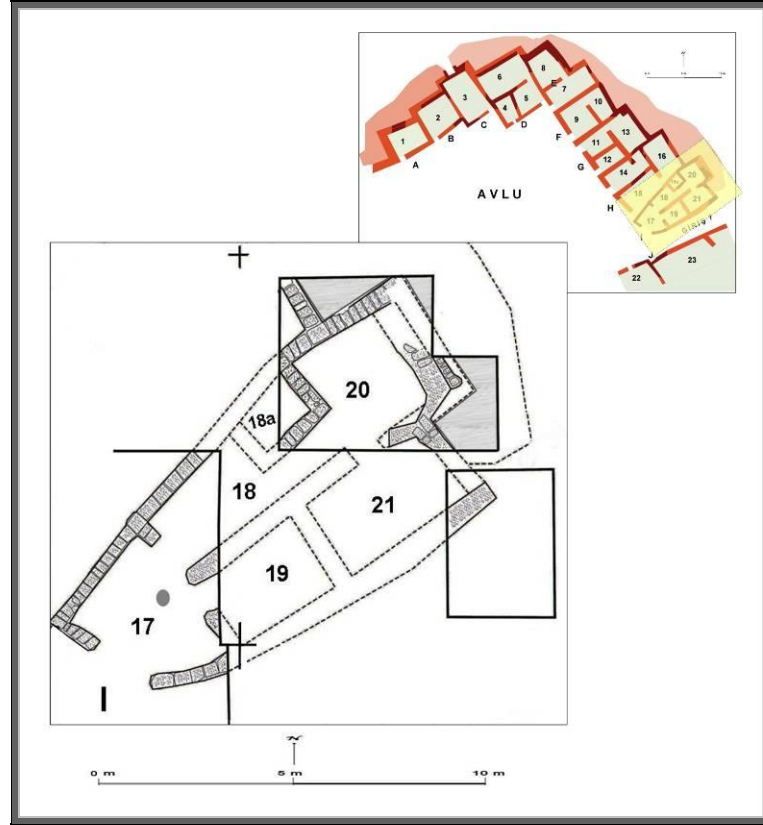
Buradan da aynı aks üzerinde olduğu varsayılan diğer bir kapı ile de 6 no'lu arka odaya ulaşılır. Söz konusu oda, yerleşmenin dokusuna uygun olarak batıdaki odadan daha içeriye inşa edilmiş ve böylelikle burada yeni bir zikzak oluşturulmuştur. Ancak odanın arka duvarının dışındaki ikinci duvarın tamamen tahrip edildiği anlaşılmıştır.

14, 15 ve 16 no'lu odalardan oluşan H Evi, şekli itibariyle söz konusu D Evi ile son derece benzeşmektedir. Burada da diğer iki odaya kapalı sadece avluya açık bir ön oda; bu odanın yanında ise uzunlamasına yerleştirilmiş arka oda ile bağlantının sağlandığı bir ön oda daha yer alır. Diğer odalarla bağlantısı olmayan batıdaki ön oda içerisinde, doğu duvarından batıya doğru bir miktar çıkıntı yapan bir duvar daha vardır. Doğudaki 15 no'lu diğer ön odanın avluya açılan kapısı ile 16 no'lu arka odaya açılan girişinin aynı doğrultu üzerinde olduğunu düşünmekteyiz. Uzunlamasına yerleştirilmiş arka oda yaklaşık olarak 5.0 x 3.0 m boyutlarındadır.

Yerleşme içerisinde en geniş alanda kazılmış yapı ise I Evi olarak adlandırdığımız, 17 ila 21 no'lu odalardan oluşan yapıdır (**Çiz. 4**). Doğu kenarının orta kesimi dışında büyük oranda kazılan trapez şekilli yapının uzunluğu 11.0 m; genişliği ise en dar olduğu ön tarafta 3.0 m, en geniş olduğu arka tarafta ise 5.0 m'dir. Söz konusu bu ev, karmaşık iç mekân düzenlemesi ile diğer evlerden ayrılmaktadır.

Yapının beş odadan meydana geldiği düşünülmektedir. Avluya açılan ve yaklaşık 1.50 m genişliğindeki büyük bir kapıdan 17 no'lu giriş odasına ulaşılır. Bu odanın ortasında 1.50 m yüksekliğe kadar korunmuş olan bir ahşap direk deliği, çürümüş ahşabı ile birlikte ortaya çıkarılmıştır. Giriş odasından sonra, yapının doğu ve batı duvarları üzerinde karşılıklı olarak çıkıntı yapan bölme duvarları yer alır. Bu duvarlarla aynı hizada başlayıp söz konusu bu iki bölme duvarına da 90°'lik bir açı oluşturacak şekilde yapının arkasına doğru ilerleyen ve yapıyı ortadan doğu ve batı olmak üzere ikiye ayıran başka bir bölme duvarı daha yer alır. Bu bölme duvarının doğu ve batısından ise iki ayrı girişle 18 ve 19 no'lu orta odalara ulaşılır. 19 ve 20 no'lu odalar bir kapı vasıtasıyla birbirleriyle bağlantılı olabilir. Batıdaki 18 no'lu oda

ise arka odalara açılır ve ev içerisindeki trafik, burada yer alan koridor vasıtasıyla 20 ve 21 no'lu arka odalara ulaşır. 18 no'lu orta odanın hemen sonrasındaki koridorun batı tarafında ise evin batı duvarına bitişik şekilde yerleştirilmiş 18a olarak tanımlanan bir silo yer alır. 20 ve 21 no'lu odalar ise arka odaları oluşturur. Batıdaki 20 no'lu odanın arkasına denk gelen kısımda sur çift duvar içerir. Söz konusu bu oda ve dolayısıyla sur burada dışa doğru bir miktar çıkıntı yapar. Doğudaki odanın arka duvarı ise bir miktar içeriye çekilmiştir ve böylelikle burada sur üzerinde yeni bir zikzak oluşturulmuştur.

Çizim 4: İlk Tunç Çağına Geçiş Dönemi, 5. Evre, I Evi (5/I/17-21).

Yerleşmenin bilinen en güney kesiminde yer alan ve kısıtlı alanda kazıldığından dolayı hakkında sınırlı bilgimiz olan güneydoğudaki muhtemel yapı J Evi olarak adlandırılmıştır. Söz konusu bu yapı ile kuzeybatısındaki I Evi arasındaki U 10 ve V 9 plankarelerinde yapılan çalışmalarda, bu kesimde herhangi bir mimari kalıntının

olmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca yapıların dışında yer alan steril dolgu ile burada karşılaşmamıştır. Dolayısıyla söz konusu bu iki yapı arasındaki koridorun olasılıkla yerleşmenin girişlerinden birini oluşturabileceği düşünülmektedir (**Lev. 8, 9, 10**).

Küllüoba'da İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'nin en iyi araştırıldığı bu evre yerleşmesinin planı M. Korfmann tarafından "Anadolu Yerleşim Şeması²⁷" olarak adlandırılan ve bölgeden en iyi Demircihüyük'ten bilinen plana büyük ölçüde benzemektedir²⁸. Ancak ondan daha eskiye tarihlenmesi, önemini artırmaktadır. Bu yerleşim modelinin karakteristiği olan uzun evler henüz Küllüoba'da tam anlamıyla ortaya çıkmamıştır. Küllüoba'da kuzey yarısı kazılan bu yerleşmenin çapı yaklaşık olarak 70-80 m ve dolayısıyla Demircihüyük'le aşağı yukarı aynı ebatta olabilir. Eğer söz konusu yerleşme tüm höyüğü kaplıyorsa, o zaman yerleşmenin birbirleri ile organik bağ oluşturan birkaç avlulu yerleşim biriminden oluşması ihtimali de vardır.

2.3.1.2. 4. Evre

Geniş alanda araştırılmış 5. Evre yerleşmesinin üstünde yer alan ve çoğunlukla söz konusu bu evreden mimari anlamda ayrılmasının oldukça güç olduğu bu evre en azından 4 ayrı mimari kat içermektedir. Bu alt evrelerin en alttaki iki katındaki evlerin 5. Evre ile aynı yönde yerleştirildiği anlaşılmıştır. Ancak bu evrenin üstteki katlara ait çöp çukurları tarafından büyük oranda tahrip edilmiş olması genel bir yargıya varmayı oldukça zorlaştırmaktadır.

²⁷ Manfred Korfmann 1983, *Demircihüyük Die Ergebnisse Der Ausgrabungen 1975-1978* Band I, *Architektur, Stragraphe und Befunde*, Mainz, s. 222, Şek. 343.

²⁸ Tezin değerlendirme kısmında, Küllüoba ile diğer Batı Anadolu ve Ege Dünyası İTÇ yerleşmeleri incelendikten sonra *Anadolu Yerleşim Şeması* olarak adlandırılan bu yerleşim biçiminin İç Batı Anadolu'ya özgü olabileceği belirtilerek ve bu sebeple İç Batı Anadolu Yerleşim Modeli olarak tanımlanmasının daha uygun olacağı belirtilmektedir.

2.3.1.3. 3. Evre

Bu evrede 4. ve 5. Evre'de yapıların inşa edildiği alanlarda, çöp çukurlarının yoğunluğuna bakılarak bu kesimin boş alan olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Dolayısıyla bundan, İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'nin son evresi olan bu 3. Evre'de yerleşmenin dış sınırının güneye doğru gerilediği sonucu çıkarılabilir.

2.3.2. İTÇ I Dönemi

İTÇ I Dönemi evreleri Küllüoba'da henüz üst üste saptanamamıştır. Bu dönem kronolojinin oluşturulması amacıyla, Doğu Koni'nin güney yamacındaki AD 21 plankaresinde ana toprağa kadar inilmiştir. Ancak burada İTÇ I Dönemi'ne ait malzeme ele geçirilememiştir. Bunun sebebi olarak da bu alanda İTÇ I dolgusunun üst evrelerinin tahribat sonucu tamamen ortadan kaldırılmış olabileceği düşünülmektedir.

Bu dönemle ilgili sınırlı miktardaki mimari bulgular ise yerleşmenin hem batı hem de doğu konisinde birbirinden çok uzak alanlarda ele geçirilmiştir. Batı konide kısıtlı alanda yapılan çalışmalarda dönem mimarisi sadece tabaka şeklinde, mimarisiz olarak tespit edilmiştir. Doğu konideki dönem mimarisi ise AF 14 ve AF 15 plankareleri ile höyüğün güneydoğusundaki tarlalara denk gelen Aİ 23, Aİ 24, AJ 23 ve AJ 24 plankarelerinde ortaya çıkarılmıştır. Bu alanlarda yapılan çalışmalar, çanak çömleğin gösterdiği özelliklerin de değerlendirilmesi sonucu yerleşmede en azından 3 ayrı evrenin varlığını kanıtlar. Bu evreler erkenden geçe doğru, V C, V B ve V A evreleri olarak tanımlanmaktadır.

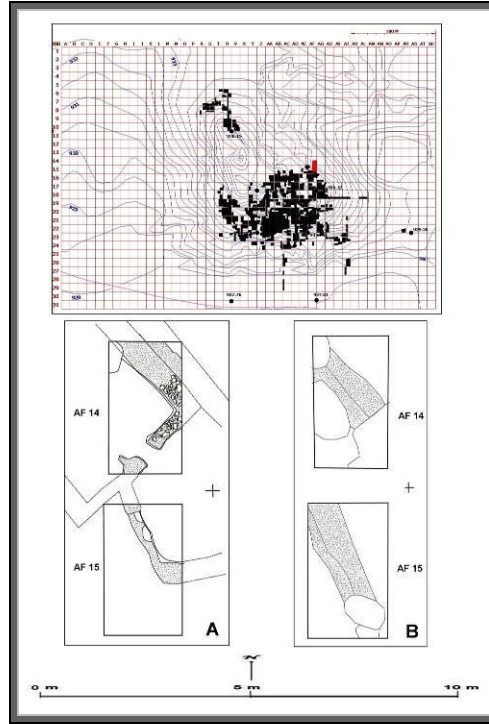
2.3.2.1. V C Evresi

Doğu konide İTÇ I Dönemi'nin bilinen en erken evresi olan bu evre, AF 14 ve AF 15 plankarelerinde ele geçirilmiştir. Mimarisi olmayan evre, sadece bu alanda ortaya

çıkarılan çöp çukurları ile temsil edilmektedir. Özellikle bu çukurlarda bulunan Beycesultan oluk bezemeli çanak çömlek parçaları bu tarihlemeye önemli rol oynamaktadır.

2.3.2.2. V B Evresi

AF 14 ve AF 15 plankarelerinde V C Evresi'ne ait çukurların üzerinde kendi içinde iki ayrı alt evre içeren mimari kalıntılar V B Evresi'ne tarihlendirilmektedir. Bunlardan daha erken olan evrede en az iki odalı bir yapıya ait kalıntılar ortaya çıkarılmıştır (**Lev. 11, 46, Çiz. 5**). Oldukça dar alanda yapılan çalışmalar kapsamlı bir sonuca ulaşmamızı engellemektedir. Ancak burada yan yana dizili şekilde yerleştirilmiş çok mekânlı yapılardan söz edilebilir.

Çizim 5: İTÇ I Dönemi V B Evresi'ne ait mimari kalıntılar
(**A:** Erken evre, **B:** Geç evre).

(Bu dönem mimarisinin ortaya çıkarıldığı alanlar,
topografik plan üzerinde kırmızı ile işaretlenmiştir).

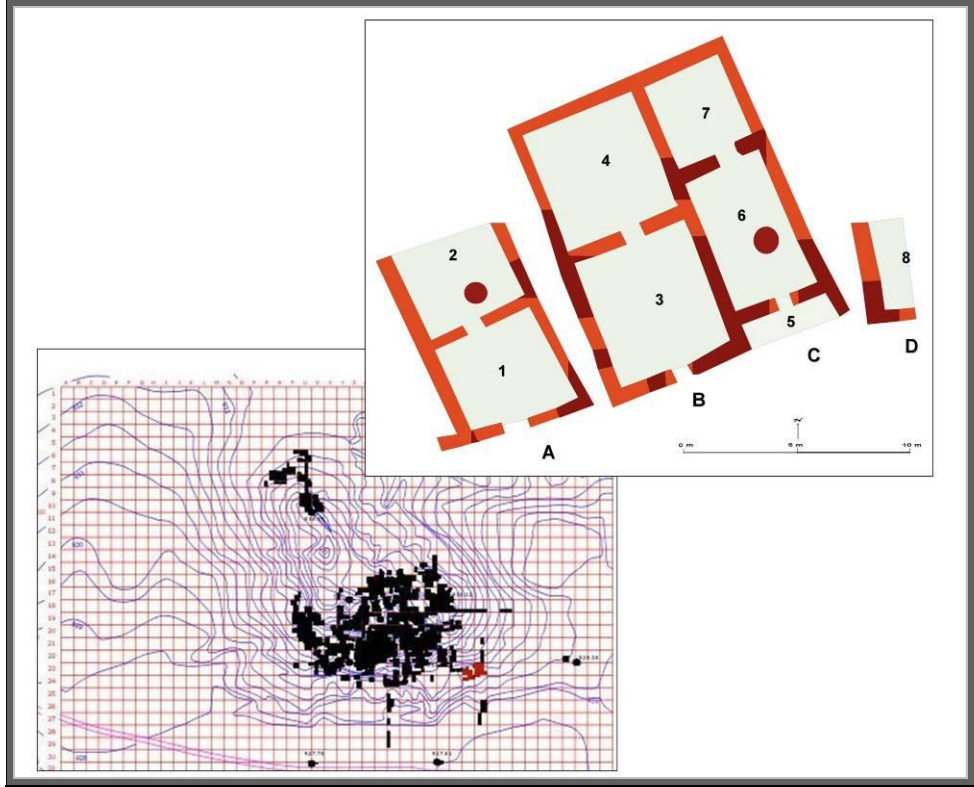
Bu duvarların hemen üzerindeki yenileme evresinde ise yine aynı yönde yerleştirilmiş, fakat alttaki duvarlara göre daha batıya kaydırılmış taş temeli olmayan kerpiç duvarlar bulunmuştur. Hem AF 14 hem de AF 15 plankarelerinde, kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan ve yer yer çukurlarla kesilen kalın çift duvarların oluşturduğu bu mimariyi yorumlamak pek mümkün değildir. Ancak burada yan yana dizili şekilde inşa edilmiş çok odalı uzun yapıların söz konusu olması olasıdır.

2.3.2.3. V A Evresi (V A/ A-D/ 1-8)

İTÇ I Dönemi'nin sonuna tarihlenen V A Evresi, diğerlerine göre mimari açıdan en iyi araştırılmış olanıdır. Höyüğün güneydoğusunda Aİ 23, Aİ 24, AJ 23 ve AJ 24 plankarelerine denk gelen yaklaşık 20 x 15 m ebatlarındaki bir alanda bu evre mimarisi saptanabilmiştir. Burada, arka tarafları yamaca yaslanan ve girişleri güneye bakan uzun evler ortaya çıkarılmıştır (**Çiz. 6, Lev. 12, 47**). Büyük olasılıkla bu yapılar güneydeki boş bir alana açılmaktadır. Küllüoba İlk Tunç Çağı mimarlığında İTÇ'ye Geçiş Dönemi'nde ve daha sınırlı alanda araştırılan İTÇ I Dönemi'nin erken evrelerinde pek bilinmeyen uzun evlerin artık yaygınlaştığı açıktır. Ancak burada iki uzun evin yan yana yerleştirilmesiyle oluşturulmuş ve ortak duvarları kullanan evlerin olduğu düşünülmektedir. Evlerin arka tarafları kazılmadığı için, arka odalar arasında trafiği sağlayan ortak duvar üzerinde bir girişin bulunup bulunmadığı bilinmemektedir. Evlerin arasında yer alan boşluklarda, günlük işlerin yapıldığına kanıt teşkil edilebilecek bulgulara rastlanmıştır. Bu evreye ait ortaya çıkarılmış olan evler; A, B, C ve D harfleri ile tanımlanmıştır (**Çiz. 6, Lev. 12B**).

En batıdaki bina, A Evi olarak adlandırılmıştır. Batı tarafı kazılmadığından, evin iki bölümlü olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak kazılan kısım düşünüldüğünde, yapının en az iki odadan oluştuğu söylenebilir. Yapının 1 no'lu ön odasının güneydoğu köşesi ele geçirilebilmiştir. 2 no'lu arka odanın ise sadece doğu yan duvarının bir kısmı açığa çıkarılmış olup söz konusu duvarın kuzeye ilerleyen devamı ise İTÇ II Dönemi IV E-F Evresi'ne ait Aşağı Yerleşme duvarları tarafından

kesilmiştir. Bu sebeple söz konusu odanın boyutları tam olarak bilinmemektedir. Odanın ortasına yakın bir yerde bir ocak yer alır. Ayrıca bu ocağın doğusunda, yapının tabanının sağlam kalan kısmı açığa çıkarılmıştır.

Çizim 6: İTÇ I Dönemi V A Evre mimarisinin topografik plan üzerindeki konumu (Mimari kalıntılar topografik planda kırmızı ile işaretlenmiştir).

Doğusundaki C Evi ile ortak duvarları kullanan B Evi'nin arka kısmı kazılmadığından, uzunluğu bilinmemektedir; genişliği ise yaklaşık 5.50 m'dir. Planı büyük oranda tamamlanmış olan 5.5 x 6.0 m ebatlarındaki 3 no'lu ön odanın kuzeydoğu köşesinde yer alan taş yoğunluğunun ise oda içindeki bozulmuş bir işliğe ait olabileceği düşünülebilir. Bu alanın batısında yer alan odanın temel taşlarının arasında ise kemikten bir iğne ele geçirilmiştir. Gerideki 4 no'lu odanın ise arka kısmı kazılmadığından ölçüleri belli değildir (Çiz. 7).

Ayrıca A Evi ile B Evi arasında yer alan, dar ve uzun alan içerisinde bir işliğe ait olabilecek bir taban ile bu tabana oyulmuş ve kille sıvanmış küp altlıkları ele geçirilmiştir. Böylelikle bu boş alanların, Yukarı Yerleşme'yle bağlantıyı sağlayan dar sokaklar olduğu kadar, bunların günlük işlerin gerçekleştirildiği işlikler ve ufak depolama yerleri olarak da kullanılmış olduğunu varsayabiliriz.

Çizim 7: İTÇ I Dönemi V A Evresi'ne ait B ve C Evleri.

B Evi'nin doğusunda söz konusu bu yapının uzun kenarlarından birini ortak kullanan C Evi, 5 no'lu sundurma ile 6 ve 7 no'lu odalardan meydana gelmektedir. Yapının sundurmasında ahşap dikme deliklerine ya da herhangi bir döşemeye ait izler bulunamamıştır. Ancak sundurmanın dolgusu içerisinde bir çömlek ortaya çıkarılmıştır. Evin en geniş alanda araştırılan odası, 6 no'lu ön odadır (Çiz. 7). Oda 7.0 x 4.5 m boyutlarında olup burada girişin tam karşısında ve odanın ortasına yakın

yerde bir ocak bulunmaktadır. Ocağın batı tarafında odanın tabanı da açığa çıkarılmıştır. Odanın kuzeybatı köşesindeki içi yanmış iki adet yuvarlak çukur, muhtemelen silo olarak kullanılmış olmalıdır. Dolayısıyla bu oda, günlük işlerin de gerçekleştirildiği ana yaşama mekânı olarak kullanılmış olabilir. Burada ayrıca taban üzerinde *in situ* şekilde pişmiş topraktan bir ağırşak, bir gaga ağızlı testi ve iki adet öğütme taşı ele geçirilmiştir. Ayrıca yapı içinde çatıyı desteklemek amacıyla kullanılan iki ahşap dikme deliği bulunmuştur. Bunlardan bir tanesi 6 no'lu odanın batı duvarına yakın şekilde; diğeri ise 3 ile 6 no'lu odaları ayıran duvar üzerinde ortaya çıkarılmıştır.

C Evi'nin doğusunda yaklaşık 1 m'lik boşluktan sonra, diğeri bir evin güneydoğu köşesine ait taş temeller ele geçirilmiştir. Söz konusu bu temellerin, İTÇ I'in son evresine ait diğeri yapılar gibi uzun bir eve ait olduğu düşünülerek, bu yapı D Evi olarak adlandırılmıştır. Bunun dışında, yapı ile ilgili elimizde başka bir kanıt yoktur.

2.3.3. İTÇ II Dönemi

Küllüoba'da en iyi araştırılmış olan İlk Tunç Çağı II Dönemi'nde altı ayrı mimari evre söz konusudur (IV F, IV E, IV D, IV C, IV B ve IV A). Bu mimari evreler IV E-F, IV C-D, IV B ve IV A olmak üzere, burada dört ayrı aşamada incelenmiştir. Ayrıca evrelerin kendi içerisinde zaman zaman yenileme evreleri de mevcuttur. Ancak tüm bu evreler yerleşmede üst üste her yerde henüz aynı yoğunlukta kazılamamıştır. Kabaca IV E-F Evresi, yerleşmenin doğusunda, IV C-D Evresi doğu ve güney kesimde, IV B Evresi ise batı ve kuzeyde açığa çıkarılmıştır. Yerleşmenin orta kesimindeki avluda IV C Evresi öncesine ait de bağımsız yapıların bulunup bulunmadığı da henüz bilinmemektedir. Erken İTÇ III Dönemi'ne Geçiş Evresi olarak da tanımlanabilecek IV A Evresi mimarisi de çok az bilinmektedir. Diğeri taraftan, İTÇ II Dönemi'nin geç evreleri, erozyondan dolayı, özellikle Doğu Koni'nin eteklerinde iyi korunmamıştır.

Küllüoba, İTÇ II Dönemi'nde Aşağı ve Yukarı Yerleşme'den oluşur (**Lev. 13, 86**). Kabaca dörtgen planlı olan Yukarı Yerleşme'de (kale) söz konusu olan yerleşim modelinde, dışta zikzaklar yapan bir savunma duvarı ve bu duvara arka kısımlarından dayalı, yan yana bitişik evler yer alır. Bu evler, ön taraflarından ortadaki büyük avluya bakmaktadır. Surun anıtsal nitelikler taşımaması, işlevinin savunmadan daha çok, Aşağı ve Yukarı Yerleşmeleri birbirinden ayırmaya yönelik olduğu izlenimini vermektedir. Savunma amaçlı ana sur Aşağı Yerleşme'yi de içine alacak şekilde inşa edilmiş olabilir. Yukarı Yerleşme'de, savunma duvarı üzerinde avlularla bağlantılı olarak bugüne kadar dört kapı ortaya çıkarılmıştır.

Doğuda, Yukarı Yerleşme'nin kuzeydoğuya doğru çıkıntı yaptığı kısımda yer alan ve daha küçük bir avlu ve etrafında sıralanan yapılardan oluşan kısım, kendi içinde bir mimari bütünlük oluşturmaktadır. Buraya sadece Doğu Kapısı ve batıda büyük avlu ile irtibatı sağlayan koridor şeklindeki bir giriş vasıtasıyla ulaşılabilir. Küllüoba ile ilgili bugüne kadar yapılan yayınlarda, bu birimin batısında yer alan ve yan yana bitişik olarak inşa edilmiş uzun yapılar Kompleks I olarak adlandırılmıştır. Ancak yukarıda sıralanan özellikler sebebiyle, bu birimin tamamının “Kompleks I” olarak tanımlanmasının daha uygun olacağı kanısındayız. Avlunun kuzey ve doğu taraflarındaki mekânların büyük çoğunluğunun -elde edilen bulgulara göre- depo yeri ve mutfak olarak kullanılmış oldukları anlaşılmaktadır. Eskiden Kompleks I olarak adlandırılan kısım ise avlu etrafındaki diğer yapılara göre daha anıtsal görünüm sergiler ve yan duvarların bazıları üzerinde mekânlar arası trafiği sağlayan girişler vardır. Ortadaki uzun ev, önünde avluya doğru çıkıntı yapan bir sundurma içerir ve bunun zemini taşla döşelidir. Dolayısıyla üç yapıdan oluşan bu birim bu büyük kompleksin çekirdek kısmını, avlu etrafında yer alan diğer yapılar ise bu birimin müstemilatını oluşturmuş olmalıdır.

Yukarı Yerleşme'yi (kale) çevreleyen savunma duvarının dışında kalan yapılar “Aşağı Yerleşme” olarak tanımlanmaktadır. Aşağı Yerleşme'de evlerin Yukarı Yerleşme surununun dışında olması yanında, bu kesimde farklı bir mimari dokunun söz

konusu olması; evlerin daha basit planlı oluşu ve bazı kesimlerde birbirlerinden bağımsız olarak inşa edilmeleri; duvarlarının daha ince ve özensiz oluşu gibi hususlar da Kale'nin etrafında bir Aşağı Yerleşme'nin var olduğu görüşünü desteklemektedir. Yukarı Yerleşme'de yönetici/soylu sınıf ve bunların yakınları ile bu kesime hizmet eden görevlilerin oturmuş olabileceğini; Yukarı Yerleşme'nin dışında kalan bu kesimde ise basit halkın yaşadığını varsayabiliriz.

Bugüne kadar yapılan kazılar sonucunda Aşağı Yerleşme evlerinin iki ayrı şekilde Yukarı Yerleşme'nin dışına inşa edildiği anlaşılmıştır. Bunlardan ilki, Yukarı Yerleşme'yi sınırlayan duvarların hemen dışına bitişik şekilde arka taraflarını söz konusu bu kale duvarına dayandırarak inşa edilmiştir. Diğer Aşağı Yerleşme evleri ise kale duvarının dışına tamamen bağımsız olarak inşa edilmişlerdir. Bugüne kadar ortaya çıkarılan evler, sırtlarını yamaca yaslanmış ve Yukarı Yerleşme'ye çevirmiş olarak ele geçirilmiştir.

Küllüoba İTÇ II yerleşmesi mimarisinin evrelere göre gösterdiği gelişme ise aşağıda tanıtılmaktadır.

2.3.3.1. IV E -F Evreleri

İTÇ II'nin başına tarihlenen IV E-F Evreleri'nde, Aşağı ve Yukarı Yerleşme'nin eş zamanlı olarak ortaya çıkması, yerleşim konseptinin planlı bir şekilde aynı anda oluşturulduğunu göstermektedir. Henüz alt evrelere inilmediğinden yerleşmenin ortasında yer alan bağımsız yapıların bu evrede var olup olmadığı ise bilinmemektedir. Yukarı Yerleşme AC-AD 15/16, AD 23, AD 24, AE 15, AE 16, AE 22, AF 15, AF 16, AF 17, AF 20, AF 21 AG 16, AG 17, AG 18, AG 19, AG 20, AG 21 plankarelerinde; Aşağı Yerleşme ise AE 22, AF 22, AG 22, AG 23, AH 18, AH 22, AH 23, AI 18, AI 23, AI 24, AJ 23 ve AJ 24 plankarelerinde araştırılmıştır.

2.3.3.1.1. Yukarı Yerleşme

İTÇ II Dönemi'nin en alttaki IV E-F Evreleri'ne ait Yukarı Yerleşme kalıntıları, esas itibariyle doğu kesimde ortaya çıkarılmıştır (**Lev. 15-16**). Bu kalıntılar burada üç ayrı kısımda incelenecektir. Bunlardan ilki Yukarı Yerleşme'nin kuzeydoğusunda yer alan Kompleks I'dir. İnceleyeceğimiz ikinci kısım Yukarı Yerleşme'nin güney ve güneybatısında yer alan ve büyük avluya açılan yapılardır. Üçüncü kısım ise yerleşmenin kuzeyinde ortaya çıkarılan ve şu anki bilgilerimizle genel plan içerisinde nasıl konumlandığını bilmediğimiz yapılardır.

2.3.3.1.1.1. Kompleks I

Kompleks I, Yukarı Yerleşme'nin kuzeydoğuya doğru çıkıntı yaptığı kısımda yer alan ve bir avlu etrafında sıralanan yapılardan oluşmaktadır. Bu evrede kompleksin doğu yarısı kazılabilmıştır. Burada kazılan kısım Doğu Kapısı'nın kuzeyindeki mekânlar (depo odaları ve mutfaklar), Doğu Kapısı ve Doğu Kapısı'nın güneyindeki mekânlar (evler) olarak üç kısımda incelenecektir.

Doğu Kapısı'nın kuzeyi (depo odaları ve mutfaklar): Kompleksin kuzey doğu köşesinde, diğer bir deyişle, Doğu Kapısı'nın kuzeyinde, 6 tanesinin birbirleriyle koridorlarla bağlantılı olduğu ve iki tanesinin de direkt avluya açıldığı 8 oda yer almaktadır (**Çiz. 8**). En kuzeydeki 2, 4 ve 5 no'lu mekânlara ait elimizde çok az kalıntı vardır. Avlunun kuzey doğu köşesinden girilen yaklaşık 2.0 m genişliğindeki koridor vasıtasıyla söz konusu 6 odaya ulaşılır (**Çiz. 8, Lev. 48A**). Buradaki odalardan 9 no'lu oda içinde surlu dayalı olarak tam köşede, zemini çanak çömlek döşeli bir fırın ve odanın ortasına denk gelen yerde de bir ocak yer almaktadır. Odanın yanmış dolgusunda ve tabanında çok sayıda tüm çanak çömlek ele geçirilmiştir (**Lev. 48B**). Diğer önemli iki buluntu grubunu da *andiron*lar ve tezgah ağırlıkları oluşturur. Fırının ağızına yakın yerde ise bir tava parçası ele geçirilmiştir. Söz konusu bulgulara dayanarak odanın mutfak olarak kullanılmış olabileceğini

söyleyebiliriz. Sağlam bir tabana sahip olan 6 no'lu oda megaron planlıdır ve arka kısmı tahrip olmuştur. Tabanı üzerinde tüme yakın bir mutfak kabının bulunduğu odanın önündeki sundurmanın iki tarafında ise dörtgen silolar yer alır. Bunlardan doğudaki zemine oyulmuş silo içinde bir mutfak kabı ve bir ilmik kulplu kâse ele geçirilmiştir. Tabanına inilmeyen 7 no'lu odada üst kısımları tahrip olmuş birkaç çömlek dibi ele geçirilmiştir.

1 no'lu koridor ile bağlantılı olan dar bir diğer koridor ise bizi 10, 11 ve 12 no'lu odalara götürür (**Çiz. 8, Lev. 16**). 10 no'lu oda henüz kazılmamıştır; direkt sur ile bağlantılı olan ve içinde herhangi bir mimari öğenin ele geçirilemediği 11 no'lu mekândan 12 no'lu odaya geçilir. Bu oda içinde, 9. no'lu mekânda olduğu gibi kısmen tahribata uğramış bir fırın tabanı ve bir ocak ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca odanın kazılan kısmının kuzeybatı köşesinde, kerpiçleri gayet belirgin kıvrık ince bir duvar saptanmıştır. Bu duvar büyük olasılıkla bu köşede yer alan bir siloya aittir.

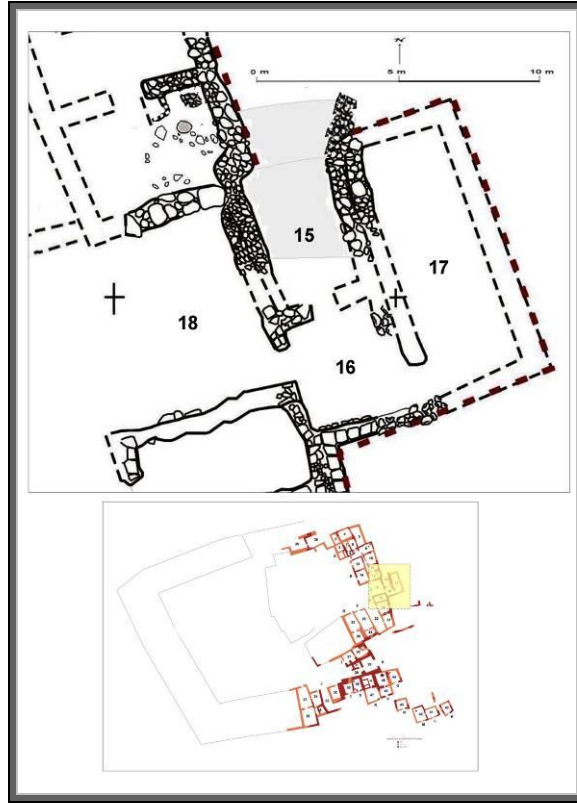
Çizim 8: IV E-F Evreleri'nde Doğu Kapısı'nın kuzeyi (depo odaları ve mutfaklar).

Yangın geçirmiş mekân içerisinde ise bazı tüm ve tümlenebilir kaplar ele geçirilmiştir. Dolayısıyla bu oda da mutfak olarak kullanılmış olmalıdır. Ön taraftaki 14 no'lu yoğun tahribata uğramış bu oda içinde etrafı kil ile sıvanmış yuvarlak çukurlar ele geçirilmiştir. Buna kuzeyden bitişik 13 no'lu diğer büyük odanın kuzeydoğu köşesi kazılabilmektedir. Bu odada yuvarlak çukurlardan birinin içine büyük bir küp oturtulmuştur. Ayrıca oda içerisinde bir gaga ağızlı testi ve diğer bazı kap parçaları ele geçirilmiştir. Tamamen kazılmamış olan bu iki mekân, depo yerleri olarak kullanılmış olabilir.

Doğu Kapısı ve yakın çevresi: Yerleşmenin ana girişlerinden birini oluşturan Doğu Kapısı dört mekândan oluşur. Bunlar 15-18 no'lu mekânlardır (**Çiz. 9, Lev. 16**). Kapı önünde kapı girişine doğru daralan bir ön avlu vardır. Bu avlunun tabanı, kapı girişinin iki tarafındaki mekânların tabanlarına göre daha aşağı seviyededir. Batı taraftan savunma duvarı ile güneyden ise taşla kaplanmış meyilli bir yüzeyle sınırlı olan bu kapı avlusu bizi kapı girişine götürür (**Lev. 48**). Kapı girişi 2.0 m genişliğindedir ve bunun batı tarafında, duvarın zikzak yaptığı kısımda ahşap kapı ile ilişkili olması gereken kalın bir direğe ait delik yer alır. Bunun içinde yoğun ahşap kalıntıları ele geçirilmiştir. Giriş geniş olduğundan çift kanatlı bir kapı ile kapatılmış olmalıdır. F Evresi'nde, kapıdan sonra gelen giriş odasının (oda no 15) zeminini ön avlununkinden bir miktar daha aşağıdadır. Bu sebeple burada bir basamak yer alır. Giriş odasının zeminindeki sıva yukarı doğru kıvrılarak kesintisiz yan duvarlarda ve aynı zamanda basamağın yüzeyinde de devam eder.

Kapının doğu tarafı çift duvarla sınırlıdır. Dıştaki duvar doğu tarafta yer alan koridor şeklindeki mekâna aittir. IV E Evresi'nde 30 cm yukarıda yeni bir tabanın oluşturulduğu giriş odası güneyde, bir bölme duvarı ile sınırlıdır. Bu duvar üzerindeki bir kapı ile de kare şeklindeki küçük bir mekâna ulaşılır. Bu mekânın doğu ve batı duvarları üzerinde birer giriş yer alır. Bunlardan doğudaki, kapı girişinin doğusundaki dar uzun mekâna girişi sağlar. Bu uzun dikdörtgen oda, kapının güvenliği ile alakalı olabileceği gibi kapının çatısına çıkmak için merdiven boşluğu görevi de görmüş olabilir. Batıdaki diğer kapı ise 18 no'lu muhtemel avluya açılır.

Ancak burada geniş alanda çalışılmadığı için, kapı ile avlu arasında avluya bir çıkış mekânının yer alıp almadığı ise bilinmemektedir. Bu şekilde Doğu Kapısı'nın dış girişinden sonra, 90 derecelik bir dönüşle batıdaki büyük avluya ulaşılabilir. Dolayısıyla avluya dışarıdan, doğrudan giriş önlenmiştir.

Çizim 9: IV E-F Evreleri'nde Doğu Kapısı.

Doğu Kapısı'nın güneyi (evler): Doğu Kapısı'nın güneyindeki evlerin hiçbirinde bu evre tabanına inilmemiştir. Dolayısıyla, bu kesim üst evre planına göre tümlenmiştir. Daha güneydeki 20 ve 21 no'lu odalara trafik, söz konusu bu odaların batısında yer alan ve avluya açılan bir koridor (no 22) vasıtası ile sağlanmış olmalıdır. Üst evrede, 23 no'lu odanın kuzey doğusunda köşeyi çevreleyen ve 22 no'lu koridor içine doğru devam eden küçük taşlardan bir döşeme buradaki koridorun varlığını kanıtlamaktadır. Henüz ortaya çıkarılmamış olan daha batıdaki 23-26 no'lu mekânlar

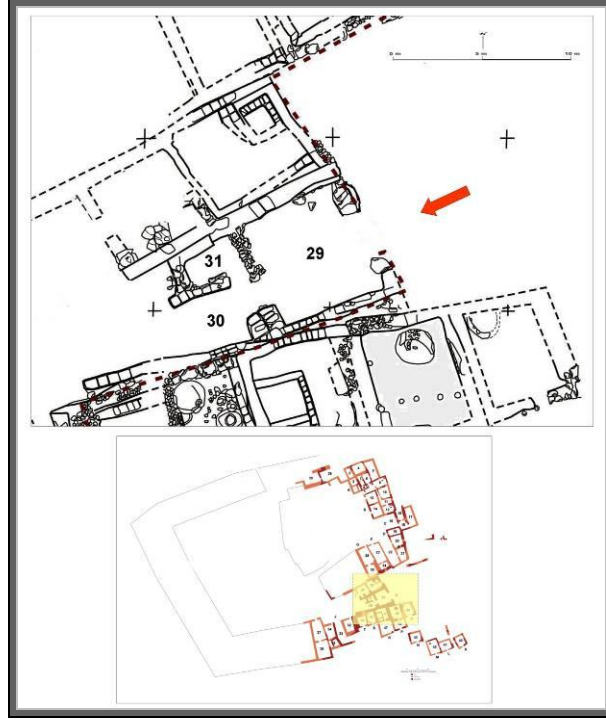
da yine bu kesimde üst evrelerde saptanan plana göre tümlenmiştir. Buna göre burada uzun evler yer almış olması olasılık dâhilindedir.

2.3.3.1.1.2. Yukarı Yerleşmenin Güneydoğu Kesimi (Güneydoğu Kapısı ve Yakın Çevresi)

Doğu Kapısı'ndan güneye doğru yaklaşık 15 m kadar devam eden sur, daha sonra köşe yaparak batıya yönelir. Burada da 15 m'den sonra tekrar güneye döner. Kuzey güney yönündeki bu duvar üzerinde bir ev ve onun güney bitişiğinde de Güneydoğu Kapısı yer alır. Bu kapının güney bitişiğindeki Aşağı Yerleşme'ye ait ev dizisi, IV E-F Evresi'nde kapıdan bir miktar daha doğuda, 44 no'lu mekânın doğu duvarı ile son bulur ve bu duvar Doğu Kapısı'ndan güneye devam eden sur ile aşağı yukarı aynı hatta getirilmiştir (**Levha 16**). Bu şekilde, bu hatta göre içeriye kaydırılmış olan kapı önünde, büyük bir ön avlu oluşmuştur. "Giriş Avlusu" olarak tanımladığımız bu alandan Güneydoğu Kapısı'na ulaşılır (**Levha 50A**).

Öne doğru daralan trapez şekilli bir yapıyı andıran kapının kendi bağımsız duvarları vardır. Kapının güney duvarı aynı zamanda surun batıya doğru devamını sağlamaktadır. Kapı binasına girişin güney kenarı ve devamındaki büyük eşik taşları gayet iyi şekilde belgelenmiştir. Kuzey kenardaki tahribattan dolayı ise burada kapının kuzey sınırı tam tespit edilememiştir. Ancak, IV D Evresi'ne ait, yerleşmenin güneybatısında saptanan Batı Kapısı'nda geniş bir dış girişin olması, burada da aşağı yukarı aynı genişlikte bir dış girişin olabileceğini akla getirmektedir.

Söz konusu bu kapıdan sonra, gayet büyük olan, 29 no'lu ön odaya ulaşılır (**Çiz. 10**). Odayı batıdan sınırlandıran bölme duvarının üzerinde, kapının güney duvarına yakın bir giriş yer alır. Girişin batı tarafına dikine yerleştirilmiş söve taşı da *in situ* olarak ele geçirilmiştir. Kapının güneyindeki kısa bölme duvarı çift duvar olarak inşa edilmiştir.

Çizim 10: IV E-F Evleri’nde Güneydoğu Kapısı.

Kapıdan sonra, batıdaki olası büyük avluya açılan derin bir kapı sundurması gelir. Sundurmanın zemini, üzerinde aşırı yürümeden dolayı sıkışmış olup beyaz renkli üst üste çok sayıda tabaka içerir. Bu tür tabanlara sık sık avlularda rastlanmıştır. Sundurmada, bölme duvarı ile kapıyı kuzeyden sınırlandıran duvarın oluşturduğu köşede, kare planlı bir oda oluşturulmuştur. Odanın girişi, bölme duvarı üzerindeki girişe bakmaktadır. Söz konusu bu oda (no 31) konumu sebebiyle, büyük bir olasılıkla, kapının güvenliğini kontrol altında tutmakla görevli olan bekçiye aittir. Kapını kuzey yan duvarı güneydeki duvardan daha önce, kapının kuzey bitişiğindeki evin ön cephesini oluşturmak üzere, kuzeye döner. Bekçi Odası’nın kuzey duvarı boyunca yerleştirilmiş, bazıları oldukça yassı olan taşlar, büyük olasılıkla burada yer almış olan basamaklara aittir. Kuzeydeki evin kapıya bitişik duvarı üzerinde, bu basamaklara denk gelen kısımda bir giriş yer alır. Bulgular, zemini daha düşük seviyede olan bekçi odasından bu yapıya basamaklar ve kapıyla ulaşıldığını göstermektedir. Belki bu ev, bekçi ve ailesine aitti.

Güneydoğu Kapısı'nın avluya açıldığı alanın güneyinde, J Grubu olarak adlandırdığımız ortadaki avluya açılan evler yer almaktadır. Burada tek odalı olan 32 no'lu mekân (**Lev. 50B**) ile 34 ve 35 no'lu odalardan oluşan yapının (**Lev. 51A**) arasında ise "L" şeklinde bir aralık tespit edilmiştir. Tahribattan dolayı 32 no'lu yapının batı duvarı bulunamamış olsa da bu alanda yapılan çalışmalarda zemindeki kat kat sıkışmış kil tabanların varlığı, bu boşluğun avluya açılan tali bir kapıya ait olabileceği fikrini akla getirmektedir. Kapının dış girişini oluşturan iki duvarın da ucu kesin olarak saptanamamıştır. Dolayısıyla burada ya kapı genişliğinde bir giriş söz konusuydu ya da iki duvar ucu arasında, üzerinde bir girişin yer aldığı bir bölme duvarı vardı.

2.3.3.1.1.3. Kuzey Kesim

Kompleks I'in avlusunun kuzeyindeki evlerin arka kısımlarının dayandığı, üst kısmı nispeten küçük taşlardan inşa edilmiş yüksek duvarın dışında, bu duvara bitişik olarak inşa edilmiş ikinci bir duvar daha ortaya çıkarılmıştır (**Lev. 16**). Daha kuzeyde bu duvara paralel ikinci bir duvar ortaya çıkarılmıştır. Bu duvar üzerinde gayet belirgin bir giriş yer almaktadır (**Lev. 51B**). Dolayısıyla burada, batıdan girilen bir oda yer almaktadır. 38 no'lu odanın içindeki yanık dolgudan bu mekânın yangın geçirdiği anlaşılmıştır. Ayrıca odanın güneybatı köşesinde yere oyulmuş yuvarlak iki silo ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu mekânın kuzey duvarlarına bitişik ikinci bir duvar daha yer almaktadır. Böylelikle söz konusu duvar yaklaşık olarak 1.40 m kalınlığında olup yerleşmenin kuzey sınırını teşkil edebilir. Ancak aynı Güneydoğu Kapısı'nda olduğu gibi burada da uzunlamasına yerleştirilmiş bir kapının bulunması ihtimali de vardır; dolayısıyla daha kalın olan bu ikinci kuzey duvarı burada olası bir kapının güney kanadını oluşturabilir. Ayrıca söz konusu bu dış duvar sura dayalı şekilde inşa edilmiş ve kuzeye bakan Aşağı Yerleşme evlerine de ait olabilir. Birçok olasılık içerisinde bu kesimdeki yerleşim planının nasıl düzenlendiği, ancak geniş bir alanda kazı yapıldıktan sonra anlaşılabilir.

2.3.3.1.2. Aşağı Yerleşme

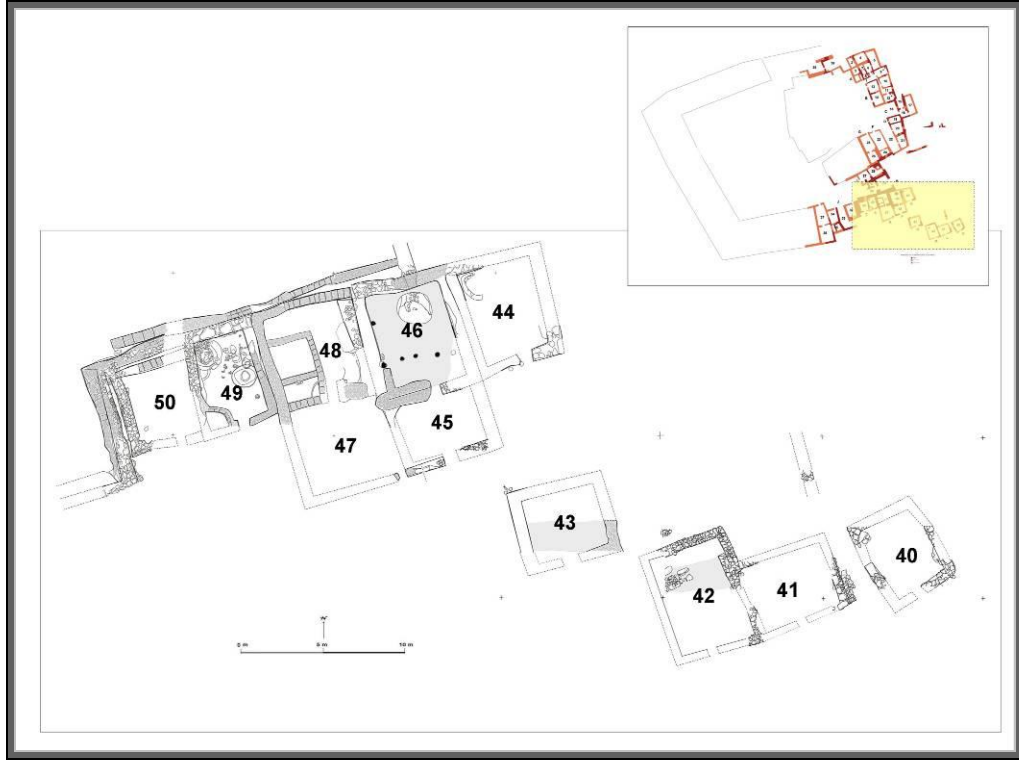
İTÇ II'nin başına tarihlenen bu evrede Aşağı Yerleşme'ye ait kalıntılar birbirlerine oldukça uzak şekilde Yukarı Yerleşme'nin doğusunda ve güneydoğusunda ele geçirilmiştir.

Yukarı Yerleşme'nin Doğusundaki Mimari Kalıntılar

Yukarı Yerleşme'nin doğusunda bir terasa inşa edilmiş olan Aşağı Yerleşme'ye ait kalıntılar, AH 18 ve Aİ 18 plankarelerinde bulunmuştur. AH 18 plankaresinin güneydoğu köşesinde kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu, kerpiç bir duvar açığa çıkartılmıştır. Bu duvarın devamı daha doğuda Aİ 18 plankaresinde de bulunmuştur. Aİ 18 plankaresinde bu duvar üzerinde iki farklı bölme duvarı belirlenmiştir. Taş temelleri koruna gelen bu duvarlar, güneydeki duvardan kuzeye doğru çıkıntı yaparlar. Bu duvarlardan batıda olanının hemen doğusunda, tabanı çanak çömlek döşeli bir fırın yer almaktadır. Doğuda yer alan duvarın hemen batısında, muhtemel bir siloya ait kalıntılar yer alır. Bu mimari kalıntıların güneyinde AH 20 ve Aİ 19 plankarelerinde güneybatı kuzeydoğu yönünde uzanan ve muhtemelen teras duvarı olarak inşa edilmiş bir taş temel açığa çıkarılmıştır. Bu temelin batı ucu ile Yukarı Yerleşme surununun bu kesimdeki köşesi arasında muhtemel bu terasa giriş yer almaktadır.

Güneydoğu Kapısı'nın Güneyinde, Aşağı Yerleşme'ye Ait Kalıntılar

Höyüğün güneydoğusunda ise hem Güneydoğu Kapısı'na, arka taraflarından bağımsız gayet sağlam bir taş duvarla yaslanmış olarak bitişik inşa edilmiş hem de söz konusu bu evlerin daha güneyinde bağımsız olarak yerleştirilmiş evler açığa çıkarılmıştır.

Çizim 11: IV E-F Evreleri'nde Aşağı Yerleşme evleri.

Güneydoğu Kapısı'na dayanmış olarak inşa edilmiş toplam 7 odadan oluşan (no 44-50) sıra evler, batıdan doğuya doğru T, S, R, P, O harfleri ile tanımlanmıştır. Tamamı yangın geçirmiş bu evlerden O ve P IV F Evresi'ne aittir. Yine yangın geçirmiş olan bir üstteki IV E Evresi'nde ise sadece üç ev inşa edilmiştir (T, S ve R evleri). IV F Evresi'ne ait bu üç ev altındaki evler henüz kazılmamıştır (**Lev. 16, 17, Çiz 11**).

Bu evlerin arka duvarını oluşturan sağlam taş duvar, daha yüksek seviyede yer alan Güneydoğu Kapısı'nın güney duvarı boyunca bir teras duvarı olarak inşa edilmiştir ve bu sebeple 2.0 m yüksekliğe kadar korunmuştur. Dolayısıyla buradaki Aşağı Yerleşme'ye ait sıra evler terasa inşa edilmiştir.

IV F Evresine Ait Sıra Evler

Bunlardan en doğusunda yer alan tek odalı 44 no'lu yapı, O Evi olarak nitelendirilmiştir (**Çiz 11**). Kuzeybatı köşesinde bir ocak tespit edilen yapının güney

duvarı üzerinde bir giriş; girişte ise eşik taşları yer alır. Sınırlı bir alanda bu odanın tabanına da ulaşılmıştır. Tabanda birkaç ezgi taşı ile çok sayıda tezgâh ağırlığı ele geçirilmiştir. Bu evin batısında yer alan P Evi ise iki odalıdır; 46 no'lu arka odanın kuzey duvarına neredeyse bitişik şekilde yerleştirilmiş ve oldukça iyi korunmuş büyük bir fırın açığa çıkarılmıştır (**Lev. 17, Lev. 52**). Odanın oldukça yüksek korunmuş ve itina ile sıvanmış, taş temelli kuzey duvarı üzerinde üç kısımda tahribatlar vardır. Ayrıca bu alandaki diğer derin tahribatlar sebebiyle, odanın doğu ve batı duvarları büyük oranda tahrip olmuştur. Buna rağmen kerpiç duvarların iç sıvaları oldukça iyi korunduğundan odanın planı tümlenebilmiştir. Oda içerisinde fırın ile güney bölme duvarı arasında aynı hat üzerinde, doğu-batı yönünde dört ahşap direk saptanmış olup kazılmamış kısımda kalan doğudaki duvar üzerinde de beşinci bir dikmenin bulunması olasılığı yüksektir. Ortaya çıkarılan ahşapların üçünün karbonlaşmış olan toprak üstündeki kısımları yaklaşık 50 cm korunmuştur. Bunların toprak altında kalan 50-70 cm'lik yanmamış kısımları da kısmen korunmuştur (**Lev. 41C-F, 52**).

Diğer bir karbonlaşmış ahşap dikme de biraz daha kuzeyde, söz konusu mekânın batı duvarına bitişik olarak saptanmıştır. Bu mekân dolgusu içinde üst seviyelerden itibaren çok sayıda çanak çömlek ve diğer bazı buluntular ele geçirilmiştir. Gerek duvarların yüksek korunması ve yanık dolgunun çok kalın olması, gerekse *in situ* malzemenin esas itibarıyla tabandan değil de dolgu içinden gelmesi, bu mekânın bize iki katlı olabileceğini göstermektedir. Evin 46 no'lu arka odasından 45 no'lu ön odasına geçişte zeminde eşik taşları yer alır. Odanın güneybatı köşesine denk gelen kısımda üstten açılmış dikdörtgen biçimli bir silo yer aldığından, odanın ön duvarı tam olarak kazılamamıştır; ancak odaya ait temeller bu silonun hemen altında açık bir şekilde izlenebilmiştir. Ayrıca söz konusu bu duvar üzerinde güneye açılan giriş de oldukça net bir biçimde tespit edilmiştir. Genel olarak baktığımızda yangın geçirmiş bu yapı, Küllüoba İTÇ mimarisinin yorumlanması ve rekonstrüksiyonu bağlamında önemli bilgiler vermiştir.

IV E Evresi'ne ait Sıra Evler

Bu evler de doğudan batıya doğru tanıtılmıştır (**Çiz. 11**). R Evi de iki odalıdır ve 47 ile 48 no'lu odalardan oluşur. Evin her iki odasında da ocak ya da fırın ele geçirilmemiştir. Özellikle neredeyse tamamı açığa çıkarılan 48 no'lu arka odada bu durum açık bir şekilde gözlemlenmektedir. Buna karşılık söz konusu oda içerisinde iki bölmeli kerpiç tuğlalardan örülmüş silo ile doğu tarafta yer alan oval şekilli silo, bu odanın bir depo odası olarak kullanıldığını göstermektedir (**Çiz 11, Lev. 17, 53B**). Ayrıca bu siloların gerisinde iki büyük *pithos* da *in situ* olarak ele geçirilmiştir. Ön odanın dolgusu kazılmadığından işlevi konusunda bir şey söylemek ise mümkün değildir.

Daha batıdaki tek odalı S ve T Evleri arasındaki duvar her iki ev tarafından ortak olarak kullanılmıştır (**Lev. 54A**). Bunlardan doğudaki 49 no'lu yanmış oda, geniş taşların kullanıldığı güçlü bir temele sahiptir. Odanın kuzeybatı köşesinde çok iyi korunagelmış bir fırın ile odanın ortasında doğu duvarına bitişik şekilde yerleştirilmiş yuvarlak kilden bir silo açığa çıkarılmıştır. Ayrıca odanın güneybatı köşesinde de bir silo yer almaktadır. Hemen doğudaki kesimde, aralarında kesik gaga ağızlı bir *pithos* testinin de bulunduğu *in situ* kaplar oldukça iyi bir durumda ele geçirilmiştir (**Lev. 54B**). Çift burma kulplu bu *pithos* üzerinde, dışta gaganın altında göz motifi ve omuz üzerinde kabartma şeklinde yapılmış iki dağ keçisi motifi yer almaktadır. Bunun bu evre için tipik olan çok sayıda tüm kap ve küçük buluntu oda içerisinde ele geçirilmiştir.

Batıdaki diğer oda (no 50) ise T Evi olarak adlandırılmaktadır (**Çiz. 11, Lev. 53A**). S Evi'nin batısında, başka bir anlatımla, yerleşmede kale duvarının güneye döndüğü alanın dış kesimindeki köşede yer alan ve kale duvarına yaslanan yapı, Güneybatı Kapısı'nın güneyindeki boşluğa, yerleştirilmiş Aşağı Yerleşme'ye ait beş evden en batıdakidir. Bu oda içinde çok az *in situ* buluntu ele geçirilmiştir.

Daha Güneyde Bağımsız Olarak İnşa Edilmiş Evler

Yerleşmenin güneydoğusundaki Aşağı Yerleşme evlerinden bağımsız olarak inşa edilmiş grup, AH 23, Aİ 23, Aİ 24 ve AJ 23 plankarelerinde yaklaşık 30.0 x 15.0 m'lik bir alanda tespit edilmiştir (**Çiz 11**). Burada yapılar, İTÇ I Dönemi'nin en geç evresinin hemen üstünde yer almaktadır. Yapıların inşasında bir önceki evrenin duvarlarının kullanılmadığı ve yapı duvarlarının büyük oranda yenilendiği anlaşılmıştır. Söz konusu bu evler öncülleri gibi konumlandıkları yamaca sırtlarını verdiklerinden dolayı güneye bakmaktadır. Ancak İTÇ I Dönemi'nde söz konusu olan uzun evler burada yerini genellikle tek odalı ve kareye yakın bir plan veren bağımsız yapılara bırakmıştır. Ayrıca bu yapılar arasında genellikle 1.0 m genişliğinde dar sokaklar yer alır. Bu sokaklar yanında yapıların ön ve arka taraflarındaki boş alanların ise ışık ve depolama amaçlı kullanıldığı düşünülmektedir. Bu evrede 3 no'lu odanın hemen kuzeyindeki boş alanda yuvarlak şekil veren 0.75 m çapındaki taş konsantrasyonunun bir işliğe ait olduğu varsayılmaktadır. Bu taşlarla bağlantılı olarak alanın hemen batısında pişmiş toprak bir çömlek ile doğusunda 9 tane tüm ya da tüme yakın çakmak taşı dilgi ele geçirilmiştir.

Genel olarak küçük taşların kullanıldığı temellerin üzerinde, yer yer kerpiç de koruna gelmiş durumdadır. Evlerin tüm bölümleri tamamen açığa çıkarılmadığından, iç mimari öğeler ile ilgili bir değerlendirme yapmak şimdilik mümkün olamamaktadır.

Bu evrede ortaya çıkarılan bağımsız evler doğudan batıya doğru K, L, M ve N harfleri ile adlandırılmıştır (**Lev. 16**). En doğudaki 40 no'lu oda, K Evi olarak adlandırılmıştır. 6.5 x 7.5 m boyutlarındaki dörtgen yapının girişi tam olarak saptanamamıştır (**Lev. 47B**). Ancak kazılan duvarlarının konumu incelendiğinde giriş kısmının güneyde olması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca güneydoğu köşede, dar bir alanda yapının kil tabanı açığa çıkarılabilmektedir. K Evi'nin yaklaşık 1.0 m kadar batısına inşa edilmiş birbirine bitişik iki yapıdan doğudaki, L Evi olarak

adlandırılmaktadır. 41 no'lu oda ile tanımlanan evin, doğu duvarı ile batısındaki M Evi'nin doğu duvarının ortak kullanıldığı anlaşılmaktadır. L Evi'nin temellerinde diğer bağımsız Aşağı Yerleşme yapılarının aksine yer yer büyük taşların da kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca yapının güneybatı köşesine dışarıdan ikinci bir duvar daha eklenmiştir. Dörtgen şekilli ve tek odalı (no 43) olan M Evi'nin kuzeydoğu ve güneydoğu köşesi açığa çıkarılmıştır (**Lev. 47D**). Burada yapının temeli iki sıra halinde örülmüş çay taşlarından inşa edilmiştir. Diğer yapılar gibi giriş kısmı açığa çıkarılmamış olsa da yapının konumu ve ele geçirilen duvarlar düşünüldüğünde bu yapı da güneşe bakmalıdır. Söz konusu bu odanın kuzey yarısında, çevresinde *in situ* durumda pişmiş toprak bir çömleğin ele geçirildiği kil taban üzerinde, kuzeybatı köşeye yakın şekilde yerleştirilmiş bir ocak da yer alır. Ayrıca, oda dolgusu içerisinde başka bir çömlek ile pişmiş topraktan hayvan figürünü, mühür ve kemik bir alet bulunmuştur. Kazılan alan içerisinde en batıdaki 43 no'lu oda ise N Evi olarak tanımlanmıştır. Yapının güneydoğu köşesini oluşturan kerpiç duvar sağlam bir şekilde ele geçirilmiştir. Buna karşın yapının batı duvarının tahrip edildiği görülmüştür. Tahribatın şekli yapının batı duvar sınırını göstermesi açısından önemlidir. Kazılan alan içerisinde kil tabanı oldukça açık şekilde tespit edilmiş yapının doğu kenarına neredeyse bitişik durumda bulunan bir ocak da ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu bu taban üzerinde ocağa yakın bir şekilde *in situ* durumda iki pişmiş toprak andiron ile oda dolgusu içerisinde; bir çömlek, bir ezgi taşı ve taş bir idol parçası ele geçirilmiştir. Ayrıca Aşağı Yerleşme'nin bağımsız olarak yerleştirilmiş bu dört yapının dışında K Evi'nin hemen kuzeyinde Aİ 23 plankaresi içinde, güneyi tahribatla kesilmiş bir duvar, kazılan alanın kuzey profiline girer. Profilde oldukça yüksek şekilde korunan bu taş temel, bu alanda da her ne kadar planı bilinmese de bir başka bağımsız yapının olduğunu kanıtlar.

Yukarı Yerleşme'nin doğusunda yer alan terastan güneşe doğru oldukça dik bir yamacın yer aldığı ve güneydeki Aşağı Yerleşme'ye ait bağımsız evlere doğru zeminin tekrar yükseldiği; dolayısıyla aradaki boş alanda büyük olasılıkla yağmur

sularının toplanması için çukur bir alan oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bu şekilde Aşağı Yerleşme, sel baskınlarından korunmuş olmalıdır.

2.3.3.2. IV C -D Evreleri

Küllüoba İTÇ II yerleşmesinin en geniş alanda açığa çıkarılan evrelerinin başında gelen IV C-D Evreleri kabaca söz konusu dönemin ortalarına tarihlendirilmektedir. Bu evrelere ait mimarisi höyükte X 23, X 24, Y 20, Y 22, Y 23, Y 24, Z 21, Z 22, Z 23, Z 24, AA 20, AA 21, AA 22, AA 23, AA 24, AB 16, AB 17, AB 18, AB 19, AB 20, AB 21, AB 22, AB 24, AC 16, AC 17, AC 18, AC 19, AC 20, AC 21, AC 22, AC 23, AC 24, AC 26, AD 16, AD 17, AD 18, AD 19, AD 20, AD 21, AE 16, AE 17, AF 14, AF 15, AF 17, AF 18, AG 15, AG 16, AG 17, AG 18, AG 19 ve AG 20 plankarelerinde yapılan çalışmalar sonucunda açığa çıkarılmıştır (**Lev. 18, 19**). Bu evrede de Aşağı ve Yukarı Yerleşme konsepti devam etmektedir; ancak Aşağı Yerleşme'ye ait kalıntılar oldukça kısıtlıdır. Geniş alanda kazılan Yukarı Yerleşme ise batı ve güneydoğu kısımları haricinde büyük oranda ortaya çıkarılmıştır.

2.3.3.2.1. Yukarı Yerleşme

Bu evrelerde, IV E-F Evreleri'nden bilinen yerleşmenin doğu sınırı aşağı yukarı aynı şekilde devam etmektedir; ancak surun dışına bir rampanın inşa edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Doğu Kapısı'nın planında da bazı değişiklikler olmuştur. Kapının en azından iki yenileme evresi açık bir şekilde belgelenmiştir. Bunun yanında yerleşmenin güneybatısında yeni bir kale kapısı daha ortaya çıkarılmıştır.

Sur dışındaki rampa, Yukarı Yerleşme'nin -diğer bir deyişle Kompleks I'in-güneydoğu köşesinden kuzeydoğu köşesine kadar olan kesimde yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılmıştır. Rampanın kuzeydoğu köşeden batıya yaptığı dönüş belgelenmiştir. Ayrıca, Güneydoğu Kapısı'nın önündeki avluyu kuzeyden

sınırlandıran sur dışında da dik bir yamaç saptanmıştır. Sur dışında oluşturan rampanın yüzeyi 25-30 cm kalınlığında bir kil ile kaplanmış ve sonra bu kil tabakanın yüzeyi çeşitli büyüklükteki tarla ve çay taşları ile kaplanmıştır (**Lev. 58B**).

Sur ile ilgili diğer bir önemli değişiklik de, Yukarı Yerleşme'nin güneydoğu köşesinden itibaren Yukarı Yerleşme'nin tüm güney ve batı taraflarındaki savunma duvarının iptal edilmesi ve onun yerine ise yer yer büyük taşlar kullanılarak yeniden bir sur inşa edilmesidir. Söz konusu sura -güneydoğu köşede ve güneyde olmak üzere- iki bastion ilave edilmiştir. Bunlardan güneydekinin taşları ise maalesef tahrip edilmiştir.

Bu evrelerle ilgili olarak gerçekleştirilen en önemli çalışmaların başında ise muhtemelen idari işlevleri olan komplekslerin oldukça ayrıntılı bir şekilde araştırılması olmuştur. Dışa kapalı ve kendi içinde bir bütün oluşturan Kompleks I'ın dışında, Yukarı Yerleşme'nin büyük avlusunda, o dönem için oldukça anıtsal sayılabilecek özellikler taşıyan ve kendine özgü bir iç mekân düzenlemesi olan, bağımsız olarak inşa edilmiş bir diğer Kompleks daha yer alır (Kompleks II). Dolayısıyla bu özellikleriyle bu kompleks, yerleşmenin kamusal işlevi olan en önemli yapısı olmalıdır.

IV C-D Evreleri'nin mimarisi dört ayrı kısma bölünerek incelenmiştir: Bunlar Kompleks I, Kompleks II ile güney kesim ve kuzey kesimdir.

2.3.3.2.1.1. Kompleks I

Kompleks I olarak adlandırılan yapılar topluluğu, ortada 20.0 x 15.0 m ebatlarında bir avlu, bu avlunun batısında, birbirine bitişik dört uzun evden oluşan bir ana bina (ikametgâh?) ve avlunun etrafında çeşitli işlevleri olan birimler yer alır (**Çizim 12**).

Çizim 12: IV C-D Evreleri'nde Kompleks I.

Dışa kapalı olan kısma, sadece doğu taraftaki bir kapı ve ana binanın güneyinde yer alan koridor şeklindeki bir giriş ile girilebilmektedir. Büyük bir kısmında zemini sıkıştırılmış ve birçok ince tabaka içeren avlu, batı tarafta bazı mekânlara ulaşımın sağlanabilmesi için ana binanın önünden iki yanına doğru girinti yapmaktadır. Avlunun güneyindeki mekânların bu evrelere ait tabanları henüz ortaya çıkarılamamıştır. Kuzeybatı köşedeki tek odalı üç mekân büyük olasılıkla ev olarak kullanılmıştır. Güneydoğu Kapısı'nın güneyindeki ve Batı Kapısı'nın kuzeyinde, Yukarı Yerleşme çevre duvarına yaslanan evler gibi bunların da arka kısımları, buradaki Kompleks I'i çevreleyen dış duvara dayanmaktadır. Avlunun kuzey ve doğusundaki mekânlar ise uzun ev şeklinde değildir. Çeşitli büyüklüklerde dörtgen planlardan oluşması ve bir önceki dönemde, kuzeydoğu köşede depo yerleri ve

mutfakların bulunması sebebiyle, bu evrede söz konusu mekânların, depo ve mutfak olarak kullanılmış olmaları kuvvetli bir olasılıktır. Kompleks I'in söz konusu evrelere ait kalıntıları, yüzeye yakın oldukları için, kuzeydoğu köşeye denk gelen kesimde, maalesef tamamen tahrip olmuştur. Söz konusu bu yapı dışında kompleks içinde bu evreye ait ortadaki avluya açılan uzun evler ile daha karmaşık bir yapıya sahip depo odalarından oluşan başka bir birim de yer almaktadır. Kompleks'in yerleşim dışına açılan kapısı olan Doğu Kapısı da bu evrede oldukça iyi araştırılmıştır. Söz konusu kompleks bu evrede en az 37 odadan oluşmaktadır.

Kompleks I'in ikametgah kısmı (A ve B Evleri): Kompleks içerisinde daha özenli yapım tekniği gösteren ve birbirleri arasında geçişlere sahip odalardan oluşan olan batı taraftaki yapının ise bu kompleks içerisinde ayrı bir öneme sahip olduğu kesindir. İkametgâh olarak kullanıldığını düşündüğümüz iki kısımlı bu ana yapının güney yarısındaki 1-4 no'lu odalar A Evi, kuzey yarısını oluşturan 5-9 no'lu odalar ise B Evi olarak tanımlanır (**Çizim 13**). Ayrıca A Evi'nin 1, B Evi'nin ise 5 no'lu odaları arasında bir geçişin olma olasılığı da mevcuttur. Böylelikle tüm yapı içinde dışarı çıkmadan dolaşmak mümkün olabilir. Bu haliyle 26 x 22 m ebatlarındaki yapının molozu, höyüğün doğusunda söz konusu olan belli belirsiz koninin oluşumunda önemli rol oynamış olmalıdır. Uzunlamasına yerleştirilmiş her evde en az arka arkaya iki oda bulunur. Ön odaların yaşama alanı olarak kullanıldığı düşünülür. Güney yarıdaki iki mekânın da arka odaların tabanları altında kendi bağımsız duvarları bulunan silolar yer alır. Bu siloların üzerinde ise ön odaların tabanları ile aynı seviyede, yaşama alanı olarak kullanılan ahşap tabanlar yer almış olmalıdır. Yapının kuzey yarısında ise durum biraz daha farklıdır. Burada en kuzeydeki yapının her iki odasının da depo odası olduğu, kazılan kısıtlı alanda ortaya çıkan yuvarlak ve kare silolardan anlaşılmaktadır. Yapının ön tarafı, yan kenarlarından karşılıklı olarak bir miktar daraltılmıştır. Ortadaki uzun ev ise yapının cephesinden dışarı doğru çıkarılmış ve burada bir sundurma oluşturulmuştur (**Lev. 55A**). Zemini taş döşemeli olan sundurmanın giriş kısmında kerpiç akıntının tespit edilmesi, burada basamakların olabileceği izlenimini doğurmuştur. Ayrıca bu giriş

Doğu Kapısı ile aynı doğrultu üzerinde yer almaktadır. Söz konusu taş döşemeli bu sundurmadan 1 no'lu oda olarak tanımladığımız ön odaya geçilir (**Lev. 55B**). Oda doğudan batıya doğru genişlemektedir ve girişin hemen arkasında oldukça büyük bir ocak yer alır. Bu ocağın yakın çevresinde bulunan ve dikme altlığı olarak kullanıldığı düşünülen yassı taşlar sayesinde ocağın çevresinde çatıyı destekleyen ahşap deliklerinin olabileceği varsayılmaktadır. Odanın arka tarafında 1b olarak tanımladığımız dikdörtgen şekilli bir geçiş odası vardır. Söz konusu bu odanın hem doğusundaki 2 no'lu, hem de güneyindeki 4 no'lu odalara açılan kapıları sayesinde yapı içinde trafik sağlanmaktadır.

Çizim 13: IV C-D Evreleri'nde Kompleks I, A ve B Evleri.

A Evi'nin 2 no'lu arka odası, güneydeki yapıya göre biraz dışarıda, kuzeydeki yapıya göre ise biraz içeride inşa edilmiştir. Böylelikle yapının arka kısmında zikzaklar sağlanmıştır. Odanın güneydoğusu köşesinde ufak bir silo ile bu silonun karşısında üstteki muhtemel ahşap tabanı taşımak için duvara bitişik şekilde inşa edilmiş bir duvar çıkıntısı yer alır. Ayrıca odanın arka kısmında kendi bağımsız duvarları olan

iki dörtgen silo vardır. Güneydeki uzun evin 3 no'lu odasının güneydoğu köşesinde de ufak bir silo bulunmaktadır. Kuzeyindeki 1 no'lu odaya açılan yapının dışarıya bağlantısını ise güney kenar üzerinde açığa çıkarılmış bir giriş sağlamaktadır. 4 no'lu arka odada kendi bağımsız duvarları olan 3 adet dörtgen silo yer almaktadır (**Lev. 55C**). Arka odayı n odadan ayıran bölme duvarının batısında, duvara oldukça yakın konumlandırılmış bir ahşap direk deliği yer almaktadır. Arka duvara bitişik olan ve tabanları açığa çıkartılmış olan iki silo arasında da, onları birbirinden ayıran bir duvar vardır. Batı duvarı üzerinde, ortasına kadar çıkıntı yapan bir duvarı bulunan kuzeydeki silo, güneydekine oranla daha büyüktür. Bu duvar, oldukça geniş olan bu silonun kapaklarının desteklemek için yapılmış olmalıdır. Bu durumda, güneydeki siloya tek bir kapak ile kapatılabilirken, kuzeydeki için en az iki kapak kullanıldığı varsayılmaktadır (**Lev. 21**).

B Evi olarak tanımladığımız, uzunlamasına yerleştirilmış bağımsız duvarları olan iki yapıyı, 5 ile 9 ile numaralandırılmış beş oda meydana getirir (**iz. 13**). Güneydeki uzun yapının avluya açılan doğudaki odası no 5, arka odası ise no 6 olarak tanımlanmıştır. 5 no'lu odayı ikiye bölen kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan bir kerpiç duvar, oda içerisindeki bütün geçişlerin aynı doğrultu üzerinde olmasını engeller. No 6 olarak adlandırılan geniş arka odada, kompleks içindeki diğer arka odaların aksine, arka duvarına yaslanan silo duvarları yer almamaktadır (**Lev. 56A**). Dolayısıyla söz konusu odanın yatak odası olarak kullanılmış olabileceğini düşünüyoruz. Bu birimin en kuzeyindeki ev ise 7 ve 8 no'lu odalardan oluşur (**Lev. 56B**). Her iki odada da kazılan kısıtlı alanda ortaya çıkan yuvarlak ve kare silolardan bu iki odanın da depolama amaçlı kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca 7 no'lu odanın güney duvarında bir ahşap deliği tespit edilmiştir. Yapının n tarafında ise 9 no'lu oda olarak tanımlanan ve 5 ile 7 no'lu odalar arasında kalan boş alan, büyük olasılıkla dama çıkmak için oluşturulan merdiven boşluğuna ait olabilir. Bu kesimde doğu-batı yönündeki duvarın oldukça kalın inşa edilmesi bu varsayımı desteklemektedir.

Sonuçta A ve B Yapıları'ndan oluşan ve Küllüoba ile ilgili yapılmış olan daha önceki yayınlarda Kompleks I²⁹ olarak tanımlanan bu birim, ortadaki avluya açılmaktadır. Yerleşmeye en hâkim yere inşa edilmesi, cephesinin kalenin Doğu Kapısı'na bakması, büyük oranda bağımsız oluşu, arka odalarının altında depo yerlerinin bulunması ve kerpiç duvarları içinde adak eşyası olarak konulan minyatür kapların ele geçirilmesi, bu yapı biriminin önemini vurgular. Simetriye büyük oranda uyulması ve gayet belirgin dış konturların söz konusu olması, yapının önceden tasarlanan bir plana göre inşa edildiği izlenimini vermektedir.

C Avlusu ve yakın çevresi: A ve B Evleri'nin kuzeyinde ise C Avlusu ve çevresindeki yapılar yer almaktadır. Bu kesim, söz konusu "L" şeklindeki avlunun çevresindeki 10-15 no'lu odaları kapsamaktadır (**Çiz. 12**). Bunlardan 10 (**Lev. 56C**), 14 ve 15 no'lu odalar söz konusu "L" şeklindeki avlu vasıtası ile merkezi avluya açılmaktadır. 11, 12 ve 13 no'lu daha küçük boyuttaki odaların ise girişleri tespit edilememiştir. Terasta inşa edilmiş olan ve dolayısıyla çatılarının Kompleks avlusu seviyesinde olduğu bu mekânlara büyük olasılıkla damdan girilmekteydi. Bu mekânlardan 11 no'lu olanın içinde büyük bir fırın ortaya çıkarılmıştır (**Lev. 57A**). Diğer odaların ise küçük depo yerleri olduğu düşünülür. Kuzeydeki odalardan 14 no'lu oda diğer odalara göre bir miktar dışarı çıkarılarak inşa edildiğinden, adeta bir kule görünümündedir. Batı duvarına bitişik bir ocağın olduğu bu yapının doğusundaki 15 no'lu odanın dolgusu ise hiç kazılmamıştır (**Lev. 57B**).

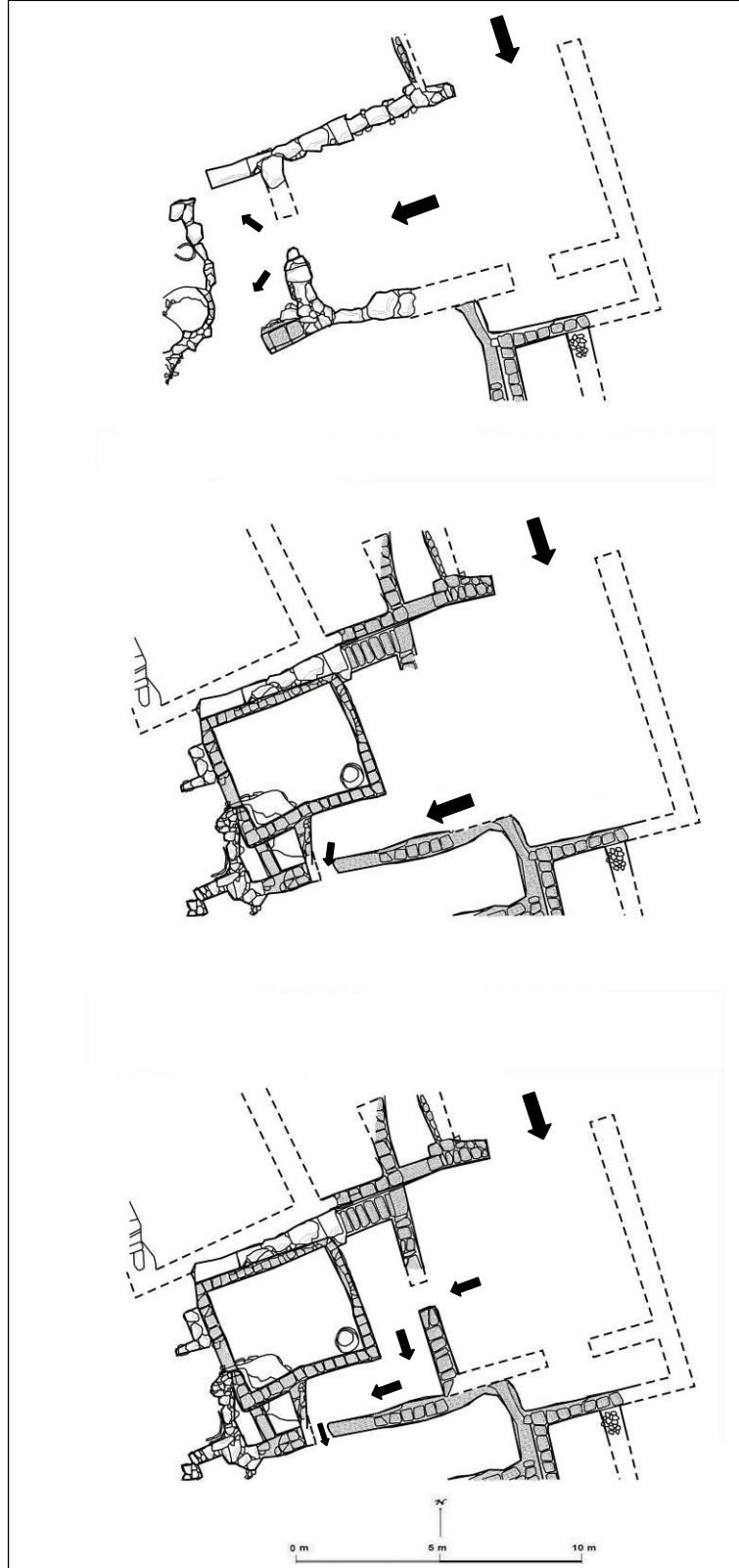
Depolar Bölgesi: "L" şeklindeki C Avlusu'nun doğusunda D Grubu olarak tanımlanan bir dizi depo odası, "Depolar Bölgesi" olarak adlandırılmıştır. Bu alan, 16 no'lu oda ve çevresinde birbiri arasında geçişler olduğunu düşündüğümüz diğer 6 odadan oluşmaktadır. Burada 16 no'lu odadan 21 no'lu odaya, oradan da 22 no'lu odaya geçiş olmalıdır. Birbirine bitişik olarak inşa edilmiş ve ortak duvarları olan 17 ve 18 no'lu odalar ile 19 ve 20 no'lu daha küçük ebattaki mekânların üstten girişi

²⁹ Yeni kazı sonuçları ile birlikte genel yerleşim planının yeniden değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan bu isim değişikliğinin nedeni, "2.3.3. İTÇ II Dönemi" bölümü içerisinde anlatılmıştır.

olan silolar olduğunu düşünüyörüz. Esasen yapı içlerinde bu evreye dolgular hemen hemen hiç kazılmamıştır. Bir üstteki IV B Evresi'nde geniş alanda kazılan bu kesimdeki mekânların depolama amaçlı kullanıldıklarına dair bulgular ele geçirilmiştir. Buradaki mekânların planlarının da üst evredeki gibi olması, tüm bu odaların depolama amaçlı kullanılmış olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Ne yazık ki yerleşmenin kuzeybatısını kaplayan “Depolar Bölgesi” ile Doğu Kapısı arasında kalan kesim, bu evrede büyük oranda tahrip olmuştur.

Doğu Kapısı: Küllüoba'nın IV C-D Evreleri'nde 29 ila 32 no'lu mekânlar Doğu Kapısı'nı oluşturmaktadır. Bir önceki IV E-F Evresi'ne göre bazı plan değişiklikleri gösteren kapı, en az iki yenileme evresi içerir ve ilk evrede adeta içeri doğru daralan bir uzun ev görünümündedir (**Çiz. 14**). Girişin hem iç tarafında hem de dış tarafında bulunan duvarlar sayesinde dışarıdan avluya direkt giriş engellenmiştir. Ayrıca girişin güneyinde bu girişi kontrol eden bir bekçi odası yer almaktadır (Oda no 30). Kapının ara yenileme evresinde ise 31 no'lu koridorun içine kerpiç bir binanın yerleştirildiği görülmektedir. Bu şekilde avluya giriş, bu kerpiç yapının güneyinde oluşturulan koridor vasıtasıyla sağlanmıştır. Bu koridorun zemini, kerpiç yapının köşesinden itibaren batıya doğru oldukça meyillidir ve üzerinde ahşap basmıklara ait deliller ele geçirilmiştir. Buradan avluya çıkış güney duvar üzerinde yer alan kapı ile sağlanmıştır. Bu evrede kalın yan duvarların iptal edilip daha ince duvarların inşa edildiği de görülmektedir. Son evrede ise giriş avluna bir bölme duvarı ilave edilmiştir. Böylelikle girişten sonra ortadaki merkezi avluya ulaşmak için bir odanın daha geçilmesi zorunlu kılınmıştır (**Çiz 14**).

Çizim 14: IV C-D Evreleri içerisinde Doğu Kapısı'nın yenileme evreleri.

2.3.3.2.1.2. Kompleks II

Yerleşmenin şüphesiz en önemli yapılarından biri konumundaki Kompleks II (**Lev. 59**), daha önce de vurguladığımız üzere, Yukarı Yerleşme'nin ortasında yer alan avlu içerisine bağımsız olarak yerleştirilmiştir (**Çiz. 15, Lev. 18-19**). Yapı bu evrede beş ayrı birim/evden (O, P, R, S, T Evleri) ve 53 ile 66 no'lu odalardan oluşur. Büyük olasılıkla İTÇ II Dönemi'nin başlarında inşa edilen söz konusu kompleks, ilk başlarda bir veya iki ev sırasından oluşmuş basit bir yapı karakterinde olup buna zamanla ekler yapılarak yavaş yavaş kompleks halini almıştır. Kompleksin en anıtsal görünüm sergileyen O Evi'nin en son eklendiği stratigrafik olarak saptanmış bulunmaktadır. Kompleks tam düzgün bir dörtgen plan vermemektedir; kompleksi oluşturan evlerin büyüklükleri ve yerleştiriliş şekillerine göre dış cephede yer yer zikzaklar oluşmuştur. O Yapısı güneyde tüm Kompleks boyunca uzanması sebebiyle ise bu cephe düzgün bir hat vermektedir.

Kompleks II, doğu-batı doğrultusunda 31.0 m, kuzey-güney yönünde ise ortalama 24.0 m uzunluğunda olup birbirinden bağımsız duvarlara sahip beş yapıdan (ev) oluşur (**Çiz. 15**). Megaron planlı (Uzun Ev) O Evi ile R ve S Evleri batıya açılır. O Evi, sundurmalı bir giriş (no 53) sonrasında üç odalı (no 54-56) bir uzun ev görünümündedir. R Evi'ndeki altı oda da (no 57-62) plan olarak birbirinden farklıdır ve iç mimari öğelerden neredeyse tamamen yoksundur. Oda 64, 65 ve 66'daki silolar da aşağı yukarı aynı özelliklere sahiptir. Söz konusu bu evler büyük olasılıkla depo işlevi görmüştür. T Evi olarak adlandırılan 66 no'lu oda ile içerisindeki silolardan oluşan yapı ise kompleksin kuzeydoğu köşesinde, dışarı doğru bir çıkıntı yapmaktadır.

O Evi olarak tanımladığımız uzun evin sundurmalı bir girişi ve üç odası vardır (**Lev. 60, 63**). Merkezi salon (no 55), en büyük odadır. Yan duvarlardaki temel taşları ve merkezi salonu batıda sınırlandıran bölme duvarı, Yenikent köylüleri tarafından

kısmen tahrip edilmiştir³⁰ (Lev. 61). Buradan kuzeydeki ek yapılara giriş ise iki kapıyla sağlanır biri ön odadan (no 54), diğeri merkezi salondan (no. 55). Doğuya doğru yükselen yamacı uygun olarak evin zemini, üç ayrı teras şeklinde inşa edilmiştir.

Çizim 15: IV C-D Evreleri'nde Kompleks II.

³⁰ Yenikent köyü sakinlerinden İbrahim Özcan, daha kazılar başlamadan gençliğinde arkadaşlarıyla birlikte höyüğün güney yamacına doğru uzanan taş bir duvarı 10 m kadar izlediklerini ve taşları köydeki evlerinin yapımında kullanmak amacıyla söktüklerini anlatmıştır. Dolayısıyla bu tarif, O Evi'nin güney duvarı üzerinde saptanmış olan hendek ve içindeki taşları alınmış duvarla tamamen örtüşmektedir.

Yan duvarların yaklaşık 2.0 m kadar öne doğru uzatılması ile oluşturulan sundurmaya, taş bir rampa ile çıkılır (**Lev. 25, 61**). Sundurmanın köşelerinde bitişik bağımsız olarak inşa edilmiş iki silo yer alır ve bunların arasında 2.0 m genişliğindeki giriş vardır. Kuzey antenin önündeki rampa taşları arasında ve üstünde korunmuş olan kerpiç, rampanın orijinalde kerpiçle sıvandığına dair önemli bir kanıttır. Rampanın batı ucunda, tek, yassı bir basamak taşı vardır. Kerpiç sıvanın üzerinde tahta basamaklar olabilir -Lev. 25'te rekonstrüksiyonu yapıldığı gibi- bu basamaklar ilk basamağı oluşturan taş ile giriş arasında olmalıdır. Rampa üzerinde herhangi bir ahşap kalıntısına rastlanmamasına rağmen; Doğu Kapısı'nın batısında, avluya çıkışı sağlayan koridorun meyilli zemininde böyle ahşap basamaklara ait deliller ele geçirilmesi sebebiyle böyle bir kanıya varılmıştır. Sundurmanın çatısını destekleyen iki ahşap dikme, anteler arasında durur; çürümüş ahşaplara ait birçok kalıntı bulunan güney kısımdaki dikme deliği, güney deposunun köşesinde bulunmuştur ve silonun kuzey tarafındaki taşlar arasındaki küçük boşluk da ikinci dikmenin yeri olmalıdır.

Girişten sonraki 54 no'lu ön oda, 6.0 x 6.5 m boyutlarındadır (**Lev. 63A**). Bu odanın tabanı, yukarıdan açılan geniş ve derin çukurlar yüzünden çok zarar görmüştür. Evin ön odası ile kuzeyindeki R Evi'ne geçişi sağlayan kapının her iki kenarında kapı ile ilişkili olduğu düşünülen dikme direk delikleri ele geçirilmiştir.

Bu evreden önce, O Evi'nin 54 ve 55 no'lu odaları arasında sadece bir (doğuda) bölme duvarı olduğu anlaşılmıştır. Bu duvarın üzerinde yer alan büyük yassı bir taş, burada bir girişe işaret eder. Bu şekilde söz konusu her iki oda da neredeyse aynı boyutlardadır. Ancak bu evrede yaklaşık 1.0 m batıda, öncesine paralel bir bölme duvarı daha inşa edilmiştir. Bu bölme duvarı üzerindeki geçiş ise duvarın kuzey ucunda yer almaktadır. İki bölme duvarı arasındaki boşluk, oldukça gevrek ve koyu kırmızı renkli bir toprakla doldurulmuştur (**Lev. 63B**). Bu toprak, "İTÇ'ye Geçiş Dönemi" odalarında bulunan dolgulara benzer. Bu toprağın, ovanın zeminindeki neojen yataktan alındığına şüphe yoktur. Bu dolgu ile birlikte ise kırılmış çok sayıda

taş parçası ele geçirilmiştir. Bu durum, burada duvara ait taşların tahrip edildiğini açıkça göstermektedir. Güney kısımda 1.0 m'ye kadar korunmuş olan kırmızı toprak dolgu üzerinde büyük olasılıkla ahşapla kaplı basamaklar yer almaktaydı. Dolayısıyla burada, ahşap tabanı birinci odaninkine göre yukarıda olan 55 no'lu merkezi odaya ulaşmak için, iki duvar arasında bir merdiven boşluğu oluşturulmuştur. Batıdaki bölme duvarı üzerindeki girişin, duvarın en kuzeyine kaydırılmasının nedeni, burada merdiven boşluğuna olanak tanımak için olsa gerektir. İkinci duvar üzerinden merkezi odaya giriş, güneyde, daha aşağı seviyede yer alan kapı eşik taşının bulunduğu kısma denk gelmelidir. Dolayısıyla birinci odadan merkezi odaya zikzaklar çizilerek ulaşılmaktadır.

O Evi'nin 55 no'lu odası, 6.0 x 8.5 m'lik boyutlarıyla evin en büyük odası konumundadır (**Lev. 63C**). Hem büyüklüğü ve yapıda merkezi bir konumunun olması hem de tam ortasına yerleştirilmiş olan büyük bir ocak, bu odanın önemini vurgular. Odanın zemin dört taraftan orta kısma doğru (batıdan 1.0 m, doğudan 0.60 m) yükseltilmiş olup bu en yüksek kısımda ocak yer alır. Yüzeyi kısmen korunmuş olan bu ocağın bu şekilde odanın zeminindeki ahşap taban seviyesine yükseltildiği anlaşılmaktadır. Bu tür bir düzenleme, iki oda arasındaki merdiveni ve aynı zamanda merkez odanın çok daha büyük temel taşlarına sahip olmasının nedenini açıklar. Burada kullanılan büyük temel taşları, çok daha yüksek bir çatıyı destekliyor olabilir. Ayrıca sağlam taş temel, bu oda için çok rahatlıkla ikinci bir katı da taşıyacak niteliktedir. Temellerin dış yüzeyleri oldukça düzgündür; ancak içleri, tam tersine çok düzensizdir ve bazen taşlardan biri odaya çıkıntı yapar ya da duvar kenarlarında fazladan taşlar vardır. Taş temeller üzerinde kerpiç duvarların korunduğu kısımlarda, kerpiç sıraları arasında yatay ahşap izlerine rastlanmıştır. Doğu duvarındaki kerpiçlerde de kerpiç duvarı taş temelden ayıran desteğin üzerine yatay olarak yerleştirilmiş bir ahşap hatılın başı görülür. Bu hatıl temelden çıkıntı yapan taşların desteklediği ahşap hatılların üzerine ahşap tahtaların yerleştirilerek tabanın oluşturulduğuna kanıt teşkil eder. Ahşap tahtaların arasındaki boşluklardan aşağıya

akmış olan ve önemli bir kısmını külün oluşturduğu malzeme, daha pekişmiş olan alttaki toprak tabandan kolaylıkla ayrılabilmiştir.

Evin arka odası olan ve no 56 ile tanımlanan odanın bu evre içerisinde bir alt evresi de belgelenmiştir. Bu evrenin erken dönemlerinde söz konusu odanın henüz inşa edilmediği, bu alanın boş bir alan olduğu anlaşılmıştır. Evrenin ikinci yarısında ise 5.5 x 5.5 m ebatlarındaki, bağımsız duvarlara sahip bir arka oda eve dahil edilmiştir (**Lev. 63D**). Odanın temelindeki taşlar yapının geri kalanında kullanılanlara oranla çok daha küçüktür. Merkezi salondan giriş, güney yan duvara yakın yerdendir. Söz konusu kapının önünde de dağılmış olarak kırmızı renkli neojen dolgu toprağından ele geçirilmiştir. Burada da yine 50 cm'lik bir yükseklik farkından dolayı, kapının önüne basmaklar inşa edilmiş olabilir. Mekânın uzun ekseninde küçük bir ocak vardır ve odanın kuzeybatı kısmına bir fırın yerleştirilmiştir. Bu iç mimari öğeler ve zemindeki küllü, siyah kömür tabakaları burasının, batıdaki merkezi salona hizmet veren bir mutfak olabileceğine önemli kanıtlar oluşturmaktadır.

P Evi olarak adlandırdığımız ev ise kompleksteki diğer evlerden tamamen değişik olan iç düzenlemesiyle, altı odadan oluşur (**Çiz. 15, Lev. 64**). Yapının diğer kısımlarından farklı olarak bu kısımda her oda, bağımsız duvarlara sahip değildir. Buraya 55 no'lu merkezi salondan bir girişle ulaşılır. Bu girişten sonra, 57 no'lu küçük bir odaya ulaşır; diğer odalara merkez odadan doğrudan giriş yoktur. 58 no'lu oda ise daha merkezde yer alır ve ev içerisindeki odalar arasında bağlantıyı sağlıyor gibi gözükmektedir. Oda 58 ve 59 arasındaki bölme duvarı neredeyse zemin seviyesine kadar tahrip edildiği için bir giriş bulunamamıştır. Ancak, bu bölme duvarının doğu ucuna yakın bir yerde duran, dikine yerleştirilmiş taş, doğu odalarına ulaşımı sağlayan bir girişe işaret etmektedir. Daha geç dönemlerdeki inşa faaliyetleri nedeniyle bu girişin genişliği tam olarak bilinmemektedir. Bu dört odanın hiçbirinde tabanlara ait bir iz bulunamamıştır. Ayrıca küçük ve dikdörtgenimsi 62 no'lu odaya giriş de bulunamamıştır. Oda 60 ile 61'in dış doğu duvarları, bir sonraki evrenin taş temelleri tarafından yok edilmiştir. Üç odadan en geniş olan güneydeki 60 no'lu

odanın güneybatı köşesinde, işlevi tam olarak anlaşılamayan, ince duvarlı, dikdörtgenimsi kerpiç bir içyapı ögesi yer almaktadır.

Burada 58 ve 61 no'lu odaların girişlerinden kuzeye, sonra da T Evi'nin güneyi boyunca doğuya dönerek binadan dışarı çıkışı sağlayan "L" şeklinde bir koridor yer alır. Böylece, büyük megaronun merkezi salonundan (no 55), iki kapı geçerek Oda 58'e ve buradan da "L" şeklindeki koridoru kullanarak doğudan dışarı çıkmak mümkündür. Koridorun kuzey kısmında, her iki duvar yüzeyi de sıvanmıştır. Koridordaki dolgu, homojen, yumuşak ve içinde kerpiç parçacıkları barındıran koyu renkli bir topraktır. Kompleksin doğu kısmını oluşturan P Evi içindeki bu odaların önemsiz iç mimari öğeleri ve dolgularındaki az sayıdaki buluntuya dayanarak odaların yatak odası olarak kullanıldığı düşünüyoruz.

Batı kısımda yer alan R Evi ise iki odalı olup, kompleksin doğu cephesine doğru genişler (**Çiz. 15**). Burada yer alan her iki oda da çok geniştir ve kendilerine ait bağımsız duvarları vardır. Ön odanın (no 63) içinde geniş bir alanı kaplayan tahribat sebebiyle cephe kısmı büyük oranda zarar görmüştür. Girişin güneyinde, günümüze kadar korunmuş ve özenle inşa edilmiş duvar, girişin güney kanadını oluşturmaktadır. Odanın ortasında, düzensiz olarak yerleştirilmiş iki dikme deliği bulunmaktadır. Merkez eksenindeki bir giriş (cephede olduğu gibi) eşik taşları ile bu odadan, geniş bir arka odaya ulaşımı sağlar (no 63). Bu odanın batıda iki duvarı daha vardır. Girişin iki yanındaki köşelerde kıvrık duvarlarla oluşturulmuş iki silo yer alır (no 64a-64b). Odanın arka kısmında da kare şekilli, bağımsız duvarlı 64c-64d olarak tanımlanan iki depo yeri bulunmaktadır (**Lev. 65C**). Bu iki deponun kuzey ve güney duvarlarının merkezinde birbirine bakan nişler vardır ve büyük olasılıkla ahşap bir kalasın uçları için açılmıştır. Her iki depoda da ahşap izlerine ve ahşaplar için iki ayrı deliğe rastlanır. Bu delikler, çaprazlama olarak dolguyu kesmekte ve birikimin üst kısmına doğru -ahşapların uçlarının kırılması sebebiyle- yatay bir biçimde sona ermektedir. Bu durum, ahşapların ilk başta düştüğünü, sonradan molozla gömüldüğünü ve bunun sonrasında ikiye kırıldığını göstermektedir.

64 no'lu büyük orta odanın duvarlarının iç kısmı, is üzerine sarımsı bir sıvayla kaplanmıştır. Kuzey kısımda, depoların arasında iki yuvarlak kil silo bulunur. Bu evin, S ve T Evleri gibi, ikinci bir katı ya da en azından ahşap döşemeli bir asma katı olduğu düşünülebilir. Zira iç kısımlardaki ve depolardaki fazladan duvarlar, ikinci katın ya da asma katın ahşap döşemesini destekleyebilecek niteliktedir.

S Evi olarak tanımlanan yapı, 65 no'lu oda, bu oda içerisindeki ve çevresindeki magazin ve silolar ile bu odaya girişi sağlayan bir sundurmadan oluşur. Yapının girişinden önceki sundurmanın kuzey köşesinde bir fırın ele geçirilmiştir (**Lev. 65D**). Sundurmaya açılan 65 no'lu odanın dıştaki duvar haricinde kendi bağımsız duvarlarının yanı sıra arka kısmında iki tane yine kendi bağımsız duvarlarına sahip dikdörtgenimsi silo bulunur (65a ve 65b). Böyle kalın ve güçlü aynı zamanda bağımsız duvarlara sahip S Evi'nin de iki katlı olduğu düşünülmektedir. Söz konusu bu odanın hemen doğusunda ise koridora benzeyen bir depo odası vardır. 65c olarak tanımlanan bu oda içerisinde yedi tane *in situ pithos* ele geçirilmiştir (**Çiz. 15, Lev. 66A**). Bu magazin kuzey ucunda da bir hücre (no 65d) bulunur. Bunların tamamı, oda no 65'in arka duvarına bitişik inşa edilmiştir. Büyük olasılıkla girişleri olmayan bu odalara 65 no'lu odanın üst katının ahşap zemininden bir girişle ulaşılmaktaydı. *Pithos*ların etrafındaki dolguda başka çanak çömlek parçalarına da rastlanmıştır; bu da *pithos*ların yere gömülü olmadıklarına işaret eder. 65c no'lu bu magazin güneyinde "U" şeklinde duvarın kerpiç blokları, odanın diğer kerpiçlerinden daha koyu renktedir; bu da bu mimari parçanın daha sonradan yapılmış bir ek olduğunu gösterir. Sonradan oluşturulduğu anlaşılan bu niş içerisinde bir hayvan boynuzu ele geçirilmiştir.

Kompleks II'nin kuzeybatı köşesinde yer alan 66 no'lu oda ve arka tarafındaki dört silodan oluşan T Evi'nin yarısından fazlası, Kompleks'ten kuzeye doğru çıkıntı yapar (**Çiz. 15, Lev. 66B**). Bu yapıya sadece, Kompleks I ve II arasında yer alan koridor şeklindeki geçitten bir kapı ile girilmektedir. Odanın taban seviyesi dışarıdan aşağıdadır; dolayısıyla girişin iç kısmına düz taşlardan basamaklar yerleştirilmiştir.

Bu tek odalı birimin arka yarısı bağımsız duvarlı dört hücreden (66a, 66b, 66c, 66d) oluşur. 66d olarak tanımlanan güneydoğu silonun ve 66d'nin, odanın birimin doğu yarısına açılan bir kapısı vardır. Bu hücrenin içinde, ahşap asma kata girişi sağlayan bir merdiven olması olasıdır. İçeride ek kerpiç duvarlar olmadığı için, ikinci kat belki de sadece doğudaki siloların üzerine inşa edilmiş olmalıdır.

İTÇ II Dönemi için “anıtsal” olarak nitelendirilebilecek büyüklüğü, etkileyici batı cephesi ve yükseltilmiş fırınlı geniş merkezi odası ile O Evi, kompleksin yerleşmede önemli bir konuma sahip olduğu yönünde önemli ipuçları verir (**Çiz. 15, Lev. 59-60**). Ön oda, R Evi'nin ön odasına bir kapı ile bağlantılıdır; benzer şekilde bağlantı O ve R Evleri'nin birbiriyle ilişkisini yorumlamak anlamında oldukça önemlidir. O Evi'nin 55 no'lu odası olan merkezi salondan bir arka odaya (no 56), bir de R Evi'ne kapı vardır. R Evi'nden dışarıya çıkabilmek için, “L” şeklinde tali bir koridor kullanılır. Bu koridor, günlük yaşamda kullanılabileceği gibi çevredeki yatak odalarından yangın ya da deprem gibi doğal felaketler sırasında kaçış için büyük avantaj sağlayabilecek bir acil çıkış gibi de görülebilir.

Kompleks'in büyük ocaklı merkezi salonu, idari işlerin görüşüldüğü ve törenlerin yapıldığı bir toplantı yeri olabilir ve bu anlamda yapının en önemli odası olarak nitelendirilebilir. Bitişikte bir mutfağın yer alması da salonunun böyle bir işlevi olabileceğine ilave kanıt oluşturmaktadır.

Dışarıdan ayrı girişi olan diğer üç yapı birimi (R, S ve T Evleri), temel olarak depo odası görünümündedir. Odaların içlerindeki fazladan kerpiç duvarlar ve silolar yukarı katı taşımış olmalıdır. Girişin iç kısmındaki ahşap merdiven, yukarıdaki ahşap kata çıkışı sağlıyor olmalıdır. Dolayısıyla “zemin kat” olarak yorumlayabileceğimiz bu odaların iç duvarları üzerindeki ahşap tabanlarla yükseldiğini düşündüğümüz ikinci katların da yaşama alanı olduğu varsayılmaktadır. Bu depolama alanlarında ise yerleşmedeki tarımsal artı ürünün depolanmasının yanında daha değerli ticaret malları da korunmuş olabilir.

Yukarı Yerleşme'nin batısında yer alan büyük avlu içerisine Kompleks II ile birlikte bağımsız olarak yerleştirilmiş diğer bir bina da Trapez Yapı olarak adlandırılan ve bu evrede U Evi olarak tanımlanan yapıdır. Esasen bir üst evre olan IV B Evresi'nde büyük oranda açığa çıkarılan bu yapının, bu evrede sadece kuzeydoğu köşesindeki kerpiç duvar kalıntıları bilinmektedir³¹. 67 no'lu odayı oluşturan bu köşenin dışında henüz bu evrede kazılmayan yapının IV B Evresi'ndeki şekline yakın olduğu düşünülmektedir³². Trapez Yapı'ya kuzeyden bitişik olarak inşa edilmiş diğer bir yapının ise bu evrede henüz inşa edilmediği, bu alanın boş olduğu anlaşılmıştır.

2.3.3.2.1.3. Güney Kesim

Bu kesimde, yerleşmenin güneydoğusunda Kompleks I ile alt evrelerdeki Güneydoğu Kapısı arasındaki mimari kalıntılar ile yerleşmenin güneybatısında, Kompleks II'nin yer aldığı avluyu çevreleyen ve dolayısıyla Yukarı Yerleşme'nin güney, güneybatı ve güneydoğu sınırını oluşturan yapılar tanıtılmaktadır (**Lev. 19**).

Bu evrede yerleşmenin güneydoğusunda, Kompleks I'in dışında kalan ve yerleşmenin ortasındaki büyük avluya doğru açılan yapılar söz konusudur. 38, 39 ve 40 no'lu odalardan oluşan ve H Evi olarak tanımladığımız ev bunlardan biridir. IV E-F Evreleri'ne ait Güneydoğu Kapısı'nın kuzey bitişiğinde yer alan evin sundurmalı girişinin her iki yanında dörtgen silolar yer alır ve sundurmanın zemini rampalı şekilde taş döşelidir. Bu kesimdeki en ilginç odalardan birisi de 42 no ile tanımlanmıştır. Kompleks I'e ait A Evi'nin hemen güneyindeki koridor şeklindeki boşluktan sonra yerleştirilmiş odanın ise özel bir işlevi olmalıdır. Çünkü söz konusu bu koridor Kompleks I'in yerleşmeye açılan tek noktasıdır. Dolayısıyla 42 no'lu bu oda, yerleşmenin batı kesimi ile Kompleks I arasındaki trafiği kontrol amaçlı inşa edilmiş olmalıdır.

³¹ Bu bilgiye, yapının kuzeydoğu köşesinde, taş temellerin altında yeniden ve aynı yönde devam eden kerpiç duvarların varlığına dayanarak ulaşılmıştır.

³² Bu yapıya ait detaylı bilgiye IV B Evresi'nde yer verilmiştir.

Yukarı Yerleşme'nin güney sınırını da belirleyen evlerden bilinen en doğudakiler İ ve J Evleri'dir. Bunlar ikişer büyük oda içeren uzun evlerdir. Bu evrede İ Evi'nin girişinde batı kenara bitişik bir fırın, doğu kenarında ise ufak bir silo yer almaktadır. Ayrıca J Evi'nin 43 no'lu arka odanın köşesinde de bir silo açığa çıkarılmıştır. Burada tam yamaca inşa edildiği anlaşılan evin arkasındaki kulenin (no 43a) tahrip olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu evin arkasında bu kuleye geçişi sağlayan dar bir aralık tespit edilmiştir. Ayrıca her ne kadar bastionun taşları alınmış olsa da, bu taşların yamaç üzerinde oturduğu basamak şeklindeki sert zeminler açığa çıkarılmıştır (**Lev. 67A**). Yukarı Yerleşme'nin güneybatı köşesinde kısıtlı alanda yapılan kazılar, ev planlarını tam olarak ortaya çıkaramasa da uzun evlerin burada da devam ettiği anlaşılmıştır (**Çiz. 19, Lev. 67B**). Söz konusu yapıların ön duvarları Kompleks II'nin güney duvarına paralel şekilde sıralanmakta ve Kompleks ile bu ön duvarlar arasında 4.0 m genişliğinde bir boşluk yer alır. Dolayısıyla burada yer alan uzun evlerin önünde, evlere girişi rahatlıkla sağlayacak makul bir alan oluşturulmuş olmaktadır. Y 24 plankaresinde ortaya çıkarılan kerpiç duvarlara göre arka kısımları tümlenen yapılarla da aşağı yukarı aynı sistemin devam ettiği düşünülmektedir (**Lev. 67C**). Ayrıca burada 46 no'lu odanın duvarlarının batıya devam etmemesi burada bir boşluk varmış izlenimi vermektedir. Dolayısıyla planda tümlendiği gibi burada güneye açılan ikinci bir tali kapı yer alabilir (**Lev. 19**). Ancak burada yapılan kazıların yetersiz olması kesin bilgiye ulaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Yukarı Yerleşme'yi batıdan çevreleyen evlerin güney kısmında planları büyük ölçüde açığa çıkarılan M ve N Evleri sayesinde, avlunun batısında da söz konusu avluya bakan uzun evlerin devam ettiği anlaşılmıştır (**Çiz. 19**). Bu evlerden güneydeki M Evi, söz konusu evrenin başında tek odalı bir görünüme sahiptir. Bu evin ön tarafına ise zamanla 48 ve 49 no'lu odaların eklenmesiyle üç odalı bir yapı oluşturulmuştur. Söz konusu geç evrede 50 no'lu arka odanın ise içerdiği büyük *pithos*larla bir depo odası olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Burada M Evi'nin kuzeyinde N Evi olarak tanımladığımız yapı ise oldukça ilginç özellikler göstermektedir. IV C-D Evresi'nin başında söz konusu yapının kapı olarak inşa

edildiği anlaşılmıştır (**Lev. 69-70**). Güneybatı Kapısı olarak adlandırdığımız iki kapı-odalı (no 51 ve 52) bu kapıya dıştan 3.50 m genişliğinde bir aralıkla girilmektedir. Burada yerleşmenin dışından gelen kil taban, mekânın içinde de aynı şekilde devam etmektedir. Bu ilk giriş odasından sonra çift bölme duvar arasındaki 1.20 m genişliğinde bir iç kapı vasıtasıyla da ikinci kapı odasına ulaşılır ve yapı buradan da aynı genişlikteki ikinci bir aralıkla avluya açılır. Avluya açılan kapı da tam olarak Kompleks II'nin karşısına denk gelmektedir. Söz konusu evrenin içerisinde daha geç bir dönemde ise kapının arka duvarı kapatılarak, burada bir ev oluşturulmuştur. Erken evre ile plan olarak aynı görünümde olan odanın (no 52) geç evresine ait kil tabanı üzerinde çok sayıda *in situ* tüm kap ve pişmiş topraktan küçük buluntular ele geçirilmiştir (**Lev. 68**). 51 no'lu ön odanın ise planından ufak değişiklikler yapılmıştır. Bu evrede yapının ön duvarı yenilenmiş ve odanın avluya açılan girişi, duvarın ortasından kuzey kenarına kaydırılmıştır.

2.3.3.2.1.4. Kuzey Kesim

Burada, Yukarı Yerleşme'nin kuzeydoğusunda yer alan ve Kompleks I olarak adlandırdığımız birimin kuzey taraftaki dış kesiminde oldukça kısıtlı alanda ortaya çıkarılan yapılar tanıtılmaktadır. Söz konusu alanda en azından bir yapının varlığı bilinmektedir. No 68 olarak tanımlanan odanın çevresi kazılmadığından, burada nasıl bir sistemin söz konusu olduğu bilinmemektedir (**Çiz. 19**). Ancak burada da Güneydoğu Kapısı'na benzeyen bir kapı ve sonrasında yerleşmeyi kuzeyden sınırlandırarak ortadaki avluya açılan yapıların olabileceği düşünülmektedir.

2.3.3.2.2. Aşağı Yerleşme

Yukarı Yerleşme'nin güneyinde yerleşmenin bitimiyle güneye doğru oldukça keskin bir mehilin sonrasındaki düzlükte İTÇ II'nin orta evrelerine ait mimari kalıntılar ele geçirilmiştir. Burada AJ 25 plankaresinde bir taş döşeme kısmen korunmuş şekilde bulunmuştur. Bu kesimde ayrıca İTÇ III Dönemi çukuru tarafından kesilen kerpiç bir

duvarın ise dar alanda yapılan çalışma sebebiyle, bu döşeme ile bağlantılı olup olmadığı anlaşılamamıştır. Büyük olasılıkla kazılan bu alan Aşağı Yerleşme planı içerisinde boş bir alana denk gelmiş olmalıdır.

2.3.3.3. IV B Evresi

Küllüoba yerleşmesinin en geniş alanda açığa çıkarılan evresi olan IV B Evresi, Geç İTÇ II'ye tarihlendirilmektedir. Bu evre mimarisi höyükte T 17, T 18, T 19, T 20, U 17, U 18, U 19, U 20, U 21, U 23, V 19, V 20, V 21, V 22, V 23, X 20, X 21, X 22, Y 20, Y 21, Y 22, Z 21, Z 22, Z 23, AA 20, AA 21, AA 22, AA 23, AB 16, AB 17, AB 18, AB 19, AB 20, AB 21, AB 22, AC 16, AC 17, AC 18, AC 19, AC 20, AC 21, AC 22, AD 16, AD 17, AD 18, AD 19, AD 20, AD 21, AE 17, AE 19, AE 20, AE 21, AE 22, AF 20 ve AF 21 plankarelerinde ortaya çıkarılmıştır. Bu evrede Aşağı ve Yukarı Yerleşme ayırımı devam etmektedir. Yukarı Yerleşme'nin batısında, büyük avluyu sınırlandıran evlerin henüz sadece bu döneme ait olanları ortaya çıkarılabilmiş, bu evlerin alt evreleri henüz kazılmamıştır (**Lev. 26-27**).

2.3.3.3.1. Yukarı Yerleşme

Küllüoba mimarisinde Yukarı Yerleşme'nin İlk Tunç Çağı II Dönemi'nin geç safhalarına tarihlenen IV B Evresi, höyüğün özellikle kuzey, orta ve batı kesimlerinde tespit edilmiştir. Güney ve doğu kesimde ise yoğun aşınmadan dolayı söz konusu bu döneme ait mimari kalıntı ele geçirilememiştir. Ancak bu kesimde, erken evrelere ait yerleşim planı önemli değişiklikler olmaksızın önceki evrelerden devam eder. Kompleks I'in ana binasında ve Kompleks II'de, mekânlar arasındaki yan geçişler kapatılarak yeni bir düzenlemeye gidilmesi önemli bir değişiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, söz konusu yapılara -bağımsız konumlarını korumalarına rağmen- yeni bir fonksiyon verildiği şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca IV C-D Evrelerinde inşa edildiği bilinen, ancak bu evrelere ait sadece yapının kuzeydoğu köşesinin ortaya çıkarılabildiği, diğer bağımsız bir yapı konumunda olan

Trapez Yapı'nın da bu evredeki planı büyük ölçüde açığa çıkarılmıştır. Ayrıca bu evrede Yukarı Yerleşme'ye ait Kuzeybatı Kapısı da kazılmıştır.

Bu evrenin mimari kalıntıları, Kompleks I, Kompleks II, Trapez Yapı, güneydoğu kesim, batı kesim ve kuzey kesim başlıkları altında altı ayrı bölümde tanıtılmaktadır.

2.3.3.3.1.1. Kompleks I

İTÇ II Dönemi'nin IV C-D ve IV E-F Evreleri'nde detaylı olarak tanıtılan Kompleks I, genel anlamda şeklini bu evrede de korumasına rağmen bazı önemli değişikliklerle karşımıza çıkmaktadır.

Kompleks I'in batısındaki evler (A, B ve C Evleri): Yerleşmenin kuzeydoğu köşesinde yer alan ve bir avlu etrafına toplanmış yapılardan meydana gelen söz konusu kompleks içerisinde kuşkusuz en önemli yapılar, batı tarafta yer alan A, B ve C Evleri'dir (**Çiz. 16, Lev. 71**). Üstteki evre olan IV C-D Evresi'nde A ve B Evleri olarak tanıtılan iki bölümden meydana gelen söz konusu birim, bu evrede kuzeydeki odanın kaldırılmasıyla dört tarafı da boş bir şekil almıştır. Sadece C Evi'nin kuzeydoğusundan çıkan duvar, Kompleks I'i çevreleyen savunma duvarı olarak kuzeye doğru devam eder. Artık bu alanda uzunlamasına yerleştirilmiş üç uzun yapı yer almaktadır. Bu yapı evresinde söz konusu uzun evler arasındaki geçişler kapatılmış ve her birimin kendi ana girişleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum, söz konusu yapının işlevinin değişmeye başladığını gösterir. Ayrıca güneydeki evin gerisindeki silolar kaldırılmış ve siloların doğu duvarları üzerine ortada girişi olan bir bölme duvarı inşa edilmiştir. Bu evrede 1, 2 ve 3 no'lu odalar güneydeki A Evi'ni, 4, 5 ve 6 no'lu odalar ortadaki B Evi'ni, 7, 8 ve 9 no'lu yapılar ise kuzeydeki C Evi'ni oluşturur.

A Evi'nin IV B Evresi'nde 1 no'lu ön odaya ait güneye açılan girişin kapatıldığı görülür. Giriş bu evrede doğudaki kısa kenardan avluya açılmaktadır. Odanın hemen

dış tarafında avluda ise bir ocak yer almaktadır. Yapının orta odası no 2 olarak tanımlanır. Bu evreye ait tabanın yer yer korunduğu odanın ortasına yakın bir şekilde yerleştirilmiş küçük bir ocak kısmen ele geçirilmiştir. B Evi olarak adlandırdığımız ortadaki uzun ev, bir miktar avluya doğru çıkarılmış sundurmalı bir girişe sahiptir. Ancak üst evreden farklı olarak sundurmada taş döşeme kullanılmamıştır. Sundurmanın içinde, her iki yan duvardan ön duvara birleşen birbirinin simetriği iki tane silo bulunmaktadır. Söz konusu sundurmalı girişten sonra 4 no'lu ön odaya geçilir. 5 no'lu dar orta odaya geçiş ise bulunamamıştır. Arka odaya giriş aynı yerdedir ve bu odadaki silolar da kullanılmaya devam edilmiştir.

Çizim 16: IV B Evresi'nde Kompleks I'in A, B ve C Evleri.

Bu birimin en kuzeydeki yapısı da diğerleri gibi 3 odalıdır. Buradaki 7 no'lu ön oda güneydeki A Evi'nin 1 no'lu ön odası gibi daraltılmıştır. Ancak burada duvar, kavis verilmek suretiyle değil, içe doğru kademe oluşturularak daraltılmıştır. C Evi olarak isimlendirdiğimiz bu yapının no 5 ile tanımlanan orta odasına ait taban taş döşelidir (**Çiz. 16, Lev. 72A**). Odanın giriş kısmı ise kazılmayan doğu kenarda olmalıdır.

D Avlusu ve yakın çevresi: Yukarıda söz edilen Kompleks I'nin ana binalarının kuzeyinde ise D Avlusu olarak tanımladığımız zemini taş döşeli bir avlu yer almaktadır (no 31). Batıya doğru alçalan bir mehile sahip bu avluya bir kule görünümündeki 10 no'lu oda ve doğusundaki kendi bağımsız duvarları olan 11 no'lu oda açılmaktadır (**Lev. 27, 72B, 73A**). Bu evrede odanın kuzeybatı köşesinde bir fırın ile doğu tarafta koridor şeklinde bir girinti oluşturan kerpiç duvarlar vardır. Bu girinti, çatıya çıkmak için bir merdiven boşluğu olabilir. Odanın doğu bitişiğinde dolgusu kazılmayan ve kendi bağımsız duvarları olan 11 no'lu odanın daha batısında ise E ile tanımlanan ve 12 ila 20 no'lu odaların oluşturduğu bir depolama birimi bulunmaktadır (**Lev. 27, Lev. 73B**). Yaklaşık olarak 20.0 x 15.0 m ebatlarında bir alan kaplayan ve "Depolar Bölgesi" olarak adlandırılan söz konusu birimin girişine, 11 no'lu odanın duvarlarından güneye doğru uzanan bir çıkıntı sayesinde kısmen önü daraltılan bir alan sonrasında ulaşılır. Söz konusu depo birimi içinde 12 no'lu odadan 17'ye, oradan da 18 no'lu odaya geçiş olmalıdır. Birbirine bitişik olarak inşa edilmiş ve ortak duvarları kullanan 13 ve 14 no'lu odalar ile 15 ve 16 no'lu daha küçük ebattaki mekânları ise üstten girilen silolar olarak yorumlayabiliriz (**Lev. 27**).

Söz konusu bu depo birimine ait odaların dolgusu tam anlamıyla boşaltılmamıştır. Özellikle kilden yapılmış yuvarlak ya da oval biçimli silolar kazılmış; ancak içlerinde herhangi bir malzeme bulunamamıştır. Bununla birlikte söz konusu yapı grubunun yerleşme içindeki konumu incelendiğinde, Kompleks I'nin en önemli depolama alanı olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Ayrıca bu evrede aşınmadan dolayı ortadan kalktığı için, kompleksin doğu yarısına ait kalıntılar ortaya çıkarılamamıştır. Ancak burada günümüze kadar ulaşan birkaç duvar kalıntısı aynı sistemin aşağı yukarı devam ettiğini göstermektedir. Kompleks I'i güneyden çevreleyen ve ortadaki avluya açılan yapılar da kısıtlı alanda ortaya çıkarılmıştır. Dolguları kazılmayan ve sadece yüzeyden planları tamamlanan bu yapıların ortadaki avluya açılan birer uzun ev olduğu anlaşılmıştır (**Lev. 27**). Burada yer alan 25 ve 26 no'lu mekânların ise -aynı kuzeyde olduğu gibi- ortadaki avlunun bir devamı olduğu düşünülmektedir. Buradan da 23 ve 24 no'lu odalara ulaşıldığı varsayılmaktadır.

2.3.3.3.1.2. Kompleks II

Küllüoba İTÇ II Yerleşmesi'nin tartışmasız en önemli yapısı olan Kompleks II, bu evrede dış görünüm olarak bir alt evreye göre hemen hemen aynı kalsa da belirli birimlerin işlevlerinin değiştiğini düşündüren, iç düzenlemede bazı önemli değişimler gözlenmiştir³³. Ayrıca, bu değişimlerle birlikte aynı Kompleks I'in ana binasında olduğu gibi yapıyı oluşturan evler arasındaki geçişler kapatılmıştır. Halen yerleşmede merkezi bir konumu olsa da, evlerin iç düzenlemeleri sonucunda yapının kompleks olma özelliğini yitirdiği görülmektedir. Yapı, toplam 13 odaya sahip beş ayrı birim/evden oluşmaktadır (**Çiz. 17**).

Yapının en güneyindeki sundurmalı büyük megaron ve bu megaronun orta odası ile bağlantılı olduğu anlaşılan kuzeydeki trapezoid şekilli 53 ve 54 no'lu odalar T Evi olarak tanımlanmıştır. Bu evrede sundurmanın planı aşağı yukarı bir önceki evreyle aynı kalmıştır. Ancak, yeni bir rampa inşa edilmiş ve bu rampada, girişin ahşap eşiğine kadar daha küçük taşlar kullanılmıştır (**Lev. 75A-B**). Söz konusu bu taş döşemenin bazı tahribatlara rağmen neredeyse tamamına yakını gün ışığına çıkarılmıştır. Girişin hemen sağında, bu taş rampanın arasında bir dikme deliği yer alır. IV C-D Evreleri'nde de var olan girişin her iki yanındaki simetrik silolar bu

³³ Kompleks II'nin genel şekli ve özellikleri IV C-D Evreleri'nde ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

evrede de kullanılmaya devam etmiştir. Bu iki silodan sonra 2.0 m açıklığındaki giriş vasıtası ile 49 no'lu ön odaya geçilir. Yukarıdan açılan çukurlarla tabanının büyük oranda tahrip edildiği mekânda, girişin iki tarafında, küçük taşlardan bir döşeme kalıntısı ele geçirilmiştir. Dolayısıyla mekânın taş döşeli olduğunu söyleyebiliriz. Bu odada herhangi bir iç mimari öğeye rastlanmamıştır. Bu evrede kuzeydeki 58 no'lu odaya açılan yan kapı kapatılmıştır (**Lev. 75C**). Yükseklik farkından dolayı 49 ve 50 no'lu odalar arasındaki tahrip olmuş merdiven boşluğu ve bu boşluğu oluşturan bölme duvarları bu evrede de kullanıldığı için, bir alt evredeki şekilde merkezi odaya geçiş sağlanmış olmalıdır.

Çizim 17: IV B Evresi'nde Kompleks II.

Ortadaki 50 no'lu odanın dolgusu sadece doğu kısımda korunabilmiştir. Bu evrede odanın işlevinin tamamen değiştii anlaşılmaktadır. Bir üst evrede ortada yer alan büyük ocak kaldırılmış; içeride, ahşap döşemeyi desteklemek için açık gri renkli kerpiç duvarlar inşa edilmiş ve benzer malzemeden en az iki silo yapılmıştır (50a ve 50b). Odanın kuzeydoğu köşesine yerleştirilmiş silo, oldukça iyi korunmuş olup küllü bir dolguya sahiptir. Kompleksin merkezine kuzeye açılan girişin bulunduğu yerde, çok sayıda tüm ya da tüme yakın çanak çömlek bulunmuştur. Bunlardan biri, İTÇ II Dönemi'nin tipik şevron bezemeli bir gaga ağızlı testisidir (**Lev. 75d**). Burada bulunan iki kapaktan biri ise silindiriktir³⁴. Kuzeydeki 53 no'lu odaya geçiş siloların üzerindeki ahşap taban sayesinde olmalıdır. Arka odalara (no 51 ve 52) geçiş de bir alt evredeki ile aynı yerdedir.

Bu evrede arka odalar bir miktar doğuya doğru genişletilmiştir. Ayrıca bu evrede oda, taş temelsiz kerpiç bir bölme duvarı ile ön (no 51) ve arka (no 52) olmak üzere iki eşit parçaya ayrılmıştır ve aralarındaki kapı, bu bölme duvarının kuzey ucuna yerleştirilmiştir (**Lev. 76A**). 52 no'lu en arkadaki odanın zemini kil ile sıvanmıştır. Arka duvarın tam ortasında bir kapı vardır ve zemini benzer şekilde sıvalıdır. Ne yazık ki, duvarın dış yarısı bir çöp çukuru tarafından yok edilmiştir. Arka duvar boyunca uzanan taş döşeme, iki sıra düz taştan ve sadece girişin önüne kadar çıkıntı oluşturan bir üçüncü sıradan oluşur. Bu arka bölmenin merkezine yakın küçük bir ocak bulunur ve bu neredeyse giriş ile aynı hizadadır.

Kompleksin içyapısındaki genel değişime uygun olarak bu evrede no 53 ve 54 (IV C-D Evreleri'nde 57, 58 ve 59) ile tanımlanan odalarda da önemli değişim meydana gelir. Genel itibariyle şeklini koruyan 53 no'lu geçiş odasının dışa açılan tek bağlantısı, T Evi'nin orta odası olan 50 no'lu oda ile sağlanır. Yukarıda da bahsedildiği gibi, bu odaya büyük olasılıkla sadece Büyük Megaron'un merkez odasından, odanın kuzeydoğu köşesindeki silonun üzerinde olduğu varsayılan ahşap

³⁴ Turan Efe 2007, "The theories of the 'Great Caravan Route' between Cilicia and Troy: the Early Bronze Age III period in inland western Anatolia", *Anatolian Studies* 57, Şek. 10b.

kattan ulaşılabilmektedir. Kuzeydeki 54 no'lu oda ise ortadaki bölme duvarının kaldırılmasıyla, trapez Şeklinde daha büyük bir mekân haline gelmiştir. Ayrıca odanın doğu tarafa açılan kapısı kapatılmıştır. Kompleksin ortasında ve dışarı ile organik bağlantısı olmayan iki odasından biri olan bu bağımsız duvarlara sahip odanın, daha yüksek çatılı olarak inşa edildiğini ve "ışıklık" olarak kullanılmış olduğunu düşünüyoruz.

nceki evrede yatak odaları olarak yorumladığımız U Evi, bu evrede büyük değişikliğe uğramıştır. Burada yer alan "L" Şeklindeki koridor iptal edilmiş, doğudaki dış odaların hepsi bu kez taş temelli olarak yeniden inşa edilmiştir. Oda no 55, 56 ve 57'den oluşan bu ev, bağımsız duvarlı, kendi arasında geçişleri olan ve iki ana kapı vasıtasıyla doğudaki caddeye açılan bir görünüme kavuşmuştur. Yukarıda da söz edildiği üzere U Evi'nin iki büyük odası artık kompleksin içine değil de doğu duvarındaki iki kapı ile doğrudan dışa açılır. Ayrıca bu odalar, artık bölme duvarındaki dar bir girişle birbirlerine de açılmaktadır. İki odanın da tabanlarını özenle sıvanmıştır. Güneydeki 55 no'lu oda, giriş ile aynı aks üzerinde merkezi bir ocak barındırır. Bu odadan küçük bir kapı vasıtasıyla kuzeydeki 56 no'lu odaya geçilir. Bu odanın daha kuzeyinde ise 57 no ile tanımlanan ve doğudan girişi olan, uzun dar bir silo ya da depo odası bulunmaktadır. Girişin doğusunda, *pithoslar* için oluşturulmuş, içi kil ile sıvalı çukurlara rastlanmıştır. Bu iki odanın zemininde *in situ* anak çömlekler, öğütme taşları ve taş aletler ile pişmiş toprak tezgâh ağırlıkları bulunmuştur. Bu sebeple iki odanın da işlik olması olasıdır.

Bu evrede V Evi olarak adlandırılan birim, IV C-D Evresi'ndeki bir giriş odası ve sonrasında büyük bir depo odasından meydana gelmekte ve R Evi olarak adlandırılmaktaydı. Ancak bu evrede söz konusu ev, her ne kadar genel planı aynı kalsa da işlevsel açıdan oldukça değişiklik göstermektedir. Kendine ait bağımsız duvarları olan 58 no'lu n oda, güney ve kuzeyindeki diğer birimler gibi batıya açılmaktadır. İçteki 59 no'lu oda ise çok büyük oranda değişmiştir. Burada ilk olarak, kapı hafifçe kuzeye kaydırılmış ve önceki giriş taşlarla kapatılmıştır. Bu odadaki tüm

silolar kaldırılmış, bunun yerine merkezi bir ocak yerleştirilmiştir (**Lev. 76C**). Bu ocak -arkasındaki kül çukuru ile- odanın tek iç mimari öğesidir. Bu kül çukurunun da diğer örnekleri gibi ocaktan alınan közlerin tabanına yerleştirilmesi ve bunun üzerine de pişmiş toprak bir kabın yerleştirilerek yemek ısıtılan ya da yemeği sıcak tutmaya yarayan basit ama işlevsel bir düzenek olduğunu düşünüyoruz. Yarısı tahrip olan çukurun etrafı, ateş sıçramasını engellemek amacıyla ince bir kerpiç tabakayla kaplanmıştır.

Kompleksin kuzeybatı köşesini oluşturan ve Y Evi olarak adlandırdığımız yapı birimi, 60 ve 61 no'lu odalardan meydana gelir. Burada, 60 no'lu giriş odası, üst evredeki sundurmanın iptal edilerek taş temelsiz yeni kerpiç duvarların inşa edilmesiyle oluşturulmuştur. Odanın kuzeydoğu köşesinde bir fırın tabanı açığa çıkarılmıştır (**Lev. 76D**). Ayrıca odanın oldukça iyi sıvanmış bir tabanı vardır ve bunun üzerinde bazı *in situ* buluntular ele geçirilmiştir. 61 no'lu arka oda ise depo odasıdır. Kendi bağımsız duvarları olan iki kare silonun yer aldığı oda, bir üst evredekiyle aynı özelliği gösterir. Olasılıkla bodrum katta olan bu siloların üzerinde, kompleksin genel karakterine uygun şekilde, ahşap bir taban ve bunun üzerinde de yaşama alanının yer aldığını düşünüyoruz.

Z Evi olarak adlandırdığımız kompleksin kuzeydoğu odası, ufak değişikliklerle bir önceki evrenin devamı niteliğindedir (**Lev. 76B**). Burada doğuya açılan kapı hafifçe kuzeye kaydırılmıştır. Odanın arka bölümünde ufak hücreleri andıran dört tane silo yer almaktadır. Bunlardan güneydoğudaki silonun içinde *pithos* diplerinin yerleştirildiği, içleri kille sıvanmış üç çukur tespit edilmiştir. Ancak *in situ* olarak ele geçirilen bu *pithoslar* büyük oranda tahrip olmuştur. Ayrıca burada söz konusu silonun ön kısmını çevreleyen yeni eklenmiş bir kerpiç duvar, tüm birime ikinci bir kat ilave edildiğini düşündürmektedir.

Kompleks II'ye genel olarak baktığımızda, bu önemli binanın IV B Evresi'nde, çok büyük bir tadilatın geçerek dış çizgileri neredeyse aynı kalsa da büyük bir dönüşüm

içerdiği açıktır. Güneydeki uzun evin merkezi odası (no 50) içine, ikinci katı destekleyen kerpiç duvarlar ve en az iki silo inşa edilmiştir. Arka oda ise bölme duvarı ile ikiye ayrılmıştır ve burada doğudaki diğer odalarda olduğu gibi, arka duvar üzerine bir kapı açılmıştır. Öte yandan V Evi'ndeki 59 no'lu merkezi odanın iç düzenlemesi tamamen değişmiştir. Burada depolama yerleri kaldırılmış, onun yerine merkezi bir ocak yerleştirilmiştir. Söz konusu oda, bu evrede, IV C-D Evreleri'ndeki 55 no'lu merkezi odanın işlevini üstlenmiş olabilir.

Yapıdaki en büyük değişimlerden biri de doğu tarafa bakan U Evi'nde yaşanmıştır. Burada evin üç odası da yeniden inşa edilmiştir ve artık sadece Kompleks'in doğusundaki avluya açılan kapılarıyla taş temel üzerine inşa edilmiş ve dolgularından anladığımız kadarıyla işlik olarak kullanılan bir şekle bürünmüştür (Oda no 55-57). Söz konusu bu odalardan merkezi kısma olan geçişler kapatılmış ve burada sadece, "aydınlık kuyusu" olarak kullanılmış olabilecek trapez şekilli uzun mekân bırakılmıştır (Oda no 54). Kompleksin kuzeyindeki Y ve Z Evleri ise bazı küçük düzenlemeler sonrasında, depo yerleri olarak kullanılmaya devam edilmiş olmalıdır.

Bu evrede her bir birim kendi içinde bağımsız bir görünüm sergilemektedir. Birbirleri arasında geçişlerin kapatıldığı her evin artık kendine ait girişi vardır. Bu da İTÇ II Dönemi sonlarına doğru yapı kompleksinin "kompleks" karakterini yitirdiği fikrini akla getirmektedir. Bu durum, yöneticinin veya beyin oturduğu merkezi yerleşmenin ovadaki bir başka yerleşmeye kaydığı şeklinde yorumlanabilir.

2.3.3.3.1.3. Trapez Yapı

Kompleks II'nin kuzeybatısına doğru, Kompleks ile avluyu sınırlandıran evlerin arasındaki boş alana bağımsız olarak inşa edilen bina, AA Evi olarak tanımlanarak şekli itibariyle "Trapez Yapı" olarak adlandırılmaktadır. Bu yapıya bu evrede kuzeyden AB Evi olarak adlandırdığımız dikdörtgen diğer bir yapı eklenmiştir (Çiz.

18). Ayrıca yapının ön tarafının güneyi ve batısında yapılan çalışmalarda, geniş alanda, avlu tabanına özgü, kat kat ince kil tabanlar ele geçirilmiştir.

AA Yapısı veya Trapez Yapı'nın ölçüleri yaklaşık olarak aşağıya çıkarılmıştır:

Yapı uzunluğu:	15.5 cm (Öndeki silolarla veya sundurma ile birlikte 17 m)
64 no'lu ön oda:	6.0 x 5.0 m
65 no'lu merkezi salon:	5.5 x 5.5 m
66 no'lu arka oda:	2.1 x 6.5 m

Ev, üç odalı olup, ön oda, merkezi salon ve arka odadan oluşur. Ayrıca yapının ön tarafı sundurmalıdır ve burada her iki tarafta birbirinin simetriği iki adet kare silo yer alır (**Lev. 77A**). Bu evrede girişin sağ tarafındaki silonun doğu duvarına içi sıvanmış yuvarlak bir kil silo yerleştirilmiştir. Adak çukuru olduğu düşünülen bu küçük silonun içerisinde *in situ* iki kap ve bir kemik alet ele geçirilmiştir.

Yukarıda söz edilen iki silonun arasındaki kapı vasıtası ile ön odaya girilmektedir. Odanın kuzeydoğu köşesinde, merkezi oda ile arasındaki bölme duvarına bitleştirilmiş kare bir silo yer alır. Evin en büyük odasını ise ortadaki 65 no'lu merkezi oda oluşturur. Odaya, 65 no'lu oda ile arasında yer alan bölme duvarı üzerindeki bir kapı vasıtasıyla geçilir (**Lev. 77B**). Odanın ortasına yakın biçimde yerleştirilmiş bir ocak yer alır. Ayrıca yapılan çalışmalar sonucunda, odanın büyük kısmı tahrip olan tabanının taş döşeli olduğu da anlaşılmıştır (**Lev. 78A**). Bunların yanında odanın batı duvarının ortasına yakın bir kısımda, duvarın içine açılmış küçük bir niş yer alır. Yapının en arkadaki odası no 66 olarak tanımlanmıştır (**Çiz. 18**) ve yapı arkaya doğru genişlediğinden, söz konusu oda yapıya diklemesine yerleştirilmiş uzun dikdörtgen bir plan içerir (**Lev. 78A, 78B**).

Demircihüyük ev planı ile ortak özellikler içeren Trapez Yapı, özellikle İTÇ II Dönemi'nde bu planın Eskişehir Bölgesi'nin karakteristik bir mimari özelliği

olduğunu doğrulamaktadır. Bu durum, trapez yapıların her zaman radyal yerleşim modelinden kaynaklanan bir zorunluluk olarak ortaya çıkmadığının, bunların boş alanlara da inşa edilebildiğinin anlaşılması açısından son derece önemlidir.

Çizim 18: IV B Evresi'nde AA (Trapez Yapı) ve AB Yapıları.

Trapez Yapı'nın kuzeyinde iki odadan (no 67 ve 68) meydana gelen AB Evi ise ilk kez bu evrede taş temelsiz inşa edilmiştir. Daha önce hiç iskân edilmemiş boş alana inşa edilen bu ev, güneybatı kuzeydoğu doğrultusunda yerleştirilmiştir. AA Evi'nin arka duvarına yaslanan yapının kendi bağımsız duvarları vardır. Batıya bakan ve iyi korunmuş bir giriş vasıtası ile ulaşılan 67 no'lu oda, yapının ön odasını oluşturur (**Lev. 78C**). Bu odadan ise daha dar bir kapı ile no 68 olarak tanımlanan arka odaya ulaşılır. Bu odanın arka duvarları ise buradaki geniş tahribattan dolayı ortaya

çıkarılamamıştır. Ancak ön odanın büyüklüğü düşünüldüğünde, söz konusu oda, Trapez Yapı'nın duvarlarının hizasından doğuya doğru bir miktar daha çıkıntı yapmış olabileceği varsayılarak tümlenmiştir.

2.3.3.3.1.4. Batı Kesim

IV B Evresi'nde Yukarı Yerleşme'yi batıdan sınırlandıran yapıların tanıtıldığı bu kesimde, batıdaki büyük avluya açılan yapılar söz konusudur (**Çiz. 27**). Burada, yapılara ait duvarların yüzeyden takip edilmesi sonucu, buradaki planın mümkün olduğunca geniş alanda anlaşılması amaçlanmıştır. Neredeyse Yukarı Yerleşme'nin tüm batı sınırının tespit edildiği bu çalışmalarda, odaların tabanlarına ise henüz inilememiştir. Ayrıca burada yapılan çalışmalarla yerleşmenin bu evresinde Kuzeybatı Kapısı olarak adlandırılan diğer bir kale kapısı da ortaya çıkarılmıştır.

Genellikle tek odalı bu yapılar içerisinde L Evi olarak tanımlanan birim, üç odalı bir görünüme sahip olması ve üç tarafında da boş alan yer almasıyla ön plana çıkmaktadır (**Lev. 79A-B**). Yapının güneyinde K Avlusu olarak tanımlanan ve içerisinde bağımsız bir silo ile ocak açığa çıkarılan boş bir alan (**Lev. 79A**); kuzeyinde ise bizi 39 ve 40 no'lu odalara (**Lev. 79C**) götüren L şekilli bir koridor yer almaktadır. Arka tarafını savunma duvarına yaslayan söz konusu yapı, batıdaki büyük avluya açılmaktadır. Kapıya ait eşik taşının da ortaya çıkarıldığı ön odanın (no 35) güney kenarında bir silo, kuzey kenarında ise işlevi anlaşılamayan bir niş yer alır. Kuzeyde bu nişin ilerisinde ise güneydekine nazaran çok daha küçük olan bir silo yer almaktadır (**Lev. 79B**). Ayrıca odanın arkasında bir ocak vardır. 36 no'lu arka oda ile arasındaki bölme duvarının kuzeyinde yer alan bir açıklıkla ulaşılan 37 no'lu arka odanın güneybatı köşesinde bir fırın ele geçirilmiştir.

Evin kuzeyinde, yukarıda sözünü ettiğimiz "L" şeklindeki koridor ile ulaşılan iki odadan doğudaki 39 no'lu oda, diğerine göre bir miktar daha uzundur (**Çiz. 27, Lev. 79C**). Girişinde basamaklar tespit edilen söz konusu dikdörtgen odanın kırmızı renkli

tuğlalarına ve üst dolgusundaki küllü toprağa bakıldığında, yangın geçirdiği düşünülmektedir. Ancak evin dolgusu çok az kazıldığından, olası yangın tabakasına inilmemiştir. Batıdaki 40 no'lu oda ise çevre duvarına bitişik durumda inşa edilmiştir (**Lev. 80A-B**). Oldukça iyi sıvanmış duvarlara sahip yapının sura bitişik doğu duvarının ortasında aynı şekilde sıvanmış bir de niş yer alır. Ancak söz konusu niş, daha sonra kapatılmış bir girişe de ait olabilir. Nitekim bu oda sınırları içerisinde surdan batıya doğru uçları tahribat sonucunda kesilmiş ve oldukça iyi sıvanmış iki kerpiç duvar yer alır. Tahribat tam olarak boşaltılmadığından bu duvarların işlevini bilmek zordur. Ancak bu duvarların burada olabilecek bir kulenin güney ve kuzey duvarları olma ihtimali göz önüne alındığında, yukarıda niş olarak adı geçen ve söz konusu iki duvarın neredeyse ortasına denk gelen bu aralığın odadan bu kuleye geçişi sağlayan bir giriş olabileceği akla gelmektedir.

M Alanı'ndaki koridorun kuzeyinde, güney-kuzey doğrultusunda uzanmış ve doğularındaki avluya bakan birer odalı yapılar; N, O ve P Evleri olarak adlandırılmaktadır (**Lev. 27**). Dolguları kazılmamış bu evlerden güneydekinin arkasında bir; ortadaki evin arkasında ise iki adet dörtgen silo vardır. Bu ev dizisinden en kuzeydeki P Evi'nin kuzey duvarı ise U 20 plankaresinin bulunduğu kesimde doğuya dönmekte ve doğudaki V 19 açmasında ise tekrar güneye yönelmektedir. Duvarın güneye döndüğü bu kesimde ayrıca bir giriş saptanmıştır. Duvarın daha doğuya devam etmeyip bir girişle güneye devam etmesi, güneyden gelen evler dizisinin burada sona erdiğini ve buradan itibaren doğuya doğru, büyük avlunun başladığını bize göstermektedir. Kuzeye doğru ise yaklaşık 2 m'lik bir boşluktan sonra benzer bir ev dizisi başlamaktadır. Burada söz konusu evlerin arka duvarları, Aşağı Yerleşme evleri ile sır sırta vermiş gibi görünmektedir. Kısıtlı alanda kazılan bu evlerden en azından iki tanesinin varlığı kanıtlanmıştır. Bu odalardan 47 no'lu olanın dolgusu içinde, yüzeye yakın seviyede, sap delikli bir baltaya ait taştan bir maden kalıbı bulunmuştur.

Şüphesiz bu evler T/U 17 plankaresinde ortaya çıkarılan ve güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan kalın kerpiç duvarlara kadar devam etmektedir. Ancak bu aradaki kısım kazılmadığından evlerin tam planları hakkında yorum yapmak çok zordur. Büyük olasılıkla burada arkalarını Aşağı Yerleşme Evleri'ne vermiş ve doğudaki büyük avluya açılan bir ya da iki odalı evler yer almalıdır. Diğer evlerin genişlikleri düşünüldüğünde, bu alanda üç evin daha olabileceği hesaplanmıştır. Ayrıca yukarıda adı geçen ve kuzeydoğuya yönelen kalın kerpiç duvarın burada Yukarı Yerleşme'nin kuzey sınırını oluşturduğu düşünüyoruz. Söz konusu duvar, yerleşmenin kuzeyini boydan boya kat ederek, yerleşmeyi kuzeyden sınırlandırabilir. Dolayısıyla burada, söz konusu surla -tıpkı yerleşmenin batı kenarında olduğu gibi- arka taraflarından dayanmış uzun evler ile belki de yer yer bu evlere dışarıdan sırtını vermiş Aşağı Yerleşme evlerinin varlığı düşünülebilir (**Lev. 27**).

P Evi ile kuzeyindeki R Alanı'ndaki evler arasında yukarıda bahsedilen yaklaşık 2 m genişliğindeki aralık, doğu tarafta büyük olasılıkla yukarı yerleşmenin büyük avlusu ile batı tarafta Aşağı Yerleşme evlerine açılan sokaklarla bağlantılıdır. Batı tarafta 4 m'ye kadar genişleyen bu koridor şeklindeki boşluğun üzerinde, P Evi'nin doğu duvarına bitişik, kısa bir bölme duvarının yer alması, burada bir kapının bulunduğunu bize göstermektedir. Böylelikle bu kapı ile girilen giriş koridoruna ulaşılır. Koridorun sonunda ise P Evi'nin batıda bittiği hizanın hemen karşısında, 44 no'lu odanın batı duvarına bitişik başka bir kısa bölme duvarının varlığı, burada yerleşme içine açılan ikinci bir kapının varlığını kanıtlamaktadır (**Lev. 80**). Böylelikle bir nevi iki büyük boş alan arasında geçit görevi gören bu koridor yaklaşık olarak 11 m uzunluğundadır. "Kuzeybatı Kapısı" olarak adlandırılan bu giriş, bu kesimdeki Aşağı Yerleşme ile büyük avlu arasındaki trafiği sağlamaktaydı (**Lev. 81A-B**). Girişi oluşturan koridorun bitimine yakın bir kesimde, kuzeye doğru yaklaşık 2.5 m uzunluğunda ve 1.0 m genişliğinde bir girinti ise çatıya çıkmak için merdiven boşluğu olabilir. Aynı şekilde koridorun en sonunda güneyde de buna benzer ama çok daha küçük bir girinti vardır. Bu da kapının güney kanadı üzerine çıkmaya yarayan bir merdivenin boşluğu olarak yorumlanabilir.

2.3.3.3.1.5. Kuzey Kesim

Batı yamaçta yer alan R Alanı'nın kuzeybatısında yer alan yer alan ve Kompleks I'in kuzeydoğusuna dışarıdan bitişik olarak inşa edilen 33 no'lu yapı yerleşmenin ortasındaki büyük avluya bakmaktadır (**Lev. 27**). IV C-D Evreleri'nde 11 no ile tanımlanan (**Lev. 19**) söz konusu yapının batısına bu evrede açılan bir kapı, bu evin bu evrede Kompleks I dışında değerlendirmesi gerektiğini göstermektedir. Yapının kuzeybatı köşesinde yine bir fırın yer alırken, güneybatı köşede ise depolama amaçlı silolar ele geçirilmiştir (**Lev. 83B**). Yapının aşağı yukarı ortasına denk gelen alanda bulunan yassı bir taşın ahşap direk altlığı olduğu düşünülebilir. Ayrıca bu evrede yapının hemen dışında, güneybatı köşesinde bir ahşap direk deliği daha tespit edilmiştir.

2.3.3.3.1.6. Güneydoğu Kesim

Yukarı Yerleşme'nin tüm güney kesiminde bu evreye ait yapılar, alttaki IV E-F ve IV C-D Evreleri'ndeki durumlarından birkaç değişiklik ile devam etmektedir. Bir önceki evrede de kullanılan iki odadan, IV C-D Evreleri'nde 42 no ile tanımlanan (**Lev. 19**) bu evredeki 27 no'lu oda (**Lev. 27**), aynı işlevi sürdürmektedir. Buna göre söz konusu oda, Kompleks I'in yerleşme içine açılan tek girişini kontrol etmek amacıyla inşa edilmiştir. Bu evrede tabanı taş döşeli olan odanın kuzeybatı köşesinde bir silo yer almaktadır. Güneydeki 28 no'lu odanın önünde ise kerpiçten bir sundurma yer almaktadır. Yapının antesinin (rampa ve ön duvar arasında) arasındaki sundurmanın altında koridor benzeri bir yapı (no. 32) ve kerpiçten çukur bir silo yer almaktadır.

2.3.3.2.2. Aşağı Yerleşme

Geç İTÇ II Dönemi'ne tarihlenen IV B Evresi'nde, Aşağı Yerleşmeye ait mimari bulgular, kalenin kuzeybatı girişinin kuzeyinde saptanmıştır. Aşağı Yerleşme

konsepti, İTÇ II Dönemi'nin erken evrelerinde olduğu gibi burada da hem kale duvarına bitişik hem de söz konusu savunma duvarının dışında bağımsız şekilde inşa edilmiş evlerden oluşmaktadır. Ancak burada erken evrelerin aksine, cadde ve sokaklarla ayrılan çok daha muntazam bir Aşağı Yerleşme dokusundan söz edilebilir (**Lev. 26-27**).

Burada, Yukarı Yerleşme'nin Kuzeybatı Kapısı'nın güneyindeki kale duvarına bitişik inşa edilen üç ev ile söz konusu bu girişin kuzeyinde yer alan dört ev incelenmiştir. Ayrıca bu girişin batısında yer alan bir caddeden sonra "L" şeklindeki duvarla sınırlanan Aşağı Yerleşme evleri başlamaktadır (**Lev. 81C**). Kısıtlı alanda yapılan çalışmalarla, bu kesimde Aşağı Yerleşme evlerinin başladığı kesin olarak bilinmekle beraber, bu evlerin nasıl bir yerleşim düzeni içerdiğini anlamak oldukça zordur. Burada erken evrelerdeki gibi aralarında sokakların bulunduğu bağımsız evlerden söz edilebileceği gibi sokaklar arasında adacıklar da söz konusu olabilir. Ayrıca Yukarı Yerleşme'nin Kuzeybatı Kapısı'nın hemen gerisindeki alanın, oldukça geniş ve düzenli caddelerle ayrılmış olması, burada daha planlı bir Aşağı Yerleşme modelinin uygulandığını göstermektedir.

Kuzeybatı Kapısı'nın güneyinde yer alan üç evden 69 no'lu oda, kapıdan önceki son mekân olması açısından oldukça önemlidir. Dolgusu kazılmadığından işlevi hakkında yorum yapmanın zor olduğu oda, bu kapının kontrolü ile ilgili kullanılmış olabilir. Güneyindeki oda no 71 ile kuzeyindeki oda no 69'e göre daha içerde kalan bu evin batıya bakan ön tarafında oluşan boşlukta giriş için ufak bir mekân oluşturulmuş gibidir (**Lev. 27**). Tam açıklığa kavuşturulmaması da girişteki eşik taşlarının hizasında yer bu alan, odanın daha alt seviyede olan tabanına ulaşmak için inşa edilen basamakların boşluğu olabilir. Ayrıca söz konusu odanın güneydoğu köşesine yakın bir yerde tabanı taşçık ve keramik kırıklarıyla kaplı, kısmen bozulmuş bir ocak ele geçirilmiştir. En güneydeki 71 no'lu oda ise savunma duvarının dışında batıya doğru bakmaktadır. Ön tarafı kazılmamış olsa da özellikle kuzey duvarının iyi

belgelenmesi ve kısmen kazılan tabanı üzerinde bulunan kaplar, burada bir oda olduğunu göstermektedir.

Kuzeybatı Kapısı'nın kuzeyinde ise yan yana dizilmiş ve batıya doğru bakan dört ev yer almaktadır (**Lev. 82B**). Burada her ne kadar arka tarafları kazılmamış olsa da muhtemelen yapıların Yukarı Yerleşme evleri ile sırt sırta verdikleri düşünülmektedir. Bu alanda en güneydeki oda, no 72 olarak tanımlanır (**Lev. 27**). Kareye yakın bir görünüme sahip oda, giriş koridorunun hemen kuzeyinde yer alır. Yapının güney duvarına bitişik diğer bir duvar sayesinde ise Yukarı Yerleşme'nin giriş koridoruna ait kuzey duvarı oluşturulmuştur. Böylelikle giriş koridorunun hemen kuzeyinde yer alan bu oda, organik olarak da kapı ve kapı koridorundan ayrılmıştır. Odanın doğu köşesinde dikdörtgen bir silo yer alır. Ayrıca bu silonun hemen batısında, odanın güney duvarına neredeyse bitişik şekilde yerleştirilmiş 60 x 40 cm boyutlarında oval şekilli, kille sıvanmış bir silo daha yer alır. Söz konusu bu silonun içinde ise 42 x 20 cm ebatlarında bir ezgi taşı *in situ* olarak ele geçirilmiştir. Oda, kazılan kısımlarından anlaşıldığı üzere, daha çok bir depo odası görünümündedir. Bu yapının kuzeyinde yer alan oda no 73'ten oluşan ev, oldukça ilginç bir görünüm sergiler (**Lev. 27**). Bu ev grubunun yer alan diğer Aşağı Yerleşme evleri gibi batıdaki caddeye açılan yapı, diğerlerinden farklı olarak yangın geçirmiştir. Yapı, sonradan eklendiği izlenimi veren "L" şeklindeki iki duvarla adeta bir miktar öne çıkarılmış gibidir. Çünkü söz konusu bu duvarlar dışında yapı, güneyinde ve kuzeyindeki diğer Aşağı Yerleşme evleri ile ortak duvarları kullanmaktadır. Yapının ön tarafına yakın bir şekilde odanın ortasına doğru yerleştirilmiş bir fırın, hem dörtgen şekliyle hem de odanın ortasında olma özelliğiyle yerleşmede bugün kadar bulunmuş tek örnektir. Ayrıca bu fırının ağız, bugüne kadar ortaya çıkarılan diğer örneklerinin aksine oda kapısına doğru bakmaz. Fırının önünde yer alan oval bir çukurun ise söz konusu bu fırınla ilişkili olduğu düşünülebilir. Oda dolgusundan anladığımız kadarıyla fırının arkası ile giriş arasındaki alanda yangın izi yoktur. Ancak oda içine bakan arka kısmından başlayarak odanın kalan tüm kısmı bu evrede tamamen yangın geçirmiştir. Henüz

tabanına inilmeyen ve tamamı açılmayan odanın dolgusu içerisinde 80’den fazla Geç İTÇ II Dönemi özellikleri gösteren tüm kap ve küçük buluntu ele geçirilmiştir (**Lev. 82B-C-D**). Bu evin kuzeyinde ise sadece ön tarafı kazılmış olan 74 no’lu oda yer almaktadır. Evin, batıya bakan giriş ve bu girişe ait eşik taşları ortaya çıkarılmıştır. Bu yapı grubuna ait en kuzeyindeki bina ise 75 no’lu odadır. Güneyindeki 74 no’lu odaya göre daha içeride yer alan yapı, söz konusu bu evle aradaki ortak duvarı kullanmıştır. Yerleşmenin bilinen kuzeybatı sınırını da oluşturan yapının kuzey duvarı, yan yana iki duvarın inşa edilmesiyle oluşturulmuştur (**Lev. 83A**). Toplam kalınlığı 1.20 m olan bu duvarlardan içerdeki yapının kendi duvarını oluştururken, dışarıdaki duvar ise olasılıkla kuzeybatıya doğru ilerleyip yerleşmeyi kuzeyden kapatacak savunma duvarı olmalıdır. Böylelikle söz konusu yapının, yerleşmeyi kuzeyden sınırlayan kale duvarının dış köşesine inşa edildiğini söyleyebiliriz. Evin girişi ise kazılmayan araba yolu içerisinde kalmış olmalıdır. Böylelikle bu yapı da burada yer alan diğer evler gibi batıdaki Aşağı Yerleşme caddesine açılmaktadır. Söz konusu bu ev grubunun batısında yaklaşık 4 m genişliğindeki bir caddeden sonra “L” şeklinde bir duvar kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Bitişik şekilde inşa edilmiş iki duvardan dıştaki taş temelsiz kerpiçten inşa edilmiştir. Bu duvar, bu kesimdeki evler dizisi ile ilişkili olduğu gibi belki de bir adacığın köşesine aittir.

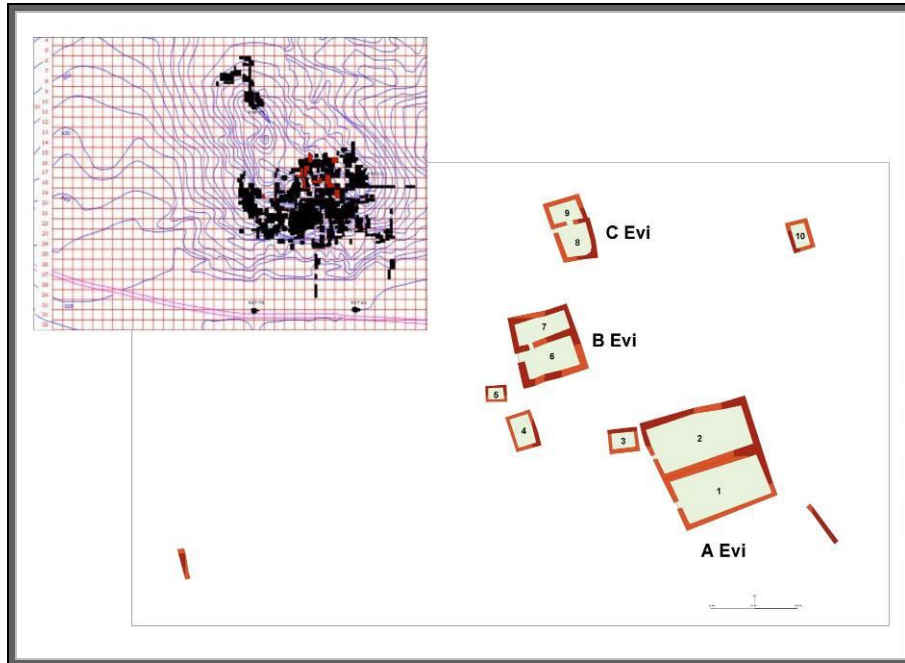
2.3.3.6. IV A Evresi (Erken İTÇ III Dönemi’ne Geçiş Evresi)

Küllüoba İTÇ II yerleşmesinin son evresi, IV A Evresi olarak tanımlanmakta olup “Erken İTÇ III Dönemi’ne Geçiş Evresi” olarak da adlandırılmaktadır. Bunun nedeni ise geleneksel çanak çömlek türlerindeki yeniliklerdir. Bu evrede kırmızı astarlı malların ilk örnekleri ve az sayıda el yapımı Troya tabaklarının yanında tek kulplu *tankard* ve üç ayaklı pişirme kapları görülmektedir.³⁵ Çanak çömlekteki değişime paralel olarak mimari anlayışta da büyük bir değişim yaşanmaktadır. Bu dönem mimarisi önceki evrelerdeki güçlü mimari özellikler yansıtan ve Aşağı ve Yukarı Yerleşme’nin varlığıyla, şehirleşme yönünde önemli bir mesafe kaydeden yerleşim

³⁵ A.e., Şek. 7c-e.

konseptinin çok uzağındadır. Bu dönemde yerleşim mantığı tamamen değişmiş, nüfus bilinmeyen bir sebeple oldukça azalmıştır. Bu evrenin genel yerleşim planı, genellikle iki büyük odadan oluşan bağımsız yapılar ile yine evlerin arasına bağımsız olarak inşa edilmiş dikdörtgen silolardan oluşur. Ancak aşınmadan dolayı yerleşmeyi çevrelemesi muhtemel tamamen tahrip olmuş olabilir. Dolayısıyla ortaya çıkarılan bağımsız yapılar, yerleşmenin orta kesimindeki muhtemel boş alana yerleştirilmiş yapılar da olabilir.

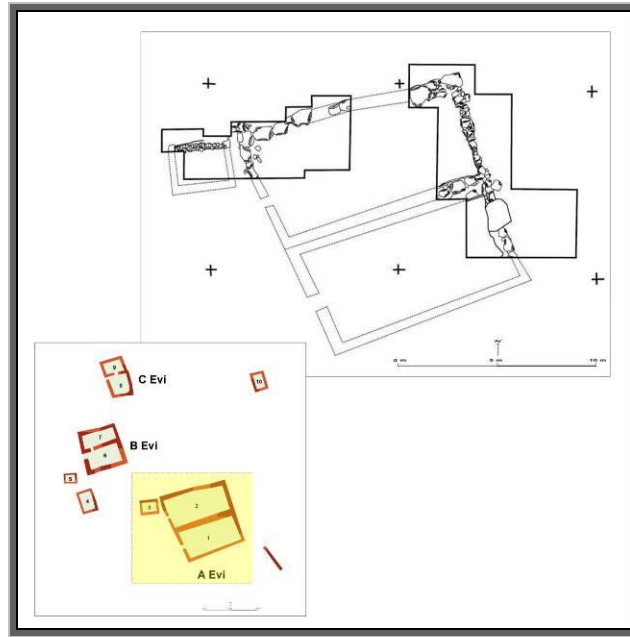
Bu evrede genellikle evlerin temellerinde en altta çok büyük taşlarının kullanıldığı, bunların üzerinde iki sıra halinde daha küçük ebatta taşların olduğu ve nihayet bunların üzerinde ise kerpiç tuğlalarla inşa edilmiş bir yapıım tekniğinin benimsendiği görülmektedir. Ancak çoğunlukla kerpiç tuğlalar, zaman zaman da orta boy taşlar günümüze kadar korunmamıştır. Bu sebeple de bu evrede özellikle en alt sıraya ait büyük taş temeller açığa çıkarılabildiği.

Çizim 19: İTÇ II Dönemi IV A Evresi'nin şematik planı ve Küllüoba topografik plan üzerindeki konumu (Mimarinin açığa çıkarıldığı alanlar topografik planda kırmızı ile işaretlenmiştir).

Yerleşmede bu evreye ait mimari kalıntılar özellikle höyüğün kuzey kesiminde ele geçirilmiştir. Batı kesimde V 19 plankaresinin doğu yarısında ele geçirilen bu evreye ait bir duvarın dışında mimari kalıntılar AA 17, AA 18, AB 15/16, AB 17, AB 18, AC 18, AD 18, AD 19 ve AD 21 plankarelerinde tespit edilmiştir. Höyüğün kazılan diğer kesimlerinde ise gerek yüzeydeki aşınmadan gerekse de İTÇ III Dönemi'nin tahribatları neticesinde mimari kalıntı bulunamamıştır.

Burada üç eve ait altı oda ve dört bağımsız silo incelenmiştir (**Çiz. 19, Lev. 34-35**) Yerleşmenin bilinen en güneydeki evi, AC 18 ve AD 18 plankarelerinde yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılmıştır (**Çiz. 20, Lev. 34-35**). Burada girişleri batıya açılan yan yana yerleştirilmiş kendi bağımsız duvarları olan tek odalı uzun yapılar söz konusudur. Bunlardan güneydeki 1 no'lu odanın sadece doğudaki arka duvarı ile kuzeydoğu köşesine ait büyük temel taşları açığa çıkarılmıştır. Ayrıca söz konusu bu köşede odanın tabanına ait korunmuş bir kısım da bulunmuştur. Ancak burada taban üzerinde odanın işlevini açıklayabilecek küçük buluntular ele geçirilememiştir.

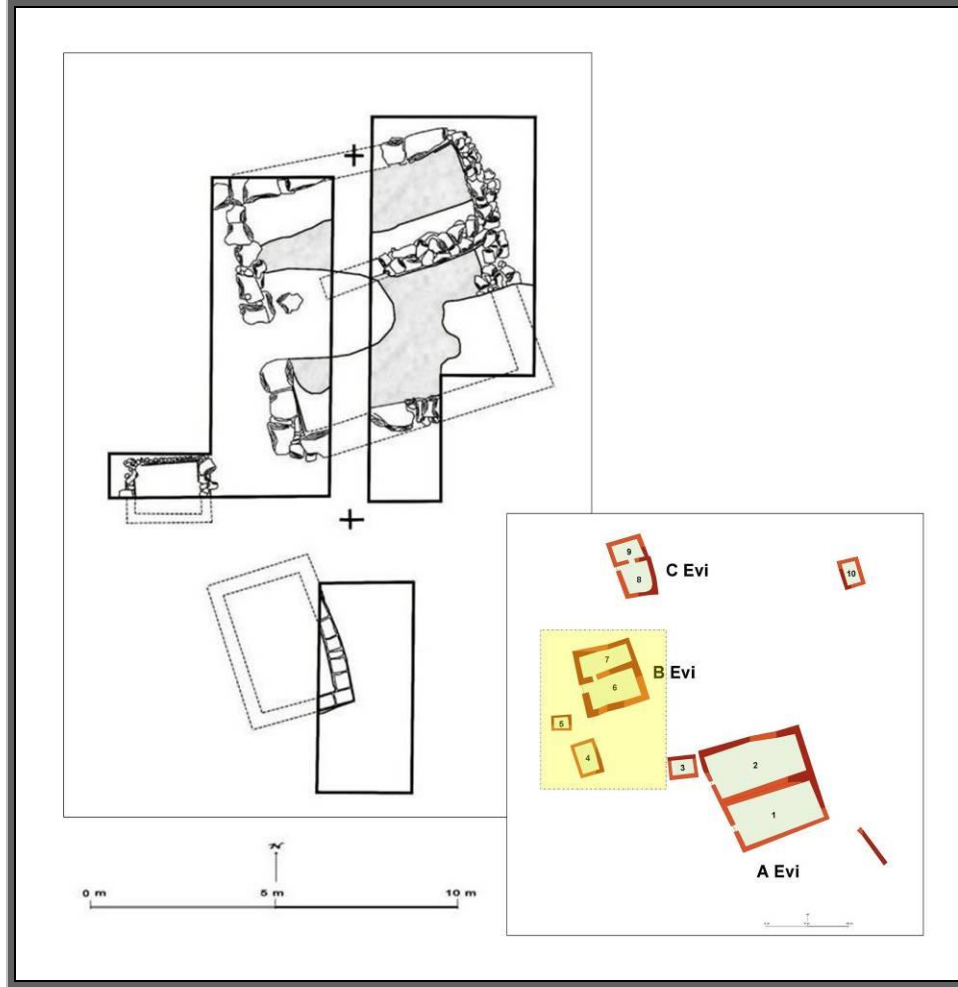
Çizim 20: İTÇ II Dönemi IV A Evresi, A Evi.

Güneydeki oda ise no 2 ile tanımlanmaktadır. Söz konusu odanın arka duvarı ile güneydoğu ve kuzeydoğu köşeleri tamamen açığa çıkarılmıştır (**Lev. 84A**). Ayrıca odanın kuzeybatı köşesine ait büyük temel taşları da ortadaki küçük bir tahribatın dışında bulunmuştur. Dolgusu hakkında bilgi sahibi olmadığımız bu odanın duvarlarının yerleştirilişi düşünüldüğün de batıya açıldığı varsayılmaktadır. Bu odanın hemen batısında ise giriş olabileceğini düşündüğümüz kısmın küçük bir boşluktan sonra hemen dışında no 3 ile tanımladığımız bir silo yer alır. Kuzey duvarı dışında tahrip olan yapı, dikdörtgen şeklinde tümlenmiştir. Bu silonun söz konusu A Evi ile bağlantılı olarak inşa edildiği ve bu evin depolama alanı olarak kullanıldığı düşünülebilir.

A Evi'nin kuzeybatısında bu eve yaklaşık olarak 7.0 m mesafede başka bir bağımsız yapı yer almaktadır. B Evi olarak tanımladığımız iki odalı yapı, bu evrenin en iyi belgenmiş binası durumundadır (**Çiz. 21, Lev. 34-35**). İki odalı olan yapının batıya açılan ana girişi de oldukça açık bir şekilde tespit edilmiştir. Birbirleri arasında geçiş olan iki dikdörtgen odanın yan yana gelmesi ile kareye yakın bir görünüm sergileyen yapının girişi 6 no'lu güney odaya açılmaktadır. Odanın kazılan kısımda odanın tabanı da güneydoğu ve kuzeybatı köşedeki tahribatlar dışında açığa çıkarılmıştır (**Lev. 84B**). Ayrıca duvar üzerindeki iç sıva da yer yer oldukça iyi korunmuştur. Ortadaki bölme duvarının doğusuna yakın şekilde yerleştirilmiş bir açıklık, kuzeydeki 7 no'lu odaya geçişi sağlamaktadır. Ancak buradaki tahribat nedeniyle bu kapının tam genişliği tespit edilememiştir. Kuzey odanın bu evre tabanı da korunabilen bazı kesimlerinde açığa çıkarılmıştır.

Odanın güneybatısında ise muhtemel bu yapı ile alakalı iki dikdörtgen silo bulunmuştur. Bunlardan daha büyük olan güneydeki 4 no'lu silonun 3.0 m uzunluğundaki doğu yarısı açığa çıkarılmış, diğer yarısı ise kazılan alanın batı profiline girmektedir. Söz konusu bu yapı 2.0 m yüksekliğe kadar korunmuş olup 52 cm x 30 cm x 7 cm ebatlarındaki tuğlaları çok açık bir şekilde görülebilmektedir (**Lev. 40A**). Yapının dış yüzeyi sıvalı değildir; iç yüzey ise sıvanmıştır. Bu sebeple

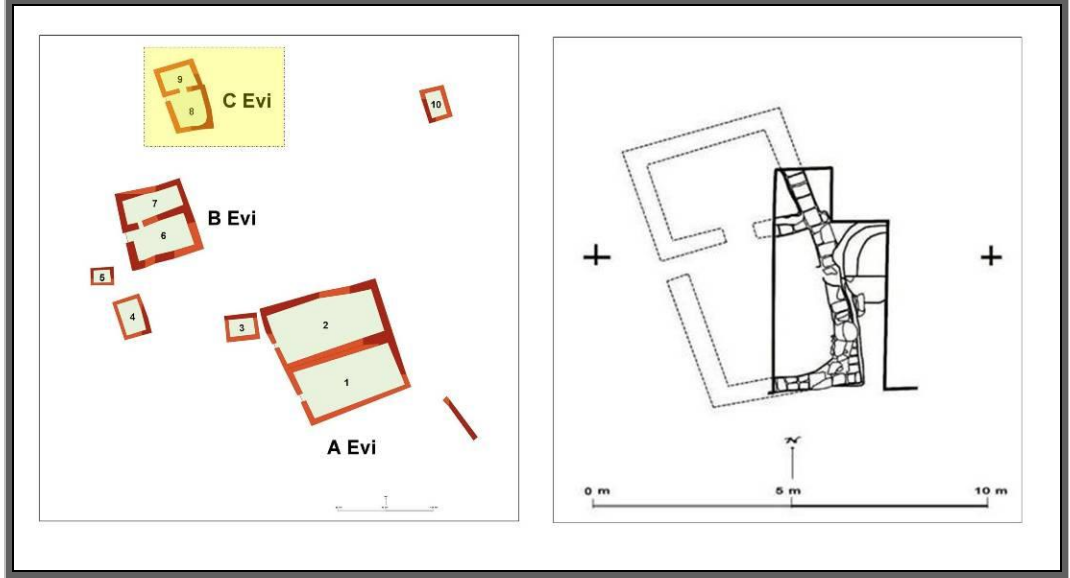
silonun toprağa gömülü şekilde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kuzeydeki daha küçük ebattaki 5 no'lu silo ise yine toprağa oyulmuş şekilde inşa edilmiştir. Ancak bu silonun kenarları içten taşla örülmüştür.

Çizim 21: İTÇ II Dönemi IV A Evresi, B Evi.

B Evi'nin yaklaşık olarak 5 m kuzeyinde başka bir bağımsız ev daha vardır. Yerleşmenin bilinen en kuzeydeki yapısı olan ve C Evi olarak tanımlanan ev de aynı B Evi gibi iki odalıdır (no 8 ve 9). Söz konusu evin sadece doğu duvarının bir kısmı ile güneybatı köşesi gün ışığına çıkarılmıştır (**Çiz. 22**). Kuzeydeki ikinci odanın duvarı ise daha farklı renkli bir kerpiçten daha sonra eklenmiştir (**Lev. 84C**) Yapının

doğu duvarına bitişik durumda bulunan *in situ* bir dikili taş günışığına çıkarılmıştır. Ancak söz konusu bu dikilitaşın evle bağlantısı ya da işlevi henüz bilinmemektedir.

Çizim 22: İTÇ II Dönemi IV A Evresi, C Evi.

Ortadaki bölme duvarı da düşünüldüğünde tipolojik açıdan B Evi'ne çok benzeyen bu yapı, bu doğrultuda tümlenmiştir. Oldukça yoğun tahribatlar nedeniyle odanın dolgusunda karışık malzeme ele geçirilmiştir.

Küllüoba IV A Evresi'nde yukarıda anlatılan mimari bulguların dışında AD 16 plankaresinin kuzeydoğu köşesinde silo olabilecek kerpiç bir duvar yer alır (**Lev. 34-35**). No 10 ile tanımlanan söz konusu duvarın sadece üst yüzeyi açılmıştır. Bunun dışında V 19 ve AE 19 plankarelerinde kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan taş temellerin de bu evreye ait olduğu belirlenmiştir. Ancak gerek tahribatlar gerekse de oldukça dar alanda yapılan çalışmalardan ötürü, söz konusu bu duvarların nasıl bir plan oluşturduğu bilinmemektedir. Ayrıca AB 20 plankaresinde Kompleks II'nin IV B Evresi'ndeki 62 no'lu yapıya ait güneydoğuki silonun güney duvarının hemen üzerinde kırmızı renkli bir kerpiç duvar bulunmuştur. Duvarın çevresindeki bozulmamış dolgudan gelen keramik buluntuları, duvarın IV A Evresi'ne

tarihlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Ancak bu duvarın alt evrelerden yer alan Kompleks II'nin bu evredeki devamı olması, yerleşmedeki diğer mimari kalıntıların geneline bakıldığında olası görünmemektedir.

2.3.4. Erken İTÇ III Dönemi

Kabaca MÖ 2400-2200 tarihleri arasına tarihlenen Erken İTÇ III Dönemi, İTÇ II Dönemi'nin son evresinde mimaride görülen değişimin sonrasındaki yeni düzenin devamının anlaşılması anlamında çok önemli olmasına rağmen, ne yazık ki çok sınırlı mimari özellikler sunmaktadır. Bu sebeple de yerleşim mimarisinin devamlılığı hakkında yorum yapabilmek oldukça zordur. Ancak bölgede ileriki yıllarda Erken İTÇ III Dönemi'nin mimarisini daha iyi yansıtabilecek başka merkezlerin kazılmasıyla oluşacak sonuçlar, bu çalışmadaki boşluğu doldurabilecek nitelikte olacaktır.

Küllüoba'da Erken İTÇ III Dönemi dolgusu, höyüğün orta kesimindeki çukur alanda saptanabilmiştir. Bu alanın İTÇ II Dönemi'nde boş alana denk gelmesi sonucu, moloz birikiminin olmaması sebebiyle, burada bir çukurluk oluşmuştur. Burada katlar kuzeydeki evlerden güneye doğru alçalır ve güneydeki evlerin bulunduğu kısımda tekrar yükselir. Bu durum, İTÇ III Tabakalarının bu kesimde erozyona uğramadan korunmasını sağlamıştır. Dolayısıyla bu alana denk gelen AA 18, AA 19 ve Z 19 açmalarında sağlam bir İTÇ III stratigrafisi ortaya çıkarılmıştır. Burada İTÇ II ve Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi katları arasında gayet belirgin olarak üç evreli bir Erken İTÇ III dolgusu saptanmıştır. Mimari ile bağlantılı olmayan bu tabakalar, birbirlerinden renk ve doku olarak farklı olduğu gibi yer yer küçük çakıl taşlı tabakalarla da ayrılmaktadır; malzeme de bu tabakalara göre itinalı bir şekilde toplanabilmiştir.

Bu döneme ait mimari kalıntılar ise daha doğu kesimde yer alan AC 19, AD 18, AD 19, AE 18 ve AE 19 plankarelerinde zayıf taş temellerden ibarettir. Bunlardan AD 18

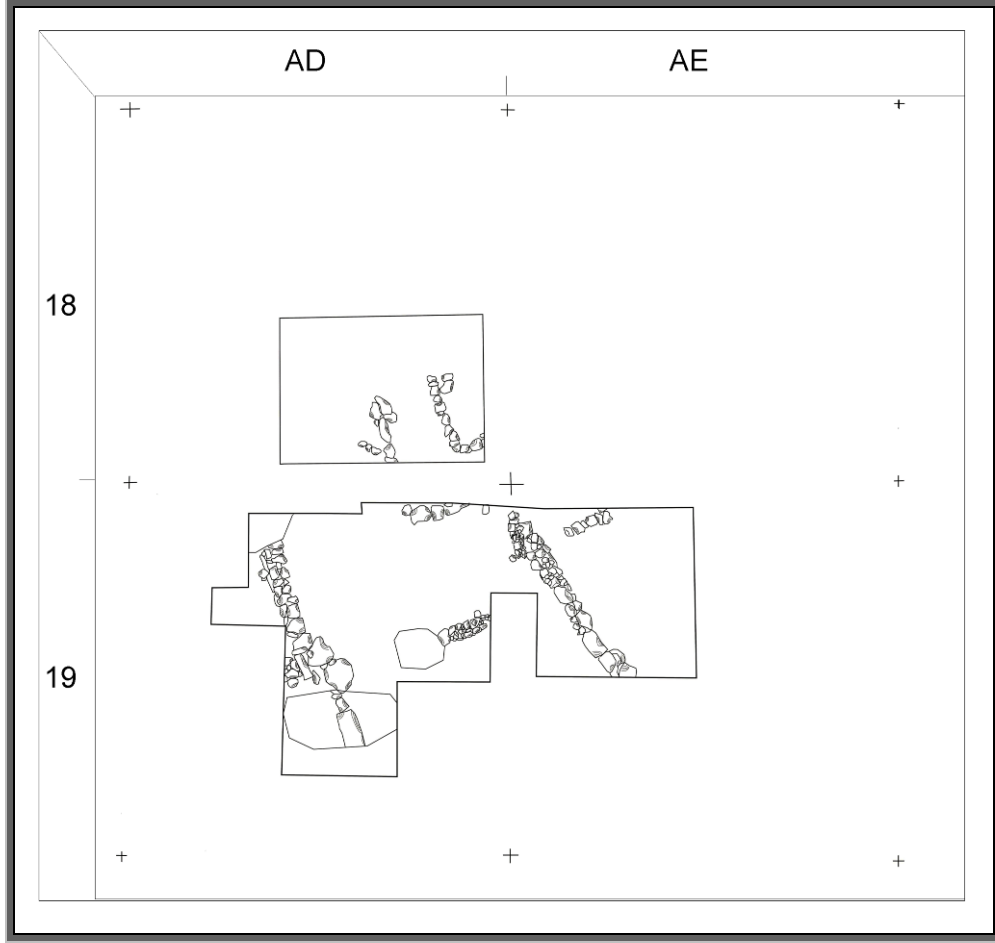
açmasında, çok dar bir alanda ise bu döneme ait üst üste üç mimari evre saptanabilmiştir. Bu alan da İTÇ II Dönemi'nde avlu olarak kullanıldığından dolayı fazla moloz birikmemiştir. Meydana gelen çukurluktan dolayı İTÇ katları derine inmektedir ve bu sebeple de bu kesimde Erken İTÇ III mimari kalıntıları korunabilmiştir. Katlar kuzeydeki evlerden güneye doğru alçalır ve güneydeki evlerin bulunduğu kısımda tekrar yükselir.

Küllüoba Erken İTÇ III Dönemi, 3 ayrı evreyle temsil edilmektedir. Bunlar eskiden yeniye doğru IIIC, IIIB ve III A olarak isimlendirilmiştir.

2.3.4.1. III C Evresi

Çok kısıtlı bilgi sahibi olduğumuz Erken İTÇ III Dönemi'nin en erken evresi, III C olarak tanımlanmaktadır. Bu evredeki mimari kalıntılar AD 18 ve AD/AE 19 plankarelerinde açığa çıkartılmışlardır. Bu evreye ait mimari kalıntılar tam anlamıyla plan vermeyen bir dizi taş temel sırasından oluşur (**Çiz. 23**).

AD 18 plankaresinin güneydoğu köşesinde kuzeybatı güneydoğu yönünde uzanıp plankarenin güneyinde doğuya dönerek söz konusu plankarenin doğu profiline giren tek sıralı taşlardan örülmüş bir duvar parçası bulunmuştur. Bu duvarın batısında söz konusu plankarenin güney profiline giren taş dizisi de bu evreye tarihlendirilmektedir. Bu alanın güneyinde AD/AE 19 plankaresinde ise kuzeybatı güneydoğu yönünde uzanan ve birbirlerine paralel şekilde yerleştirilmiş iki kuvvetli duvar bulunmuştur (**Lev. 85**). Aralarında yaklaşık 6.0 m mesafe bulunan bu duvarlar, burada olası bir yapıya ait olabilir. Bunun dışında bu duvarlara 90° açıyla yerleştirilmiş, güneybatı kuzeydoğu yönünde uzanan üç kısa duvar parçası da dikkat çeker. Söz konusu bu duvarlar da burada yer alması muhtemel yapılar içerisindeki bölme duvarlarını işaret ediyor olabilir.

Çizim 23: Erken İTÇ III Dönemi III C Evresi'ne ait mimari kalıntılar

Ancak genel itibariyle oldukça tahrip olmuş bu kalıntılara bakarak kesin bir yorum yapmak olanaksızdır. Ancak ortaya çıkarılan taş temellerin yönleri ve pozisyonları, bu alanda kuzeybatı güneydoğu yönünde yerleştirilmiş evlerin olabileceğini göstermektedir.

2.3.4.2. III B Evresi

Yerleşmede Erken İTÇ III Dönemi'nin III B olarak tanımlanan orta evresi AD 19, AE 18 ve AE 19 plankarelerinde ele geçirilmiştir. Ancak bu evre birkaç plan vermeyen taş dizisi ile çöp çukurlarından ibarettir. Bu sebeple söz konusu evre mimarisi hakkında yorum yapmak olanaksızdır.

2.3.4.3. III A Evresi

Erken İTÇ III Dönemi'nin son evresi olan III A, AD 18 ve AE 18 plankarelerinde tespit edilmiştir. Ancak burada, AD 18 plankaresinin güneydoğu köşesindeki taban ve her iki plankarede yer alan çöp çukurları dışında mimari öğeye rastlanmaz.

Sonuç olarak Erken İTÇ III Dönemi'nin üç evresinde de dönem mimarlığını anlamamıza yetecek düzeyde yeterli bulgu yoktur. Ancak yukarıda tanıtılan bir kaç duvar parçasına dayanarak bu dönemde dörtgen bağımsız binaların varlığı olası görünmektedir.

3. BATI ANADOLU VE EGE MİMARİSİ

Bu bölümde, daha önce ayrıntılı olarak tanıtılan Küllüoba dışındaki Batı Anadolu ve Ege Dünyası'nın diğer önemli İlk Tunç Çağı merkezleri, 12 ayrı coğrafi bölge içerisinde değerlendirilmiştir. Söz konusu bu bölgeler içerisindeki yerleşmelerin mimarlık kalıntıları ise kronolojik olarak tanıtılmıştır. Bu bölgeler aşağıda sıralanmıştır.

- 1- İç Kuzeybatı Anadolu
- 2- İç Batı Anadolu'nun Orta Kesimi
- 3- Göller Bölgesi
- 4- Batı Anadolu Sahil Kesimi (İzmir Bölgesi ve Yakın Çevresi)
- 5- Troas Bölgesi ve Kuzey Ege Adaları
- 6- Trakya
- 7- Kikladlar ve Skyros Adası
- 8- Girit Adası
- 9- Eğriboz Adası
- 10- Boiotia Bölgesi
- 11- Attika Bölgesi
- 12- Mora Yarımadası

Söz konusu bu bölgeler içerisinde Batı Anadolu ve Yunanistan'ın farklı kronolojilere sahip olduğu bilinmektedir. Burada tüm yerleşmeler Anadolu kronolojisine göre belli bir sıra ve düzen içerisinde verilmiştir. Her iki bölgenin beraber değerlendirdiği bu çalışmada bir karışıklığa meydan vermemek amacıyla Ege Dünyası merkezleri anlatılırken, söz konusu yerleşmelerin Yunanistan kronolojisindeki karşılıkları da belirtilmiştir. Batı Anadolu ile kendi içerisinde de ayrımları olan Ege Dünyası kronolojilerini karşılaştıran bir tablo aşağıda yer almaktadır (**Tab. 2**).

Tarihler	Ege Kronolojisi	Yunan Karası	Kiklad Adaları	Troya	Küllüoba	Tarsus	Anadolu Kronolojisi
2000	OTÇ	OH	EK III (Phylakopi I)	IV	IIE	İTÇ IIIB	Geç İTÇ III (OTÇ'ye Geçiş)
	İTÇ III	EH III					
-	↑ Geç İTÇ II	Geç EHII (Lefkandi I)	EK IIB (Kastri)	IIId	IIIA	↑ İTÇ IIIA	↑ Erken İTÇ III
-				IIg	IIIB		
-				IIc	IIIC		
-							
2500	↑ Erken İTÇ II	EH II	EK II A (Keros-Syros)	IIa-b (?)	IVA	↑ İTÇ II	↑ İTÇ I
-				Geç I	IVG		
-	↑	↑	↑	↑ ↓	↑ ↓	↑ İTÇ I	↑ İTÇ I
-							
3000	İTÇ I	EH I	EK I (Grotta Pelos)				

Tablo 2: Batı Anadolu ve Ege Dünyası karşılaştırmalı kronoloji tablosu

3.1. İç Kuzeybatı Anadolu

İlk Tunç Çağı mimarlığı açısından İç Kuzeybatı Anadolu'da Küllüoba dışında Demircihüyük, Keçiçayırı, Seyitömer yerleşmeleri incelenmiştir. Söz konusu bu bölge içinde yer alan Kütahya-Aizonoi yerleşmesinde, son derece sınırlı bir alanda yapılan kazılarda İTÇ II Dönemi'ne ait podyum üzerine kerpiçten inşa edilmiş bağımsız bir yapı ortaya çıkarılmıştır³⁶. Ayrıca Bursa'nın Orhangazi ilçesinde yer alan Hacılartepe'de yapılan sondajda, İTÇ Dönemi'nin başına tarihlenen iki bina saptanmıştır³⁷. Genel yerleşim dokusu hakkında bilgi edinilemediğinden, bu iki yerleşme inceleme dışında bırakılmıştır.

³⁶ Ina Lochner 2010, "Der Siedlungshügel von Aizonoi in vorrömischer Zeit", *Aizonoi und Anatolien* (Yay. Haz. K. Rheidt), Mainz am Rhein, s. 25 vdd.

³⁷ Emile Eimermann 2004, "Soundings at Early Bronze Age Hacılartepe in the Iznik Region (NW Anatolia)", *Anatolica XXX*, s. 17 vd.

3.1.1. Demircihüyük

Demircihüyük, Anadolu Platosu'ndan Marmara kıyı bölgesine geçişi sağlayan önemli bir doğal ulaşım yolu üzerinde, Eskişehir'in yaklaşık 25 km batısında, eski Bursa-İstanbul karayolunun hemen kenarında ve Söğüt yol ayrımında yer almaktadır³⁸ (**Lev. 1**). Burada iki hafta gibi kısa bir sürede gerçekleştirilen ilk kazılar, 1937 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü adına K. Bittel tarafından yapılmıştır³⁹. İkinci dönem kazıları ise yine K. Bittel'in girişimleri ile başlatılmıştır; ancak bu defa 1975-79 yılları arasında toplam dört sezon süren kazılara M. Korfmann başkanlık etmiştir. Doğa bilimlerinden uzmanların da katıldığı, İç kuzeybatı Anadolu'da yapılan ilk bilimsel kazı olma niteliği taşıyan ikinci dönem Demircihüyük kazılarının, bölgenin İlk Tunç Çağı stratigrafisinin saptanması ve kültürel gelişiminin ortaya konulması bağlamında önemli katkıları olmuştur⁴⁰.

3.1.1.1. İTÇ I-II Dönemleri

İç Kuzeybatı Anadolu'da İTÇ I Dönemi, Küllüoba ve Hacılarteppe'nin dışında Demircihüyük'ten bilinmektedir. Burada İTÇ I Dönemi genel yerleşim planı, bazı ufak değişikliklerle İTÇ II Dönemi sonuna kadar aynen muhafaza edilmiştir. Bu sebeple söz konusu yerleşimde İTÇ I ve İTÇ II Dönemleri birbirinden ayrılmadan bir bütün olarak incelenmiştir.

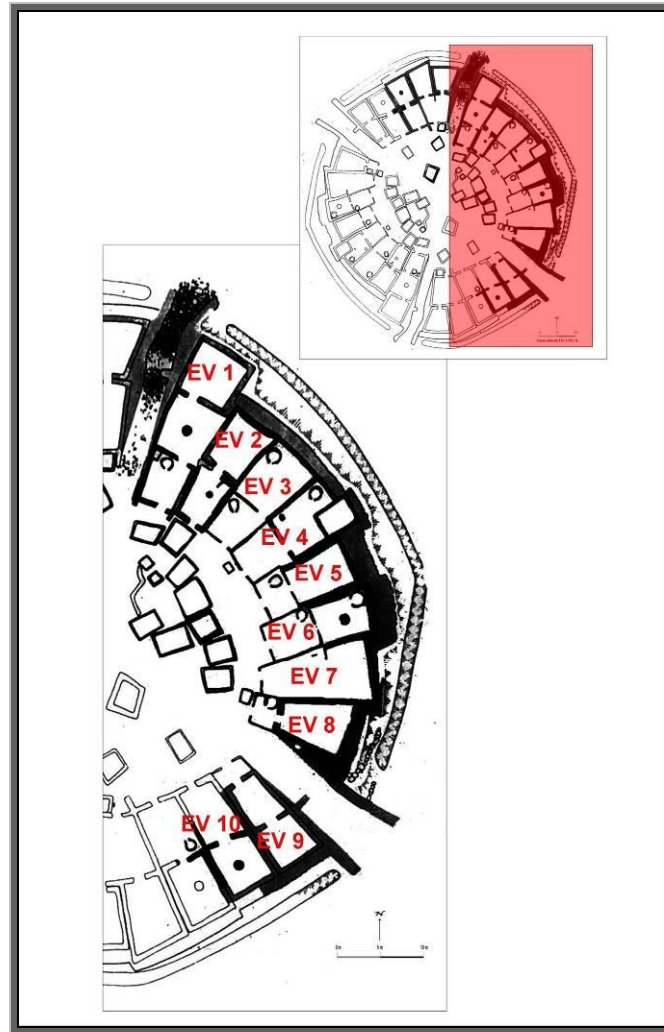
Söz konusu her iki döneme ait toplam 17 yerleşim evresi saptanmış ve bunlar aşağıdan yukarıya doğru büyük harflerle isimlendirilmiştir. En alttaki Neolitik ve Geç Kalkolitik'e denk gelen A ve B Evreleri mimari olarak saptanamadıkları gibi malzemeleri de stratigrafik olarak ele geçirilememiştir. Bu malzeme grupları, İTÇ yerleşmesi dolgusundan ve kerpiç duvarlarından ele geçirilmiştir. Sadece Geç

³⁸ Korfmann 1983, s. 2.

³⁹ Kurt Bittel ve Heinrich Otto 1939, *Demirci-Hüyük, eine vorgeschichtliche Siedlung an der phrygisch-bithynischen Grenze. Bericht über die Ergebnisse der Grabung von 1937*, İstanbul, s. 1-8.

⁴⁰ Korfmann 1983, s. 189-241.

Kalkolitik Çağ'ın sonlarına denk gelen C Evresi çok sınırlı bir alanda stratigrafik olarak kazılabılmıştır. Bu evreden sonra yerleşmede kısa süreli bir kesinti söz konusudur. Bu boşluktan sonraki D yapı katı ise İTÇ'nin başlangıcını simgeler. İTÇ I ve İTÇ II yapı katları eskiden yeniye doğru şöyle sıralanır: D, E₁, E₂, F₁, F₂, F₃, G, H, I, K₁, K₂, L, M, N, O, P ve Q. Bunlardan D-G yapı katları İTÇ I, H-Q yapı katları da İTÇ II Dönemi'ne tarihlenir⁴¹.

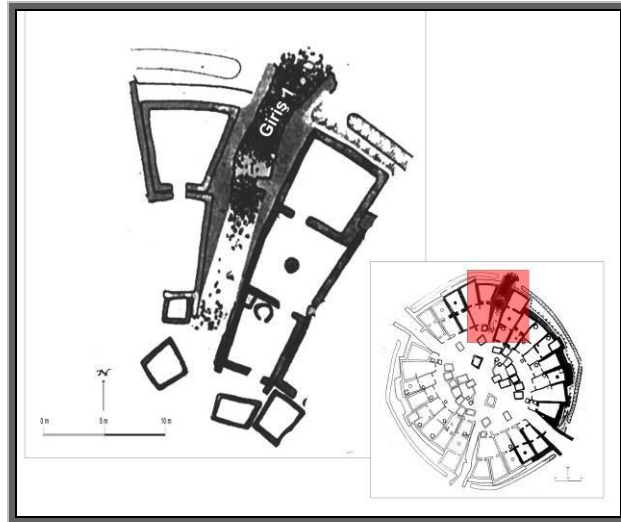

Çizim 24: Demircihüyük İTÇ I ve İTÇ II evleri (Korfmann 1983, Şek. 343'ten düzenlenmiştir).

⁴¹ A.e., s. 25-187.

Demircihüyük'te, İTÇ I Dönemi'nin başlangıcı olan D yapı katından itibaren bir duvarla çevrili olan 70.0 m çapında daire biçimli bir yerleşme söz konusudur⁴² (**Çiz. 24**). Yerleşmenin yaklaşık olarak aşağı yukarı yarısı kazılmış ve diğer yarı ise buna göre tümlenmiştir. Radyal bir yerleşim modeli gösteren yerleşmenin planı, Korfmann tarafından "Anadolu Yerleşim Planı" olarak adlandırılarak, arkeoloji literatürüne geçmiştir⁴³. Söz konusu bu planda trapez şekilli yapılar, dairesel bir şekilde yan yana inşa edilerek, arka duvarları dış kısımda testere dişini andıran savunma duvarını oluşturmaktadır. Söz konusu bu savunma duvarı, F₁ Evresi'nde alt bölümü şevli bir şekilde yapılarak taştan bir surla çevrelenmiştir. Surun dışında ise aynı Küllüoba yerleşmesinde olduğu gibi rampalı bir döşeme surun etkinliğini daha da artırmaktadır.

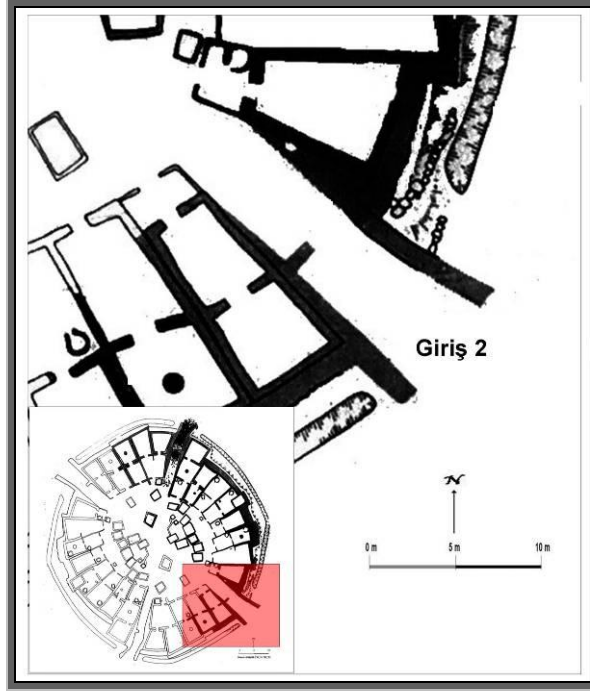
Evlerin ön kısmı ise ortada bulunan avluya açılmaktadır. Müşterek kullanıma sahip gibi görünen avluda her evin erzak depolamak için kullanılan dörtgen planlı ve üzerleri ahşap kapak ile kapatılmış siloları vardır.

Çizim 25: Demircihüyük 1 no'lu giriş
(Korfmann 1983, Şek. 343'ten düzenlenmiştir).

⁴² A.e., s. 190, Şek. 343.

⁴³ A.e., s. 222, Söz konusu Demircihüyük planı, kapsamı değiştirilerek, tezin değerlendirme bölümünde "İç Batı Anadolu Yerleşim Modeli" olarak yeniden adlandırılmıştır.

Çizim 26: Demircihüyük 2 no'lu giriş
(Korfmann 1983, Şek. 343'ten düzenlenmiştir).

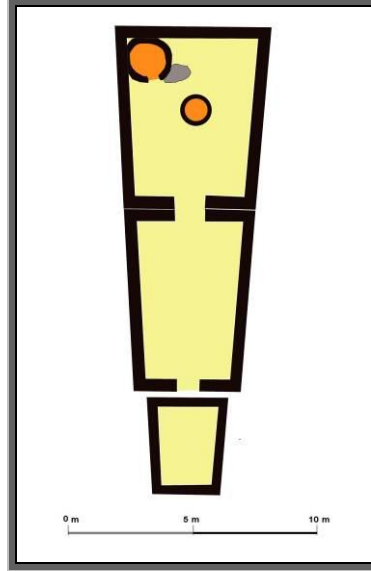
Yerleşmenin kuzeyinde ve güneydoğusunda iki uzun kapı geçidi saptanmıştır. Bunlardan kuzeydeki (Giriş 1) kısmen taş döşeli olup, savunma duvarının dışından başlayan ve iç avluya kadar ulaşan uzun bir koridor şeklindedir (**Çiz. 25**). Güneydoğudaki kapı ise (Giriş 2) büyük oranda tahrip olmuştur. Yerleşmenin hemen hemen tamamen tahrip olmuş olan batı yarısı, doğu tarafın planına göre tümlenmiştir (**Çiz. 26**) ve buna göre yerleşmenin karşılıklı olarak birbirinin aksında dört girişinin olabileceği düşünülmüştür⁴⁴.

Savunma duvarının gerisinde İTÇ I ve İTÇ II Dönemleri'ne ait evlerin bir araya getirilmesi sonucu ortaya çıkarılan plan içerisinde on tane ev yer almaktadır (**Çiz. 24**). Evlerin genişlikleri 3.5 m ile 7.0 m, uzunlukları ise 11.0 ile 19.6 m arasında değişmektedir. Genelde ortak duvarları kullanan dikdörtgen ya da trapez şekilli bu yapılardan bazılarının ise kendi bağımsız duvarları vardır. Arka tarafta düzensiz

⁴⁴ A.e., s. 190, Şek. 343.

çıkıntılar yapan evlerin ön tarafları bir iki istisna dışında hemen hemen aynı hat üzerinde yer alır. Evlerin her biri yaklaşık olarak 50 m²'lik bir alanı kaplamakta olup bunlar çoğunlukla iki odadan oluşur (**Çiz. 27**). Sadece kuzey girişinin doğusunda yer alan ve yaklaşık 21.0 m uzunluğundaki 1 no'lu ev ile güneydeki 9 no'lu ev üç odadan oluşur.

Başlangıçtan beri sağlam temelli olarak inşa edilmiş olan 1 no'lu üç odalı yapının diğer evlerden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Tek katlı ve düz damlı olan yapıların içerisinde, hemen hemen her odanın sol arka köşesinde kubbeli bir fırın ile fırının yakınında içinde kül bulunan çukurlar, bazen de ortada bir ocak yeri bulunmaktadır⁴⁵. Bazı durumlarda fırınların ön odada, ocakların ise ortada değil de kenarlarda görüldüğü durumlar da vardır. Bunların dışında, odaların içinde yatma yerleri oldukları söylenebilecek alanlar dışında iç mimari yapı ögesi yok denecek kadar azdır. Evler arasında dolaşımı sağlayacak yan duvarlar üzerinde kapı geçitlerinin olmayışı, her evin bir aileye ait olabileceği izlenimi vermektedir. Neredeyse her evde bir ocak ve fırının bulunması da bu varsayımı desteklemektedir.

Çizim 27: Standart Demircihyük Evi
(Korfmann 1983, Şek. 352'den yeniden çizilmiştir).

⁴⁵ A.e., s. 220-222.

Önceleri yuvarlak çukurlar halindeki ambarlar, daha sonra dörtgen biçimli yapılmış ve kerpiç duvarlarla çevrilmiştir. Bunların yönleri, önlerinde durdukları ev ile aynı doğrultudadır. Yerleşmenin ortasındaki avluda ise silolar yer alır. Bu silolar da hemen her zaman taban seviyesi altına inşa edilmiş ve üzerlerinde yürünecek şekilde üstleri ahşap kapaklarla kapatılmıştır. Bu ambarlar bazen ev girişlerinin tam önünde bulunmaktadır. Dolayısıyla bunlar, gerisindeki eve ait olmalıdır.

3.1.2. Keçiçayırı

Keçiçayırı, Seyitgazi'nin 22 km kadar güneyinde, doğu Frigya dağlık bölgesinde yer alır (**Lev. 1**). Yerleşme, Bardakçı köyünün 5 km kadar güneybatısında ve etrafı alçak dağlarla çevrili küçük bir ovanın doğu kenarında konumlanmıştır. Burada, Neolitik Dönemin erken evreleri, İlk Tunç Çağı, Roma ve Erken Hristiyanlık Dönemleri temsil edilmektedir. Yerleşme, 2006-2009 yılları arasında 4 sezon boyunca Eskişehir Arkeoloji Müzesi adına, Prof. Dr. Turan Efe'nin bilimsel danışmanlığında kazılmıştır.

Burada kazılar höyük, kuzeybatı tarlaları, teras ve Cıbirada olarak adlandırılan birbirinden uzak dört ayrı alanda yapılmıştır. Ancak çalışmalar özellikle Cıbirada'da yoğunlaştırılmıştır. Burada en altta Erken Neolitik dolgu söz konusudur ve ele geçirilen çanak çömlek, Kuzeybatı Anadolu'da bugüne kadar ortaya çıkarılan en eski grubu oluşturur. Üstte ise tepenin tüm yamaçları boyunca oldukça iyi takip edilebilen ve İTÇ II Dönemi'ne tarihlendirilen bir kale yerleşmesi yer alır. Ayrıca en üstte Erken İTÇ III Dönemi'ne tarihlendirilen yuvarlak bir yapı ortaya çıkarılmıştır.

3.1.2.1. İTÇ II Dönemi

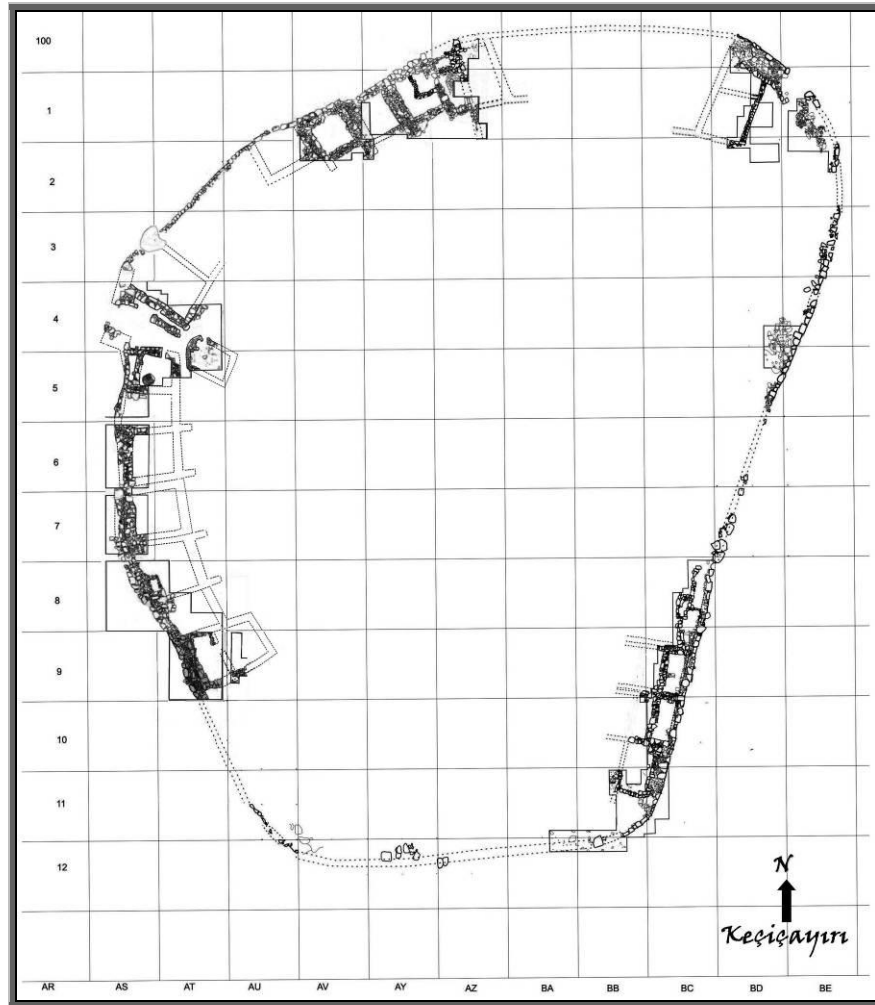
Keçiçayırı'nda Cıbirada'nın en tepesinin batı kesiminde yer yer yüzeyde kaya çıkıntılarının bulunduğu bir düzlük yer almaktadır. İTÇ II Dönemi yerleşmesi de işte bu düzliğe inşa edilmiştir. Yerleşmesinin etrafı kuvvetli bir surla çevrilmiştir;

dolayısıyla burada bir kale yerleşmesi söz konusudur. Sur, tepe üzerindeki düzlüğün yamaçlarını takip edecek şekilde inşa edildiğinden, yerleşme dış konturları itibariyle düzgün bir plan vermemektedir (**Çiz. 28**). Ancak özellikle yerleşmenin kuzeybatı köşesinden de çok iyi anlaşılacağı üzere, surun testere şeklinde ufak çıkıntılar yapması sonucu dönüşler sağlanmaktadır.

Kalenin orta kesimine bakan evler arka kısımlarından sura bitişiktir. Yoğun tarımdan dolayı maalesef kalenin orta kesimindeki düzlük alanda kültür dolgusunun büyük oranda ana kayaya kadar tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Bu durum kalenin ortasında mevcut olan olası avlunun sınırlarının ya da burada olabilecek söz konusu yapıların tam olarak saptanmasını zorlaştırmaktadır. Kalenin güney ve kuzeydoğunda meyil yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla bu iki kesimde karşılıklı iki kapı yer almış olabilir. Ancak tahribatlar sebebiyle olası bu kapılara ait herhangi somut bir delil ele geçirilememiştir. Ancak yerleşmenin kuzeybatısındaki giriş oldukça açık bir şekilde tespit edilmiştir.

Yerleşmenin güneyinde doğu taraftan gelen sur gayet muntazam bir şekilde batıya doğru kıvrılmaktadır. Söz konusu doğu yamaçta evler en az iki sıralı mekânlar içerir. Önde odalar, arkada ise sura bitişik yerleştirilmiş dikdörtgen arka odalar ve olasılıkla silo olarak kullanılmış olan küçük mekânlar yer alır. Evlerin arka duvarları bazen surdan bağımsız olarak inşa edilmiş ve iki duvar arası irili ufaklı taşlarla doldurulmuştur. Dışta her zaman büyük taş bloklar kullanılmıştır. Aralardaki boşluklar ise yine taş kırıkları ile doldurulmuştur. Maalesef en güneyde surun korunmuş olan ve batıya doğru kıvrılan dış taş sırası, batıda yüzeye doğru çıktığından tamamen tahrip olmuştur. Surun dış taş sırası, burada da açık bir şekilde görüldüğü gibi, çoğu zaman direkt ana kaya üzerine değil, bir önceki evrenin dolgusu üzerine oturtulmuştur. Bu kesimde dış sıraya ait üç büyük taş, üst üste yerleştirilmiş olarak bozulmadan günümüze kadar gelebilmiştir. Bu büyük taşlar böylelikle burada yaklaşık olarak 2.0 m'lik bir yükseklik oluşturmaktadır.

Kuzeydoğu uçta ise yukarıda söz edildiği üzere yerleşmenin kapılarından birisi yer alabilir. Ancak burada geniş bir alana yayılan tahribat sebebiyle, kapıya ait herhangi bir somut delil ele geçirilememiştir. Ancak, tahribatın her iki tarafında da kalınlaştığı anlaşılan surun burada bir kapı oluşturması olasılığı yüksektir. Ortada sura dik olarak inşa edilmiş duvar ana kaya üzerine oturmaktadır ve surdan daha önce inşa edilmiştir. Sur ile birlikte de kullanılmaya devam edilip edilmediği kesin olarak anlaşılamamıştır. Tahribatın batısında, sur dört taş sırasından oluşmaktadır. Bunların aralarındaki boşluklar yine taş kırıkları ile doldurulmuştur. Bu kalın duvara iç taraftan birleşen iki odalı bir eve ait planın bir kısmı ortaya çıkarılabildiği (Çiz. 28).

Çizim 28: Keçiçayırı İTÇ II Dönemi Genel Yerleşim Planı.

Yerleşmenin kuzey kesiminde ise sura bitişik şekilde inşa edilmiş odalar ortaya çıkarılmıştır. Yangın geçirmiş olan bu mekânlar oldukça dik meyilli bir yamaca inşa edilmiştir. Surun oturduğu zemin ile iç taraftaki en yüksek zemin arasında en azından 2.0 m yükseklik farkı vardır. Büyük olasılıkla bu evlerin altta meyilli bir tabana sahip bodrum katları vardı. Bunların üzerinde kalenin iç kesimi ile aynı seviyede ahşap tabanlar yer almaktaydı. Temellerin oldukça kalın olması ve oda içinde ele geçirilen buluntuların direkt taban üzerinden değil, dolgu içinden gelmesi, bu olasılığı artırmaktadır. Buradaki evlerin ön kısımlarında sundurmalar yer almaktadır.

Batı yamaçta yapılan çalışmalarla da burada yer alan sur ve gerisindeki yapılar açığa çıkarılmıştır. Yer yer büyük ve düzgün kenarlı taş blokların kullanıldığı sur üzerinde genellikle birbirine bitişik iki duvar inşa edilmiştir. Büyük taşların arası, daha küçük taşlar ve taş kırıkları ile doldurulmuştur. Surun iç tarafında ise, sura arkasını dayayan, kalın duvarlı ve dörtgen planlı odalar yer almaktadır. Bu kesimde ayrıca yerleşmenin batı girişi ortaya çıkarılmıştır.

Burada kuzeye devam eden sur kesilerek 5.0 m'lik bir açıklık yaptıktan sonra tüm yamaç boyunca kuzeydoğuya doğru kıvrılmaktadır. Söz konusu bu açıklığın iki yanında doğuya doğru daralarak uzanan kalın duvarlar girişin kuzey ve güney kanadını oluşturur (**Çiz. 28**). Bu kısımların hemen önündeki durum ise yoğun tahribattan dolayı anlaşılammıştır. Kısıtlı arkeolojik veriler burada, kapının her iki tarafına yerleştirilmiş kulelerin olabileceğini göstermektedir. Güney kanada ait duvar yaklaşık 6.0 m doğuya yönelerek muntazam şekilde sonlanır ve yaklaşık 0.60 m bir kapı aralığından sonra, daha küçük taşlardan oluşan bir duvarla güneye döner. Bu açıklık girişin güney tarafında, içinde fırın bulunan ve bekçi odası olarak kullanılması muhtemel yapının girişini oluşturur. Kuzey kanada ait duvar ise girişi daraltarak güneybatıya doğru 8.0 m devam ettikten sonra kuzeye döner. Ayrıca, kapı aralığının doğu tarafına, bu kuzey duvarı ile arada 0.5 m genişliğinde bir koridor oluşturacak şekilde ikinci bir duvar inşa edilmiştir. Bu duvarla birlikte iyice daralan kapı açıklığı, duvarların sonlandığı doğu kesimde 2.0 m kadardır. Giriş koridorunda

yanmış kerpiç molozunun altında kazılan küllü dolgunun hemen altında doğuya doğru meyille yükselen taban, koridorun ortasında yer alan 3.0 x 2.0 m'lik oval bir tahribatın haricinde, oldukça iyi bir şekilde takip edilebilmiştir. Girişin yaklaşık 3.0 m doğusunda ise çoğunlukla küçük taşlardan inşa edilmiş ve yer yer tahrip olmuş bağımsız bir yapının bir kısmı ortaya çıkarılmıştır (**Çiz. 28**).

Böylelikle Keçiçayırı İTÇ II kalesine ait sur büyük oranda ortaya çıkarılmış, sur ve sura bitişik evlere ait çok önemli bilgiler elde edilmiştir. Özellikle oldukça meyilli bir yamaca inşa edilmiş olan sur, dışta direkt ana kaya üzerine oturtulmamıştır. Temel kaya ile sur arasındaki bu dolgu, düz zemin oluşturmak amacıyla kullanılmış olabileceği gibi deprem gibi doğal afetlerin etkisini azaltıcı bir önlem olarak da oluşturulmuş olabilir. Yerleşim yerinde birbirlerinden bağımsız şekilde incelemeler yapan jeologlar Prof. Dr. E. Altunel ve Yrd. Doç. A. Yalçın'a göre, surun dış yüzünde kullanılan büyük kireçtaşı bloklar, kale çevresindeki tabakalı kireçtaşlarından alınmıştır. Yatay ve dikey çatlaklardan dolayı, bu bloklar kesilmeden çıkarılabilmektedir. İki uzman da taşlarda işlenme izi olmadığını belirtmektedirler.

Keçiçayırı kazılarının bölge ve Batı Anadolu prehistoryasına yaptığı en önemli katkılardan biri, İlk Tunç Çağı'nın gelişen evrelerinde, özellikle bölgeler arası giderek yoğunlaşan ticari ilişkilere paralel olarak Eskişehir Bölgesi'nin dağlık kesimlerinde, kayalıklar üzerinde, kuvvetli surlarla tahkim edilmiş kalelerin inşa edilmiş olduğunun anlaşılmasıdır. Bu kaleler dağlık kesimde mevcut olan çakmak taşı, mermer gibi taşlara ve bakır gibi madenlere ait yatakların işletilmesi ve korunması amacıyla inşa edildiği gibi bölgeler arası seyahat eden tüccarların konaklaması ve yol güzergâhının güvenliğinin sağlanması hususunda da hizmet vermiş olabilir.

3.1.2.2. Erken İTÇ III Dönemi

Yerleşmede İTÇ II surunun iç kesiminde ana kaya üzerine oturtulmuş şekilde yaklaşık 2.5 m çapında ufak taşlardan örülmüş yuvarlak bir yapıya ait temel taşları açığa çıkarılmıştır. Yerleşmede bu bina ve yüzeyde bulunan malzemenin dışında Erken İTÇ III Dönemi'ne ait başka hiçbir bulgu yoktur.

3.1.3. Seyitömer

Yerleşme, Kütahya il merkezinin kuş uçuşu 24-25 km kuzeybatısında; Seyitömer/Seydiömer köyünün kuzeybatısındaki Seyitömer Linyit İşletmesi'nin sınırları içinde bulunmaktadır (**Lev. 1**). Seyitömer Linyit İşletmesi'nin höyüğün yakın çevresinde gerçekleştirdiği linyit üretiminden höyük etkilendiği için; bu işletme tarafından verilen mali bütçe ile 1989 yılından itibaren, ilk yıl N. Aydın (Eskişehir Müzesi); 1990-92 yılları arasında A. Topbaş (Afyon Müzesi); 1993 yılında A. İlaşlı (Afyon Müzesi) yönetiminde kazılmıştır⁴⁶. Çok daha geniş kapsamlı olan son dönem çalışmaları ise 2006 yılından bu yana Dumlupınar Üniversitesi'nden Prof. Dr. Nejat Bilgen başkanlığında sürdürülmektedir⁴⁷. Yerleşmede İTÇ I-II, Erken İTÇ III, Orta Tunç Çağı yanında; Akamenid, Helenistik ve Roma Dönemleri de temsil edilmektedir. Ancak burada İlk Tunç Çağları içerisinde mimari anlamda Erken İTÇ III Dönemi açığa çıkarılmıştır.

3.1.3.1. Erken İTÇ III Dönemi

Seyitömer İTÇ III Yerleşmesi'nde, duvarların yapımında yörede çokça bulunan, marn ve kireç taşı kullanılmıştır. Taş temelleri zaman zaman 1.50 m yüksekliğe

⁴⁶ Sema Çakalgöz 2000, *Seyitömer Höyük Erken Tunç Çağı Mimarisi ve Buluntuları*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

⁴⁷ Nejat Bilgen 2008, "Seyitömer Höyüğü 2006 yılı Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 29/1, Ankara, s. 321.

kadar korunmuş olan duvarların üst kısımlarında, kerpiç kullanımına ait deliller ise kısıtlıdır. Bu sebeple bazı yapıların duvarlarının tamamen taştan inşa edilmiş olmaları olasılık dâhilindedir. Bu taş duvarlar, kalın bir çamur harcı ile sıvanmış, bazen de badanalanmıştır. Yapıların içlerinde ise tavandan düştüğü anlaşılan kerpiç döküntüleri ile ince dallar ve kamış benzeri hafif malzeme kalıntıları ele geçirilmiştir.

Seyitömer Erken İTÇ III yerleşimi ile ilgili olarak höyüğün kuzeydoğu eteğinde sınırlı bir alanda yapılan çalışmalarda, yer yer testere dişi şeklinde çıkıntılar yaparak yerleşmeyi dolanan bir çevre duvarı ve içte bu duvar boyunca sıralanan dörtgen yapılar ortaya çıkarılmıştır. Çevre duvarı üzerinde ayrıca, özenle inşa edilmiş 1.10 m genişliğinde bir kapı yer almaktadır. Kapı girişini kuzeyden sınırlandıran kuvvetli duvar, adeta kule şeklinde dışa doğru bir çıkıntı yapmaktadır. Söz konusu girişe, dikdörtgen şeklinde yapılmış olan bir çıkma ile kule görünümü kazandırılmıştır. Koridor şeklindeki kapı aralığı, yerleşmenin içine doğru 3.0 m kadar girmektedir. Girişin en dışında kuzey kanata ait köşede yer alan taşlar, diğer duvarların yapımında kullanılanlara göre daha büyük boyutta ve daha düzgündür. Geçişin iç kısmında, marndan yapılmış bir söve taşı bulunmaktadır. Dolayısıyla giriş ahşaptan kanatlı bir kapıyla kapatılmış olmalıdır.

Seyitömer’de ilk dönem kazı sonuçlarına göre; İTÇ II Dönemi olarak adlandırılan⁴⁸ ancak İTÇ II Dönemi’nin sonu ile esasen Erken İTÇ III Dönemi’nin başına tarihleyebileceğimiz beş yapı katı, eskiden yeniye doğru, IIa, IIb, IIc, IId ve IIe olarak adlandırılmaktadır⁴⁹.

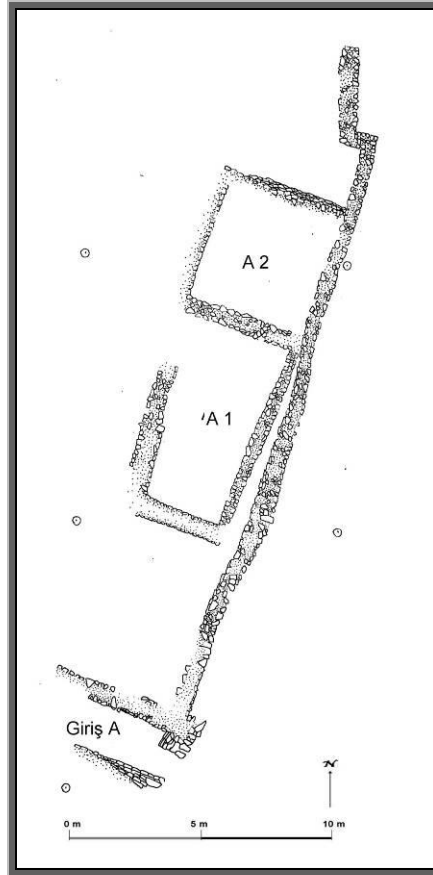
IIa: Bu evrede höyüğün doğu yamacı boyunca, güneyden kuzeye doğru uzanan bir çevre duvarı ve bu duvara dayanan 13.60 x 4.50 m ebatlarında, dikdörtgen planlı ve

⁴⁸ Çakalgöz 2000, s. 11.

⁴⁹ Birinci dönem Seyitömer kazılarında bulunan malzemeyi inceleyen Prof. Dr. Turan Efe’nin görüşleri ve ikinci dönem kazılarında ortaya çıkan sonuçlar, yerleşmede ortaya çıkarılan mimarinin Erken İTÇ III Dönemi’ne tarihlendirmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

muhtemelen iki odalı bir yapı ortaya çıkarılmıştır⁵⁰. A Yapısı olarak tanımlanan bu yapının güneydeki odası A1, kuzeydeki odası ise A2 olarak adlandırılmıştır (**Çiz. 29**).

A1 Odası, 7.10 x 3.60 m ebatlarında dikdörtgen bir odadır. Savunma duvarına paralel inşa edilen bu odanın arka tarafında kendi bağımsız duvarı bulunmaktadır. Ancak bu duvar, savunma duvarına tam olarak yaslanmamış, arada bir miktar boşluk bırakılmıştır. Güneydeki kare planlı A1 Odası 4.60 x 4.50 m ebatlarındadır. Bu odanın kuzey duvarı, kuzeydeki odayla ortak olarak kullanılmıştır. Söz konusu iki yapının da duvar kalınlıkları 40 cm ile 85 cm arasında değişmektedir. Bu evlerin güneyinde, sur üzerinde, yerleşme içine doğru koridor şeklinde bir girinti yapan kapı yer almaktadır (**Çiz. 29**).

Çizim 29: Seyitömer Ila Evresi'ne ait mimari kalıntılar (Çakalgöz 2000, Plan 2).

⁵⁰ Çakalgöz 2000, s. 11 vd.

IIIb: Bu evrede kapı girişi ve çevre duvarı aynı şekliyle kullanılmaya devam etmiştir. Kuvvetli bir yangın geçirdiği anlaşılan bu yapı katında, ikişer odadan oluşan, “B” ve “C” olarak tanımlanan iki ayrı yapı ortaya çıkarılmıştır (**Çiz. 30**). Bunlardan batıdaki bir üst evredeki A1 ve A2 Yapıları’nın devamı niteliğindedir. Ancak bu evrede B1 olarak tanımlanan eski A1 Odası’nın arka duvarı kaldırılmış, böylelikle savunma duvarı odanın arka duvarı olarak kullanılmıştır. B1 Odası, 6.90 x 3.70 m boyutlarında dikdörtgen bir odadır. Odanın batı duvarı boyunca, 50 cm aralıklarla sıralanmış 25-30 cm çaplarında, uzunlukları 75 cm ile 1.10 m arasında değişen dört dikey hatıl, taban üzerine düşmüş şekilde bulunmuştur. Taban, sıkıştırılmış kil ile oluşturulmuş olup hatıl delikleri ise küçük plaka taşlarla oldukça özenli olarak kare şeklinde örülmüştür⁵¹.

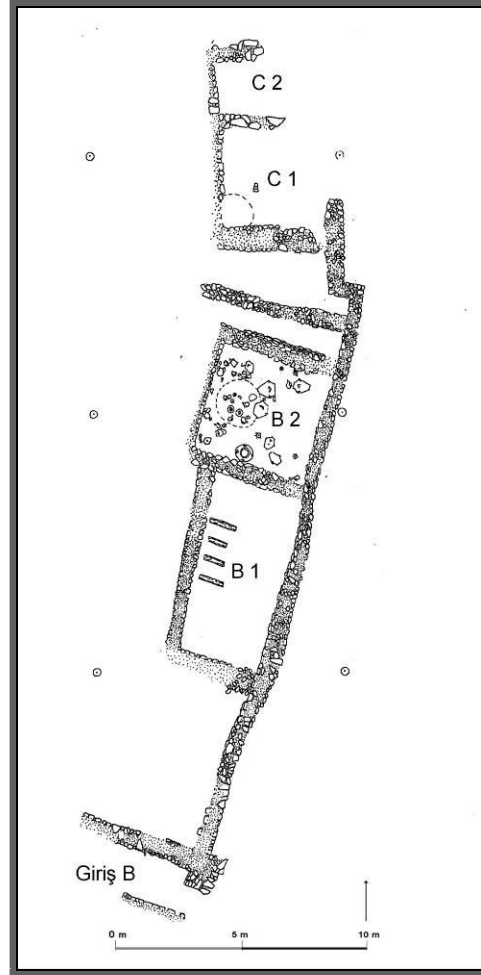
B2 olarak isimlendirilen diğer oda ise plan olarak, 4.20 x 4.40 m ölçüleri ile kareye yakındır. Odanın batı duvarının günümüze kadar ulaşabilen yüksekliği 1.80 m olup söz konusu duvar bu yüksekliğe kadar yassı taşlar kullanılarak oluşturulmuştur. Taşların üzeri ise kalınlığı 10 ila 15 cm arasında değişen balçık ile sıvanmıştır. Odanın batı duvarı boyunca, yaklaşık 50 cm genişliğinde ve 60 cm yüksekliğinde sıkıştırılmış kilden bir seki yer alır. Yapının höyüğün yamacında yer alması sebebiyle, batı duvarı 45°’lik bir eğimle durmaktadır. Bu duvar önünde bulunan seki, duvara destek olarak inşa edilmiş olmalıdır. Yine bu eğimden dolayı, seki üzerinde yer alan keramik ve küçük buluntular etrafa dağılmış şekilde ele geçmiştir⁵². Ayrıca bunların dışında oda içerisinde büyük bir kısmı *in situ* durumda, keramik yapımında kullanılabilecek türden malzeme ve aletler ile çeşitli formlarda 75 adet irili ufaklı çanak çömlek bulunmuştur⁵³. Sekinin önünde ise, 2.65 m çapında, 1.60 m derinliğinde bir fırın yer almaktadır. Söz konusu bu fırının gövdesi, çok küçük boyuttaki plaka taşlarla özenli bir biçimde örülmüş ve sıvanmıştır. Aynı şekilde fırının ağız kısmı da küçük taşlar kullanılarak yükseltilmiş ve özenle sıvanmıştır. Fırının içinde en üst seviyede, çeşitli form ve büyüklüklerde pişmiş toprak kaplar ve

⁵¹ A.e., s. 12.

⁵² A.e., Foto. 9b.

⁵³ A.e., s. 13, Foto. 8, 9, 13.

bunların altından da az pişmiş ağırlıklar çıkarılmıştır. Kazı sırasında, fırının içerisinden sadece çok ince kül çıkması, pişirme sırasında, saman ve talaş benzeri malzemelerin, yakacak olarak kullanılmış olduğunu düşündürmektedir⁵⁴. Ayrıca bu küller, fırının kuzeyine sıralanmış olan büyük boyutlu gaga ağızlı testilerin içinde de tespit edilmiştir. Tüm buluntular göz önüne alınacak olursa; fırının, kap yapımı için kullanıldığı ve içinde bulunduğu B2 Odası'nın ise bir "keramik atölyesi" olarak değerlendirilebileceği anlaşılmaktadır⁵⁵ (Çiz. 30).

Çizim 30: Seyitömer IIb Evresi'ne ait mimari kalıntılar (Çakalgöz 2000, Plan 3).

⁵⁴ A.e., s. 13.

⁵⁵ A.e., s. 13 vd.

Aynı evreye ait olan ve C Yapısı olarak adlandırılan iki odalı yapı, kuzeyde savunma duvarının içeri doğru bir dış yaptıktan sonraki kısmında yer alır. Diğer tüm yapılarda olduğu gibi çevre duvarı boyunca inşa edilen bu yapının doğu yarısı tahrip olduğundan, yapı ile savunma duvarı arasındaki ilişkiyi anlamak mümkün değildir. 8.25 x 4.30 m boyutlarındaki dikdörtgen yapı 55 cm kalınlığındaki bir bölme duvarı ile C1 ve C2 olarak adlandırılan iki odaya ayrılır (**Çiz. 30**). Söz konusu yapının duvarları sıvalı ve badanalı olup, odaların sıkıştırılmış kilden tabanları kısmen ele geçirilmiştir.

Yapının C1 olarak tanımlanan güneydeki odasının batı köşesinde bir fırın bulunmaktadır. Kırık keramik parçaları ile döşeli fırının tabanı kille sıvanmıştır. Yapının duvarlarındaki izlere bakarak, fırının kubbeli olduğunu söyleyebiliriz⁵⁶. Kubbesi kille sıvanmış ufak taşlardan inşa edilen fırının pişmiş topraktan bacasının tavana uzandığı belirtilmiştir⁵⁷. Hemen önünde, bir ezgi taşının bulunduğu fırın, “Yemek Pişirme Fırını” olarak yorumlanmıştır⁵⁸.

Bu evrede ayrıca B ve C Yapıları'nın arasında, savunma duvarına dik olarak batıya doğru uzanan 6.0 m uzunluğunda ve 60 cm kalınlığında bir duvar yer alır. Söz konusu duvar, bu şekilde iki yapıyı birbirinden ayırmaktadır (**Çiz. 30**). Diğer odalarda görülen yangın izleri bu kesimde görülmez.

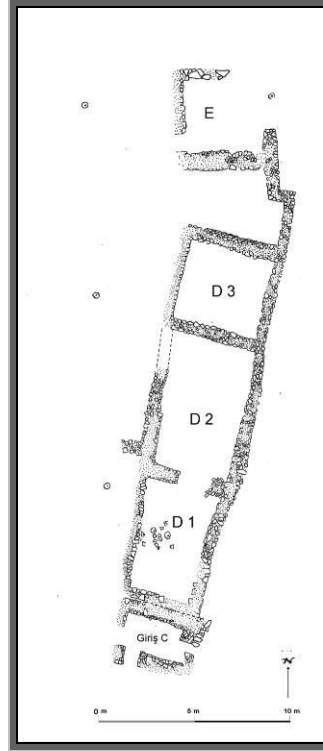
İİc: Bu evrede kapı ve çevresine yeni eklemeler yapılmıştır; bu şekilde daha gelişkin bir kapı planı ortaya çıkmıştır (**Çiz. 31**). Girişin kuzey duvarındaki kalınlaştırılmış kule benzeri çıkıntının karşısındaki güney kanata da benzeri bir çıkıntı inşa edilmiş, böylelikle giriş daha dar ve korunaklı bir duruma gelmiştir. Ayrıca burada giriş koridoru daha bir belirginleşmiştir; yerleşmenin içine doğru açılan bir kapının yanı sıra, muhtemelen giriş odasına götüren diğer bir giriş de güney tarafa açılmıştır.

⁵⁶ A.e., s. 14.

⁵⁷ A.e.

⁵⁸ A.e.

Bir önceki evrede B Yapısı olarak adlandırılan yapının güneyine -başka bir anlatımla giriş kısmına doğru olan boşluğa- yeni bir oda eklenmesiyle, üç odalı yeni bir yapı inşa edilmiştir. Bu evrede D Yapısı olarak tanımlanan bu yapının boyutları yaklaşık olarak 18.0 x 4.5 m'dir (**Çiz. 31**). En güneyde yeni inşa edilen D1 Odası 5.75 x 3.25 m boyutlarındadır. Kuvvetli bir yangın geçirdiği anlaşılan odanın içerisinde çok sayıda tüm kap ve taş alet ele geçirilmiştir. Ayrıca odanın güneyinde, sıkıştırılmış kilden yapılmış taban üzerine yayılmış durumda buğdaylar saptanmıştır. Buğdayların çokluğu ve parçalar halinde yanmış kil toprakların bulunması, bu alanda buğday depolamak için kullanılan bir tahıl ambarının bulunduğunu düşündürmektedir. Fakat aşırı derecede tahrip olduğundan, muhtemel ambarın hatları tam olarak saptanamamıştır⁵⁹. Bu odadan kuzeydeki D2 Odası'na 1.20 m genişliğindeki bir kapı ile ulaşılır. 7.10 x 4.60 m boyutlarındaki uzun odanın duvarları, taş plakalarla örülüp sıvanmıştır.

Çizim 31: Seyitömer IIc Evresi'ne ait mimari kalıntılar (Çakalgöz 2000, Plan 4).

⁵⁹ A.e., Foto. 7b.

Bu yapının en kuzeyindeki oda, D3 olarak tanımlanır. 4.25 x 4.50 m ebatlarında kareye yakın bu odanın taş temelleri üzerinde giriş tespit edilememiştir. Iİb Evresi'nde savunma duvarına dik uzanan ve buradaki yapıları birbirinden ayıran duvarın, bu evrede artık kullanılmadığı anlaşılmıştır. Boş bir alan olarak kullanıldığı anlaşılan bu kesimin hemen kuzeyinde diğer evrelerden devam eden ve bu evrede E Yapısı olarak tanımlanan yapı yer alır (**Çiz. 31**). Diğer evrelerdekinden farklı olarak yapının güneybatı köşesine 0.50 m'lik bir kapı açılmıştır.

Iİd-e: Iİd Evresi olarak adlandırılan evrede, yamaç eğimi nedeniyle mimari tabakalar büyük oranda tahrip olmuştur. Bir önceki evrede ortaya çıkarılan birkaç duvara dayanarak burada F Yapısı olarak adlandırılan iki odalı bir ev ortaya çıkarılmıştır. Doğu yarıları tamamen tahrip olan odaların batı kesiminde kısmen sıkıştırılmış kil tabanlara ulaşılmıştır. Güneyde yer alan ve F2 olarak tanımlanan oda, diğer odalara göre daha özenli yapılmış bir tabana sahiptir ve içerisinde çok sayıda tüm kapların yanında dilgiler, kemik aletler ve bölme duvarı boyunca sıralanmış çok sayıda ağırlık ele geçmiştir⁶⁰. Ağırlıkların yoğunluğu, burada bir dokuma tezgâhı olabileceği fikrini uyandırmışsa da bunu destekleyecek yeterli ipucu ele geçirilememiştir.

Iİe olarak adlandırılan son evrede ise önceki evrelerin yapı duvarlarına benzemeyen, çok ince ve sıvasız bazı duvar kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Plan vermeyen bu kalıntılar fazlasıyla tahrip olmuş durumdadır.

İkinci dönem Seyitömer kazılarında, Erken İTÇ III Dönemi'nin sonuna tarihlenen yerleşim katında, ortada etrafı evlerle çevrili bir avlu yer alır. Avlunun orta kesiminde ise bağımsız ve megaron planlı küçük bir ev ortaya çıkarılmıştır. İçinde yedi kadar riton bulunmuş olması, yapının dini amaçlı kullanılmış olabileceği

⁶⁰ A.e., Foto. 10a.

düşüncesini akla getirmektedir. Ayrıca 2010 yılı kazılarında saray olarak adlandırılan çok odalı büyük bir yapının ortaya çıkarılmaya başlandığı da bildirilmektedir⁶¹.

3.2. İç Batı Anadolu'nun Orta Kesimi

İç Batı Anadolu'nun orta kesiminde Kaklık Mevkii, Beycesultan, Karaoğlan ve Kusura yerleşmeleri incelenmiştir.

3.2.1. Kaklık Mevkii

Kaklık Mevkii, Afyonkarahisar il merkezinin kuzeybatısında yer alan düz bir yerleşme ve yerleşmeyi kısmen tahrip eden mezarlıktan oluşmaktadır (**Lev. 1**); 1983, 1984, 1987 ve 1990 yıllarında Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi adına A. Topbaş yönetiminde kazılmıştır⁶². İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'ne tarihlenen yerleşme, Geç İTÇ II ve Erken İTÇ III Dönemi'ne ait gömüler tarafından ve yüzeye yakın olduğu için de tarım sebebiyle önemli oranda tahrip edilmiştir⁶³.

3.2.1.1. İTÇ'ye Geçiş Dönemi

Kaklık Mevkii'nde 6 ayrı alanda yapılan çalışmalarla İTÇ'ye Geçiş Dönemi mimarisi aydınlatılmaya çalışılmıştır⁶⁴. A'dan F'ye kadar isimlendirilen alanlarda bu döneme ait 0.50 ila 1.50 m arasında değişen kültür dolgusu saptanmıştır. Duvarların

⁶¹ Seyitömer Kazıları 2. dönem çalışmaları henüz ayrıntılı olarak yayınlanmamıştır. Buradaki bilgiler 8-9 Mart 2010 tarihinde Kütahya'da düzenlenen III. Arkeoloji Sempozyumu'nda Kazı Başkanı Prof. Dr. Nejat Bilgen'in "*Seyitömer Kazısı 2009 Yılı Sonuçları*" başlıklı bildirisine ve kendisiyle yapılan karşılıklı görüşmelere dayanmaktadır. Bu vesileyle kendisine verdiği bilgilerden dolayı teşekkürlerimi sunarım.

⁶² Ahmet Topbaş, Turan Efe ve Ahmet İlaslı 1998, "Salvage Excavations of the Afyon Archaeological Museum, Part II: The Settlement of Karaoğlan Mevkii and the Early Bronze Age Cemetery of Kaklık Mevkii", *Anatolia Antiqua* VI, s. 21, Şek. 1.

⁶³ A.e., s. 33-38.

⁶⁴ Turan Efe, Ahmet İlaslı ve Ahmet Topbaş 1995, "Salvage Excavations of the Afyon Archaeological Museum, Part 1: Kaklık Mevkii, A Site Transitional to the Early Bronze Age", *Studia Troica* Band 5, s. 357-399.

sadece ortalama 20 cm'ye kadar korunduğu yerleşmede yapı planları; genellikle dikdörtgendir. Yerleşmede, birbirleriyle ortak duvarları kullanan ve yan yana sıralanan ev grupları söz konusudur⁶⁵. Evlerin girişleri de söz konusu bu avlu ve sokaklara açılır. Genel olarak duvarların dış yüzünün büyük, iç yüzünün ise küçük taşlarla örölmüş olduğunu söyleyebiliriz.

A Alanı'nda iki ayrı evre tespit edilmiştir⁶⁶. Kuzey kesimdeki erken evrenin duvarları alçak seviyededir ve duvarlar diğerleri gibi oldukça basit taş temellerden oluşur (**Çiz. 32**). Burada iki odalı uzun bir yapı megaron planlı olabilir⁶⁷. Bu alanın güney kısmında ise ikinci evrenin duvarları vardır. Burada birbirine bitişik, ortak duvarları olan dikdörtgen yapılar karşımıza çıkar. A Alanı'nın merkezinde ise muhtemelen boş alanda 1.70 m çapında bir fırın ile batı tarafta bir ocak bulunmuştur. Söz konusu ocağın tabanı kırık çanak çömlek parçaları ile döşenmiştir. Çalışılan diğer iki bölgeden B Alanı'nda, tam olarak plan vermeyen birbirine paralel şekilde kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan taş temeller açığa çıkarılırken⁶⁸, C Alanı'nda sınırlı bir kesimde çalışılmıştır ve herhangi bir mimari ize rastlanmamıştır⁶⁹.

Kazılan alanın doğusunda yer alan D Alanı'nda ise birinci evrenin devamı niteliğinde olan mimari kalıntılar ele geçirilmiştir⁷⁰. Güneye doğru devam eden yapı kalıntıları kuzey kesimde dikdörtgen biçiminde bozulmamış bir durumda ortaya çıkarılmıştır (**Çiz. 33**). Ortasında bir avlu olduğu izlenimi veren yerleşmeye ait yapılar, ortak duvarları olan ve birbirine bitişik şekilde yan yana dizilmiş bir görünüm sergiler⁷¹. Bu yapılar içerisinde en iyi koruna gelmiş olanı F 6/7 Alanı'nda ortaya çıkarılan, 7.5 x 3.0 m boyutlarındaki dikdörtgen yapıdır. Söz konusu bu yapının güney duvarına bitişik durumda, taşlarla çevrili, yaklaşık 1.0 m çapında

⁶⁵ A.e., Şek. 3.

⁶⁶ A.e., s. 360.

⁶⁷ A.e., Şek. 4.

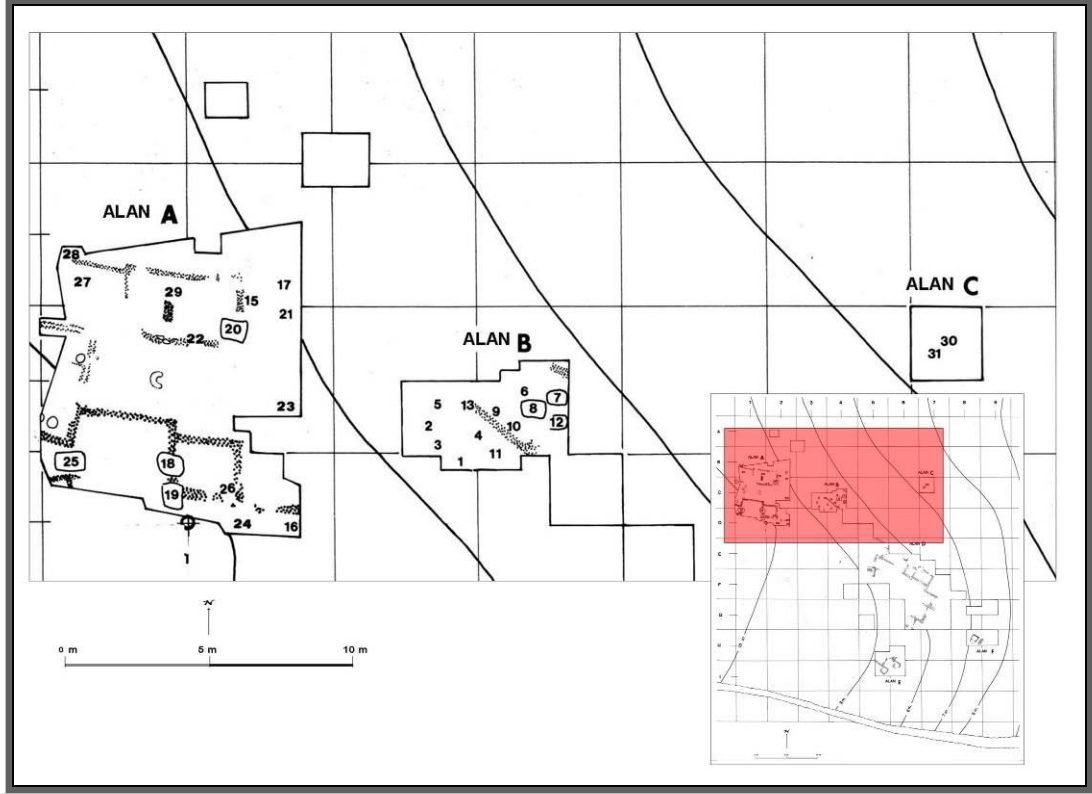
⁶⁸ A.e., Şek. 6.

⁶⁹ A.e., s. 360-362.

⁷⁰ A.e., s. 362.

⁷¹ A.e., Şek. 7.

yuvarlak şekilli bir ocak yer alır. Aynı şekilde, G 6 Alanı'nda da buradaki muhtemel yapının duvarına bitişik durumda, taşlarla çevirili bir ocak daha bulunur.

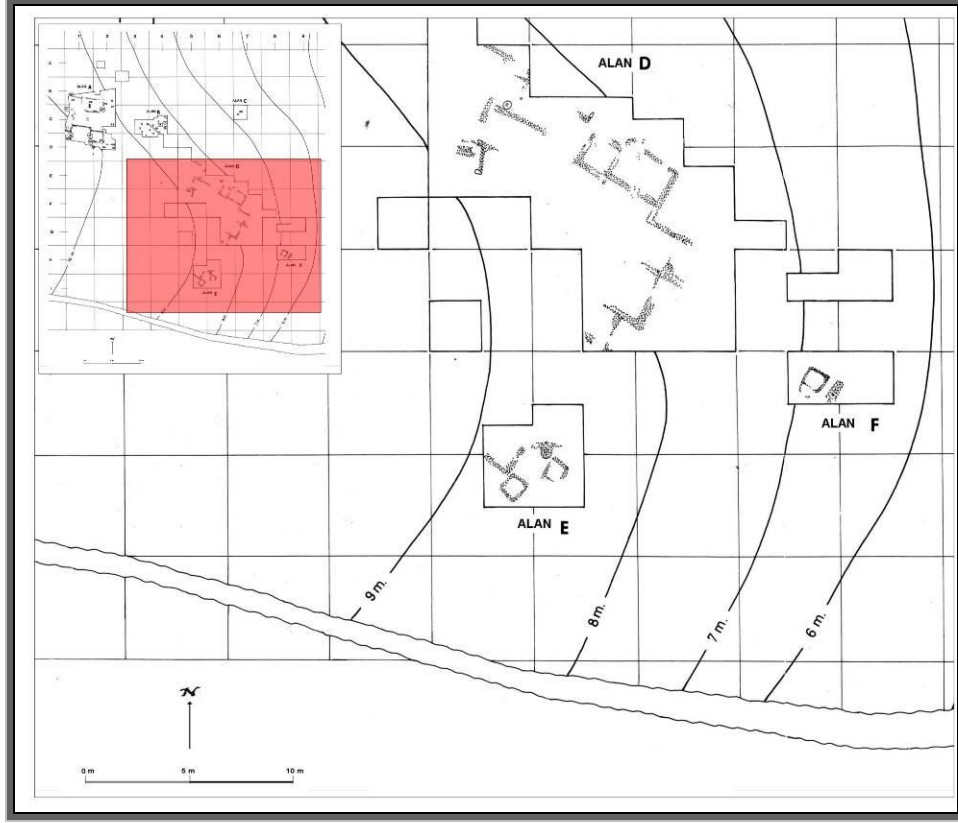

Çizim 32: Kaklık Mevkii A, B ve C Alanları'ndaki mimari kalıntılar
(Efe v.d. 1995, Şek. 3'ten düzenlenmiştir).

Kazılan alanın en güneyindeki E Alanı'nda ise ev olabilecek bir yapı ile bunun çevresinde depo olduğu düşünülen dörtgen planlı iki küçük yapı açığa çıkarılmıştır. Bu yapıların temellerinde küçük taşlar kullanılmıştır ve üst kısımlar kerpiçten inşa edilmiştir. Tabanlar ve duvarlarda kil sıva izlerine rastlanmaktadır. Kaklık Mevkii'nde en doğudaki alan ise F olarak tanımlanmıştır. Burada da E Alanı'ndaki örneklere benzeyen dörtgen planlı bir depo odası bulunmuştur⁷². Bu duvarın dışında ise kuzeydoğu-güneybatı istikametinde uzanan ve yapılarla bağlantısı olmayan bir duvar bulunur. Sınırlı alanda ortaya çıkarılabilen ve kısmen tahrip olmuş olan bu

⁷² A.e., Şek 8.

duvar, diğer yapı duvarlarına göre daha kalındır ve yerleşmeyi çevreleyen sur bedene ait olabilir.

Çizim 33: Kaklık Mevkii D, E ve F Alanları'ndaki mimari kalıntılar
(Efe v.d. 1995, Şek. 3'ten düzenlenmiştir).

3.2.2. Beycesultan

Beycesultan Höyüğü, Denizli il merkezinin kuzeydoğusunda, Çivril ilçesinin yaklaşık 5 km güneybatısındaki Menteşe köyünün yakınında bulunmaktadır⁷³ (Lev. 1). İki konisi olan, 700 x 500 m boyutlarındaki höyüğün batıdaki konisi 25, doğudaki ise 24 m yüksekliğindedir. Yerleşmenin adı ise tepe üzerindeki Osmanlı Dönemi'ne ait Behice Sultan olarak bilinen yatırdan gelmektedir. İlk olarak J. Mellaart

⁷³ Seton Lloyd ve James Mellaart 1962, *Beycesultan I, The Late Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, London, s. 8-9.

tarafından saptanan höyük, 1954-1959 yılları arasında S. Lloyd ve J. Mellaart yönetiminde kazılmıştır. Bu kazılar sonucunda, XIX-VI Evreleri arası İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilmektedir⁷⁴. Yerleşmede, uzun bir aradan sonra, 2007 yılında Doç. Dr. Eşref Abay başkanlığında kazılara tekrar başlanmıştır.

3.2.2.1. İTÇ I Dönemi

Beycesultan'ın XIX, XVIII. ve XVII. tabakaları İTÇ I Dönemi içinde değerlendirilmektedir. Bu dönemde Beycesultan'da mimaride bazı önemli değişiklikler gözlenir. Çok dar bir alanda çalışıldığı için genel yerleşim planı hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Yerleşmenin etrafının, hatıllarla desteklenen 1.25 m kalınlığında bir savunma duvarıyla çevrildiği anlaşılmaktadır. Burada yapı malzemesi olarak tarla taşları kullanılmıştır. Aşağıda, eskiden yeniye doğru, yerleşmenin İTÇ I tabakalarında ortaya çıkarılan mimari kalıntılar özet olarak tanıtılmaktadır.

XIX. Kat: Yerleşmenin bu en erken İTÇ tabakasında, önemli bir yapı kalıntısına rastlanmaz. Plandan da anlaşılacağı gibi bu evredeki en önemli mimari buluntu, temellerinin bir kısmı sağlam olarak ele geçmiş bulunan, olası çevre duvarına ait kalıntılardır⁷⁵. Bu duvarın yönü, yerleşme sınırlarının bu evrede genişlediğini düşündürür. Bu katta, savunma duvarının içinde kalan 45 cm genişliğindeki bir kerpiç duvar haricinde hiçbir kalıntıya rastlanmamıştır⁷⁶.

XVIII. Kat: Bu tabakada da kayda değer bir mimari kalıntı yoktur.

XIX. Kat: Çevre duvarının bu tabakada da kullanılmış olabileceği düşünülmektedir⁷⁷. Bu duvara paralel ve dik olarak yerleştirilmiş bazı duvar parçaları

⁷⁴ A.e., Şek. 2-3.

⁷⁵ A.e., s. 27.

⁷⁶ A.e., s. 28.

⁷⁷ A.e., s. 29.

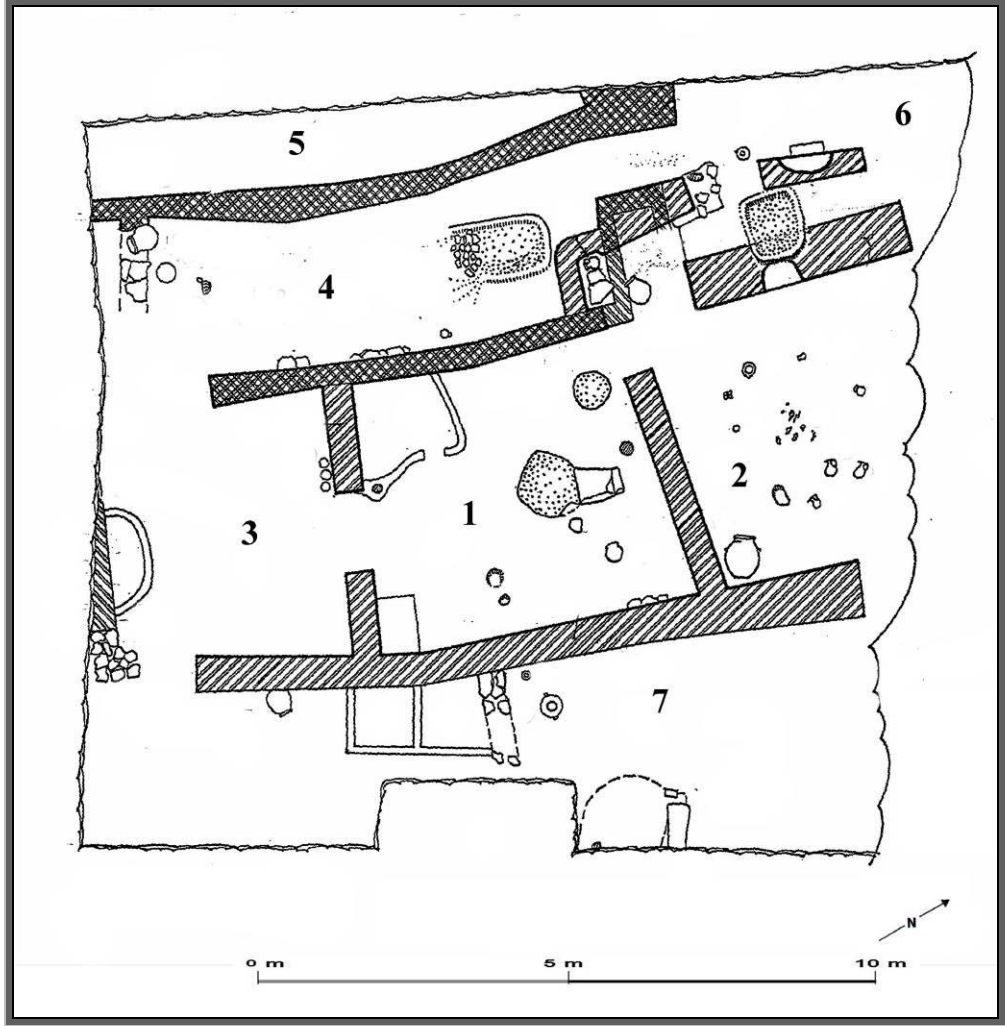
yanında, büyük ihtimalle tahıl depolamak için kullanılmış olan kare silolara rastlanmıştır. Söz konusu duvar parçaları, XVIII.-XVII. Katlar arasına tarihlenen iki adet çömlek içerisinde yer alan çocuk gömüsü tarafından kesilmektedir.

XVII. Kat: İTÇ I Dönemi'nin en son evresini oluşturan bu katta, daha sonraki İTÇ II evrelerinde de karakteristik olan ve S. Lloyd'un tapınak olarak nitelendirdiği uzun evler ilk defa görülür⁷⁸ (Çiz. 34). Bu katta ele geçirilen bu tür bir yapıya önde bir sundurmadan girilir ve geride arka arkaya iki oda yer alır. Öndeki odanın ortasında, özellikle İTÇ II Dönemi evlerine özgü olan ve S. Lloyd tarafından "sunak" olarak adlandırılan bir iç mimari öğeye ait kalıntı ortaya çıkarılmıştır. İki farklı türde kilden yapılmış ve batı tarafı düzgünce sıvanmış olan bu sunak büyük oranda tahrip olmuştur. Bunun yanında ise içi külle dolu bir ocak ile güneybatı köşede bir seki yer alır. Ayrıca kapının kuzey kenarında da kilden bir silo bulunmuştur. Diğer iç mimari öğeler arasında, yine kil ile çevrili tabana oyulmuş bir çukur ile kül çukuru olarak adlandırılan diğer bir çukurdan söz edilebilir. Küllüoba ve Batı Anadolu'daki diğer örnekleri de göz önüne alarak bu kül çukurlarının, içlerine köz konarak kapların içindeki yemekleri pişirmeye ya da sıcak tutmaya yarayan basit ateş çukurları olduğunu söyleyebiliriz.

Ayrıca yapının kuzeydoğu köşesindeki bir açıklıktan, doğu bitişikteki 2 no'lu odaya geçilir. Bu odanın yalnızca bir kısmı korunabilmiştir; arka duvarları ise tahrip olmuştur. Kuzeyde diğer bir odaya geçiş vardır; ancak bu alanın planı net bir şekilde tespit edilememiştir. Ana mekânın güneyinde ise boş bir alan tespit edilmiştir. Her ne kadar elimizde yeterli kanıt bulunmasa da bu alanın bir sokağa ait olabileceği düşünülmektedir⁷⁹.

⁷⁸ A.e.

⁷⁹ A.e., s. 33.

Çizim 34: Beycesultan XVII. Kat'a ait mimari kalıntılar
(Lloyd ve Mellaart 1962, Şek. 9).

3.2.2.2. İTÇ II Dönemi

Beycesultan'da XVI –XIII. Katlar arası İTÇ II Dönemi'ne tarihlenir. İTÇ I Dönemi sonunda ortaya çıkan mimari konsept bu dönemde gelişerek devam eder.

XVI. Kat: İTÇ II Dönemi'nin en erken katı olan XVI. Kat'ta yan yana inşa edilmiş iki yapının da girişleri güney tarafta yer almaktadır⁸⁰ (Çiz. 35). Batıdaki A Yapısı,

⁸⁰ A.e., s. 36.

0.20 m kalınlığındaki ince kerpiç bir bölme duvarı ile ortadan ikiye ayrılmıştır. Duvar üzerinde ayrıca ahşap dikme için bir direk deliği yer almaktadır. Bölme duvarının doğusunda yer alan 1 no'lu odanın ortasında kilden inşa edilmiş ve özenli bir şekilde sıvanmış olan sunak vardır. Odanın güneybatı köşesinde bir silo bulunmaktadır.

1 no'lu odanın ortasında bulunan sunağın biraz kuzeydoğusunda ince kerpiç bir duvar üzerinde yer alan açıklıkla 2 no'lu odaya geçilir⁸¹. Söz konusu odanın ortasında büyük bir fırının kalıntıları bulunur. Kuzey duvarının karşısında ise kilden, çift bölmeli bir silo vardır. Daha büyük olan ve yine yan yana yerleştirilmiş iki silo ise geniş tuğlalar ile örülmüş şekilde, söz konusu bu odanın girişinin hemen önünde, girişin kuzey kenarını oluşturacak şekilde ele geçirilmiştir. Batıdaki Yapı B ile ortak olan duvarın batı belli mesafelerle yerleştirilmiş ahşap direk delikleri ele geçirilmiştir⁸².

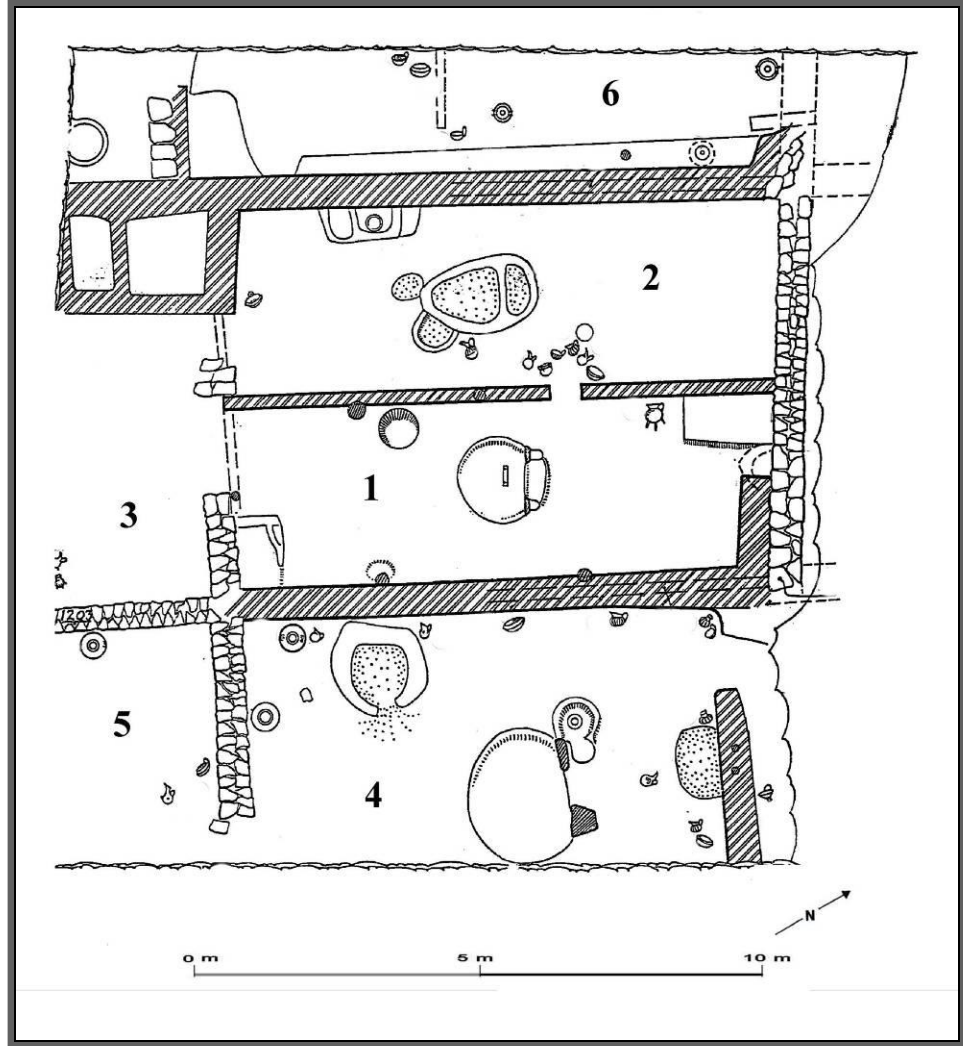
A Yapısı'nın kuzeyinde yer alan, iki odalı başka bir uzun ev de kısmen kazılmıştır (**Çiz. 35**). 6 no'lu bu odanın güney duvarı boyunca uzanan kilden bir platform yer almaktadır. Söz konusu odanın güneybatı köşesinde ise uyuma platformu olarak adlandırılan kilden bir yükselti vardır⁸³.

A Yapısı'nın güneyinde 4 no'lu oda ile tanımlanan ve B Yapısı olarak adlandırılan başka bir yapı daha vardır. Güney yarısı kazılmayan bu yapının ortasında tahrip olmuş bir sunak yer alır. Odanın arka tarafında bir ocak ile kuzeybatı köşesine yakın şekilde konumlandırılmış bir fırın açığa çıkarılmıştır. Herhangi bir iç mimari öğeye rastlanmayan, batıdaki 5. no'lu oda içinde ise birkaç adet tüm kap ele geçirilmiştir.

⁸¹ A.e.

⁸² A.e., s. 38.

⁸³ Lloyd ve Mellaart 1962, s. 38.

Çizim 35: Beycesultan XVI. Kat'a ait mimari kalıntılar
(Lloyd ve Mellaart 1962, Şek. 10).

XV. Kat: Bu evrede mimari daha gelişkin özellikler gösterir⁸⁴. Burada da yine yan yana inşa edilmiş uzun evler söz konusudur. Bu defa, yapıların kendi bağımsız duvarları vardır (Çiz. 36).

A Yapısı'nın duvarları yaklaşık 55 cm kalınlığında kerpiç tuğlalardan örülmüş ve ahşap dikmelerle desteklenmiştir. Odanın doğu duvarında görülen 75 cm genişliğindeki kapı ise geride S. Lloyd tarafından "rahip odası" olarak adlandırılan

⁸⁴ A.e., s. 40.

mekâna açılır⁸⁵. Yapının ön bölme duvarına 5.0 m, arka bölme duvarına ise 2.5 m, uzaklıktaki sunak, odanın uzun aksı üzerindedir. Sunak 70 x 15 cm ve 65 x 15 cm boyutlarında olmak üzere çift stel içerir. Steller 0.42 m arayla ve birbirlerine hafif bir açıyla yerleştirilmiş olup, 47 x 80 cm ölçülerindeki kerpiç tuğlalardan yapılmıştır. Stellerin ön ve yan kesimleri en az üç kat kerpiçle sıvanmış ve son işlem olarak da sulandırılmış mavimsi renkte bir kille kaplanmış olmalıdır. Sadece 50 ila ve 70 cm yüksekliğinde korunagelmış olan stellerin üst kısımlarının ne şekilde bitirildiği konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Her birinin içine büyük çömler yerleştirildiği kil kaideler, bu stelleri arkadan desteklemektedir. Bu çömlere hediyelerin bırakıldığı düşünülmektedir⁸⁶. Stellerin yaklaşık 1.5 m kadar arkasında ahşap direk deliklerine rastlanmıştır. S. Lloyd, dini ayinler sırasında, ahşap direk yardımıyla, odanın arka kısmının bir perdeyle kapatıldığını ileri sürmektedir⁸⁷. Ancak bunların çatıyı desteklemek için duvarların kenarlarına yerleştirilen dikmeler olması ihtimali daha fazladır.

Mekân içerisinde, sunağın 1.0 m batısında, 50 cm çapında kilden bir yükselti vardır. Ayrıca sunağın arkasında oldukça ilginç bir platform yer alır. Bu platform 75 x 40 cm boyutlarında ve 20 cm yüksekliğinde kilden yapılmıştır. Bunun üzerinde yer alan bir kanal, döşeme içinde bulunan, içi sıvalı yuvarlak bir çukur ile bağlantılıdır. Bu yapının tamamen küçük kurban sunuları için tasarlanmış olduğu ve kurban kanının, sıvalı çukura akıtılmış olduğu tahmin edilmektedir⁸⁸. Ayrıca odanın kuzeybatı köşesinde iki büyük çömlek ve güneybatıda kare şeklinde bir silo vardır.

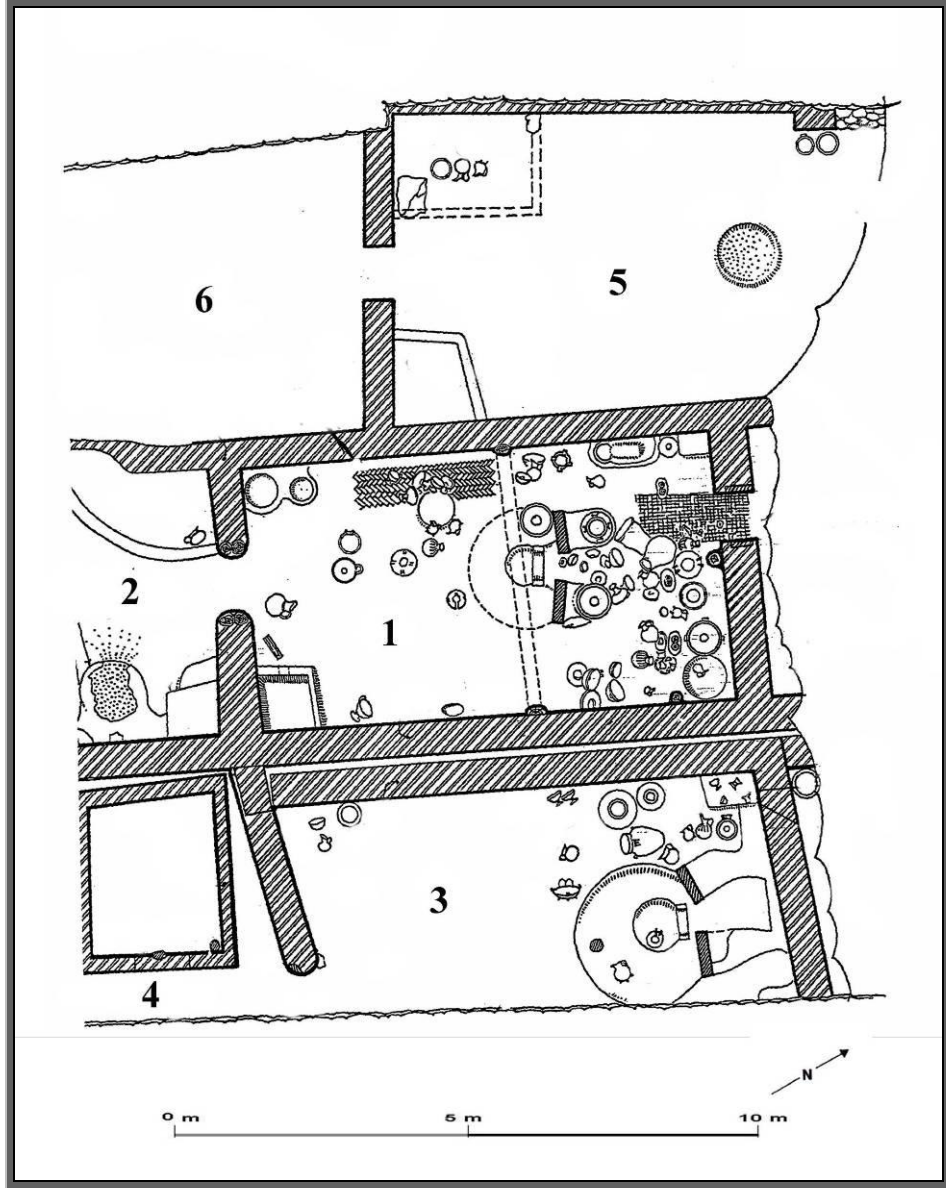
A Yapısı'nın bir yangınla hasar gördüğü tartışmasız bir gerçektir. Kil döşeme ve odadaki buluntular, kalınlığı 50 cm'den daha fazla yanık bir dolgunun altında tespit edilebilmiştir. Mekânın batısındaki 2 no'lu odanın kuzey kısmındaki yarım daire şeklinde inşa edilmiş silonun bitişiğinde ise çift kubbeli bir fırın yer alır.

⁸⁵ A.e.

⁸⁶ A.e.

⁸⁷ A.e., s. 41.

⁸⁸ A.e., s. 43.

Çizim 36: Beycesultan XV. Kat'a ait mimari kalıntılar
(Lloyd ve Mellaart 1962, Şek. 13).

Bu katta güneyde yer alan 3 no'lu oda ise B Yapısı olarak adlandırılmıştır⁸⁹. Bu oda A Yapısı'na ya da hafırların tabiriyle A Tapınağı'na göre bazı farklılıklar içerir. Sunağı oluşturan ikiz steller doğu duvarına 1.30 m uzaklıkta yer almakta olup, A Yapısı'nın stellerine göre daha az korunmuştur. Ayrıca stellerin arkasında yer alan

⁸⁹ A.e., s. 45.

alçak, kil kaidelerin şekillerini saptamak burada daha zordur. Yapının arka tarafı kapalıdır; dolayısıyla, burada hafirlerin rahip odası dediği bir arka oda yer almamaktadır⁹⁰.

B Yapısı'nın batısındaki 2 no'lu oda ile tanımlanan ön odada ise 2.10 x 2.20 m ebatlarında büyük bir silo yer alır. Güney duvarının karşısındaki iki ahşap dikme, silonun 80 cm genişliğindeki kapısıyla bağlantılı olmalıdır⁹¹.

XIV. Kat: Bu evrede A ve B olarak isimlendirilen iki ayrı yapı karşımıza çıkmaktadır (**Çiz. 37**). Ancak yapılar burada ilk kez yan yana inşa edilmemiş olup iki yapının arasına, ortak duvarlar üzerindeki girişlerle birbirleri ile bağlantılı, arka arkaya odalar yerleştirilmiştir (4. 5. ve 6. odalar).

Bunlardan B Yapısı olarak tanımlanan oda, diğerlerine göre daha önemli olarak nitelenir⁹². Bu yapının uzunluğu hemen hemen 8.0 m kadardır; genişlik ise sunağın odanın kuzey ve güney duvarlarının tam ortasında olduğu farz edilirse, 5.0 m'den daha fazla olmalıdır. Bu yüzden ki, odanın güney ucundaki giriş, sunağın aksı üzerinde yer alır. Girişin her iki tarafında da yerden 11-15 cm yükselen kil eşik bulunur. Sunak her zamanki gibi ikiz stellerden oluşur. Her iki stelin de arkasında 40 cm genişliğinde dikdörtgen kil kaideler vardır. Bunların üst yüzeylerinde 20 cm derinliğinde, dikdörtgen şekilde, içleri sıvalı çukurlar yer alır. S. Lloyd, güney stelin arkasındaki kaidenin, sıvı haldeki sunuları koymak için kullanılmış olabileceğini ileri sürer⁹³. Bu görüşe göre, 80 cm çapındaki bir kanalla, bu bağışlar havuzun üstünden kuzeye doğru akardı. Bu yapıda da odanın doğu kısmının, sunağın arka tarafındaki ahşap dikme sırasıyla perdelenmiş olduğu varsayılsa da bunların sadece tavanı desteklemek amacıyla kullanıldığını da düşünmek gerekir. Özellikle de dikmelerin sunağın arkasındaki hizalarının farklı olması bu görüşümüzü

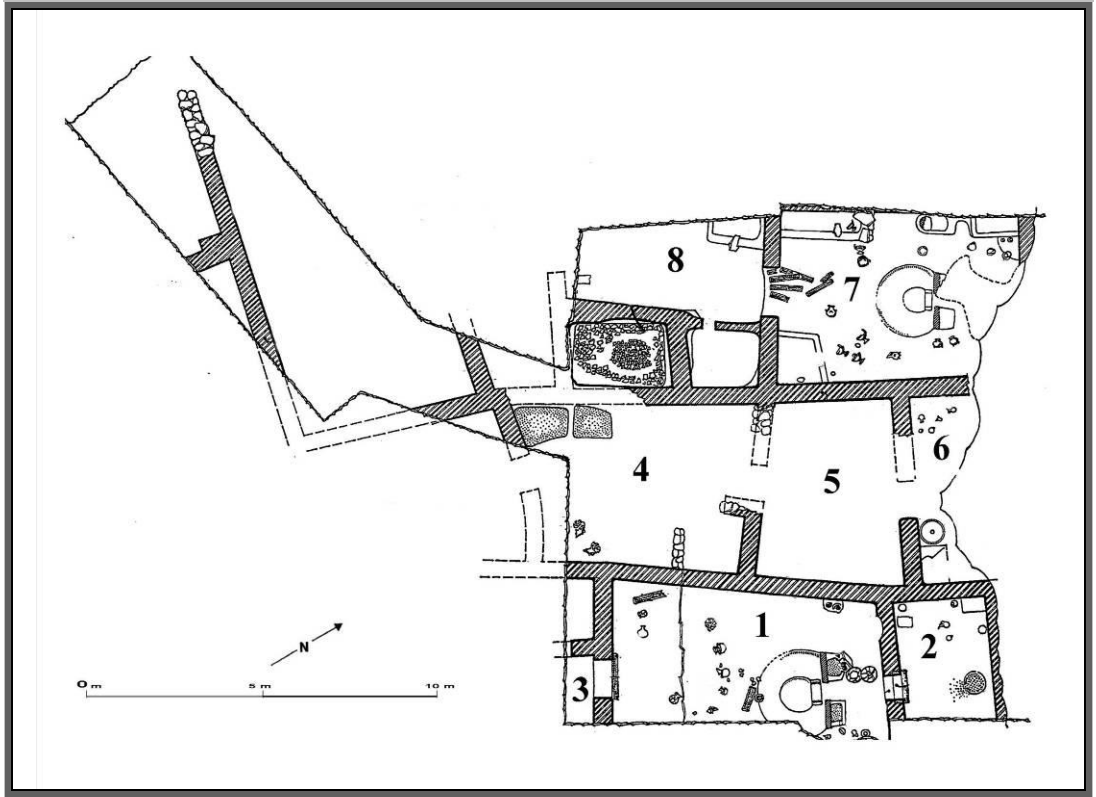
⁹⁰ A.e., s. 46.

⁹¹ A.e.

⁹² A.e., s. 49.

⁹³ A.e., s. 50.

desteklemektedir. Ayrıca dikmelerin saz ya da hasır gibi maddeler de kullanarak çeşitli eşyaların bu dikmelere asılmış olması ihtimal de vardır. B Yapısı'nın arkasındaki rahip odası olarak yorumlanan oda, genişliği 2.60 m'yi geçmeyen küçük bir mekân niteliği taşır. Bu odada kül dolu bir ocak ve kuzeydoğu köşesinde kilden bir platform açığa çıkarılmıştır. Yapının diğer tarafında, başka bir deyişle batısında ise başka bir mekânın çok küçük bir kısmı kazılabılmıştır.

Çizim 37: Beycesultan XIV. Kat'a ait mimari kalıntılar
(Lloyd ve Mellaart 1962, Şek. 17).

Yukarı da sözünü ettiğimiz iki yapıyı birbirinden ayıran 4, 5 ve 6 no'lu odalar, kazılan alanın ortasında yer alır. 4 no'lu odanın kuzeybatı köşesine açılmış iki tane silo vardır. Ayrıca bu odanın güneybatı köşesinde kilden bir platform bulunmaktadır. İçinde hiçbir buluntuya rastlanılmamasından dolayı, ortadaki 5 no ile tanımlanan Oda'nın işlevi hakkında somut bir şey söylemek mümkün değildir. Kuzey kesimde

ise güneydoğu köşesi hariç, büyük oranda tamamı kazılan 7 no'lu oda, A Yapısı olarak tanımlanmıştır. Sunağın, yeterli buluntu ele geçirilememesine rağmen, B Yapısı sunağı ile nerdeyse her detayda benzeştiği düşünülür. Fakat burada, sunağın önünde sıvalı ahşap dikme delikleri görülmez. Aynı zamanda burada XV. Tabaka'daki A Yapısı'nda olduğu gibi hafirlerin kanlı sunak adını verdikleri mimari bir öge bulunmaktadır⁹⁴. Söz konusu bu sunak kuzey duvarının karşısında ve stellerle aynı hizada yapılmıştır. Bu yapının yanında küçük bir silo vardır. Ayrıca kuzeybatı ve güneybatı köşelerde söz konusu bu silodan daha geniş iki silo daha bulunmuştur. Bu siloların tahıl depolamak için kullanıldığı düşünülmektedir⁹⁵. Batıdaki 8 no'lu oda da ise kazılan her üç köşede de silolar açığa çıkarılmıştır.

XIII. Kat: Bu katta yapıların yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Sunaklar ve steller ele geçirilemediği için, S. Lloyd bu evre yapıları için “tapınak” tanımlaması yapmaktan kaçınmıştır⁹⁶. Ele geçirilen mimari plan üç sıra halinde dizilmiş olan odalardan oluşur. Orta bölüme ait 7.0 x 5.0 m ebatlarındaki salonda (4 no'lu oda), bir fırın ve fırının arkasında pişirme kapları için bir yer bulunur; ancak burada tavanı desteklemek için kullanılan ahşap dikmelere ait direk delikleri bulunamamıştır.

Kuzey bölümdeki 1 no'lu Oda'da çok sayıda çanak çömlek bulunmuştur; 2 no'lu diğer odanın güney duvarı karşısında da bir fırın yer alır. Güney bölümdeki odalar ise parça parça kazılmıştır. Burada bulunan odalardan 6 no'lu oda içerisinde iki bölmeli bir silo ele geçirilmiştir⁹⁷. XIIIa Katı'nda yapıların terk edildiği anlaşılmaktadır. Yerleşmenin düzlendiği belli olan bu süreçte mimari kalıntı ele geçmemiştir.

⁹⁴ A.e., s. 53.

⁹⁵ A.e.

⁹⁶ A.e., s. 56.

⁹⁷ A.e.

3.2.2.3. Erken İTÇ III Dönemi

Beycesultan'da XII-VI. Katlar Erken İTÇ III dönemine tarihlenir⁹⁸.

XII-XI. Katlar: Bu tabakalara ait mimari kalıntılar çok da iyi korunmamış durumda “S” açmasının güneydoğu kesiminde ele geçirilmiştir. XIIIa'daki yıkımdan sonra yerleşmenin bu kesimdeki dış sınırı batıya kaymış olmalıdır; çünkü daha önceki tabakalara ait mimarinin ele geçtiği “SX” açmasında X. Kat duvarları, XIII. Kat kalıntılarının üzerine inşa edilmiştir⁹⁹. Bu iki evreye ait duvar kalıntıları, taş temelli olup herhangi bir plan ortaya koymamaktadır¹⁰⁰.

X-VIII. Katlar: Bu katların “S” ve “SX” açmalarında ortaya çıkarılan mimari kalıntılar, yan yana inşa edilmiş ve girişleri güneybatıya dönük biçimde tasarlanmış, güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu üç uzun-eve aittir. Megaron A, B ve C olarak adlandırılan yapılardan B ve C, X. Kat'ta; A Megaronu ise IX. Kat'ta inşa edilmiştir (Çiz. 37).

Buradaki her üç megaronun da ana salonları yaklaşık 5.0 x 10.0 m büyüklüğündedir. A Megaronu'na ait sundurmanın büyük bir kısmı ele geçmiştir. A Megaronu'na bitişik olan yan duvar içeriye doğru girinti yaptığı için, B Megaronu'nun sundurması daraltılmıştır. C Megaronu'nun sundurması ise bu yapılara göre tümlenmiştir. Bu yapının arka tarafında, yan duvarlar bir miktar ileriye doğru uzatılmış ve bu şekilde yapının arkasında bir çeşit sundurma oluşturulmuştur¹⁰¹. Yapılardaki iç mimari öğeler birtakım ortak özellikler içermektedir: A ve B Yapıları'nın kuzeybatı duvarları boyunca tabandan 30 cm yükseklikte kil sekiler yer alır; girişin hemen sağında, güneybatı köşelerde ise 1.25 x 1.25 m genişliğinde birer kil platform bulunmaktadır. Beycesultan'da bu tür iç mimari öğeler Son Tunç Çağı'nın sonlarına

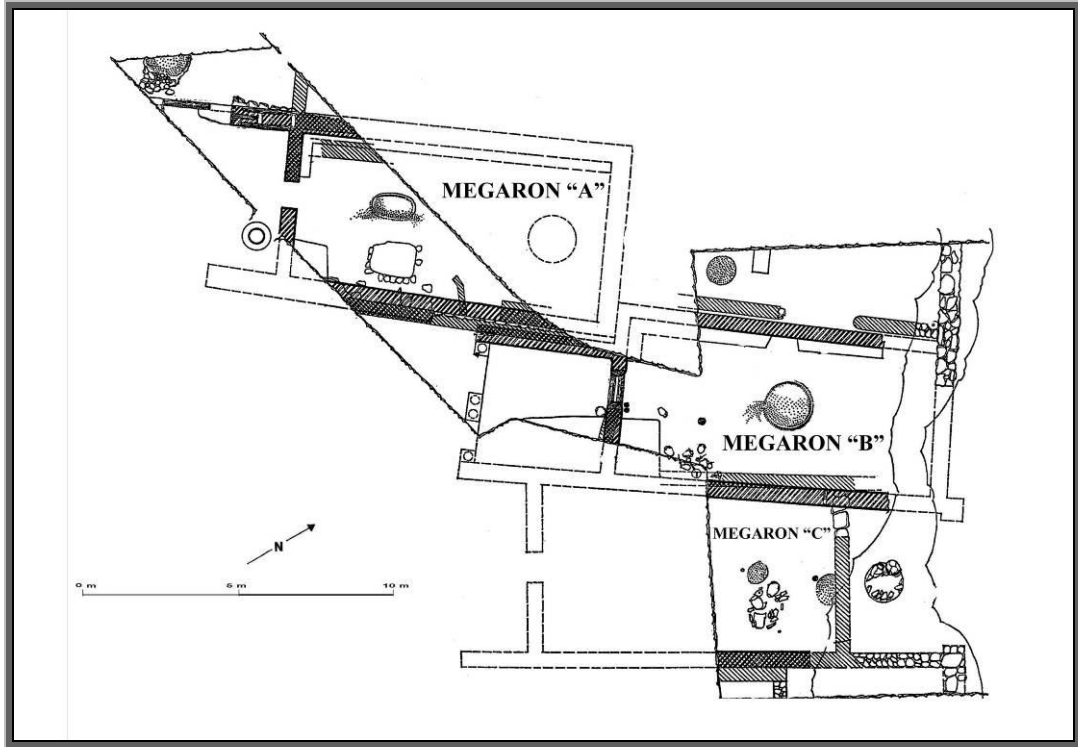
⁹⁸ A.e., s. 58, 199; Efe 2007, Şek. 18.

⁹⁹ Lloyd ve Mellaart 1962, s. 58.

¹⁰⁰ A.e., Şek. 21.

¹⁰¹ A.e., s. 59.

dek görülmeye devam eder¹⁰². Diğer bir ortak içyapı elemanı ise ana salonların ortasına veya arka duvarın yakınına yerleştirilmiş olan merkezi ocaklardır. Böyle bir ocak B Yapısı'nda, mekânın tam ortasında yer alır. Kenarları muntazam bir şekilde yuvarlatılmış ve kil ile yükseltilerek özenle sıvanmış bu ocak 1.60 m çapındadır. A Yapısı'nda da girişten 2.50 m geride, kenarları kil ile yükseltilmiş oval bir ocak yer alır¹⁰³. C Yapısı'nda ise yine merkezi konumlu, pek iyi korunmamış bir ocak ele geçmiştir. Ayrıca A Megaronu'nun arka odasında ve yapının batısında taş temelli fırınlar ele geçirilmiştir.

Çizim 38: Beycesultan VIII, IX ve X. Katlar'a ait mimari kalıntılar
(Lloyd ve Mellaart 1962, Şek. 22).

Megaronların yapım tekniklerinde önceki katlardan bariz bir farklılık görülmemektedir. Taş temel üzerine kerpiçten inşa edilen duvarlar yaklaşık 60 cm

¹⁰² A.e., s. 59.

¹⁰³ A.e., s. 59, Şek. 22.

kalınlığındadır. Kerpiç tuğla ölçülerinin ise Geç Kalkolitik Çağ'dan itibaren tüm İTÇ boyunca aşağı yukarı 30 x 30 x 6 cm ebatlarında olduğu bildirilmektedir¹⁰⁴.

Doğu konideki A sondajında Tabaka IX'a ve batı konideki E sondajında da Tabaka VIII'e inilmiş, ancak çok dar alanlarda açılan bu sondajlarda yalnızca plan vermeyen birkaç basit duvar parçasına rastlanmıştır¹⁰⁵. Bu kalıntılar, bu dönemde doğu konide de yerleşilmiş olduğunu gösterir. Bu durum İTÇ III Dönemi'nde yerleşmenin ulaştığı büyüklüğü göstermesi açısından önemlidir.

3.2.3. Kusura

Kusura, Afyonkarahisar il merkezinin 55 km güneybatısında, Sandıklı ilçesinin yaklaşık 12 km güneyinde ve höyüğe adını veren Kusura köyünün içinde yer almaktadır¹⁰⁶ (**Lev. 1**). Höyüğün yüksekliği 14 m, çapı ise yaklaşık 400 m'dir. Höyük 1935-1937 yılları arasında, 3 sezon boyunca W. Lamb başkanlığında bir ekip tarafından kazılmıştır. Hafire göre höyüğün tabakalanması ve tarihlendirilmesi şu şekildedir:

A Tabakası ve mezarlık buluntuları (İTÇ I).

B Tabakası (İTÇ II).

B-C (Geçiş Tabakası ve İTÇ III Dönemi)¹⁰⁷.

Kusura kazılarının o dönemin şartlarında pek özenle yapılmadığını ve dolayısıyla stratigrafisinin yeterince güvenilir olmadığını burada belirtmemiz gerekir.

¹⁰⁴ Naumann 1998, s. 48.

¹⁰⁵ Lloyd ve Mellaart 1962, s. 68.

¹⁰⁶ Winifred Lamb 1937, 'Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar I', *Archaeologica* 86, s. 2.

¹⁰⁷ A.e., s. 2.

3.2.3.1. İTÇ II Dönemi

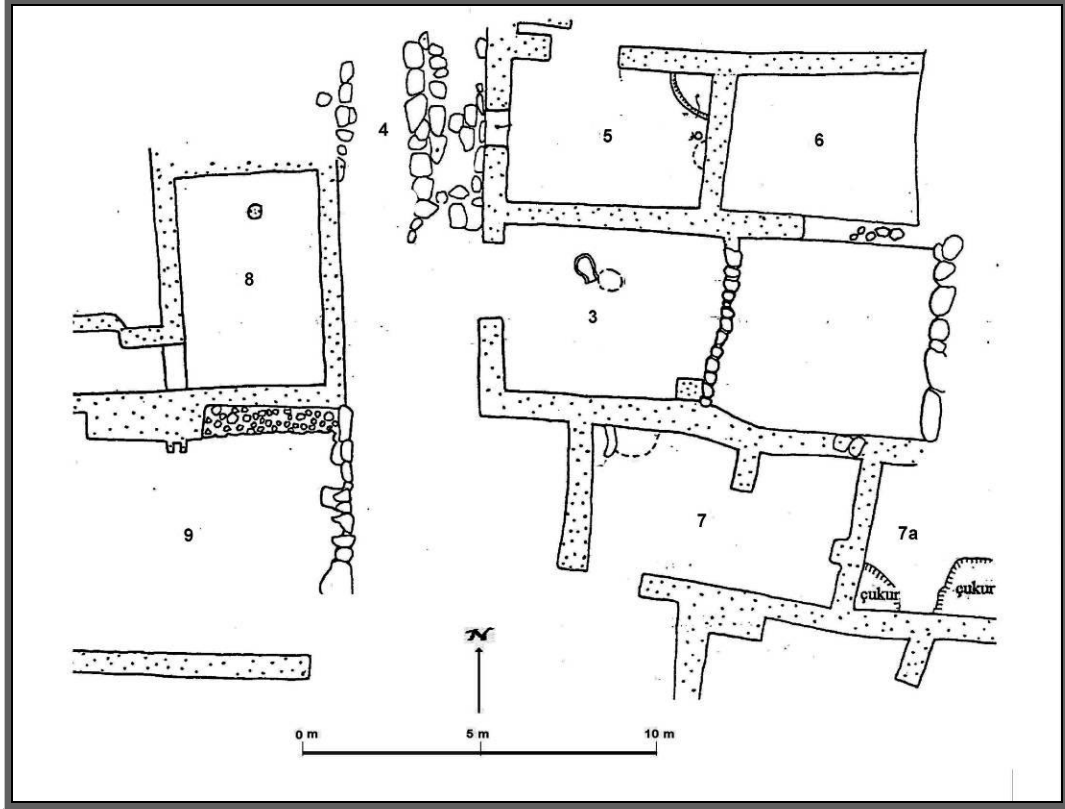
Kusura'da oldukça sınırlı bir alanda araştırılan A Evresi mimarisi hakkında herhangi bir bilginiz yoktur. İlk Tunç Çağı II Dönemi'ne ait kısıtlı bilgiler ise A Evresi'nin sonu ile B Evresi'nden gelmektedir. Yerleşme bu dönemde taş döşeli bir yolun etrafına yerleştirilmiş evlerden oluşur¹⁰⁸. Yolun batı kesiminde uzun-ev olabilecek yapılar yer alır. Boyut olarak birbirine yakın iki ayrı odadan oluşan evlerin kuzeyinde ise daha karmaşık yapılar vardır (**Çiz. 39**). Yolun karşısında -başka bir anlatımla doğusunda- ise enlemesine yerleştirilmiş dikdörtgen odalar ile büyük ölçekli dörtgen mekânlar bulunmaktadır. Ancak yerleşmenin dar alanda kazılmış olması böyle bir izlenime neden olabilir. Dolayısıyla genel yerleşim planı hakkında kesin yorumlar yapmak oldukça güçtür.

Kusura'da bu dönemde neredeyse kazılan her odada birer ocak ve fırın vardır. Duvarlar ise kerpiçten inşa edilmiştir. Bazen taş temel de görülmektedir. Sıkıştırılmış kil tabanların bazı bölümleri ve duvarlar beyaz renkli olarak badanalanmıştır. Üst tabakalarda yapıların, eski evlerin duvarlarını kullanılarak inşa edildiği, bu nedenle de mimaride büyük bir değişim olmadığı gözlemlenir. Evler tıpkı öncekiler gibi avlu olmadan inşa edilmiştir. Duvarların çoğunun dış yüzeyi de badanalıdır. Ancak, zamanla mimaride bazı ufak değişiklikler ortaya çıkar. Örneğin 5 no'lu odanın, ilk inşa edildiği dönemde giriş kısmı güneyde iken sonradan doğuya kaydırılmıştır. Bu giriş doğrudan sokakla bağlantıyı sağlamaktadır. Ayrıca oda içerisinde bir de fırın bulunmuştur.

Avluya açılan 7 no'lu oda, mekân iç düzenlemesinin anlaşılabilmesi anlamında önemli sonuçlar vermiştir. Söz konusu bu odanın batı duvarına pişmiş topraktan yapılmış bir platform dayanmıştır. Bu platformun üst kesimindeki duvarda ise bir niş bulunmaktadır. Bu niş ve platformun işlevi konusunda kesin bir şey söylemek

¹⁰⁸ A.e., s. 2 vdd.

mümkün değildir. Ancak oda içerisinde bir figürün bulunmuş olması, bu odanın dinsel bir işlevi olabileceğini düşündürmektedir¹⁰⁹.

Çizim 39: Kusura B Evresi'ne ait mimari kalıntılar (Lamb 1937, Çiz. 2).

B Evresi'ndeki mekânlar içinde önemli olan diğer bir oda ise 8 no'lu odadır. Taş döşeli yolun doğusunda yer alan dikdörtgen oda 8.0 x 6.0 m boyutlarındadır (Çiz. 39). Odanın güney duvarına yakın bir noktada pişmiş topraktan, 30 cm kalınlığında silindirik bir yapı ögesi bulunmuştur. Bunun kenarları sıvalıdır ve üst kesiminde yanma izleri vardır. Ayrıca cismin çevresinde kül izleri de saptanmıştır. Lamb, bu nesne ile Alishar sunakları arasında bir benzerlik olduğuna işaret etmiştir¹¹⁰. Ancak

¹⁰⁹ A.e.

¹¹⁰ A.e., s. 87.

söz konusu oda, Beycesultan örnekleri ile karşılaştırıldığında daha küçük ve mütevazı bir görünüm sergilemektedir.

Yukarıda daha önce de söylediğimiz nedenlerden dolayı tarihlendirilmesinde sorun yaşanan Kusura Yerleşmesi'nin C Evresi'nde ise yerleşmenin bir sur ile çevrildiğine dair kanıtların mevcut olduğu bildirilmektedir. Ayrıca Lamb sur üzerinde yerleşmenin bir de kapısının olduğunu belirtmektedir¹¹¹.

3.2.4. Karaoğlan Mevkii

Afyon il merkezinin kuş uçuşu 20 km kuzeybatısında (**Lev. 1**); Gazlıgöl'ün karşısında, Afyon-Eskişehir yolunun hemen sağ kenarında yer alan höyük; Karaoğlan Mevkii'nde yer aldığı için önce Karaoğlan Höyüğü olarak adlandırılmış¹¹², daha sonra olasılıkla Ankara yakınlarındaki Karaoğlan Höyüğü ile karıştırılmaması için ismi Karaoğlan Mevkii olarak değiştirilmiştir¹¹³. Bu küçük höyük, yaklaşık 80 m çapında ve 3 m yüksekliğinde olup yayvan bir görünüm sergilemektedir.

1986 yılında burada yapılması düşünülen akaryakıt istasyonu izni için Afyon Arkeoloji Müzesi'ne başvurulması üzerine saptanmış olan yerleşmede; 1987 yılında Müze Müdürü A. Topbaş yönetiminde sondaj çalışması gerçekleştirilmiştir. 1990 yılında ise yerleşmede tahribat yapıldığı haberlerinin gelmesi üzerine, yine Afyonkarahisar Müzesi'nden A. Topbaş başkanlığında; ancak bu kez T. Efe'nin de katılımıyla yine tekrar kurtarma kazıları yapılmıştır¹¹⁴. Yerleşme esas itibariyle Geç İTÇ II Dönemi'ne tarihlendirilmektedir; ayrıca höyüğün kuzey eteğinde Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi yerleşmesi söz konusudur.

¹¹¹ A.e., Res. 6.

¹¹² Ahmet İlaslı 1992, "Karaoğlan Höyüğü Kurtarma Kazısı", II. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Ankara, s. 95.

¹¹³ Topbaş v.d. 1998, s. 21 vdd.

¹¹⁴ A.e., s. 25.

3.2.4.1. İTÇ II Dönemi

Karaoğlan İTÇ II Yerleşmesi, üzerinde kule ve bastionlar barındıran, temellerinde yer yer büyük taşların kullanıldığı güçlü bir sur sistemine sahiptir¹¹⁵. Surda, büyük taşların aralarındaki boşluklar küçük taşlarla doldurulmuştur. Surun genişliği 1.0 m ile 1.5 m arasında değişmektedir. Bağımsız arka duvarları sura bitişik durumda inşa edilen dikdörtgen ya da trapez şekilli yapılar radyal şekilde yerleştirilmiştir. Taş döşeli caddelerden sonra yerleşmenin iç kısmında bir yapı sırası daha başlar. Bu yapıların temellerinde çok daha küçük taş temeller kullanılmıştır. Kazılmadığı için yerleşmenin orta kesiminde merkezi bir avlunun bulunup bulunmadığı ise bilinmemektedir.

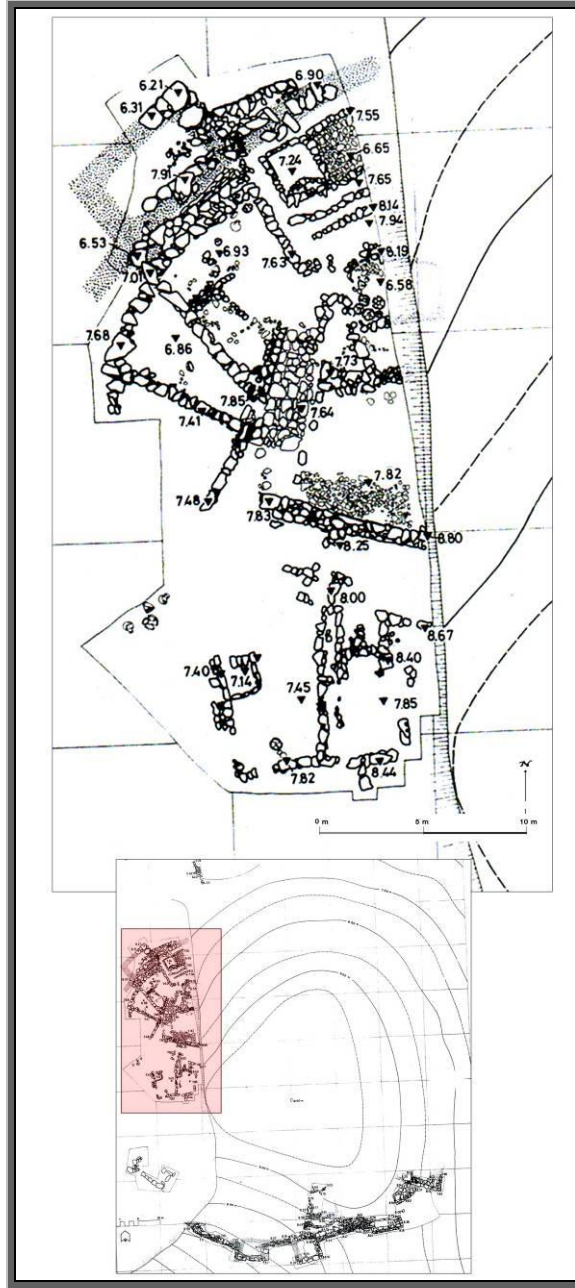
Yerleşmenin kuzeybatısı benzin istasyonu inşaatı sebebiyle kazılmıştır; güneydeki çalışma ise tamamen surun ortaya çıkarılmasına yönelik olarak yapılmıştır¹¹⁶. Bunlardan kuzeybatıdaki alanda, güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan sur ve sur bedeninden dışa doğru çıkıntı yapan bastiona ait kalıntılar ele geçirilmiştir. Surun iç kısmında ise 3 ayrı mekân, arka kısımlarından sura bitişik olarak ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca en kuzeyde sura paralel, surdan ve diğer yapılardan bağımsız olarak inşa edilmiş en azından iki odası olduğu görülen yapının bir kısmı kazılmıştır. Bu yapıların gerisinde, I 5 ve J 5 plankarelerine denk gelen kesimde, söz konusu odaların açıldığı yaklaşık 3.0 m genişliğinde bir boşluk vardır. Orta boy ve kısmen büyük yassı taşların kullanıldığı bir döşemeye sahip boşluğun diğer tarafında ise planları tam olarak anlaşılamayan başka bir yapı grubu başlar. Büyük olasılıkla caddenin karşı tarafında başka bir anlatımla yerleşmenin merkezine yakın tarafta söz konusu bu evler bir sıra daha oluşturur (**Çiz. 40**).

Höyüğün güney kesimde, surun üzerinde iki adet bastion ve bu bastionların arasında bir kule yer almaktadır (**Çiz. 41**). Kulenin gerisinde, dış sur bedenine ilaveten iki

¹¹⁵ A.e., s. 25-27, Şek. 2.

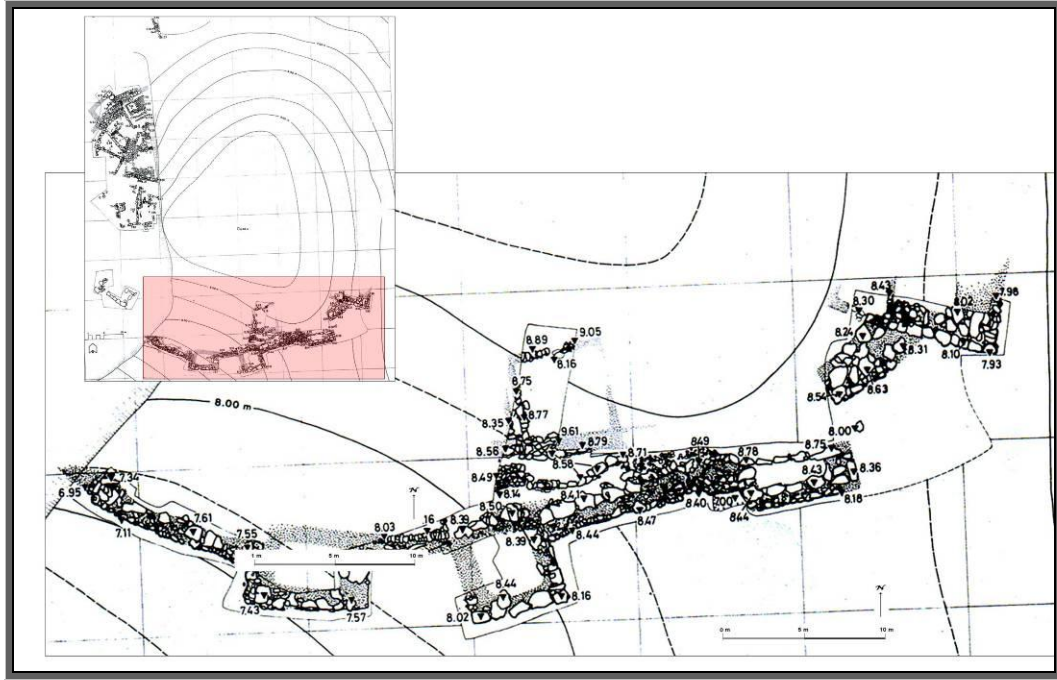
¹¹⁶ A.e., Şek. 2.

paralel duvar daha vardır. Bunlardan kuzeydeki, buradaki evlerin arka duvarını oluşturur. Duvarlar arasındaki boşluklar ve bastionların içleri (kule hariç) ham toprakla doldurulmuştur. Kule ve doğusundaki giriş bastionu arasındaki sur bedeninin dış yüzü dikine yerleştirilmiş büyük yassı taşlarla kaplanmıştır.

Çizim 40: Karaoğlan Mevkii kuzeybatı açmalarına ait mimari kalıntılar
(Topbaş v.d. 1998, Şek. 2'den düzenlenmiştir).

Yaklaşık 50.0 m doğu-batı yönünde takip edilen sur, güneydoğuda N 10 ve O 10 plankarelerine denk gelen kesimde yerleşmenin girişini oluşturmak amacıyla sonlanır. Burada yerleşmeye giriş kapısını oluşturmak üzere, yaklaşık 2.5 m'lik açıklıktan sonra, ucu diğerininkiyle aynı hizada olacak şekilde, sur bedeni kuzeydoğu yönünde tekrar başlar. Ortalama 7.0 m'den sonra ise dışa doğru dirsek yaparak kuzeye doğru döner. Bu şekilde girişin önünde bir giriş avlusu oluşturulmuştur. İlk evrede girişin hemen önünde yer alan yassı taş, hiç şüphe yok ki direk altlığıdır. En azından girişin ön kısmının üzeri kapatılmış olmalıdır (Çiz. 41). Bu avlu üst evrede taş döşelidir (taş döşeme çizimde gösterilmemiştir).

Çizim 41: Karaoğlan Mevkii güney açmalarına ait mimari kalıntılar
(Topbaş v.d. 1998, Şek. 2'den düzenlenmiştir).

3.3. Göller Bölgesi

Kabaca, Göller Bölgesi olarak adlandırılan İç Batı Anadolu'nun güney kesimini içine alan bu bölge, esas itibariyle Burdur-Antalya yörelerini kapsamaktadır. Bu çalışma

kapsamında, söz konusu bölgede Karataş-Semayük ve Bademağacı yerleşmeleri ele alınmıştır. Aynı bölgede yer alan Kuruçay yerleşmesinde ise Geç Kalkolitik Çağ'ın aksine, İlk Tunç Çağı mimarisi sadece birkaç taş temel kalıntısı ile temsil edilmektedir. Bu sebeple Kuruçay bu çalışmaya dâhil edilmemiştir¹¹⁷. Ayrıca daha batıda yer alan ve Aydın ilindeki Afrodias Antik Kenti sınırları içerisinde yapılan sondajlarda İTÇ Dönemi'ne ait taş temelli ya da temelsiz kerpiç duvarlar ile taban parçaları saptanabilmiştir. Çok sınırlı bir alanda çalışılması sonucu, mimarinin yeterince açıklık kazanmaması sebebiyle bu yerleşme de değerlendirme dışında bırakılmıştır¹¹⁸.

3.3.1. Karataş-Semayük

Karataş-Semayük, Antalya'nın batısında; Elmalı ilçesinin yaklaşık 6 km doğusunda; Bozüyük (Semayük) köyünün ise batısında yer alır (**Lev. 1**). 1949 yılında S. Hood; 1951-52 yıllarında J. Mellaart tarafından incelenen Karataş-Semayük; 1963-74 yılları arasında M. J. Mellink başkanlığında bir ekip tarafından kazılmıştır¹¹⁹.

3.3.1.1. İTÇ I Dönemi

Karataş-Semayük'te I, II ve III. Tabakalar İTÇ I Dönemi'ne tarihlenir¹²⁰. I. Tabaka'da höyüğün merkezinde avlularla çevrili dikdörtgen bir yapı vardır. Söz konusu bu kompleksin etrafındaki bir çitin iç tarafında evler sıralanır. Taş döşeli rampalar ise merkezi binanın setlerine ulaşımı sağlar. Yangınla sonuçlanan bu evrenin arkasından II. Tabaka'da merkez bina büyük olasılıkla yeniden inşa edilmiştir; ancak yapı günümüze ulaşmaz. Bu evrede depolama amaçlı çukurların

¹¹⁷ Refik Duru 1996b, *Kuruçay Höyük II, 1978-1988 Kazılarının Sonuçları, Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri*, TTK Basımevi, V. Dizi, Sa. 44a, Ankara.

¹¹⁸ Martha Sharp Joukowsky 1986, *Prehistoric Aphrodisias*, Louvain, s. 168 vdd.

¹¹⁹ Machteld J. Mellink 1964, "Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1963", *American Journal of Archeology* 68, s. 271; Jayne L. Warner 1994, *Elmalı-Karataş II The Early Bronze Age Village of Karataş*, Bryn Mawr.

¹²⁰ Warner 1994, s. 191, Tab. II.

inşa edildiği ve çitlerin bir tamirattan geçirildiği anlaşılmıştır. Bu evre de yangınla son bulur. İTÇ I Dönemi'nin son tabakası olan Tabaka III'te ise höyüğün merkezindeki bina yıkılmış ve alan düzleştirilmiştir. Söz konusu binanın yeniden inşa edilip edilmediği bilinmemekle beraber höyüğün çevresinde birkaç ev gün ışığına çıkarılmıştır.

Höyüğün merkezindeki eve ait en iyi bilgiler I. Tabaka'dan gelmektedir¹²¹. Bu evrede söz konusu dikdörtgen yapı doğal bir tepe üzerine, avlular, rampalar ve savunma duvarlarıyla çevrili şekilde inşa edilmiştir (**Çiz. 42**). Etrafının yığma toprak duvarlar ve avlularla çevrili olması, ayrıca sağlam duvarlara sahip olması, yapının yerleşmede özel bir konuma sahip olduğu izlenimini yaratmaktadır. Duvarlar, en alttaki ince çakıl tabakasının üzerine kerpiçten yapılmış ve özenle sıvanmıştır. Aynı şekilde tabanların da sıvalı olduğu görülür. Bu bina kalın kerpiç tuğlalardan inşa edilirken diğer yapılarda *pisé* ve dal-örgü gibi yapım teknikleri kullanılmıştır¹²².

Merkezi yapı, 8.5 x 5.5 m ebatlarındadır. Doğu ve batıda olmak üzere, yapının iki girişi, iki kısa duvarın uzun kenara yakın kısımlarında yer alır (**Çiz. 42**). Kapı aralıkları, pervazlarıyla birlikte 1.08 m'dir ve batı kapısında bir mil taş vardır. Mellink'e göre, duvarlar boyunca yer alan direkler, yapının olası ikinci katını desteklemektedir¹²³. Payandalarla güçlendirilmiş duvar ve söz konusu ahşap direkler muhtemel dikdörtgen binanın ikinci katına ait balkonlar için kullanılmış olabilir. Yapının kuzeydoğu köşesinde ise giriş yan duvarının sınırlandırdığı girinti de üst kata çıkmak için kullanılan merdivenin yer aldığı boşluk olarak düşünebiliriz¹²⁴.

Bu şekilde, alt katın depolama amacıyla kullanıldığı, üst katın ise yaşama alanı olduğu düşünülebilir. Tabana açılan ve kille kaplanan çukurlar bu varsayımı

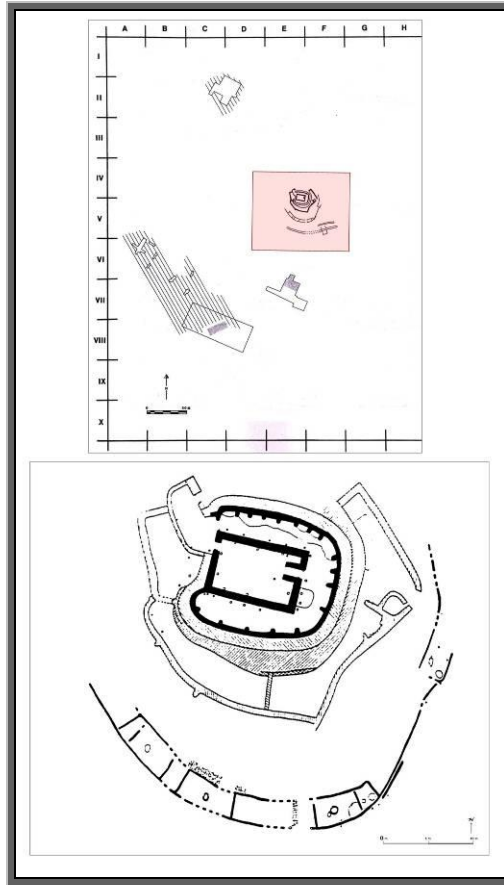
¹²¹ Merkez Yapı henüz tam olarak yayınlanmamıştır. Kazı ön raporlarından en önemlileri şöyledir: Mellink 1964, s. 269-278; Machteld J. Mellink 1965, "Excavations Karataş-Semayük in Lycia, 1964", *American Journal of Archeology* 69, s. 241-251; Machteld J. Mellink 1969, "Excavations at Karataş-Semayük and Elmalı", *American Journal of Archeology* 73, s. 293-307.

¹²² Warner 1994, s. 143-148.

¹²³ Mellink 1965, s. 248.

¹²⁴ A.e., s. 244.

desteklemektedir. Yapı içinde belirli bir alanda toplanmayan ve içleri boş olan bu çukurların tüm binaya yayıldığı görülür. Yapıda depolama kaplarına ait sadece keramik parçaları bulunmuştur. Mellink, yapının ve avlunun yangın çıkmadan önce boşaltıldığı düşüncesindedir¹²⁵. Ayrıca enkazda bulunan birkaç damga mühür, burada depolanan malların damgalandığına dair bir kanıt olabilir. Yapı bu şekliyle İTÇ II ve İTÇ III Dönemleri'nde Yunanistan'da oldukça yaygın olarak görülen Koridorlu Evlere benzetilebilir¹²⁶. Özellikle çok sayıda ahşap dikme ile desteklenen üst katın her iki uzun kenarında, -daha önce dile getirildiği gibi- söz konusu bu ev tipi için tasarlanan balkonların yer alma olasılığı büyüktür.

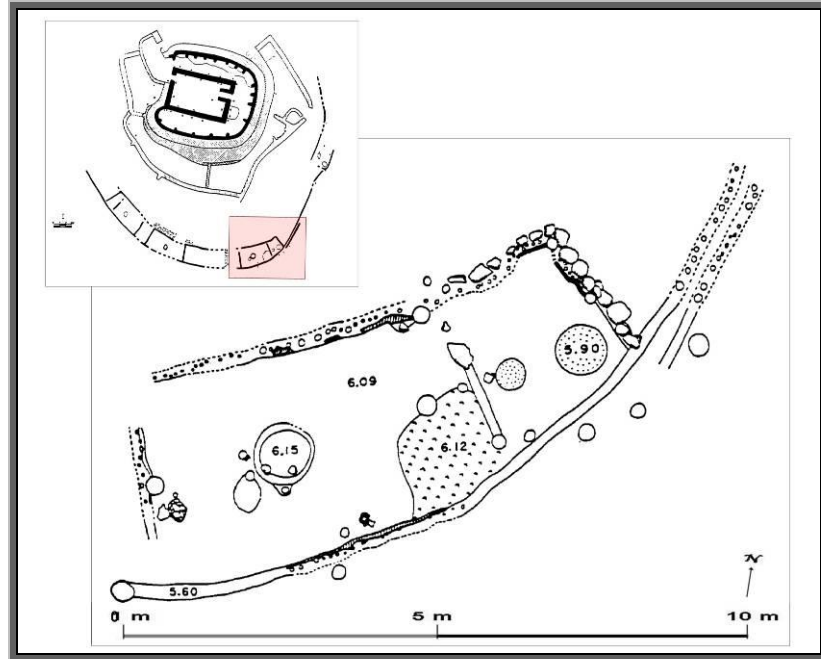
Çizim 42: Karataş-Semayük Merkezi Yapı

(Mellink 1974, Şek. 1 ve Warner 1994 Lev. 8'den düzenlenmiştir).

¹²⁵ A.e., s. 248.

¹²⁶ A.e., s. 251.

Merkezi Yapı dışında bu dönemin evleri, höyüğün etrafını çevreleyen bir çite (*palisad*) bitişik olarak inşa edilmiştir (**Çiz. 43**). Anakayaya açılmış bir hendek içine kısa aralıklarla direkler yerleştirilmiş ve bunların araları dal ve çamurla kapatılmıştır. Merkezi binanın savunma sistemini daha da güçlendiren bu dörtgen yapılardan sadece dört tanesi kazılmıştır. Eslick, 20 kadar evin çit boyunca yer alabileceğini hesaplamıştır¹²⁷. Sırt sırta inşa edilen ve kısa duvarları ortak olan evlerin her biri yaklaşık 20 m² lik bir alan kaplar ve bunların geniş bir ana odası ve bir de küçük odası vardır. Hiçbir girişin bulunmadığı yapıların kapıları merkez binaya bakacak şekilde uzun duvarda olmalıdır. Ana odalardan üçünün merkezinde ocak bulunur. Mellink, bu evlerde oturanların merkezi höyükte yaşayanların hizmetçileri veya merkez binadaki faaliyetlerle yakından bağlantılı olmaları gerektiğini düşünür¹²⁸. Söz konusu yapıların arasındaki bir boşluk ve sonrasındaki taş döşeli rampalar ise yerleşmenin girişini oluşturmaktadır.

Çizim 43: Karataş-Semayük Merkezi Yapı çevresindeki evlerden bir tanesi (Mellink 1974, Şek. 1 ve Mellink 1973 Şek. 2'den düzenlenmiştir).

¹²⁷ Christine Eslick 1988, "Hacılar to Karataş: Social Organization in South-Western Anatolia", *Mediterranean Archaeology* 1, s. 10-40.

¹²⁸ Warner 1994, s. 178.

Çitin hemen dışında ise ME-a ve ME-b olarak tanımlanan iki yapı ortaya çıkarılmıştır. Bunlar küçük yuvarlak yapılardır ve merkezlerinde ocaklar bulunur. Çapları en fazla 2.0 m olan yapılar, Warner'a göre küçük ev ya da kulübelerdir¹²⁹.

III. Kat'ta başka bir deyişle İTÇ I Dönemi'nin sonunda açma 35/37'de de evler bulunmuştur. Bu evler, merkez yapının neredeyse 100 m kuzeybatısındadır ve evlerin girişleri doğu tarafa bakar. Ayrıca höyüğün yanındaki açma MEE'de de bir ev bulunmuştur¹³⁰. a-3 olarak isimlendirilen bu evin boyutları 9.5 x 5.5 m civarındadır; ön kısım ve sundurma kısmen korunmuştur. Ancak güney duvar ile arka duvar tamamen tahrip olmuştur. 35/37 açmasında ortaya çıkarılan ve c-2, c-3 ve c-4 olarak tanımlanan evler, arka taraflarında yan duvarların hafif kıvrılmasından dolayı, Warner tarafından apsisli olarak tümlenmiştir¹³¹. Aralarında boyut olarak çok büyük farklar olmayan yapılardan c-4'ün bir de sundurması vardır. Bu yapıları Batı Anadolu'da bilinen en erken "klasik megaron" (Uzun Ev) tipinin temsilcileri olarak nitelendirebiliriz.

3.3.1.2. İTÇ II Dönemi

Karataş'ın IV. ve V. Katları İTÇ II Dönemi'ne tarihlenir¹³². IV. Tabaka'da merkezi höyük etrafına savunma amaçlı yeni yığma toprak duvarlar inşa edilmiştir; bu da höyüğün merkezinde -elimizde herhangi bir kanıt olmasa da- bu dönemde de merkezi bir yapının var olduğunu bize göstermektedir. Bu dönemde evler höyük etrafındaki alana dağınık olarak serpiştirilmiştir. İTÇ II Dönemi'nin sonuna tarihlenen V. Tabaka'da ise merkez höyüğün işlevi bilinmezken çevresindeki geniş alanda çok sayıda ev ortaya çıkarılmıştır.

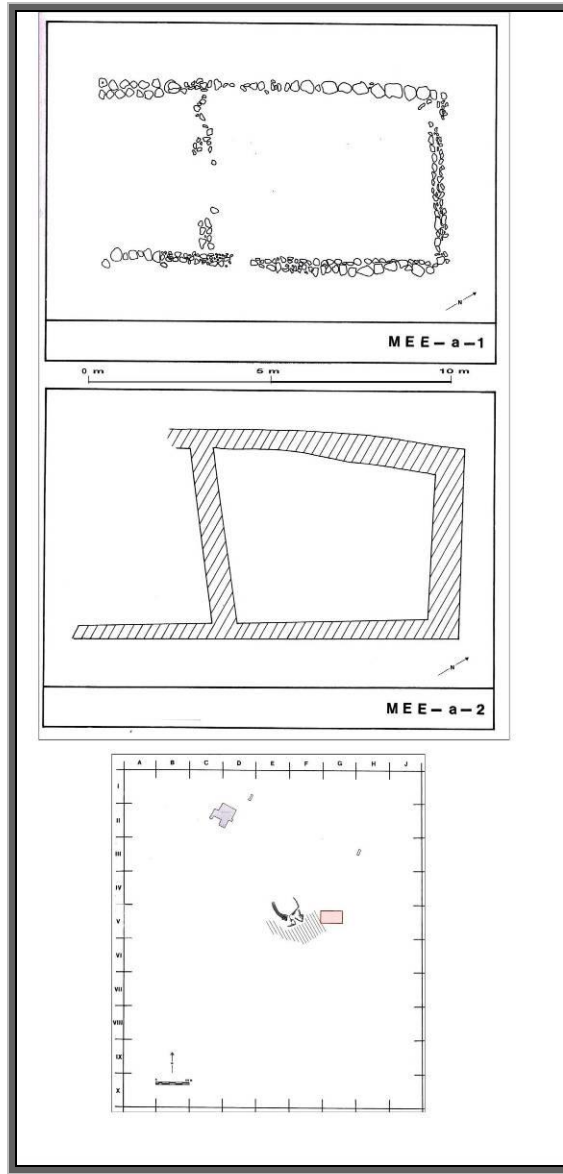
¹²⁹ A.e., s. 169.

¹³⁰ A.e., s. 170.

¹³¹ A.e., Lev. 24, s. 38-41.

¹³² A.e., s. 191, Tab. II.

Bu dönemin erken evresinde MEE açmasında a-1 ve a-2; MS açmasında ise “a” olarak tanımlanan evler bulunmuştur (Çiz. 44). Ayrıca 35/37 açmasındaki evler çeşitli değişikliklerle varlığını sürdürür. Ayrıca bu evrede ilk kez inşa edilen trapez şeklinde bir yapı, savunma sistemine ait olabilir¹³³.

Çizim 44: Karataş-Semayük MEE açmasındaki İTÇ II yapıları
(Warner 1994 Lev. 9 ve 61’den düzenlenmiştir).

¹³³ Machteld J. Mellink 1974, “Excavations at Karataş-Semayük and Elmalı, Lycia, 1973”, *American Journal of Archaeology* 78, s. 353 vd.

İTÇ II Dönemi'nin sonlarında 35/37 ve MS açmalarından devam eden evlerin dışında açmalar 31, 45, 52, 53, 63, 64, 71/72, 75, 82, 85, 99 ve 100 de aynı numaralarla isimlendirilmiş ve yönleri farklı olan çok sayıda ev kalıntısı ortaya çıkarılmıştır¹³⁴. Üç ayrı evrede incelenen bu evlerin hepsi uzun ev tipindedir. Ancak birçoğu yüzeye yakın olmaları sebebiyle, büyük oranda tahrip olmuşlardır.

3.3.1.2. Erken İTÇ III Dönemi

Karataş'ın VI. tabakası Erken İTÇ III Dönemi'ne tarihlenir¹³⁵. 40, 65, 66 ve 99 no'lu evlerin dışında yerleşimin kuzeybatısındaki 26 ve 35/37 no'lu açmalarda yeni evlerin inşa edilmiş olduğu görülür. Evler genellikle yan yana sıralanmıştır ve aralarında boşluklar vardır. Ayrıca, bu evlerin girişlerinin doğu duvarları üzerinde olduğu görülür.

35/37 Açması'nda ortaya çıkarılan dört ev a, b, c-1 ve d olarak isimlendirilmiştir¹³⁶ (**Çiz. 45**). Evlerin boyutları 27-42 m² arasında değişir. Ana odaların ölçüleri değişiklik gösterir ve bir evin küçük bir arka odası vardır; bunun dışında pek bir değişikliğe rastlanmaz. Ev 35/37 b, 27 m²'dir. Bu ev kısmen korunmuştur. Sundurmanın gerisindeki bölme duvarı üzerinde bir giriş vardır. Sundurmada ve evin dışında olmak üzere iki ocak ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, evin kuzey duvarının yanında yere gömülmüş bir depo küpüne rastlanmıştır.

35/37 açmasındaki c-1 no'lu ev 42 m²'lik bir alan kaplar. Yapı, ana oda, sundurma ve depo odası olmak üzere üç kısımdan oluşur. Warner, kavisli bir paravan duvarla sundurmanın bir kısmının kapatıldığını ileri sürmüştür¹³⁷. Burada, normal olmayan bir şekilde, sundurmada ana odaya iki giriş vardır. Ancak burada tek bir girişin olduğu, sundurmanın doğusunda ise hemen girişin kenarında bir silo olabileceği de

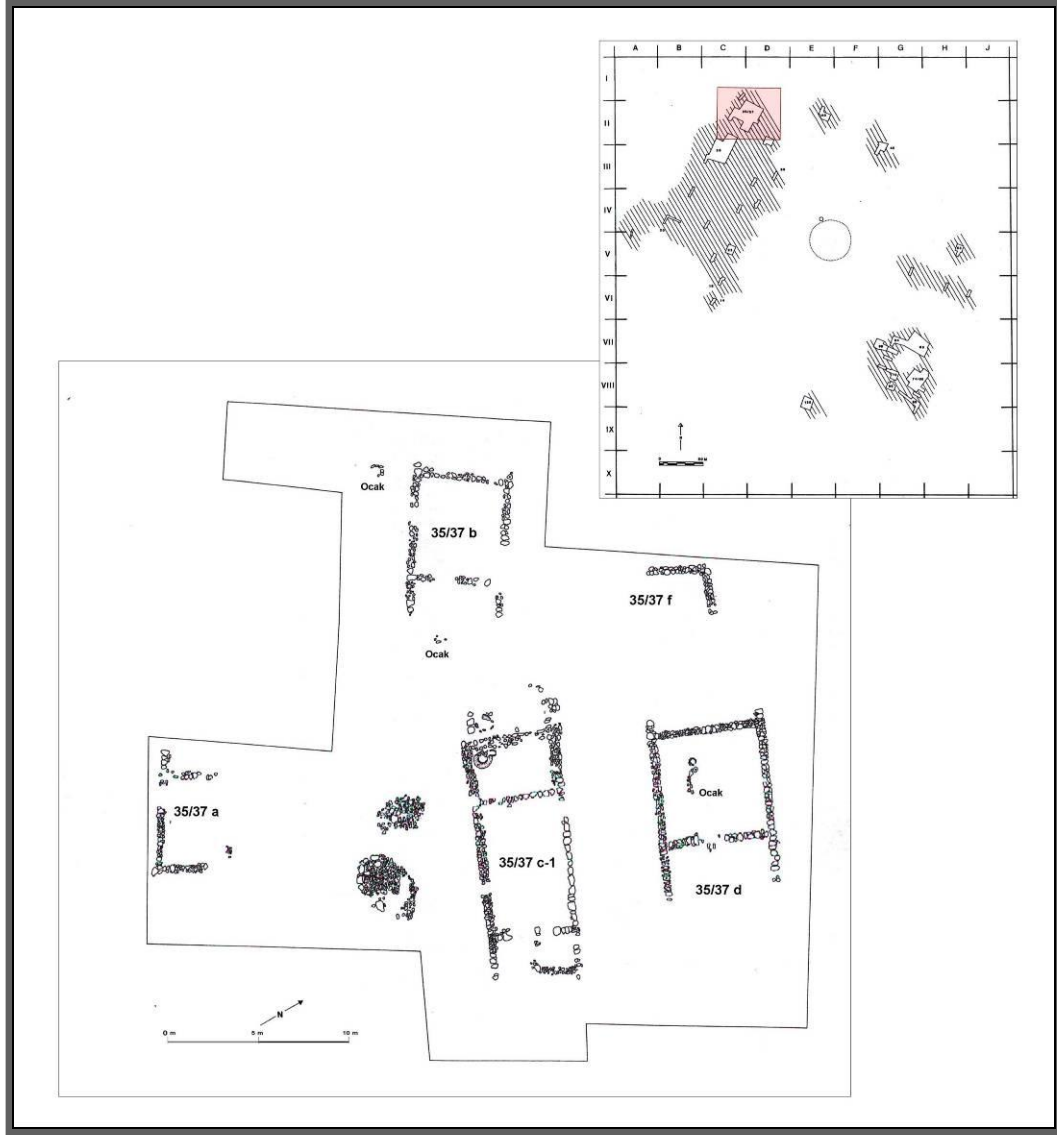
¹³⁴ Warner 1994, Lev. 13.

¹³⁵ A.e., s. 191, Tab. II.

¹³⁶ A.e., Lev. 22.

¹³⁷ A.e., s. 37 vd.

düşünülmelidir. Ana odadan arka odaya geçiş için ise giriş bulunamamıştır. Arka odadaki büyük depo küpü parçaları, burasının depolama amacıyla kullanıldığına işaret eder. Başka bir küp de ev dışındaki taş sırasının yanında bulunmuştur.

Çizim 45: Karataş-Semayük 35/37 açmasındaki Erken İTÇ III yapıları
(Warner 1994 Lev. 11 ve 24'ten düzenlenmiştir).

Bu evrede bulunan ve 35/37 d olarak isimlendirilen diğer bir ev, yaklaşık 40 m²'lik bir alanı kaplar. Bu evin bir ana odası, geniş bir ön ve dar bir arka sundurması vardır.

Bölme duvarının ortasındaki giriş, sundurmadan ana odaya geçişi sağlar. Ana odanın ortasında bir ocak bulunmuştur ve bu ocağın yakınlarında yere gömülü bir çömlek vardır. Bu ev, yanındaki 35/37 c-1 olarak isimlendirilmiş eve paralel bir şekilde yerleştirilmiştir (**Çiz. 45**).

Evlerin yanlarındaki açık alanlar, büyük olasılıkla ev dışı faaliyetler için veya fazladan depo alanı olarak kullanılmıştır. Buna kanıt olarak 35/37 b Evi'nin dışındaki ocak, 35/37 c-1 Evi'nin dış duvarının yanında bulunan depo küpü ve aynı evin dışındaki platformlar verilebilir.

3.3.2. Bademağacı

Yerleşme, Antalya ilinin kuzeyinde, Bademağacı köyünün 2.5 km kadar kuzeydoğusunda yer alır¹³⁸ (**Lev. 1**). 1958'de D. French tarafından bulunan ve J. Mellaart tarafından Kızılkaya¹³⁹ adıyla tanıtılan höyük, R. Duru'nun araştırmaları sonucunda Bademağacı Höyüğü olarak adlandırılmıştır¹⁴⁰. 1993 yılında R. Duru başkanlığında başlayan kazılar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına, R. Duru ve G. Umurtak yönetiminde sürdürüldükten sonra 2010 yılında sona ermiştir.

3.3.2.1. İTÇ II Dönemi

İTÇ II Dönemi'nde 3 yapı evresine sahip oval yerleşme, taş döşemeye arkalarını vermiş, yan yana birbirlerine bitişik megaron ya da megaronumsu yapılardan (uzun ev) oluşmaktadır (**Çiz 46**). Taş döşemenin sel baskınlarına karşı inşa edildiği düşünülmektedir¹⁴¹. Yerleşmenin merkezinde ise saray olarak nitelenmesine karşın

¹³⁸ Refik Duru 1996a, "Bademağacı Kazıları 1994", *Kazı Sonuçları Toplantısı XVII/I*, Ankara, s. 87 vd.

¹³⁹ James Mellaart 1961, "Early Cultures of the South Anatolian Plateau", *Anatolian Studies* 11, Londra, s. 159.

¹⁴⁰ Refik Duru 1995, "Bademağacı Kazıları 1993", *Kazı Sonuçları Toplantısı XVI/I*, Ankara, s. 69.

¹⁴¹ Refik Duru 2008, *MÖ 8000'den MÖ 2000'e Burdur-Antalya Bölgesi'nin Altıbin Yılı*, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Monografi Dizisi 4, s. 154.

planı ve işlevi tam olarak anlaşılammış çok odalı bir yapı kompleksi yer alır¹⁴². Ayrıca doğu, batı ve kuzey kesimdeki kapıların yanında yerleşmenin güneybatısındaki ana girişi açığa çıkarılmıştır¹⁴³.

Bu dönemde evlerin tümü taş temellidir. Yan yana iki taş sırası kalınlığında olan duvarların (30-40 cm), hangi yüksekliğe kadar taşla örüldüğü tam olarak belli olmamışsa da, bazı yapılarda taş örgünün 2.0 m'ye kadar yükseldiği görülmüştür¹⁴⁴. Taş temellerin üzerinde kerpiç kullanımına dair arkeolojik kanıtlar azdır. 2009 yılı kazılarında pencere üst pervazı seviyesinin üstüne kadar korunan bir duvar¹⁴⁵, yapıların çoğunlukla taş kullanarak inşa edilebileceğini gösteren önemli bir kanıttır.

Yapıların -güneydoğu kesimdekiler hariç- hemen hemen hepsi uzun ev şeklindedir. Yerleşmenin kuzey kesimde ise büyük bir avlunun yer aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kuzeybatı ve kuzeydoğu kesimde yamaçtaki taş döşemeye paralel olarak bulunan bazı duvarlar sur olarak tanımlanmıştır¹⁴⁶. Buna göre yerleşmeden ayrı tutulan bu alan, büyük olasılıkla yerleşmenin hayvan sürülerinin geceleri ve gerektiğinde barındırıldığı bir alan olmalıdır¹⁴⁷. Yerleşme, bu kısım dışında yukarıda belirtildiği gibi megaron veya megaronumsu yapılarla (uzun ev) çevrelenmiş ve yapıların arka duvarları ise savunma duvarı işlevi görmüştür. Bunun dışında, kuzeyde avluya denk gelen kısım ile yer yer güney kesim ayrıca kalınca bir savunma duvarı ile koruma altına alınmıştır¹⁴⁸.

Yerleşmenin kuzeydoğusunda 1'den 19'a kadar numaralanan yapılar yer alır. Burada zaman zaman bağımsız duvarları olan, ama çoğunlukla ortak duvarların kullanıldığı, yan yana megaron ya da megaronumsu yapılar (uzun ev) yer alır. Bunlardan 4 no'lu yapı 16.50 m'ye ulaşan uzunluğu ve arka duvarının olmaması sebebiyle diğer

¹⁴² A.e., Res. 292, 304.

¹⁴³ Refik Duru ve Gülsün Umurtak 2010b, "Bademağacı 2009 yılı çalışmaları", *ANMED* 2010-8, s. 22.

¹⁴⁴ Duru 2008, s. 147.

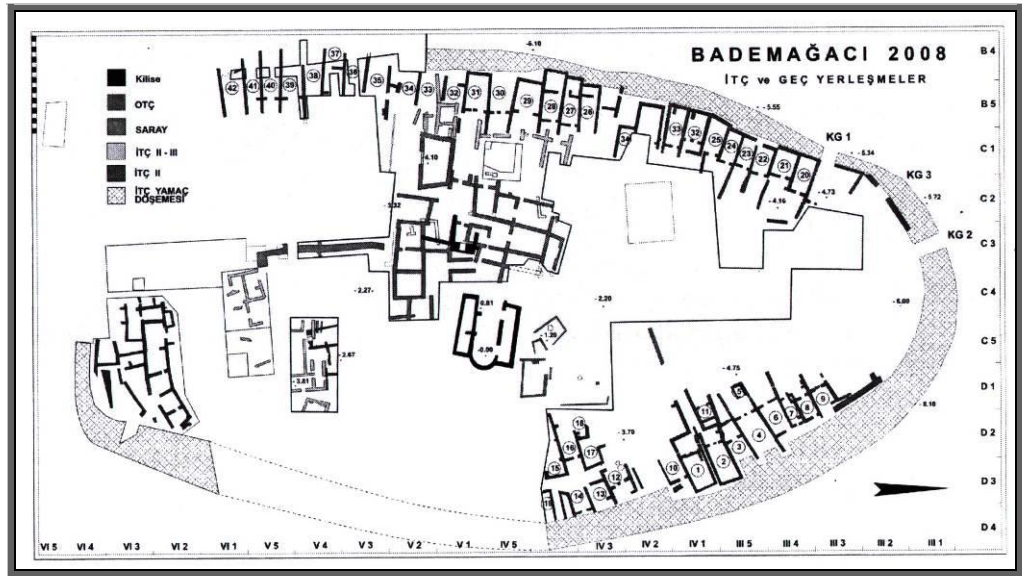
¹⁴⁵ Duru ve Umurtak 2010b, s. 21.

¹⁴⁶ Duru 2008, Res. 310.

¹⁴⁷ A.e., s. 155.

¹⁴⁸ A.e.

yapılardan ayrılır. Bu nedenle R. Duru, bu yapının büyük olasılıkla yerleşmeye girişi sağlayan bir geçit/kapı binası olarak kullanıldığını öne sürer¹⁴⁹. “Doğu Kapı Binası” olarak isimlendirilen bu yapının, öne doğru uzatılan yan duvarlarının ön tarafına, 1.7 x 3.0 m ölçüsünde bağımsız bir hücre yapılmıştır. Söz konusu bu odanın kapı binası ile ilgili olarak bu girişi kontrol etmek için yapılmış bir nöbetçi odası olabileceği belirtilmektedir¹⁵⁰. Daha karmaşık bir görünümün sergilendiği doğu yamacın aksine batıdaki yapılar daha iyi korunmuştur. Burada 20-34 arası numaralandırılmış yapılar dikkat çekicidir. Bu kesimde yukarıda değindiğimiz 4 no’lu yapıya benzer özellikler gösteren bir giriş tespit edilmiştir. “Batı Kapı Binası” olarak adlandırılan bu yapı genel planda 30 no ile gösterilmiştir¹⁵¹.

Çizim 46: Bademağacı İTÇ II Dönemi genel yerleşim planı
(Duru ve Umurtak 2008, Plan 1, Duru ve Umurtak 2010a, Res. 2).

Yerleşmenin ortasındaki boş alanın çok odalı büyük bir yapı kompleksi ile değerlendirildiği anlaşılmaktadır¹⁵². R. Duru ve G. Umurtak, tam şekli ve boyutları anlaşılamadığından, işlevi konusunda yorum yapmanın güç olduğu bu yapının,

¹⁴⁹ A.e.

¹⁵⁰ A.e.

¹⁵¹ A.e., Res. 292, 310.

¹⁵² A.e., Res. 292, 304.

yerleşmeye egemen olan kişi ve grupların oturduğu bir ikametgâh ve aynı zamanda yerleşmenin idari işlerinin görüldüğü kamusal bir yapı olarak hizmet vermiş olabileceğini düşünerek, saray adını verirler¹⁵³. Çok odalı bu yapı kompleksinin bazı odalarında *in situ* durumda çömlek ve küpler bulunmuştur. 2, 3 ve 14 no'lu odalarda bulunan toplam kap sayısı 60 civarındadır¹⁵⁴.

3.3.2.2. Erken İTÇ III Dönemi

Bademağacı'nda İTÇ II sonu ya da Erken İTÇ III Dönemi başına tarihlenebilecek mimari kalıntılar yerleşmenin sadece batı kesiminde ortaya çıkarılmıştır. Tam olarak İTÇ II Dönemi'nden ayırmanın zor olduğu duvarlar İTÇ II-III Dönemi'ne ait olarak belirtilmiştir¹⁵⁵. İTÇ II Dönemi'ndeki yerleşmeyi kuşatan taş döşeme ile merkezdeki kompleksin arasında plan vermeyen duvarlardan meydana gelir. Ancak söz konusu bu duvarların önceki dönem duvarlarına paralel olması, bu dönemde de aynı yerleşim modelinin devam ettiğini düşündürür¹⁵⁶.

3.4. Batı Anadolu Sahil Kesimi (İzmir Bölgesi ve yakın çevresi)

Bu bölümde, İzmir ilinin güney kesiminde yer alan Bakla Tepe ve Liman Tepe yerleşmeleri ile bu bölgeye hem kültürel hem de coğrafi olarak yakın olan ve Doğu Ege Adaları olarak adlandırılan kesimde yer alan Emporio ve Heraion yerleşmeleri incelenmiştir. Batı Anadolu sahil kesiminde yer alan Çeşme Bağlararası yerleşmesinin İTÇ katları henüz yeterince araştırılmamış ve yayınlanmamıştır. Bu sebeple söz konusu bu yerleşme ayrıntılı olarak incelenmeyecektir. Elde edilen ilk

¹⁵³ A.e., s. 150; Refik Duru ve Gülsün Umurtak 2009, "Bademağacı Kazıları 2008 Yılı Kazıları", ANMED 2009-7, Plan 1.

¹⁵⁴ Duru 2008, s. 151.

¹⁵⁵ Duru ve Umurtak 2008, Plan 1, Duru ve Umurtak 2010a, Res. 2

¹⁵⁶ A.e.

sonuçlara göre, burada cadde ve sokakların etrafına konumlandırılmış yapı gruplarının varlığından söz edilebilir¹⁵⁷.

3.4.1. Bakla Tepe

Yerleşme, İzmir il merkezinin kuş uçuşu 30 km güneyindeki Tahtalı Baraj Gölü alanında yer alır¹⁵⁸ (Lev. 1). İlk olarak N. Tuna tarafından 1984 yılında saptanıp Bulgarca olarak tanıtılan merkez,¹⁵⁹ daha sonra R. Meriç tarafından gerçekleştirilen araştırmada tekrar incelenmiştir¹⁶⁰. Bakla Tepe, 1995-1998 yıllarında H. Erkanal ve T. Özkan yönetiminde Tahtalı Barajı Kurtarma Projesi çerçevesinde kazılmıştır¹⁶¹.

3.4.1.1. İTÇ'ye Geçiş Dönemi

Bölgede sadece Bakla Tepe'nin İTÇ IA Tabakası İç Batı Anadolu kronolojisine göre, İTÇ'ye Geçiş Dönemi'ne tarihlenir. Bakla Tepe'de genel hatlarıyla bu dönem mimarisi dal ve çamur tekniğiyle inşa edilmiş ızgara/kanal planlı yapılarla temsil edilir (Çiz 47). Dört evrede incelenen dönemin en erken evresi doğu kesimde açılan sondajdan bilinmektedir. Burada yangın geçirmiş ve dal-çamur tekniğinde yapılmış bir yapıya ait kalıntılar tespit edilmiştir. Yapının tabanının küçük taşlarla sık bir şekilde döşendiği bildirilmektedir¹⁶².

¹⁵⁷ Söz konusu yerleşme ile ilgili güncel bilgi Doç. Dr. Vasıf Şahoğlu'nun Mayıs 2010'da İstanbul'da düzenlenen 32. Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumunda yerleşmenin 2009 yılı kazı sonuçlarını anlattığı bildiriden alınmıştır.

¹⁵⁸ Hayat Erkanal ve Turhan Özkan 1997, "1995 Bakla Tepe Kazıları", XVIII. *Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 262; Hayat Erkanal ve Turhan Özkan 2000, "1998 Bakla Tepe Kazıları", 21. *Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 263.

¹⁵⁹ Numan Tuna 1986, "İonin ve Dağça Yarımadası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 1984", III. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 215.

¹⁶⁰ Recep Meriç 1987, "1985 Yılı İzmir ve Manisa İlleri Yüzey Araştırması", IV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 302.

¹⁶¹ Erkanal ve Özkan 1997, s. 261-280.

¹⁶² Erkanal ve Özkan 2000, s. 270.

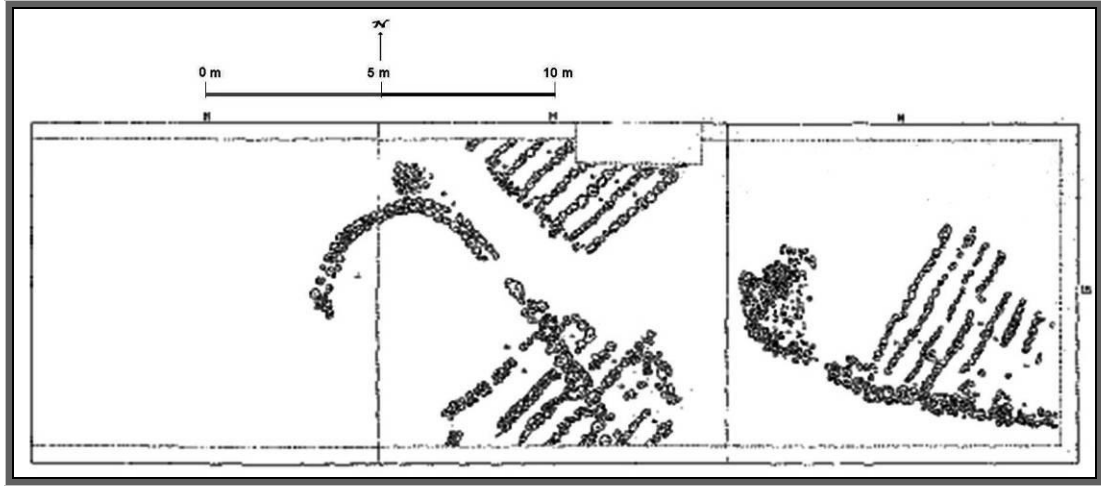
3. Tabaka olarak adlandırılan bir üst tabakada ise kazı alanın doğusunda kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanan bir yapı ortaya çıkarılmıştır¹⁶³. Yapının kuzeyi ve doğusu üst tabakalar tarafından bozulmuş; bu nedenle uzunluğu ve genişliği tam olarak saptanamamıştır. Fakat mevcut kalıntılar göz önüne alınırsa, uzunluğunun 10.0 m, genişliğinin de 6.0 m civarında olması gerekmektedir. Yapının kuzeybatı tarafındaki apsis içinde taş döşeme kalıntıları da yer yer korunmuştur. Güneydoğu kısımda ise tek sıra taşlarla oluşturulan yedi kanal tespit edilmiştir. Bu kanallar içinde ele geçen bol miktardaki karbonlaşmış tahıl taneleri, evin bu kesiminde tahıl depolandığını ortaya koymaktadır. Bu kanallar sayesinde ahşap ev tabanının toprakla ilişkisi kesilmekte, toprak zeminden gelecek olan rutubetin olumsuz etkisi ortadan kaldırılmış olmaktadır. Apsis kısmı ise büyük olasılıkla bir çeşit avlu olarak kullanılmıştır¹⁶⁴. Yapının korunan güneybatı uzun duvarı düzensiz bir taş sırasından oluşmaktadır. Ele geçen yanmış sıva parçaları dikkate alınırsa, evin duvarlarının ilk olarak ağaçtan yapıldığı ve bu ağaç konstrüksiyonun daha sonra içten ve dıştan çamur harçla sıvandığı anlaşılmaktadır. Duvar yapımında kullanılan ağaç dikmeler bu düzensiz taş sıralarıyla sıkıştırılmış ve desteklenmiş olmalıdır. Bu apsisli evin kuzeybatısında, aynı doğrultuda yerleştirilmiş yedi kanallı ikinci bir ev açığa çıkarılmıştır. Kanalları yine tek sıra taşlardan oluşturulmuş olan bu evin duvarları da dal çamur tekniği ile inşa edilmiştir. Diğer bir ev ise 1. ve 2. evlere paralel, kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanmaktadır. İki ev sırası arasında kalan 1.40 m genişliğindeki boş alan çakıl taşlarıyla döşenmiştir.

Güney kazı alanındaki 3. mimari tabakada ise daire planlı, tabanı taş döşeli depo yapılarına rastlanmıştır. Bir üst tabakada ise apsis kısmı ve kuzeydoğu duvarı çok iyi korunmuş bir yapı gün ışığına çıkarılmıştır. Bunun 40 cm kalınlığındaki uzun duvarının korunan kısmı 8.0 m'dir. Apsis kısmı iki taş sırasından oluşmaktadır. Buna karşın uzun duvar farklı bir teknikle inşa edilmiştir. Burada, duvar içinde belirli

¹⁶³ Hayat Erkanal ve Turhan Özkan 1999, "1997 Bakla Tepe Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı XX/I*, Ankara, s. 341-345.

¹⁶⁴ Hayat Erkanal ve Turhan Özkan 1998, "1996 Bakla Tepe Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı XIX/I*, Ankara, s. 412-414; Erkanal ve Özkan 1997, s. 342-346.

aralıkla iç kısma uzanan uzunca taşlar kullanılarak duvarın iç kısmında yuvalar oluşturulmuştur. Bu yapıda kanal oluşturan taş sıralarının bulunmaması bu yuvaların farklı şekilde değerlendirilmesine neden olmuştur. Burada büyük olasılıkla kanallar ahşap malzemeden oluşturulmuş ve bu ahşaplar söz konusu yuvalar içine geçirilmiştir¹⁶⁵. 4. Tabaka olarak adlandırılan dönemin en üst tabakası ise kuzey kazı alanında tarıma açık olan kesimde kazıldığından çoğunlukla tahrip olmuştur. Bu yüzden söz konusu tabakada herhangi bir mimari kalıntıya rastlanmamıştır.

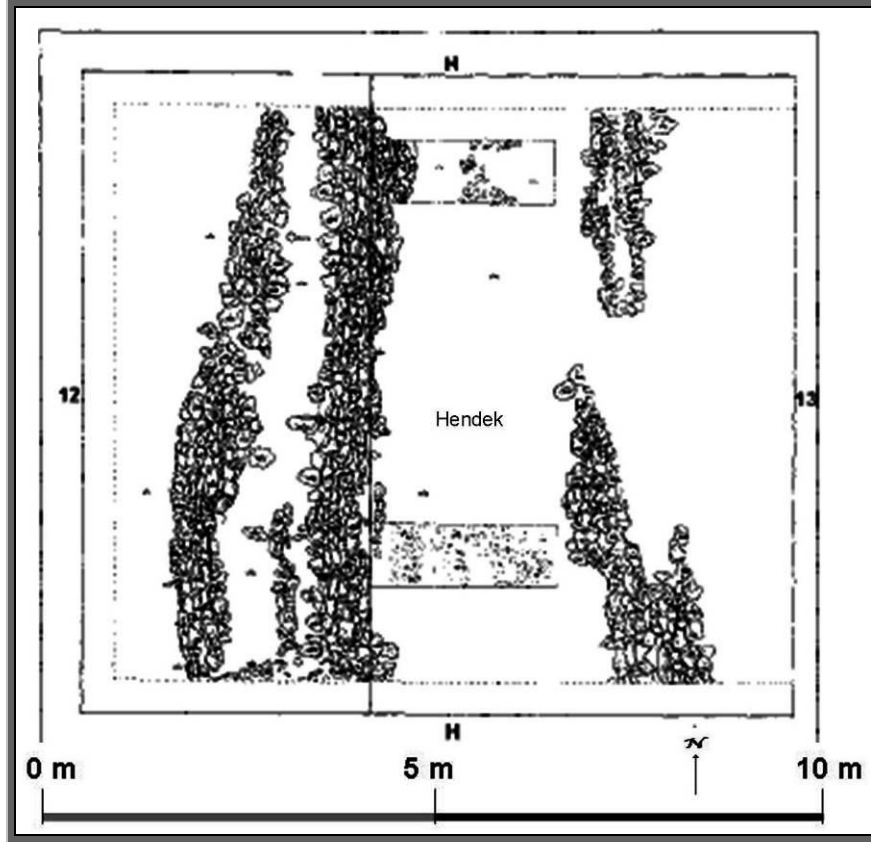
Çizim 47. Bakla Tepe İTÇ'ye Geçiş Dönemi ızgara planlı evleri
(Erkanal 1999, Çiz 2).

3.4.1.2. İTÇ I Dönemi

Bakla Tepe İTÇ I Dönemi'nde yerleşim sisteminde önemli değişiklikler görülür. Bu dönemde ızgara planlı yapılar tamamen ortadan kalkar. Etrafı bir savunma duvarı ile çevrili yerleşme (**Çiz. 48**), taş döşeli sokaklara açılan uzun evlerden oluşur (**Çiz 49**). Ayrıca savunma duvarının önünde belli kesimlerde destek duvarları ile takviye yapılmış hendekler yer alır¹⁶⁶.

¹⁶⁵ A.e., s. 414 vd.

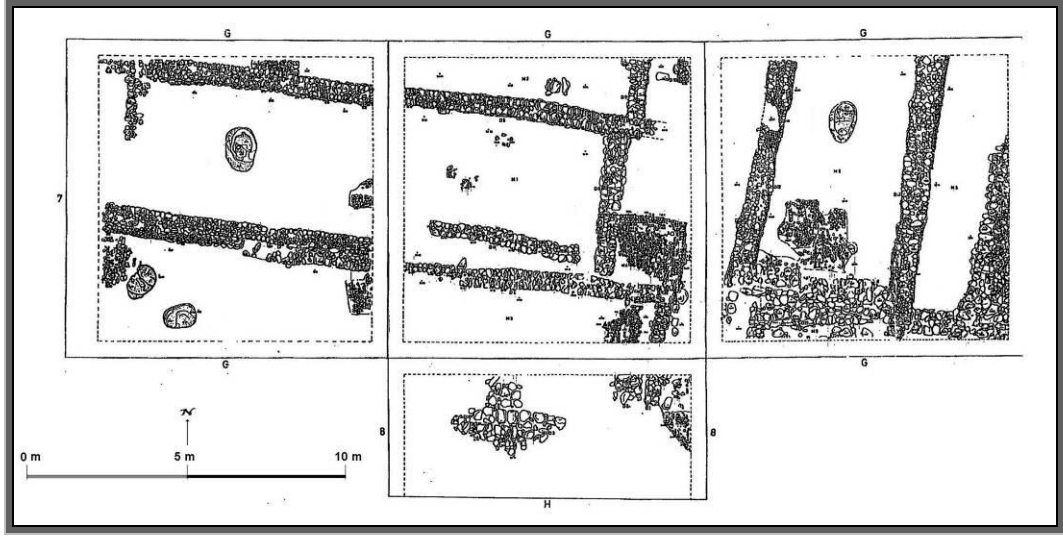
¹⁶⁶ Erkanal ve Özkan 2000, Çiz. 3.

Çizim 48. Bakla Tepe İTÇ I Dönemi suru (Erkanal ve Özkan 2000, Çiz. 3).

Bu dönemde, ortalama 80 cm kalınlıktaki temellerde tarla taşları kullanılmıştır. Hafırlar, her ne kadar ele geçirilememiş olsa da duvarların üst kısmında kerpiç olması gerektiğini savunmaktadır¹⁶⁷. Evler, 20.0 m'ye yaklaşan uzunlukları ve 4.0-5.0 m genişlikleri ile önceki dönemden oldukça farklı özellikler içerir. Yeterince geniş bir alan açılmamasına rağmen, burada büyük olasılıkla radyal bir yerleşim sistemi söz konusudur. Odalar zaman zaman ara duvarlarla bölünerek ana oda dışında başka mekânlar da elde edilmiştir. Söz konusu bu evlerin birbirleriyle ortak kullandıkları ara duvarları vardır. Tabanları kısmen taş döşeli olan evlerin içinde depo yerleri ve ortaya yakın yerleştirilmiş oval şekilli ocaklar yer alır.

¹⁶⁷ Erkanal ve Özkan 1997, s. 264; Erkanal ve Özkan 1998, s. 409; Erkanal ve Özkan 1999, s. 267 vdd.

Çizim 49. Bakla Tepe İTÇ I Dönemi'ne ait yapılar
(Erkanal ve Özkan 1997, Çizim 2).

3.4.2. Liman Tepe

İzmir il merkezinin güneybatısında, Urla kasabası sınırları içinde yer alan yerleşme (Lev. 1), İzmir-Urla karayolu tarafından doğu-batı istikametinde kesilmiştir¹⁶⁸. Liman Tepe'yi bir tarihöncesi yerleşim yeri olarak bilim dünyasına ilk defa E. Akurgal tanıtmıştır¹⁶⁹. Yerleşmenin hemen yakınındaki Klazomenai Antik Kenti'nde 1979 yılında G. Bakır ve Ç. Anlağan yönetiminde başlayan kazılar, kısmen Liman Tepe'yi de kapsamıştır¹⁷⁰. 1992 yılından itibaren başlayan H. Erkanal yönetimindeki kazılar ise halen devam etmektedir.

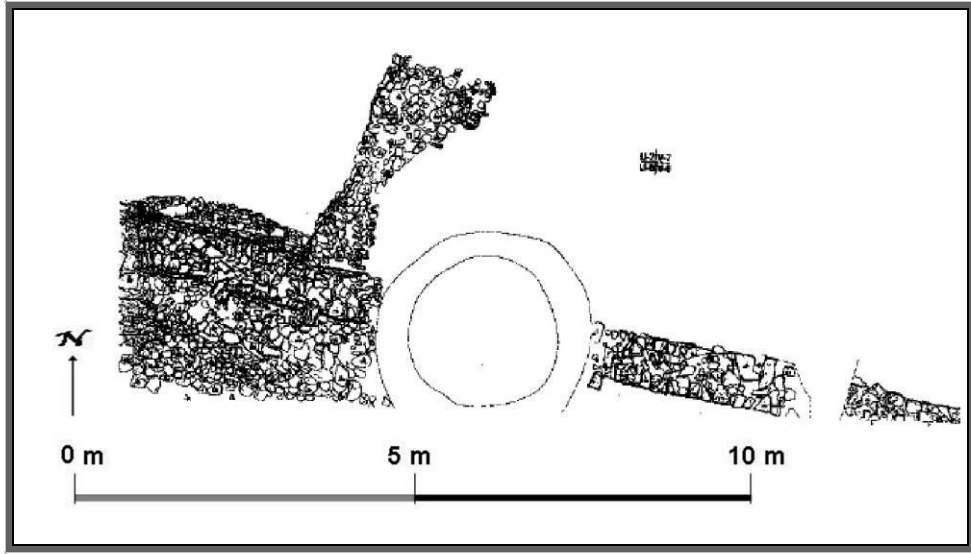
¹⁶⁸ Hayat Erkanal 1996, "Early Bronze Age Urbanization in the coastal Region of Western Anatolia/Eski Tunç Çağı'nda Batı Anadolu Sahil Kesiminde Kentleşme", *Housing and Settlement in Anatolia A Historical Perspective / Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*, İstanbul, Res. 6.

¹⁶⁹ Ekrem Akurgal 1950, "Bayraklı Kazısı Önrapor", *Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* 8/1, Ankara, s. 4.

¹⁷⁰ Güven Bakır ve Çetin Anlağan 1981, "1979 Yılı Klazomenai Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı II*, Ankara, s. 88; Armağan Erkanal ve Hayat Erkanal 1983, "Vorbericht über die Grabungen 1979 im prähistorischen Klazomenai/Liman Tepe", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1, Ankara, s. 163-183; Güven Bakır 1983, "Urla/Klazomenai Kazısı 1981 Yılı Çalışmaları Raporu", *Kazı Sonuçları Toplantısı IV*, Ankara, s. 64-65.

3.4.2.1. İTÇ I Dönemi

Liman Tepe'nin VI. Tabakası İTÇ I Dönemi'ne tarihlenir¹⁷¹. 3 yapı evresinin söz konusu olduğu bu dönemde, yerleşmenin etrafında bir savunma duvarı vardır (**Çiz. 50**). Tüm yapı katlarında aynı savunma sisteminin devam ettiği görülür. Söz konusu surun temelleri tarla taşları ile örülmüştür. Bu taşların üzerinde ise yassı ve daha düzgün kenarlı kireç taşları yer alır. Bazı kesimlerde ise sura bağlı olarak destek duvarları yapılmıştır¹⁷². Araziye göre, yer yer bu destek duvarlarının meyilli olarak düzenlendiği de belirtilmektedir¹⁷³.

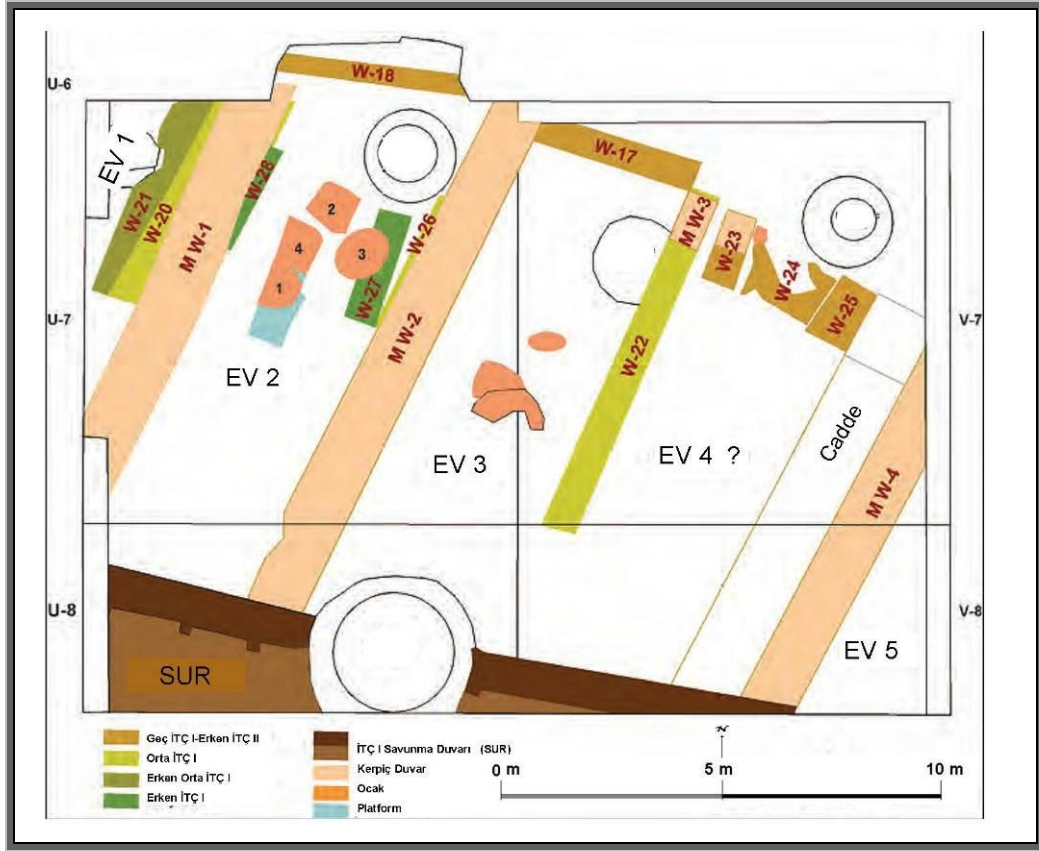

Çizim 50. Liman Tepe İTÇ I Dönemi savunma sistemi (Erkanal 2000, Çiz 2).

¹⁷¹ Hayat Erkanal, Michal Artzy ve Ourania Kouka 2003, “2001 Yılı Liman Tepe Kazıları”, 24. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 1, Ankara, s. 424.

¹⁷² Hayat Erkanal 2000, “1998 Liman Tepe Kazıları”, 21. *Kazı Sonuçları Toplantısı* I, Ankara, s. 254

¹⁷³ Erkanal v.d. 2003, s. 432.

Çizim 51. Liman Tepe İTÇ I Dönemi yapıları (Kouka 2010, Çiz 3).

Liman Tepe yerleşmesi bu dönemde sokaklar tarafından çevrelenen genellikle dört ya da beş uzun evin oluşturduğu yapı bloklarından meydana gelmektedir (Çiz. 51). Arka duvarları sura dayalı yapıların yan duvarları ise diğer evlerle ortak kullanılmıştır¹⁷⁴.

Taş temelli ve yaklaşık 7.0 x 4.5 m ölçülerinde olan uzun evlerin üst kısımları büyük olasılıkla kerpiçten inşa edilmiştir¹⁷⁵. Oda içlerinde kubbeli fırınlar söz konusudur¹⁷⁶.

¹⁷⁴ A.e., s. 424.

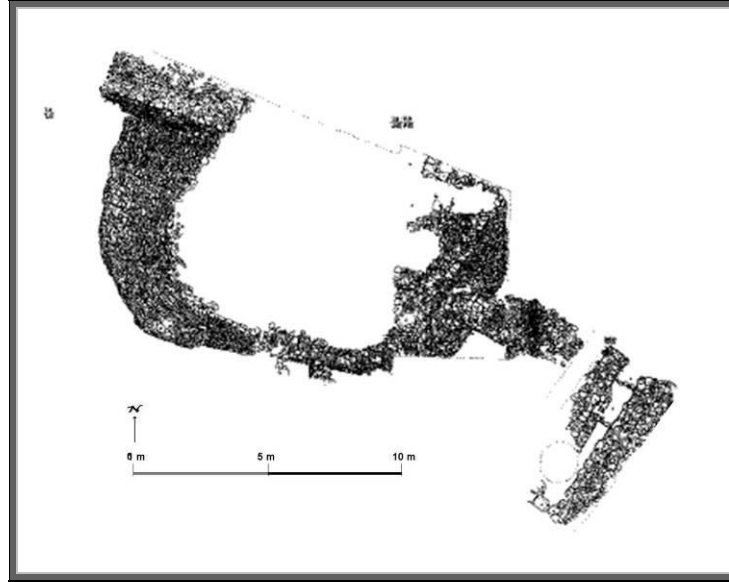
¹⁷⁵ A.e., s. 432.

¹⁷⁶ Hayat Erkanal ve Sevinç Günel, 1997, "1995 Yılı Liman Tepe Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı* XVIII/1, Ankara, s. 247.

Fırınlardan birinin tabanında 15 kat keramik döşemesi saptanmıştır ve durum fırınların oldukça uzun bir süre kullanıldığı şeklinde yorumlanmıştır¹⁷⁷.

3.4.2.2. İTÇ II Dönemi

Liman Tepe'nin V-3 Tabakası İTÇ II Dönemi'ne tarihlenir. Kale, üzerinde anıtsal bir giriş olan oldukça kuvvetli bir surla tahkim edilmiştir¹⁷⁸.

Çizim 52. Liman Tepe anıtsal kule ve ana giriş (Erkanal ve Artzy 2002, Çiz 2). Yerleşmenin ana girişinde at nalı biçimli anıtsal bir kule/bastion yer almaktadır (**Çiz. 52**). En az 5.0 m yüksekliğinde korunmuş bu kulenin kenarlarında yarım daire veya trapez görünümlü hücre şeklinde küçük mekânlar bulunmaktadır¹⁷⁹. Bu mekânların içleri daha sonra taş ve toprakla doldurularak içteki kerpiç dolgunun dışı baskı

¹⁷⁷ Hayat Erkanal 1998, "1996 Liman Tepe Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı XIX/1*, Ankara, s. 389.

¹⁷⁸ Erkanal ve Günel, 1997, s. 247.

¹⁷⁹ Hayat Erkanal 1999 "Early Bronze Age Fortification Systems in Izmir Region/ Early Bronze Age Fortification Systems in İzmir Region", *Aegaeum 20*, Studies in Aegean Archaeology Presented to Malcolm H. Wiener as he enters his 65 th Year. vol. 1, s. 240 vd.

yapması önlenmiştir. Giriş kısmının yer aldığı kulenin doğu kenarında sur, diğer kenarın aksine düz bir biçimde son bulur¹⁸⁰.

3.4.2.3. Erken İTÇ III Dönemi

Erken İTÇ III Dönemi'ne tarihlendirilen Liman Tepe V-2 ve V-1 Tabakaları'nda savunma sistemi ve sura dayalı uzun evler bir önceki dönemden devam eder. Ayrıca yerleşmenin Aşağı ve Yukarı Yerleşme'den oluştuğu düşünülmektedir¹⁸¹. Nitekim 2009 sezonunda, klasik dönem kazıları sırasında, kalenin oldukça uzağında aşağı şehri çevrelemiş olması kuvvetle muhtemel dış sura ait bit kalıntı ele geçirilmiştir.

Yerleşmenin ortasında ise hafirin saray olarak nitelendirdiği ve uzun bir süre "Koridorlu Ev" olarak adlandırılan ancak son yıllarda yapılan çalışmalar sonucunda koridorlu ev olmadığı anlaşılan ve iki katlı olduğu düşünülen bir yapı yer alır¹⁸² (**Çizim 53-54**). Güneydoğu-kuzeybatı doğrultusundaki yapının güney dış duvarının kalınlığı batı kesimde 2.20 m, doğu kesimde ise 1.50 m olup batı tarafta çıkıntı yapmış olması muhtemeldir. Duvarın iç ve dış tarafı kireç taşı plakalarla kaplanmış olup orta kısım tarla taşları ile doldurulmuştur. Bu duvarın kuzeyindeki paralel duvar, arada 1.20 m koridor boşluğu bırakılarak 50-60 cm genişlikte yine aynı yönde uzanmakta ve koridor içerisindeki ara duvar ile iki bölüme ayrılmaktadır¹⁸³. En güneyde kalın duvarın tabanına kadar inilerek tespit edilen bu evre duvarının, zeminden 2.0 m yüksekliğe kadar korunmuş olduğu ve tabanının küçük taşlar ile sağlamlaştırıldığı anlaşılmıştır. Salonun kuzeyinde 5.40 x 1.20 m ölçülerinde ve koridora göre daha az korunmuş olan kuzey koridorda, duvar kalınlıkları 44-52 cm arasında değişen iki oda tespit edilmiştir¹⁸⁴. Orta alandaki toplama taşlardan inşa edilen döşeme kalıntılarının bu evrede kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Bu döşemenin ilk evrede koridor

¹⁸⁰ Hayat Erkanal 2001a, "1999 Yılı Liman Tepe Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı XXII/1*, Ankara s. 263.

¹⁸¹ Erkanal v.d. 2003, s. 432.

¹⁸² Erkanal ve Günel, 1997, s. 247.

¹⁸³ Hayat Erkanal ve Sevinç Günel 1996, "1994 Yılı Liman Tepe Kazıları", XVII. *Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 312.

¹⁸⁴ Erkanal 1998, s. 384 vd.

odaları ile aynı seviyede olmaması ve bu odalara kapı girişi saptanamaması, salon döşemesinin koridor döşemesinden daha yüksekte olduğunu düşündürmektedir¹⁸⁵.

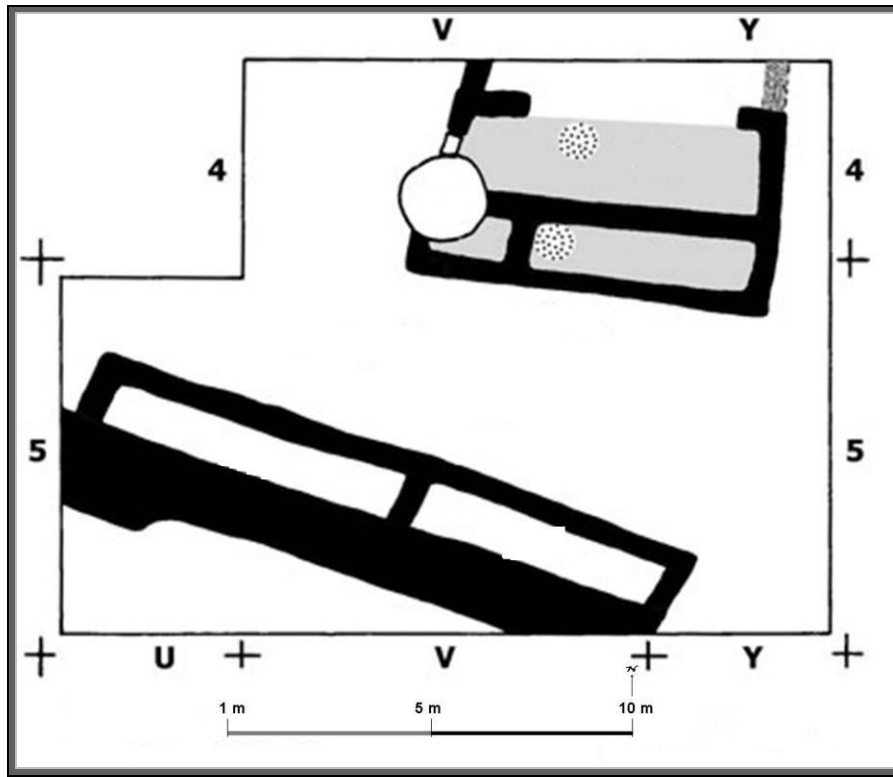
Çizim 53: Liman Tepe Depo Kompleksi (Erkanal ve Günel 1997, Çiz. 2).

Bu yapının ikinci evresinde ise bir önceki evrede koridor duvarlarının farklı bir teknik ile yükseltilerek, plaka taşların gelişigüzel yan yana dizilmesi ile oluşturulan duvarlarda, ahşap hatıllara destek amacıyla, taşların sanki bir yerden düşmüş gibi çarpık sıralar oluşturduğu düşünülmektedir. Koridor mekânının doğusunda plaka taşların yatay ve dikey kullanılması sonucunda, koridor genişliğini aşan sağlam bir taban elde edilmiş ve bu taban yapıya giriş olarak yorumlanmıştır. Koridor mekânı içerisindeki duvar kenarlarında kap parçalarının dizili olarak ele geçirilmesinden dolayı, koridorun depo odası olarak kullanıldığı sonucuna varılmıştır¹⁸⁶.

¹⁸⁵ Erkanal ve Günel 1997, s. 245.

¹⁸⁶ A.e., s. 242 vd.

Bu yapının son evresinde ise 5.80 x 1.20 m ölçülerindeki bir önceki evre koridorunun doğusuna, arkası doğu ara duvarına gelecek şekilde bir fırın yerleştirilmiştir. Ağız kısmı batıya açılan oval fırın 1.40 x 1.04 m ölçülerindedir. 5 cm kalınlığında yedi kat çamur ile sıvanan fırının üst seviyesi çanak çömlek kırıkları ile döşenmiş ve fırına ait küller koridor içine yayılmıştır. Bu kısım, içinde ele geçen öğütme taşları ve kaba keramik parçaları nedeniyle mutfak olarak değerlendirilmiştir¹⁸⁷.

Çizim 54: Liman Tepe depo kompleksi ve çevresindeki diğer depo binaları
(Şahoğlu 2005, Çiz 3).

Kendi içindeki gelişimi incelendiğinde, ortada yer alan koridorun farklı zamanlarda farklı işlevlere sahip olmasından ötürü, yapıyı “Koridorlu Ev” olarak tanımlamak yerine sadece söz konusu ev tipiyle benzerlikten söz edilebilir. Genel itibariyle depo

¹⁸⁷ A.e., s. 241.

binası ya da bir depo kompleksi olarak adlandırabileceğimiz yapının çevresinde de çeşitli depo odaları yer alır¹⁸⁸ (Çiz. 54).

3.4.3. Emporio

Yerleşim Sakız Adası'nın güney kıyısında, kayalık bir yarımada üzerinde, doğal bir limanın hemen girişinde bulunmaktadır (Lev. 1). 1952-1955 yılları arasında kazılan yerleşme 1980'li yılların başında S. Hood tarafından yayınlanmıştır. Yerleşme mimarisi ile ilgili en önemli bilgiler, yerleşmenin kuzeydoğusundaki A Alanı'ndaki kazılardan gelmiştir.

Yerleşmede Romen rakamları ile numaralanmış 10 yapı katından I-V. Tabakalar, Anadolu kronolojisine göre, İlk Tunç Çağı'na tarihlenir. Burada en alttaki V. Tabaka'yı İTÇ I;IV. Tabaka'yı Erken İTÇ II; III. Tabaka'yı Geç İTÇ II; II. Tabaka'yı Erken İTÇ III ve I. Tabaka'yı Geç İTÇ III Dönemi'ne tarihleyebiliriz.

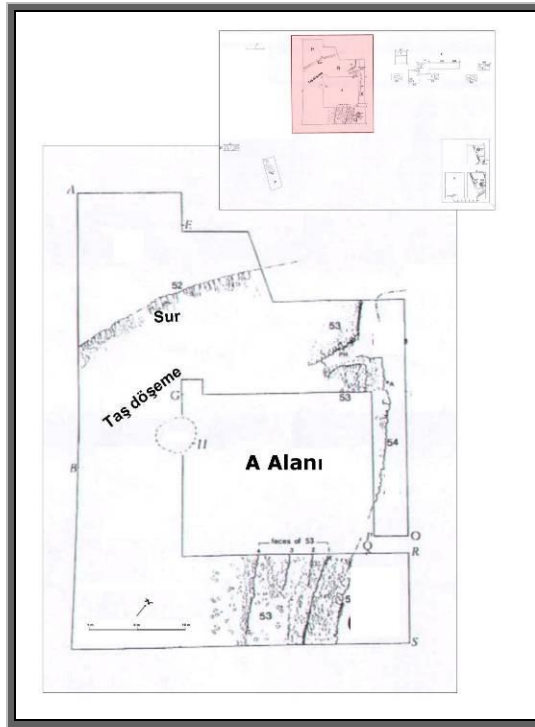
3.4.3.1. İTÇ I Dönemi

Yerleşmenin A Alanı'nda Ege kronolojisinde Neolitik, Anadolu kronolojisine göre ise Kalkolitik Dönemlere denk gelen zaman dilimi içerisinde yerleşildiği bilinmektedir. Yine aynı alanda İTÇ I Dönemi'ne tarihlenen V. Tabaka'da da yerleşimin devam ettiği açıkça ortaya konmuştur. Burada birkaç duvar kalıntısı bu döneme tarihlenir. Söz konusu bu taş temellerden en azından üç evin varlığı ortaya konabilmiştir. Bu evlerden anlaşılabilirdiği kadarıyla oldukça dar ve muhtemelen trapez şekilli evler söz konusudur. Ancak dar alandaki bu çalışmalar daha somut veriler ortaya koymamızı engellemektedir.

¹⁸⁸ A.e., s. 249.

3.4.3.2. İTÇ II Dönemi

Batı Anadolu kronolojisine göre İTÇ II Dönemi'nin başına tarihlenen IV. Tabaka Troya'nın da Orta Troya I Evresi'ne denk gelmektedir. Söz konusu bu dönem mimarisi yine A Alanı'ndaki çalışmalarla açığa çıkarılmıştır (**Çiz. 55**). Bu dönemde bir önceki döneme göre çok daha fazla mimari kalıntı ve buna bağlı olarak çok daha fazla oda kazılabilmektedir. Bu evlerden anlaşılabilirdiği kadarıyla, yerleşmede bu dönemde büyük tek odalı dikdörtgen evler söz konusudur. Köşeleri yuvarlatılmış olan ve tek katlı olduğu düşünülen bu evlerin taş temelleri yoktur. Muhtemelen burada düz damı desteklemek için ahşap direkler kullanılmış olmalıdır. Yerleşmede fırınlara dair bir iz bulunamamıştır. Ancak evlerin hem içlerinde hem de dışlarındaki boş alanlarda ocaklar tespit edilmiştir. Dışarıdaki ocakların ise daha gelişmiş oldukları bildirilmektedir.

Çizim 55: Emporio II ve III Evreleri'nde A Alanı'ndaki mimari kalıntılar (Kouka 2002, Plan 42'den düzenlenmiştir).

Büyük bir yangınla sona eren bu evrenin sonrasında Batı Anadolu kronolojisine göre İTÇ II Dönemi'nin sonuna tarihlenen yerleşmenin III. Evresi'nde büyük değişimler söz konusudur. A Alanı'ndaki yapıların ortadan kalktığı, bunun yerine bu alanın büyük bir avlu olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu avlunun büyük yassı taşlarla döşendiği bildirilmektedir. Söz konusu dönemin yapıları ile ilgili bilgilerimiz çok kısıtlıdır. Dönemin mimari anlamdaki en büyük yeniliği ise yerleşmenin batısında ortaya çıkarılan savunma duvarıdır. Böylelikle yerleşmenin çevresi ilk defa bu dönemde surla çevrilmiştir.

3.4.3.2. Erken İTÇ III Dönemi

Yunanistan kronolojisinde Erken Hellas II Dönemi'nin geç safhalarına, Anadolu kronolojisine göre ise Erken İTÇ III Dönemi'ne tarihlenen yerleşmenin II. Tabakası diğer tabakalara göre daha geniş alanda kazılmıştır. Burada A Alanı'ndaki taş döşemeli avlu ve sur işlevini sürdürmektedir. Bunların yanında yerleşmenin B, C, D ve F Alanları'nda da bu döneme ilişkin mimari kalıntılar ele geçirilmiştir. Bunlardan F Alanı'nda dikdörtgen şekilli uzun yapılara ait olabilecek yapı kalıntıları açığa çıkarılmıştır. Diğer alanlarda ortaya çıkarılan ve plan vermeyen duvarlara bakıldığında ise yerleşmenin tüm tepeyi kapladığı ve buradaki limana kadar uzandığı varsayılmaktadır.

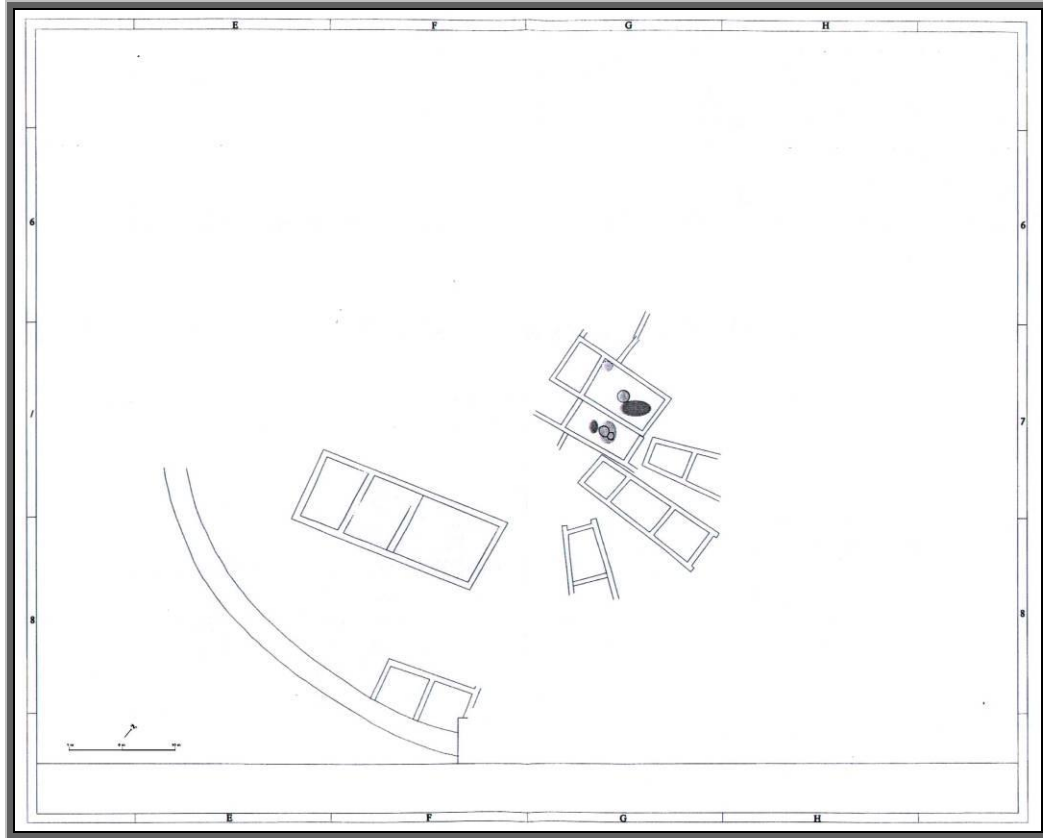
3.4.4. Heraion

Sisam Adası'nın güneybatısında yer alan Heraion yerleşmesinde (**Lev. 1**) Yunanistan kronolojisinde Erken Hellas II (Geç) Dönemi'ne tarihlenen I, II. ve III. Tabakalar, Batı Anadolu kronolojisinde Erken İTÇ III Dönemi'ne denk gelmektedir. Antik Dönem kazılarınının 19. Yüzyıl'ın başlarında gerçekleştirildiği yerleşmenin prehistorik tabakaları ise ilk defa 1953-55 yılları arasında V. Milojevic tarafından kazılmıştır.

Daha sonra yerleşmede 1966 yılından sonra P. Isler ve 1980-81 yıllarında da H. Weisshaar tarafından çalışmalar yapılmıştır¹⁸⁹.

3.4.4.1. Erken İTÇ III Dönemi

Söz konusu bu dönemin erken evrelerinde, Heraion yerleşmesinin I. ve II. Tabakaları'nda uzun evlerin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Burada yan yana ya da birbirine 90° açıyla yerleştirilmiş birkaç ev kalıntısı açığa çıkarılmıştır. Tek ya da genellikle iki odalı olan bu yapıların bazılarında sundurma da yer alır. Evlerin ortasında ise ocak yerleri tespit edilmiştir.

Çizim 56: Heraion III. Tabaka (Kouka 2002, Plan 51'den düzenlenmiştir).

¹⁸⁹ Ourania Kouka 2002, *Siedlungsorganisation in der Nord- und Ostägäis während der Frühbronzezeit (3. Jt. v. Chr.)*, Rahden/Westf. s. 279.

Bu dönemin sonuna tarihlenen III. Tabaka ise daha geniş alanda izlenebilmektedir (**Çiz. 56**). Burada yuvarlak planlı etrafı surla çevrili bir yerleşme söz konusudur. Yerleşmenin kazılan kısmında surla bitişik ya da çoğunlukla yerleşmenin merkezinde iki ya da üç odalı bağımsız yapılar dikkat çeker. Belli bir düzen içerisinde yerleştirilmediği anlaşılan bu uzun yapılardan en batıdaki yaklaşık 7.0 x 19.0 m boyutları ile oldukça dikkat çekicidir. Yerleşmede dikdörtgen yapıların yanında trapez yapıların da varlığı tespit edilmiştir.

3.5. Troas Bölgesi ve Kuzey Ege Adaları

Troas Bölgesi'nde Kumtepe, Beşik-Yassitepe ve Troya yerleşmeleri ile Kuzey Ege Adaları'ndaki Yenibademli Höyük (Gökçeada), Poliochni (Limni Adası) ve Thermi (Midilli Adası) yerleşmeleri incelenmiştir. Limni adasında yer alan diğer bir yerleşme olan Myrina'da, İTÇ'ye Geçiş Dönemine tarihlenen, taş temelli apsilli yapılar ele geçirilmiştir. Ancak dar alanda yapılan kazılar neticesinde daha az bilgi sahibi olduğumuz söz konusu yerleşme burada değerlendirilmemiştir¹⁹⁰.

Bölgede, Myrina dışında İTÇ'ye Geçiş Dönemi mimarisi, Kumtepe Ib Tabakası ile Poliochni Siyah Evre'de tespit edilmiştir. İTÇ I Dönemi ise söz konusu bu iki yerleşmenin dışında Beşik-Yassı Tepe, Troya ve Thermi'den de bilinmektedir. Kabaca MÖ 2700-2400 tarihleri arasına yerleştirdiğimiz bir sonraki İTÇ II Dönemi, Troya Id ile Iib arasındaki tabakalar, Poliochni Yeşil Evre, Thermi III ve IV Yerleşmeleri; son olarak da Erken İTÇ III Dönemi, Troya II Yerleşmesi'nin c-g tabakaları ile III. Yerleşme, Poliochni Kırmızı, Sarı Evre ve Thermi V. Kat ile temsil edilir. Bölge yerleşmelerinin söz konusu dönemlerle ilgili olarak genel mimari özellikleri ise aşağıda genel hatları ile ele alınmıştır.

¹⁹⁰ Massimo Cultraro 2004, "Island Isolation and Cultural Interaction in EBA Northern Aegean: a Case Study from Poliochni (Lemnos)", *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 4.1, s. 22; Alram-Stern 2004, *Die Frühbronzezeit in Griechenland. Mit Ausnahme von Kreta. Die Ägäische Frühzeit 2. Serie. Forschungsbericht 1975–2002*. 2. Band, Teil 1. *Veröffentlichungen der Mykenischen Kommission* 21, s. 928 vd., Lev. 117.

3.5.1. Kumtepe

Kumtepe Höyüğü Çanakkale il merkezinin güneybatısında; Kumkale'nin güneyinde; Kara Menderes Çayı'nın batı yakasında yer alır (**Lev. 1**). Yerleşme yeri, yaklaşık 80 x 100 m ebatlarında; 4-5 m yüksekliğinde yayvan bir tepedir¹⁹¹. Yerleşme, Cincinnati Üniversitesi'nin Troya'daki kazıları sırasında; 1934 yılında J. L. Caskey ve J. Sperling tarafından saptanmış ve aynı yıl içinde J. Sperling ve H. Z. Koşay tarafından kazılmıştır¹⁹². Kumtepe'de ikinci dönem kazıları ise Troya kazıları başkanı M. Osman Korfmann'ın danışmanlığında ve Çanakkale Müzesi Müdürlüğü'nün başkanlığında 1993 yılında başlatılmıştır¹⁹³. Bu ikinci dönem kazıları 1997 yılına kadar devam etmiştir. Yerleşmede İTÇ'ye Geçiş Dönemi ve İTÇ I mimari kalıntıları ele geçirilmiştir.

3.5.1.1. İTÇ'ye Geçiş Dönemi

İTÇ'ye Geçiş Dönemi Kumtepe'de IB Tabakası ile temsil edilir. Her iki kazı da dar alanlarda gerçekleştirildiğinden genel yerleşim planı ile ilgili somut bir şey söylemek mümkün değildir. Sadece taş temelli yapılara ait duvar kalıntıları ortaya çıkarılmıştır¹⁹⁴.

3.5.1.2. İTÇ I Dönemi

İTÇ I Dönemi'ne tarihlenen Kumtepe'nin IC Tabakası'nda genel bir yerleşim planı saptanamasa da yapı teknikleri hakkında fikir edinmek mümkündür. Burada alt evrede olasılıkla dikdörtgen plana sahip yan yana iki oda vardır. Bu odaların kuzeydoğusunda ise tabanı taş döşeli dikdörtgen bir yapı yer alır. Yapının kuzeybatı

¹⁹¹ Hamid Zübeyir Koşay ve Jerome Sperling 1936, *Troad'da Dört Yerleşme Yeri*, İstanbul, s. 28.

¹⁹² Hamid Zübeyir Koşay ve Jerome Sperling 1934, *Kumtepe Kazısı*, Ankara.

¹⁹³ M. Korfmann, Ç. Girgin, C. Morçöl, S. Kılıç 1995, "Kumtepe 1993: Report on the Rescue Excavation", *Studia Troica* 5, Mainz am Rhein, s. 237-289.

¹⁹⁴ Koşay ve Sperling 1936, s. 28 vdd.

köşesi içte hafifçe yuvarlatılmıştır. Bakla Tepe'nin ızgara planlı evlerini akla getiren bu yapıda tam bir apsis uygulaması yerine, duvarların hafifçe yuvarlatılması, bu evrede hem köşeli hem de yuvarlatılmış kenarların birlikte kullanıldığını gösterir. Üst evrelerde bulunan ahşap dikme deliklerinden bazı yapıların dal örgü tekniğiyle inşa edilmiş olabileceği ileri sürülmüştür¹⁹⁵. İTÇ I Dönemi'nin geç evrelerinde ise ortaya çıkarılan yapılardan birisinin taş temelleri -Troya'da da saptandığı gibi- balıksırtı tekniğiyle örülmüştür.¹⁹⁶.

3.5.2. Beşik-Yassitepe

Beşik-Yassitepe Çanakkale il merkezinin güneydoğusunda; Yeniköy'ün yaklaşık 2 km güneyinde yer alır (**Lev. 1**). Bu küçük höyük, Kocaliman'ın (Beşika Koyu) kuzeyinde ve Ege Denizi'ne uzanan küçük bir burnun üzerindedir. Höyük, D. H. French ve J. Cook tarafından saptanmıştır. Burada 1981 yılında M. Korfmann başkanlığında bir ekip tarafından yüzey araştırması yapılmıştır; 1982-86 yılları arasında ise M. Korfmann başkanlığında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir¹⁹⁷.

3.5.2.1. İTÇ I Dönemi

Hemen hemen tamamı kazılan yerleşme, genel hatları ile kendi bağımsız duvarları olan ve birbirine bitişik uzun yapılardan oluşur. Tüm dönem boyunca kerpiç kullanımına dair iz bulunmayan yapıların sadece taş kullanılarak inşa edildiği varsayılabilir. Evlerin uzun duvarları boyunca düz damı taşıdığı düşünülen direklere ait izler bulunmuştur¹⁹⁸.

¹⁹⁵ A.e., s. 246.

¹⁹⁶ A.e., s. 249. Şek. 14.

¹⁹⁷ Manfred Korfmann 1986, "Beşik-Yassitepe; Beşik-Sivritepe ve Beşik Mezarlığı 1984 Ön Raporu" *Kazı Sonuçları Toplantısı VII*, Ankara, s. 229-238.

¹⁹⁸ Korfmann 1986, s. 231; Manfred Korfmann 1987, "Beşik-Yassitepe ve Beşik Mezarlığı 1985 Ön Raporu", *Kazı Sonuçları Toplantısı VIII/1*, Ankara, s. 263; Manfred Korfmann 1988, "Beşik-Yassitepe, 1986 Kazı Raporu", *Kazı Sonuçları Toplantısı IX/1*, Ankara, s. 131-132.

3.5.3. Troya

Troya yerleşmesi, Çanakkale il merkezinin yaklaşık 30 km güneyinde; Ege Denizi'nden 6 km ve Çanakkale Boğazı'ndan 4.5 km uzaklıkta; Kara Menderes ve Dümrek çaylarının oluşturduğu kıyı ovasına hâkim Hisarlık Tepesi'nde yer almaktadır¹⁹⁹ (**Lev. 1**). Kültür dolgusunun kalınlığı 16 m kadardır. Yerleşme, ilk olarak, zamanında Çanakkale İngiliz konsolosu olan koleksiyoner F. Calvert tarafından saptanmış ve burada 1863 ve 1865 yıllarında küçük çaplı kazılar yapılmıştır. H. Schliemann tarafından 1870 yılında önce küçük bir sondajdan yapılmış ve bunu takip eden 1871-72; 1878-79; 1882-83; 1889 ve 1890 yıllarında esas kazılar gerçekleştirilmiştir. Schliemann'ın ölümü üzerine W. Dörpfeld kazılara 1893-94 yıllarında devam etmiştir. 1932 yılında ise Cincinnati Üniversitesi adına C.W. Blegen, Troya'da ikinci dönem kazılara başlamış ve bu kazılar 1938 yılına kadar devam etmiştir²⁰⁰. 50 yıl gibi uzun bir aradan sonra, 1988 yılında Tübingen ve Cincinnati Üniversiteleri adına M. Korfmann başkanlığında bir ekip tarafından başlatılan kazılar ise günümüzde de devam etmektedir; 2005 yılında M. Osman Korfmann'ın vefatından sonra, kazı başkanlığını E. Pernicka üstlenmiştir. Yerleşmede İTÇ Dönemi kesintisiz temsil edilmektedir. Birinci dönem kazılar sırasında, Troya önemli bir tahribata uğramıştır; buna rağmen İTÇ mimarlığı bağlamında Batı Anadolu'nun en iyi birkaç merkezinden biridir. Bu mimari aşağıda dönemlerine göre ana hatlarıyla tanıtılmıştır.

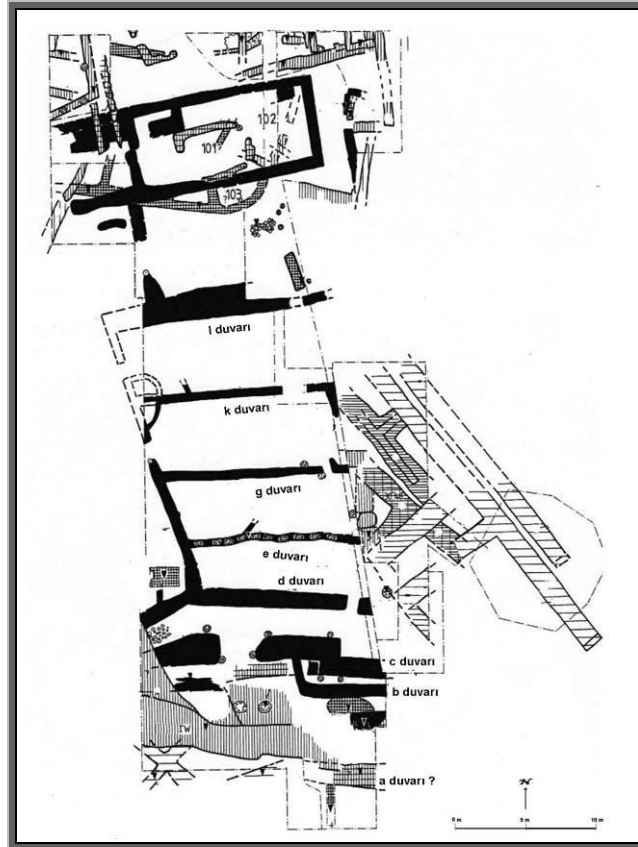
3.5.3.1. İTÇ I Dönemi

Troya I. Yerleşmesi'nde Blegen kazıları sırasında saptanan ve alttan yukarıya doğru küçük harflerle isimlendirilen 10 yapı katı ilk, orta ve son Troya I olmak üzere üç ana gelişim evresi altında incelenir. En alttaki a, b ve c katları, erken Troya I'e denk gelir ve İTÇ I Dönemi'ne tarihlenir.

¹⁹⁹ Carl W. Blegen, John L. Caskey, Marion Rawson, Jerome Sperling 1950, *Troy I General Introduction The First and Second Settlements*, Princeton, Şek. 415.

²⁰⁰ A.e., s. 5-19.

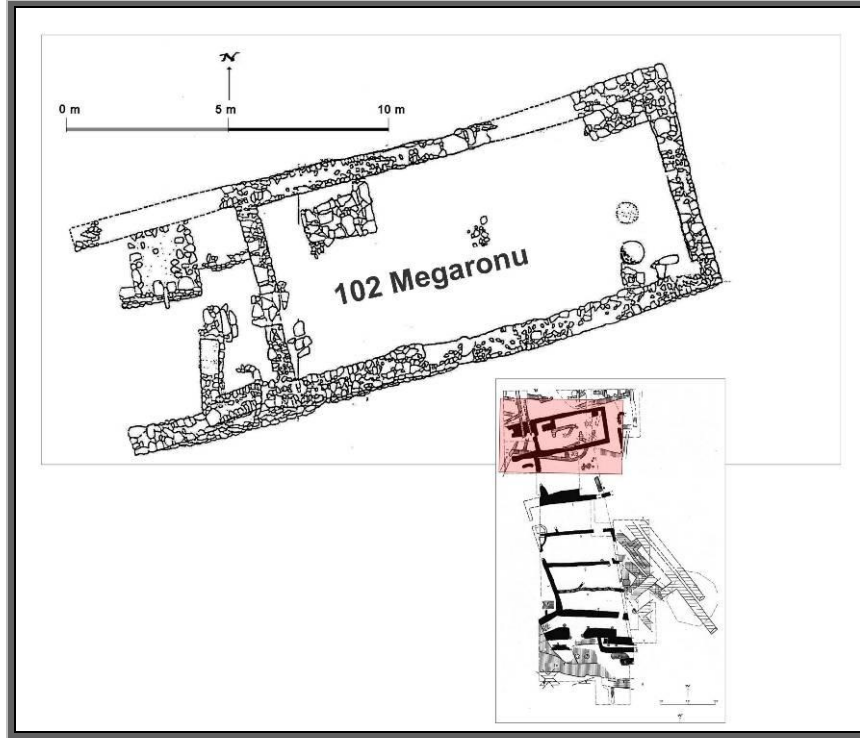
A- Troya Ia: İlk evre olan Ia'ya ait, iki yapı bulunmuştur (**Çiz. 57**). Bunlar kazılan alanın kuzeyinde yer alan ve doğu-batı yönünde uzanan 103 no'lu apsisli megaron ile bunun 5 m kuzeyindeki 118 no'lu evden oluşur. 103 no'lu apsisli megaronun kuzey kısmı tahrip olmuş durumda olup yapının korunabilen uzunluğu 14.20 m; yaklaşık genişliği ise 5.0 m kadardır²⁰¹. Kil harcın kullanıldığı duvarlarda, sıva izlerine de rastlanmıştır. Düzensiz taşlardan yapılmış duvarların kalınlıkları 50-60 cm arasındadır. 118 no'lu evin batı bitimi tam olarak anlaşılamamış olmasına rağmen ana odanın uzunluğunun 10.0 m'den fazla olduğu düşünülür. Çatısı ile ilgili herhangi bir bilginin bulunmadığı yapının tabanı, sıkıştırılmış toprak zemine sahiptir.

Çizim 57. Erken Troya I, mimari kalıntıları (Korfmann 2003, Çiz. 10).

²⁰¹ A.e., s. 82.

B- Troya Ib: Daha üstteki 1b evresinde, bu yapıların üstüne 102 no'lu megaron inşa edilmiştir²⁰². Uzunluğu 18.75 m olan evin, genişliği ise 7.0 m'dir. İki odalı bu yapı, bir ön oda ve onun arkasında büyük bir ana odadan ibarettir (**Çiz. 58**). Tek giriş batı uçtadır. Taş temeller gayet itinalı bir şekilde örülmüştür. Çamur harç kullanımı devam etmektedir. Ayrıca yapıda balıksırtı duvar örgüsü yapım tekniği de kullanılmıştır²⁰³. Duvarların üst kısımları, büyük olasılıkla kerpiçtendir. Yapıda, çatı ile ilgili hiçbir iz bulunamamıştır; herhangi bir ahşap direk deliğine rastlanmamıştır. Yapının merkezinde büyük bir ocak yer alır. Çapı hemen hemen 1.0 m kadar olan ocak, düz taşlarla elde edilmiş kaba bir tabana sahiptir. Yapının arka köşesinde ise küçük boyutlu bir ocak daha vardır. Ayrıca, ocağın yakınında bir çukur, duvarla arada küçük, alçak taş bir platform ve bunun doğu tarafında, köşede de ince bir duvarla oluşturulmuş olan bir silo yer alır.

Çizim 58: Erken Troya I, 102 no'lu megaron

(Blegen v.d.1950, Çiz. 426 ve Korfmann 2003, Çiz. 10'dan düzenlenmiştir).

²⁰² A.e., s. 89.

²⁰³ A.e., s. 92.

C- Troya Ic: Erken Troya Ic Evresi'nde C Duvarı olarak adlandırılan duvarın, yerleşmenin ilk savunma duvarının bir parçası olduğu kabul edilir²⁰⁴. Duvar 13 m uzunluğunda olup kuzeybatıya doğru kıvrım yapar (**Çiz. 57**). Bu duvarın kuzeyindeki doğu-batı yönünde birbirine paralel olarak uzanan beş duvarın ise megaron planlı evlerden oluşan bir yapı kompleksi olduğu düşünülmektedir. J. Mellaart, bu yapı grubunun, doğuda bir avluya bakan saray yapıları olduğunu savunmuştur²⁰⁵. C. Aslan ise sınırlı alanda araştırılmasından dolayı kesin olarak söylenemese de bu dönem yerleşim planının, radyal bir özellik gösterdiğini düşünmektedir²⁰⁶.

3.5.3.2. İTÇ II Dönemi

Troya I'ın Orta ve Geç Evreleri (d-k yapı katlar) ile Ila katı İTÇ II Dönemi'ne denk gelir. Genel yerleşim planı hakkında ilk somut bilgiler bu dönemde açıklığa kavuşmaya başlar.

A- Orta Troya I: Bu dönemde büyük bir savunma duvarı ile çevrelenen yerleşmenin, söz konusu bu sur üzerindeki kulelerle daha güçlü bir hal aldığı anlaşılır. Ayrıca bu kuleler arasında yerleşmenin ana girişleri yer alır (**Çiz 59**).

IW olarak adlandırılan suru, yerleşimin güneybatı köşesinden itibaren, yaklaşık 100 m izlemek mümkündür²⁰⁷. Oldukça kütleli olup korunan yüksekliği 3.50 m'ye ulaşan sur bedeni, çoğunlukla yassı ve büyük taşlardan inşa edilmiştir. Gerçek

²⁰⁴ Sinan Ünlüsoy 2006, "Vom Reihenhause zum Megaron-Troia I bis Troia III", *Troia Archäologie Siedlungshügeln und Seiner Landschaft* (Yay. Haz. M. Korfmann), Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, s. 133-135, Çiz. 4.

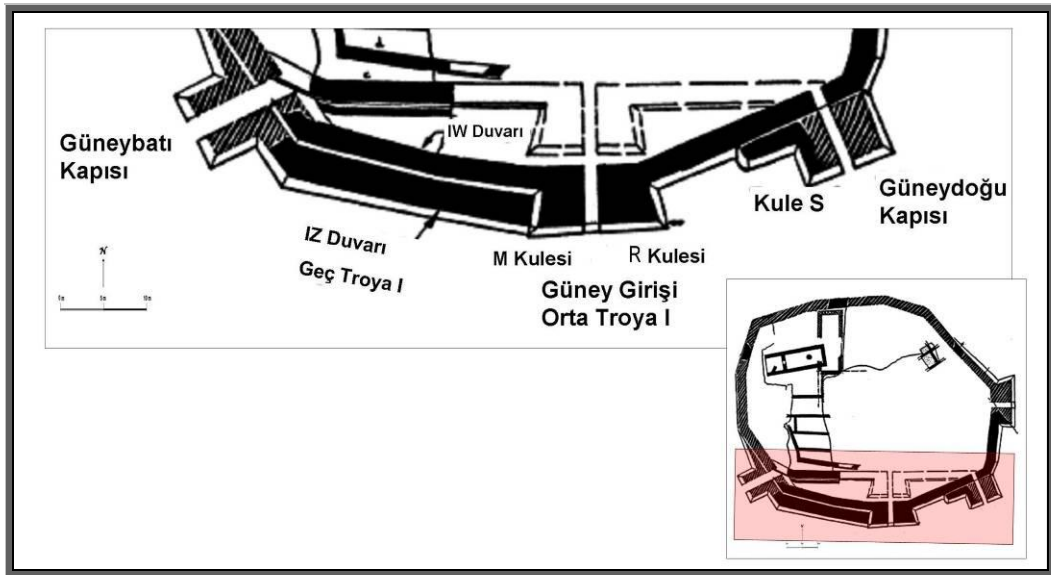
²⁰⁵ James Mellaart 1959, "Notes on the Architectural Remains of Troy I and II", *Anatolian Studies* 9, s. 132.

²⁰⁶ Carolyn Chabot Aslan 2000, *The Architectural Expression of Social Categories at Five Early Bronze Age West Anatolian Communities*, Ann Arbor, s. 202-207.

²⁰⁶ Blegen v.d. 1950, s. 145.

²⁰⁷ Blegen v.d. 1950, s. 145.

kalınlığı saptanamayan duvarın iç kısmı da düzgündür ve yer yer taş yığınlarına, bazen de moloz bir sete dayalıdır. Duvarda harç olarak ise sarımsı bir kil kullanılmıştır. Daha doğuda IW Duvarı'nın üzerinde ele geçirilen kerpiç tuğlalardan anlaşılacağı gibi söz konusu sur, altta taştan inşa edilmiş bir kaide ve onun üzerinde kerpiç duvar içerir. Bu savunma duvarı üzerinde yer alan yerleşmeye giriş kapısı MR olarak adlandırılır ve iki yanında kuleler yer alır. M ve R Kuleleri arasındaki kapı yolunun genişliği yaklaşık 2.0 m'dir. Girişin batısındaki kule M, 7.20 m uzunluğundadır ve IW Duvarı'ndan 5.45 m güneye çıkıntı yapmıştır. Doğudaki R Kulesi ise, 9.10 m uzunluğunda olup yaptığı çıkıntı 4.70 m'dir. Doğudaki benzer bir uygulamanın yanı sıra, batıda veya kuzeyde de böyle kapılar düşünmek olasıdır²⁰⁸. R Kulesi'nin doğusuna Orta Troya I'in sonlarına doğru eklendiği anlaşılan S Kulesi yapılmıştır²⁰⁹. En doğuda ise T kulesi dışa doğru 1.25 m kadar çıkıntı yapmaktadır. J. Mellaart, her iki kulenin de olası kapıları koruduğunu savunmuştur²¹⁰.

Çizim 59: Orta Troya I savunma sistemi (Mellaart 1959, Çiz. 2'den düzenlenmiştir).

²⁰⁸ Mellaart 1959, s. 134.

²⁰⁹ Wulf Schirmer 1971, "Überlegungen zu einigen Baufragen der Schichten I und II in Troja", *Istanbul Mitteilungen* 21, s. 10.

²¹⁰ Mellaart 1959, s. 135.

Yukarıda anlatıldığı üzere, genel itibariyle güçlü bir savunma sistemine sahip olduğu anlaşılan Orta Troya I'in sivil mimarisi ise evrelere göre kısaca aşağıda açıklanmıştır.

a- Troya 1d: Bu evreye ait 115 Evi, 102 Megaronu'nun doğu ucunda ortaya çıkarılmıştır. Sadece, kuzey ve güney duvarları ile bunların arasında korunmuş olan zemini saptanan evin genişliği 5.28 m olup uzunluğu anlaşılamamıştır. Çok sağlam olarak inşa edilmiş güney duvarda, harçla örülen bir taş temel üzerinde, yine çamur harçla birleştirilmiş kerpiç duvar bulunmuştur. Kapısı beli olmayan yapının Troya'da yangınla yıkılan ilk bina olduğu anlaşılmıştır²¹¹. Bu ev ile çağdaş 120 no'lu duvarın ancak 5.0 m'lik bir parçası ortaya çıkarılmıştır. Kuzey-güney yönünde uzanan duvar, mekân 115'in batı duvarı olarak düşünülebileceği gibi başka bir yapıya da ait olabilir²¹².

b- Troya 1e: Troya Ie Tabakası'na tarihlenen 116 no'lu evin, 4.0 m uzunluğundaki batı duvarı ile 2.0 m uzunluğundaki kuzey duvarı gün ışığına çıkarılmıştır. Yapının güney batısında ise 117 no'lu ev yer alır. Çok az kısmı ele geçen yapının, kuzey duvarı kısmen açılabilmiştir. Bu iki evin 10.0 m batısında saptanan 113 Evi de çok tahrip olmuştur. Bu evrede doğu-batı doğrultusundaki bu evi, güneye doğru kesen 5.20 m uzunluğunda bir duvar daha vardır. Bu duvarın da üzerinde bir kapı boşluğu tespit edilmiştir. Odanın tabanında yer yer küçük taşlardan yapılmış bir döşemeye rastlanmıştır. Blegen, yapının iki odalı olabileceğini söylemektedir²¹³.

c- Troya 1f: Bu dönemin son evresi olan 1f'ye ait 112 Evi, 113 no'lu evin üzerine kurulmuştur. Söz konusu bu ev eski planla benzeri özellikler göstermektedir²¹⁴.

²¹¹ Blegen v.d. 1950, s. 134.

²¹² A.e., s. 135.

²¹³ A.e., s. 137.

²¹⁴ A.e., s. 140.

B- Geç Troya I: Geç Troya I’de savunma sisteminde iki yeni önemli değişiklik gözlenmektedir²¹⁵. Bunlardan ilki, eski IW Duvarı’na dayanmış IX Rampa’sıdır. Gerçek uzunluğu bilinmeyen ancak 5 m’lik kısmı açığa çıkarılan ve genişliği 2 m’ye varan rampa, özenle yerleştirilmiş, büyük düzgün taşlardan inşa edilmiştir. Yığma bir set üzerine kurulu rampanın, MR Kapısı’nın 15 m batısında oluşu, Blegen’e bu kapının artık kullanılmadığını düşündürmüştür²¹⁶. Ancak rampanın olduğu alanda yeni bir kapı ile ilgili somut veri yoktur.

Bu dönemde görülen ikinci yenilik ise IZ adıyla tanımlanan duvardır²¹⁷. Yaklaşık 40 m’lik bir bölümü ortaya çıkarılabilen duvar, eski MR Kapısı’nın batı tarafındadır. Söz konusu bu savunma duvarının alt kısımlarda düzenli şekilde küçük taşlar, üst kısımda ise büyük taşlar yer almaktadır. Duvarın alt kısmında basamaklar halinde yerleştirilen küçük taşlardan sonraki üst kısım şevli inşa edilmiştir; böylelikle hafif eğimli bir görünüm sağlanmıştır. Duvarın üst kısmı ise büyük olasılıkla kerpiç tuğlalarla örülmüştür.

Ayrıca bu evrede yerleşimin kuzey kenarında, 129 Evi’nden 2.0 m kuzeyde, yaklaşık 7.5 m uzunluğunda kalın bir duvar daha ele geçirilmiştir²¹⁸. Bununla beraber hem yerleşmenin kuzeybatısında hem de kuzey doğusunda ortaya çıkarılan benzeri duvar parçalarının da surun bir parçası olduğunu düşünebiliriz.

Troya I Dönemi’nin sonuna tarihlenen önemli bir yapı da 1j Evresi’ne tarihlenen ve depo olarak nitelenen yapıdır²¹⁹. Güneydeki surun yaklaşık 7.0 m kuzeyinde, doğu-batı yönünde saptanan ve birbiri arasında geçiş bulunmayan iki odadan batıdakinin zemininde küçük taşlardan bir döşeme bulunmuştur. Odanın içinde bol miktarda bulunan kömürleşmiş buğday, yüksekliği 20 cm’yi aşan yığınlar halinde, ahşap

²¹⁵ A.e., s. 182.

²¹⁶ A.e., s. 183 vdd.

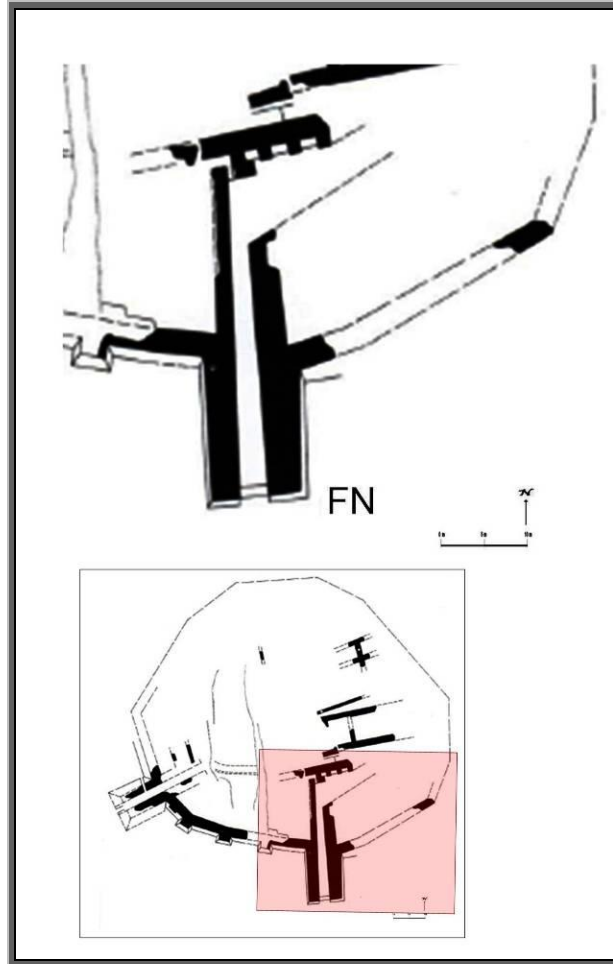
²¹⁷ A.e., s. 188.

²¹⁸ A.e., s. 194 vd.

²¹⁹ Ünlüsoy 2006, s. 136; Blegen v.d. 1950, s. 171.

izlerinin hemen üzerinde saptanmıştır. Böylelikle hububatın ahşap döşemeli depo odalarında saklandığı anlaşılmaktadır.

C- Troya IIa: İTÇ II Dönemi'nin sonlarına tarihlendirdiğimiz yerleşmenin IIa Evresi'nde rampalı anıtsal şehir kapıları ve destek kuleleri ile kuvvetli savunma sistemi ortaya çıkmıştır. Harç kullanılmadan örülen taş temeller eğimli olarak inşa edilmiş olup temellerin üst kısmında kerpiç vardır. Bu şekilde, bu dönemde, yerleşim mimarisinde anıtsallaşmaya doğru giden bir gelişme açıkça görülmektedir.

Çizim 60: Troya IIa Evresi'ne ait FN Kapısı
(Ünlüsoy 2006, Çiz. 5'ten düzenlenmiştir).

Söz konusu bu dönemde savunma duvarları üzerinde iki kapı saptanmıştır. Doğudaki FN Kapısı, aynı zamanda surların bu kesimde kalan son parçalarını da çevresinde barındırır (**Çiz. 60**). Güneye açılan kapının genişliği 3.50 m’den fazladır ve kapı yolu yaklaşık 40.0 m uzunluğunda olup kısmen yerleşme içinde de devam etmektedir. Kapı yolunu batıdan sınırlandıran duvar surdan 18.0 m, doğudaki duvar ise 15.0 m dışarı çıkıntı yapmaktadırlar²²⁰. Naumann, bu taş döşeli kapı yolunun, üstünün kapalı olduğunu savunmuştur²²¹. Bu yolun kuzeyini ise avlu duvarı sınırlandırır. Ayrıca yolun üzerinde yerleşmenin iç tarafına doğru kestirmeden bir geçiş sağlayan 7 basamaklı bir merdiven bulunmuştur.

FN Şehir Kapısı’nın batısında, sur öne doğru 3 küçük destek kulesi ile devam eder ve FL Batı Kapısı’na birleşir. İla Evresi’nin sonlarında inşa edildiği anlaşılan FL Kapısı, plan olarak FN Kapısı’na benzer (**Çiz. 61**). Aynı şekilde kapının rampası, yerleşmenin içine doğru devam etmektedir. Naumann, kapının duvar yapısı içinde tahta dikme kullanıldığını gösterecek kanıtlardan söz eder²²².

Bu tabakada sur ve girişlere gösterilen öneme paralel olarak, yerleşme içerisindeki yapılar da daha özenle inşa edilmiştir. FL Kapısı’nın iç kısmında bir yapının birbirine paralel iki duvarı bulunmuştur. Duvarlarından biri “a” olarak adlandırıldığı için, Blegen raporunda bu yapı “a” Yapısı olarak geçmektedir²²³. Duvarları, aralardaki küçük taşların kullanıldığı büyük plaka taşlarla inşa edilmiş yapının nasıl bir işlevi olduğu belli değildir. Yerleşmenin doğusunda ise büyük bir yapı kompleksi yer alır. Doğu-batı yönünde uzanan bu yapı, bir başka duvar sırası ile çevrelenmiş gibidir. Blegen, bu yapının kamusal bir işlevi olabileceğini belirtmiştir²²⁴. Bu yapının daha kuzeyinde, yan yana dört odadan oluşmuş ayrı bir yapı daha yer alır²²⁵.

²²⁰ Schirmer 1971, s. 17.

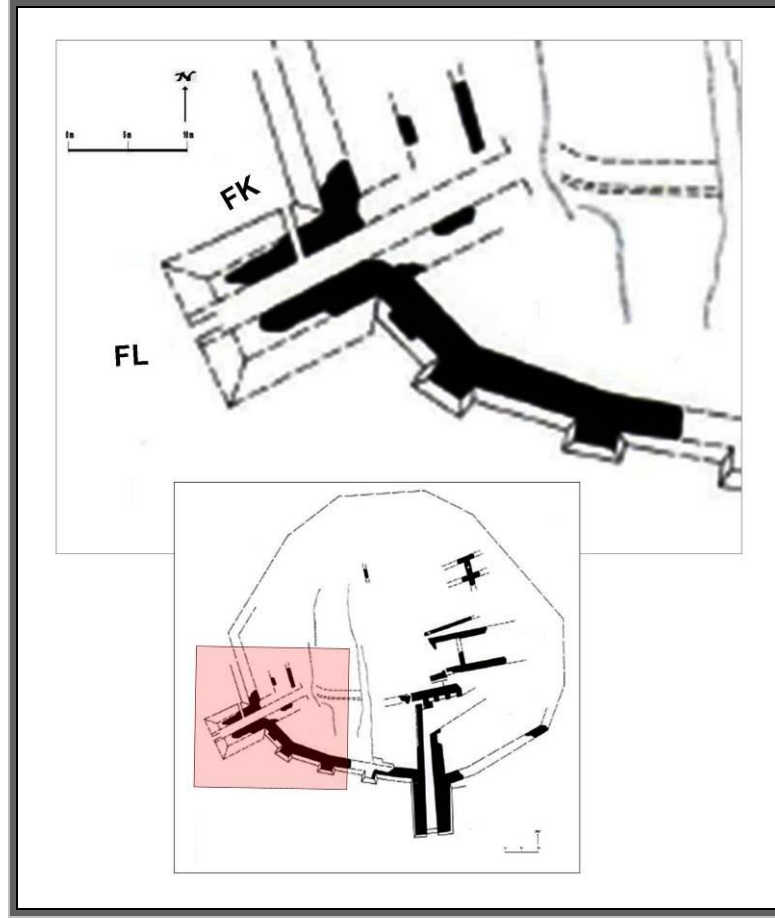
²²¹ Naumann 1998, s. 281.

²²² A.e., s. 281.

²²³ Blegen v.d. 1950, s. 245.

²²⁴ A.e., s. 247.

²²⁵ A.e., s. 250 vd.

Çizim 61: Troya IIa Evresi'ne ait FL Kapısı
(Ünlüsoy 2006, Çiz. 5'ten düzenlenmiştir).

C- Troya IIb: İTÇ II'nin en son evresi Troya'da IIb Tabakası ile temsil edilir. Burada savunma sistemi, birkaç değişiklik dışında korunur. Kullanımı devam eden kapıların yerleşme içinde devam eden kısımları ise iptal edilmiştir. Ayrıca kapılar arasındaki 3 kule, yerlerini tek bir kuleye bırakmıştır. Çokgen bir plan veren sur üzerinde, kuzeybatıda tali bir kapı yer alır. IIb'nin son evrelerinde, yerleşme güneye doğru yaklaşık 5.0 m genişlemiş ve bu şekilde yeni yerleşim alanı kazanılmıştır. Bu evrenin sonlarında savunma sisteminde yenileme çalışmaları başlamıştır²²⁶.

²²⁶ A.e., s. 254 vdd.

Yerleşimin genişlemesi ile kazanılan alanda, 2 veya 4 odadan oluşan bir yapıya ait kalıntılar saptanmıştır. Blegen, bu yapıları, “saray yapıları önündeki depolar” olarak tanımlamıştır²²⁷. Bu yapının kuzeyinde ise megaron plan veren birkaç mekân gün ışığına çıkarılmıştır. Mellaart hazırladığı rekonstrüksiyonda bu yapıları “duvarla çevrili boş bir alana bakan, megaron planlı yapılar” olarak tanımlamıştır²²⁸.

Genel olarak Troya İTÇ II mimarisine baktığımızda, Orta Troya I Evresi’nde savunma duvarının büyütülüp sonrasında Geç Troya I Evresi’nde güçlendirildiğini görürüz. İTÇ II’nin erken dönemlerinde dört, geç dönemlerinde ise iki giriş belgelenmiştir. Özellikle dönemin sonunda kapıların anıtsallık kazanmaya başladığı görülür. Son dönem kazılarında sur ile evler arasında bir boşluk da belgelemiştir²²⁹.

İTÇ II Dönemi’nin erken yapılarına ait bütün kanıtlar çoğunlukla Schliemann’ın kuzey-güney yönlü yarimasından gelir. Herkesçe bilindiği üzere, daha geç tabakaların yeterli belgeleme yapılmadan kaldırılmasına neden olan yarma, höyüğün bir ucundan bir ucuna uzanır ve en erken tabakalara kadar iner. Son dönem kazılarında Korfmann, Schliemann ve sonrasında Blegen tarafından kazılan binaları temizlemiş ve bu yapıların belirli yönlerini açıklığa kavuşturmuştur. Dönemin sonunda ise Blegen’in kazdığı savunma duvarının iki kapı ve kulelerle birlikte tekrar inşa edildiği görülür. Korfmann tarafından yerleşme içerisinde kazılan bazı duvarların ise İTÇ III Dönemi’ne tarihlenen IIc Tabakası’ndaki anıtsal II A Megaronu’nun altında bulunması, yerleşme kapılarında olduğu gibi, yapıların anıtsal öncüllerinin temelleri de İTÇ II sonundaki IIa ya da IIb Tabakaları’nda atılmaya başlanmıştır.

3.5.3.3. Erken İTÇ III Dönemi

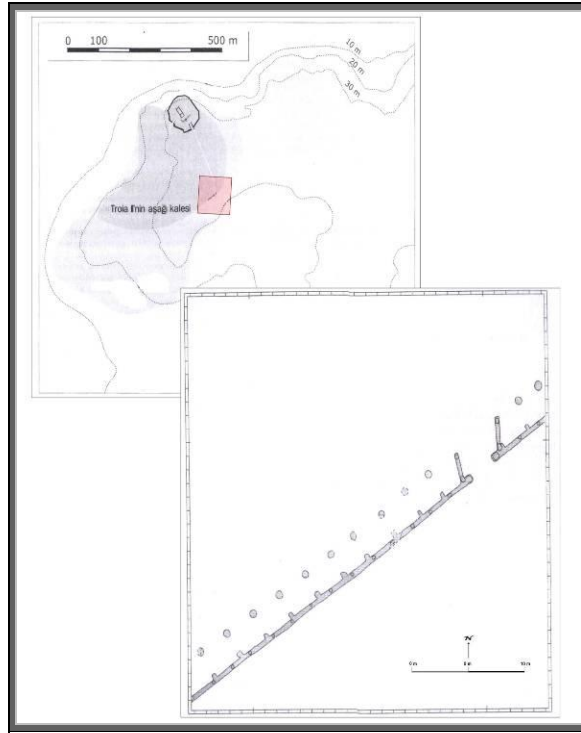
Yerleşmenin IIc Katı’nı, Erken İTÇ III Dönemi’nin başlangıcı olarak kabul edebiliriz. Söz konusu bu dönemler evrelere göre aşağıda sıralanmıştır.

²²⁷ A.e., s. 254.

²²⁸ Mellaart 1959, s. 140.

²²⁹ Ünlüsoy 2006.

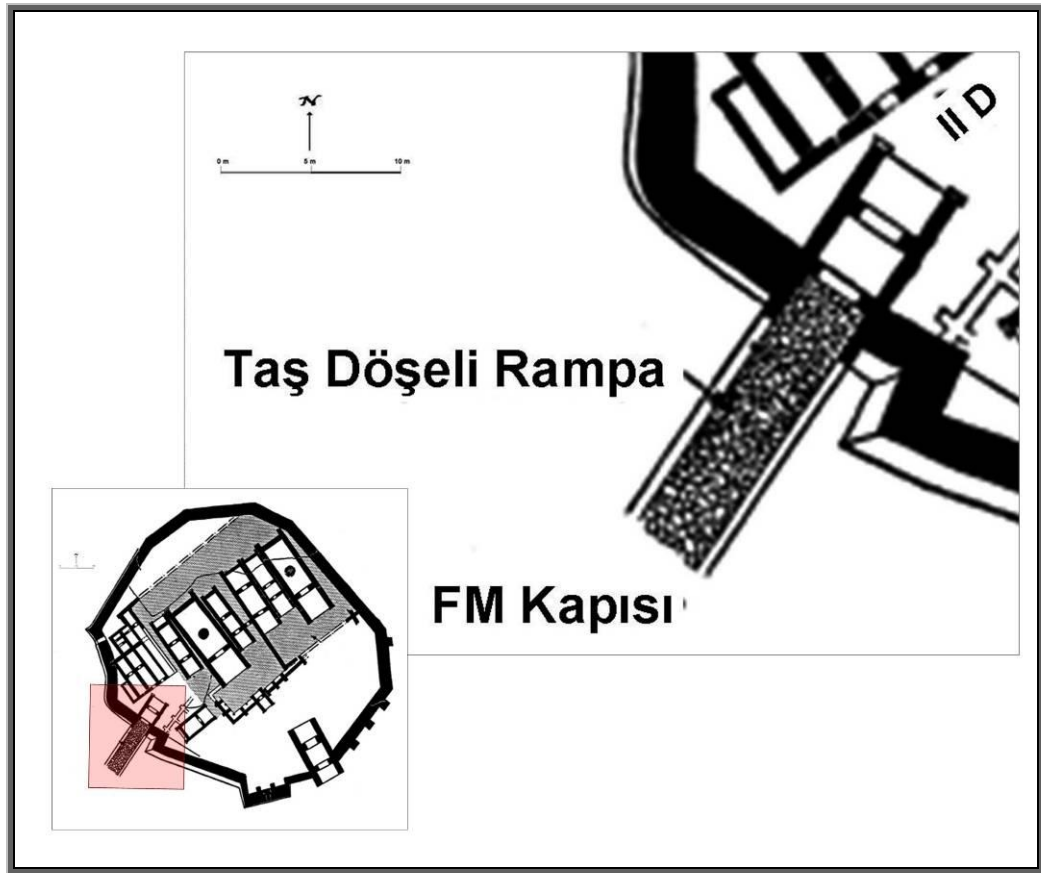
A- Troya IIc: Erken İTÇ III Dönemi'nin başındaki bu evrede hem surla çevrili kale, hem de kalenin içindeki binalar oldukça önemli ve anıtsal bir nitelik kazanırken, yerleşmede ilk defa bu dönemde Aşağı Yerleşme'nin varlığına dair bazı deliller ele geçirilmiştir (**Çiz. 62**). Ancak, söz konusu Aşağı Yerleşme'ye ait bugüne kadar evler ortaya çıkarılamamıştır. Aşağı Yerleşme'nin varlığını ise kale'nin güneyinde ve kale duvarlarından yaklaşık 250 m uzaklıkta bulunan kalıntılar kanıtlamaktadır. Burada ana kayaya oyulmuş hendeklerden ve direk yuvalarından oluşan bir çeşit negatif mimari açığa çıkarılmıştır. Bu kalıntılar bir çeşit *palisad* olarak yorumlanmıştır ve hendeğin kesintiye uğradığı aralığın da giriş kapısı olabileceği öne sürülmüştür²³⁰.

Çizim 62: Troya IIc'de Aşağı Yerleşme'ye ait ahşap savunma sistemi ve Aşağı Yerleşme'nin öngörülen sınırları (Jablonka 2001, Şek. 437 ve 439'dan düzenlenmiştir).

²³⁰ Peter Jablonka 2001, "Şehrin Tahta Surları Troia II Aşağı Şehrinin Savunması", *Troia: Düş ve Gerçek*, İstanbul, s. 391 vd.

Aşağı Yerleşme ile ilgili bu kısıtlı mimari bilgilere karşılık, Yukarı Yerleşme çok iyi bilinmektedir. Bu dönemde oldukça güçlü hale gelen surun kalınlığı da 4.0 m'ye ulaşmıştır²³¹. Kuleler arasında koridor şeklinde uzun girişten oluşan kapı tipi terkedilerek, yerine ortada kapı odası yer alan sundurmalı yeni kapılar inşa edilmiştir. Bu evrede inşa edilen kapılardan güneybatıdaki FM, güneydoğudaki ise FL olarak adlandırılmıştır.

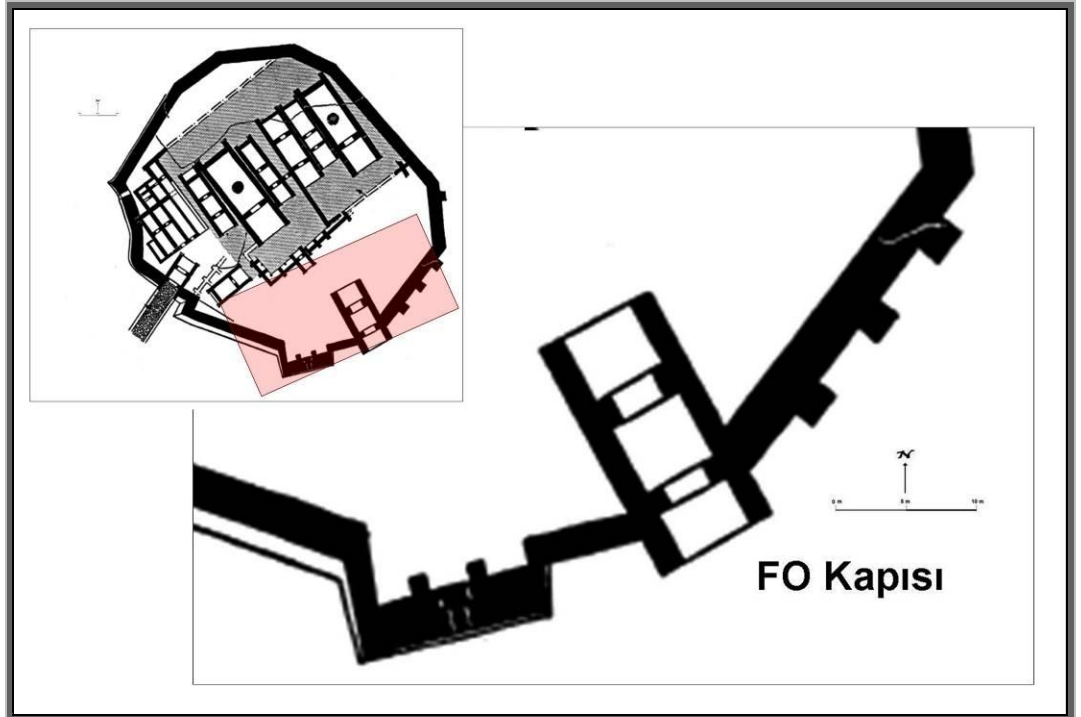
Çizim 63: Troya IIc Yerleşmesi'ne ait FM Kapısı (Mellaart 1959, Çiz. 6'dan düzenlenmiştir).

Batıdaki FM Kapısı'na, 20.0 m'ye yaklaşan uzunlukta ve taş döşeli bir rampa ile ulaşılmaktadır (Çiz. 63). Köşeli ve yassı taşların kullanıldığı söz konusu rampanın

²³¹ Blegen v.d. 1950, s. 261.

taş döşemesi gayet özenli şekilde inşa edilmiş olup 5.0 m genişliğindeki ilk açıklıktan girilen kapı odasının uzunluğu da 5.0 m'dir. İkinci bir kapı açıklığı ile de yerleşme içine geçiş sağlanmıştır. Kapı bu şekliyle önü ve arkası açık bir uzun-eve benzemektedir.

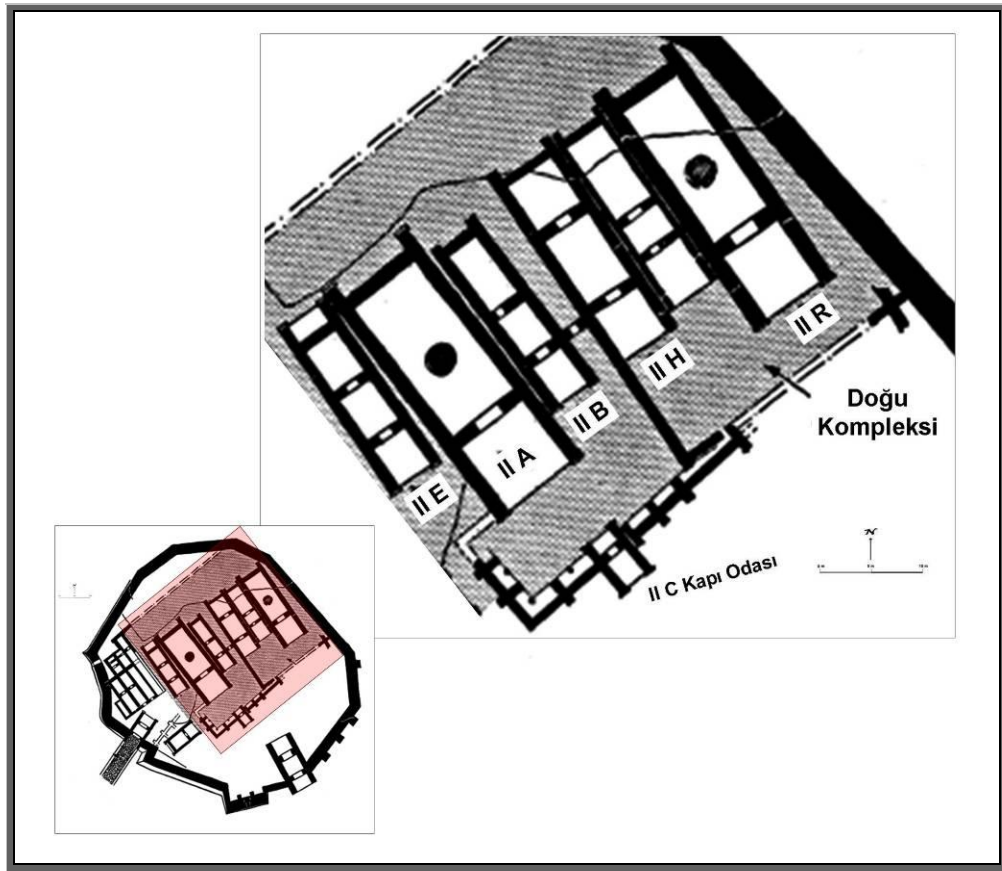
Daha güneydeki eski FN Kapısı'nın olduğu alanda sur duvarı batıdan 9.0 m, doğudan ise 4.0 m'lik bir çıkıntı yapmıştır. Sur içinden iki destek payandası ile güçlendirilen bu bölümün hemen doğusunda, yeni FO Kapısı yer alır (Çiz. 64). Aynı FM Kapısı gibi arkası açık bir uzun-eve benzetilebilecek kapının tek farkı, önünde bir rampa olmamasıdır. Kale surundan yaklaşık 5.0 m dışarı taşan kapının ortasında 7.0 x 7.0 m ebatlarında kapı odası yer alır. Bölme duvarları üzerindeki iki giriş 5.0 m genişliktedir. Yerleşmenin kuzey batısında, sur üzerinde FJ olarak adlandırılan bir tali kapı yer alır²³².

Çizim 64: Troya IIc Yerleşmesi'ne ait FO Kapısı
(Mellaart 1959, Çiz. 6'dan düzenlenmiştir).

²³² Mellaart 1959, s. 143.

Oldukça güçlü bir savunma sistemine sahip olduğu anlaşılan bu evre yerleşmesinin içerisinde de yan yana inşa edilmiş bazı yapıları kuşatan ikinci bir çevre duvarı daha bulunmaktadır (Çiz. 65). Söz konusu bu duvarın üzerinde, neredeyse FO Kapısı'nın hemen karşısına gelen kesimde içteki avluya geçişi sağlayan *propylon* şeklinde bir kapı yer alır. C Kapısı olarak tanımlanan bu kapı, kale kapılarının adeta ufak bir kopyası gibidir²³³.

Çizim 65: Troya IIc Yerleşmesi'ne ait yapılar
(Mellaart 1959, Çiz. 6'dan düzenlenmiştir).

Avlunun içinde ilk büyük yapı, devasa boyutlarıyla II A Megaronu'dur. Genişliği 13.0 m, uzunluğu en azından 30 m olan yapı, bir sundurma ve ocaklı bir merkezi

²³³ Blegen v.d. 1950, s. 261.

odadan oluşan tipik bir megaron plan sergiler. Megarona giriş, kısa kenar üzerinde yer alan tek bir kapıdan sağlanır. Son derece kalın olan duvarların temelleri oldukça düzgün taşlardan inşa edilmiştir. Aynı zamanda yapı içerisinde yatay ve dikey hatlılara ait izler de saptanmıştır²³⁴. Çatısı hakkında bilgi sahibi olmadığımız yapının önündeki avluda bulunan büyük bakır çivilerin, çatı tahtalarının tutturulması için kullanıldığı düşünülmektedir²³⁵. Merkezi odanın ortasında 4.0 m çapında büyük bir ocak yeri saptanmıştır. Bu yapının bir kült binası mı, yoksa bir bey evi mi olduğu konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ancak işlevi ne olursa olsun binanın yerleşme içerisinde önemli bir kullanım gördüğü kesindir.

Yapının hemen doğusundaki II B Megaronu da 7.0 x 27.0 m boyutlarında bir yapıdır (**Çiz. 65**). En doğudaki 21.0 x 11.5 m boyutlarındaki II R Megaronu'nun temelinde diğer yapılara nispeten daha küçük taşlar kullanılmıştır. Mellaart, bu megaron ile II H Megaronu arasına üçüncü bir megaron daha yerleştirmiştir²³⁶. Ancak bununla ilgili kanıtlar çok azdır. II A Megaronu'nun batısındaki alanda, ilk yapı, II E Megaronu olarak adlandırılır. Bağımsız planlı bu yapının hemen batısında dar bir boşluktan sonra yerleşim içindeki çevre duvarı başlar. Bu çevre duvarının dışında yer alan FM Kapısı'nın hemen güneyindeki F Megaronu, diğer idari merkezden tamamen ayrı ve bağımsızdır. Uzunluğu 15.40 m, genişliği 7.0 m olan yapının batı kesimi ortaya çıkarılmış olup doğu ucundan da çok küçük bir kısmı ele geçmiştir. Bu tabakadaki D Alanı, "Depo Kompleksi" olarak adlandırılır (**Çiz. 65**). FM Kapısı'nın bu bölgeye açılması, kapının esas yapıma amacının bu depolarla ilgili olduğu düşünülür. Bu odalar belki de, büyük megaronların arkasına doğru da uzanıyordu. Ancak bununla ilgili somut bir kanıt ele geçirilememiştir.

B- Troya IId-e: Bu evrelerde savunma sistemi aynı şekilde devam eder. Ancak yerleşim içerisinde bazı ufak değişiklikler göze çarpar²³⁷. IId Evresi'nde 20'den fazla

²³⁴ Ünlüsoy 2006, s 140 vdd.

²³⁵ Naumann 1998, s. 162.

²³⁶ Mellaart 1959, s. 147.

²³⁷ Blegen v.d. 1950, s. 277 vdd.

çukur bulunmuştur. Küçük alanlarda saptanan bu çukurlar IId'nin en tipik özelliğidir. Bu evrede II A Megaronu korunmuştur. Ancak yapıya ait avlunun genişletildiğine dair kanıtlar vardır. Avlu duvarı daha güneye çekilmiş ve batıdan II F Megaronu'nun güney duvarına birleştirilmiştir. C Kapı Odası'na ait duvar uzantılarının büyük çoğunluğu da avlunun içinde kalmıştır²³⁸. Avluyu çevreleyen duvar, batıda II F Megaronu'na birleşir. Zemin üzerinde bulunan kamış ve yanmış çalı çırpı izleri, çatıdan düşmüş olmalıdır. Daha kuzeydoğuda, eski II R Megaronu'nun yerine, küçük dikdörtgen odalardan oluşmuş bir yapı grubunun inşa edilmesi ise en büyük yeniliklerden biri olarak göze çarpar²³⁹. E Evresi'ne ait yapı kalıntıları çok azdır. Bu evrede II A Megaronu'nun varlığını koruduğu ancak çevresinin tamamen değiştiği anlaşılmaktadır²⁴⁰.

C- Troya IIf: Yerleşme IIf Evresi'nde bazı köklü değişikliklere sahne olmuştur. Bu evrede sur içinde eski FM Kapısı'nın arkasından devam edip güneydoğuya doğru uzanan yaklaşık 40.0 m uzunluğunda ve 2.0 m'den fazla kalınlıkta yeni bir savunma duvarı inşa edilmiştir²⁴¹. Doğuda G5 karesi alanında bulunan duvar parçası için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Burada duvarın içinde, M ve N Yapıları oluşturulmuştur. Bu yapılar da taş temel üzerine kerpiçten inşa edilmiştir. Bunların depo odaları olduğu düşünülür.

E6 plankaresinde ise yepyeni bir yerleşim birimi ortaya çıkarılmıştır. Megaron planlar yerine, küçük çok sayıdaki odalardan oluşan, üç ayrı yapı grubu ele geçmiştir. Bunlar yönlerine göre W, E ve S olarak tanımlanır. W Yapı Grubu en batıda²⁴², S Evi ise en güneyde yer almaktadır²⁴³. Doğuda ise E Yapıları yer alır. Bu

²³⁸ A.e., s. 278.

²³⁹ A.e., s. 299.

²⁴⁰ A.e., s. 301.

²⁴¹ A.e., s. 302.

²⁴² A.e., s. 303.

²⁴³ A.e., s. 308.

yapı gruplarından başka, daha kuzeyde, F 4-5 karelerinde 240 Odası diye adlandırılan trapezoid formlu bir mekân daha ortaya çıkarılmıştır²⁴⁴.

D- Troya IIg: Troya'nın en önemli ve üzerinde durulması gereken mimari evrelerinin başında gelen IIg'de savunma sistemi oldukça gelişmiş ve yerleşme kapısı oldukça anıtsal bir hal almıştır (**Çiz. 67**). Kuzeybatıdaki tali kapı FJ'nin hala kullanılmasına karşın, diğer batı kapısı FM, tamamen kapanmış ve yeri düzeltilmiştir. Büyük FO Kapısı ise anıtsal bir nitelik kazanmıştır (**Çiz. 66**).

Kapı bu haliyle geliştirilmiş bir yapı sistemi haline dönüştürülmüştür. Uzun bir koridoru andıran kapı yaklaşık 38 m uzunluğundadır ve kapının yanlarında sur, doğudan 7 m batıdan ise 6 m genişliğe ulaşacak biçimde oldukça kalın şekilde inşa edilmiştir. Bu kalın duvarlar arasındaki kapı açıklığı, en dışta 3 m'dir. 3.50 m genişlikte bir kapı açıklığı ile girilen kapı odası, 16 x 5 m boyutlardadır. Oda içine doğru taşan payandalarla, yan duvarlar yer yer kalınlaşarak, kapı çok daha sağlam bir görünüm kazanmıştır²⁴⁵. Kapının dış kesiminde, eski FN Kapısı'nın yerinde kalan çıkıntı alanın önüne yeni bir yapı eklenmiştir. IIs olarak tanımlanan bu yapının savunma amacı ile kapıyı daha karmaşık ve kapalı bir mekânlar sistemi haline getirmek için yapıldığı düşünülmektedir²⁴⁶.

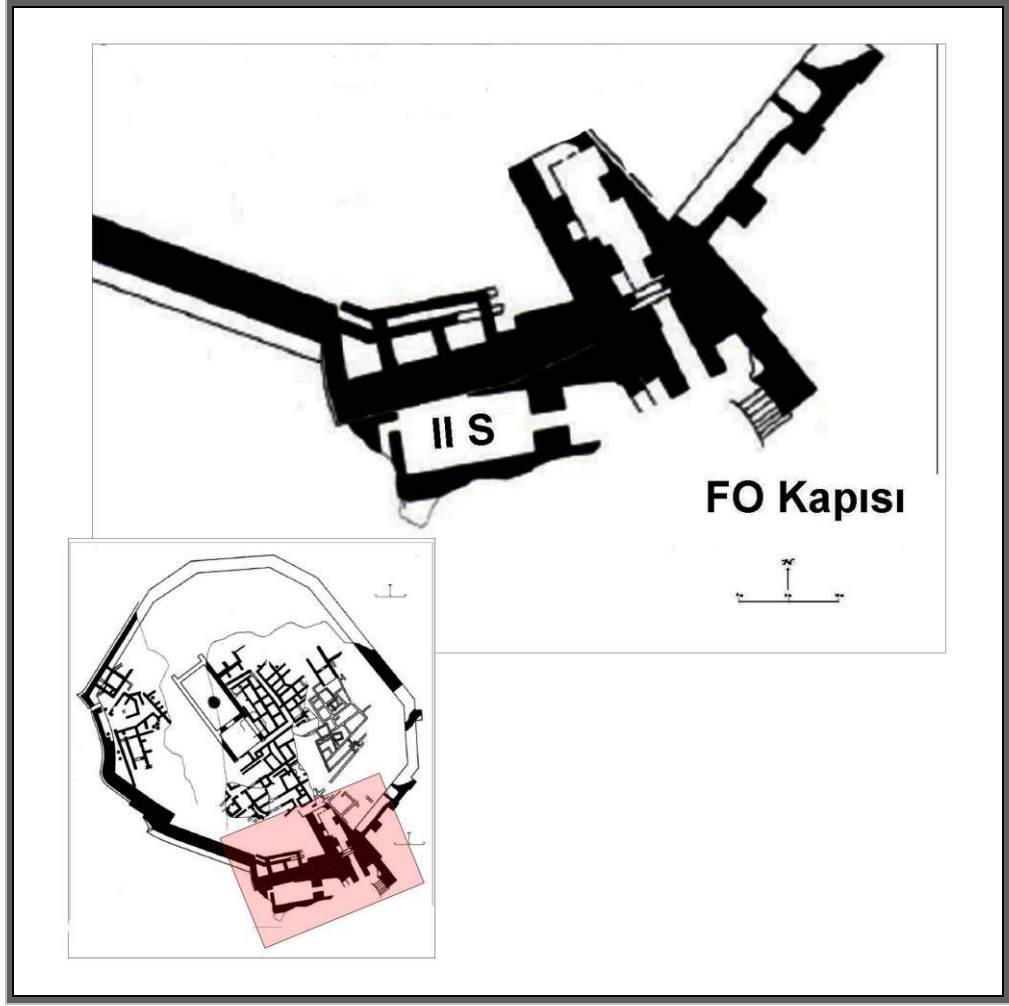
Birbirlerinden dar sokaklarla ayrılan çok odalı *insulaların* ortaya çıkması, bu evreye bambaşka bir görünüm kazandırmıştır. Eski II A Megaronu, bu evrede de devam eder ve çevresindeki küçük yapılardan anıtsal nitelikleriyle daha bir ayrılır; dolayısıyla bu durum yapının kamusal işlevinin olduğu konusunda hemen hemen şüpheye yer bırakmamaktadır. Bu megaronun güneyinde ise bir yapı kompleksi ortaya çıkarılmıştır²⁴⁷.

²⁴⁴ A.e., s. 315.

²⁴⁵ Mellaart 1959, s. 151.

²⁴⁶ A.e.

²⁴⁷ Blegen v.d. 1950, s. 322-324.

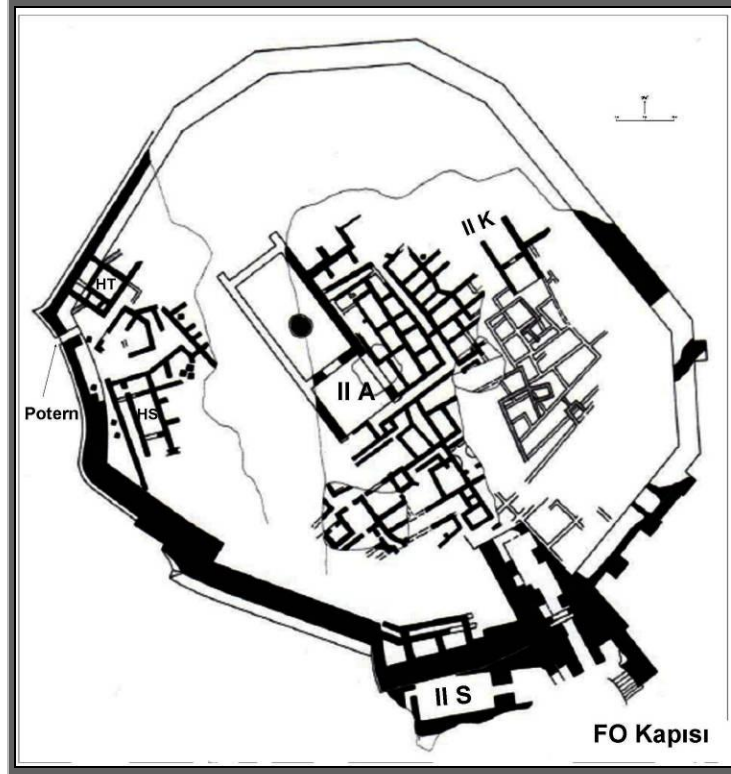

Çizim 66: Troya IIg Evresi'ne ait FO Kapısı
(Ünlüsoy 2006, Çiz. 9'dan düzenlenmiştir).

Bir diğer önemli yapı grubu da, C 5 karesinde saptanan ve içinde bulunan hazine buluntuları nedeniyle “Kral Evi” denen yapıdır²⁴⁸. Kompleks bir megaronu anımsatan binanın, bir idarecinin konutu olabileceğini savunan Blegen, bu konuda, II A Megaronu'nun yönetim merkezi olarak hala kullanıldığını kanıt olarak göstermiştir²⁴⁹.

²⁴⁸ Yeni araştırmalar bu hazinelerin Troya III yerleşmesine ait olabileceğini göstermektedir. Manfred Korfmann 1999, “1997 Troia Kazıları”, *Kazı Sonuçları Toplantısı XX/1*, Ankara, s. 358.

²⁴⁹ Blegen v.d. 1950, s. 372.

Çizim 67: Troya IIg genel yerleşim planı (Ünlüsoy 2006, Çiz. 9).

E- Troya III: IIg Tabakası'nın büyük bir yangınla yıkılmasından sonra yeniden kurulan III. Yerleşme'de savunma sistemine ait kanıtlar kısıtlıdır. Bu tabakada birbirleri ile arasında farkları çok belirgin olmayan 4 evre saptanabilmiştir. Söz konusu tabakalar IIg'den beri gelişen karmaşık, küçük odalardan oluşan yapı kompleksleri ile kaplanmış durumdadır. Troya III'de yönetsel ya da kamuya ait hiçbir yapı ele geçirilememiştir²⁵⁰. Ancak Blegen'in söylediklerinin aksine Korfmann kazıları ile kamusal olmasa da en azından kültürel binaların varlığı kanıtlanmıştır. Son dönem kazıları, Schliemann hazine buluntularının yanık şehir olarak tanımladığı IIg Evresi'nden geldiğini düşüncesini değiştirmiştir. Korfmann kazılarıyla beraber Troya III duvarının içinden hazine buluntularından bilinen kıvrık bir küpenin çıkması, Priamos Hazinesi'nin (A Hazinesi) Troya III'e tarihlendirilmesi

²⁵⁰ Carl W. Blegen, John L. Caskey, Marion Rawson 1951, *Troy II, The Third, Fourth and Fifth Settlements*, Princeton, s. 37 vdd.

gerektiği fikrinin ortaya atılmasına neden olmuştur²⁵¹. Ayrıca diğer değerli ve kısmen ithal malzemelerle, yapının ana odasındaki buluntular, binanın kültsel işlevi olduğunu göstermektedir.

Çizim 68: Troya III genel yerleşim planı (Ünlüsoy 2006, Çiz. 10).

Bu evrede yapıların en iyi korunmuş şekilde saptanabildiği alan E6 karesidir²⁵². Dar sokakların çevresinde toplanmış ev komplekslerinde ilginç olan nokta, duvarlarda yaklaşık 2.0 m'yi bulan yüksekliklere kadar kullanılan taş malzemedir. Bu taşlar, kaba büyük ve dikdörtgen bloklar halindedir. Duvarlardaki bu taş işçiliği, iç ve dış yüzeyler boyunca düzensiz olarak izlenmektedir. İç boşlukları yer yer molozla doldurulmuş olan bu duvarların, ortalama kalınlıkları 40 ile 60 cm arasındadır. Ayrıca, toprak seviyesinin hemen üstüne gelen ilk taş sırasında, “*orthostat*” gibi büyük taşların kullanılması da değişen duvar tekniklerinden biridir.

²⁵¹ Korfmann 1999, s. 358.

²⁵² Blegen v.d. 1951, s. 37 vdd.

Kuzeydeki yapı kompleksindeki 300 Evi, aynı zamanda bu yerleşime ait, en önemli ve iyi korunmuş yapıdır²⁵³. 308 ve 309 Caddeleri'nin kesiştiği noktadaki evin saptanabilen boyutları, 5.0 x 10.80 m'dir. Yapı, taş temelli, çok ince bir kerpiç duvarla ortadan ikiye ayrılır. Güneydoğudaki E Odası, kuzeybatıdaki ise W Odası olarak tanımlanmıştır. E Odası'nda düz büyük taşlardan yapılmış bir zemin; W Odası'nda ise iki ocak bulunmuştur. Üçüncü bir yerleşim evresinde bu ayırım ortadan kaldırılmış, yapı yine tek oda haline dönüştürülmüştür²⁵⁴. 300 no'lu evin kuzeydoğusunda, 301 no ile tanımlanan ev de iki odalı bir yapıdır. Bu kısımda ilginç bir bulgu ise 306 no'lu odada ortaya çıkarılmıştır. Çevredeki odaların yangın geçirmiş olmasına rağmen hiç yangın izi görülmeyen bu odanın tabanı, deniz kabuklarıyla kaplıdır.²⁵⁵ Bu yapı kalıntılarında başka, F 7-8 karelerinde ve G-H 7 açmasında da yoğun tahribata uğradıkları için yorumlanamayan mimari kalıntılara rastlanmıştır²⁵⁶.

Sonuçta Troya, sadece Troas Bölgesi değil, tüm Batı Anadolu ve Ege Dünyası İlk Tunç Çağı mimarlığı için büyük bir önem taşır. İTÇ I Dönemi'nde küçük bir yerleşim olarak kurulan Troya, konum itibarıyla gösterdiği öneme paralel olarak İTÇ II Dönemi'nde önemli bir gelişim göstermiştir. Özellikle dönem sonunda anıtsallaşmaya başlayan sur ve sur üzerindeki kapılar oldukça önemlidir. Yerleşme esas gelişimini ise II. Yerleşme'nin gelişen evrelerinde gösterir. Bu evrede ilk defa Aşağı Yerleşme'nin de oluştuğu görülmektedir.

3.5.4. Yenibademli Höyük

Yenibademli Höyük, Gelibolu Yarımadası'nın batısında ve Çanakkale Limanı'na 32 mil mesafedeki Gökçeada'da (İmroz) bulunmaktadır²⁵⁷. Önceleri arkeoloji yazınına

²⁵³ A.e., s. 64.

²⁵⁴ A.e., s. 67.

²⁵⁵ A.e., s. 83.

²⁵⁶ A.e., s. 93.

²⁵⁷ Halime Hüryılmaz 2001, "Gökçeada- Yenibademli Höyük 1999 Yılı Kazıları", 22. *Kazı Sonuçları Toplantısı* I, Ankara, Har. 2.

“*Haghios Floros*”²⁵⁸ adıyla giren Yenibademli Höyüğü, adanın merkezindeki yüksek tepelerden gelen küçük derelerle beslenen ve adanın en büyük akarsuyu olan Büyük Dere’nin (İlissos Deresi) hemen doğu kıyısına kurulmuştur (**Lev. 1**). Yapılan paleocoğrafya ve jeoarkeoloji araştırmalar sonucunda, yerleşim yerinin MÖ 3. Binyıl’da büyük bir koyun bitiminde yer aldığı anlaşılmıştır²⁵⁹. 1964 yılında N. Fıratlı tarafından bulunan höyük, 1996 yılından beri H. Hüryılmaz yönetiminde kazılmaktadır.

3.5.4.1. İTÇ II Dönemi

Yenibademli, birçok özellikleri bakımından Troya I kültürü ile benzeşmektedir²⁶⁰. Yerleşme, Batı Anadolu sahil yerleşmeleri gibi²⁶¹ deniz kenarında kurulmuş, savunma sistemine sahip küçük bir yerleşme görüntüsü sergiler. Uzun yıllardır kazılmasına karşın, henüz genel yerleşim planı hakkında bilgi sahibi olmadığımız yerleşmenin kazı raporlarından derlenen genel özellikleri sonucunda Ege Adaları’nda kurulmuş korunaklı bir köy yerleşmesi olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Mimaride kullanılan ana malzeme taştır. F 10 açmasında 1.96 m’ye; G 9 açmasında ise 1.80 m’ye kadar korunmuş taş duvarlar ele geçirilmiştir²⁶². Bu taş temellerin üzerinde ise kerpiç kullanıldığına dair deliller çok azdır. Hafır, G 9 açmasında ele geçen taş duvarın hizasında bulunan kerpiçlere dayanarak yapıların üstünde kerpiç tuğlalar olduğunu iddia etse de²⁶³, bunu somut olarak ortaya koyabilmek için çok az kanıt vardır. Böylelikle yaklaşık 2.0 m’ye kadar korunan taş temellere sahip yapıların

²⁵⁸ Illias Andreou ve Yianna Andreou 1991, “E Imvros sten Archaioiteta”, *Archaiologia* 41, s. 97.

²⁵⁹ Halime Hüryılmaz 2000, “Gökçeada-Yenibademli Höyük 1998 Yılı Kazıları”, 21. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 232.

²⁶⁰ Halime Hüryılmaz 2002, “Yenibademli Höyük: Kuzeydoğu Ege Denizi’nde Bir Erken Tunç Çağı Yerleşmesi”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 19/1, Ankara, s. 29.

²⁶¹ Erkanal 1996, s. 70-82; Erkanal 1999, s. 238-239.

²⁶² Halime Hüryılmaz 2009, “Gökçeada-Yenibademli Höyük 2007 Yılı Kazıları”, *Kazı Sonuçları Toplantısı* XXX/I, Ankara, s. 243-246.

²⁶³ A.e.

olduğu Yenibademli’de, evlerin sadece taştan inşa edildiği, az miktarda ele geçirilen kerpiçlerin ise sadece çatılarda kullanılmış olabileceğini düşünmekteyiz. Yerleşmede ilginç olan bir diğer nokta ise duvarlardan birinde balıksırtı tekniğinin kullanılmış olmasıdır²⁶⁴.

Yerleşmeye taş döşeli bir rampa ile girilir²⁶⁵. Savunma duvarına ait kalıntıların bir bölümü doğu ve güney yönde kısmen yüzeyde belirgindir. Batı terasta ise savunma duvarı, yapılan kazılar sonucu açığa çıkarılmıştır. Burada surun, irili ufaklı toplama dere taşları ile özensiz şekilde oluşturulduğu açıktır. Yerleşmeye güneybatı yönden girişi sağlayan rampa alanının kuzeyinde ortaya çıkarılan duvar parçaları ise surun en iyi korunmuş olan kısmını oluşturur. Her iki yüzü de düzgün taşlarla inşa edilmiş surun iç kısmında ise toplama taşlar kullanılmıştır²⁶⁶.

Yerleşmenin güneybatısında savunma duvarının hemen iç tarafında da mimari kalıntılar gün ışığına çıkarılmıştır (**Çiz. 69**). Bu kalıntılar henüz bir mimari bütünlük oluşturmamakla birlikte, en azından bazı mekânların sur duvarına yaslandığını, dolayısıyla sur duvarı ve yapılar arasında boş alanın bırakılmadığını ortaya konmuştur. Batı teras olarak adlandırılan kesimde yapılan çalışmalar sonucunda ise dikdörtgen planlı yapılar ortaya çıkarılmıştır. Taş temelli bu yapıların temel örgüsünde, çamur harçla birbirine tutturulan kabaca işlenmiş taşlar kullanılmıştır. Mekân döşemeleri ise sıkıştırılmış kil ya da plaka taşlar ile kaplanmıştır. Tek ya da iki sıra ufak taşlarla çevrelenmiş basit ocaklar da mekân ortasında ya da duvara yakın bir yerde yer almaktadır²⁶⁷. Yoğun bir iskânın söz konusu olduğu yerleşmenin doğu kesiminde ortaya çıkarılan dikdörtgen planlı yapılardan anlaşıldığı üzere, burada Ege Dünyası’nda karakteristik olan uzun evlerinin yoğunlukta olduğu

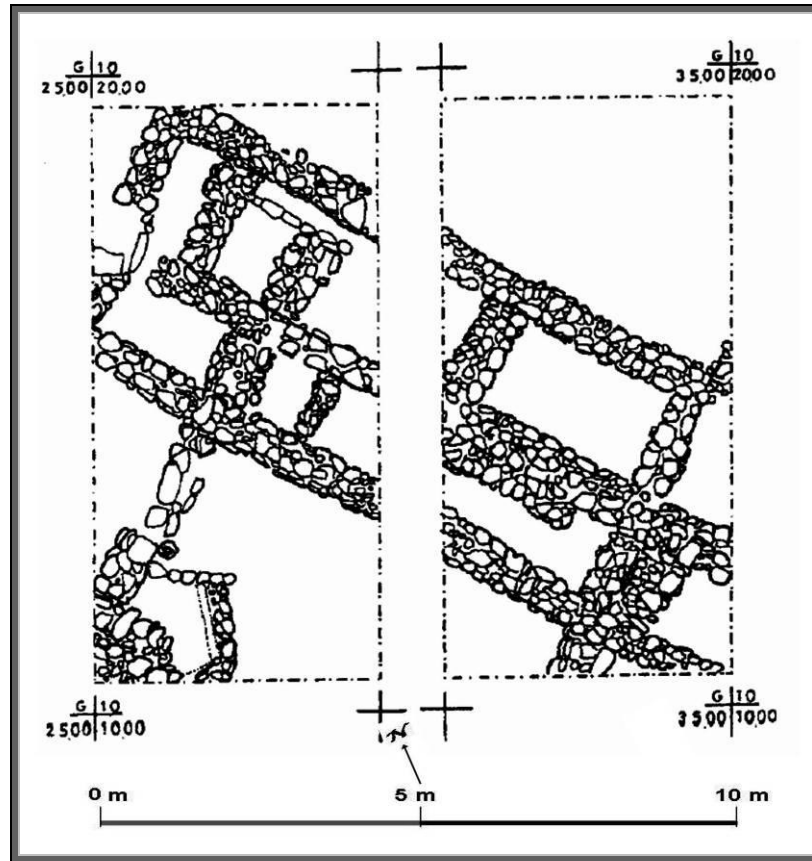
²⁶⁴ Söz konusu bu duvar ile ilgili bilgi, H. Hüryılmaz’ın Mayıs 2010’da İstanbul’da düzenlenen 32. Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumunda yerleşmenin 2009 yılı kazı sonuçlarını anlattığı bildiriden alınmıştır.

²⁶⁵ Hüryılmaz 2009, s. 242 vdd.

²⁶⁶ Hüryılmaz 2002, s. 30.

²⁶⁷ A.e.

düşünülmektedir²⁶⁸. Ayrıca söz konusu bu yapıların, uzun kenarları boyunca belirli aralıklarla kümelenmiş taşların, tavanı destekleyen ahşap dikmelerin etraflarında yer aldığı belirlenmiştir²⁶⁹. Yapıların arasındaki boş alanların ise taşlarla döşendiği tespit edilmiştir²⁷⁰.

Çizim 69: Yenibademli Höyük İTÇ II Dönemi yapı kalıntıları
(Hüryılmaz 2002, Çiz. 2).

Yapıların içlerine baktığımızda ise mekân içi taşınmazlarının başında ocak ve fırınlar gelmektedir. Küçük ve orta boyutlu toplama taşlardan yapılmış basit ocaklar yaklaşık 90 cm çapındadır. Teknik ve biçim açısından çeşitlilik gösteren fırınlar ise at nalı ya

²⁶⁸ A.e., s. 31.

²⁶⁹ A.e.

²⁷⁰ Halime Hüryılmaz ve Nurten Sevinç 1999, "1997 Gökçeada - Yenibademli Höyük Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı XX/I*, Ankara, s. 315 vdd.

da armut biçimlidir²⁷¹. At nalı fırınların tabanına iri yassı plaka taşlar yerleştirildiği gibi küp parçaları döşenmiş ve üzeri kalsit ile sıvanmış fırın örnekleri de tespit edilmiştir.

Sonuç olarak Yenibademli Höyük'ü, hemen denizin kenarına kurulmuş, büyük olasılıkla deniz ürünlerine dayalı beslenmenin daha bir ön planda olduğu, küçük ancak korunaklı bir ada yerleşmesi olarak tanımlayabiliriz.

3.5.5. Poliochni

Yerleşme, Ege Denizi'nin kuzeyinde, Gökçeada (İmroz) ve Bozcaada arasında kalan ve bugün Yunanistan'a ait olan Lemnos (Limni) Adası'nın Anadolu'ya bakan doğu kıyısındaki Kaminia yakınında, küçük bir tepenin üzerine kurulmuştur (**Lev. 1**). Alessandro Della Seta tarafından 1930-1936 yıllarında ilk kez kazılan yerleşme, 1951-1956 yılında da, Luigi Bernabò-Brea ve Ciovanni Rizza'nın çalışmalarına sahne olmuştur. 1964 yılında Atina'daki İtalyan Arkeoloji Enstitüsü, Siyah ve Kırmızı Evreleri ile ilgili, 1976 yılında ise Mavi Evre'yle ilgili araştırmalar yapmıştır. Yerleşme Antonino Di Vita tarafından 1988'den itibaren tekrar kazılmaya başlanmıştır. 90'lı yılların başında A Alanı'nda Antonella Traverso çalışmalar yürütür. 1992 yılından sonra ise Vincenzo Tiné yerleşmenin ortasında yer alan M Alanı'nı kazarak L. Bernabò-Brea'nın ilk kazılardaki tespitlerini doğrular²⁷².

Yerleşmede, İTÇ'ye Geçiş Dönemi ile başlayan ve tüm İlk Tunç Çağı boyunca kesintisiz olarak mimarinin takip edildiği bir stratigrafi vardır²⁷³. Siyah Evre İTÇ'ye Geçiş Dönemi, Mavi Evre İTÇ I Dönemi, Yeşil Evre İTÇ II Dönemi, Kırmızı ve Sarı evreler ise Erken İTÇ III Dönemi'ne tarihlenir. Bölgenin anahtar yerleşmelerinden

²⁷¹ Halime Hüryılmaz 2006, "Gökçeada - Yenibademli Höyük 2004 Yılı Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı XXVII/I*, Ankara, Çiz. 7.

²⁷² Santo Tiné 1997, Poliochni: Risultati e prospettive del nuovo pregetto di ricerca (1986-1996), *Poliochni El' Antica Età Del Bronzo Nell'Egeo Settentrionale*, Atina, s. 34-57.

²⁷³ Luigi Bernabò-Brea 1964, *Poliochni Città Preistorica Nell'isola di Lemnos*, L'erma di Bretschneider, s. 706.

biri olan Poliochni, oldukça geniş bir alanda kazılmıştır. Aynı zamanda kapsamlı bir şekilde yayınlanan bu yerleşmenin İlk Tunç Çağı mimarlığı da buna paralel olarak ayrıntılı bir şekilde burada tanıtılmıştır.

3.5.5.1. İTÇ'ye Geçiş Dönemi

Yerleşmenin Siyah Evre olarak adlandırılan en erken kalıntıları, apsisli veya oval ev geleneğine işaret eder²⁷⁴. Sınırlı bir alanda yapılan araştırmalarda bulunan duvar parçalarının apsisli ya da oval evlerin kanıtı olabileceği düşünülür. Üst üste en az üç ayrı yuvarlak evlere ait olabilecek duvarların bulunması, aynı yere tekrar bina inşa etme geleneği olduğunu gösterir²⁷⁵.

3.5.5.2. İTÇ I Dönemi

Yerleşme, İTÇ I Dönemi'nden başlayarak tüm İTÇ boyunca arada boş alan, cadde ya da sokakların böldüğü ada ya da adacık olarak tanımlayabileceğimiz yerleşim birimlerinden meydana gelir. Mavi Evre olarak nitelenen yerleşmenin İTÇ I Dönemi'ne ait bilgiler oldukça kısıtlıdır. Söz konusu bu dönem yerleşme içindeki I, II, III ve IV no'lu adalarda araştırılmıştır.

I. Ada: Bu kesim, yerleşimin en kuzeydoğu kısmını oluşturur. Burada iki ana yapı grubu saptanabilmiştir (**Çiz. 70**). 204-205 ve 206 no'lu yapılardan oluşan birinci grup, kuzey- güney yönünde uzanır. 206 no'lu yapı, apsisli bir mekân olarak tanımlanabilir. Kuzeydeki 204 no'lu mekân ise önceleri apsisli yapının ön odası iken, daha sonra aradaki geçiş kapatılmış ve ayrı bir mekân haline getirilmiştir²⁷⁶. İkinci grup ise 201, 202 ve 203 no'lu yapılardan oluşur. Kuzeye doğru bakan bu yapılar megaron planlıdır.

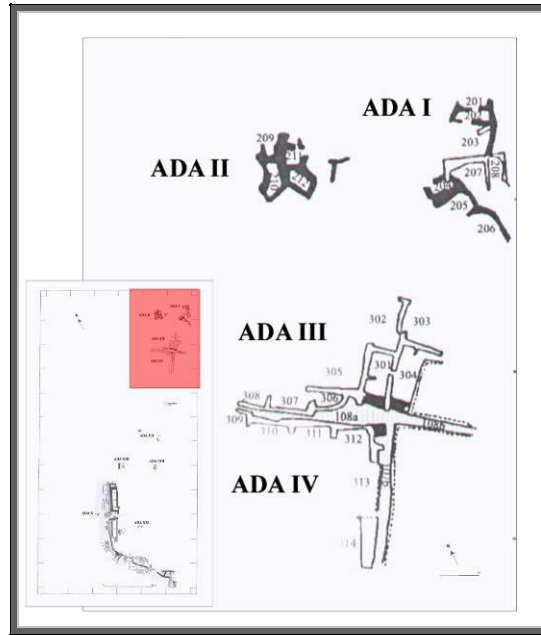
²⁷⁴ A.e., Şek. 25, 27.

²⁷⁵ Kouka 2002, s. 34.

²⁷⁶ Bernabò-Brea 1964, s. 256.

II. Ada: Kazılan alan içindeki duvar parçaları ve yapılar göz önüne alındığında, yerleşimin kuzeybatı ucunu oluşturan bu yapılar topluluğu, düzensiz şekilli olup trapeze yakın bir plan sergiler (**Çiz. 70**). Ancak yerleşmenin merkezinden uzakta olan bu kesimle merkez arasında organik bağ yoktur. Bu sebeple bu yapı grubunun, depo veya hayvan barınağı olarak kullandığı düşünülmektedir²⁷⁷.

III. Ada: Bu alan yerleşmenin doğu kesimini, bir başka deyişle, kıyı boyunu kat eden 107 no'lu caddenin kuzey bitimindeki yapıları kapsar (**Çiz. 70**). 108 no'lu cadde bu kesimin güney sınırını oluşturur. Doğu batı yönünde uzanıp 107 ile kesişen bu cadde, buradaki mekânların durumuna göre genişleyip daralmıştır. Bu iki caddenin kesiştiği alanda, bu katın erken evrelerine ait, doğu-batı yönünde iki anıtsal duvar bulunmuştur. Bunların erken dönem kuzey şehir surlarının parçası olabileceği düşünülmüştür²⁷⁸. Ancak eldeki veriler kesin bir sonuca varmak için yeterli değildir.

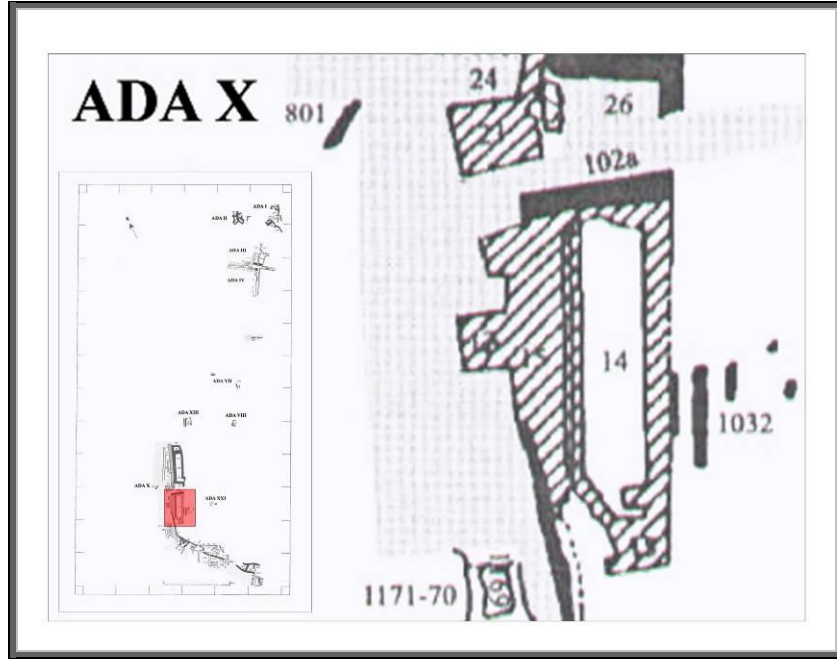

Çizim 70: Poliochni Mavi Evre'de I, II, III ve IV no'lu adalardaki mimari kalıntılar (Bernabò-Brea 1964, Çiz. 22'den düzenlenmiştir).

²⁷⁷ A.e., s. 259.

²⁷⁸ A.e., s. 243.

Sonuç olarak Poliochni Mavi Evre, düzgün plan vermeyen, alışılmışın dışında bir grup yapı tipiyle temsil edilir. Ayrıca iki özel bina ve bu dönemin erken evrelerine ait bir savunma duvarı kalıntısı söz konusudur. Savunma duvarının büyük bir yerleşim alanını çevreliyor olması olasıdır; ancak üst evrelerin tahribatı nedeniyle bu durum tam olarak anlaşılammıştır. Aslında bu evreye ait, tam anlamıyla kazılmış bir ev planı yoktur. Kuzeydeki kalıntıların güneydekilerden en az 250 m uzakta oluşu, yerleşimin büyüklüğünü gösterir. Evlerin konumu ve savunma duvarının şekli kıyı boyunca uzanan dar ve uzun bir yerleşime işaret eder. Geç evrelerde yerleşme orta kısımda biraz genişler; ancak yine de dar ve uzun bir şekle sahiptir. Kıyı boyunca, yerleşmenin kuzeydoğu sınırını belirleyen, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda bir yol uzanır ve kuzey tarafındaki evler, bu geniş cadde ve bu caddeyi kesen daha küçük sokaklar arasına düzenli bir biçimde yerleştirilmiştir. Yerleşmenin orta kesiminde bu cadde, iki geniş, özel binanın arasındaki savunma duvarında yer alan kapıya doğru kıvrılır. Bu cadde ve sokakların oluşturduğu doku, büyük olasılıkla erken evrelerden itibaren genel hatlarıyla korunmuş olmalıdır.

Çizim 71: Poliochni Mavi Evre’de X no’lu adaya ait mimari kalıntılar
(Bernabò-Brea 1964, Çiz. 22’den düzenlenmiştir).

Bu üç ada dışında yerleşmenin çeşitli yerlerinde bulunan diğer birkaç duvar ise herhangi bir plan vermekten uzaktır. Özellikle yerleşmenin güneybatısında yoğunlaşan ve güneye doğru devam eden yapı kalıntılarının planları, üst katlardan yapılan yoğun tahribatlar sebebiyle yeterince anlaşılammaktadır²⁷⁹.

Savunma sistemi ise yerleşmenin batı ve güney kısımlarında açığa çıkarılmıştır. Ana girişin her iki yanında da kalın duvarlı geniş yapılar bulunur. Bu iki yapı da uzun ve dikdörtgen şekildedir (**Çiz. 71**). Bunlardan güneydeki 14 no'lu yapı Bernabò-Brea tarafından özel bir bina/toplanma yeri (*Bouleterion*) olarak yorumlanır²⁸⁰. Diğer bina ise kamusal magazin ya da tahıl ambarı olarak düşünülmektedir²⁸¹. Bu yapıların asıl işlevleri kesin değildir; ancak kapının her iki tarafında oluşları, anıtsallıkları ve alışılmışın dışındaki formları, yerleşmede özel bir konuma sahip olduklarını gösterir.

Sonuçta, birbirlerinden uzak ve sınırlı alanlardan kazılar yapılması sebebiyle, Mavi Evre mimarisinin ayrıntılı bir incelemesini yapmak şimdilik mümkün olmamaktadır.

3.5.5.3. İTÇ II Dönemi

Poliochni'de Yeşil Evre, İTÇ II Dönemi'ne tarihlenmektedir. Ayrıca Kırmızı Evre'nin erken evresi de İTÇ II Dönemi'nin sonuna tarihlenir. Yeşil Evre'de yerleşme, adeta savunma duvarı ile iç içe geçmiş yapılardan meydana gelir²⁸². Özellikle batı yamaçtaki durum bunu açıkça göstermektedir. Bu evre yerleşmesinin yayılışı ve büyüklüğü hakkında da bir fikir edinmek pek mümkün değildir. Burada birbirine bitişik mekânlardan oluşan yapı grupları ve bunları birbirinden ayıran çeşitli yollar saptanmıştır. Özellikle yerleşmenin güneyindeki evlerin arasındaki boşluklar dolambaçlı sokaklar oluşturur. Bu sokaklar genellikle doğu-batı yönünde

²⁷⁹ Kouka 2002, s. 46-51.

²⁸⁰ Bernabò-Brea 1964, s. 177.

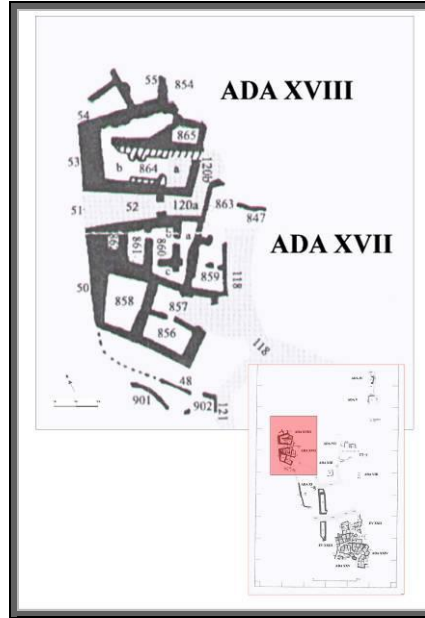
²⁸¹ Alram-Stern 2004, 919.

²⁸² Bernabò-Brea 1964, s. 284 vdd.

ulaşım sağlar ve büyük olasılıkla yerleşmenin doğusundaki ana cadde ile bağlantılıdır.

Bu evrede kompleks olarak nitelendirebileceğimiz çok odalı evler görülmeye başlar. Çoğu odanın şekli düzensizdir. Ev planlarının zaman içinde ekleme ve değişimlerle gelişmiş olduğu izlenimi edinilmektedir. Bu döneme ait mimarinin saptanabildiği alanlar ise; XVII, XVIII, XXII, XXIII, XXIV, XXV. IV, V, VII ve VIII no'lu adalar ya da yapı gruplarıdır²⁸³.

XVII. Ada: Batı yamaçtaki yerleşme kapısının güneyinde yer alan yapılar bu ada içerisinde incelenmiş olup bunlar kendi içinde kuzey ve güney olmak üzere iki ayrı gruba ayrılabilir (**iz. 72**). Güney grupta üç ana mekân görülür. Tüm yeşil dönem boyunca hep aynı planı devam ettiren bu üç mekânın, bir yapıya ait olduğu dřnlr²⁸⁴.

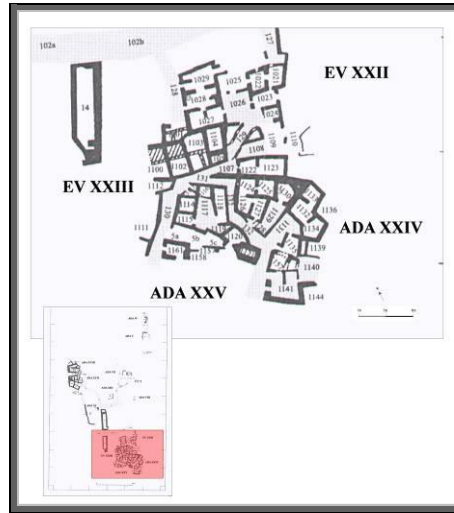
Çizim 72: Poliochni Yeşil Evre'de XVII ve XVIII no'lu adalardaki mimari kalıntılar (Bernab-Brea 1964, iz. 23'ten düzenlenmiştir).

²⁸³ Kouka 2002, s. 64-67.

²⁸⁴ Bernab-Brea 1964, s. 401.

Kuzey grupta ise 4 mekân saptanmıştır. 859 no'lu olan doğuda, kuzey-güney yönünde uzun bir mekândır ve bunun kapatılmış olan güney kapısından başka hiçbir girişi yoktur. Bunun batısındaki 860, trapezoid formlu bir yapı olup çeşitli bölme duvarlarıyla birçok odaya bölünmüştür. Kuzey-güney yönünde uzanan duvarının doğusu, 860a mekânı (doğu koridoru) olarak tanımlanır. Bu koridor da bir bölme duvarı ile ikiye ayrılmıştır. Duvarın batı kısmı ise 860b ya da batı koridoru olarak tanımlanmıştır. Buradan batıdaki 861 odaya geçilir. Bu oda iki ayrı bölümden oluşur; ancak odanın batı duvarları kısmen tahrip olmuştur. Ayrıca bu ada içerisinde hiç kapısı olmayan küçük bir odanın ne amaçla inşa edildiği anlaşılamamıştır²⁸⁵.

XVIII. Ada: Güneyinde yerleşmenin ana kapısı, doğusunda ise 120b Yolu'nun olduğu bu kesim, yerleşmenin bilinen kuzeybatı sınırını oluşturur (**Çiz. 72**). Söz konusu bu adanın büyük kısmını 864 mekânı olarak adlandırılan yapı kaplar. Bu mekân doğu-batı yönünde uzanır ve boyutları 10.0 x 6.0 m'dir. Hiç kapı girişi saptanamayan yapının kuzeydoğu köşesinde, küçük bir oda daha yer alır²⁸⁶.

Çizim 73: Poliochni Yeşil Evre'de XXV ve XXIV no'lu adalar ile XXII ve XXIII yapı gruplarındaki mimari kalıntılar
(Bernabò-Brea 1964, Çiz. 23'ten düzenlenmiştir).

²⁸⁵ A.e., s. 401.

²⁸⁶ A.e., s. 395.

XXII. Yapı Grubu: Kazı raporunda, yerleşimin güneyinde daha düzgün şekil veren ve birbirleri ile organik bağlantıları olan mekânlar için ada *isolato* terimi yerine, ev anlamına gelen *edificio* terimi kullanılmıştır²⁸⁷. Biz bunları “Yapı Grubu” olarak tanımlamanın daha doğru olacağını düşündük. Burada genel hatlarıyla birbirlerine ara duvarlarla bağlı üç odadan söz edilebilir²⁸⁸. En kuzeydeki oda, 1029 no’lu oda olarak tanımlanır (**Çiz. 73**). Odanın batı duvarında, doğuya doğru bir uzantı yer alır ve bunun duvarla çakıştığı bir noktada da bir kapı boşluğu vardır. Bu kapının deprem sonucu yıkıldığı düşünülür²⁸⁹. Diğer oda olan 1028’e geçiş aralığı ise 1.20 m genişliğindedir ve güney duvarı üzerinde yer alır. Söz konusu 1028 no’lu odanın güneybatı köşesinde bir toprak dolgu oluşturulmuştur. Odanın güneydoğu köşesinde ise bir platform yer alır²⁹⁰. Doğu duvarının ortasında da 1026 no’lu alan ile ilişkiyi sağlamış olan ve sonradan kapatılan bir kapı vardır. Bu üç odanın batısında taş döşeli bir alan yer alır. Bunun bir sokak olabileceği düşünülür²⁹¹.

Bu yapı grubu ve doğusundaki alanın güneyi, yamaçtaki bu evre mimarisinin karakteristiğini gözler önüne serer (**Çiz. 73**). Yapılan çalışmalar çeşitli cadde ya da sokakların bu yapı grubuna bağlandığını kanıtlar. Ayrıca daha batıda 1111 olarak adlandırılan oda içerisinde bulunan pek çok taş alet²⁹², burasının bir atölye olabileceğini düşündürür²⁹³.

XXIII. Kuzey Evi: XXIII. Kuzey Evi olarak adlandırılan yapı, 131 Yol’u ile XII. Yapı Grubu arasında kalan üç paralel odadan oluşur²⁹⁴. Daha güneydeki 1108 ve 1107 açık alanları, Kuzey Evi’ni, XXV. Yapı Grubu’ndan ayırmıştır. Burada yer

²⁸⁷ A.e., s. 421.

²⁸⁸ Kouka 2002, s. 76.

²⁸⁹ Bernabò-Brea 1964, s. 421.

²⁹⁰ A.e., s. 424.

²⁹¹ A.e., s. 427.

²⁹² Kouka 2002, s. 77.

²⁹³ Bernabò-Brea 1964, s. 436.

²⁹⁴ A.e., s. 438.

alan 1106, 1107, 1108, 1109 ve 1010 mekânları genelde dörtgen planlı ve nispeten küçük boyuttadır²⁹⁵.

XXIV. Batı Evi: 1117 no'lu merkez avlu ve etrafındaki çeşitli mekânlar XXIV. Batı Evi olarak adlandırılmıştır²⁹⁶. Çok sayıda ve çeşitli buluntu veren bu odalar, ikiye ya da üçe bölünmüş karmaşık bir yapı sergiler (**Çiz. 73**). Burada yer alan 116 no'lu odanın tabanı düzgün yüzeyli taşlardan yapılan bir döşeme ile oluşturulmuştur. Daha güneydeki 1121 no'lu yapı, girişi olmayan kalın duvarlarla inşa edilmiş bir görünüme sahiptir. Bu odanın depo olduğu düşünülür²⁹⁷.

XXV. Yapı Grubu: Yerleşmenin güneybatısındaki bu alan, “atölye kompleksi” olarak tanımlanır²⁹⁸. Küçük işliklerden oluşan yapıların yerleşimi çok düzensiz ve sıkışıktır (**Çiz. 73**). Genelde birçok parçaya bölünmüş bu yapılar, birbirlerine değişik zamanlarda eklenmiş olmalıdır.

Bu dönemde yukarıda saydığımız mimari kalıntıların dışında plan vermeyen ya da kısıtlı plan veren bazı duvar parçaları da IV. Ada²⁹⁹, V. Ada, VII. Ada³⁰⁰ ve VIII. Ada'da ele geçirilmiştir. Ancak bunların mimarisi hakkında yorum yapmak olanaksızdır. Genel olarak Poliochni İTÇ II Dönemi'ne, başka bir deyişle yerleşmenin Yeşil Dönemi'ne baktığımızda, çok odalı evlerin görülmeye başladığı anlaşılır. Ancak bu evlere ait çoğu odanın şekli düzensizdir ve oda duvarları değişik açılarla birbirine birleşmektedir. Özellikle yerleşmenin güneybatısında bu odalardan birkaç tanesi tüm olarak ortaya çıkarılmıştır. Burada geniş ve kalın duvarlara sahip bazı odalar, savunma duvarının yeni kısmının içindedir; bunların bir evin parçası olup olmadığı ise kesin değildir. Ayrıca bu dönemde yeni ve büyük bir kapıyla yerleşmenin kuzeybatısına ulaşılır. Ancak söz konusu bu yolun daha sonra

²⁹⁵ Kouka 2002, s. 77.

²⁹⁶ Bernabò-Brea 1964, s. 442.

²⁹⁷ A.e., s. 443 vdd.

²⁹⁸ A.e., s. 448.

²⁹⁹ A.e., s. 247.

³⁰⁰ A.e., s. 469.

kapatıldığı anlaşılmıştır. Yerleşmenin güneyinde evlerin arasındaki boşluklar dolambaçlı sokaklar oluşturur. Bu sokaklar genellikle doğu-batı yönünde ulaşım sağlar ve büyük olasılıkla yerleşmenin doğusundaki ana yola bağlanır³⁰¹.

3.5.5.4. Erken İTÇ III Dönemi

Yerleşmede Kırmızı Evre'nin üst evreleri ile Sarı Evre, Erken İTÇ III Dönemi'ne tarihlenir. Kırmızı Evre'de yerleşmenin merkezinde ve batısında birkaç yeni evin yanında, bazı girişlerin açılması ve batı tarafının güçlendirilmesi gibi savunma sistemindeki bazı değişikliklerin bu evreye ait olduğu düşünülmektedir ve ayrıca yerleşmenin büyüdüğü anlaşılmaktadır. Savunma duvarına yeni bölümler eklenmesinin yanı sıra, yerleşimin batısına kalın duvarlı trapezoid yapılar eklenmiştir. Kalın duvarlar ve binanın konumu, bu yapıların savunma amaçlı inşa edilebileceğini düşündürse de, içinde bulunan çanak çömlekler sayesinde, günlük işlerin yapılması ve malzemenin depolanması gibi bir işlevlerinin olabileceğine işaret etmektedir.

Yerleşme Kırmızı Evre'de, surların dışa doğru çekilmesi suretiyle genişletilmiştir. Bu dönem savunma duvarı, Mavi Dönem'in eski surlarından, 15.0 ila 30.0 m ayrılmış bir halde, 101 no'lu girişten itibaren kuzeye doğru, 100 m'ye yakın izlenebilmektedir. Esas olarak, güney ve güneydoğuyu çevreleyen eski surlara göre, bu yeni dönem surları, batı ve kuzeybatıyı kapatmıştır³⁰².

101 no'lu şehir kapısının güneyinde 20 no'lu duvar korunmuş olup batıdaki savunma duvarlarının bu kattaki sınırını oluşturur. Duvarın kalınlığı 1.20 m, tüm uzunluğu ise 6.0 m kadardır ve batı ucundan 1.30 m içeride, kapı boşluğuna doğru yaptığı çıkıntı, esas girişin yan duvarını oluşturmuş olmalıdır. Bu çıkıntı duvar, 2.35 m uzunlukta, 0.70 m kalınlıktadır. 20 no'lu duvarın eski sur duvarlarına doğru uzanması ile arada

³⁰¹ Kouka 2002, s. 64 vdd.

³⁰² A.e., s. 78-81.

kalan 1.10 m'lik bir alan, bir kapı odası gibi düşünülmüş olabilir. Kuzeydeki 22 no'lu kule ise 32a Yuvarlak Duvar'ına dayalıdır ve dörtgen planlıdır. Eski surun 23 no'lu kulesinden daha çıkıntılı olan bu kulenin içinde bir mekân oluşturacak kadar bir açıklık bırakılmıştır. Bunun güneyinden bırakılan kapı boşluğunun genişliği, güneyde 90 cm, kuzeyde 50 cm kadardır. Buradaki bu geçiş de bir kapı odası görünümü sağlamıştır. 101 no'lu girişin tabanı, oldukça büyük, düz taşlarla kaplanmıştır³⁰³.

23 no'lu kuleden başlayıp kuzeye doğru devam eden sur, 32 ile numaralanmıştır. Duvarın kuzeye kıvrım yaptığı başlangıç kısmına 32a, düz olarak devam ettiği, kuzey parçası da 32b olarak tanımlanmıştır. Eski 33 duvarının kuzeye doğru izlediği yolu ona paralel olarak takip ederek 33a duvarının başlangıcından 2.20 m sonra ortaya çıkar ve 33c de sona erer. Duvarın alt kısımda çok yüzeyli taşlardan bloklar oluşturulmuştur. Sıraların düzgünlüğünü sağlamak için ise, aralara küçük taşlar sıkıştırılmıştır. Kuzeye doğru birden üçe çıkan taş sırası güneyde daha düzensizdir. Üst kısımlarda ise yatay konmuş daha büyük ebatta taşlar bulunur³⁰⁴.

Kırmızı Evre'nin başlarına ait olan 34 no'lu yapıdan sonra kuzeyde bir sonraki evrede yapılmış sura ait izler saptanmıştır. 36 no'lu destek duvarı ise, 33 no'lu Yeşil Dönem suru üzerinde izlenmektedir. Kuzeye doğru olan son kısım ise 37 no'lu duvardır³⁰⁵. Buradaki yapı, Kırmızı Dönem'e ait yerleşme surunun, geç dönemlerde genişlemesi ile oluşturulmuş olup bunun güney kenarı 10.0 m, batı kenarı ise 18.0 m'dir. Yapının volkanik blok taşlardan, düzensiz bir duvar örgüsü vardır. Bu blok taşlarının arasında yer yer küçük taşlar da kullanılmıştır³⁰⁶. Bu trapez şeklindeki yapının kendi içerisinde 10 alt evresi vardır ve aşağı yukarı son evreye kadar ufak değişimlerle aynı plan devam eder. Kapı boşluğu ile zeminde yer alan taş döşemeye

³⁰³ Bernabò-Brea 1964, s. 298.

³⁰⁴ A.e., Şek. 116, 156-157.

³⁰⁵ A.e., s. 280.

³⁰⁶ A.e., s. 282.

dayanarak, burasının yerleşmenin girişi olduğu düşünülür³⁰⁷. Son evrede ise bu yapı ortadan kalkar³⁰⁸.

Erken İTÇ III Dönemi'nin ilk yarısına tarihlenen bu evrenin savunma sisteminin kısaca tanıtılmasından sonra, şimdi yapı gruplarını tanıtalım. Burada, bir üst katın yapılarıyla iç içe geçmiş durumdaki evler, VI, VII, VIII, XI, XII, XIII, XIV ve XV no'lu adalar olarak isimlendirilmiştir³⁰⁹.

VI. ada: Karmaşık ve nispeten tam plan vermeyen duvarların oluşturduğu VI no'lu adada kuvvetli bir yangının izleri hemen hemen her yerde gözlemlenir. Söz konusu bu kesim kuzeyden 111 no'lu yol, doğudan 105 no'lu cadde, güneyden de 113-115 no'lu yollarla sınırlanır. 105 no'lu cadde boyunca, 14.0 m ilerleyen ana duvar, 60 cm genişliktedir. Buradaki kuzey duvar ise 70 cm genişlikte olup doğusundan yuvarlak bir köşe yapan 40 cm kalınlıktaki başka bir duvarla birleşir. Bu duvarların hemen yanından güneye inen doğu duvarı ise 2.40 m izlenebilmiştir. Ancak bu duvarın, adanın güney sınırını oluşturan duvarla nasıl birleştiği belli değildir³¹⁰.

Sarı Evre'nin 412 no'lu megaronu altında saptanan daha küçük bir yapı da bu kata aittir (**Çiz. 74**). Bu yapının duvarları, plaka taşlardan yapılmıştır. Yapının içinde etrafı taşlarla çevrili bir ocak yer alır. Daha güneyde ise Sarı Evre'nin 416 no'lu megaronu altında iki duvarla sınırlandırılmış, doğuya eğimli 114 no'lu yol saptanmıştır. 417 no'lu yapı altında ise bulunan duvar üzerinde bir kapı boşluğu da tespit edilmiştir. Kenar taşları çok iyi korunan kapının hangi yapılara ait olduğu belli değildir³¹¹. 114 no'lu yolun batı sınırı olan duvardan batıya ayrılan bir parça da doğu-batı doğrultulu iki paralel duvarla birleşir. 113 no'lu yolun, 429 no'lu yapıyla oluşturduğu köşenin altında, güney ve batı duvarları çıkarılmış, geniş bir yapı saptanmıştır.

³⁰⁷ A.e., s. 289.

³⁰⁸ A.e., s. 294.

³⁰⁹ Kouka 2002, s. 78-81.

³¹⁰ Bernabò-Brea 1964, s. 527.

³¹¹ A.e., s. 530.

VII. Ada: VI. adanın güneyinde yer alan bu kesimin batı sınırını 112 no'lu cadde, güney sınırını ise 116 no'lu yol oluşturur. Bu kata ait üç evre saptanmıştır (**Çiz. 74**). İlk evrede, adanın kuzeybatı köşesinde yer alan 510 no'lu yapı, trapez şekilli olup uzunluğu 9.0 m en geniş kısmı ise 4.10 m'dir. Yapının batı duvarı eğik şeklindedir; böylelikle güney duvarla bir dar açı oluşturmuştur. Yapının güney duvarı yatay konmuş taş bloklarından yapılmıştır. Burada 513'e açılan A Kapısı ve daha batıda 512'ye açılan B Kapısı yer alır³¹². Güneydeki 514 no'lu yapının diğer yapılarla olan ilişkisi ise anlaşılamamaktadır.

Orta Evre'de ise 510 no'lu yapı, batıdan ortasında geçiş olan bir bölme duvarı ile ikiye ayrılmıştır. Batıdaki mekân ise 511 olarak numaralanmıştır (**Çiz. 74**). Bu evrede hem A hem de B Kapısı kapatılmış olup bunun yerine yeni bir kapı açılmıştır. Ayrıca burada doğu duvardan 1.65 m batıya uzanan bir bölme duvarı eklenmiş ve kuzey duvarı yeniden inşa edilmiştir. Bu duvar doğuya doğru devam edip 509 no'lu mekânı oluşturur. 514 no'lu oda ise bu evrede batıdan bir duvarla ayrılmış olup bir mutfak veya depo görünümündedir³¹³. 518 Evi bazı değişikliklere uğramıştır. Burada odanın güney ve batı duvarlarının yeniden inşa edildiği anlaşılmıştır. Ayrıca oda, güney duvara dayalı, kuzey-güney yönünde bir bölme duvarı sayesinde, a ve b olmak üzere ikiye bölünmüştür. Burada 513-515 ve 516 no ile tanımlanan alanlar, avlulara denk gelir ve zeminleri taş döşelidir. Bu alanların hayvan barınakları olabileceği düşünülür. Ancak bunu destekleyecek yeterli kanıt yoktur.

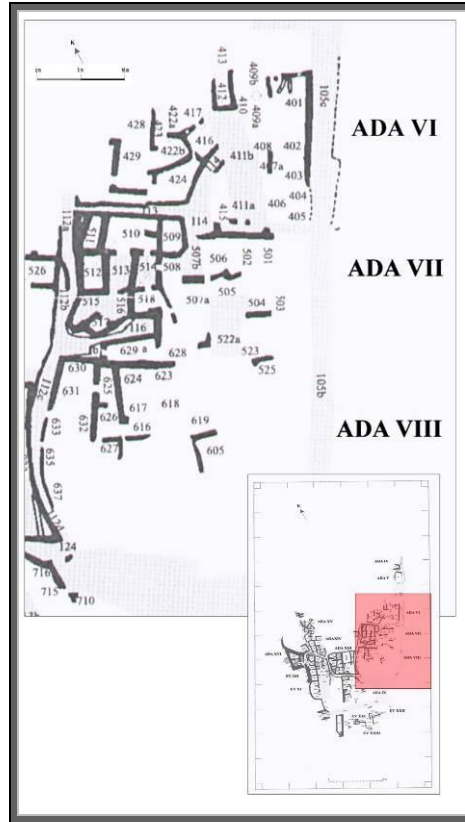
Yangınla sona eren bu evrenin devamında ise 510'un doğusundaki 509 no'lu oda kaldırılmıştır. Batıdaki 511 no'lu mekân ise dörtgen bir şekil almıştır. Bu evrede odanın 512'ye açılan kapısı varlığını korurken, 512'nin doğu duvarı, güneybatıya doğru hafif kavisli bir şekilde tekrar inşa edilmiştir. 513, 515 ve 516 no'lu avlular, bu evrede de yassı taşlarla döşenmiştir. Bernabò-Brea, burada avlularda biriken

³¹² A.e., s. 469.

³¹³ A.e., s. 471.

suları boşaltmak amacıyla su arki gibi bir kısım oluşturulduğunu savunur³¹⁴. Adanın en güneydeki baklava formlu 517 no'lu yapı ise küçük bir depo olmalıdır.

VIII. Ada: Daha güneyde yer alan VIII. Ada, 112 no'lu caddeyle batıdan; 116 no'lu yol ile de kuzeyden çevrilidir. Sarı Evre yapılarının altında kaldığından, çok az kısmı araştırılabilmiş bu alan içinde kuzeyde uzanan duvar, bu kesimin çevre duvarıdır (Çiz. 74). Batıda cadde boyunca uzanan diğer bir duvar da aynı işlevi görmektedir. Kuzeyden bu duvara eklenen 629 no'lu yapı, ön ve orta odası ile doğu-batı yönünde uzanan bir megarondur (uzun-ev). Bu ada içerisinde yangın izleri oldukça belirgindir³¹⁵.

Çizim 74: Poliochni Kırmızı Evre'de VI, VII ve VIII no'lu adalardaki mimari kalıntılar (Bernabò-Brea 1964, Çiz. 24'ten düzenlenmiştir).

³¹⁴ A.e., s. 474.

³¹⁵ A.e., s. 521.

XI. Ada: Bu alan, güneybatı tarafta yeni surla beraber inşa edilen 34 no'lu yapının ve 37 duvarı boyunca uzanan içteki yapı kompleksini kapsar. Burada kuzey-güney yönünde sıralanmış beş mekân, doğuda 809 ve 810 no'lu avlularla sınırlanmıştır. Söz konusu bu yapıların korunabilen duvar yükseklikleri 1.0 m'ye yakındır³¹⁶. 804c, en güneydeki kısım olup tek taş sırası kalmış bir duvarla 804b no'lu koridordan ayrılır. Bu koridor, taş döşeli bir giriş mekânı gibidir ve genişliği 1.45 m'dir.

Adanın doğusunda var olduğunu söylediğimiz avlulardan 809 no'lu olanı, bir duvarla ikiye ayrılmış gibidir ve 19.50 x 0.50 m ölçülerine sahiptir. Kuzeydeki 809a no'lu avlu ise büyük taşlarla döşenmiştir. Özellikle bu avlunun 806 no'lu odası ile olan ortak duvarında, taş işçiliği çok özenlidir. Bernabò-Brea, bunları *orthostata* benzetir³¹⁷.

XII. Ada: XIII. Ada ile XI. Ada arasında yer alan alanın kuzeyinde 118 Caddesi, doğusunda ise 122 Caddesi vardır. Adanın büyük kısmı erozyon sonucu tahrip olmuştur. Burada 122 Caddesi'ne komşu ilk mekân 818'dir ve alanın kuzeydoğusunu kaplar. Ayrıca burada odanın batı duvarından gelen bir çıkıntı, güneye doğru dönüp, başka bir mekân oluşturur. Güneyde bulunan trapez biçimli 819 no'lu odanın batı duvarında bir kapı boşluğu bırakılmıştır. Güneyindeki 820 no'lu mekânın güney ve batı sınırları belli değildir.

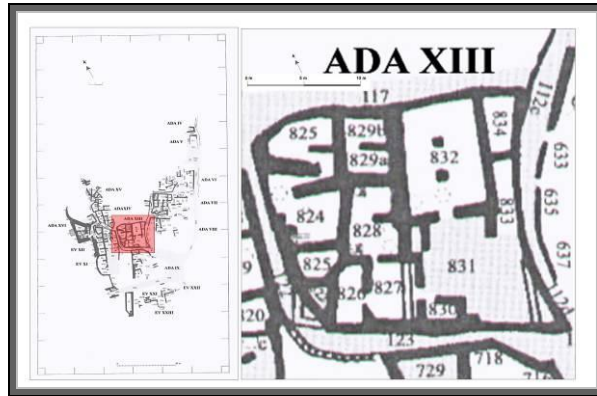
Bu yapı grubunun batı kısmını kaplayan esas mekân (no. 816) trapez şeklindedir. Doğu ve güney duvarları tahrip olmuş olan bu mekân, doğudan bir bölme duvarıyla ikiye ayrılmıştır. Odanın güney yarısı ise doğu duvarına 1.50 m kalana dek uzanan başka bir duvar tarafından ikiye bölünmüştür. 816a'nın kuzeydoğu ve batı köşelerinde düzgün taşlarından döşemeler vardır. Yapının güneyindeki 817 no'lu mekân ise daha sonra eklenmiş olmalıdır. Yerleşimin bu kesiminde bulunan, beş değişik tipte taş balta, bu yapının bir atölye olabileceğini düşündürmüştür³¹⁸.

³¹⁶ A.e., s. 319.

³¹⁷ A.e., s. 321.

³¹⁸ A.e., s. 327.

XIII. Ada: Yerleşmenin ortasında yer alan bu adanın dört tarafı da caddelerle çevrilmiştir (**Çiz. 75**). Alanın batısında 122, güneyinde 123, doğusunda 112, kuzeyinde ise 117 no'lu caddeler vardır. Ada, doğu ve batı olmak üzere iki ayrı bölüme ayrılır. Doğu bölümde yer alan en büyük yapı, 832 Megaronu ve megaronun güneyindeki 831 avlusudur³¹⁹. Girişi güneyden olan yapının boyutları, 8.30 x 5.85 m'dir. Oldukça kalın bu duvarların hem içeriden desteklenmiş olması hem de duvarda blok taşlar kullanılması, yapının önemini vurgular. Ayrıca yapının doğu ve batı duvarları güneyde bir sundurma oluşturacak şekilde 2.0 m'ye yakın, öne doğru uzatılmıştır³²⁰. Yapının ön odasında yüzeyi düzgün ve büyük taşlardan bir döşeme vardır. Ön odanın açıldığı avluda da aynı taş döşeme zeminde devam etmektedir. Söz konusu avlunun 112 no'lu yola bakan doğu duvarı, güneydoğu köşede dar bir açı oluşturacak şekilde yola çıkıntı yapmıştır. Ancak bu çıkıntı daha geç dönemde batıya çekilerek düzleştirilmiştir³²¹. Söz konusu XIII. Ada'nın batı bölümü ise erozyonun sebebiyle kuvvetli bir tahribata uğramıştır. Kuzeyde yer alan 823 no'lu mekân, 3.50 x 1.80 m boyutlarındadır. Yapıya önce bitişik yapılan 824 no'lu oda için daha sonra bağımsız bir duvar inşa edilmiştir. Odanın kuzeyinde yer alan iki ayrı duvar ise aralarında bir yol bırakacak şekilde paralel uzanır³²².

Çizim 75: Poliochni Kırmızı Evre'de XIII no'lu adadaki mimari kalıntılar (Bernabò-Brea 1964, Çiz. 24'ten düzenlenmiştir).

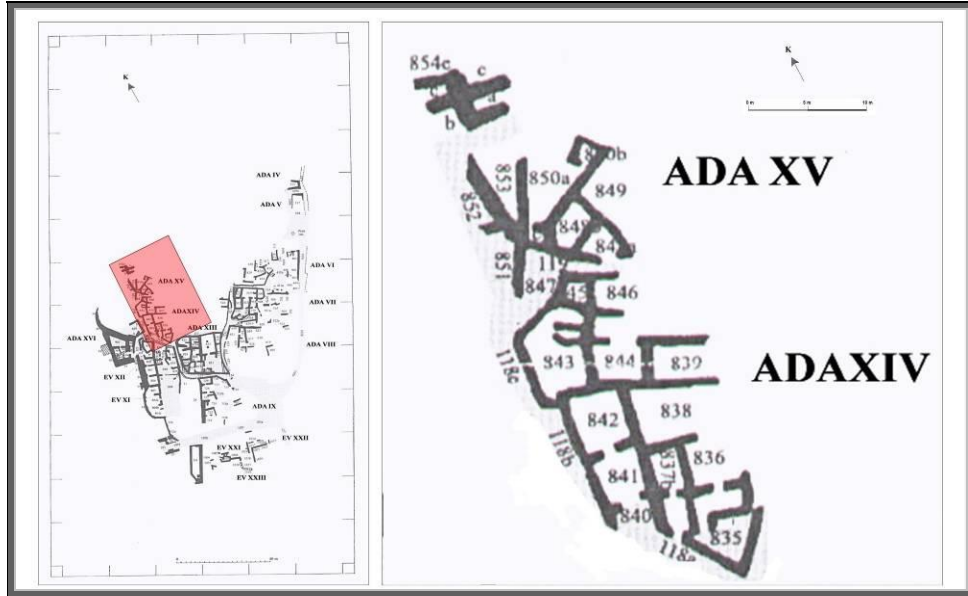
³¹⁹ Kouka 2002, s. 82.

³²⁰ Bernabò-Brea 1964, s. 333.

³²¹ A.e., s. 334.

³²² A.e., s. 339.

XIV. Ada: Yerleşmenin Kırmızı Evresi'nde XIV. Ada olarak nitelenen kesimin kuzeyi 119, güneyi ve batısı ise 118 no'lu yollarla çevrili olup alanın doğusu kazılmamıştır (**Çiz. 76**). Tahrip olan yapılarda korunabilen duvarlarda tek taş dizisi vardır ve kapı aralıklarını saptamak olası değildir. Güneybatı köşede yer alan Oda 841, 3.40 x 3.20 m boyutlardadır ve güneyi tahrip olmuştur. Duvarlarında çok düzgün taşlar kullanılmış olan kuzeydeki oda, 842 ile aynı ölçülere sahiptir. Odanın doğusundaki 844'ün tabanı, yüzeyi düzgün taşlarla döşelidir. Bunların kuzeyine biraz daha geç bir evrede 845 ve 846 no'lu odalar eklenmiştir. 835 no'lu oda ise adanın güneydoğu köşesini oluşturur ve 837 no'lu koridor ile 841 ile 835 no'lu odalar arasındadır. Söz konusu odanın kuzeyindeki 836'nın doğu ve batı duvarları bir sundurma meydana getirecek şekilde güneye doğru uzanmıştır. Kısmen tahrip olmuş 835 no'lu odada ise duvarlarla çevrelenmiş bir ocak vardır³²³.

Çizim 76: Poliochni Kırmızı Evre'de XV ve XIV no'lu adalardaki mimari kalıntılar (Bernabò-Brea 1964, Çiz. 24'ten düzenlenmiştir).

³²³ A.e., s. 359.

XV. Ada: XIV. Ada'nın kuzeyindeki 119 no'lu yoldan kuzeye yayılan yapı kalıntıları XV. Ada olarak tanımlanır. Alanın kuzeyinde ve doğusunda kazı yapılamamıştır. Kazının sınırlı alanda yapılması, ortaya çıkan yapıların yorumlanmasını zorlaştırmıştır. Bunun yanında, alanın batı kesimi de erozyon sebebiyle tahrip olmuştur. 119 no'lu yolun hemen kuzeyinde saptanan 848 no'lu mekân, düzensiz üçgen bir alanı anımsatır ve bir duvarla ikiye bölünmüştür (**Çiz. 76**). Mekânın kuzeyindeki Oda 849 daha düzgün planlıdır. Bu mekânların batısında kalan 850 ise geniş üçgen bir alandır ve avlu olması muhtemeldir. Ancak alanın kuzey sınırı bilinmemektedir. Güney ucunda bir giriş boşluğu olan söz konusu alanın tabanında taş döşeme saptanmıştır. Bu alanın en kuzeydeki mimari kalıntılarını, 854 no'lu duvar oluşturur. Bernabò-Brea, işlevi anlaşılamayan bu alanın duvarlarının şeklini gamalı bir haça benzetmiştir³²⁴.

Erken İTÇ III Dönemi'nin ikinci yarısına tarihlenen Sarı Evre'de ise yapılar yerleşim alanı içine daha iyi serpiştirilmiş ve birbirlerinden daha belirgin hatlarla ayrılabilirler. Megaron plan da daha bir netlik kazanmış ve mekânlar birbirleriyle daha bir uyum oluşturacak şekilde yerleştirilmiştir. Karakteristik yapı tipi, etrafında çeşitli yan odaları olan ve tek megarondan oluşan büyük evlerle karakterize olur. Ancak doğu ve güney kesimlerde, yoğun erozyon sebebiyle, savunma duvarı ile ilgili bilgi edinilememiştir³²⁵.

V. Ada: Yerleşmenin V. Adası'nda (**Çiz. 77**), kuzey kenardan beri devam eden 107 no'lu caddenin batısında kaşan 317 no'lu yapı incelenmeye değer bir özelliktedir³²⁶. Kuzeyden ve batıdan 109 Yolu ile ayrılan bu yapı, 107 no'lu caddenin ucuna bağımsız olarak inşa edilmiştir. Yapı, yerleşmenin üçüncü katından beri aynı şekilde yerini korumuştur. Yaklaşık boyutları, 5.0 x 10.0 m olan bu büyük yapının Bernabò-

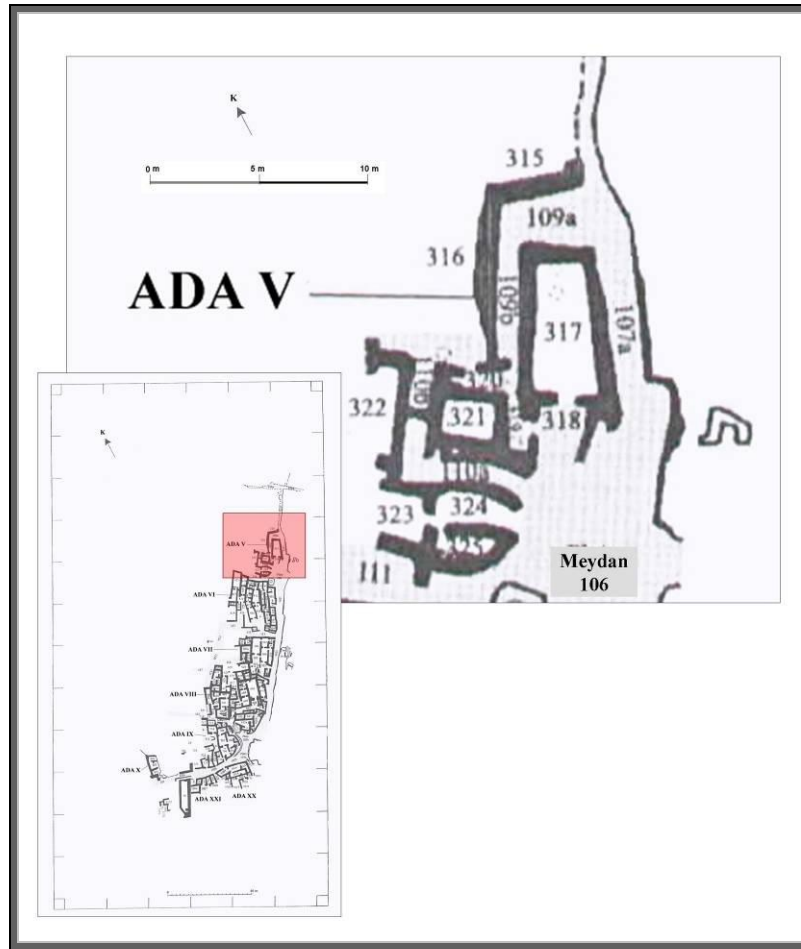
³²⁴ A.e., s. 363.

³²⁵ Kouka 2002, s. 96-100.

³²⁶ Alram-Stern 2004, s. 917.

Brea, yerleşmenin dinsel merkezi sayılabileceği gibi, yönetsel bir yapı olabileceğini de belirtmektedir³²⁷.

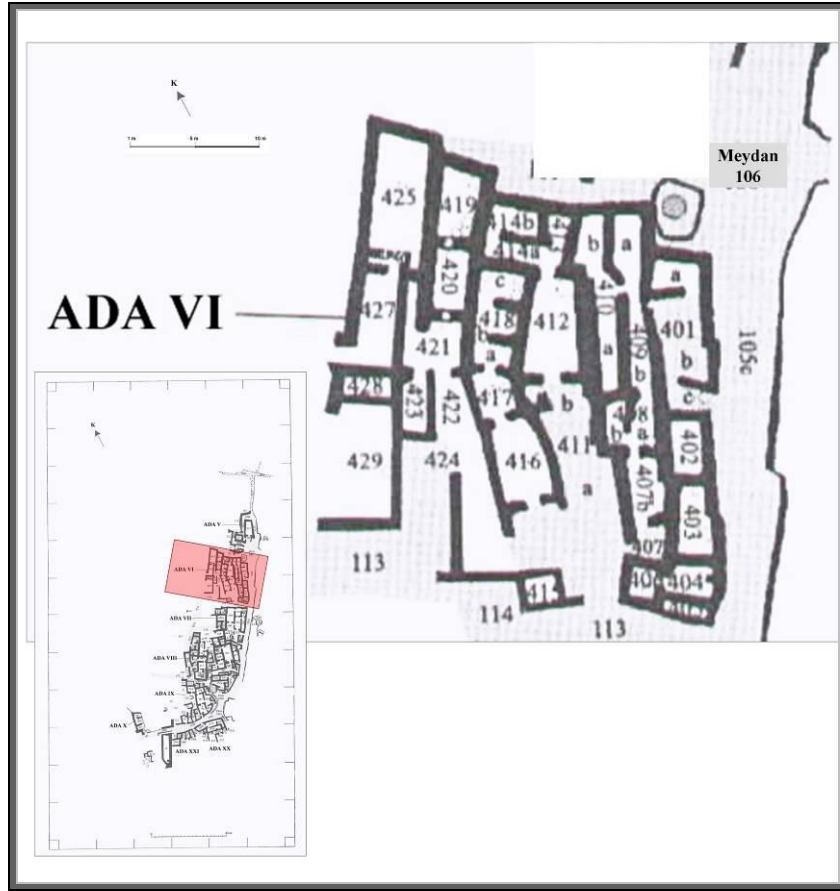
Poliochni'nin Sarı Evresi'ne ait diğer mimarlık kalıntıları ise yerleşmenin genel itibarıyla VI, VII ve VIII no.lu adalarda ve kısmen de bu alanların güneyinde ortaya çıkarılmıştır.

Çizim 77: Poliochni Sarı Evre'de V no'lu adadaki mimari kalıntılar (Bernabò-Brea 1964, çiz. 25'ten düzenlenmiştir).

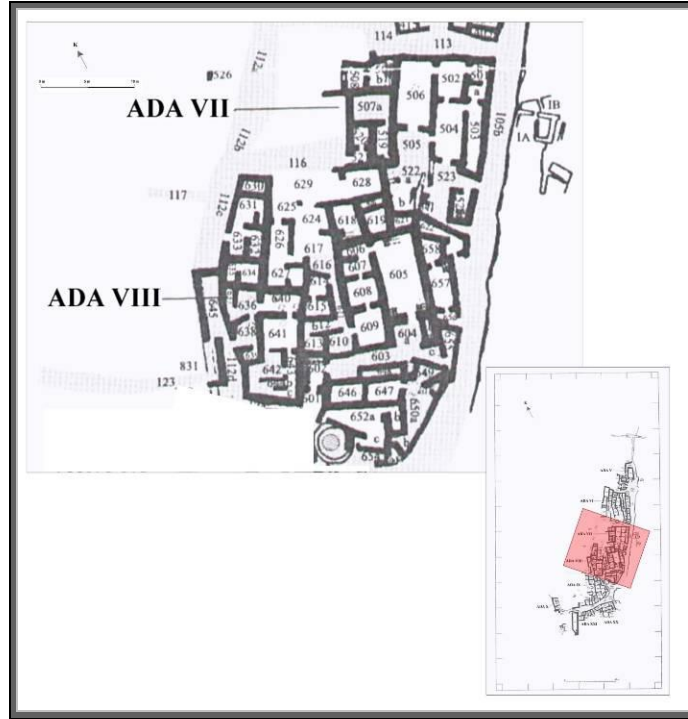
³²⁷ Bernabò-Brea 1964, s. 534.

VI. Ada: VI. Ada'daki yapıların tümü güney-kuzey yönünde yerleştirilmiştir (**Çiz. 78**). Kuzeybatı köşedeki 425 no'lu yapı, doğusundaki 419 ve 420 no'lu mekânlar ile bir grup oluşturduğu izlenimini vermektedir. Adanın ortasındaki 412 no'lu yapı ise 411 no'lu avluya açılır ve bunun doğu tarafında üç sıra halinde birçok oda yer alır. Adanın iç kısmında batıda yer alan 418 no'lu mekân, depo olarak kullanılmış olabilir. Güney taraftaki 416 no'lu yapının doğu duvarı ise kavisli inşa edilmiştir. Ortadaki avlunun da taş döşeli olduğu anlaşılmıştır. Batıdaki 410-409 ve 408 no'lu mekânların işlevleri ise belli değildir; ancak bu yapılar magazin olarak kullanılmış olabilir. Bu odaların güneyindeki 407 Odası'nda, arkasına bir duvar konmuş ve taşlarla çevrelenmiş bir ocak bulunmuştur. En doğudaki yapı sırası ise daha küçük hücre şeklindeki odalardan oluşur (**Çiz. 78**).

Çizim 78: Poliochni Sarı Evre'de VI no'lu adadaki mimari kalıntılar
(Bernabò-Brea 1964, Çiz. 25'ten düzenlenmiştir).

VIII. Ada: Yerleşmenin Sarı Evresi'ne ilişkin en iyi bilgiyi veren yapı topluluğu VIII. Ada olarak tanımlanan ve batıda 112, doğuda 105 no'lu caddelerle çevrili olan kesimdir (**Çiz. 79**). Burası güneyden de yerleşimin en büyük meydanı olan 103 Alanı'na açılmaktadır. Bu büyük yapı, batı ve doğu evleri olarak iki kısma ayrılmıştır. Batı kısım, daha dar ve uzundur. Daha geç evrelerde güney tarafa bazı eklemeler yapılmıştır. En güneydeki 601, bir kapı girişi ve onun kuzeyinde de 602 no'lu oda bu girişe ait bir kapı odasıdır³²⁸. Burası doğudan 603 Avlu'suna açılır ve burada batı ve kuzey duvarları önünde platformlar yer alır. Söz konusu avlu, doğu evinin güneyini kaplar. Buradan 604 no'lu ön oda ve 605 no'lu ana oda ile büyük megarona geçilir. Ana odanın kuzeyinden ise batıdaki 606 no'lu depo odasına giriş vardır (**Çiz. 79**). Hepsinin içinde bulunan kaplardan depo oldukları anlaşılan 607-608 ve 609 no'lu mekânlar, peş peşe tüm 605 no'lu yapının batısına dizilmiştir³²⁹.

Çizim 79: Poliochni Sarı Evre'de VII ve VIII no'lu adalardaki mimari kalıntılar (Bernabò-Brea 1964, Çiz. 25'ten düzenlenmiştir).

³²⁸ Luigi Bernabò-Brea 1955, "A Bronze Age House at Poliochni (Lemnos)", *Proceedings of the Prehistoric Society for 1955*, XXI, s. 148.

³²⁹ A.e., s. 147.

603 no'lu avlunun güneyinde yer alan 646 ve 647 no'lu depo yapıları, doğu-batı yönünde uzanmakta olup girişleri doğu taraftandır. Yapının güney duvarı, hafif kıvrılarak 605 no'lu yapının doğu antesinden uzanan duvarla birleşir. Bu dönemin sonlarında yapının güneyine 652 no'lu depo binası, doğusuna da 650 no'lu oda eklenmiştir. Söz konusu 650 no'lu mekânın içinde bir de ocak bulunur. Burada güneye doğru uzanan diğer küçük mekânların ise hayvan barınakları oldukları düşünülür³³⁰. 650 no'lu doğu evinin batı tarafında yer alan ve 616, 611 ve 612 olarak tanımlanan avlular, burada evleri doğu ve batı olmak üzere ikiye ayırır. 611 no'lu avlunun altında ise yağmur sularını toplamak için yapıldığı sanılan bir kanal bulunmuştur³³¹. 610 ile tanımlanan alan, bu avluların güneyinde kalmış boş bir alan iken, sonradan üstü kapatılarak depo olarak değerlendirilmiştir.

Batı Evi olarak adlandırılan yapının odaları ise 611, 613 ve 614 ile numaralandırılmıştır (**Çiz. 79**). Onların daha da batısında ise 640 ve 641 ile güneyde 642 avlusu ve bu avlunun etrafındaki 643 ve 644 no'lu odalar yer alır³³². Batı evinin merkezi avlusu hiç şüphesiz 636'dır. Kuzeyindeki odalar olan 632, 633, 634 ve 635 ile 630 ile 631 mekânları, doğu batı doğrultusunda uzanan aynı duvarları kullanarak ve kuzeye doğru küçülerek sıralanmıştır³³³.

Poliochni'nin Sarı Evresi'ne, diğer bir deyişle, beşinci yerleşimine ait yapı kalıntıları, VIII. Ada'dan daha güneye inildikçe anlaşılabilir bir hale gelir. Bunun ana nedeni ise hiç şüphesiz bu kesimde yoğun şekilde görülen erozyondur. Ancak genel olarak, büyük meydanları, geniş cadde ve sokakları ve belli işlevler kazandırılmış yapıları ile bu evre oldukça düzenli bir yerleşim dokusuna sahiptir³³⁴.

³³⁰ A.e., s. 149.

³³¹ A.e., s. 151.

³³² Alram-Stern 2004, s. 917.

³³³ Bernabò-Brea 1955, s. 151.

³³⁴ Kouka 2002, s. 78-81.

3.5.6. Thermi

Thermi, Ege Denizi'ndeki Lesbos (Midilli) Adası'nın doğu kıyısında, Thermi kasabasından 2 km uzakta yer alır (**Lev. 1**). Yerleşmenin kurulu olduğu yer, deniz tarafından oyulmakta ve bu aşındırma sonucunda yerleşmenin bazı bölümleri büyük oranda tahrip olmuş durumdadır. Yerleşme, W. Lamb başkanlığında 1929-1933 yılları arasında kazılmıştır³³⁵. Burada saptanan ilk iki tabaka İTÇ I Dönemi'ne (I ve II), III ve IV. Yerleşmeler İTÇ II Dönemi'ne ve son yerleşme olan V. tabaka ise İTÇ III Dönemi'ne tarihlenir. İlk Tunç Çağı'nın ilk yarısı boyunca mimari gelişimin en iyi izlenebildiği yerleşmelerden biri olan Thermi aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

3.5.6.1. İTÇ I Dönemi

Thermi, daha ilk yerleşmeden başlayarak, önceden tasarlanarak inşa edilmiş bir yerleşim izlenimi vermektedir. Birbirine bitişik ve ortak duvarlı inşa edilmiş uzun-evler de yerleşmenin başından itibaren görülür. Evlerin duvarlarında çok hafif, inşaata elverişli volkanik taşlar kullanılmıştır. Kerpiç tuğla izlerine çok az rastlanır. K, A ve E Alanları'nda rastlanan "balıksırtı duvar örgüsü" de oldukça önemlidir³³⁶.

Yerleşimin kuzey yönünde oluşmuş Γ Alanı³³⁷, yukarda sözünü ettiğimiz, sıra uzun evlerden oluşan mimarinin çok iyi izlenebildiği bir bölümdür³³⁸. Burada megaronumsu tarzda yan yana dizilmiş doğu-batı yönünde sıralanan uzun evler yer alır (**Çiz. 80**). Γ 1 mekânı bir ön odadır ve kısmen güney kenarında, tabanı korunmuştur. Γ 2 mekânına ise bu giriş odasından geçilir. Depo odası olarak kullanıldığı anlaşılan bu odanın içerisinde düzenli olarak yerleştirilmiş *pithos* çukurları vardır. Bu depolama alanlarının dışında ise yer yer kil, yer yer ise çakıl

³³⁵ Winifred Lamb 1936, *Excavations at Thermi in Lesbos*, New York.

³³⁶ Naumann 1998, s. 64.

³³⁷ Lamb 1936, s. 12.

³³⁸ Kouka 2002, s. 151.

kaplı tabanlar ele geçirilmiştir. Ayrıca oda içerisinde batıya doğru, kapı ile aynı aksta bir ocak bulunmuştur. Γ 4, güneydeki uzun evin ön odasıdır. Ancak odanın üç tarafının da kapalı olduğu, dolayısıyla dışarı ile ilişkisin olmadığı saptanmıştır. Belki burada basamak ile yükseltilmiş bir kapı girişi vardır. Odanın zemindeki sıva izleri, kuzey köşede yerini çakıl taşı döşemeye bırakır. Odanın, yapının ana odası olan Γ 5'e geçişteki kapısı ise iyi korunmuştur. Odanın köşelerinden birinde bir ocak, diğerinde ise bir silo saptanmıştır. Bu odaların hemen yan tarafında gene ortak duvarların kullanıldığı Γ 7 ve Γ 8 mekânları yer alır. Daha güneyde Γ 9 mekânı üçüncü ön oda olarak karşımıza çıkar. Bu odanın batısında ise Γ 10 olarak tanımlanan ve zemininde çok sayıda *pithos* çukuru bulunan bir depo odası vardır³³⁹.

Çizim 80: Thermi I Yerleşmesi Γ ve K Alanları (Lamb 1936, Plan 1'den düzenlenmiştir).

³³⁹ Lamb 1936, s. 12.

Γ Alanı ile iç içe geçmiş ve onun güneyine doğru açılmış olan alandaki yapılar K Yapısı olarak tanımlanır³⁴⁰. Burada K 12 Yapısı, Γ 10 Odası'nın arkasında üçüncü bir depo odası olarak görülebilir. Söz konusu odanın güney duvarında, balıksırtı duvar örgüsü tekniği saptanmıştır. Daha güneydeki K 13 Yapısı ise ön odaya sahip tipik bir uzun-ev görünümündedir (**Çiz. 80**). Uzunlamasına yerleştirilmiş bir ön odaya sahip bu yapının ortasında bir de ocak yer alır. K 14 olarak tanımlanan arka odanın ortasında yine bir ocak ve ocağın etrafında ise depolama yerleri vardır. Ayrıca bu alan içerisinde K 15 Odası ile daha batıda yer alan ve K 18 olarak adlandırılan boş bir alan yer alır (**Çiz. 80**).

Daha güneyde -muhtemelen bir cadde sonrasında- Z olarak adlandırılan alanda en az 7 odadan oluşan bir yapı topluluğu açığa çıkarılmıştır (**Çiz. 80**). Lamb, Z 1 ve Z 2 Odalarından oluşan bir megarondan söz etse de³⁴¹, biz burada çok odalı ve daha karmaşık bir yapının olduğunu düşünüyoruz. Hiçbirinde ocak tespit edilemeyen bu odaların hemen hepsinde çok sayıda *pithos* çukuru yer alır. Dolayısıyla burada tamamıyla depolama amaçlı birimlerin varlığından söz edilebilir. Bu alanın hemen doğusundaki, Λ olarak tanımlanan alanda, Λ 1 mekânı ile Λ 2 mekânı arasında muhtemel bir cadde/sokak yer alır³⁴². Λ Alanı'nda daha güneyde ise yine uzun-evlere ait olabilecek tam plan vermeyen yapılar bulunmuştur.

Kuzey kesimde ise Γ, B ve E Alanları ile çevrili olan A Yapısı yer alır.³⁴³ Buradaki A 1 Evi oldukça iyi korunmuş olup taş temelleri balıksırtı tekniğinde örülmüştür. Bu alanın hemen güneyinde yer alan ve E Alanı olarak tanımlanan kesimdeki yapılar (**Çiz. 82**), bu yapıları boydan boya kesen nehir yatağı yüzünden çoğunlukla tahrip olmuştur³⁴⁴. Ancak genel olarak burada yan yana dizilmiş, ortak duvarlı, uzun yapılardan söz edilebilir. Yerleşmenin güneydoğusu hakkında bilgilerimiz ise Q ve

³⁴⁰ A.e., s. 13.

³⁴¹ A.e.

³⁴² A.e., s. 14.

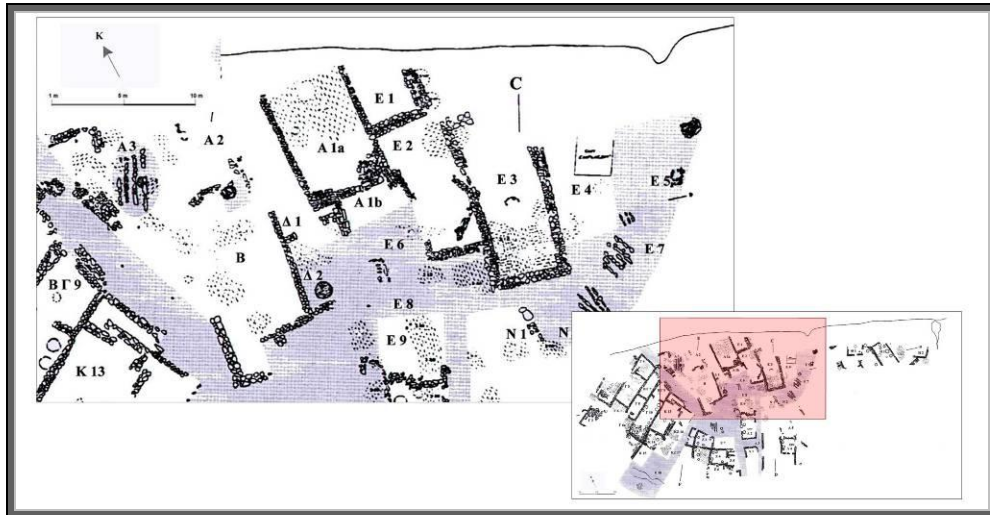
³⁴³ A.e., s. 15.

³⁴⁴ A.e., s. 16.

H Alanları'ndan bilinir. Burada depolama amacı ile kullanılan kapların, hem yapı içinde, hem de dışında bulunmuş olması ilginçtir³⁴⁵.

Çizim 81: Thermi I Yerleşmesi Z ve Λ Alanları
(Lamb 1936, Plan 1'den düzenlenmiştir).

Çizim 82: Thermi I Yerleşmesi A ve E Alanları
(Lamb 1936, Plan 1'den düzenlenmiştir).

³⁴⁵ A.e., s. 18.

Yerleşmeye ait herhangi bir savunma sistemi kalıntısına ya da bir çevre duvarına rastlanmamıştır³⁴⁶. Bundan anlaşıldığı üzere, I. Yerleşim, barışçıl bir toplum düzenine sahip, bir köy yerleşmesi olarak yorumlanabilir.

İTÇ I Dönemi'nin ikinci yarısına tarihlenen Thermi II'de de I. Yerleşim dokusu aynen muhafaza edilmiştir³⁴⁷. Ancak bu tabakada seyrek de olsa kerpiç tuğla kullanılmaya başlanmıştır. Burada birbirine paralel taş dizileri üstünde, geniş şist plaka taşlardan yapılmış ince-uzun platformlar dikkat çekicidir. Taş döşeli cadde ve sokaklarla beraber, Thermi'nin bu tabakasında, şehirleşmenin ilk adımlarının atılmaya başlandığı söylenebilir (**Çiz. 83**). Söz konusu bu caddelerden en izlenebilir olanı, Γ B olarak adlandırılmış olup kıyıya yönelir. Bu yolun sonunda olasılıkla liman olmalıdır³⁴⁸. Yunan ve Roma Dönemlerine ait bir limanın burada bulunuyor olması da bu önerimizi destekler niteliktedir.

Γ Alanı'nda ilk yerleşimin yapıları aynen devam ettirilmiştir. O kadar ki, I. Yerleşim'de yapımı biten bazı evler, bu yerleşimde ancak kullanılabilmıştır³⁴⁹. Γ 4'e ait ön oda, bir müddet kullanıldıktan sonra, bu evre içerisinde yıkılmış ve bu alan büyük yassı taşlarla kaplanmıştır. Γ 4 ve Γ 5 Odaları arasındaki bölme duvarını da kaplayan yeni bir taban burada açık bir şekilde saptanmıştır³⁵⁰.

K Alanı ise Γ Alanı'nın güneyinde yer alır ve bu evre de söz konusu bu alanla birleşmiş bir görünüm sergiler (**Çiz. 83**). İlk evrede bir ön oda görünümünde olan K 14, şimdi açık bir alandır ve tabanına çakıl taşları serilidir. Daha batıda yer alan K 15-16-17 Alanları ise yerleşimin dışında kalmış bir görünüm sergiler. Büyük olasılıkla burada nehir yatağına açılan ve duvarlarla çevrili büyük bir açık alan/avlu oluşturulmuştur. Tahribatlar sebebiyle, bu alan hakkında somut bazı genellemelere

³⁴⁶ Kouka 2002, s. 151-155.

³⁴⁷ A.e., s. 170 vd.

³⁴⁸ Lamb 1936, s. 21.

³⁴⁹ A.e., s. 18.

³⁵⁰ A.e., s. 20.

gitmek mümkün olmamaktadır. Ancak burada da ilk yerleşmede inşa edilen duvarların aynı şekilde kullanılmaya devam edildikleri düşünülmektedir³⁵¹

A Alanı, Lamb tarafından hayvanların barınması için kullanılan bir ahır olarak yorumlanır³⁵². Bu yorumlama için gösterilen dayanak noktası ise odaların şekilleridir. Büyük boyutlu ve kareye yakın şekilli odaların art arda dizilmesi, böyle bir kaniya varılmasına yol açmıştır. Ancak, böyle bir sonuca varmak için, kanımızca arkeolojik veriler yeterli değildir. Genel plan içerisinde söz konusu bu alanla B Alanı iç içe geçmiş durumundadır³⁵³. Bu alan, ikinci yerleşmenin sonlarında, onarım görmüş ve yeni bir şekle bürünmüştür (**Çiz. 83**). Bu yeni düzen içerisinde B 2 ve B 3'ün güney duvarları alana eklenmiştir³⁵⁴. Daha güneydeki E Alanı'ndaki ilk yerleşime ait yapılar, bu evrede de çeşitli onarımlarla devam etmektedir³⁵⁵. Aynı şekilde Q ve H Alanı'ndaki birinci yerleşmede inşa edilen duvarlar da bazı ufak değişikliklerle bu evrede de devam eder³⁵⁶.

Yerleşmeye ait yapıların yan yana sıralanması sonucunda, bunların arka duvarları, aynı zamanda savunma işlevi de görmüş olabilir. Evlerin arka duvarları, belki de bu amaca yönelik olarak kalınlaştırılmıştır. Kule ya da bastion tipi çıkıntılar arasında taş döşeli yolun yer aldığı bir giriş, bizi yerleşmeye götürür³⁵⁷.

İTÇ I Dönemi'nde Thermi evlerinin çatılarıyla ilgili yeterli ve kesin bir bilginiz yoktur. Buna rağmen, düz dam tekniğinin kullanıldığı genel olarak kabul edilmektedir. Ayrıca söz konusu bu çatıların ahşap direkleri ile desteklendiği bilinmekte ve buna ilişkin olarak, A1'in doğu köşesinde bulunan bir ahşap dikme deliğinden söz edilmektedir³⁵⁸.

³⁵¹ A.e., s. 21.

³⁵² A.e., s. 23.

³⁵³ Kouka 2002, s. 78-81.

³⁵⁴ Lamb 1936, s. 21.

³⁵⁵ A.e., s. 22.

³⁵⁶ A.e., s. 23.

³⁵⁷ Naumann 1998, s. 227.

³⁵⁸ Lamb 1936, s. 9.

Çizim 83: Thermi II Yerleşmesi (Lamb 1936, Plan 2'den düzenlenmiştir).

3.5.6.2. İTÇ II Dönemi

Thermi'nin III. ve IV. Yerleşmeleri İTÇ II Dönemi'ne tarihlenir. Savunma duvarına ait ilk önemli kalıntılar III. Yerleşme'de ele geçirilmiştir. Dıştan gelecek bir saldırı olasılığına karşı, bu evrede daha iyi tahkim edilmiş bir sur sisteminden söz etmek mümkündür. Burada bitişik inşa edilmiş evlerin kalınlaştırılmış dış duvarları sur

olarak düzenlenmiştir³⁵⁹. Savunma amaçlı bu yapılar özellikle E ve B Alanları'nda bulunmuştur. Üzerinde yer yer kule veya payandaların yer aldığı bir duvarın temelleri, E Alanı'nın bir kısmını dışarıda bıraktığı gibi, dış kesimdeki Z Alanı'nı da içine almış durumdadır. Çıkıntı yaklaşık 2.0 x 2.0 m boyutlardadır. Bu kalın taş temelin, bir rampa olduğu varsayımını öne süren Lamb, buna dayanak olarak artan eğimi göstermektedir³⁶⁰. Gerek taşların düzenlenmesi ve yapım tekniği, gerekse çevresindeki evlerin yerleştirilmesi açısından diğer sokaklara benzemeyen bu yapı, gerçekten de önce yükselen ve sonra alçalan bir rampa görünümündedir.

A ve B olmak üzere iki ayrı evrede incelenen Thermi III, ikinci yerleşmeden çok zor ayırt edilebilir. Bunun nedenleri, daha sonraki yerleşimlerin yaptığı tahribatın yanı sıra hiç kuşkusuz doğal afetlerin yıkımıdır. B Alanı'nda bir taş yığınının dibinde bulunan ezilmiş kafatası ve kemik parçaları ile B 2 Yapısı'nın doğu köşesinde yıkık görünümlü duvarın altında bulunan bir kafatası, ani bir olay sonucu bu ölümlerin gerçekleşmiş olabileceği izlenimini vermektedir³⁶¹. Ayrıca bu evrenin en büyük özelliği, çok sayıdaki döşeme altına yerleştirilmiş çukurlardır. Yalnızca üçüncü yerleşime ait bu çukurların tam işlevi anlaşılamamıştır³⁶². IIIB Evresi ise, daha çok bir ara tabaka görünümündedir. Mimari verilere bakıldığında, belirgin bir nüfus azalmasını izlemek olasıdır.

Yerleşmenin IIIA Evresi'nde³⁶³, Γ Alanı'nın mimari kalıntıları fazlasıyla tahrip olmuştur (**Çiz. 84**). Bulunan birçok uzun duvar parçası, çeşitli taban ve ocak kalıntıları genel bir yerleşim planı elde etmek için yeterli değildir³⁶⁴. Güneybatıdaki K Alanı nispeten daha iyi korunmuştur. Buradaki K 4 Yapısı, küçük bir ev görünümündedir³⁶⁵.

³⁵⁹ Naumann 1998, s. 250.

³⁶⁰ Lamb 1936, s. 24.

³⁶¹ A.e., s. 28.

³⁶² A.e., s. 24.

³⁶³ Alram-Stern 2004, s. 937.

³⁶⁴ Lamb 1936, s. 25.

³⁶⁵ A.e., s. 27.

Yerleşmenin doğusunda, I. Yerleşme'den kalan A 1 Evi yeniden kullanılmış gibidir. Yapının kuzey duvarına doğru yaslanmış kaplar göz önüne alınacak olursa, burasının bir depo yeri olarak kullanıldığını düşünmek yanlış olmayacaktır³⁶⁶. Diğer mimari kalıntıların çok zayıf olduğu bu kesimde ilginç olan husus, tüm A Alanı boyunca izlenebilen yanmış toprak izlerinin saptanmış olmasıdır. Lamb, bu alanın bir yangın ya da bir saldırıyla karşı karşıya kaldığını savunur³⁶⁷. Yerleşmenin kuzey yarısını oluşturan B Alanı ise doğu-batı yönünde uzanan duvar parçaları ile oldukça tahrip edilmiş bir görünüme sahiptir³⁶⁸. Bu alanın belki de en ilginç yapısı, içinden çıkan 4 adet pişmiş toprak idol ve güneydoğu duvarına gömülü bir bebek iskeleti ile B Γ 7 olarak adlandırılan yapıdır (**Çiz. 84**). Lamb burayı, alana komşu evlerin ve genel olarak halkın kutsal kıldığı ve dinsel ihtiyaçlarını karşıladığı bir ibadet yeri olarak yorumlar³⁶⁹. Ancak kanımızca tüm bu arkeolojik bulgular, bu odanın dini amaçla kullanıldığını kanıtlamaya yeterli değildir.

Çizim 84: Thermi IIIA Yerleşmesi (Lamb 1936, Plan 3'ten düzenlenmiştir).

³⁶⁶ A.e.

³⁶⁷ A.e., s. 27 vdd.

³⁶⁸ A.e., s. 25.

³⁶⁹ A.e., s. 27.

İTÇ II'nin ilk yarısına tarihlenen bu dönemde yukarıda saydığımız alanların dışındaki diğer kesimlerde ise mimari kalıntılar oldukça tahrip olmuştur. Bunlar arasında yer alan Λ Alanı bu evrede neredeyse hiçbir buluntu vermemiştir³⁷⁰. E Alanı da İVa Yerleşimi'ndeki yapı faaliyetleri sırasında çok zarar görmüştür. H Alanı'nda da hiçbir yapı kalıntısı ele geçirilememiştir. Q'da ise sadece duvar parçaları ele geçirilmiştir. Bu evredeki en önemli yenilik ise daha önce iskân görmemiş II Alanı'nın ilk defa yerleşmeye açılmasıdır. Yerleşmenin güneyinde bir dış alan niteliğindeki bu kesimde, içinde çakıl taşlarının yer aldığı sıkıştırılmış bir taban gayet açık bir şekilde ortaya çıkarılmıştır³⁷¹.

İTÇ II Dönemi'nin ortalarına tarihlenen IIIB Evresi'nde ise yerleşimin kapadığı alanını küçülmesi, nüfusun azaldığına işaret edebilir³⁷². Daha önce çok seyrek kullanılan kerpiç tuğlaların, bu evrede daha sık kullanılmaya başlandığını görülmektedir.

Çizim 85: Thermi IIIB Yerleşmesi (Lamb 1936, Plan 4'ten düzenlenmiştir).

³⁷⁰ Kouka 2002, s. 194.

³⁷¹ Lamb 1936, s. 28.

³⁷² Kouka 2002, s. 196-203.

Kısaca yerleşmedeki alanları incelersek; K Alanı'nın ortasında genel planla uyum içinde olmayan yeni bir yol oluşturulduğu görülür (**Çiz. 85**). Eni 4.0-5.0 m olan bu genişçe yolun her iki yanında adalar (*insula*) yer alır. Bu evrenin en iyi korunmuş yapıları ise B Alanı'ndan gelir. Burada en az 4 odadan oluşan ve birbirinin içine geçmiş bir görünüm veren odalar ilgi çekicidir. Ayrıca B 2 ile B 3 mekânlarının batıya bakan dış duvarlarından bir miktar dışarı çıkan ve içi taşla doldurulmuş mimari öğenin işlevi anlaşılamamıştır³⁷³. Bu alanların dışında ise çok tahrip olmuş, zaman zaman mimari plan vermeyen, fakat genel itibariyle kare ya da dikdörtgen şekilli olduklarını söyleyebileceğimiz, büyük ebatta odaların varlığı tespit edilmiştir (**Çiz. 85**).

İTÇ II Dönemi'nin geç evreleri Thermi IV. Yerleşme'de temsil edilmektedir. Bu evrede de III. Yerleşme'de olduğu gibi A ve B olmak üzere iki evre saptanmıştır. B Evresi'nde, yerleşmede önemli değişiklikleri de beraberinde getirdiği düşünülen bir nüfus artışı yaşamıştır. Bu evrede, kültürel gelişim ve şehircilik bağlamında, Thermi'de önemli bir aşamanın gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz. Bu dönemde evlerdeki iç bölünmeler, eskiye oranla azalmıştır. Daha planlı ve daha düzenli bir yerleşim sisteminin hayata geçirildiği açık bir şekilde görülmektedir.

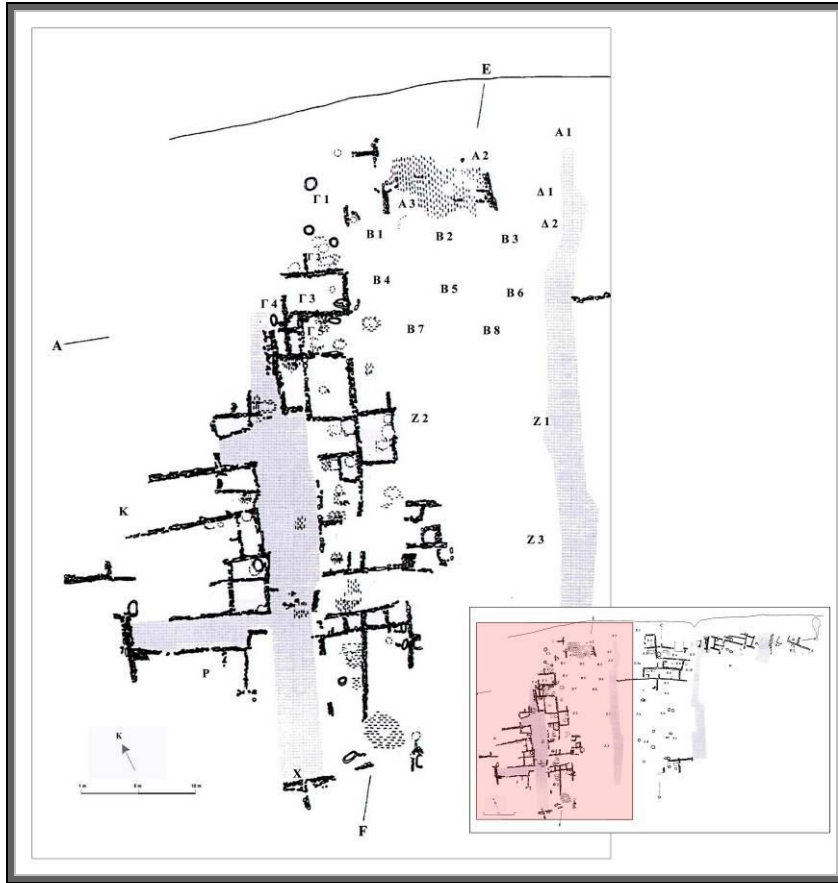
Yerleşmenin IVa Evresi'ne ilişkin yerleşim saptanan alanlar, Γ, K, P, Π, E, A, Λ N ve Q Alanları'dır³⁷⁴. Üçüncü yerleşimdeki yıkımdan sonra, buraya yeni bir göç hareketinden söz edilebilir veya bu atılımda çevre bölgeleri ile ilişkiler etken olmuş olabilir.

Savunma yapılarında izlenen gelişme ve V. Yerleşim'deki sağlam sistemin ilk adımları, bu evrede daha iyi görülmektedir. Burada dış yüzeyleri işlenerek düzeltilmiş, iç yüzeyleri ise kaba bırakılmış çevre duvarları söz konusudur (**Çiz. 86**). Duvar içinde, bir moloz dolgu olasılığı söz konusudur. Yerleşimin girişi güneydedir

³⁷³ Lamb 1936, s. 30 vdd.

³⁷⁴ Kouka 2002, s. 207.

ve bir bastion ile güçlendirilmiştir. Bu giriş, K Alanı'ndaki geniş cadde ile bağlantılı gibidir³⁷⁵. Bu evrede yerleşim içinde saptanan yolların en önemlisi, K-P-Γ Caddesi'dir. Yerleşimin batısındaki üç ev grubunun etrafında toplandığı açık bir alan, zamanla cadde haline getirilmiştir. Caddenin tabanı çakıl taşlarıyla döşelidir. Dar k1 ve kt olarak adlandırılan sokaklar ise bu caddeden batıya ayrılmıştır³⁷⁶. Bu evrenin önemli mimari özelliklerinden biri de II Alanı'nda balıksırtı tekniği ile yapılmış bir duvar kalıntısının varlığıdır³⁷⁷.

Çizim 86: Thermi IV. Yerleşmesi (Lamb 1936, Plan 4'ten düzenlenmiştir).

³⁷⁵ Lamb 1936, s. 36.

³⁷⁶ A.e., s. 32.

³⁷⁷ A.e., s. 34.

IVB Evresi'ni, ev planları birbirine çok benzediğinden, yukarıda kısaca değindiğimiz A Evresi'nden ayırmak her zaman çok kolay olmamaktadır. Evlerin genel sıralanışları kuzeydoğuya yönelmiş üç paralel yol çevresinde yer alır³⁷⁸. Mimaride görülen gelişim bu evrede açıkça izlenebilmektedir³⁷⁹. Genelde megaronumsu yapıların yerleştirilmesi, gittikçe karmaşıklaşmış ve iç içe girmiştir (**Çiz. 87**). Ara mekânlar da buna bağlı olarak fazlaşmıştır. Örneğin Z Alanı'ndaki düzgün megaron formları yanında, K Alanı yapıları cadde ile arada kalan, küçük odalar haline gelmiştir. Aynı şekilde B Alanı'nda izlenen düzen, Γ'nin yapısını bozmuştur.

K olarak adlandırılan yolun kuzey bitimine doğru ve yolun doğu tarafında yer alan Γ Alanı, A ve B'deki megaron tipi evlere dayalı mekânları kapsar (**Çiz. 87**). Özellikle Γ 3-4, B 2 ve B 3 megaronları ile arka arkaya ve arada, fazla belirgin olmayan bir odayla bağlı durumdadır. Bu ara odalar, B Alanı'na dâhil olabileceği gibi, Γ Yapıları'nın arka odaları da olabilir. Ancak burada hiçbir kapı girişi saptanamamıştır. Γ 4''ün zemininde kapların konduğu sanılan çakıl döşeli iki çukur bulunmuştur. Γ 2 Odası'nda ise baca veya su oluğu diye nitelenen bir bulgu ele geçmiştir³⁸⁰.

Küçük odaların ve bölme duvarlarının yeniden inşa edildiği K Alanı, aynı adı taşıyan cadde tarafından ikiye bölünmüştür (**Çiz. 87**). Caddenin batısında kalan K 12 ile 16 no'lu yapılar arasında, başlangıçta bırakılan boşluk, zamanla bir sokağa dönüşmüş gibidir. Bu alandaki yapılara kesin tanımlamalar getirmek ise oldukça güçtür³⁸¹.

B Alanı, bu evrede A 2 ve A 3 ile bir blok oluşturmuş olup A ile B Alanları arasında, bir boşluk meydana gelmiştir (**Çiz. 87**). B 1 ile B 2, B 2 ile B 3 ve B 3 ile Z 1 arasındaki duvarlarda yapı değişiklikleri olmuş, bu da dördüncü yerleşimi B 5'ten

³⁷⁸ A.e., s. 35.

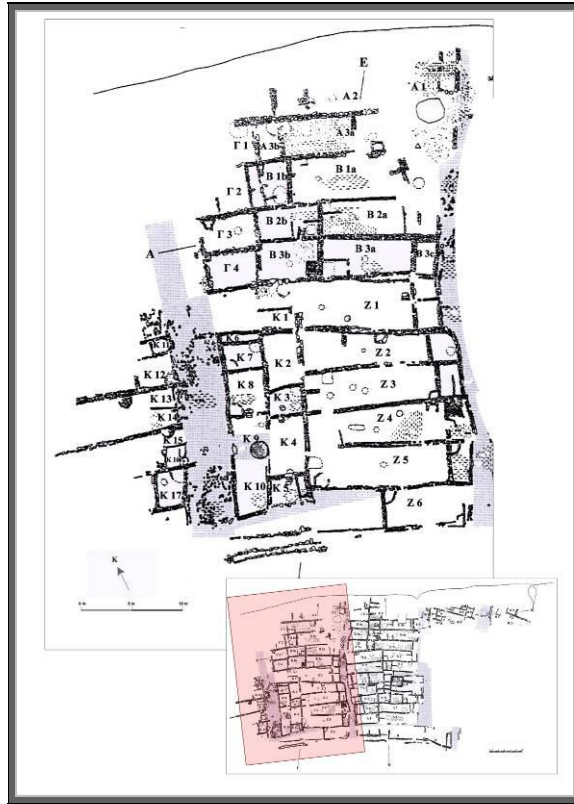
³⁷⁹ Kouka 2002, s. 212 vdd.

³⁸⁰ Lamb 1936, s. 37.

³⁸¹ A.e., s. 36.

ayırmamıza yararmıştır³⁸². Z Alanı'nda var olan uzun duvarların temelleri ise diğer kesimlerdeki duvarlara göre daha derinde bulunmuştur³⁸³. Yerleşmeyi boydan boya kesen yaklaşık 50.0 m uzunluğundaki Z A olarak nitelenen caddenin doğusunda ise bu caddeye dik şekilde yerleştirilmiş evler yer alır (**Çiz. 88**). Burada, yeniden inşa edildiği anlaşılan E Alanı'nda, E 8 ve E 9 Yapıları'nın ardı sıra devam eden N 1 ve N 2 mekânları, birer atölye gibi kullanılmış olmalıdır³⁸⁴. Yerleşmenin en doğusundaki yapılar ise çok tahrip olmuştur³⁸⁵.

Böylelikle İTÇ II Dönemi'nde Thermi III. Tabaka ile küçülen yerleşmenin IVA ve özellikle sonrasındaki IVB'de kayda değer bir gelişim gösterdiği anlaşılmaktadır.

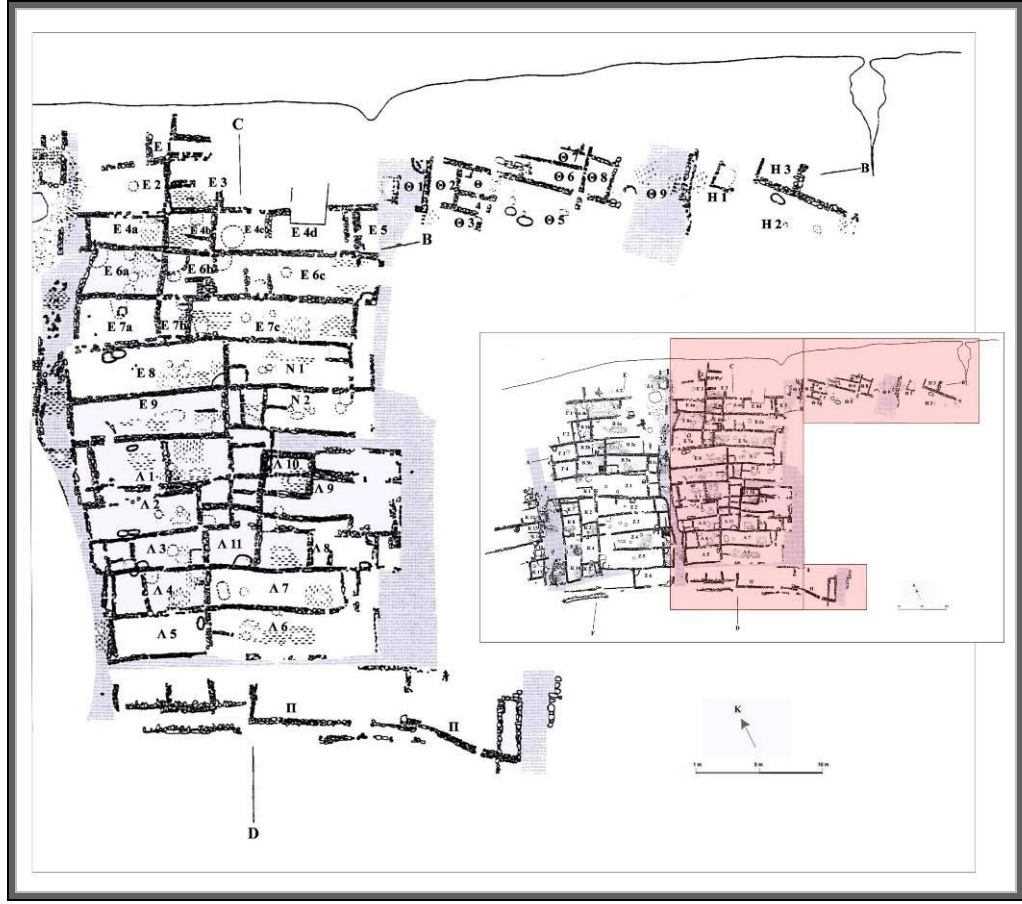
Çizim 87: Thermi IVB Yerleşmesi'nin batı yarısı
(Lamb 1936, Plan 5'ten düzenlenmiştir).

³⁸² A.e., s. 40.

³⁸³ A.e., s. 41.

³⁸⁴ A.e.

³⁸⁵ A.e., s. 42.

Çizim 88: Themi IVb Yerleşmesi'nin doğu yarısı
(Lamb 1936, Plan 5'ten düzenlenmiştir).

3.5.6.3. Erken İTÇ III Dönemi

İTÇ II Dönemi'nin sonuna tarihlenen Themi V. Tabaka, aynı zamanda yerleşmenin mimari anlamda en üst düzeye ulaştığı tabakadır (**Çiz. 89**). Büyük bir kısmı kazılan bu tabakadaki yerleşimin boyutları daha önceki yerleşmelerden daha küçüktür. Birbirlerini kesen caddeleri ve bunların arasında yer alan ev blokları ile Themi V, gayet iyi planlanmış, düzenli bir yerleşme görünümü vermektedir³⁸⁶.

³⁸⁶ Kouka 2002, s. 225-237.

Yerleşmenin tüm batı ve güneybatısı surla çevrelenmiştir (**Çiz. 89**). Doğuda denize açık olan yerleşmenin güneydeki mimari kalıntıları ise sonradan açılmış büyük bir hendek tarafından büyük oranda tahrip edilmiştir. Arazinin eğimine uygun yapılan çevre duvarları, yaklaşık 2.0 m kalınlıkta bir iç duvar ile iki veya daha çok dış duvardan oluşmuştur. Şist plakalardan ve yer yer kerpiçten inşa edilen iç duvarın boşluklarında ise toprak dolgu vardır. Genel olarak evlerin arka duvarları, sura dayanmış durumdadır. Duvarların dış yüzeyi şevlidir. Dış yüzey gayet düzgün örülmüştür; iç kısım toprakla doldurulduğundan, duvar yüzeyi kaba bırakılmıştır³⁸⁷.

Yerleşimin ana girişi, batıdaki K P Kapısı'dır (**Çiz. 89**). Kapının doğu tarafında ise bir gözetleme kulesi yer alır. Güneydeki giriş ise dar bir açıklık halinde sur içine doğru uzanır. Bu evrede söz konusu girişin yan duvarları oldukça kalınlaşmıştır. Bu kapı yolunun doğusundaki H 11 Yapısı, bir kapı odası gibi düşünülmüştür³⁸⁸. Yerleşmede bu iki büyük girişten başka günlük gereksinimlere yönelik tali kapılar da mevcuttur. Örneğin A 5 ve I 1 ile Z 1-A 1 yapıları arasındaki açıklıklar bu biçimde değerlendirilebilir³⁸⁹. Ayrıca V. Yerleşme'de, şehri boylamasına bölen ve yukarıda sıralanan kapılara açılan bilindik yolların dışında, bir de tüm yerleşimi kuzeybatı-güneydoğu yönünde kat eden yeni bir yolun inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yerleşim içi ulaşımın ana arterini oluşturan bu yolun yüzeyi boydan boya çakıl kaplıdır³⁹⁰.

Yeniden inşa edilmesi sonucu, karmaşık bir hale giren K Alanı'nın yerleşim konseptini anlamak çok zordur (**Çiz. 89**). Burası, batı kapısından itibaren kuzeye doğru ince ve uzun şekilde uzanan bir alandır. K Alanı'nı Z'den ayıran uzunlmasına duvarın kuzeybatısında, dolgu içinde mavimsi-beyaz çizgilerle belirlenen yanma izleri vardır. Lamb bu izlerin, çatı için kullanılan ahşap malzemenin yanması sonucu oluştuğunu düşünür³⁹¹. Bu yerleşim katının geç evrelerinde yeniden inşa edildiği saptanan B Alanı ise evler ve ev içi buluntuları bakımından çok fakirdir ve sadece E

³⁸⁷ Lamb 1936, s. 44.

³⁸⁸ A.e., s. 45.

³⁸⁹ A.e., s. 47.

³⁹⁰ A.e., s. 47.

³⁹¹ A.e., s. 48.

Alanı ile arasındaki yola doğru uzanan üç ana mekândan ibarettir. Ancak bu alan ele geçirilen duvarların dördüncü ve beşinci yerleşim arasındaki geçişi oldukça net göstermesi bakımından oldukça önemlidir³⁹².

Çizim 89: Thermi IV Yerleşmesi (Lamb 1936, Plan 6'dan düzenlenmiştir).

Yerleşimin güney yarısının ortasına yayılan Z Alanı'ndaki yapılar ise oldukça iyi korunmuştur (**Çiz. 89**). Bu yerleşme evleri, bir önceki IV. Yerleşme evleri ile dik açı oluşturacak şekilde yerleştirilmiştir. Bu değişikliğin nedeni, buradaki evlerin yeni ana caddeye göre konumlandırılmasından kaynaklanmış olmalıdır³⁹³.

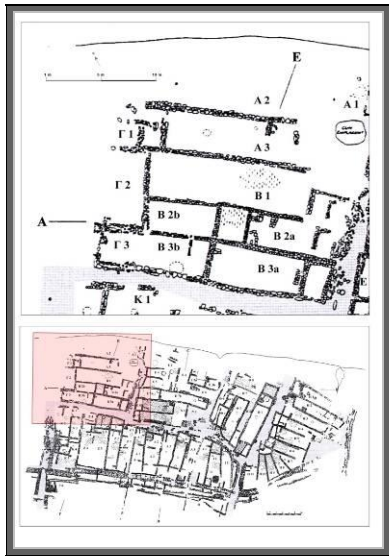
Şehrin güney yarısının tüm orta kısmını kaplayan A Alanı'na ise gelişkin özellikler gösteren megaronlar inşa edilmiştir (**Çiz. 89**). Bunların en belirginleri, hiç şüphesiz ki A 2 ve A 3 Megaronları'dır. A 2 ve A 3 Megaronları önünde birer sundurma yer

³⁹² A.e., s. 48.

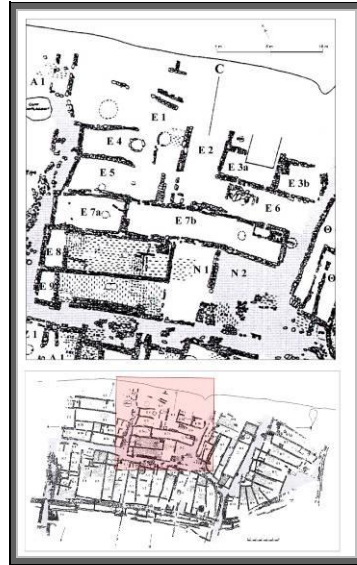
³⁹³ A.e., s. 48 vd.

alır. Ancak söz konusu bu megaronlarda merkezi bir ocak saptanamamıştır. Λ 4'ün caddeye açılan bir kapısı bulunmayan, içinde bir ocağın yer aldığı bir ön odası vardır. Ön oda ile ana oda arasındaki kapı eşiği oldukça iyi korunmuştur. Ayrıca bu yapının sura yaslanmış küçük bir odası daha vardır. Daha güneyde yer alan Λ 5 Yapısı'nın güney duvarının neredeyse tamamı tahrip olmuştur. Ancak yapı bütünüyle değerlendirildiğinde, bir megaron plan içermiş olmalıdır³⁹⁴.

Bu tabakada güney girişin batısında kalan ev topluluğu, I Yapıları olarak tanımlanır (Çiz. 89). Burada yapılar, ana caddenin çizdiği kavse uygun bir biçimde yerleştirilmiştir³⁹⁵. Λ 5 ile komşu olan I 1 Yapısı'nın ortasında merkezi bir ocak vardır. Ancak Λ 5 Yapısı ile ortak kullanılması muhtemel I 1 Yapısı'nın kuzey duvarı yukarıda sözü edilen şekilde tahrip olmuştur. Daha güneydeki I 2 Yapısı'nda ise iki ocak yer alır. Bunlardan biri güneybatı köşede kare şekilli ve bir duvarla çevrelenmiş durumdadır; ikincisi ise daire şeklindeki bir platform üzerindedir. Ayrıca bu ocaklarla hemen hemen aynı seviyede üç küçük ocak daha bulunmuştur.

Çizim 90: Thermi IV, A, B ve Γ Alanları
(Lamb 1936, Plan 6'dan düzenlenmiştir).

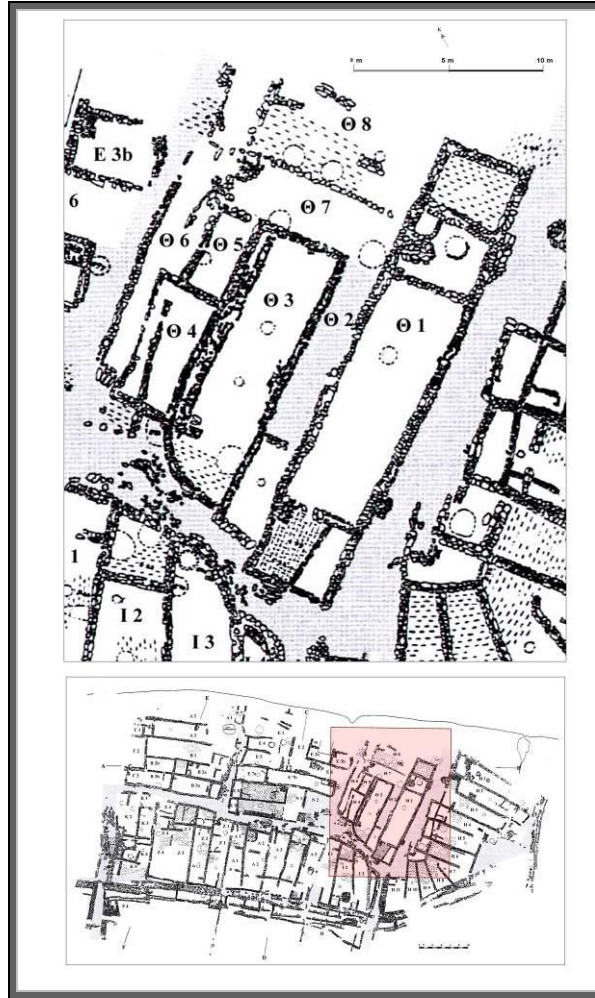

Çizim 91: Thermi IV, E ve N Alanları
(Lamb 1936, Plan 6'dan düzenlenmiştir).

³⁹⁴ A.e., s. 49.

³⁹⁵ A.e., s. 50.

Yerleşmenin kuzeyinde, kuzeybatı-güneydoğu istikametinde yerleştirilmiş uzun yapılar yer alır. A, B ve Γ olarak adlandırılan bu yapılar (Çiz. 90), bir sokak vasıtası ile E ve N Yapıları'ndan ayrılır³⁹⁶ (Çiz. 91). Söz konusu E ve N Yapıları da aynı yönde inşa edilmiş uzun evlerden oluşur³⁹⁷. Ancak burada bu yapıların güneyinde yaklaşık 9.0 x 9.0 m boyutlarında olan ve devamındaki caddenin güney kapısına ulaştığı N 2 Alanı, merkezi bir avlu görünümündedir. Lamb, bu alanı pazar yeri olarak tanımlamaktadır³⁹⁸.

Çizim 92: Thermi IV Yerleşmesi Θ Alanı (Lamb 1936, Plan 6'dan düzenlenmiştir).

³⁹⁶ Kouka 2002, s. 226.

³⁹⁷ Lamb 1936, s. 51.

³⁹⁸ A.e.

Yerleşmede Θ Yapısı olarak adlandırılan ve güney girişten devam eden yolun çatallandığı yerde konumlanmış olan yapı, genel yerleşim dokusu içindeki yeri ve mimari özellikleri ele alınacak olursa, yerleşmenin en önemli yapısı olarak nitelendirilebilir (Çiz. 92). Plan özellikleri bakımından Küllüoba'daki Kompleks II'ye benzeyen bu yapı topluluğunun kamusal bir işlevi olabilir³⁹⁹. Son derece uzun olan Θ 1 Yapısı, doğusundaki Θ yolu boyunca devam eder. Tüm alana hâkim durumdaki bu uzun-ev ana caddeye açık bir ön oda, çok büyük bir merkezi salon ve arkada iki kare odaya sahiptir. Arka odada ise bir ocak yer alır. Θ 2 Odası'nın ise üzerinin açık olduğu ve burasının aydınlık kuyusu işlevi gördüğü düşünülebilir⁴⁰⁰. Ancak söz konusu odanın üstünün açık olduğu konusunda çok fazla arkeolojik verinin olmadığını da belirtmek gerekir.

Çizim 93: Thermi IV Yerleşmesi H Alanı (Lamb 1936, Plan 6'dan düzenlenmiştir).

³⁹⁹ A.e.

⁴⁰⁰ A.e.

Yerleşimin en doğusunu, güney girişinden itibaren kaplayan H Alanı ise birbirine dayalı şekilde edilmiş uzun evler içerir (**Çiz. 93**). Bu yapılarda ocak, taban ve kapı eşikleri, genellikle iyi korunmuş durumda ele geçirilmiştir. En doğudaki H 1 Evi, bir ön oda, iki tane de arka odası olan bir megarondur. Daha batıdaki H 2 ve H 3 Yapıları'na ise birer arka oda, H 4 Yapısı'na ise yol cephesine doğru fazladan bir ön oda eklenmiş gibidir. Geri kalan diğer mekânlar daha basit planlıdır⁴⁰¹.

Sonuçta geniş alanda kazılan Thermi yerleşmesi sınırlı araştırmalara sahne olmuş diğer birçok Ege yerleşmesinin de anlaşılabilmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Ege Dünyası'nda görülen genel yerleşim mantığı burada gayet belirgin bir biçimde ortaya konmaktadır. İTÇ I ve İTÇ II Dönemleri'nde yerleşmeye ait evler kıvrılan ve genellikle taş döşeli sokakların etrafında toplanmıştır. İTÇ II Dönemi'nin sonunda ve özellikle de mimarinin oldukça geliştiği İTÇ III Dönemi'nde ise gerçek anlamda linear bir yerleşim dokusu karşımıza çıkmaktadır. Burada birbirlerini dik şekilde kesen cadde ve sokakların arasında *insula* olarak adlandırılan adacıklar şeklinde yerleşim birimleri açıkça görülmektedir. Bu adacıklar ise genellikle yan yana yerleştirilmiş ve birbirleri ile ortak duvarları kullanan uzun-evlerden meydana gelmektedir. Merkezi bir avluya sahip olmayan yerleşmenin belirli kesimlerinde ise küçük açık alanların varlığı bilinmektedir.

3.6. Trakya

Son senelerde Kırklareli yakınlarında yer alan Kanlıgeçit'te yapılan kazılar, İTÇ II'nin ikinci yarısında, Trakya'ya kendini özellikle mimari ve çanak çömlekte gösteren Anadolu kökenli kültür özelliklerinin ilk defa belirgin bir şekilde nüfuz ettiğini göstermiştir. Bu sebeple de söz konusu yerleşme bu çalışma kapsamında değerlendirilmiştir.

⁴⁰¹ A.e.

3.6.1. Kanlıgeçit

Kanlıgeçit, Kırklareli il merkezinin yaklaşık 500 m güneyinde; şehir merkezinden güneye Asılıbeyli köyüne giden yolun yaklaşık 250 m doğusunda; Haydardere'nin iki yakasında yer alan küçük bir yerleşme görünümündedir (**Lev. 1**). Yerleşme daha erken dönemleri barındıran Aşağı Pınar yerleşmesinin de 300 m kadar batısında yer almaktadır⁴⁰². Yerleşim yeri ilk kez 1981 yılında M. Özdoğan tarafından saptanmış; 1994 yılından itibaren M. Özdoğan ve H. Parzinger başkanlığında bir ekip tarafından kazılmaya başlanmıştır. Daha sonra bir süre ara verilen kazılar M. Özdoğan başkanlığında 2004 ile 2009 yılları arasında sürdürüldükten sonra, yerleşme ve çevresi açık hava müzesi haline getirilmiştir. Burada, daha az bilgi sahibi olduğumuz İTÇ I ve İTÇ II Dönemleri'nin yanında Erken İTÇ III Dönemi daha geniş alanda kazılmıştır⁴⁰³.

3.6.1.1. İTÇ I Dönemi

Yerleşmenin İTÇ I Dönemi'ne tarihlenen en erken tabakalarında mimari durumu yorumlamak için oldukça az veri vardır. Yerleşme bu dönemde Anadolu özelliklerinden farklı olarak küçük bir Balkan yerleşmesi görünümündedir. Çevresinde taş yatakları bulunmasına rağmen taşın hiç kullanılmadığı, aynı şekilde kerpiç tuğla üretiminin de olmadığı bu dönem mimarisi, tamamen dal ve çamur tekniğiyle yapılmış basit evlere dayanmaktadır. Burada sadece birkaç basit ahşap yapı ortaya çıkarılabilmektedir⁴⁰⁴.

⁴⁰² Mehmet Özdoğan, Hermann Parzinger ve Necmi Karul 1997, "Kırklareli Höyüğü 1995 Yılı Kazısı", 18. *Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 60-61.

⁴⁰³ Eylem Özdoğan, Heiner Schwarzberg ve Mehmet Özdoğan 2010, "Kırklareli Höyüğü 2008 Yılı Çalışmaları", 31. *Kazı Sonuçları Toplantısı II*, Ankara, s. 362-364.

⁴⁰⁴ Mehmet Özdoğan 2006b, "Yakın Doğu Kentleri ve Batı Anadolu'da Kentleşme Süreci", *Hayat Erkanal'a Armağan, Kültürlerin Yansıması. Studies in Honor of Hayat Erkanal, Cultural Reflections*, Homer Kitabevi, İstanbul, s. 574.

3.6.1.2. İTÇ II Dönemi

Batı Anadolu kronolojisinde Geç İTÇ II Dönemi olarak nitelediğimiz dönem Kanlıgeçit'te yerleşmenin 3. Tabakası ile temsil edilmektedir. Yapı tekniği olarak bir önceki dönemin özelliklerinden farklı olmayan bu evre mimarisi, evlerin konumları incelendiğinde yan yana ve bitişik olarak dizilmiş uzun dikdörtgen evlerden oluşmaktadır. Duvarlarının oldukça iyi sıvandığı anlaşılan yapıların içlerinde ocakların olduğu bilinmektedir. Burada bir önceki dönemdeki mimari yapıım tarzı benimsenmiş olsa da bu tabakada ortaya çıkarılmaya başlanan İç Kuzeypatı Anadolu orijinli malzeme, söz konusu bölge ile Trakya arasındaki ilişkilerin artmakta olduğunu göstermektedir⁴⁰⁵.

3.6.1.3. Erken İTÇ III Dönemi

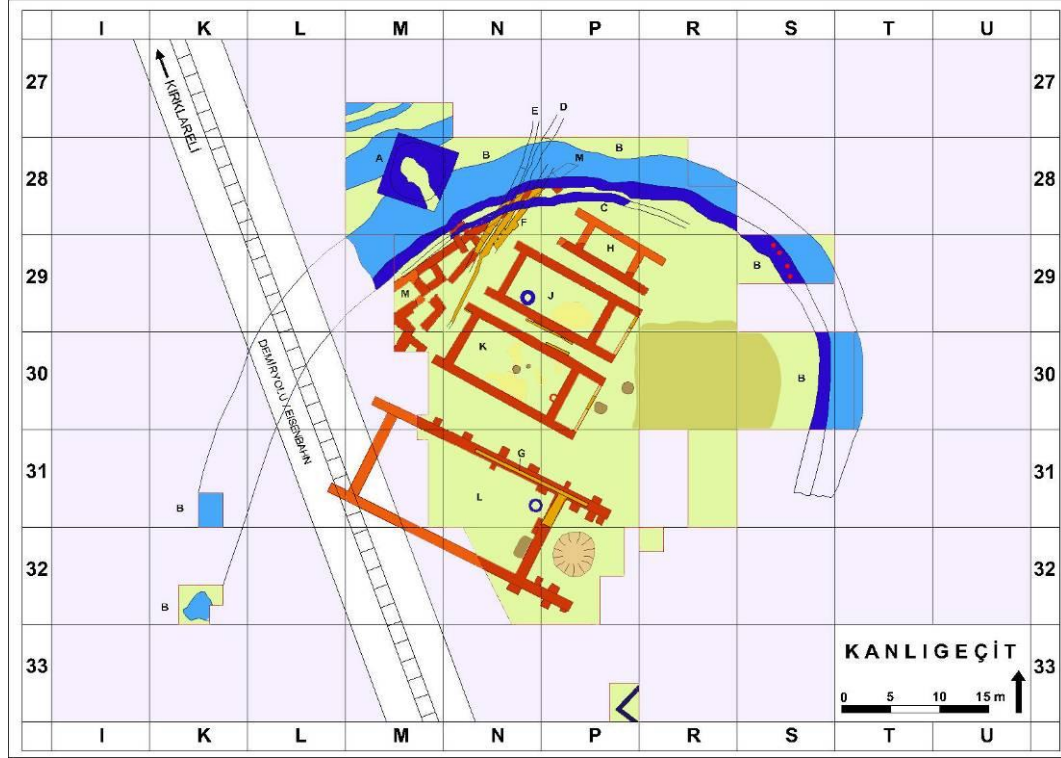
Batı Anadolu kronolojisine göre erken İTÇ III Dönemi'nin başına tarihlenen Troya IIc Tabakası ile çağdaş olduğu belirtilen Kanlıgeçit yerleşmesinin 2. Tabakası yepyeni bir görünüm sergileyerek karşımıza çıkmaktadır (**Çiz. 94**). Bu dönemde önceki yerleşme anlayışı tamamen değişmiştir. Eski dönemlere ait tüm yapılar düzlenmiş, böylelikle yeni yerleşim yapay bir yükseltinin üzerine konumlandırılmıştır⁴⁰⁶.

Bu dönemde tepenin çevresi taş *glassi* ile kaplanmış ve bunun üzerine de kerpiç bir çevre duvarı oluşturulmuştur. Söz konusu bu savunma duvarı ufak çıkıntılar yaparak yerleşmeyi çevrelemektedir. Savunma duvarının dışında ise taş döşemeli bir rampa yer alır. İç kesimde ise bir koruma duvarı ile sınırlandırılmış yan yana dizili megaronlar inşa edilmiştir. Burada bir tanesi oldukça büyük ve anıtsal olmak üzere, toplam üç megaron açığa çıkarılmıştır. Megaronların çevresinde, başka bir anlatımla, yerleşmenin içinde birkaç fırın ve özenle yapılmış olan avlu tabanı dışında bir şey

⁴⁰⁵ A.e.

⁴⁰⁶ A.e.

yoktur. Sadece büyük megaronun sundurması önündeki büyük çöp çukurunda ele geçirilen at kemikleri ise oldukça ilginçtir⁴⁰⁷.

Çizim 94: Kanlıgeçit genel yerleşim planı (Arı v.d. 2010, Şek. 1).

Megaronlar ise tek odalı ve sundurmalı şekilde inşa edilmiştir (**Çiz. 94**). Yerleşmede ilk defa, bu yapıların temelinde taş kullanılmaya başlanmıştır. İki büyük sıra halinde düzgün taşların kullanıldığı bu sistemde, bu iki taş sırasının arasına ise küçük taşlar sıkıştırılmıştır⁴⁰⁸. Trakya ya da Balkanlardan değil de Batı Anadolu'dan bilinen bu taş işçiliği, yerleşmenin bu dönemdeki taş ustalarının Batı Anadolu kökenli olabileceklerini göstermektedir. Hafır M. Özdoğan, yerleşmeyi Troya ile karşılaştırarak biçimsel anlamda Kanlıgeçit'in Troya'nın küçük bir kopyası olduğunu dile getirmektedir⁴⁰⁹. Bununla birlikte Özdoğan, Kanlıgeçit yerleşmede bulunan

⁴⁰⁷ Özdoğan v.d. 2010, s. 363

⁴⁰⁸ Eylem Özdoğan, Heiner Schwarzberg, Mehmet Özdoğan 2007, "Kırklareli Höyüğü 2005 Yılı Çalışmaları", 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı II*, Ankara, Res. 8.

⁴⁰⁹ Bu bilgi, Kazı Başkanı Prof. Dr. Mehmet Özdoğan'ın 8 Kasım 2010 tarihinde XI. Uluslararası Trakyoloji Kongresindeki "Kırklareli Kanlıgeçit Excavations" başlıklı bildirisine dayanmaktadır.

Kuzeybatı Anadolu kökenli malzemeye dayanarak, T. Efe'nin "Büyük Kervan Yolu" olarak adlandırdığı⁴¹⁰ ve dönemin ticaret ağını simgeleyen sistemin bir uç noktası olarak nitelendirmektedir⁴¹¹.

3.7. Kikladlar ve Skyros Adası

Burada, Ege Denizi'nin güneyinde Kikladlar olarak adlandırılan takımadalar içerisinde yer alan ve en önemli İlk Tunç Çağı merkezlerinden, bölgenin anahtar yerleşmesi olan Kastri yerleşmesi ile Kikladlar'ın kuzeyindeki Skyros Adası'nda yer alan Palamari yerleşmesi incelenmiştir

3.7.1. Kastri

Kastri yerleşmesi, 400 kilometrekarelik yüzölçümüyle Kiklad Adalar grubunun en büyük adası olan Naxos'un batısında yer almaktadır (**Lev. 1**). Oldukça verimli topraklara sahip ada, diğer Kiklad Adaları'na göre de daha fazla yükseltiye sahiptir. Ege kronolojisinde Erken Kiklad IIB Dönemi olarak adlandırılan ve Kastri Evresi olarak da bilinen dönem, Batı Anadolu kronolojisinde Erken İTÇ III Dönemi'ne denk gelmektedir.

3.7.1.1. Erken İTÇ III Dönemi (EK IIB - Kastri Evresi)

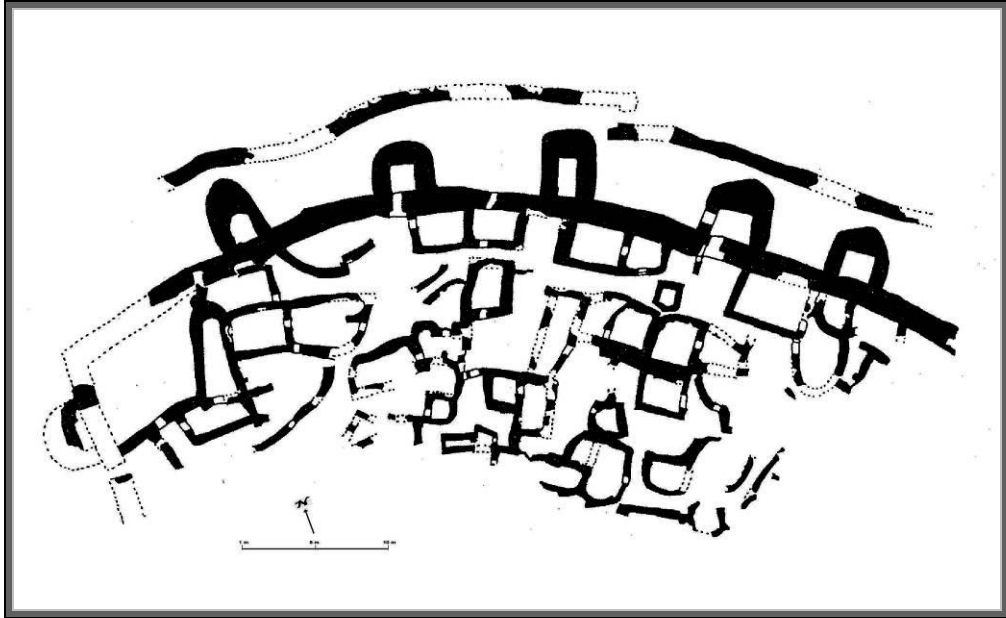
Yerleşme genel hatları ile güçlü bir savunma sistemi ve bu sistemin içerisindeki düzensiz şekilde yerleştirilmiş evlerden oluşur (**Çiz. 95**). Hem yapılar hem de savunma duvarı harç kullanmadan ve sadece taştan inşa edilmiştir. Harç kullanılmamasının nedeni olarak kil ve su kaynaklarının azlığı gösterilmektedir⁴¹².

⁴¹⁰ Efe 2007, Şek. 17a.

⁴¹¹ Özdoğan 2006b, s. 574 vd.

⁴¹² Christos G. Doumas 1972, "Notes on early Cycladic Architecture", *Archäologischer Anzeiger* 87, s. 158; John. L. Caskey 1964, *Greece, Crete and the Aegean Island in the Early Bronze Age*, Cambridge University Press, 27.

Anadolu kronolojisine göre Erken İTÇ III Dönemi'ne tarihlenen yerleşme doğal bir tepenin kuzey kısmına inşa edilmiştir; dolayısıyla doğal olarak oldukça korunaklı bir konuma sahiptir. Savunma sistemi bastionlu sur ile daha da güçlendirilmiştir. Söz konusu bu surun yaklaşık 70.0 m uzunluğundaki bir kısmı açığa çıkarılmıştır. Ortalama 1.50 m kalınlığında olan bu sur, yer yer 1.30 m'ye kadar korunmuştur. Sur üzerinde 6 tane yarım daire şeklinde bastion ele geçirilmiştir (Çiz. 95). Yerleşmeye de bu bastionların üzerindeki ya da aralarındaki açıklıklardan girilmektedir⁴¹³.

Çizim 95: Kastro yerleşmesi genel yerleşim planı (Bossert 1967, Plan 2).

İlginç şekilde güçlü savunma sisteminin dış kısmında ikinci bir savunma duvarı bulunmaktadır. Kazının ilk hafiri Tsountas, bu ikinci duvarların daha alçak olduğunu söyleyerek, bunların duvarın düşmanların yerleşmeye girişlerini daha da zorlaştırmak amacıyla inşa edildiğini belirtir⁴¹⁴. Dış duvarın, direkt olarak kapıların dışarıdan

⁴¹³ Doumas 1972, s. 159; Eva- Maria Bossert 1967, "Kastro auf Syros", *Archaiologikon Deltion* 22, s. 58.

⁴¹⁴ Chrêstos Tsountas 1899, "Kykladika II", *Arehaioghikot Evhtmieris* 1899, s. 120.

görülmesini engellemek ve yaklaşan düşmanı dar bir alana sıkıştırmak için inşa edilmiş olduğu düşünülebilir.

Yerleşmenin yüksek kısımları erozyona uğradığı için oldukça tahrip olmuştur. Yapılar ise daha az eğimli yamaç üzerine inşa edilmiştir. Bazıları surla bitişik olarak, düzensiz bir şekilde inşa edilen evler, genellikle dar sokaklar tarafından birbirinden ayrılmaktadır. Bunlar tek veya daha fazla odadan oluşmaktadır. Bazı evlerin kendi bağımsız duvarları olmasına rağmen, çoğunlukla ortak duvarlar söz konusudur. Yerleşme Erken İTÇ III Dönemi sonunda bir yangın sonucu yıkılmış ve terk edilmiştir.

3.7.2. Palamari

Palamari yerleşmesi, Kikladlar'ın kuzeyindeki Skyros Adası'nda yer alır (**Lev. 1**). Adada Ege kronolojisine göre İlk Neolitik Dönem'den itibaren yerleşilmiştir. Burada ilk araştırmalar D. Theochares tarafından gerçekleştirilmiştir. 80'li yıllarda yeni yüzey araştırmaları⁴¹⁵ sayesinde tekrar ziyaret edilen yerleşme, daha sonra L. Parlama tarafından kazılmıştır⁴¹⁶. Yerleşim, alçak bir burundur; burnun en yüksek noktası, deniz yüzeyinden sadece 19 m yüksekliktedir. Burun, Skyros'un kuzeydoğu kıyısındaki tek körfezin kuzey kısmını oluşturur. Körfezin tam ortasında denize dökülen Limna Deresi, merkezi Olympus dağ kütesinden doğar ve adanın en zengin ovası olan, doğu sınırı Palamari sahiline kadar ulaşan Trachy'den geçer. Söz konusu bu burun üzerindeki düzlükte yaklaşık 10 hektarlık bir alan üzerine kurulmuş olan yerleşmede, Anadolu kronolojisine göre İTÇ I, İTÇ II ve Erken İTÇ III Dönemleri temsil edilmektedir (Ege kronolojisinde EK I, EK IIA, EK IIB Kastri Evresi). Ancak İTÇ I ve İTÇ II Dönemleri'nin mimari kalıntıları yetersizdir. Buna karşılık, Ege kronolojisine göre Kastri-Lefkandi I Evresi'ne (Batı Anadolu kronolojisinde İTÇ III ortaları) ait önemli mimari kalıntılar yerleşmenin III. Kat'ında ortaya çıkarılmıştır.

⁴¹⁵ Liana Parlama 1984, *H Skyros sti epochi tou Chalkou*, Athens.

⁴¹⁶ A.e., s. 88-94.

3.7.2.1. Erken İTÇ III Dönemi (Geç EH II/ Kastri – Lefkandi I Evresi)

Yerleşme, üzerinde at biçimli bastionların olduğu kuvvetli bir savunma sistemi ile oldukça korunaklı şekilde inşa edilmiştir⁴¹⁷. Yer yer bu anıtsal bastionlar 5.0 m'ye kadar korunmuştur. Ayrıca söz konusu bu surun dış kesiminde bir de hendek vardır.

Sur sisteminin anlaşılması için yapılan kazı çalışmalarının dışında, yerleşim içindeki kazılar ise A ve B olmak üzere iki ayrı alanda gerçekleştirilmiştir. A Alanı yerleşmenin merkezinde, B Alanı ise yerleşmenin kuzey kenarındadır.

A Alanı'nda geniş ve dar bir yol boyunca evler yer almaktadır. Taş temelli bu evler megaron formuna yakındır. B Alanı'nda ise iki odası olan uzun evler vardır (**Çiz. 96**). Taş temelli bu yapıların tabanları da sık sık taş döşemelidir. Yapılar arasında dar yollar yer almaktadır. Bu sebeple burada Thermi yerleşmesinde olduğu gibi adacıkların olduğu bir yerleşim sisteminden söz edilebileceği belirtilmiştir⁴¹⁸.

Çizim 96: Palamari B Alanı'nın genel yerleşim planı içindeki konumu (Theochari ve Parlama 1997, Çiz. 1 ve Theochari v.d. 1993, Çiz. 2'den düzenlenmiştir).

⁴¹⁷ Liana Parlama 2003, "Palamari of Skyros and the EBA Fortifications in the Aegean In The Prehistoric Research in Greece and its Perspectives", *Theoretical and Methodological Considerations. Proceedings of International Symposium in the memory of D.R. Theocharis*, Thessaloniki, s. 281-287.

⁴¹⁸ Alram-Stern 2004, s. 729.

3.8. Girit

Girit Adası'nda yapılan yüzey araştırmalarında, Anadolu kronolojisine göre İTÇ II/İTÇ III Dönemi'ne tarihlenen Erken Minos II Dönemi'nde yerleşim sayılarının gözle görülür şekilde azaldığı anlaşılmaktadır. Lasithi Ovası'nda, önceki dönemlerde yüksek dağ yamaçlarındaki yerleşimlerinin yerini, ovanın kenarına kurulmuş beş tane daha büyük İTÇ III/III yerleşmeler alır⁴¹⁹. Aynı şekilde Phaistos Bölgesi'nde de yerleşim sayısında azalma gözlenmektedir⁴²⁰. Chaina Bölgesi'nde ise genel durumun aksine yerleşimler hem sayıca artar, hem de büyür⁴²¹. Burada bu bölgeler içerisinde mimari özellikleri ile ön plana çıkan Myrtos, Vasiliki ve Trypeti yerleşmeleri incelenmiştir (**Lev. 1**).

3.8.1. Myrtos

Sivri bir tepe üzerine kurulmuş ve denize bakan Myrtos, P. Warren tarafından kazılmış ve yayınlanmıştır⁴²². Burada Anadolu kronolojisine göre İTÇ II Dönemi sonunda kurulan yerleşme esas itibariyle Erken İTÇ III Dönemi'ne tarihlendirilmektedir (Ege kronolojisinde Erken Minos IIB).

3.8.1.1. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Minos II B)

Bu dönemde Myrtos yerleşmesi, düzensiz şekilde yerleştirilmiş az sayıdaki tek katlı, taş temel üzeri kerpiçten evlerle temsil edilir. Düz olduğu düşünölen damlar ile sıvalı duvarların bazen kırmızıya boyandığı görölmektedir. Yapıların zeminleri ise sıkıştırılmış kildendir. Yerleşme bir dış duvar ile çevrilidir. Deniz tarafındaki girişte bir kule yer alır. Evlere giriş, taş millerin üzerinde hareket eden ahşap kapılar

⁴¹⁹ Watrous 1994, Şek. 1.

⁴²⁰ David Blackman ve Keith Branigan 1977, "An archaeological survey of the lower catchment of the Ayiofarango Valley", *Annual of the British School at Athens* 72, s. 68.

⁴²¹ Jennifer Moody 1987, *The Environmental and Cultural Prehistory of the Khania Region of West Crete*, Minnesota Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 298 vd.

⁴²² Watrous 1994, s. 705-707.

vasıtasıyla sağlanır. Ancak girişi bulunamayan bazı evlere çatıdan girildiği düşünülmektedir. Her bir evin bir mutfağı, yiyecek ve kap depolama yerleri ve çalışma alanları vardır. Tamamen korunmuş bir ev planı adadaki diğer yerleşmelerinkilere benzer. Söz konusu bu eve bir koridor vasıtasıyla girilmektedir. Merkez odada, güney duvarı boyunca sıralanmış depo kapları bulunmaktadır. Doğudaki dar bir odada da kaplar bulunmakta ve büyük olasılıkla buraya damdan aşağı bir merdivenle inilmektedir. Batıdaki başka bir dar odada da bir ocak ve pişirme kaplarına rastlanmıştır; bu yüzden bu oda da mutfak olarak adlandırılabilir⁴²³.

3.8.2. Trypeti

A. Vasilakis tarafından kazılan yerleşme, adanın güney kıyısında sivri bir tepe üzerinde yer alır ve Anadolu kronolojisine göre Erken İTÇ III Dönemi'ne tarihlendirilmektedir (Ege kronolojisinde Erken Minos II B).

Çizim 97: Trypeti genel yerleşim planı (Watrous 1994, Çiz. 7).

⁴²³ A.e.

3.8.2.1. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Minos II B)

Burada geniş bir merkezi caddenin iki tarafına inşa edilmiş en az sekiz evden oluşan kalıntılar açığa çıkarılmıştır (Çiz. 97). Söz konusu tek katlı bu evler, genellikle büyük bir merkezi dikdörtgen odadan ve depo odaları olarak kullanılan yan odalardan oluşur. Yan odalara çatıdan girilmiştir. Merkezi odada bir seki ile ortada zeminde derin olmayan bir ocak bulunabilir. Kömürleşmiş buğday, arpa, bezelye, bakla, incir ve sığır, koyun/keçi domuz, yaban tavşanı, kuş kemikleri ile deniz kabukları ve balık kılçıkları pek çok odada karşılaşılan buluntulardır.

3.8.3. Vasiliki

Amerikalı bir arkeolog olan R. B. Seager tarafından 1906 yılında bulunan yerleşme 1970 yılından itibaren çeşitli aralıklarla A. Zois tarafından kazılmıştır⁴²⁴. Burada Girit kronolojisine göre Erken Minos II A ve II B, Anadolu kronolojisine göre ise İTÇ II ve Erken İTÇ III Dönemleri temsil edilmektedir (Ege kronolojisinde Erken Minos II A ve II B). Genel itibariyle yerleşme, 80 x 40 m ebatlarında ufak bir köy yerleşmesidir.

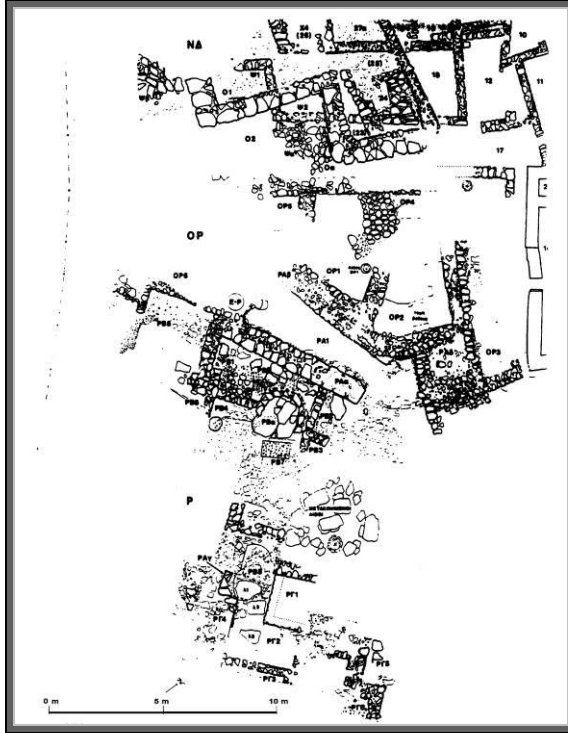
3.8.3.1. İTÇ II Dönemi (Erken Minos II A)

Yerleşmenin İTÇ II Dönemi'ne tarihlenen (Erken Minos II A) tabakası en az dört evden oluşur (Erken Minos II A). Bu evlerden daha iyi araştırılmış olan tepenin kuzey ucundaki yapılar Θ ile Ξ olarak tanımlanır. Söz konusu bu evler düzenli hücrelerden meydana gelir. Kuzeydeki taş döşeli bir alandan girilen Θ Evi'nin bir işlik olabileceği düşünülmektedir. Diğer evler ise yeterince ayrıntılı kazılmamıştır.

⁴²⁴ A.e.

3.8.3.2. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Minos II B)

Yerleşmede Erken İTÇ III Dönemi (Erken Minos II B) iki alt evreden oluşur. Erken evrede yerleşmenin güney kesimine “Kırmızı Ev” olarak adlandırılan büyük bir yapı inşa edilmiştir. Bu evin batı ve kuzeyinde geniş taş döşeli bir avlu yer alır. İki katlı olduğu düşünülen yapı *pisé* tekniğiyle inşa edilmiştir. Ayrıca evin üç ayrı girişi de açığa çıkarılmıştır. Daha güneyde magazin olarak kullanılan iki küçük oda daha açığa çıkarılmıştır. Bunların yanında yerleşmede Kırmızı Ev’in yanındaki taş döşeli avluda “Batı Evi” ve “Güneybatı Evi” olarak adlandırılan iki yapı daha bulunur. Batı Evi, etrafına ek depo odacıkları eklenmiş büyük merkezi bir odadan ve diğer tali odalardan oluşur (Çiz. 98). Erken İTÇ III’ün sonlarında ise bu evler ortadan kalkarak yeni evler inşa edilmiştir⁴²⁵.

Çizim 98: Vasiliki genel yerleşim planı (Watrous 1994, Çiz. 9).

⁴²⁵ Richard B. Seage 1907, “Report of Excavations at Vasiliki, Crete, in 1906”, *University of Pennsylvania, Transactions Department of Archaeology* 2, s. 113.

3.9. Eğriboz Adası

Burada, Ege Denizi'nin batısında Kıta Yunanistan'a kuzeybatı-güneydoğu yönünde paralel şekilde uzanan bu adanın, en önemli yerleşmesi olan Manika burada ele alınmıştır (**Lev 1**).

3.9.1. Manika

Eğriboz Adası'ndaki Manika yerleşmesinin ilk olarak 20. Yüzyıl'ın başında mezarlığı⁴²⁶, 1950'lerde ise yerleşim alanı kazılmıştır⁴²⁷. Ancak özellikle Anadolu kronolojisinde Erken İTÇ III Dönemi'ne, Ege kronolojisinde ise EH II Dönemi'nin sonuna tarihlenen oldukça tahrip olmuş yerleşme, daha ayrıntılı bir şekilde ikinci dönem kazıları adı altında 70'li yıllarda A. Sampsôn tarafından kazılmıştır⁴²⁸.

3.9.1.1. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç)

Yoğun tahribattan dolayı, Erken İTÇ III Dönemi yerleşmesinde genellikle tam plan vermeyen birçok yapıya ve bu yapıları birbirinden ayıran küçük sokaklara ait kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca yerleşmenin güneyinde bulunan kalın duvarın surun bir parçası olabileceği düşünülmektedir (**Çiz. 99**). Yerleşmenin doğu yarısı ise gelgitler sonucu denizin yaptığı aşındırmayla tamamen yok olmuştur⁴²⁹. İlk dönem kazılarının başkanı Theocharês, yapıları küçük, iki ya da üç odalı ve dörtgen planlı olarak tanımlar⁴³⁰. İkinci dönem kazılar sırasında ise 20 ila 25 hektarlık bir alana yayılmış şekilde ev kalıntıları bulunmuştur⁴³¹. Ancak bu kazılar çok geniş bir alan

⁴²⁶ Geôrgios Papabasileios 1910, *Peri tôn en Euboia archaiôn taohôn*, Athênai.

⁴²⁷ Adamantios A. Sampsôn 1983, "O prôtoelladikos oikismos kai to nekrotafeio tês Manikas Chalkidas", *Archaiologia* 6, s. 69-76.

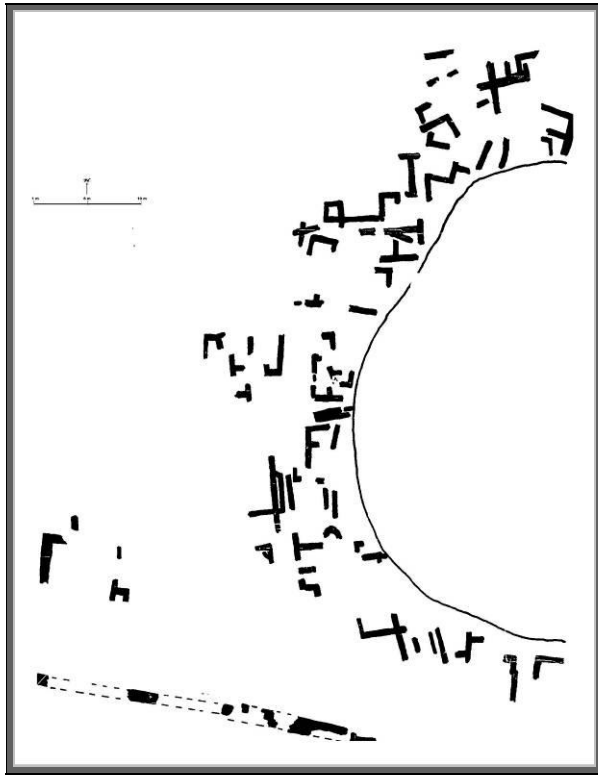
⁴²⁸ Sampsôn 1983, s. 69-76.

⁴²⁹ Dêmétrios R. Theocharês 1959, "Ek tês proistorias tês Euboias kai tês Skypou", *Archaion Euboikôn Meletôn* 6, s. 293, Şek. 12.

⁴³⁰ Adamantios A. Sampsôn 1973-74, "Archaiotêtes kai mnêmeia Euboias 1973-74, tychaia eurêmata politika: Manika", *Archaiologikon Deltion* 29 (B: Chronika), Plan 17.

⁴³¹ Sampsôn 1983, s. 70, Şek. 1.

içerisinde birbirinden uzak açmalarda gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple bu yapı duvarlarını tümlemek oldukça zordur. Bir yapı içinde, arasında birçok çekirdeğin de olduğu binlerce obsidiyen parçası bulunmuştur. Başka bir yapıda ise işlenmiş bir obsidiyen yığını bulunmuştur, ancak hem Sampsôn⁴³² hem de Konsola⁴³³, bu ikinci mekânda obsidiyenin sadece depolandığını ve burasının bir işliğı temsil etmediğini düşünmektedirler.

Çizim 99: Manika yerleşmesi mimari kalıntıları (Sampsôn 1973-74, Plan 17).

3.10. Boiotia Bölgesi

Attika'nın kuzeybatısında yer alan Boiotia Bölgesi'nde, İlk Tunç Çağı bağlamında en iyi bilinen, Thebes ve Lithares yerleşmeleri ele alınmıştır.

⁴³² A.e., s. 71.

⁴³³ Ntora N. Konsola 1984b, *E prôimé astikopoiêsê stous prôtoelladikous oikismous: systêmatikê analysê tôn charaktêristikôn tês*, Athêna, s. 117.

3.10.1. Thebes

Thebes, Yunanistan'ın Boiotia Bölgesi sınırları içindeki en büyük prehistorik yerleşmelerin başında gelir (**Lev. 1**). Yerleşme, 800 m uzunluğunda ve 400 m genişliğindedir. Ancak modern yerleşmenin altında kalması nedeni ile sondajlarla büyüklüğü tespit edilmeye çalışılan İTÇ II Yerleşmesi'nin yaklaşık 10 hektarlık bir alanı kapladığı anlaşılmıştır⁴³⁴. Yerleşmede kurtarma kazısı çerçevesinde yapılan kazılar, Vassilis Aravantinos tarafından 1982 yılında başlamıştır. Ancak çalışılan alanların kısıtlı olması sebebiyle, genel planı hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Yerleşmenin A Evresi İTÇ II Dönemi'ne (Ege kronolojisinde EH II/ erken), B Evresi ise İTÇ III Dönemi'ne (Ege Kronolojisinde EH II/ geç) tarihlenir⁴³⁵.

3.10.1.1. İTÇ II Dönemi (Erken Hellas II/ Erken)

A Evresi'nde "Savunma Binası" olarak isimlendirilen bir yapı ile sura ait kalın bir duvar ortaya çıkarılmıştır. Ancak kazılan aynı alanda konutlara ait bir iz bulunamamıştır. Diğer alanlarda ise dikdörtgen planlı evlere ait kalıntılar mevcuttur. 2 m kalınlığındaki surun⁴³⁶ gün ışığına çıkarılabilen uzunluğu 9.0 m'nin üzerindedir. Taş temel üzerine kerpiçten yapılan duvarın korunan yüksekliği de 2.0 m'yi bulmaktadır. Savunma duvarının diğer bir özelliği ise alt kısmının şevli olmasıdır.

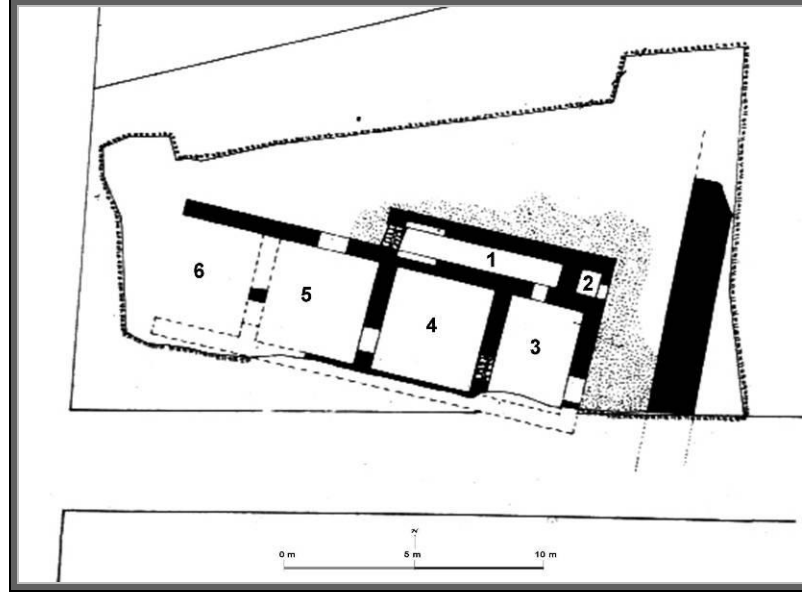
Bu evrede ortaya çıkarılan Savunma Binası ise Koridorlu Evler ile büyük benzerlik gösterir (**Çiz. 100**). Bağımsız bu yapı, ana kayaya taş temel üzerine kerpiçten inşa edilmiştir. Temellerde tarla taşları kullanılmıştır. Ayrıca bu taşların arasındaki boşluklara düzensiz şekilde daha küçük taşlar yerleştirilmiştir. Duvar kalınlığı

⁴³⁴ Vassilis L. Aravantinos 1986, "The EH II Fortified Building At Thebes Some Notes On Its Architecture" (Yay. Haz. R. Hägg ve D. Konsola), *Early Helladic Architecture and Urbanization, Studies in Mediterranean Archaeology* LXXVI, s. 57.

⁴³⁵ Alram-Stern 2004, s. 682 vd.

⁴³⁶ Aravantinos 1986, s. 60.

yaklaşık olarak 0.7 m'dir. Güneydoğu kısmı modern bir yapı altında kaldığından, yapının genişliği saptanamamıştır; uzunluk ise 18.0 m'dir⁴³⁷.

Çizim 100: Thebes savunma binası (Aravantinos 1986, Şek. 54).

3.10.1.2. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç)

Anadolu kronolojisinde Erken İTÇ III Dönemi'ne tarihlenen B Evresi'nde (Ege kronolojisinde, geç EH II), savunma duvarı kullanılmaya devam edilmiştir. Aynı şekilde bazı değişikliklerle anıtsal Savunma Binası da devam etmektedir. Bu ikisinin arasında ise çakıl taşları ile döşenmiş bir cadde yer alır.⁴³⁸ Bu evrede Savunma Binası'na ait olan Oda I'in girişi kapatılmış olup önu taş döşelidir. Söz konusu bu taş döşeli alan, girişin önünde başlayarak yapıyı kuzeyden çevreler ve yapının arka kısmında bulunan diğer odalarla trafiği sağlar⁴³⁹. Ayrıca Oda IV'e geçişi sağlayan kapı da kapatılmış, bunun yerine Oda III'ün kuzey duvarı üzerinde yaklaşık 60 cm genişliğinde, Oda I olarak tanımlanmış olan koridora ulaşımı sağlayan yeni kapı açılmıştır. Bu evrede koridorun batı duvarı üzerindeki giriş de kapatılmıştır.

⁴³⁷ A.e., s. 59, Şek. 53-54.

⁴³⁸ A.e., s. 61.

⁴³⁹ A.e., s. 59.

Yerleşmede bu evreye ait söz konusu anıtsal yapı dışında, daha uzak bir noktada taş temel üzerine kerpiçten yapılmış apsisli iki yapı da ortaya çıkartılmıştır.

3.10.2. Lithares

Thebes'in kuzeyinde yer alan Lithares, T. Spyropoulos tarafından kazılmıştır⁴⁴⁰. Tarımsal faaliyetlerin tahrip ettiği yerleşme Anadolu kronolojisine göre Erken İTÇ III Dönemi'ne (Erken Hellas II/ Geç) tarihlenir. Çok azı yayınlanan çanak çömlek ise İTÇ'nin çeşitli dönemlerine tarihlense de çok büyük oranda Anadolu kronolojisinde Erken İTÇ III Dönemi'ne denk gelen Erken Hellas II Dönemi'nin geç evrelerine aittir⁴⁴¹.

3.10.2.1. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç)

Yerleşmeye ait bilgilerimiz, detaylı yayın yapılmamış olmasından dolayı kısıtlıdır. Ancak bu dönemde büyük bir caddenin her iki tarafına dizilmiş evlerin oluşturduğu bir plan görülmektedir⁴⁴². Söz konusu bu cadde yaklaşık 2.50 m genişliğindedir ve en az 54.0 m boyunca kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda devam etmektedir (**Çiz. 101**).

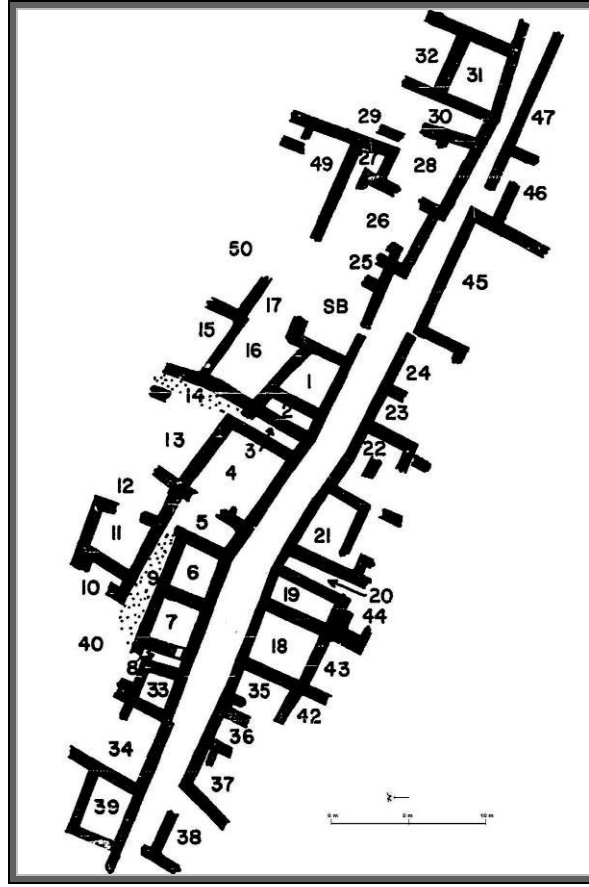
Yerleşimin kuzey kesiminde, küçük sokaklar (örn. no. 9, 14 ve 29) bazı odalar arasında giriş çıkışı sağlar; ancak bunlar cadde ile bağlantılı değildir (**Çiz. 101**). Bazılarının oldukça büyük olduğu odalar ise çeşitli boyutlardadır. Bunlar arasında özellikle planda SB olarak tanımlanan ve "Boğalar Tapınağı" olarak adlandırılan yapı içinde 16 pişmiş toprak boğa figürini bulunmuştur⁴⁴³.

⁴⁴⁰ Daniel J. Pullen 1985, *Social Organization in Early Bronze Age Greece: A Multi Dimensional Approach*, Ann Arbor, s. 247.

⁴⁴¹ A.e.

⁴⁴² A.e.

⁴⁴³ A.e., s. 248, Hara Tzavella-Evjen 1972, "The Lithares Idols", *Athens Annals of Archaeology* 5, s. 467-469.

Çizim 101: Lithares yerleşmesi mimari kalıntıları (Tzavella-Evjen 1972, Çiz. 1).

3.11. Attika Bölgesi

Yunan Karası'nın merkez ve güneybatı kısmını oluşturan bu bölgede, Kolonna, Agios Kosmos, Asketario ve Raphina yerleşmeleri incelenmiştir (**Lev. 1**).

3.11.1. Kolonna

Kolonna, Seronik Körfezi'ndeki Aegina Adası'nda yer almaktadır⁴⁴⁴. Söz konusu ada, karaya yaklaşık 15 km kadar uzaklıkta olup, genel coğrafya düşünüldüğünde anakarayla bir bütünlük sergilemesinden dolayı, Kıta Yunanistan içerisinde

⁴⁴⁴ Hans Walter 1983, *Die Leute im Alten Agina: 3000–1000 v.chr.*, Stuttgart, s. 11.

değerlendirilmiştir. Yerleşme ise söz konusu bu adanın kuzey ucunda olup yüzü ana karaya dönüktür.

Ege kronolojisine göre Geç Neolitik Dönem'den Helenistik Çağ'a kadar iskân edilmiş olan yerleşmede Apollon'a adanmış olan bir tapınak yer alır. Yoğun tahribata uğramış bu tapınakta günümüze kadar ayakta kalmış tek sütun nedeni ile yerleşmeye "Kolonna" adı verilmiştir⁴⁴⁵. Yaklaşık 200 x 70 m ebatlarında olan yerleşme, deniz seviyesinden 10 m yükseklikindedir. Burası yerleşim için doğal bir savunma alanına sahip olmakla birlikte, sadece doğu kısmına savunma amaçlı duvarlar inşa edilmiştir. Adanın elverişli koşulları, burada yaşayan insanların denizcilik ve ada üzerinde bulunan topraklarda tarım yapmalarına imkân sağlamıştır⁴⁴⁶. Buradaki ilk çalışmalar, Yunan Arkeoloji Enstitüsü adına 1894'te V. Stais başkanlığında yapılmıştır. 1904 yılında A. Furtwangler tapınak etrafında çalışmalara başlamış, 1924 yılında ise Alman P. Wolters ve G. Welter önceki çalışmaları değerlendirmiş G. Welter, 1941 yılına kadar kazı çalışmalarını sürdürmüştür. 1966 -1977 yılları arasında kazılara H. Walter ve F. Felten tarafından tekrar başlanmış, 1993'ten itibaren ise Salzburg Üniversitesi adına F. Felten ve S. Hiller tarafından kazılara devam edilmiştir⁴⁴⁷.

Yerleşmede, Yunanistan İlk Tunç Çağı mimarisinin karakteristiğini yansıtan ve İTÇ II Dönemi'ne tarihlenen benzer tipte iki Koridorlu Yapı açığa çıkartılmıştır. Kazı raporlarında bu yapılar, Kayalık Ev ve Beyaz Ev olarak adlandırılmıştır⁴⁴⁸. Bunlardan Kayalık Ev İTÇ II Dönemi sonuna tarihlenen, II. Tabaka'ya (Ege Kronolojisi'nde Erken Hellas II A'nın Erken Evresi); Beyaz Ev ise İTÇ III Dönemi başına (Ege Kronolojisi'nde Lefkandi I olarak evresi olarak da nitelendirilen Erken Hellas II A'nın Geç Evresi) tarihlenen, III. Tabaka'ya aittir.

⁴⁴⁵ A.e., s. 11 vd.

⁴⁴⁶ Hans Walter ve Florens Felten 1981, *Alt-Agina III Die Vorgeschichtliche Stad*, Mainz/Rhein, s. 9.

⁴⁴⁷ A.e., s. 7; Mariya Ivanova 2008, *Befestigte Siedlungen auf dem Balkan, in der Ägäis und in Westanatolien, ca. 5000–2000 v. Chr.*, Tübinger Schriften Zur Ur-Und Frühgeschichtlichen Archäologie, Bd. 8, s. 271.

⁴⁴⁸ Walter ve Felten 1981, s. 12.

3.11.1.1. İTÇ II Dönemi (Erken Hellas II/ Erken)

Yerleşmenin I ve II. Tabaka'sı İTÇ II Dönemi'ne (EH II/Erken) tarihlenir⁴⁴⁹. Mimari kalıntılar ise özellikle II. Tabaka'dan gelmektedir. Burada Kayalık Ev ve Ocak Ev olarak adlandırılan 2 yapı açığa çıkarılmıştır. Bunlardan Ocak Ev, planı tam olarak belli olmayan duvar kalınlıklarının yaklaşık 60 cm olduğu dörtgen bir yapıdır. Girişin hemen kenarında bir ocağa ait olabilecek kalıntılar ele geçirilmesinden dolayı, ev bu isimle adlandırılmıştır⁴⁵⁰.

Bu tabakadaki esas önemli yapı ise “Kayalık Ev” olarak tanımlanan yapıdır (**Çiz. 102**). Büyük oranda açığa çıkarılan ama kazılmayan alanları hafirler tarafından İTÇ III Dönemi'ndeki Beyaz Ev'in şekli göz önüne alınarak tümlenen yapı için, biri giriş odası olmak üzere, yan yana dizilmiş dört odadan oluşan bir plan önerilmektedir⁴⁵¹. Girişten sonraki oda 7.5 m², bunun arkasında yer alan ana oda ise yaklaşık 17.5 m²'dir. Hafirler Walter ve Felten, bu iki odadan sonra, bu yapıları ayırması gereken bölme duvarının ele geçmemesi nedeniyle, yapının burada sonlandırılmayacağını iddia ederler⁴⁵². Yapılan tümlemeye göre eklenen üçüncü oda girişteki oda ile aynı ebatlarda olup dördüncü oda ise girişten sonra yer alan odadan biraz daha küçüktür. Bu tümlemenin sonucunda yapının boyutları 7.5 m genişliğe ve 15 m uzunluğa ulaşmakta ve dolayısıyla 112.5 m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Yapıda ele geçen ve çift duvar şeklindeki koridorların üst katı oluşturan merdiven boşlukları ve destek duvarları olduğu düşünülmektedir. Bu yapıyı çevreleyen bir koruma duvarına ise rastlanmamıştır⁴⁵³.

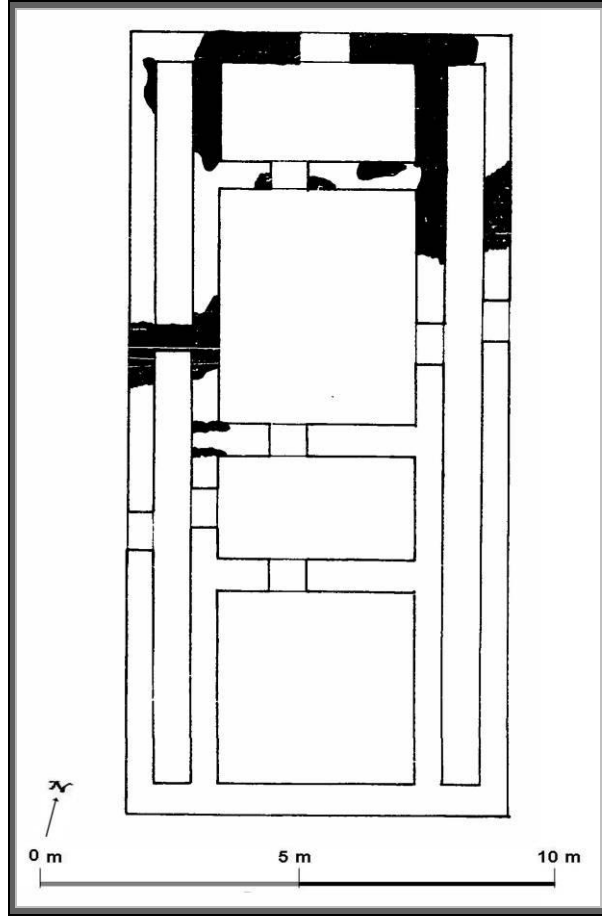
⁴⁴⁹ Alram-Stern 2004, s. 559.

⁴⁵⁰ Walter ve Felten 1981, s. 12.

⁴⁵¹ A.e., s. 12, 13. Şek. 3.

⁴⁵² A.e., Şek. 3.

⁴⁵³ A.e., s. 12.

Çizim 102: Kolonna Kayalık Ev'in tümlene denemesi

(Walter ve Felten 1981, Çiz. 3).

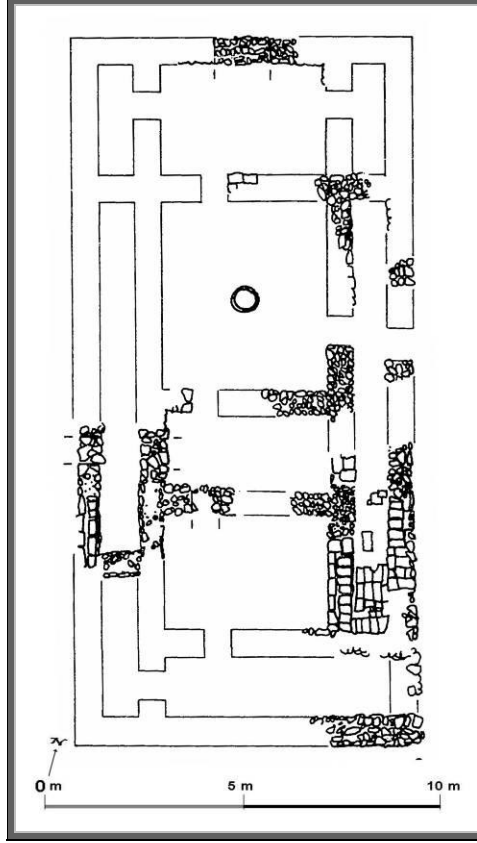
Hafirlerin planına alternatif olarak Shaw, batıdan ön giriş ve arka oda ile yanlarda bölümlenmiş koridor odaları ve girişler önermektedir⁴⁵⁴. Yunanistan'daki diğer çağdaş merkezlerdeki yapı planları dikkate alındığında, ortaya atılan bu fikrin daha gerçekçi olduğu görünmektedir.

3.11.1.2. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç, Lefkandi I)

Yerleşmenin III. ve IV. Tabakaları Anadolu kronolojisinde Erken İTÇ III Dönemi'ne, Ege kronolojisinde ise Erken Hellas II Dönemi'nin geç safhasına

⁴⁵⁴ Joseph. W. Shaw 1987, "The Early Helladic II Corridor House: Development and Form", *American Journal of Archeology* 91/1, s. 67 vd.

tarihlendirilir. Burada yapılan kazılarda üç farklı yapı açığa çıkarılmıştır. Bu yapılar içerisinde Beyaz Ev olarak adlandırılmış yapı ön plana çıkar (Çiz. 103).

Çizim 103: Kolonna Beyaz Ev'in tümlene denemesi (Walter ve Felten 1981, Çiz. 5).

Bir kompleksi andıran yapının duvarları beyaz sıvalıdır. Bu sebeple “Beyaz Ev” olarak adlandırılmış olan yapı, yer yer geç dönem yapılarınca tahrip edilmiştir. Binanın temeli, ana kaya üstüne oturtulan yaklaşık 1.0 m yüksekliğinde ve 75 cm genişliğinde, orta büyüklükteki taşlar ile oluşturulmuştur. Duvarlar yakın çevrede bulunan kalker taşı ve volkanik taşlardan inşa edilmiş ve harç olarak kil kullanılmıştır. Taş temelin üzerinde yer alan kerpiç tuğlalar ise genellikle 30 x 25 x 10 cm ebatlarındadır. Yapının batı koridorunu oluşturan duvarda, diğerlerinden farklı olarak, temelin üç sırasında balıksırtı tekniği uygulanmıştır.

Yapının ana girişi 1.50 m genişliğinde olup oldukça özenli yapılmıştır (**Çiz. 103**). Kapı eşiği dış zeminin seviyesinden yaklaşık 25 cm daha yüksektir⁴⁵⁵. Benzeri diğer yapılar gibi bu binanın da iki katlı olduğu düşünülür. Hafirler Walter ve Felten, hem alt katın hem de zemin katın aynı plana sahip olduğunu düşünürler⁴⁵⁶. Yapılan çalışmalarda doğudaki koridorda, güneye doğru yükselen bir kil bir merdivenin varlığı tespit edilmiştir. Sadece üç basamağı ortaya çıkarılmış olan merdiven, yukarıda dile getirdiğimiz hafirlerin fikrini destekler niteliktedir.

3.11.2. Agios Kosmos

Attika'nın batı kıyısında, Atina'nın güneyindeki küçük bir yarımada bulunan Agios Kosmos, G. Mylonas tarafından kazılmıştır⁴⁵⁷ (**Lev. 1**). Yunanistan'da en kapsamlı şekilde kazılmış İlk Tunç Çağı yerleşimlerinden biri olan Agios Kosmos'da iki evreye ait kalıntılara rastlanmıştır. Bunlardan ilki Anadolu kronolojisine göre Erken İTÇ III Dönemi başına, ikincisi ise İTÇ III Dönemi sonuna tarihlenmelidir. Bu tarihlleme için esas alınan kıstas ise yerleşmede bulunan Lefkandi I çanak çömlek buluntularıdır⁴⁵⁸.

3.11.2.1. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç)

Agios Kosmos'daki evler bloklar halinde inşa edilmiş olup yapıların yan duvarları ortaktır. Yerleşmenin karakteristik ev planını ise iki odadan oluşan ve önünde avlu bulunan uzun ince evler oluşturur. Yapıların duvar kalınlıkları yaklaşık 0.65 m olup yer yer korunan yükseklikleri ise 1.0 m'ye yakındır. Bazı odaların iç köşelerinde

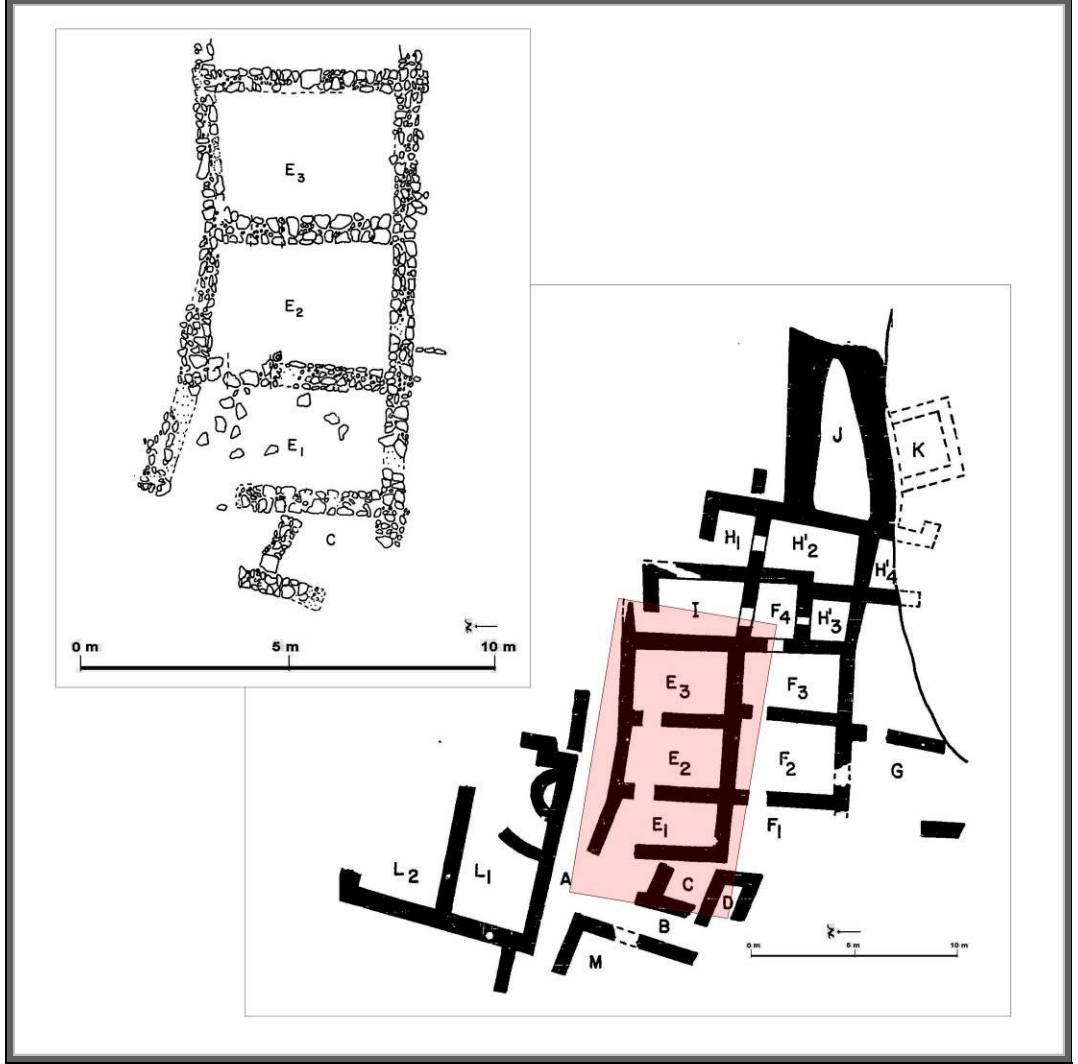
⁴⁵⁵ Walter ve Felten 1981, s. 16.

⁴⁵⁶ A.e., s. 16 vdd.

⁴⁵⁷ Geörgios E. Mylonas 1959, *Aghios Kosmos: an Early Bronze Age Settlement and Cemetery in Attika*, Princeton.

⁴⁵⁸ A.e., s. 10 vdd.

büyük plaka taşlar vardır. Bunların çatıyı destekleyen ahşap dikmelerin altlıkları olabilir.

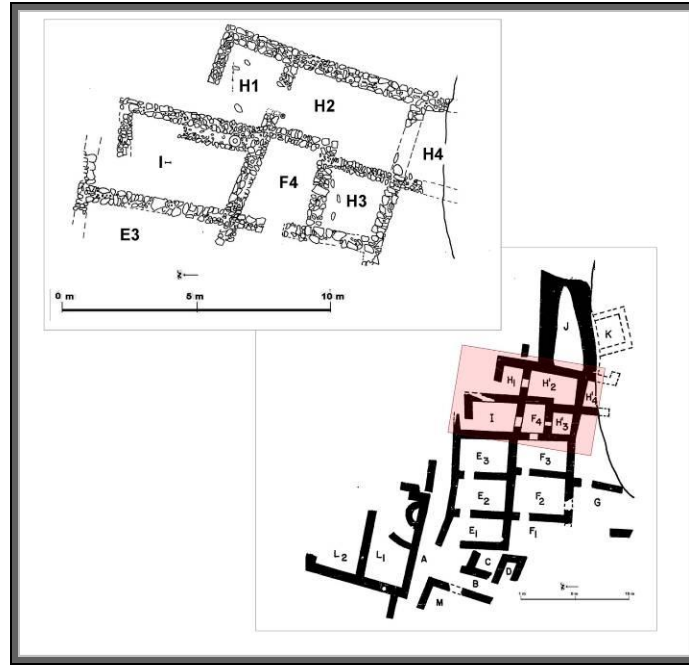

Çizim 104: Agios Kosmos E Evi, (Mylonas 1959, Çiz. 1 ve 7’den düzenlenmiştir).

Yerleşmede evler ile cadde ve sokaklar, A’dan L’ye kadar olan harflerle tanımlanmıştır. Bunlardan Ev E yerleşme için oldukça tipik bir görünüm sergiler⁴⁵⁹. Doğu-batı doğrultusunda uzanan söz konusu yapı, Cadde B’ye açılır (**Çiz. 104**). Yapının giriş odası olan E1 5.2 m x 2.4 m’dir ve yassı taşlarla döşelidir. Orta oda E2,

⁴⁵⁹ A.e., s. 26 vdd., Çiz. 7.

4.5 x 3.0 m; arka oda E3 ise 4.5 x 3,1 m ebatlarındadır. Ev E'nin güneyinde ise benzer planlı F Evi yer alır⁴⁶⁰. Kısmen duvarla çevrili avlu F1, kuzey- güney doğrultusunda 4.6 m x 2.6 m ebatlarındadır. Sıkıştırılmış kilden tabana sahip Oda F2, kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiş olup 4.6 m x 3.6 m ebatlarındadır. Kuzey-güney doğrultusundaki Ev F3 ise 4.45-4.6 x 2.45-2.75 m ebatlarındadır. Yapının son odası olan, daha küçük boyuttaki F4 de yapının doğu kısmını oluştur. Söz konusu bu oda daha doğudaki H Yapısı ile iç içe geçmiş bir görünüm sergilemektedir. H Evi taş döşeli bir caddeye açılırken, F Evi'nin güneyinde G Evi'nin oldukça tahrip olmuş mimari kalıntıları kısmen ele geçmiştir. Bu ev de anlaşılabilirdiği kadarıyla E ve F Evleri ile benzer plan ve ebatlara sahiptir⁴⁶¹.

Çizim 105: Agios Kosmos H Evi'nin ikinci evresi (Mylonas 1959, Çiz. 1 ve 11'den düzenlenmiştir).

Erken İTÇ III Dönemi'nin başına tarihlenen A Evresi'nde, A Caddesi'nden çıkan taş döşemeli bir yol, duvarlı ve taş döşemeli H1 Avlusu'na ulaşır. Bu avlu doğu-batı

⁴⁶⁰ A.e., s. 30 vdd., Çiz. 8.

⁴⁶¹ A.e., s. 35 vdd., Çiz. 9 ve 11.

doğrultulu olup 2.80 m x 1.90 m ebatlarındadır. Ana Oda H2, güneyde yer alır ve doğu-batı doğrultulu olup, 5.80 m x 4.40 m ebatlarındadır. Erken İTÇ III Dönemi'nin sonunda, başka bir deyişle, yerleşmenin B Evresi'nde H2 Odası'nın üç bölüme ayrıldığı görülmektedir (**Çiz. 105**). Bu evrede kuzeybatıdaki bölüm bir duvarla kapatılmış ve yeni oluşan oda F4 olarak tanımlanmıştır.

Söz konusu bu yapıların dışında ilginç diğer bir ev ise kazılan kısmın en doğusunda yer alan ve J Evi olarak tanımlanan yapıdır. Üçgene benzer şekilli bu yapının temeli büyük taş bloklar ile oluşturulmuştur⁴⁶². Yapının duvarları üzerinde ise herhangi bir giriş tespit edilememiştir. Ayrıca yerleşme içerisinde yoğun tahribatlar neticesinde planı tam olarak anlaşılabilen bazı evler de özellikle kazılan alanın batısında yer almaktadır. Bu yapılardan L Evi'nin bir depo olduğu düşünülmektedir⁴⁶³.

Agios Kosmas'daki çok sayıdaki taş alet çok iyi rapor edilmiştir. Bu aletlerden anlaşıldığı üzere E, F ve H Evleri'nde hem ilk, hem de ikinci odalarda öğütme faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Ancak H 3 Odası'nda ve J Yapısı'nda daha çok sayıda öğütme taşı mevcuttur ve bu da burada yoğun bir öğütme faaliyetinin gerçekleştirildiğini göstermektedir. Yerleşmeye çok da uzak olmayan mezarlık alanında ortaya çıkarılan obsidiyen işliği ise bu tür işliklerin sadece yerleşme içinde olmadığını kanıtlar niteliktedir⁴⁶⁴.

3.11.3. Asketario

Asketario yerleşmesi Attika kıyısındaki bir buruna kurulmuş, savunma duvarı ile korunan bir İTÇ yerleşmesidir ve Theocharês tarafından kazılmıştır⁴⁶⁵. Söz konusu bu kazılar genel itibarıyla yerleşmenin kuzey ve güneyindeki iki büyük alanda

⁴⁶² A.e., s. 41 vd., Çiz. 20.

⁴⁶³ A.e., Çiz. 27.

⁴⁶⁴ A.e., Çiz. 167.

⁴⁶⁵ Dêmêtrios R. Theocharês 1954a, "Askêtario: prôtoel ladikê akropolis para tên Rafênan", *Archaologiki Ephemeris* 1953-54 v. III, s. 59-76; Dêmêtrios R. Theocharês 1954b "Anaskafê en Arafêni", *Praktika tis en Athinai Archaiologikis Etaireias* 1954, s. 104-113.

gerçekleştirilmiştir. Yapıların dolgularından gelen keramikler üzerinde yapılan inceleme⁴⁶⁶, yerleşmede Anadolu kronolojisine göre, İTÇ I, İTÇ II ve Erken İTÇ III dönemlerinin temsil edildiğini göstermiştir (Ege Kronolojisi'nde EH I, EH II/ erken ve EH II/ geç).

3.11.3.1. İTÇ I Dönemi (Erken Hellas I)

Yerleşmede İTÇ I Dönemi'ne tarihlenen mimari oldukça kısıtlı alanda ele geçirilebilmiştir. Bu döneme tarihlenen kalıntılar sadece E18 ve D7 Odaları'nın altında derinleşilmesi ile bulunmuş iki kısa duvar parçası ile temsil edilir⁴⁶⁷.

3.11.3.2. İTÇ II Dönemi (Erken Hellas II/ Erken)

İTÇ I Dönemi'nde olduğu gibi bu dönem mimari kalıntıları da oldukça sınırlı şekilde ele geçirilmiştir. Burada Erken İTÇ III Dönemi'nde de kullanılmaya devam eden G6 ve E18 Odaları İTÇ II Dönemi'ne tarihlendirilmektedir⁴⁶⁸.

3.11.3.3. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç)

Diğerlerine göre daha iyi araştırılmış bu dönemde, yerleşmenin etrafı 2.5 m kalınlığında kuvvetli bir sur ile çevrilidir. Yerleşmenin güney kesimde, bu sur yaklaşık 32.0 m takip edilmiştir.

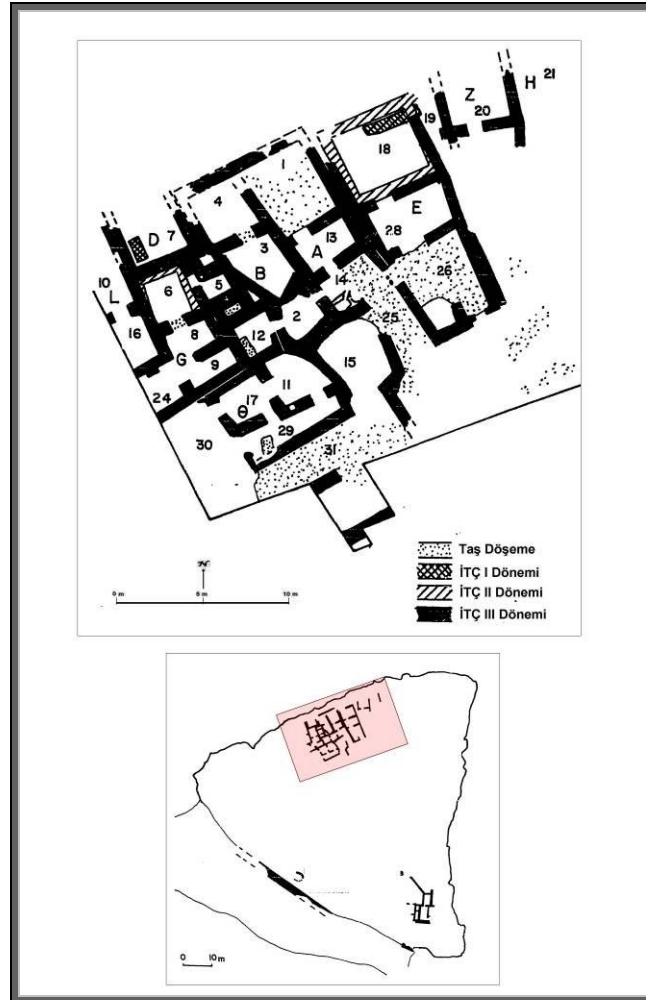
Yapılara ait bilgilerimiz esas itibariyle, “ana açma” olarak nitelenen kuzey kesimdeki çalışmada elde edilmiştir (**Çiz. 106**). Burada ortak duvarları olan ve genelde birbirine paralel uzanan evlerden söz edilebilir. Bunlar içerisinde E Evi en iyi korunmuş yapıdır. Bu yapı, içerisinde 90 cm çapında büyük bir ocak bulunan Oda 18, daha küçük bir

⁴⁶⁶ Theocharês 1954b, s. 105.

⁴⁶⁷ Theocharês 1954a, Şek. 2.

⁴⁶⁸ A.e.

oda olan no 28 ve taş döşeli ve duvarla çevrili bir avlu olan no 26'dan oluşmaktadır⁴⁶⁹. E Evi'ne batıdan bitişik olan A Evi ise benzeri şekilde bir plan sunar. Söz konusu yapının güneyinde ise 14 no'lu avlu yer alır. Taş döşeli bu avlunun güneybatı köşesinde bir fırın bulunur. Bu evrede yer alan diğer evleri ise yorumlamak zordur. Bunlar birbirleri içerisine geçmiş ufak mekânlardan meydana gelen bir görünüm sergilemektedir. Ancak L ve Z Evleri, plan bakımından yukarıda sözü edilen A ve E Evleri ile benzerlik gösterir. Bunların dışında 19, 25 ve 31 no ile tanımlanan alanlar cadde ya da sokak olarak kullanım görmüş olmalıdır.

Çizim 106: Asketario ana açmadaki mimari kalıntılar (Theocharès 1954a, Çiz. 1 ve 2'den düzenlenmiştir).

⁴⁶⁹ A.e., s. 68.

Ayrıca yerleşmenin güneydoğu kesiminde oldukça tahrip olmuş duvarlar ile no 54 olarak tanımlanan açık ve taş döşeli bir alanda, bu odalarla bağlantılı olarak bir ocak ve bir fırın kalıntısı ele geçirilmiştir.

3.11.4. Raphina

Raphina, Attika'nın doğu kıyısında, Asketario yerleşmesinin de 2 km kadar kuzeyinde yer alır. Yerleşme Theocharês tarafından kazılmıştır⁴⁷⁰. Alt katların ayrıntılı bir şekilde incelenemediği yerleşmede Erken Hellas II Dönemi'nin erken evre keramiği bulunan az sayıdaki duvar parçası Anadolu kronolojisine göre İTÇ II Dönemi'ne; bu evrenin üstündeki yapılar ise Erken İTÇ III Dönemi'ne tarihlendirilmektedir (Ege Kronolojisi'nde Erken EH II ve Kastri-Lefkandi I Evresi olarak da nitelendirilen Erken Hellas II A'nın Geç Evresi).

3.11.4.1. İTÇ II Dönemi (Erken Hellas II/ Erken)

Oldukça kısıtlı alanda kazılan İTÇ II Dönemi'ne ait mimari kalıntılar sura ait birkaç duvar parçası ile Erken İTÇ III Dönemi'nde D Odası içerisinde bulunan ve muhtemelen sura bitişik bir odaya ait bir duvar kalıntısından ibarettir⁴⁷¹ (Çiz. 107).

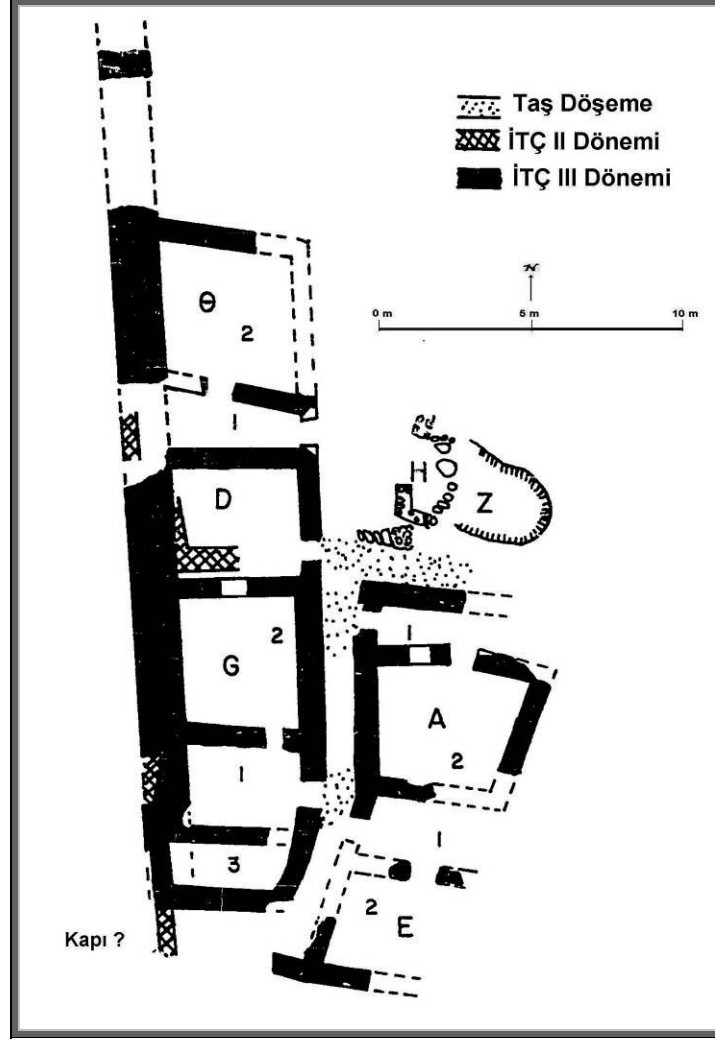
3.11.4.2. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç)

Bu dönemde yerleşme, savunma duvarına bitişik şekilde inşa edilmiş evler ile söz konusu bu evlerin doğusundaki bir caddenin ayırdığı başka bir ev grubu ile temsil edilir (Çiz. 107). Savunma duvarının yaklaşık 29.0 m'lik bir bölümü kazılmıştır. Ayrıca bu surun güney ucunda yerleşmeye ait bir girişi de açığa çıkarılmıştır. Giriş,

⁴⁷⁰ Dêmêtrios R. Theocharês 1951, "Anaskafê en Arafêni", *Praktika tis en Athinai Archaiologikis Etaireias* 1951, s. 77-92.

⁴⁷¹ Dêmêtrios R. Theocharês 1953, "Anaskafê en Arafêni", *Praktika tis en Athinai Archaiologikis Etaireias* 1953, s. 105-118, Şek. 1.

yerleşimin içinde doğuya doğru ilerleyip sonra kuzeye dönen bir sokağa açılmaktadır.

Çizim 107: Raphina İTÇ Dönemi mimari kalıntıları (Theocharês 1953, Çiz 1).

Yukarıda sözünü ettiğimiz sura bitişik evlerden en güneydeki G Evi olarak tanımlanmaktadır (Çiz. 107). Evin doğu taraftaki girişi kuzey-güney doğrultulu caddeye açılmaktadır. Söz konusu bu evin no 1 ile tanımlanan ortadaki giriş odası 2.7 m x 3.9 m ebatlarındadır. Buradan kuzeyde bulunan 4.0 x 4.25 m ebatlarındaki Oda 2'ye açılan bir kapı vardır. Ayrıca Oda 1'in güneyinde de 3 no ile tanımlanan daha küçük bir oda bulunmaktadır.

Kuzeydeki yaklaşık 4.25 x 3.75 m ebatlarındaki tek bir odadan oluşan Ev D'ye G Evi'nin 2 no'lu odasındaki bir kapı vasıtası ile ulaşılmaktadır. Daha kuzeydeki ev ise kısmen kazılmıştır, ancak bunun en azından iki odası olduğu bilinmektedir. Bu odalardan küçük olan giriş odası (no 1) yaklaşık 4.0 m x 2.0 m; daha büyük olan içteki 2 no'lu oda ise yaklaşık 4.0 x 4.0 m ebatlarındadır.

Daha önce sözünü ettiğimiz kuzey-güney doğrultulu caddenin karşı tarafında A ve E olarak tanımlanan iki ev bulunur. Bunların ikisi de dar birer giriş odasına ve daha geniş birer iç odaya sahiptir⁴⁷². A Evi'nin 2 no'lu odasında bir ocağın yanı sıra ufak bir silo ve tabana gömülmüş bir depolama kabı ele geçirilmiştir. Bu evin güneyindeki E Evi ise oldukça tahrip olmuştur. Kuzey-güney doğrultulu caddenin ucunda, A Evi'nin kuzeyinden itibaren doğuya başka bir cadde uzanmaktadır (**Çiz. 107**). Burada da H ve Z olarak tanımlanan diğer evler yer almaktadır. Caddelerin kestiği bu evlerin hemen hepsi ortak duvarları kullanmaktadır. Ancak duvarların hepsinin birbiriyle bağlantılı mı olduğu, yoksa farklı zamanlarda eklenerek mi oluşturuldukları bilinmemektedir. Genel olarak baktığımızda ise özellikle yerleşmenin batısındaki sur ve evlerin oluşturduğu sistemi Lerna III. Tabaka'daki sur sistemi ile karşılaştırmak mümkündür.

Güneyde, yerleşmeye yakın mesafede, Theocharês, bir madenci işliğı kazmıştır⁴⁷³. Yaklaşık 2.5 x 1.15 m ebatlarındaki bu alan küçük bir yapının etrafını çevreler. Her ne kadar yapının etrafındaki çukurlardan Anadolu kronolojisine göre İTÇ III Dönemi'ne tarihleyebileceğimiz Erken Hellas Dönemi'nin geç evrelerine ait çanak çömlek parçaları⁴⁷⁴ gelmiş olsa da Pullen bu tarihlemeye ihtiyatlı bakmaktadır⁴⁷⁵.

⁴⁷² Dêmétrios R. Theocharês 1952, "Anaskafê en Arafêni", *Praktika tis en Athinaiis Archaiologikis Etaireias* 1952, s. 136, Şek. 5.

⁴⁷³ A.e., s. 130, Şek. 1.

⁴⁷⁴ A.e., s. 82 vd., Şek. 5-7.

⁴⁷⁵ Pullen 1985, s. 240.

3.12. Mora Yarımadası

Burada, Messenia Bölgesi'ndeki Akovitika yerleşmesi ile Argolis Ovası ve Korint Bölgesi'ndeki Lerna, Tiryns, Berbati ve Zygouries yerleşmeleri incelenmiştir.

3.12.1. Akovitika

Yerleşme, Messenia Bölgesi sınırları içinde kalan Kalamata'nın yaklaşık 3-4 km batısında ve Akovitika köyünün 500 m kadar güneyindedir. Messenia'da yer alan Areos Nehri'nin kanal büyütme çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan yerleşme, nehrin Kalamata Körfezi'ne döküldüğü alana 400 m'lik bir mesafede yer alır⁴⁷⁶. Akovitika'daki kazılar 1969 yılında P. G. Themelis, 1970 yılında ise T. Karageorga ve G. Papathanassopoulos başkanlığında gerçekleştirilmiştir⁴⁷⁷. Hafirler tarafından genel olarak bir tabakalanma verilmemesine rağmen yerleşmeyi daha sonra inceleyen R. H. Simson ve K. Dickinson, yerleşmede Lefkandi I çanak çömleğine dayanarak Ege kronolojisine göre EH II Dönemi'nin sonuna tarihlenmektedirler⁴⁷⁸. Böylelikle yerleşme Anadolu kronolojisinde Erken İTÇ III Dönemi'ne denk gelmektedir.

3.12.1.1. İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç)

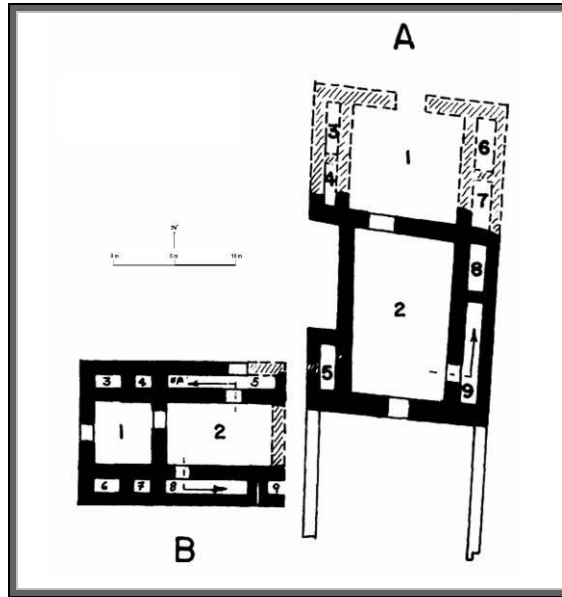
Bu dönemde yerleşmede, iki büyük Koridorlu Yapı ortaya çıkarılmıştır. Bu yapılardan ilki P. Themelis tarafından, ikincisi ise Papathanasopoulos ve Karagiorga tarafından kazılmıştır⁴⁷⁹. Söz konusu bu yapılar genel yerleşim planında Megaron A ve Megaron B olarak adlandırılmıştır (**Çiz. 108**).

⁴⁷⁷ Shaw 1987, s. 69.

⁴⁷⁸ R. Hope Simson ve O.T.P.K Dickinson 1979, *A Gazetteer of Aegean Civilisation in the Bronze Age, Vol I The Mainlands and Island*, Göteborg, s. 167.

⁴⁷⁹ Shaw 1987, s. 69.

Megaron A, kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve çeşitli tahribatlar nedeniyle ancak 28.0 m'lik bir kısmı korunmuş bir yapıdır⁴⁸⁰. P. Themelis'e göre yapının gerçek uzunluğu 35.0 m'den daha fazla, yaklaşık genişliği de 15.0 m'dir. Yapının duvarlarının kalınlığı ise 0.80-1.45 m arasında değişmektedir. Yapı, doğal dere taşlarının kullanıldığı taş temel üzerine kerpiç tuğladan inşa edilmiş ve bu duvarları oluşturan kerpiçlerin arasına ise bağlayıcı madde olarak kum ve kilden harç konulmuştur⁴⁸¹. Söz konusu yapı 11.5 x 10.0 m ebatlarında geniş bir ön oda ile 8.0 x 12.5 m ölçülerinde, merkezi odanın her iki yanında uzanan dar koridorlardan oluşur. Yapının gerisinde bulunan ve gerçek ebatları tahribat sebebiyle tam olarak tespit edilemeyen odanın yaklaşık genişliği ise 8.50 m'dir⁴⁸². İşlevi hakkında fazla bilginiz olmayan yapının tüm Anadolu ve Ege Dünyası içindeki boyut olarak en büyük binaların başında geldiğini vurgulamak, söz konusu yapının önemini kendiliğinden ortaya çıkarmaktadır.⁴⁸³

Çizim 108: Akovitika yerleşmesi A ve B Yapıları (Shaw 1987, Çiz. 12).

⁴⁸⁰ P. G. Themelis 1970, "Early Hellenic Megaron in Akovitika Messenia", *Athens Annals of Archaeology* III, s. 311.

⁴⁸¹ A.e., s. 310; Shaw 1987, s. 70.

⁴⁸² P. G. Themelis 1984, "Early Helladic Monumental Architecture", *Athenische Mitteilungen* 99, s. 345.

⁴⁸³ Themelis 1970, s. 311.

Megaron B ise Megaron A'ya göre daha küçük boyuttadır. Yapı 16.3 x 12.0 m ebatlarında olup iki büyük odaya sahiptir. 4.75 m genişliği ve 5.0 m uzunluğu olan küçük oda 5.0 x 10.0 m ebatlarındaki daha büyük olan odaya bitişiktir. Bu her iki odanın kuzey ve güneyinde boylu boyunca uzanan çift duvar şeklinde koridorlar yer alır⁴⁸⁴.

3.12.2. Lerna

Lerna, Argos kentinin 10 km kadar güneyinde, Argolis körfezinin batı kıyısında bulunan Myloi kasabasının güneydoğu ucunda yer almaktadır⁴⁸⁵ (**Lev. 1**). Argos körfezindeki bataklık alanda kurulmuş olan Lerna, Güney Yunanistan'ın en büyük höyüklerden biridir. Oval bir şekli bulunan höyük, 180 x 160 m ebatlarında olup, ova seviyesinden 5.50 m yüksekliğindedir⁴⁸⁶. Yerleşme, 1909 yılında A. Frickenhaus ve V. Miller tarafından keşfedilmiştir⁴⁸⁷. Lerna'da kazılar 1952-1959 yılları arasında *American School of Classical Studies* adına John Caskey tarafından gerçekleştirilmiştir⁴⁸⁸. Yerleşmenin III. tabakasının ilk evreleri İTÇ II Dönemi'nin sonuna (Ege kronolojisinde Erken EH II), son evreleri ise Erken İTÇ III Dönemi'ne (Ege kronolojisinde Geç EH II), tarihlenmelidir⁴⁸⁹.

3.12.2.1. İTÇ II Dönemi (Erken Hellas II/ Erken)

Kabaca Anadolu kronolojisine göre İTÇ II Dönemi'nin sonuna tarihlendirebileceğimiz III. Katta önemli tesviye çalışmaları ve mimari faaliyetlerde bulunulmuştur. Düşük seviyeler doldurularak höyüğün yüzeyi düzlenmiş; sağlam

⁴⁸⁴ Shaw 1987, s. 72; Themelis 1984, s. 347.

⁴⁸⁵ John L. Caskey 1968, "Lerna in the Early Bronze Age", *American Journal of Archaeology* 72/4, s. 313.

⁴⁸⁶ John. L. Caskey 1954, "Excavations at Lerna, 1952-1953", *Hesperia* 23, American School of Classical Studies at Athens, s. 3.

⁴⁸⁷ A.e.

⁴⁸⁸ Shaw 1987, s. 59-79; Joseph W. Shaw 1990, "The Early Helladic II Corridor House: Problems and Possibilities" (Yay. Haz. P. Darceque ve R. Treuil), *L'habitat égéen préhistorique*, Paris, s. 183.

⁴⁸⁹ Caskey 1968, s. 315.

binalar ve surlar inşa edilerek yerleşme korunaklı hale getirilmiştir. Söz konusu bu tabaka Caskey tarafından kendi içinde A, B, C ve D olmak üzere dört evreye ayrılmıştır⁴⁹⁰. Lerna IIIA Evresi sadece dolgulardan ele geçen buluntulara göre saptanmıştır. Bu evreye ait mimari bulgular olasılıkla sonraki evreler tarafından yok edilmiştir. Daha sonraki dönemde inşa edilmiş yapılar ve IIIC Evresi'nde inşa edilen BG Yapısı'nın kalın duvarları da Lerna IIIB Evresi mimari kalıntılarının tahribine yol açmıştır. Sadece bu evreye ait, plan vermeyen fakat olasılıkla dörtgen planlı mekânlara ait olabilecek duvar parçaları bulunmuştur⁴⁹¹.

3.12.2.2. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç)

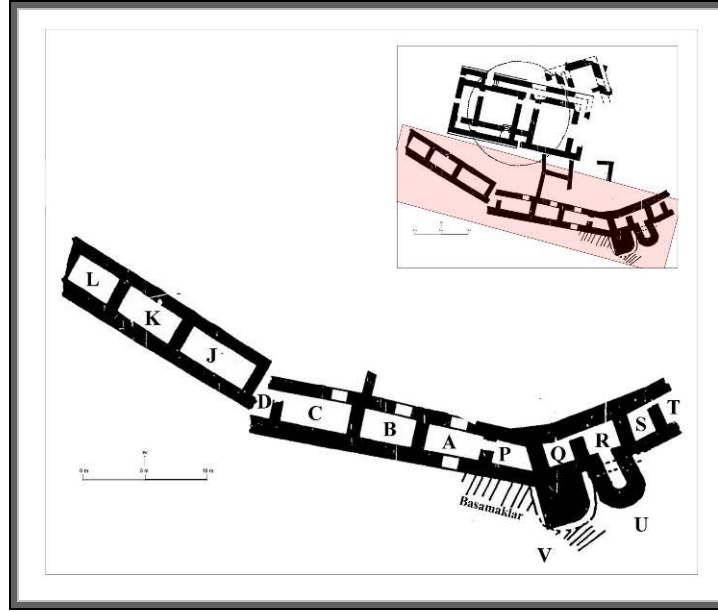
Lerna IIIC ve IIID, yerleşmede anıtsal mimarinin ele geçtiği yapı katları olarak bilinmektedir. Erken Hellas II Dönemi'nin sonunda başka bir deyişle Anadolu kronolojisinde Erken İTÇ III Dönemi'nde, yerleşmenin etrafını çevreleyen sur, çift duvar olarak inşa edilmiş ve aradaki boşluk da bölme duvarlarıyla odacıklara bölünmüştür. Taş temel üzerine kerpiçten inşa edilen ve sadece bir bölümü kazılan bu sur, ortalama 1.2 m kalınlığında ve 17.5 m uzunluğunda olup üzerinde bir kule ve bir kapı saptanmıştır. Sur içinde anıtsal yapılar yer alır. Bunlardan en eskisi, C Katı'nda ortaya çıkartılmış olan BG Yapısı'dır. D Katı'na tarihlenen yapı ise Kiremitli Ev olarak bilinir⁴⁹². Bu anıtsal yapı dışında, bu katta ev olarak kullanılmış olabilecek daha basit yapılara rastlanmamıştır⁴⁹³.

⁴⁹⁰ Martha Heath Wiencke 2000, *A Preclassical Site in the Argolid 4: The Architecture, Stratification, and Pottery of Lerna III*, Vol. I, American School of Classical Studies, Princeton, s. 7 vd.

⁴⁹¹ Alram-Stern 2004, s. 611.

⁴⁹² John L. Caskey 1955, "Excavations at Lerna, 1954", *Hesperia* Vol. 24/1, American School of Classical Studies at Athens, s. 43-44; Shaw 1987, s. 61; Wiencke 2000, s. 185, 213.

⁴⁹³ John L. Caskey 1956, "Excavations at Lerna 1955", *Hesperia* Vol. 25/2, American School of Classical Studies at Athens, s. 164.

Çizim 109: Lerna yerleşmesi savunma sistemi
(Caskey 1958, Çiz. 1’den düzenlenmiştir).

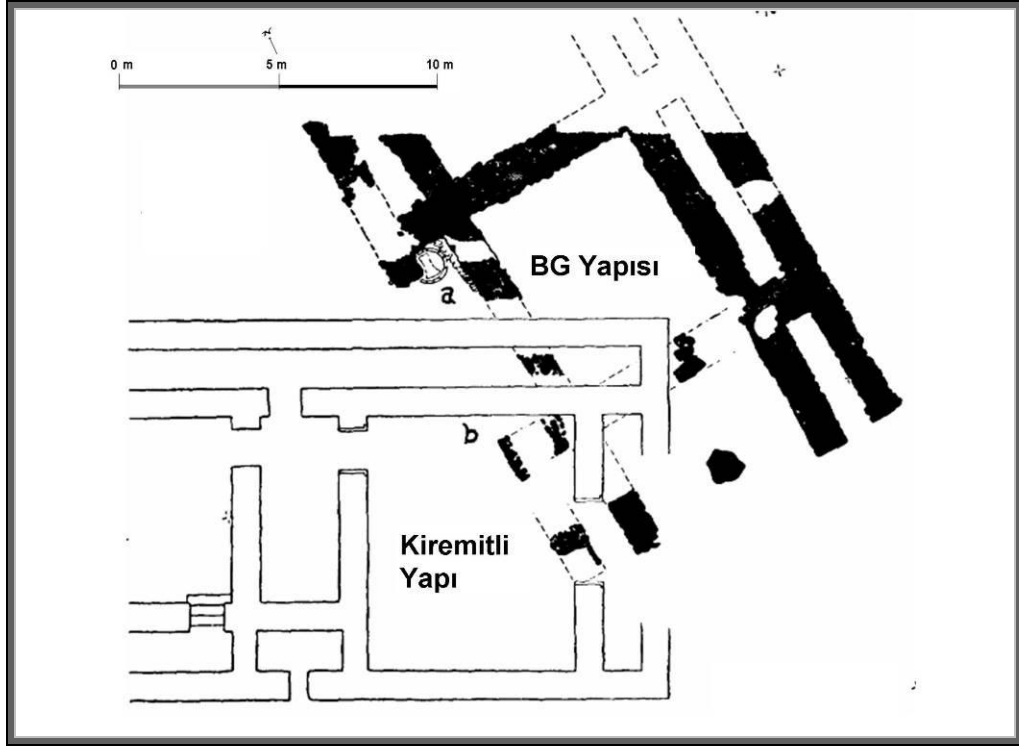
Planı tam olarak ele geçirilemeyen BG Yapısı, Lerna IIIC Evresi’ne tarihlenir ve Kiremitli Ev’in öncülü olduğu iddia edilir⁴⁹⁴. Yapının sadece taş temelleri koruna gelmiştir. Duvarlar, oldukça kaba taşlardan özensiz bir şekilde inşa edilmiştir. Duvar kalınlığı 1.0-1.30 m arasında değişmektedir. BG Yapısı’nda bu taş temeller üstünde kerpiç olduğuna dair bir kanıt ele geçirilememiştir. Fakat Caskey, duvarların kerpiçten inşa edildiği görüşündedir⁴⁹⁵. Dörtgen planlı ve kuzey-güney yönündeki BG Yapısı 11.75 x 12.0 m ebatlarındadır⁴⁹⁶; yerleşmenin girişi ile aynı hat üzerindedir ve giriş bakmaktadır. Giriş sundurmalı olup 6.0 x 5.0 m ölçülerindedir. Ayrıca söz konusu bu sundurmanın ortasında çatıyı destekleyen bir dikmenin altlığı bulunmuştur⁴⁹⁷. Yapının güneydoğu, kuzeybatı ve güneybatı bölümlerinde yer alan paralel duvarlar, koridor veya sıra odalar olarak yorumlanır (**Çiz. 110**).

⁴⁹⁴ John L. Caskey 1959, “Activities at Lerna 1958-1959”, *Hesperia* Vol. 28, American School of Classical Studies at Athens, s. 164. s. 210; Kjell Werner 1993, “The Megaron during the Aegean and Anatolian Bronze Age”, *Studies in Mediterranean Archaeology* CVIII, Jonsered, s. 43

⁴⁹⁵ Caskey 1959, s. 202.

⁴⁹⁶ A.e.

⁴⁹⁷ Alram-Stern 2004, s. 613.

Çizim 110: Lerna BG Yapısı (Caskey 1959, Çiz.1).

Yapının batı koridorunun kuzey kısmında *in situ* bir ocak ortaya çıkartılmıştır. Yaklaşık 1.15 m çapında pişmiş topraktan yapılmış dairesel ocağın kenarlarındaki silme üzerinde dekoratif amaçlı zikzak bezemeler, merkezinde ise kum saati veya çift başlı baltaya benzetilen bir figür bulunmaktadır⁴⁹⁸. Ocağın bulunduğu yerde ele geçen kül kalıntılarına göre, ocağın burada uzun bir süre kullanıldığı, fakat büyüklüğü nedeni ile asıl yerinin burası olmadığı iddia edilir⁴⁹⁹. Caskey, bu ocağın kültürel amaçla kullanılmış olabileceğini ileri sürer⁵⁰⁰. IIC Evresi büyük bir yangınla sona erer. Bu yangında CA, DM Yapıları ve yerleşmenin bir kısmı tahrip olur. BG Yapısı yıkılarak yerine Kiremitli Ev inşa edilir⁵⁰¹.

Anadolu kronolojisinde Erken İTÇ III Dönemi'nin ikinci yarısına tarihlenen Lerna IID Tabakası'nda ortaya çıkartılan yapı, hafır tarafından "Kiremitli Ev" olarak

⁴⁹⁸ Caskey 1959, s. 203.

⁴⁹⁹ Wiencke 2000, s. 193; Alram-Stern 2004, s. 613.

⁵⁰⁰ Caskey 1958, s. 130.

⁵⁰¹ Alram-Stern 2004, s. 613.

adlandırılmıştır (**Çiz. 111**). Bunun nedeni, yerleşmede ve yapı üzerindeki dolguda bu yapıya ait olabilecek binlerce pişmiş çatı kiremit parçasının ele geçirilmesidir⁵⁰². Yapının duvarlarının kalın olması (0.60-1.20 m arasında) nedeniyle iki katlı olabileceği ve bu nedenle de zemin katın daha iyi koruna geldiği düşünülmektedir⁵⁰³. Binanın kuzeydoğu köşesinde yer alan iki geç gömünün yaptığı tahribat dışında binanın planı tamdır. Dörtgen biçimli olan ve doğu-batı yönünde uzanan yapı, yaklaşık 25.0 x 12.0 m ebatlarındadır⁵⁰⁴. Oldukça özenle yapılmış duvarlar, taş temel üzerine kerpiç tuğla ile inşa edilmiş olup duvar kalınlıkları yaklaşık 90 cm'dir⁵⁰⁵. Kiremitli Yapı; küçük odaları, koridorları, kısmen korunmuş üst kata çıkışı sağlayan merdivenleri ile geniş bir alanı kaplar⁵⁰⁶.

Doğu-batı yönünde yerleştirilmiş yapının - biri kuzeyde, diğeri güneyde olmak üzere- birbirine paralel şekilde uzanan duvarları birer koridor oluşturur (**Çiz. 111**). Söz konusu bu koridorlar arasında ise bölme duvarları ile ayrılmış daha küçük mekânlar ve bu mekânların ikisinde de üst kata ulaşımı sağlayan merdivenler yer alır. Koridorlarca sınırlanmış yapının merkezinde çeşitli büyüklükte oda sıraları vardır.

Yapıya A, B, J ve P olarak adlandırılmış olan dört farklı kapıdan girilir. Caskey, P Girişi'nin güney duvarının, korunmuş olan kuzey duvarına eşit olması halinde genişliğinin 2.45 m olacağını hesaplamıştır⁵⁰⁷. Yapının doğusunda IV numara ile belirtilmiş olan kuzey koridoru bulunur. XII numaralı geniş koridor ile XIII numaralı doğu koridoru yapının, 1.15 m genişliğindeki ana girişini oluşturmaktadır⁵⁰⁸. Yapının en geniş odası⁵⁰⁹ olan, 6.43 m x 8.05 m ebatlarındaki XII numaralı oda ise P ana

⁵⁰² Caskey 1968, s. 314; Caskey 1954, s. 23.

⁵⁰³ Shaw 1987, s. 61.

⁵⁰⁴ Caskey 1956, s. 163.

⁵⁰⁵ Caskey 1954, s. 25.

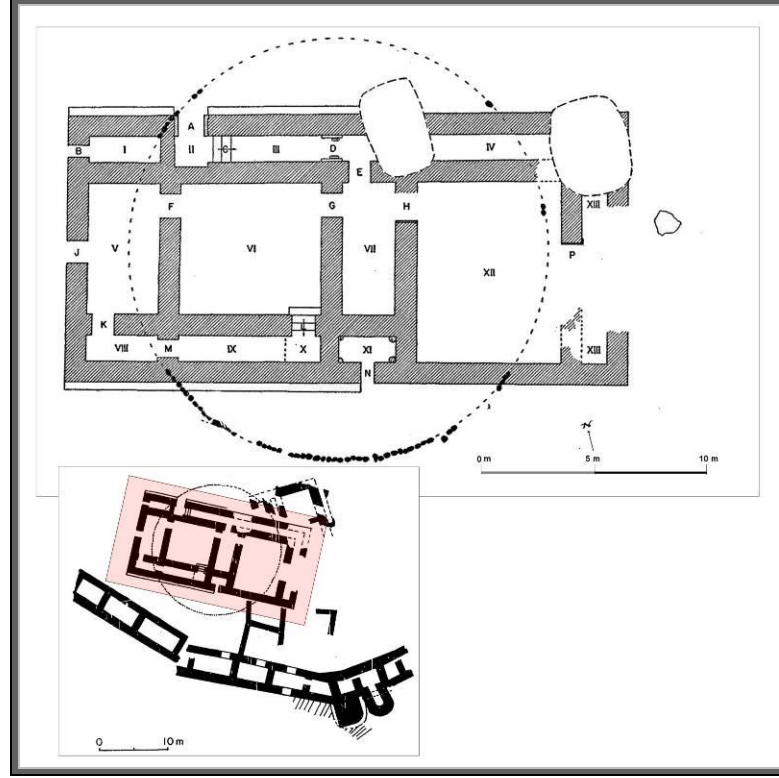
⁵⁰⁶ Caskey 1955, s. 37-40.

⁵⁰⁷ Caskey 1956, s. 163; Caskey 1955, s. 40.

⁵⁰⁸ Caskey 1956, s. 162 vd.

⁵⁰⁹ A.e., s. 163.

girişinden geçildikten sonraki bir giriş odası görünümündedir. Ayrıca odanın batı duvarında yer alan H Kapısı ile ise yapının diğer mekânlarına trafik sağlanır.

Çizim 111: Lerna Kiremitli Ev

(Caskey 1958, Çiz. 1 ve Caskey 1956, Çiz. 5'ten düzenlenmiştir).

Yapının ortasında yer alan ve diğer odalardan daha küçük olan merkezi konumundaki bu odaya üç farklı mekândan üç farklı kapı ile ulaşılır. Doğu duvarı üzerinde yer alan H Kapısı ile XII numaralı odaya; kuzey duvarı üzerindeki E Kapısı kuzey koridoruna; batı duvarı üzerindeki G kapısı ile de VI numaralı odaya geçiş sağlanır. Söz konusu VI numaralı oda, bu yapının ikinci büyük odası olup 6.38 x 5.76 m ebatlarındadır. Odanın güneydoğu köşesinde yer alan kerpiçten yapılmış dört basamaklı merdiven, bitişikteki koridora açılır⁵¹⁰. V numaralı oda (3.10 x 5.80 m)

⁵¹⁰ Monica Nilsson 2004, *A Civilization in the Making a Contextual Study of Early Bronze Age Corridor Buildings in the Aegean*, Yayınlanmamış doktora tezi, Department of Classical Archaeology and Ancient History Göteborg University, Göteborg, s. 94.

yapının arka kısmında yer alır. Mekânın batı duvarı üzerinde 1.06 m genişliğindeki J kapısı, daha içerdeki odalara ulaşım sağlarken; odanın güney duvarı üzerindeki K kapı ise güneydeki VIII numaralı odaya açılır⁵¹¹.

Yapının kuzey duvarı üzerinde yer alan A girişi ile 1.15-1.20 m ebatlarındaki kuzey koridoruna ulaşılır (**Çiz. 111**). Koridor içerisinde II no'lu mekândan III no'lu mekâna doğru uzanan ve olasılıkla üst kata çıkmak için merdivene ait üç kil basamak ele geçirilmiştir. Ayrıca burada olasılıkla merdiveni destekleyen ahşap dikmeler ele geçmiştir⁵¹².

Sonuç olarak BG Yapısı, plan olarak bazı farklılıklar göstermesine rağmen, Kiremitli Ev'in erken bir örneği olarak kabul edilebilir. Üst üste aynı alanda inşa edilen iki yapının yerleştiriliş yönleri farklıdır. Bu konuyu ele alan Shaw, bu değişimin, daha geç dönemde inşa edilen Kiremitli Ev'in, BG Evi'nden edinilen tecrübe doğrultusunda daha iyi ışık alabilmesine yönelik olarak yapıldığı görüşündedir⁵¹³. Ayrıca BG Yapısı yaklaşık 4.0 m derinliğindeki sundurması ile Kiremitli Ev'den ayrılır. Bu farklılıklara rağmen her iki yapının da aynı geleneğin devamı olduğu ve Kiremitli Ev'in BG Yapısı'nın gelişkin bir örneği olduğu açıktır.

3.12.2. Tiryns

Tiryns, Yunanistan'ın güneyindeki Argolis Bölgesi'nde Argive Ovası'nın doğu kıyısında yer alır (**Lev. 1**). Kayalık bir bölge üzerine konumlanan yerleşme deniz kıyısına da yaklaşık 1.5 km mesafededir⁵¹⁴. Burada ilk araştırmalar 1831 yılında A. R. Rangabe ve F. Thiersch tarafından yapılmıştır. 1868 yılında ise Schliemann turistik yerleri gezme amacıyla çıktığı bir gezide Tiryns'i ziyaret etmiş ve 1874-1876 yılları arasında Dörpfeld'le birlikte iki sezonluk bir çalışma yapmıştır. Daha sonra,

⁵¹¹ A.e., s. 95.

⁵¹² Caskey 1955, s. 39.

⁵¹³ Shaw 1987, s. 63.

⁵¹⁴ Eberhard Zangger 1994, "Landscape Changes around Tiryns during the Bronze Age", *American Journal of Archaeology*, Vol. 98/2, Archaeological Institute of America, s. 189.

Alman Arkeoloji Enstitüsü adına 1905-1929 yılları arasında belli aralıklarla burada W. Dörpfeld, G. Karo ve K. Müler çalışmışlardır. Uzun bir aradan sonra, Tiryns’de 1967-1985 arasında bu sefer K. Kilian başkanlığında tekrar kazılar gerçekleştirilmiştir; son dönem kazılar ise 1994’ten beri J. Maran başkanlığında sürdürülmektedir⁵¹⁵.

Kazılarda genel olarak 6 tabaka tespit edilmiştir⁵¹⁶. Burada İlk Tunç Çağları içerisinde Anadolu kronolojisine göre Erken İTÇ III başlarına, Ege kronolojisine göre ise Erken Hellas II Dönemi’nin sonuna tarihlenen ve Yuvarlak Yapı olarak adlandırılan bina ön plana çıkar⁵¹⁷.

3.12.2.1. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç)

Bu dönemde Tiryns, Aşağı ve Yukarı Yerleşme’den meydana gelmektedir. Yukarı Yerleşme’de açığa çıkarılan Yuvarlak Yapıya ek olarak Aşağı Yerleşme’de, birbirine yakın ve belli bir açıyla inşa edilmiş yapılar yer alır. Bu yapılar yerleşme içinde birbirinden ayrı olarak inşa edilmiş apsisli dörtgen evlerden oluşur. Ayrıca Aşağı Yerleşme’de, tepenin sırt kısmındaki teraslara inşa edilmiş büyük ev kompleksleri tespit edilmiştir⁵¹⁸.

Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi yukarı yerleşmenin en önemli yapısı ise tam merkeze inşa edilmiş olan Yuvarlak Yapı’dır (**Çiz. 112**). Söz konusu bina, eş-merkezli iç içe geçmiş üç çember ve bunları bölen daha küçük bölmelerden oluşur. Bu eş-merkezli çemberlerin oluşturduğu dairesel duvarların merkezinde dairesel bir mekân yer alır. Yapının boyutları doğudan batıya 27.60 m, kuzeyden güneye ise 28.00 m’dir. Binayı masif bir duvar çevreler ve bu duvarın önünde seki biçiminde bir

⁵¹⁵ Zangger 1994, s. 191.

⁵¹⁶ Ivanova 2008, s. 318.

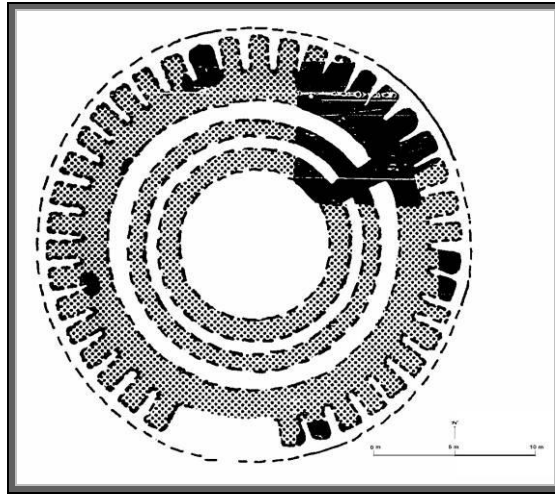
⁵¹⁷ A.e., s. 319.

⁵¹⁸ Steven Harrison 1995, “Domestic Architecture in Early Helladic II: Some Observation on the Form of Non Monumental Houses”, *The Annual of the British School at Athens* 90, s. 36.

yükselti bulunmaktadır. Miken sarayının altında kısmen ortaya çıkarılabilen söz konusu yapının temeli ise orta büyüklükteki taşların arasına daha küçük taşlar yerleştirilmek sureti ile oluşturulmuştur.

Yapıda, koridorlar arasında kalan boşlukları desteklemek için, bu koridorları dik bir şekilde bölen daha küçük duvarlar vardır. Bu şekilde güçlü temellere ve kalın duvarlara sahip yapının, olasılıkla ikinci bir katının olduğunu düşünebiliriz. Koridorlar ve ortada yer alan mekânın tabanı kıldendir. Koridorlar mekâna göre daha alçak yapılmıştır. Kilian,⁵¹⁹ a göre bunun nedeni; yapıyı nemden ve böceklerden korumaktır⁵¹⁹. Duvarlarda kullanılan kerpiçlerin ebatlarında belli bir standart yok gibidir; ancak yine de en çok kullanılan kerpiç tuğla ölçüleri 36 x 36 x 10 cm'dir.

Yapının işlevi ile ilgili, son dönem kazılarda kil mühürler ya da törensel ocaklar gibi hiçbir özel buluntu ele geçmemiştir. Basit depolama kapları ve birkaç sos kabı dışında sadece yapının tarihlemesine yetecek miktarda çanak çömlek ele geçirilmiştir. Bu sebeple yapı, anıtsal bir ambar olarak tanımlanmaktadır⁵²⁰.

Çizim 112: Tiryns yerleşmesine ait yuvarlak yapının tümleme denemesi
(Haider 1980, Çiz. 6)

⁵¹⁹ Ivanova, s. 319; Klaus Kilian 1986, "The Circular Building at Tiryns", *Early Helladic Architecture and Urbanization, Studies in Mediterranean Archaeology* 76, Göteborg, s. 66.

⁵²⁰ Kilian 1986, s. 68.

3.12.3. Berbati

Argolid Ovası'nda kendisiyle aynı ismi taşıyan bir vadi içerisinde yer alan yerleşme, Atina'daki İsveç Arkeoloji Enstitüsü tarafından 1930'lu yıllarda kazılmıştır. Ancak kazının sonuçlarının yayınlanması 1960'lı yılları bulmuştur.⁵²¹ Yerleşmenin güney yamacındaki teras üzerinde yapılan kazı çalışmalarında, İlk Tunç Çağı'na tarihlenen yapılar gün ışığına çıkarılmıştır. Burada en az beş İlk Tunç Çağı tabakası söz konusudur; ancak bunlardan sadece iki tanesinde yeterli mimari ve ilgili buluntular ele geçirildiğinden, burada İTÇ II Dönemi sonuna tarihlenen ilk evre (Ege kronolojisinde Erken EH II) ile Erken İTÇ III Dönemi'nin sonuna tarihlenen ikinci evre (Ege kronolojisinde Geç EH II) tanıtılacaktır.

3.12.3.1. İTÇ II Dönemi (Erken Hellas II)

Anadolu kronolojisinde İTÇ II Dönemi sonuna tarihlenen tabakalarda A ve R/B olarak tanımlanan iki ayrı yapı ve bazıları taş döşeli açık alanlar ortaya çıkarılmıştır⁵²² (**Çiz. 113**). Yapı A, kareye yakın şekilde 4.8 m x 4.4 m ebatlarında bir odadır ve kuzeydeki boş alana açılan bir girişi vardır. Yapının duvarları ise 0.60 m kalınlığındadır ve balıksırtı tekniğiyle inşa edilmiştir. Ayrıca odanın ortasında çapı yaklaşık 1.0 m olan bir ocak bulunmaktadır⁵²³. Ocağın tam ortasında ise Lerna BG Yapısı'nda ortaya çıkarılan ocağa benzer şekilde, içbükey kenarlı trapez şeklinde bir çukur bulunmaktadır.

Ev A'nın güney duvarının dışında, üzerinde bir *pithosa* ait parçalar bulunan bir seki ya da platform bulunmuştur. Ev A'nın her iki yanında da doğu-batı doğrultusunda iki ayrı taş döşenmiş kısım uzanır. Bunlardan batı yolu olarak adlandırılanı, yaklaşık 1.0 m genişliğinde tek dizi taş döşemeden meydana gelir ve dış kısımdaki taşlar iç

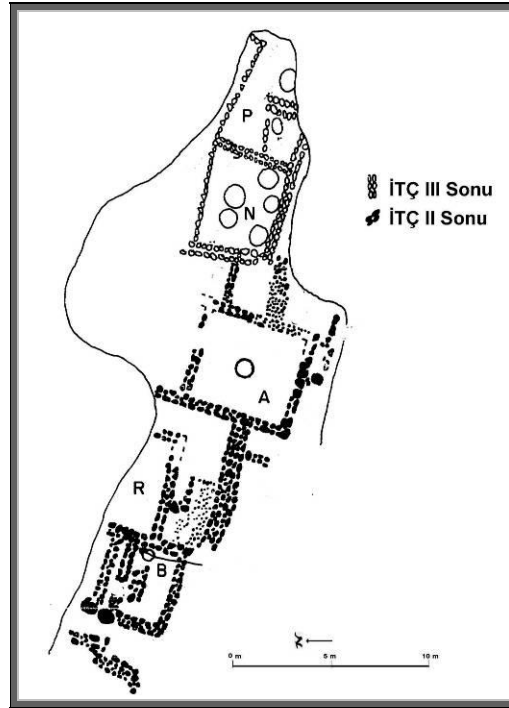
⁵²¹ Gosta Säflund 1965, *Excavations at Berbati 1936-1937*, Stockholm.

⁵²² A.e., s. 95, Şek. 78.

⁵²³ A.e., s. 98, Şek. 80, 81-83c, 100.

kısımdakilerden biraz daha büyüktür. Doğu yolu ise diğerinden daha küçük taşlarla döşelidir. Ev A ile Ev R/B'nin arasında taş döşemenin varlığına ya da taş döşemenin Ev A'nın veya Ev R/B'nin etrafını tamamen kuşattığına dair herhangi bir kanıt yoktur. Ancak evler arasında güney caddesini kuzeydeki yüksek kesime bağlayan küçük sokaklar olduğu belirtilmektedir⁵²⁴.

Bu tabakadaki diğer ev ise R/B olarak tanımlanmaktadır⁵²⁵. İki odadan oluşan yapının doğudaki R Odası, 4.70 x 2.10 m ebatlarındadır (**Çiz. 113**). Batıdaki Oda B ise R Odası ile ortak bir duvarı kullanan, ancak güneye doğru çıkıntı yapan kareye yakın bir mekândır. 3.50 x 3.70 m ebatlarındaki odanın tabanı ise tahrip olmuştur. Oda R'nin güneyinde, Ev A'nın güneyindeki benzer bir seki ve caddenin güneyine uzanan taş döşeli bir alan vardır⁵²⁶.

Çizim 113: Berbatı yerleşmesine ait İTÇ Dönemi mimari kalıntıları
(Säflund 1965, Şek. 130).

⁵²⁴ Ntora Konsola 1984a, "Beobachtungen zum Wegenest in frühhelladischen Siedlungen", *Archäologischer Anzeiger* 1984, s. 203, Şek. 6.

⁵²⁵ Säflund 1965, s. 107 vd.

⁵²⁶ A.e., s. 129-130.

Bu yapıların işlevleri ya da bu yapılarda yapılmış olabilecek faaliyetler hakkında çok az şey söylenebilir. Yapılar çok odalıdır, bu da içlerinde farklı faaliyetler gerçekleştirildiğini düşündürmektedir. Oda A'nın etrafında değil de iki yanında uzun taş döşeli yollar bulunurken, bunların A ve R/B arasında bulunmaması şaşırtıcı olsa da, bu yapılar birbirinden ayrı gibi gözükmektedir. Ayrıca Oda R'nin güneyindeki taş döşeli alan ise açık alan faaliyetlerine işaret etmektedir⁵²⁷. Ev A'nın tam ortasındaki gibi bir ocak, genellikle dinsel işlevleri çağrıştırmaktadır. Säflund bunu, yapıya kutsal bir karakter kazandıran bir kurban ocağı olarak tanımlamaktadır⁵²⁸.

3.12.3.2. Erken İTÇ III Dönemi (Erken Hellas II/ Geç)

Yerleşmenin Erken Hellas II Dönemi'nin geç evrelerine, başka bir deyişle Anadolu kronolojisine göre Erken İTÇ III Dönemi'ne tarihlenen tabakalarında, N/P Evi olarak tanımlanan bir yapı açığa çıkarılmıştır. İki odalı bu yapının düzensiz şekil veren N Odası, taş temel üzerine kerpiçten inşa edilmiştir. Yapının yıkıntısı içinde bulunan kerpiç kalıntılarından anlaşıldığı üzere 63 x 32 x 9 cm ebatlarında kerpiç tuğlalar kullanılmıştır. Söz konusu odanın içinde ise ana kayaya kadar ulaşan beş çukur bulunmaktadır. Bunların üçünde geniş *pithos*ların alt kısımları ele geçirilmiştir. Doğudaki P Odası ise ikiye bölünmüş gibidir⁵²⁹. Burada odanın doğu duvarı köşeye ulaşmadan sonlanarak geniş bir açıklık oluştururken, kuzey duvarı ise doğuya kadar uzanır. Burada yer alan bölünmüş bir alan ise ya başka bir odaya işaret eder, ya da burası kısmen duvarla çevrilmiş bir avludur.

⁵²⁷ A.e., Şek. 130.

⁵²⁸ A.e., s. 99.

⁵²⁹ A.e., Şek. 130.

3.12.4. Zygouries

Yerleşme, Kıta Yunanistan'da Korint ve Mikenya'nın ortasında her iki yanından dağ sıraları ile kesilmiş, Cleoane Vadisi'nin yukarı kısmında yer alır⁵³⁰ (**Lev 1**). Peloponnese Bölgesi olarak adlandırılan bu bölgenin önemli yerleşmelerinden biri olan Zygouries, 165 x 70 m ebatlarında bir höyüktür⁵³¹. Burada American School of Classical Studies yönetiminde 1921-22 yıllarında, Carl W. Blegen tarafından iki sezonluk bir çalışma yapılmıştır⁵³². Yerleşmede İlk Tunç Çağı'na tarihlenen Erken Hellas Dönemi dışında, Orta Hellas ve Geç Hellas Dönemleri de temsil edilmektedir⁵³³.

3.12.4.1. İTÇ II Dönemi (Erken Hellas II/ Erken)

Yerleşmede Anadolu kronolojine göre İTÇ II Dönemi'ne (Ege Kronolojisinde EH II/ erken) ait yapılar taş temel üzerine kerpiçten inşa edilmiştir. Genel olarak kalınlıkları 0.60 m ile 0.90 m arasında değişen duvarlar, alttan yukarıya doğru kademeli bir şekilde inceltilerek inşa edilmiştir. Böylelikle duvarların daha alt seviyelerindeki kalınlığın daha fazla olduğu görülür; bu da duvarların sağlamlık derecesini arttırmıştır. Yerleşmedeki evlerin tam olarak planları anlaşılmasa da burada çok miktarda küçük ev olduğu, bu evlerin ise dar, eğri büğrü yollar ya da caddeler tarafından kesildiği görülmektedir⁵³⁴. İTÇ II Dönemi'ne tarihlendirdiğimiz evler genellikle dörtgen planlı olup iki veya daha fazla odaya sahiptir. Bazı odaların ortasında bir de ocak bulunur. Kesişen yollar arasında gruplar oluşturan evlerin duvarları ortak kullanılmıştır⁵³⁵.

⁵³⁰ Carl W. Blegen 1928, *Zygouries: A Prehistoric Settlement in the Valley of Cleonae*, Cambridge, s. 1.

⁵³¹ A.e., s. 2.

⁵³² A.e., s. 7.

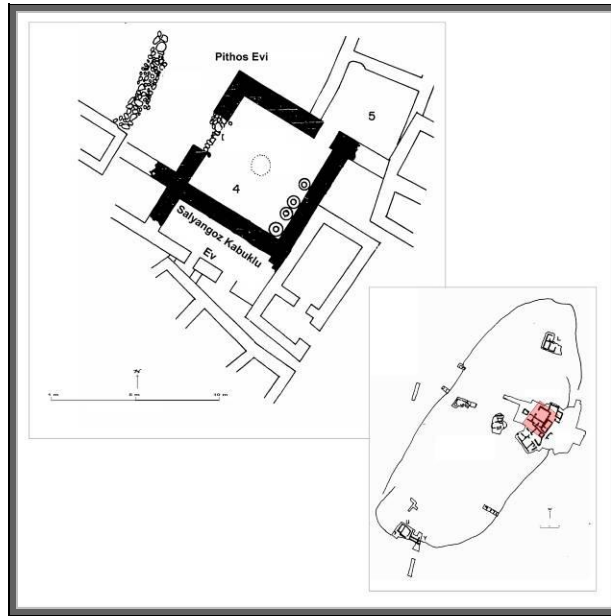
⁵³³ A.e., s. 3; John Clarence Overbeck 1963, *A Study of Early Helladic Architecture*, Oklahoma, s. 72.

⁵³⁴ A.e., s. 4.

⁵³⁵ A.e., s. 6.

Burada İTÇ II Dönemi'ne ait on adet ev ortaya çıkarılmıştır (Çiz. 112). Bunlardan, A, D, E, S, W, *Pithos* Evi ve Salyangoz Kabuklu Ev yerleşme içerisinde bir küme oluştururken, L, U ve Y Evleri ise yerleşmenin değişik yerlerinde ortaya çıkarılmıştır. Blegen tarafından yapılan bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere, harf yerine isimle nitelendirilen iki evin de diğerlerine göre daha fazla önem arz ettikleri açıktır.

Pithos Evi, yerleşmenin en büyük ve en gösterişli yapısıdır (Çiz. 112). Ev, yerleşmenin merkezine yakın bir konumda inşa edilmiş olup girişi ve önündeki sundurması batıya doğru bakan büyük bir kare oda ile kuzeydoğu duvarına bitişik şekilde inşa edilmiş daha küçük oda veya odalardan meydana gelmektedir. Söz konusu kare odanın boyutları 5.55 x 5.60 m'dir⁵³⁶. Odanın doğu duvarı boyunca bir dizi büyük pitos bulunmasından dolayı yapı, "*Pithos* Evi" olarak adlandırılmıştır⁵³⁷. Yapının girişi önündeki geniş sundurma taşlarla döşelidir ve kapı eşiğinin iç tarafında ise bir ahşap dikme deliği tespit edilmiştir.

Çizim 114: Zygouries yerleşmesi *Pithos* Evi ve Salyangozlu Ev (Blegen 1928, Lev. I ve II'den düzenlenmiştir).

⁵³⁶ A.e., s. 9.

⁵³⁷ A.e., s. 12.

Kare biçimli odanın tabanı, içine çanak çömlek kırıkları ve çakıl taşları karıştırılmış kilden yapılmıştır. Odanın ortasına yakın bir yerde, yaklaşık 1.0 m çapında bir ocak kalıntısı ele geçirilmiştir⁵³⁸. Büyük merkezi odanın batısında, muhtemelen bir giriş veya sundurma olarak kullanılan açık bir alan bulunmaktadır. 3.5 x 5.5 m boyutlarındaki bu alanın, büyük odaya giden ana girişe açılan boş bir alan olduğu düşünülebilir⁵³⁹. Bu kısmın hemen güneybatısında dört köşeli, küçük ve izole edilmiş bir oda yer alır. No. 2 ile belirtilmiş bu odanın ahır olabileceği ileri sürülmüştür⁵⁴⁰.

“Salyangoz Kabuklu Ev olarak” adlandırılan diğer önemli bir yapı ise **(Çiz. 114)** *Pithos* Evi’ne güneyden eklenen daha küçük boyutlu bir binadır⁵⁴¹. Söz konusu bu ev, D ve E Evleri gibi iki odalı konut tipinin bir diğer örneğidir⁵⁴². 19 ve 20 numaraları verilmiş bu odalardan doğudaki 2.0 x 2.0 m, batıdaki ise 3.3 x 2.2 m. ebatlarındadır⁵⁴³. Batıdaki odanın tabanının çok miktarda salyangoz kabuğu ile kaplanmış olması⁵⁴⁴, yapının bu isimle adlandırılmasına neden olmuştur.

Blegen’in kazılarında yaklaşık 60 yıl sonra mimariyi tekrar değerlendiren Pullen, hem *Pithos* Evi’nin boyutlarını hem de söz konusu yapının giriş özelliklerini esas alarak bu yapı ile o dönemde Yunanistan mimarisinin karakteristik ev tipini oluşturan koridorlu evler arasında bağlantı kurmaya çalışmıştır ve bu yapının da “Koridorlu Ev” olarak adlandırılması gerektiğini öne sürmüştür⁵⁴⁵.

⁵³⁸ A.e., s. 13.

⁵³⁹ A.e., s. 14.

⁵⁴⁰ A.e., s. 15.

⁵⁴¹ Pullen 1985, s. 204.

⁵⁴² Blegen 1928, s. 15.

⁵⁴³ A.e.

⁵⁴⁴ A.e., s. 16.

⁵⁴⁵ Daniel J. Pullen 1986, “A ‘House of Tiles’ at Zygouries? The Function of Monumental Early Helladic Architecture” (Yay. Haz. R. Hägg ve D. Konsola), *Early Helladic Architecture and Urbanization Studies in Mediterranean Archaeology* 76, Göteborg, s. 80 vd.

4. KÜLLÜOBA İLK TUNÇ ÇAĞI MİMARİSİNİN BATI ANADOLU VE EGE DÜNYASI İÇİNDEKİ YERİ (GENEL DEĞERLENDİRME)

Bu bölümde yapı malzemeleri, savunma sistemleri, genel yerleşim dokusu, yapı tipleri ve kentleşme gibi başlıklar altında, Küllüoba İlk Tunç Çağı mimarisinin Batı Anadolu ve Ege Dünyası içindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

4.1. Yapı Malzemeleri

Bir yerleşmede ana yapı malzemelerinin kullanımındaki öncelik sırası, geleneksel veya kültürel bir tercihten ziyade, içinde yer aldığı doğal çevrenin sunduğu imkânlarla daha yakından ilişkilidir. Örneğin, günümüzde Batı Anadolu'nun dağ köylerindeki evlerde ve ovalarda kurulan köy evlerinde kullanılan yapı malzemelerine verilen önceliğin -köylerin birbirlerine yakın olması durumunda bile- farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Dağ köylerinde taş kullanımı artarken, ovalardaki evlerin yapımında kerpiç kullanımının daha fazla olduğu görülür. Ormanlık alanlarda ya da ormana yakın yerleşmelerde ise ahşabın ön plana çıkması doğaldır. Günümüzde orman bakımından en zengin bölgemiz olan Karadeniz bölgesinde, şimdiki gibi prehistorik dönemlerde de evlerin yapımında çoğunlukla ahşap kullanıldığı, bunun neticesinde erken dönemlerin mimarisi hakkında sadece geri kalan ahşap izlerinden yorum yapmak durumunda olduğumuz açıktır⁵⁴⁶. Aynı şekilde taş yataklarının oldukça kısıtlı olduğu Mezopotamya'nın özellikle alüvyonlu bölgelerinde kerpiç, hemen hemen günümüze kadar mimaride kullanılan ana yapı malzemesini oluşturmuştur⁵⁴⁷.

⁵⁴⁶ Celal Tuna 2008, *Orta Karadeniz Bölgesi Sahil Kesiminde Geleneksel Mimari*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 46-82.

⁵⁴⁷ Pavel Dolukhanov 1998, *Eski Ortadoğu'da Çevre ve Etnik Yapı*, Çev. Suavi Aydın, İmge Kitapevi, Ankara, s. 288.

Durum böyle olunca, bir kültürün özelliklerinin mimari bağlamında saptanmasında, yapım teknikleri ve mimari konsept, kullanılan yapı malzemelerine verilen öncelik sırasına oranla daha belirleyici olmaktadır. Bu sebeple burada, Batı Anadolu ve Ege Dünyası İlk Tunç Çağı mimarlığında önemli bir yer tutan kerpiç, taş ve ahşabın önce Küllüoba'da nasıl kullanıldığı konusunda bilgi vermek ve bilahare bunun tüm bölge içindeki yerini belirlemek doğru olacaktır.

Taş: Taş, Küllüoba İlk Tunç Çağı mimarlığında kerpiçten sonra en fazla kullanılan yapı malzemesi olmuştur ve en çok yapıların temellerinde kullanılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda Küllüoba'da dört farklı taş cinsinin yapı temellerinde kullanıldığı görülmüştür. Kireç taşı, killi kireç taşı, çakmak taşı ve kuvarsitten oluşan bu taşların 4-5 km uzaklıktaki yataklardan getirildiği saptanmıştır (**Lev. 3**). Genel olarak Küllüoba İlk Tunç Çağı mimarlığında temel taşlarının en alt bir-iki sırasında oldukça büyük taşların kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kaba biçimli bu taşların kazılan temel çukuruna yerleştirildiği düşünülmektedir. Bunların üzerinde ise nispeten daha küçük ve kenarları daha düzgün olan taş sıraları yer alır. Toprak seviyesi üzerindeki bu temellerin genellikle iki sıra halinde ve düzenli olarak yerleştirildiği saptanmıştır. Bunların arasında oluşan boşluklar küçük taşlarla ve toprak harçla doldurulmuştur. Ayrıca -Kompleks II'de söz konusu olduğu gibi- çok düzgün kenarlı taşların işlenmediği, taş yataklarında doğal olarak ayrılmış düzgün kenarlı taşların bilinçli olarak seçildiği anlaşılmıştır.

Aynı şekilde M. Korfmann, Demircihüyük yerleşmesindeki temel taşlarının kullanılacağı yere göre, yataklardan seçildiğini belirterek⁵⁴⁸, K₁ Evresi'nde İ8 plankaresinde ortaya çıkarılan yapının kapı girişinde kullanılan taşların bu seçime güzel bir örnek olduğunu vurgular⁵⁴⁹. Özellikle F₁ Evresi'nden sonra taş temelin daha yoğun olarak söz konusu olmaya başladığı yerleşmede, yakın çevreden bilinen kireç taşının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Duvar temellerinde, insan gücüyle kaldırmanın

⁵⁴⁸ Korfmann 1983, s. 195.

⁵⁴⁹ A.e., s. 133.

çok zor olduğu, hatta kazılar sırasında kırılmasının bile güçlükle gerçekleştirildiği büyük taşların yanında, orta boy ve küçük ebattaki taşlar birlikte kullanılmıştır. İç Kuzey Batı Anadolu’da Küllüoba ve Demircihüyük gibi ova yerleşmelerinin dışında, ova seviyesinden 40-50 m yükseklikteki bir kayalık tepe üzerinde kurulmuş Keçiçayırı İTÇ II Yerleşmesi’nde taş en önemli yapı malzemesi olmuştur. Yapılan araştırmalar bu taşların, tepenin yamaçlarından ve ayrıca tepenin, doğuya doğru çıkıntı yaptığı ve üzerinde yerleşmenin bulunmadığı kesiminden elde edildiğini göstermiştir. Yerleşmeyi çevreleyen surun en alt sıra taşları oldukça düzgün kenarlı ve büyük ebatlardadır. Bu büyük taşların üç tanesinin üst üste korunduğu doğu yamaçta, surun 2.0 m’ye yaklaşan yüksekliği ve ayrıca sur etrafında kayda değer bir kerpiç molozun bulunmaması dikkate alındığında, yerleşmede surun sadece taştan inşa edilmiş olabileceği fikri akla gelmektedir. Daha batıda, Kütahya’nın kuzeydeki dağlık bölgede yer alan Seyitömer yerleşmesinde de ana yapı malzemesi olarak taş kullanılmıştır. Yerleşmede, yörede çokça bulunan marn ve kireç taşları kullanılmış olup bunların yassı ve uzun olanlarının tercih edildiği görülmektedir⁵⁵⁰.

İç Batı Anadolu’nun dağlık orta kesiminde yer alan İTÇ yerleşmelerinin hepsinde taş en çok kullanılan yapı elamanı olmuştur. Buradaki yerleşmeler bu dağların arasındaki ovalarda konumlanırsa da, yerleşimciler kendilerine çok yakında bulunan taş yataklarından faydalanmıştır. Özellikle Karaoğlan Mevkii’nde sura ait taş temellerde oldukça büyük taşların kullanıldığı, söz konusu bu taşların üstünde ise nispeten daha küçük taşların düzenli olarak yerleştirildiği belirlenmiştir. Yerleşmedeki taş işçiliğinin bu yönüyle Küllüoba ile benzer olduğu açıktır.

Batı Anadolu’nun güney kesimde ise yapı temellerinde taş kullanımına ilişkin en önemli bilgilere ulaştığımız Kuruçay, Bademağacı ve Karataş-Semayük yerleşmeleri incelendiğinde; Küllüoba’nın aksine bu yerleşmelerde temellerin daha küçük ebattaki taşlarla oluşturulduğu görülmektedir⁵⁵¹. Bu yerleşmelerde tek veya iki, ya da çok

⁵⁵⁰ Çakalgöz 2000, s. 10.

⁵⁵¹ Duru 2008, Res. 293-324.

nadir olarak, üç sıra halinde dizili taş temeller ortaya çıkarılmıştır. Taşların Küllüoba'nın aksine, bilinçli olarak yataklarından seçilmediği, yakın çevredeki taşların toplanması sonucu yapıların temellerinde kullanıldığı düşünülebilir.

Batı Anadolu kıyı kesimi yerleşmelerinde İTÇ'nin erken evrelerinde daha basit ve düzensiz bir taş temel yapım tekniği vardır. Bölgede Geç İTÇ II Dönemi ile başlayıp özellikle Erken İTÇ III Dönemi'nde devam eden başarılı bir taş işçiliği görülmektedir. Ancak bölgenin taş işçiliğini Küllüoba'nın da bulunduğu İç Kuzeybatı Anadolu yerleşmelerininkilerle karşılaştırarak bazı sonuçlara varmak oldukça zordur. Çünkü her iki bölge arasında mimaride taş kullanımı alanında bariz farklılıklar olduğu açıktır. Yakın doğal çevrenin de etkisiyle genellikle kireç taşlarının kullanıldığı bölge mimarisinde İTÇ I ve İTÇ II Dönemi'nde ise bu sistem ortadan kalkarak taşların üst üste yerleştirilerek temel oluşturulduğu daha düzensiz bir taş temel işçiliğinin egemen olduğu görülmektedir⁵⁵². Ancak İTÇ sonunda, özellikle Liman Tepe Erken İTÇ III Dönemi surundan anladığımız kadarıyla, daha gelişkin bir taş işçiliği dikkat çekicidir⁵⁵³.

Troas Bölgesi'nde de yapı temellerinde taş kullanımı oldukça yaygındır. Yapılan incelemelerde bölgede yapıların temelinde genellikle kireç taşı ve şist kullanıldığı anlaşılmıştır⁵⁵⁴. Bölgenin erken dönemlerinde Küllüoba'dan da iyi bildiğimiz iki sıra halinde dizilmiş orta boy taşlardan inşa edilmiş temeller görülmektedir. Ancak burada Küllüoba'nın aksine taş temelin en alt sıralarında çok büyük taşlar söz konusu değildir. Troya Ib Tabakası'nda taş temellerde Küllüoba mimarlığında hiç bilmediğimiz bir yapım tekniği görülmektedir. Balıksırtı duvar örgüsü olarak adlandırılan teknik, burada 102 no ile tanımlanan megaronun duvarlarında görülür⁵⁵⁵. Bu teknik, küçük taşların bir sırası sağa, bir sırası sola eğik olarak, üst üste

⁵⁵² Erkanal 2000, s. 254.

⁵⁵³ A.e., Çiz. 2.

⁵⁵⁴ Blegen 1950, s. 299.

⁵⁵⁵ A.e., s. 89, 92; Naumann 1998, Res. 43.

dizilmesiyle oluşmaktadır⁵⁵⁶. Troya'da OTÇ Tabakalarında da karşımıza çıkacak bu yapım tekniği Batı Anadolu'da sadece Troas Bölgesi'nden bilinir. Bölgede İTÇ Dönemi'nde Troya'nın dışında Kumtepe ve Beşik-Yassitepe'de de balıksırtı tekniğinin görülmesi⁵⁵⁷, bu bölge içinde gezici yapı ustalarının varlığını düşündürmektedir. Söz konusu bu duvar yapım tekniğinin Yunanistan'da⁵⁵⁸ Berbatı ve Kolonna gibi yerleşmeler ile Ege Adaları'nda özellikle Thermi'de de kullanıldığı bilinmektedir⁵⁵⁹. Troas Bölgesi ile Ege Dünyası arasındaki duvar yapım tekniği anlamındaki bu benzerliğin belgelenmesi, dolayısıyla karşılıklı etkileşimin ortaya konması bağlamında güzel bir örnek teşkil eder.

Kuzey Ege Adaları'nda da tüm İTÇ boyunca taş en önemli duvar yapım malzemesi olmuştur. Ancak bu yerleşmelerdeki ustalar, adaların jeolojik özelliklerine göre oluşan taş cinslerini kullanmışlardır. Her ne kadar çok fazla ayrıntı olmasa da Gökçeada'da yer alan Yenibademli Höyük'te küçük ya da orta boy taşlar kullanıldığı bilinmektedir⁵⁶⁰. Thermi yerleşmesinde ise İTÇ'nin tüm evreleri boyunca genellikle orta büyüklükte ve iki sıra halinde dizili taş temelli yapılar yer alır. Poliochni'de ise yassı ve uzun taşların kullanıldığı görülmektedir⁵⁶¹.

Yunanistan'da genellikle kaba ve düzensiz taşlar kullanılmasına rağmen⁵⁶², bazı özel binaların yapımında, aynı Küllüoba'daki önemli binalarda olduğu gibi özenle seçilmiş taşların kullanıldığı görülmektedir. Buna en güzel örnek olarak ise Lerna'daki Kiremitli Ev verilebilir⁵⁶³. Ancak genel olarak Yunanistan'daki İTÇ merkezlerindeki taş temellere baktığımızda çok farklı uygulamalar da karşımıza

⁵⁵⁶ Naumann 1998, s. 68.

⁵⁵⁷ Korfmann v.d. 1993, s. 249, Şek. 14.

⁵⁵⁸ Naumann 1998, s. 69.

⁵⁵⁹ Lamb 1936, s. 15.

⁵⁶⁰ Hüryılmaz 2002, Çiz. 2.

⁵⁶¹ Poliochni yerleşmesindeki iyi taş işçiliği gösteren diğer yapılar için bkz. Bernabò-Brea 1964, s. 124, 140, 143 ve 207.

⁵⁶² Kıta Yunanistan'daki diğer çağdaş merkezlerdeki taş kullanımı için bkz. Themelis 1970, s. 310; Shaw 1987, s. 70; Mylonas 1959, s. 41 v.d., Çiz. 20; Walter ve Felten 1981, s. 16 vdd.; Aravantinos 1986, s. 59, Şek. 53-4.

⁵⁶³ Caskey 1954, s. 25.

çıkabilmektedir. Zygouries yerleşmesinde 60 ila 90 cm kalınlığındaki taş temellerin alttan yukarıya doğru kademeli bir şekilde inceltilerek inşa edildiği görülmektedir. Böylece daha sağlam duvarlar elde edilebilmiştir⁵⁶⁴. Bu teknik daha çok Troya'da gördüğümüz şevli duvar yapım tekniği ile benzeşmektedir. Güney Ege Adaları'nda yer alan Palamari ve Kastri yerleşmelerinde ise duvarların sadece taştan inşa edildiği bildirilmektedir. Bunlardan Palamari yerleşmesinde duvarlar, 50-70 cm arasında değişen genişliktedir ve özenli bir işçiliğe sahiptir⁵⁶⁵. Kastri yerleşmesinde ise duvarlarda bağlayıcı olarak harç kullanılmamıştır. Bunun sebebi olarak çevredeki kil ve su kaynaklarının az olması gösterilmektedir⁵⁶⁶.

Genel olarak Ege Dünyası'nda yerel özellikler içeren ve zaman zaman birbirinden çok farklı nitelikte taş duvar yapım teknikleri mevcuttur. Bu sebeple, bunlarla Küllüoba arasında karşılaştırma yapmanın bizi herhangi bir sonuca getirmeyeceği açıktır

Tüm Batı Anadolu ve Ege Dünyası mimarlığında olduğu gibi, Küllüoba yerleşmesinde de taşın kullanımı sadece duvar yapımı ile sınırlı değildir. Yerleşmelerde avlu ve mekânların tabanlarında da taşın sıkça kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle yerleşmelerin kapılarında ve bazı önemli yapıların girişlerinde, sık sık rampalı, taş döşemeler karşımıza çıkar. Bazı mekânların kapılarında eşik olarak kullanılan taş, girişin yüksekliğine göre basamaklı şekilde de olabilmektedir. Bunların yanında dönem mimarisinde kapı kenarlarındaki söve taşları da oldukça çok sayıda ele geçirilmiştir. Ayrıca taş, platformlar ile ocak ve fırın gibi iç mimari öğelerin yapımında kullanıldığı gibi bazen de destek olarak direk dikmelerin altlarına yerleştirilmiştir.

Ancak bunların yanında, öncelikle yerleşmelerin savunma sistemini kuşatan rampalı ya da rampasız taş döşemelerden bahsetmemiz gerekir. Küllüoba'da IV C-D

⁵⁶⁴ Blegen 1928, s. 4 vdd.

⁵⁶⁵ Parlama 2003, s. 281 vdd.

⁵⁶⁶ Doulas 1972, s. 158; Caskey 1964, s. 27.

Evresi'nde doğudaki savunma duvarının dışına, ilave olarak inşa edilen rampanın yüzeyi taşla kaplanmıştır. Kısmen tahrip olan rampada kullanılan taşların çoğu kaba tarla taşı olup, bunlar çeşitli büyüklüklerde olabilmektedir. Özellikle Demircihüyük yerleşmesinde buna çok benzer bir uygulamanın olduğunu belirtmek gereklidir. Yerleşim dışındaki bu tür taş döşemelerin en iyi korunmuş ve en geniş alanda açığa çıkarılmış olanları ise Bademağacı ile Kanlıgeçit'ten bilinmektedir⁵⁶⁷. Bu uygulamaya benzer, daha erken bir kullanım ise Batı Anadolu'nun sahil kesimindeki Liman Tepe İTÇ I Yerleşmesi'nden görülmektedir. Burada yerleşmeyi çevreleyen savunma duvarının dışına, çoğu kaba ve düzensiz taşlardan, destek duvarı inşa edilmiştir⁵⁶⁸. Araziye göre bu destek duvarlarının yer yer rampa şeklinde (şevli) inşa edildiği görülmektedir⁵⁶⁹. Oldukça meyilli olmaları sebebiyle, Demircihüyük ve Küllüoba'daki bu tür taş döşemeler Liman Tepe örneği ile oldukça benzeşmektedir. Ancak çok az bir meyil içeren Bademağacı ve Kanlıgeçit'teki taş döşemeler bu bağlamda farklılık gösterir.

Çoğunlukla daha düzgün ve yassı taşlardan inşa edilmiş taş döşemelerin ise yerleşme içlerindeki avlularda da kullanıldığı bilinmektedir. Küllüoba'da Geç İTÇ II Dönemi'ne tarihlenen IV B Evresi'nde Kompleks I'in kuzeybatı avlusunda (D Avlusu), bazıları oldukça büyük, yassı taşlardan bir döşeme vardır. Avluda yer alan bu tip taş döşemelerin benzerleri ise özellikle Troya ve Poliochni yerleşmelerinden bilinmektedir⁵⁷⁰.

Batı Anadolu ve Ege Dünyası'nda bu dönemde yerleşmelerdeki cadde ve sokakların da zaman zaman taşlarla döşendiği görülür. Eskişehir Bölgesi yerleşmelerinde çok tercih edilmeyen bu uygulamanın sadece Demircihüyük'te dış kapılarla merkezi avlu arasındaki bağlantıyı sağlayan giriş koridorlarında kullanıldığı bilinmektedir⁵⁷¹. Küllüoba'da bu tür taş döşemelerin bulunamamış olmasının nedeni, bir sonraki

⁵⁶⁷ Duru 2008, Res. 296 ve 311; Özdoğan 2006b, s. 574.

⁵⁶⁸ Erkanal 2000, s. 254.

⁵⁶⁹ Erkanal v.d. 2003, s. 432.

⁵⁷⁰ Blegen 1950, s. 262; Bernabò-Brea 1964, s. 321, 334, 363, 448, 471.

⁵⁷¹ Korfmann 1983, Şek. 343.

evrede, bu taşların sökülüp başka yerlerde kullanılmış olmasından da kaynaklanıyor olabilir. Çünkü yerleşmede ana kapılarda karşılaşılmasa bile, önemli yapıların girişlerinde rampalı ya da rampasız taş döşemelerin sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir. Küllüoba'da IV B Evresi'nde Kompleks II'ye ait E Evi'nin girişinde rampalı; H Evi'nin önünde ise düz şekilde taş döşeme görülür. Aynı evrede Kompleks I'e ait A 1 Odası'nın önündeki sundurmalı girişin de taş döşeli olduğu bilinmektedir. Ayrıca bir üst evre olan IV B Evresi'nde ise Kompleks II'nin ön tarafındaki rampanın, daha küçük taşlar kullanılarak yenilendiği görülmektedir.

Eskişehir Bölgesi dışında ise cadde ve sokaklar ile yapı önlerindeki bu tür taş döşemelerin en erken örneği, Bakla Tepe'de İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'ne tarihlenen 3. Tabaka'da görülür. Burada iki ev sırası arasında kalan 1.40 m genişliğindeki sokakta, yer yer çakıl taşlarından oluşan döşeme kalıntıları tespit edilmiştir. Bakla Tepe'de İTÇ I Dönemi'nde yerleşim dokusunda ortaya çıkan değişikliğe rağmen sokaklardaki taş döşeme uygulamasının devam ettiği görülür⁵⁷². Aynı dönemde Karataş Semayük'te ise merkez höyükte yer alan taş döşeli rampalar sayesinde merkezi binanın setlerine ulaşım sağlanır⁵⁷³. Ayrıca İç Batı Anadolu'nun orta kesiminde yer alan Kusura'nın İlk Tunç Çağı II Dönemi'ne tarihlenen yerleşmesinde, iki tarafında evlerin yer aldığı sokak taş döşelidir⁵⁷⁴. Yine aynı bölgede Karaoğlan Mevkii'nde de mimaride taş oldukça fazla kullanılmıştır. Arka duvarları sura bitişik durumda inşa edilen dikdörtgen ya da trapez şekilli sıra yapılar ile iç kısımdaki diğer sıra yapılar arasında yer alan sokak taş döşelidir⁵⁷⁵. Ayrıca yerleşmenin güneyindeki ana girişin önündeki ön avlunun zemini de tarla taşları ile döşenmiştir⁵⁷⁶. Kuzey Ege Adaları ile Yunanistan'da ise taş döşeli yolların hemen

⁵⁷² Erkanal ve Özkan 1997, s. 264; Erkanal ve Özkan 1998, s. 409; Erkanal ve Özkan 1999, s. 267 vdd.

⁵⁷³ Mellink 1970, Şek. 10.

⁵⁷⁴ Lamb 1937, s. 2 vdd.

⁵⁷⁵ Topbaş v.d. 1998, Şek. 2.

⁵⁷⁶ A.e., Prof. Dr. Turan Efe yayınlanan çizimde bir hata sonucu söz konusu döşemenin yer olmadığını belirtmektedir.

hemen her dönemde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir⁵⁷⁷. Yerleşmelerin girişlerinin önündeki alanların taş döşeli olarak inşa edilmesi geleneği ise Küllüoba'dan bilinmemektedir.

Batı Anadolu ve Ege mimarisinde mekânların tabanlarının da sıklıkla taşla döşendiği görülmektedir. Bu durum özellikle, Küllüoba'nın Geç İTÇ II Dönemi'ne tarihlenen IV B Evresi'nde karşımıza çıkar. Ancak bu, Eskişehir Bölgesi'nin diğer İTÇ merkezlerinde görülen bir uygulama değildir. Daha güneyde İç Orta Batı Anadolu bölgesindeki Karaoğlan yerleşmesinde tam olarak anlaşılmasa da mekân içlerinde taş döşeme olduğuna dair kanıtlar mevcuttur⁵⁷⁸. Bu tür uygulamalar ise daha çok Batı Anadolu sahil kesimi, Troas Bölgesi ve Yunanistan ile özellikle Kuzey Ege Adaları da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır⁵⁷⁹. Ancak hem mekân içi hem de mekân dışında yer alan taş döşemelerin, tekrar kullanılmak üzere, bir üst evrede tahrip edilme olasılığından dolayı, bunların karşılaştırmalı bir değerlendirmesini yapmak ve somut sonuçlara ulaşmak pek mümkün görülmemektedir.

Ayrıca Küllüoba'nın hemen hemen her evresinde bir kısmı kapı kenarlarında *in situ* olarak ele geçirilen söve taşlarının benzerleri de tüm Batı Anadolu ve Ege Dünyası İTÇ yerleşmelerinde görmek mümkündür⁵⁸⁰.

Kerpiç: İnsanoğlunun ilk yerleşik düzene geçmesinden, hemen hemen günümüze kadar olan süreçte kerpiç, Yakınoğ'u'da en önde gelen yapı malzemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, Küllüoba'da mimarisinde de aynı durum söz

⁵⁷⁷ Lamb 1936, s. 21, 32, 47; Bernabò-Brea 1964, s. 319, 427; Säflund 1965, s. 95, 129 v.d., Şek. 78; Konsola 1984a, s. 203, Şek. 6; Mylonas 1959, s. 35 vdd., Çiz. 9 ve 11.

⁵⁷⁷ Seage 1907, s. 113; Aravantinos 1986, s. 61.

⁵⁷⁸ Topbaş v.d. 1998, Şek. 2.

⁵⁷⁹ Bu uygulamanın Batı Anadolu sahil kesimi, Troas Bölgesi, Kuzey Ege Adaları ve Yunanistan'daki örnekleri için bkz. Korfmann v.d. 1993, Şek. 17-16; Blegen 1950, s. 137, 171, 322-324, 258, 362; Blegen, 1951, s. 64; Lamb 1936, s. 15, 18; Bernabò-Brea 1964, s. 257, 327, 333, 359, 401, 442; Blegen 1928, s. 12; Mylonas 1959, s. 30 vd., Çiz. 8.

⁵⁸⁰ Batı Anadolu ve Ege Dünyası İlk Tunç Çağı mimarlığında söve taşları ile ilgili bilgiler için bkz. Korfmann 1983, s. 204; Çakalgöz 2000, s. 12; Blegen 1950, s. 82, 302; Blegen 1951, s. 64; Bernabò-Brea 1964, s. 257, 319.

konusudur. Bir ova yerleşmesi olan Küllüoba’da tüm İlk Tunç Çağı boyunca kerpiç, mimaride -özellikle duvar inşasında- yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Yerleşmede kırmızı ve iyi pekişmiş kil yanında; içine kül karıştırılmış, gevşek yapıdaki gri renkli kilden elde edilen kerpiç tuğlalar güneşte kurutulmuştur. Köylüler tarafından “Küllüoba” olarak adlandırılmasına neden olan höyüğün gri renkli ve gevşek dolgusu, büyük oranda içine kül karıştırılmış bu gri tuğlalardan kaynaklanmaktadır. Kerpicin içine külün karıştırıldığı, tuğlaların içindeki odun kömürü zerreciklerinden anlaşılmaktadır.

Bazı değişiklikler göstermesine rağmen, Küllüoba’da tuğlaların ölçüleri, birbirlerine yakın sayılabilir. Az da olsa, 40 x 40 cm ve 50 x 50 cm ebatlarında kare tuğlalar görülmesine rağmen, yerleşmede esas olarak dikdörtgen tuğlalar kullanılmıştır. Bu tuğlaların ölçüleri genellikle 66 x 58 x 8 cm, 56 x 38 x 7, 56 x 42 x 8 ve 52 x 32 x 7 cm ebatlarında ya da bunlara oldukça yakın ölçülerdedir. Duvar örgüsünde ise özellikle alt ve üst sıra derzlerinin üst üste gelmemesine dikkat edilmiştir.

Küllüoba’nın yakın çevresindeki yerleşmelere baktığımızda ise Demircihüyük’te de duvar yapımında kerpiç tuğlaların oldukça çok kullanıldığı görülür. Hatta yerleşmedeki çoğunlukla 60 x 40 x 7 cm ölçülerindeki kerpiç tuğlalar, Küllüoba’daki boyutlara oldukça yakındır. Daha güneyde İç Batı Anadolu’nun orta kesiminde yer alan İTÇ yerleşmelerinden bu konu ile ilgili en detaylı bilgi ise Beycesultan yerleşmesinden gelir. Yerleşmede Geç Kalkolitik Çağ’dan başlayacak şekilde ve tüm İTÇ boyunca kerpiç tuğla boyutlarının aşağı yukarı 30 x 30 x 6 cm ebatlarında olduğu görülmektedir⁵⁸¹. Bu yönüyle Eskişehir Bölgesi’nde kullanılan dikdörtgen tuğlalar yerine burada kare şeklinde tuğlalar yapıldığı görülmektedir. Kerpiç tuğlaların boyutları ile ilgili araştırmalar yapan Dörpfeld, Troya’daki tuğla boyutlarına dayanarak bir ölçü birimi oluşturmaya çalışmış, değişik ebatlardaki tuğlalar yüzünden başarılı olamamıştır⁵⁸². Çünkü Troya’nın çeşitli katlarında 33 x 37

⁵⁸¹ Naumann 1998, s. 48.

⁵⁸² Wilhelm Dörpfeld 1902, *Troja und Ilion - Ergebnisse der Ausgrabungen in den vorhistorischen und historischen Schichten von Ilion 1870-1894*, Atina, s. 38 vd.

x 9 cm, 23 x 32 x 10 cm, 25 x 26 x 8 cm, 66-69 x 44-46 x 12 cm, 69-70 x 20-48 x 11 ve 65 x 32 x 12 cm gibi birbirinden oldukça değişik boyutlarda kerpiç tuğlalar bulunmuştur⁵⁸³. Bu sebeple, kerpiç tuğla ölçülerinden yola çıkarak bir genelleme ya da değerlendirme yapmak pek mümkün değildir. Taş mimarının ağırlıklı olduğu Kuzey Ege Adaları ve Yunanistan'da ise kerpicing duvar yapımında daha az bir kullanım alanı bulunduğu görölmektedir⁵⁸⁴.

Kerpiç tuğlalar dışında Küllüoba'dan bilmediğimiz ancak Kumtepe ve Karataş Semayük'te az da olsa *pise* tekniğinin ya da kerpiç topakların duvar yapımında kullanıldığını da belirtmek gereklidir⁵⁸⁵.

Duvar inşası dışında birçok iç mimari öğenin yapımında da önemli bir malzeme olarak karşımıza çıkan kerpiç, fırınların üst yapılarından, platformların oluşturulmasına, taş döşemelerin kaplanmasından ocakların tablalarına dek pek çok yerde kullanılmıştır. Küllüoba bu bağlamda farklı bir durum sergilememektedir. Küllüoba'dan hiç bilmediğimiz ancak Kusura ile özellikle de Beycesultan'dan tipik bir özellik kazanan kerpiç sunakların benzerlerinin son yıllarda yine aynı bölgeye yakın olan Seyitömer'de ortaya çıkarılması, daha önce Beycesultan hafirlerinin ortaya attıkları söz konusu sunakların olduğu odaların tapınak olarak tanımlanması fikrini de çürütmektedir. Seyitömer yerleşmesinin ikinci dönem kazılarının açık şekilde gösterdiği üzere bu tip sunak ve steller, bölgedeki ortak kültürün mimariye yansımalarının bir sonucu olarak her evde görülebilecek içyapı öğeleridir.

Ahşap: Küllüoba mimarlığında taş ve kerpiçten sonra üçüncü öneme haiz malzeme ahşaptır. Ancak Küllüoba'nın da içinde yer aldığı Bithynia-Frigya kültür bölgesinin batı kesiminde yer alan Demircihüyük ve Hacılartepede⁵⁸⁶, büyük olasılıkla Geç Kalkolitik'ten gelen bir geleneğin devamı olarak, İTÇ I'de daha ziyade direk evler

⁵⁸³ Nauman 1998, s. 48 v.d.; Dörpfeld 1902, s. 37, 90 ve 94.

⁵⁸⁴ Hüryılmaz 2006, s. 17; Lamb 1936, s. 30, 34, 48; Kouka 2002.

⁵⁸⁵ Warner 1994, s. 143-148.

⁵⁸⁶ Korfmann 1983, s. 101; Eimermann 2004, s. 16 vdd.

veya dal-örgü tekniğiyle inşa edilmiş evler söz konusudur; dolayısıyla ahşap burada ana malzemeyi oluşturmaktadır. Demircihüyük D Evresi'nde, şiddetli yangın sebebiyle evler gayet iyi bir şekilde korunmuştur. Bu evlerin duvarları, ahşap direklerin yan yana dikilip aralarındaki boşluklar kerpiçle doldurulduktan sonra her iki yüzey de kerpiçle sıvanarak inşa edilmiştir. Yine aynı dönemde farklı coğrafi bölgelerde yer alan Bakla Tepe, Karataş Semayük, Kumtepe ve Kanlıgeçit'te de yer yer ahşap iskeletli yapılar söz konusudur⁵⁸⁷.

Küllüoba'da ahşap genellikle, kerpiç duvarların dayanıklılığı ve sağlamlığını artırmak için yatay hatıl; yapıların sundurmalı girişlerinde, mekânların içinde ve köşelerinde direk dikmeler şeklinde çatıyı taşıyıcı olarak ele geçirilmiştir. Ahşabın pencere ve kapı çerçevesi olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Ayrıca yerleşmede ahşabın taban döşemesi olarak da kullanıldığı görülmektedir. Aslında, Küllüoba'da ahşabın İTÇ mimarisindeki kullanım alanları ve şekli, Batı Anadolu ve Ege Dünyası'ninkinden pek de farklı değildir⁵⁸⁸.

Bölgenin İlk Tunç Çağı mimarlığında çatılara ait elle tutulur somut bir kanıt yok denecek kadar azdır. Bunun en önemli nedeni şüphesiz duvarların çatı yüksekliğine kadar korunamamasıdır. Ancak yine de kazılarda zaman zaman ele geçirilen bazı önemli ipuçları bir dereceye kadar çatının rekonstrüksiyonuna olanak tanımaktadır. Troya'da Megaron IIA'nın yıkıntısı içinde ahşap hatılların kömürleşmiş kalıntıları bulunmuştur⁵⁸⁹. Yapının ön tarafındaki avluda bulunan çok sayıdaki bakır çivinin ise ahşapların birbirine tutturulması amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir⁵⁹⁰. Ayrıca Karataş Semayük'te de kerpiç parçaları üzerinde bulunan kamış ve ahşap parçalarından da çatıya ait ipuçları elde edilmiştir. Yerleşmenin mimarisini çalışan Warner, burada bulunan kerpiç topaklarından birinin üzerindeki izlerden yola çıkarak

⁵⁸⁷ Erkanal ve Özkan 2000, s. 270; Warner 1994, s. 143-148; Korfmann v.d. 1995, s. 246; Özdoğan 2006b, s. 574.

⁵⁸⁸ Efe ve Ay-Efe 2001, Res. 4; Lloyd ve Mellaart 1962, s. 36, 38, 40, 41, 46, 50, 62; Mellink 1965, s. 247; Mellink 1973, s. 294; Duru 2008, s. 148; Blegen 1950, s. 247, 261; Caskey 1955, s. 39; Blegen 1928, s. 12.

⁵⁸⁹ Naumann 1998, s. 162.

⁵⁹⁰ A.e.

çatıların kırma çatı olabileceğini düşünür⁵⁹¹. Ancak yan yana dizili, radyal veya linear plan oluşturan evler ile birçok odadan oluşan kompleks yapılarda beşik çatı kullanılması pek olası değildir. Çünkü beşik çatıya sahip olan bir yapının sadece kısa kenarlarına yapı ilave edilebilir. Ayrıca MÖ 3. Binyıl'a ait elimizde pek somut bir bilgi olmasa da MÖ 2. Binyıl'da Hitit yazılı metinlerinde yapıların düz dam olduğuna kanıt teşkil edebilecek bazı bilgiler vardır⁵⁹². Ancak, kırma ya da beşik çatının varlığına ihtiyatla yaklaşsak da, Karataş-Semayük'te söz konusu olan bağımsız dikdörtgen yapıların beşik çatılara sahip olmaması için de hiçbir neden yoktur.

Çatılara ait korunmuş ahşap hatıllar bulunamasa da taş temel ile kerpiç arasında yatay hatıl izlerine Küllüoba mimarisinde sıklıkla rastlanmaktadır. Özenli bir işçilik gösteren Kompleks II'nin bazı taş temellerinin üzerinde ele geçirilen yatay ahşap izleri, duvarı sağlamlaştırdığı gibi ilk kerpiç sırasının düz bir zemin üzerine yerleştirilmesini de mümkün kılar. Özellikle daha önce anlattığımız gibi C-D Evresi'nde Kompleks II'nin merkezi odasının doğu duvarında ortaya çıkarılan ahşap kalıntıları, bu odada ocak seviyesinde bir ahşap taban olduğunu göstermektedir. Ayrıca Kompleks I ve II'nin depo odalarında mekânların içine ilave edilen kerpiç duvarlar, bodrum kat üzerindeki muhtemel ahşap tabanları desteklemektedir (**Lev. 21, 24, 29, 31**).

Küllüoba dışında Bakla Tepe ve Beycesultan'da da bazı yapıların ahşap tabanlı olduğu bildirilmektedir⁵⁹³. Ayrıca Karataş Semayük'teki merkezi bina ve Poliochni'de bazı binaların yanında Yunanistan'da Koridorlu Yapı olarak adlandırılan evlerin iki katlı olduğu düşünülmektedir. Bu yapıların dikey ahşap

⁵⁹¹ Warner 1994, s. 149-157.

⁵⁹² Naumann 1998, s. 160-165.

⁵⁹³ Erkanal ve Özkan 1998, s. 412-414; Erkanal ve Özkan 1997, s. 342-346; Lloyd ve Mellaart 1962, s. 59 vd.

delikleri ile desteklenen ikinci katlarına ait tabanların ahşaptan oluşturulduğu varsayılmaktadır⁵⁹⁴.

4.2. Savunma Sistemleri

Savunma sistemi, bir yerleşimin en önemli parçalarından birisidir. Bu sebeple yerleşim planlanırken ilk dikkat edilen hususların başında yerleşimin güvenliği gelmektedir. İlk Tunç Çağı'nda Batı Anadolu ve Ege yerleşmelerinde savunma sistemleri yerleşimin yapısına göre iki şekilde inşa edilmiştir. Bunlardan ilki çevre duvarı niteliğinde anıtsal olmayan duvarlar ile oluşturulan bir savunma şeklidir. Bu sisteme göre yerleşme, ya diğer yapı duvarlarından farkı olmayan bir duvarla çevrilidir ya da evlerin yan yana bitişik olarak inşa edilmesi suretiyle arka duvarlarının yerleşmeye girişi zorlaştırdığı ve dış tehlikelere karşı koruduğu bir model geliştirilmiştir. Batı Anadolu ve Ege yerleşmelerinde görülen ikinci savunma sistemi şekli ise yerleşmenin oldukça anıtsal surlarla çevrilmesi ilkesine dayanmaktadır.

Küllüoba'da bu savunma modellerinden ilki görülmektedir. Yerleşmenin -en erken evresi olan İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'nden başlayarak- etrafını çevreleyen bir savunma duvarı ve arka duvarları bu duvara yaslanan yapılar ile bir koruma sistemi kurulmuştur. Savunma duvarının olmadığı bazı kısımlarda ise yapıların arka duvarları sur görevini görmüştür. Bu ilk evrede ayrıca surun dış kesimine yaklaşık 3-3.5 m kalınlığında kırmızı renkli bir toprak yığılmıştır. Bu steril toprağın ön kısmında ise ikinci bir duvarın inşa edilip edilmediği ise tam olarak anlaşılamamıştır.

Bu tür savunma sisteminin bir benzeri İTÇ I Dönemi'nde başlayıp İTÇ II Dönemi sonuna kadar olan süreçte Demircihüyük yerleşmesinde de karşımıza çıkar. Söz konusu yerleşmede D yapı katından itibaren bir duvarla çevrili alanın içinde birbirlerine bitişik şekilde inşa edilmiş yapıların arka duvarları savunma sistemini

⁵⁹⁴ Mellink 1965, s. 251; Bernabò-Brea 1964, s. 199; Caskey 1955, s. 39; Blegen 1928, s. 12.

oluşturmaktadır⁵⁹⁵. Burada, Küllüoba'da kısmen tespit edilen sisteme benzer şekilde surun dışında rampalı bir döşeme yer alır. Demircihüyük'te İTÇ I ve İTÇ II Dönemleri'nde mimaride görülen süreklilik ve tekdüzeliğin savunma sisteminde de aynı şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır.

Küllüoba'da İTÇ II Dönemi ile birlikte yerleşim sisteminde değişikliklerin yaşanmasına rağmen savunma mantığı temelde aynı kalmıştır. Yerleşmede, bu dönemin başında Aşağı ve Yukarı Yerleşme anlayışlarının oluşmaya başlaması ile özellikle Yukarı Yerleşme'nin Aşağı Yerleşme'den ayrılması sebebiyle ve aynı zamanda savunmaya yönelik olarak, etrafında bir çevre duvarı oluşturulmuştur. Bu duvar üzerinde -topografyaya bağlı olarak- düzensiz zikzaklar oluşturulmuştur (**Lev. 86**). Bazı durumlarda ise bu duvara içten bitişik ikinci bir duvar ise içteki yapıların kendi arka duvarlarıdır. Bunun yanında zaman zaman ise ikinci bir duvar yapımına gerek duyulmamış, yapıların sadece arka duvarları sur sistemini meydana getirmiştir. Bu savunma sisteminin çok güçlü olmamasının nedeni ise belki de Aşağı Yerleşme evlerinin kuvvetli bir savunma sistemiyle çevrilmiş olması olasılığıyla açıklanabilir.

Batı Anadolu ve Ege mimarlığında Aşağı Yerleşme'yi de kapsayan bir savunma duvarının varlığı ise Troya ve Liman Tepe'den yerleşmesinden bilinmektedir. Erken İTÇ III Dönemi'nde Troya II Yerleşmesi'nde, kale duvarlarından yaklaşık 250 m uzaklıkta kayaya oyulmuş hendeklerden ve destek yuvalarından oluşan bir çit olarak yorumlanmış ve bu çitin muhtemel Aşağı Yerleşme evlerini çevrelediği varsayılmıştır⁵⁹⁶. Liman Tepe'de ise tam kesin olmasa da kalenin oldukça uzağında Aşağı Yerleşme'yi çevrelediği düşünülen muhtemel dış sura ait bir kalıntı ele geçirilmiştir.

Ancak daha basit görünen bu basit koruma tedbirinin ötesinde esasen yerleşmelerin Yukarı Yerleşme olarak adlandırdığımız kısımlarının korunmasına ayrı bir önem

⁵⁹⁵ Korfmann 1983, Şek. 343.

⁵⁹⁶ Jablonka 2001, s. 391 vd.

verilmiştir. Çünkü yerleşmelerin yöneticileri ile bunlara hizmet eden kişilerin oturduğu, saray ya da kamuya ait olabilecek binaların var olduğu ve en az bunlar kadar önemli olan artı ürünün depolandığı siloların konumlandığı Yukarı Yerleşmelerin korunması son derece doğaldır. Batı Anadolu ve Ege Dünyası'nda bu tipin en erken ve en basit örneğini oluşturan Karataş-Semayük yerleşmesini saymazsak, Küllüoba İTÇ II yerleşmesi ile Troya ve Liman Tepe Erken İTÇ III yerleşmeleri bu özelliği yansıtmaktadır. Ancak belki de daha geç bir dönemi yansıttıkları için Liman Tepe ve Troya Yukarı Yerleşme savunma sistemleri, Küllüoba örneğine göre çok daha anıtsal özellikler sunmaktadır. Her iki yerleşme de daha önce sözünü ettiğimiz anıtsal sur sistemleri ile çevrilidir. Deniz kenarında olmaları nedeniyle bu yerleşmeler, daha korunaklı bir savunma sistemine gereksinim duymuş olabilir. Aynı şekilde Ege'de Lerna, Palamari ve Kastri gibi yerleşmeler de anıtsal savunma mimarisi ön plana çıkmaktadır. Ancak Kuzey Ege'de Thermi ve Poliochni yerleşmelerinde de savunmaya ayrı bir önem verildiği bilinse de bunlar hiçbir zaman anıtsal nitelik göstermez.

Ne yazık ki Küllüoba'da Erken İTÇ III mimarisinin takip edilememesi, yerleşmenin Liman Tepe ve Troya'daki örneklerle çağdaş bir karşılaştırma yapma imkânını ortadan kaldırmaktadır. İleriki yıllarda Eskişehir Bölgesi'nde söz konusu dönem mimarisinin başka merkezlerde kazılması, her iki yerleşmeden de anıtsal bir savunma sistemini karşımıza çıkarırsa, bu hiç de şaşırtıcı olmayacaktır. Çünkü bugünkü bilgilerimiz Batı Anadolu ve Ege Dünyası içinde Yukarı Yerleşmelere ait en erken savunma sistemlerinden birisinin, İTÇ II Dönemi'nin başından itibaren Küllüoba'da var olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Kanımızca bu sistemin daha gelişmiş bir örneği Erken İTÇ III Dönemi'nde yine Eskişehir Bölgesi'nde görülebilir.

Küllüoba'da savunma sistemi içerisindeki özelliklerden birisi de sur üzerinde yer yer bastionların olmasıdır. Yerleşme'nin savunma sistemi bu hali ile Karaoğlan Mevkii

ile benzerlik göstermektedir⁵⁹⁷. Burada büyük boyuttaki taşlar kullanılarak oluşturulan sur üzerindeki dikdörtgen bastionlar hem yerleştiriliş hem boyut hem de şekil olarak Küllüoba örnekleri ile çok yakın bir görünüm sergilemektedir. Ege mimarlığında ise bu tür kulelerden ziyade özellikle at nalı/yarım daire biçimli kule ya da bastionlar ön plana çıkar. Batı Anadolu kıyı kesiminde yer alan Liman Tepe⁵⁹⁸ ile Ege'deki Lerna⁵⁹⁹, Kastri⁶⁰⁰ ve Palamari⁶⁰¹ örnekleri düşünüldüğünde, bu tür kule/bastion anlayışının Ege gelenekli olduğu izlenimi edinsek bile, Thermi ve Poliochni'de kule ya da bastion olduğu düşünülen mimari öğelerin dörtgen olduğu görülmektedir⁶⁰². Ayrıca bu coğrafya içinde bastion ve kulelerini en iyi bildiğimiz yerleşme Troya'dır ve burada bastion ya da kulelerin hepsi de dörtgen biçimlidir⁶⁰³. Aynı şekilde Eskişehir Bölgesi'ndeki Keçiçayırı yerleşmesinin ana girişi de Troya kapılarında olduğu gibi her iki yanında dörtgen kulelerle desteklenmiş olabilir. Ancak söz konusu kuleler oldukça tahrip olduğundan kazılar sırasında tam olarak açığa çıkarılamamıştır.

Kuşkusuz yerleşmedeki savunma sisteminin en önemli parçalarından birisi ise sur üzerinde yer alan kapılardır. Kapılar, yerleşmede savunulması en gerekli kısım olması sebebiyle, her zaman daha özenli ve korunaklı şekilde inşa edilmeye çalışılmıştır.

Küllüoba'da bilinen en erken kapı, yerleşmenin İTÇ'ye Geçiş Dönemine aittir. Her ne kadar geniş alanda kazılmadığından tam anlamıyla açığa çıkarılamayan kapının, yerleşmenin kuzeydoğusundaki J Evi ile I Evi arasındaki boşluktan meydana geldiği düşünülmektedir. Söz konusu bu boşluk dışarıdan içeriye doğru gittikçe daralan bir koridoru andırmaktadır. Bu yönüyle söz konusu olası kapı, Demircihüyük

⁵⁹⁷ Topbaş v.d. 1998, 25.

⁵⁹⁸ Erkanal 2001a, Ankara s. 263.

⁵⁹⁹ Caskey 1958, Çiz. 1.

⁶⁰⁰ Doumas 1972, s. 159; Bossert 1967, s. 58.

⁶⁰¹ Parlama 2003, s. 281–287.

⁶⁰² Bernabò-Brea 1964, s. 300, 319 vd., Naumann 1998, s. 227, Lamb 1936, s. 36, 44 vd.

⁶⁰³ Mellaart 1959, Çiz. 2, 6; Ünlüsoy 2006, Çiz. 5.

yerleşmesindeki kapılara benzemektedir⁶⁰⁴. Batı Anadolu ve Ege Dünyası'nda İTÇ II Dönemi öncesinde diğer yerleşmelerdeki kapılar hakkında bilgi sahibi olmadığımız için, söz konusu koridor şeklindeki bu kapı tipinin Eskişehir Bölgesi'ne özgü olup olmadığını belirtmek çok güçtür. Ancak, bu kapıların, araştırma bölgemiz dışında Geç Kalkolitik ve İTÇ I Dönemleri'nde Mersin Yumuktepe ve Tarsus Gözlükule'de, her iki yanında kule bulunan, ya da "L" şeklinde girişi olan kapılardan çok daha basit oldukları kesindir⁶⁰⁵.

Küllüoba İTÇ II Dönemi'nde ise Yukarı Yerleşme'nin savunma duvarı üzerinde en azından dört kapı açığa çıkarılmıştır. Bu kapıların en erken örnekleri, İTÇ II Dönemi'nin başına tarihlenen IV E-F Evresi'ndeki Güneydoğu Kapısı ile Doğu Kapısı'nın en alt evresinde ortaya çıkarılan giriştir.

Yerleşmenin ana girişlerinden birisi olan Doğu Kapısı, İTÇ II'nin başından itibaren söz konusu dönemin en azından ortalarına kadar kullanılmıştır ve en azından dört evre içerir. Tüm planının ortaya çıkarıldığı kapının İTÇ II Dönemi'nin başına tarihlenen en erken evresinde kapı girişine doğru daralan bir ön avlu vardır. Meyilli bir yüzeyle sahip bu kapı avlusu bizi girişe götürür. Giriş 2.0 m genişliğindedir ve bunun batı tarafında, duvarın zikzak yaptığı kısımda ahşap kapı ile ilişkili olması gereken kalın bir direğe ait delik yer alır. Giriş geniş olduğundan çift kanatlı bir kapı ile kapatılmış olmalıdır. Kapıdan sonra gelen giriş odasının zemini ön avlununkinden bir miktar daha aşağıdadır. Giriş odası güneyde, bir bölme duvarı ile sınırlıdır. Bu duvar üzerindeki bir kapı ile de kare şeklindeki küçük bir mekâna ulaşılır. Bu mekânın doğu ve batı duvarları üzerinde birer giriş yer alır. Bunlardan doğudaki, kapı girişinin doğusundaki dar uzun mekâna diğeri ise avluya çıkışı sağlar. Böylece ana girişten sonra 90°'lik bir dönüş yapılarak (L şeklinde) avluya ulaşılmaktadır. Dolayısıyla avluya dışarıdan, doğrudan giriş önlenmiştir.

⁶⁰⁴ Korfmann 1983, Şek. 343.

⁶⁰⁵ John Garstang 1953, *Prehistoric Mersin, Yümük Tepe in Southern Turkey*, Res. 95a ve 100; Hetty Goldman 1956, *Excavations at Gözlükule-Tarsus II From the Neolithic Through the Bronze Age*, Princeton, Şek. 6.

Batı Anadolu ve Ege Dünyası İTÇ mimarlığında tam anlamıyla “L” şeklinde bir giriş yolu bulunan kapı bulunmamaktadır ancak Troya Ila Yerleşmesi’nin FN Kapısı⁶⁰⁶ ile Poliochne Yeşil Evre’deki XVIII Ada’ya ait kapı⁶⁰⁷ yerleşme içine uzanan bir koridor, hafif “L” şeklinde bir dönüş yaptıktan sonra yerleşim içine açılmaktadır.

Küllüoba’da İTÇ II Dönemi’nin başına tarihlenen Güneydoğu Kapısı içe doğru daralan trapez şekilli bir yapıyı andırmaktadır. Söz konusu bu kapı binasının orta kısmında yer alan bölme duvarı üzerindeki girişten sonra kuzey tarafa inşa edilmiş ufak karemsi bir oda ise çok büyük bir olasılıkla, kapının güvenliğini kontrol altında tutmakla görevlendirilmiş bekçiye ait bir kontrol odası olarak kullanılmış olmalıdır. Küllüoba İTÇ II Dönemi IV D Evresi’ne tarihlenen Doğu Kapısı’nın ikinci evresinde de içeri doğru daralan bir görünüm vardır. Ancak burada Güneydoğu Kapısı’nın aksine daha kısa ve geniş bir giriş odası mevcuttur. Girişin güneyinde bu girişi kontrol eden bir bekçi odası yer almaktadır. Bir üstteki IV C Evresi’nde ise giriş koridorun içine kerpiç bir binanın yerleştirildiği görülmektedir. Dolayısıyla giriş oldukça daraltılmış şekilde bu kerpiç yapının doğu ve güneyindeki koridor vasıtası ile kullanılmaya devam edilmiştir. Bununla birlikte girişin güneyde yer alan bekçi odasının işlevini devam ettirdiği görülmektedir. Aynı şekilde Keçiçayırı İTÇ II Dönemi’ne tarihlenen ana kapısının güney kenarında da benzer bir bekçi odasının varlığı sebebiyle, bu tür bekçi odalarına sahip kapıların Eskişehir Bölgesi’ne özgü olabileceğini düşünüyoruz.

Küllüoba’da İTÇ II’nin ortalarına tarihlenen IV C-D Evreleri’nde yer alan Güneybatı Kapısı ise tali girişlerden birisi olmalıdır. Söz konusu dönemin başında arka duvarı suru oluşturan ve avluya açılan uzun bir ev olarak kullanılan yapı, arka duvarının kaldırılması ile giriş haline getirilmiştir. Bir süre bu amaçla kullanılan yapının arka tarafının tekrar kapatılarak ev olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kapı bu şekli ile Bademağacı yerleşmesindeki her iki tarafı açık olan uzun ev biçimli kapılara

⁶⁰⁶ Ünlüsoy 2006, Çiz. 5.

⁶⁰⁷ Bernabò-Brea 1964, Çiz. 23.

benzemektedir⁶⁰⁸. Aslında uzun evleri andıran kapıların en gelişmiş olanları Troya IIc, d, e ve f Yerleşmeleri'ndeki girişlerde karşımıza çıkmaktadır⁶⁰⁹. Ancak megaron planlı bir uzun ev görünümündeki bu kapılar, hem Bademağacı hem de Küllüoba kapısından daha farklı özellikler içermektedir. Bu iki yerleşmede söz konusu kapılar diğer evlerin plan özelliklerinden farklı değildir. Troya'da da söz konusu kapı planı, aynı şekilde, aynı dönemde kalede söz konusu olan megaron ev planından esinlenerek ortaya çıkmış olabilir.

Küllüoba'da Geç İTÇ II Dönemi'ne tarihlenen IV B Evresi'ne ait giriş ise Kuzeybatı Kapısı olarak adlandırılmaktadır. Kalenin dışında Aşağı Yerleşme evlerinin oluşturduğu sistem ile bağlantılı olduğu anlaşılan söz konusu kapı, Aşağı Yerleşme'deki evler arasında yer aldığını düşündüğümüz cadde ve sokakların bağlandığı uzun bir koridor şeklindedir. Bu koridorun her iki yanında ise birbirlerine sırtlarını vermiş şekilde yerleştirilmiş Aşağı ve Yukarı Yerleşme evleri yer almaktadır. Ayrıca bu koridorun hem başı hem de en sonundaki kesimlerin ufak bölme duvarları ile daraltılmış olması, buralarda kapıların (kapı aralığının geniş olması sebebiyle, belki de çift kanatlı) olduğunu açıkça kanıtlamaktadır.

Dönem mimarisinde suru kuşatan rampalı ya da rampasız taş döşemeler de savunma sisteminin bir parçasıdır. Küllüoba'da IV C-D Evreleri'nde yerleşmenin doğu tarafındaki savunma duvarının dışında oluşturulan rampanın yüzeyi taş ile kaplanmıştır. Benzerini Demircihüyük'ten bildiğimiz bu uygulamanın biraz farklı bir örneği de Liman Tepe İTÇ I Yerleşmesi'nde karşımıza çıkmaktadır. Burada yerleşmeyi çevreleyen bir savunma duvarının dışında yer yer destek duvarları örülürken, yer yer de rampa şeklinde döşemeler mevcuttur⁶¹⁰. Bademağacı ve Kanlıgeçit yerleşmelerindeki taş döşemeler ise daha geniş olmaları, yerleşmenin

⁶⁰⁸ Refik Duru ve Gülsün Umurtak 2008, "Bademağacı Kazıları, 2006", *Kazı Sonuçları Toplantısı* XXIX/II, Ankara, Plan 1.

⁶⁰⁹ Mellaart 1959, Çiz. 6.

⁶¹⁰ Erkanal 2000, s. 254; Erkanal v.d. 2003, s. 432.

çevresinin tümünü kaplamaları ve çok daha az bir eğim içermeleri bakımından Küllüoba örneğinden ayrılmaktadır⁶¹¹.

4.3. Genel Yerleşim Dokusu ve Yapı Tipleri

Bu bölümde genel yerleşim dokusu ve yerleşme içindeki yapı tipleri ayrı ayrı ele alınacaktır.

Genel Yerleşim Dokusu: Bir yerleşmenin genel yerleşim dokusu hakkında somut bazı değerlendirmeler yapabilmemiz için, yerleşmenin yatay olarak geniş alanları kapsayacak şekilde kazılması gerekir. Çoğu zaman, kazıların kısıtlı bütçeleri kısa sürede böyle bir çalışma yapmayı zorlaştırmaktadır. Bu sebeple kazılarda daha çok stratigrafinin saptanmasına öncelik verilmektedir.

Eskişehir Bölgesi'nde Keçiçayırı ve Demircihüyük yerleşmeleri; İç Batı Anadolu'nun orta kesiminde Karaoğlan Mevkii ve güney kesiminde ise Bademağacı ve Karataş-Semayük; Batı Anadolu kıyı kesiminde de Troya ile doğu Ege Adaları'ndaki Heraion, Thermi ve Poliochni yerleşmeleri, Küllüoba genel yerleşim dokusunu en iyi karşılaştırabileceğimiz başlıca yerleşmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Orta ve Kuzey Ege Adaları dışında Ege'nin güneyinde ve Yunan karasında ise genellikle yerleşmelerin sadece savunma sistemleri ya da yerleşim içerisinde yer alan bazı önemli binalar kazıldığından, bölge yerleşmelerinin genel yerleşim dokuları ile karşılaştırma yapma imkânı çoğunlukla kısıtlıdır.

M. Korfmann'ın Demircihüyük genel yerleşim planından yola çıkarak 30 sene kadar önce ortaya attığı "*Anadolu Yerleşim Planı*" tanımlamasının, o zamandan bu yana yapılan yeni kazı ve araştırmalar ışığında yeniden değerlendirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Tamamen dışa kapalı bir görünüm sergileyen söz konusu planda, arka

⁶¹¹ Duru 2008, Res. 296 ve 311; Özdoğan 2006b, Res. 1; İlknur Arı, Zeynep Eres, Ahmet Demirtaş 2010, "Kanlıgeçit Açık Hava Müzesi: Trakya'da Bir İlk Tunç Çağ İç Kalesi", *TÜBA-KED* 8, Şek. 1.

kısımlarının sura dayandığı yan yana birbirlerine bitişik olarak inşa edilmiş uzun evler, yerleşmenin ortasındaki avluya açılırlar. M. Korfmann, özellikle Doğu Anadolu'daki Pulur-Sakyol yerleşmesini de örnek göstererek⁶¹², yuvarlak plan içeren radyal açılımlı yerleşmeleri “*Anadolu Yerleşim Planı*” olarak adlandırmıştır⁶¹³. Ancak İTÇ I Dönemi ile başlayan bu yerleşim modelinin aslında bölgede daha önceden bilindiğini ve yuvarlak bir plan içermeden de uygulanabildiğini ise 1996 yılında başlayan Küllüoba kazıları göstermiştir. İTÇ'ye Geçiş Dönemi olarak adlandırılan dönemde bu plana benzer şekilde ortada bir avlu ve avlunun etrafında hepsi içeri bakan yapılar tespit edilmiştir. Yerleşme, Demircihüyük'ten farklı olarak yuvarlak olmayıp köşelidir ve burada uzun evler tam anlamıyla söz konusu değildir. Evler büyük oranda surun oluşturduğu zikzaklara bağlı olarak, sura dik veya paralel olarak yerleştirilmiştir. Küllüoba İTÇ'ye Geçiş Dönemi yerleşmesindeki avlunun, henüz çok az bir kısmı kazılmış olsa da Demircihüyük'ten çok farklı özellikler içereceğini düşünmüyoruz. Böylelikle yerleşmenin yuvarlak ve dörtgen olması ya da düzgün bir şeklinin olmaması tamamıyla yerleşmenin konumlandığı yerin topografyası ile ilgili olmalıdır. Bu sistem sadece Küllüoba İTÇ'ye Geçiş Dönemi yerleşmesi ve Demircihüyük ile sınırlı değildir. Küllüoba'nın yanında; Keçiçayırı, Karaoğlan, Seyitömer, Bademağacı ve hatta Karataş-Semayük gibi genel yerleşim planları hakkında yeterli bilgi sahibi olduğumuz İç Batı Anadolu'nun diğer yerleşmelerinde de bu tür bir yerleşim modelinin uygulandığını söyleyebiliriz.

Anadolu'nun sahil kesimi ve doğu Ege Adaları'nda ise merkezi bir avlu etrafında sıralanan evler yerine, cadde ve sokakların boyunca yerleştirilmiş uzun evlerden oluşan başka bir yerleşim modeli söz konusudur. Özellikle Thermi yerleşmesinde çok açık şekilde gözlemlendiği üzere ilk başlarda daha ziyade söz konusu olan kıvrılan sokaklar sebebiyle oluşan radyal açılımlı evlerin söz konusu olduğu plandan, İTÇ'nin gelişen evrelerinde birbirlerini dik kesen cadde veya sokaklar arasında

⁶¹² Hamit Zübeyr Koşay, 1971, “Pulur (Sakyol) Kazısı 1969”, *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, ODTÜ Keban Projesi Yayınları; Seri: 1; No: 2; TTK Basımevi, Lev. 75.

⁶¹³ Korfmann 1983, s. 222.

adacıkların oluşmasıyla, linear yerleşim modeline geçilir⁶¹⁴. Liman Tepe, Troya, Poliochni gibi geniş alanda kazılan yerleşmelerde de merkezi bir avlu ve buna açılan bir model yerine cadde ve sokakların ve bunların arasındaki ev gruplarının oluşturduğu bir sistem görülmektedir. Bunların dışında Trakya'daki Kanlıgeçit yerleşmesinde de çanak çömlek ve bazı küçük buluntuların oldukça benzeştiği İç Batı Anadolu yerine özellikle Troya'ya oldukça benzeyen bir mimari anlayış söz konusudur⁶¹⁵.

Güney ve Orta Ege Adaları ile Kıta Yunanistan'da da yerleşmelerin kazılan kısımlarından anladığımız kadarıyla Heraion⁶¹⁶, Kikladlar'da Kastri⁶¹⁷, Skyros Adası'ndaki Palamari⁶¹⁸, Girit'deki Trypeti⁶¹⁹, Vasiliki⁶²⁰, Kıta Yunanistan'daki Lithares⁶²¹, Agios Kosmos⁶²², Asketario⁶²³, Raphina⁶²⁴ ve Zygouries⁶²⁵ gibi yerleşmeler, cadde ve sokakların boyunca evlerin yer aldığı ve merkezi avlunun söz konusu olmadığı merkezler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Orta Anadolu'da Ahlatlıbel, Doğu Anadolu'daki Pulur Sakyol yerleşmesi ile kısmen Kuzey Suriye'deki Tell Chuera ya da Yunanistanda'ki Lerna gibi birbirinden oldukça uzak İTÇ merkezlerinin ise İç Batı Anadolu'daki genel yerleşim dokusuna bazı yönlerden benzedikleri görülmektedir⁶²⁶. Ancak bu benzerliğin ise rastlantıdan öteye gidemeyeceğini düşünüyoruz Çünkü adı geçen bu yerleşmelerin planları, kendi

⁶¹⁴ Bernabò-Brea 1964, Çiz. 25; Lamb 1936, Plan 5 ve 6; Mellaart 1959, Çiz. 6; Ünlüsoy 2006, Çiz. 9.

⁶¹⁵ Arı v.d. 2010, Şek. 1.

⁶¹⁶ Kouka 2002, Plan 51.

⁶¹⁷ Bossert 1967, Plan 2.

⁶¹⁸ M. Theochari ve L. Parlama 1997, "Palamari Skyros: The Early Bronze Age Fortified Settlement", *Poliochni El' Antica Età Del Bronzo Nell'Egeo Settentrionale*, Çiz. 1.

⁶¹⁹ Watrous 1994, Çiz. 7.

⁶²⁰ A.e., Çiz. 9.

⁶²¹ Tzavella-Evjen 1972, Çiz. 1.

⁶²² Mylonas 1959, Çiz. 1.

⁶²³ Theocharès 1954a, Çiz. 1.

⁶²⁴ Theocharès 1953, Çiz. 1.

⁶²⁵ Blegen 1928, Lev. I.

⁶²⁶ Hamit Zübeyr Koşay 1934, "Ahlatlıbel Hafriyatı", *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi* II, Ankara, s. 7.; Koşay 1971, Lev. 75; Harvey Weiss 1986, *The Origins of Cities in Dry-Farming Syria and Mesopotamia in the Third Millennium*, Guilford, s. 60 vdd.; Caskey 1958, Çiz. 1.

coğrafyaları içerisindeki diğer çağdaş merkezlerin yerleşim modellerinden ayrılarak, tekil birer örnek olmaktan öteye gidemezler.

Bu sebeple, dış hatları ne şekilde olursa olsun, ortasında büyük bir avlu ve bu avluya açılan evlerin bulunduğu genel yerleşim planı esas itibarıyla Batı Anadolu'nun iç kesimlerine özgü gibi görünmektedir. Bu sebeple bu tür yerleşim şeklini “*İç Batı Anadolu Yerleşim Modeli*” olarak adlandırmak daha doğru olacaktır diye düşünmekteyiz.

Erken Kalkolitik Dönem'e tarihlenen Hacılar'ın I. ve II. Tabakaları ile Aktopraklık ve Ilıpınar'daki mimari kalıntılar, bu mimari modelin İç Batı Anadolu'daki ilk basit örnekleri olarak görülebilir⁶²⁷. Böylelikle bu dönemdeki daha basit bu planlardan gelişen modelin, İlk Tunç Çağı'nda tüm İç Batı Anadolu'ya hâkim olduğu sonucuna varılabilir.

İTÇ II Dönemi ile birlikte toplumda görülen değişimin etkisiyle yönetici sınıfın artık ortaya çıkmaya başladığını görmekteyiz. Bunun mimariye olan en önemli yansıması olarak ise yerleşmelerin orta kesimindeki boş alanlarda muhtemelen yöneticilere ait yapıların ortaya çıkması gösterilebilir. Bunun en güzel örneğini de yine Küllüoba yerleşmesi vermektedir. Yerleşmede İTÇ II Dönemi'nde gelişen mimari anlayışla beraber ortada bir avlu yerine iki avlu bulunmaktadır. Bunlardan doğudaki avlu bu yerleşim modelinin erken örneklerinde olduğu gibi yapı barındırmaz (Kompleks I). Ancak yerleşmenin batısında yer alan büyük avlu içerisinde en azından iki tane bağımsız yapının bulunduğu anlaşılmaktadır Bunlardan birisi ise Kompleks II olarak adlandırdığımız anıtsal yapıdır. Söz konusu bu avluları çevreleyen yapıların tamamının ise dışa kapalı şekilde avluya açıldıkları gayet belirgin olarak anlaşılmaktadır. Ancak Yukarı Yerleşme'nin dış konturları, topografyanın etkisiyle

⁶²⁷ Mellaart 1970, s. 88, 89; Necmi Karul 2009, “Kuzeybatı Anadolu'da Anahatlarıyla Neolitik-Kalkolitik Dönemler”, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler* 28 (Yay. Haz. M. Doğan Alparslan ve A. Özdzibay), İstanbul, Res. 8; Ben Claasz Cookson 2008, “The houses from Ilıpınar Phase Z and VI compared”, *Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia The Ilıpınar Excavations, Vol III* (Yay. Haz. J Roodenberg ve S. Alpaslan Roodenberg), Şek. 19.

düzgün bir dörtgen plan yerine, düzensiz zikzaklarla ilerleyen dörtgene yakın bir plan sergiler.

Kazıların yetersizliği yüzünden Keçiçayırı ve Karaoğlan yerleşmelerinde ortada yer alması muhtemel avlunun içerisinde kamu binalarının var olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak her iki durumda da sura dayanan ve yerleşmenin ortasına açılan yapılar nedeniyle *İç Batı Anadolu Yerleşim Modeli* özellikleri gösteren bu iki yerleşmenin de dış konturlarının, konumlandırıldıkları topografyaya göre şekillendiği kesindir. Özellikle bu durum Keçiçayırı yerleşmesinde oldukça açık bir şekilde görülmektedir. Aynı şekilde Kütahya'daki Seyitömer yerleşmesinde de yeni yapılacak kazılarla, benzeri bir yerleşim modelinin ortaya çıkması, bizim için hiç de şaşırtıcı olmayacaktır. Bunun yanında daha güneydeki Bademağacı yerleşmesinde de aynı yerleşim planı karşımıza çıkar⁶²⁸. Söz konusu yerleşmede topografyaya göre oval bir şekil alan yerleşmenin sura dayanan yapılarının açıldığı merkezi avluda saray olarak nitelenen karmaşık planlı bir yapı yer alır. Küllüoba merkezi yapılarına göre düzensiz özellikler gösteren bu “Çok Odalı Yapı” henüz yerleşmede -en azından orta kesimde- plansız bir yapılaşma olduğunu varsaymamıza neden olmaktadır. Belki de yerleşmenin ortasındaki boş alan, dönem içerisinde ortaya çıkan nüfus artışının neticesinde iskân edilmiş olabilir. Ancak Bademağacı yerleşmesi de içe kapalı şekli, avluya bakan yapıları ile *İç Batı Anadolu Yerleşim Modeli*'nin örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Aynı bölge içerisinde yer alan Karataş-Semayük de aslında bu model içerisinde değerlendirilebilir. Burada İTÇ I Dönemi'nin sonuna tarihlenen yerleşmenin I. Kat'ında, anakaya içine açılmış hendeğin içine yerleştirilmiş ahşap direklerle oluşturulan bir *palisad* ile bu *palisad*'a bitişik olarak inşa edilmiş ve ortadaki boş alana açılan evler söz konusudur. Bir nevi avlu olarak görebileceğimiz bu boş alanın ortasında ise yöneticiye ait olabilecek bağımsız, tek odalı bir yapı vardır.⁶²⁹. *Palisad*

⁶²⁸ Duru ve Umurtak 2008, Plan 1.

⁶²⁹ Mellink 1974, Şek. 1.

üzerinde, yerleşmeye girişi sağlayan bir kapı da ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, etrafı *palisad* ile çevrili bu kısmın dışında, tarlalarda bağımsız olarak inşa edilmiş çok sayıda megaron ve megaronumsu yapılar (uzun evler) yer alır. Bu şekliyle yerleşmeyi “Aşağı ve Yukarı Yerleşme” konseptinin basit şeklinin olduğu bilinen en eski örnek olarak nitelendirebiliriz.

Yapı Tipleri: “*İç Batı Anadolu Yerleşim Modeli*” olarak adlandırdığımız genel yerleşim planının en karakteristik örneklerinin görüldüğü Eskişehir Bölgesi’nde, ev tipleri de kendi içinde çok farklı özellikler göstermemektedir. Bölgede İTÇ’ye Geçiş Dönemi’nde henüz tam anlamıyla uzun evlerin ortaya çıkmadığı anlaşılmaktadır. Demircihüyük’te olduğu gibi Küllüoba’da da İTÇ I Dönemi’nde uzun evlerin yaygınlaşmaya başladığı ve İTÇ II Dönemi’nde ise bu ev tipinin dönemin karakteristiği olduğu görülmektedir. Sadece Küllüoba’da değil, tüm Batı Anadolu’da bu dönemin tipik ev tipi, uzun evlerdir ve hemen hemen her yerleşmede bu tür evleri görmek mümkündür. Megaron ve megaronumsu (megaroid) yapı olarak adlandırılan bu ev planları için bir genelleme yaparak “Uzun Ev” terimini kullanmak daha doğru olabilir. Eskişehir bölgesinde uzun evler, Demircihüyük örneğinde olduğu gibi bazen zorunluluktan da kaynaklanan nedenle trapez şeklinde de olabilmektedir. Burada surla dayalı ve avluya bakan yapıların yan yana dizilerek radyal bir açılım sergilemesi sonucu oluşan planda, uzun evlerin arka tarafları daha geniş, ön tarafları ise doğal olarak daha dardır. Böylelikle yerleşmedeki nerdeyse bütün yapılar trapez şekilli bir görünüm sergilemektedir. Korfmann’ın tipik Demircihüyük ev planı bu özellikleri taşır⁶³⁰. Küllüoba’da ise avluda bağımsız olarak inşa edilmiş bir yapı trapez şeklindedir. Küllüoba’daki bu durum, trapez şekilli yapıların sadece radyal plana özgü bir özellik olmadığını göstermiştir.

Küllüoba’da uzun evlerin genellikle iki ya da üç odalı olduğu görülmektedir. Zaman zaman yapıların ön tarafında küçük bir sundurma yer alabilmesine rağmen, bunların arka taraflarında bu tür sundurmalara hiç rastlanmamıştır. Diğer Eskişehir Bölgesi

⁶³⁰ Korfmann 1983, Şek. 352.

İTÇ yerleşmelerinde de aynı durum söz konusudur. Ancak Troya, Karataş-Semayük ve Kanlıgeçit gibi yerleşmelerde hem sundurmaların çok daha derin olduğu, hem de bu merkezlerdeki yapıların arka taraflarında da sundurma benzeri birer çıkıntı bulunduğu anlaşılmaktadır.

Küllüoba mimarisinde, savunma duvarına yaslanan ve iç kesimdeki avlulara bakan iki ya da üç odalı uzun evlerin yanı sıra, büyük olasılıkla yerleşmenin yöneticisine ait olan kompleks yapılar da yer alır. Yerleşmede, kendi içinde bütünlük gösteren ve Kompleks I'nin batı kenarındaki A ve B Evleri'nin oluşturduğu birim ile Kompleks II olarak adlandırılan bağımsız yapının bu tür yönetici yapıları olduğunu düşünüyoruz.

İTÇ II'nin erken evrelerinden itibaren kullanılmaya başlandığını düşündüğümüz her iki kompleksin de en azından İTÇ II'nin orta ve geç evrelerine ait planları ortaya çıkarılmıştır. Buna göre Kompleks I'nin batı yarısında konumlanan birim, üç tarafı boş alanlarla çevrili olup sadece yapının kuzeydoğusunda, yapıya bitişik Yukarı Yerleşme'nin sura dayalı evleri dizilidir. Ana hatlarıyla her mekânın kendi bağımsız duvarlarının olduğu bu yapı, biri kuzeyde ve diğeri de güneyde olmak üzere iki kısımdan ve uzunlamasına yerleştirilmiş ikişer tane uzun evin yan yana inşa edilmesiyle oluşturulmuştur. Her uzunlamasına yerleştirilmiş yapıda arka arkaya iki oda bulunur. Ön odaların yaşama alanı olarak kullanıldığı düşünülür. Güney yarıdaki iki mekânın da arka odaların tabanları altında kendi bağımsız duvarları bulunan silolar yer alır.

Yukarı Yerleşme'nin ortasındaki avluda bağımsız olarak inşa edilmiş Kompleks II ise güneydeki yaklaşık 30.5 m'lik uzun bir yapı ve bunun kuzeyindeki depo yapıları ile muhtemel yatak odalarından oluşan bir görünüm sergilemektedir. Yapıların özellikle depo odalarının iki katlı olduğu, zemin katı olarak adlandırılacak kısımların ahşap tabanların altında depo yeri olarak kullanıldığı, ahşap tabanların üzerinde ise yaşama alanlarının yer aldığı varsayılmaktadır. Ayrıca komplekslerin

temellerinde büyük ebattaki taşlar, yapıların ikinci katını da kaldırabilecek niteliktedir.

IV B Evresi'nde hem Kompleks I içerisindeki birimin hem de Kompleks II'nin odaları arasında geçişler kapatılmıştır. Dolayısıyla Geç İTÇ II Dönemi'nde söz konusu bu yapılar, dış hatlarıyla benzer planı devam ettirmelerine rağmen kompleks olma özelliklerini kaybetmişlerdir. Ancak tümü düşünüldüğünde Kompleks I, batı kenarındaki söz konusu yapılardaki değişime rağmen, yerleşme içerisindeki ayrı konumunu IV B Evresi'ne kadar sürdürmüştür.

Batı Anadolu'da Seyitömer, Karataş Semayük, Bademağacı ve Troya gibi yerleşmelerde de yönetici ya da kamuya ait olabileceği düşünülen yapılar ortaya çıkarılmıştır. Ancak bunların hepsi birbirinden farklı özellikler sunmaktadır. Bu yapıların yöneticiye ait olduğu fikri ise genelde yerleşmenin merkezinde bağımsız olarak yer almaları ve çoğunlukla diğer yapılardan daha karmaşık bir plan içermelerinden ileri gelmektedir. Thermi ve Poliochni gibi linear yerleşimin benimsendiği, cadde ve sokakların böldüğü adacıklardan oluşan yerleşmelerde ise - eğer varsa- bu tür yönetici evlerini saptamak oldukça zordur. Ancak Thermi IV. Yerleşme'deki Θ Evi'nin Kompleks II ile plan olarak benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Kıta Yunanistan'da ise Thebes⁶³¹, Kolonna⁶³², Akovitika⁶³³, Lerna⁶³⁴ ve Zygouries⁶³⁵ gibi yerleşmelerde Anadolu kronolojisine göre İTÇ II Dönemi sonunda görülmeye başlayıp Erken İTÇ III Dönemi'nde yaygınlaşan ve "Koridorlu Ev" olarak nitelenen bey evleri, Kıta Yunanistan'da söz konusu dönemde siyasi otoritenin varlığı ile ilgili önemli bir kanıt oluşturmaktadır.

⁶³¹ Aravantinos 1986, Şek. 54.

⁶³² Walter ve Felten 1981, Çiz. 3.

⁶³³ Shaw 1987, Çiz. 12.

⁶³⁴ Caskey 1956, Çiz. 5.

⁶³⁵ Blegen 1928, Lev. II.

4.4. Kentleşme

Ruşen Keleş, hazırlamış olduğu “Kentbilimleri” sözlüğünde kenti, “sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi” olarak adlandırılır⁶³⁶. Tabii ki bu tarif esas itibariyle günümüz şehir yerleşmeleri için geçerlidir. Prehistorik ve ön-tarih çağlarındaki şehircilik ile ilgili olarak ise değişik tarifler yapılmış ve görüşler ileri sürülmüştür. Bunların içinde en çok tartışılanı kuşkusuz 1950’lerde G. Childe tarafından ortaya atıldığı görüşler olmuştur⁶³⁷. Childe, köy ile kent arasındaki farkları belirlemek amacıyla kent olmanın koşullarını on maddelik kurallar ile açıklamaya çalışmıştır. Söz konusu kuralların ana başlıkları şöyledir:

- 1-Yerleşim yerinin boyutları ve nüfus yoğunluğu
- 2-Tam gün çalışan uzman işgücü
- 3-Merkezi depolama
- 4-Anıtsal kamu yapıları
- 5-Sınıf toplumu
- 6-Yazı
- 7-Bilim
- 8-Sanat
- 9-Uzun mesafeli ticaret
- 10-Devlet organizasyonu

Günümüzde bu görüşler çok tartışılıp eleştirilse de, MÖ 4. Binyıl sonundan itibaren başta Uruk olmak üzere Güney Mezopotamya yerleşmelerinde bu özelliklerin

⁶³⁶ Ruşen Keleş 1980, *Kentbilimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

⁶³⁷ Gordon Child 1950, “The Urban Revolution”, *Town Planning Review* 21/1, s. 3-17; Gordon Child 1979, “The Urban Revolution”, *Ancient Cities of the Indus* (Yay. Haz. G. L. Possehl), s. 12-17.

tamamını bulmak olasıdır. Bu sebeple de kentleşmenin kriterleri yukarıda Childe'in önerdikleri olsun ya da olmasın, özellikle Uruk yerleşmesinin, bu kapsamda oldukça gelişmiş olduğu açıktır⁶³⁸. Böylelikle şehirleşme mantığının temellerinin söz konusu bölgede atıldığını belirtmemiz gereklidir.

Ancak Uruk şehri, Batı Anadolu ve Yunanistan'daki kentleşme için bir gösterge olmamalıdır. Dolayısıyla ortaya konan bu kriterler, yerleşmelerin ait oldukları dönem içinde, kendi buldukları coğrafyada egemen olan sosyo-kültürel ve siyasal yapıya göre önemli değişiklikler gösterebilmektedir. Böylece, Güney Mezopotamya'daki Uruk ile İç Batı Anadolu'daki Küllüoba'nın kentleşme kriterleri doğal olarak birbirlerinden farklılık göstermektedir. Erken Uruk Dönemi'nde Uruk çevresindeki kırsal nüfusun arttığı, nüfusun dağınık köy ve kasabalarda toplandığı görülür. Orta Uruk Dönemi'nde nüfusta artış eğilimi devam etmiş ve küçük merkezler bir araya gelerek kümeler oluşturmuştur. Ancak bölgedeki esas nüfus artışı MÖ 4. Binyıl'ın ikinci yarısında, özellikle de 4. Binyıl'ın son bir kaç yüzyılında gerçekleşmiştir. Bu nüfusun da esas olarak Uruk kentinde toplandığı anlaşılmaktadır. Kentin arazisine bağlı olarak 5-15 km'lik mesafede köy ya da kasaba görülmez. "Merkezi Yer Teorisi" tanımıyla açıklanmaya çalışılan bu duruma göre, dağ, nehir veya kaynaklarda çeşitliliğin olmadığı türden bir coğrafyada aynı boyut ve niteliğe sahip merkezi yerleşmeler ya da kasaba ve kentler, birbirine aşağı yukarı eşit mesafelerde yer alır ve yakın çevrelerinde başka yerleşmeler yer almaz⁶³⁹.

Ancak Batı Anadolu ve Yunanistan İTÇ mimarlığında için bu durum söz konusu değildir. Yapılan yüzey araştırmaları aynı dönemi içeren ve birbirlerine çok yakın konumlanmış yerleşmelerin varlığını kanıtlamaktadır. Bölgenin siyasi ve kültürel durumu da düşünüldüğünde, bölge mimarlığında kentleşmenin belli aşamalarının gerçekleştiği görülmektedir. Bu bağlamda özellikle dört ana maddenin ortaya

⁶³⁸ Hans J. Nissen 1993, "The context of the Emergence of the Writing in Mesopotamia", *Early Mesopotamia and Iran I* (Yay. Haz. J. Curtis), s. 56 vdd.

⁶³⁹ R. M. Adams 1972, "Patterns of Urbanization in Early Southern Mesopotamia", *Man, Settlement and Urbanism* (Yay. Haz. P. Ucko, R. Tringham ve W. Dimbleby), s. 743-744.

konarak tartışılması gerekmektedir. Söz konusu bu maddeler ise yönetici sınıfın varlığı, Aşağı ve Yukarı Yerleşmelerin oluşması (Sosyal sınıf farkları), artı ürünün depolanması ve zanaatkrlıktır.

1- Yönetici sınıfın varlığı: Burada bizce kentleşmenin ilk ve en önemli kriteri, yerleşmelerde yönetici sınıfın ortaya çıkmasıdır. Küllüoba'da en azından İT II Dönemi'nin ortalarında inşa edilmeye başlanan merkezi ve bağımsız yapılar, yöneticilerin varlığını kanıtlamaktadır. Ayrıca bu dönemde yapıların temellerinde zaman zaman ağırlığı 1 tonu geçen büyük taşlar kullanılmıştır. Yaptığımız araştırmalarda Küllüoba'ya en yakın taş yataklarının 4-5 km uzaklıkta olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu taşların yataklarında bulunup çıkarılması, yerleşmeye taşınıp temelde yerine konulması önemli bir işgücü gerektirdiği kadar, bu iş gücünü organize edilmesini sağlayacak yöneticilerin varlığını da zorunlu kılmaktadır.

Küllüoba'nın dışında İ Batı Anadolu'da İT I sonu İT II başlarında Karataş Semayük'teki merkezi yapı ile İT II Dönemi ortalarına tarihlenen ancak yönetici yapısı olduğu tartışmalı olan Bademağacı "ok Odalı Yapısı" bilinmektedir. Troya ve Kanlıgeçit ile Yunanistan'daki Kolonna ve Lerna gibi merkezlerde ise bu tür yapıların Anadolu kronolojisine göre Erken İT III Dönemi ile birlikte görülmeye başlanması ise İç Batı Anadolu'da yönetici sınıfın daha önce ortaya çıktığını ya da bu durumun mimariye daha önce yansıtığını göstermektedir.

2- Aşağı ve Yukarı Yerleşme (Sosyal sınıf farkları): Bizce bir yerleşmede kentleşmek için önemli kriterlerden biri de Yukarı ve Aşağı Yerleşme Şeklinin görülmeye başlamasıdır. Bu sistemde hem yöneticilerin yaşadığı alanın tanımı daha kalın çizgilerle çizilmekte, hem de Aşağı Yerleşme'deki nüfus, iş gücünü arttırmaktadır. Basit halk olarak tanımlayabileceğimiz tarım ve hayvancılıkla uğraşan ve nüfusu kesinlikle Yukarı Yerleşme'den fazla olan Aşağı Yerleşme halkı tüm yerleşmenin gc sınırları daha da genişlemektedir. Bu sistem ayrıca toplumda sosyal sınıf farklarının oluşmaya başlamasının da en güzel rneği olarak kabul edilebilir.

Aslında Ortaçağ Avrupası'nın feodal yapısına çok benzeyen bu sistemde, Yukarı Yerleşme'de ise sadece yönetici ile yöneticinin akrabaları ve bunlara hizmet eden kişiler oturmuş olmalıdır. İç Batı Anadolu'da İTÇ I sonu İTÇ II başında Karataş Semayük'te görülen ilk basit uygulamanın dışında Küllüoba'da Aşağı ve Yukarı Yerleşme konseptinin en azından İTÇ II Dönemi başından itibaren söz konusu olduğu açıktır. Batı Anadolu'nun kıyı kesiminde ise her ne kadar çok az kanıt olsa da Troya ve Liman Tepe gibi merkezlerde bu oluşumun, en erken İTÇ III Dönemi'nde görülmeye başladığını söyleyebiliriz. Yunanistan'da ise bugüne kadar sadece Tiryns'de Aşağı Yerleşme kesin olarak belgelenmiştir. Söz konusu bu modelin de burada Anadolu Kronolojisi'ne göre Erken İTÇ III Dönemi'nin sonunda görüldüğü bilinmektedir.

3- Artı ürünün depolanması: Bir yerleşmenin şehirleşmeye giden yoldaki en önemli kriterlerin yöneticilerin varlığı ile Aşağı ve Yukarı Yerleşmelerin ortaya çıkması (sosyal sınıf farkları) olduğunu belirttik. Söz konusu bu tanım içerisinde diğer önemli bir faktör de artı ürünün saklanması ile ilgili olan faaliyetlerdir. Özellikle yaşanabilecek bir kıtlık ya da kuraklık için hazır olunması gereklidir. Bu beraber yaşayan ama sınıflara bölünmüş bir toplumun en önemli direnç noktasıdır. Ayrıca yöneticinin elinde toplanan artı ürünün saklanması, kendisi için de önemli bir fırsattır. Şüphesiz artı ürünü depolamayı başaran ve bunu gerektiğinde adil olarak dağıtabilen yönetici yaşadığı toplumda oldukça önemli bir konuma gelmektedir. Artı ürünün, Küllüoba'da hem Kompleks I hem de Kompleks II'nin özellikle arka odalarında, büyük silolar içinde saklanması, yöneticiye ait olduğu düşünülen bu binaların aynı zamanda birer depolama yeri oldukları sonucuna ulaşmamızı da sağlamaktadır. Bu sistemde yönetici artı ürünü en güvenli olduğunu düşündüğü kendi yaşadığı mekân içerisinde saklamış gibi görünmektedir. Bunun yanında yine yöneticinin ikametgâhına yakın şekilde konumlanmış, güvenli alanlarda sadece depolama için geniş alanlar oluşturulmuştur.

4- Zanaatkârlık: Kabaca zanaatkâr; maddi ya da estetik ihtiyaçları karşılamak üzere mal üreten esnaf anlamına gelmektedir. Aslında İTÇ Dönemi'nde halkın büyük bir kesiminin hala tarımla uğraşıyor olması çok muhtemeldir. Hayvancılığı da bir kenara bırakırsak nüfusun bir bölümünün de kendi yetenekleri ve yöneticilerin tasarrufları doğrultusunda başka alanlarda çalışıyor olması gereklidir. Bunların hepsi kuşkusuz Aşağı Yerleşme'de yaşayan çiftçilerin ürettiği artı ürünle beslenmekteydi. Bunun karşılığı olarak da metal, kil ve taş gibi malzemeyi kullanarak bunlardan takı, alet ve silah ya da benzeri objeler üretmekteydiler. Ancak büyük olasılıkla bu üretim yöneticinin kontrolünde gerçekleşmiş olmalıdır. Dolayısıyla bir şekilde sipariş edilen ürüne karşılık yönetici zanaatkârların artı üründen alacağı payı belirlemiş olabilir. Bu tür zanaatkârların yanında yerleşmenin yapı ustalarının da olması gereklidir. Küllüoba gibi planlı ya da Troya gibi anıtsal bir mimariye sahip söz konusu bu dönemde yapı ustalarının olduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Ancak özellikle zanaatkârların varlığı ve bunların yerleşme içindeki konumlarını anlamak için daha çok atölyenin kazılması ve arkeolojik buluntuların çok dikkatli bir şekilde değerlendirilmesi gereklidir. Ancak her ne kadar bu dönemde yerli zanaatkarlar ya da ustaların varlığını kabul etsek de kanımızca bu dönemde hala bu tür “yetenekli insanlar”ın çoğunluğunu gezginler oluşturmuş olabilir.

Bunların yanında Childe tarafından tanımlanan ve daha sonra pek çok uzmanın tartıştığı kriterlerden uzak mesafeli ticaret, kentleşmenin tamamlayıcı ögesi olarak görülmelidir. Çünkü yukarıda ele aldığımız dört maddeyi de barındıran yerleşmelerin doğal olarak yakın çevre kadar uzak çevreyi de öğrenme ihtiyacı hissedecek güce ulaştıklarını düşünebiliriz. Başka bir anlatımla uzak mesafe ticareti, yerleşmenin geliştikten sonra ihtiyacı olan bir unsurdur. Özellikle hammadde arayışı ya da estetik objelerin teminini sağlamak için, uzak bölgelerle karşılıklı bir iletişim kurulmuş olabilir. Batı Anadolu ile Suriye arasında özellikle İTÇ II'nin sonunda başlayıp İTÇ III Dönemi'nde yaygınlaşan ticari ilişkiler, bunun en somut örneği olarak gösterilebilir. K. Suriye, Tarsus, Konya Ovası, Eskişehir Bölgesi, İznik-İnegöl

üzerinden Troya'ya ulaştığı varsayılan ticaret yolu üzerinde yer alan yerleşmeler, bu ticareten dolayı ya da dolaysız olarak etkilenip gelişmişlerdir.

Bunun yanında yazı, bilim ve sanat gibi öğeleri de kanımızca kentleşmenin nedenleri olarak görmek yerine, kentin gelişim evreleri içerisindeki basamaklar olarak görmek çok daha doğru olacaktır. Ayrıca en başta açıklamaya çalıştığımız gibi yerleşmenin boyutu ya da nüfusunun durumu da tamamıyla yerleşmenin konumlandığı çevredeki coğrafi ve siyasi durum neticesinde şekillenmesi gereken birer olgudan öteye gidemez.

Bu bağlamda kentleşmeyi Batı Anadolu ve Ege boyutuna indirmediğimizde, yönetici sınıf, Aşağı ve Yukarı Yerleşme ve depolama gibi kriterlerin erken ve gelişmiş örneğinin Küllüoba olduğu görülmektedir⁶⁴⁰. İTÇ II Dönemi ile ortaya çıkan bu özellikler Troya ve Liman Tepe gibi diğer gelişmiş yerleşmelerde Erken İTÇ III Dönemi ile birlikte görülmektedir. Küllüoba'nın İTÇ II Dönemi ile bu kriterlerin çoğuna uyması ya da Batı Anadolu ve Ege Dünyası içinde bu özelliklere uyan başlıca yerleşme olmasına karşın "Kent" terimini kullanmamaya özen göstermemiz gereklidir. Ancak hiç şüphesiz Küllüoba'yı dönemin en gelişmiş coğrafyası olan Mezopotamya ölçeğinde bir kent olarak tanımlamasak da şehirleşmenin belli bazı aşamalarının gerçekleştirildiği bir yerleşme olarak nitelenmek hiç de yanlış olmayacaktır. Kanımızca, İç Batı Anadolu'da İTÇ II sonu ya da özellikle Erken İTÇ III Dönemi'ne ait henüz araştırılmamış büyük ölçekli yerleşmeler kazıldığında, bölge için kentleşmenin boyutları daha iyi anlaşılacaktır.

SONUÇ

Küllüoba'da 1996 yılından beri aralıksız olarak yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılan mimari kalıntılar, bu tez kapsamında ilk kez burada ayrıntılı bir biçimde ele

⁶⁴⁰ Bu modelin ilk kullanımı, çok daha küçük ve basit şekliyle Karataş Semayük yerleşmesinde İTÇ I Dönemi sonu - İTÇ II Dönemi başında görülmektedir.

alınmıştır. Böylece, bu tezin öncelikli hedefi olan Küllüoba İTÇ mimarisinin -OTÇ'ye Geçiş Dönemi haricinde- tüm yönleri ile tanıtılması sağlanmıştır. Yaklaşık 2500 yıl kesintisiz iskân edilen Küllüoba yerleşmesi, Batı Anadolu ve Ege Dünyası içinde İlk Tunç Çağı mimarlığının gelişimi konusunda önemli bilgiler vermektedir. Bu kronolojik durumun yanı sıra yerleşmede oldukça geniş bir alanda yatay olarak gerçekleştirilen kazılar, bu gelişimi detaylandırmak adına son derece önemlidir.

Aşağıda öncelikli olarak, Küllüoba mimarisinin incelenmesi neticesinde ulaşılan sonuçlar; Küllüoba mimarisinin evreleri, kullanılan malzeme, genel yerleşim planı, Kale (Yukarı Yerleşme) kapıları, yapı tipleri ve şehircilik alt başlıkları altında sunularak Küllüoba İTÇ mimarisinin Batı Anadolu ve Ege Dünyası içindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Evreler: Küllüoba mimarisi eskiden yeniye doğru dört ana dönem altında incelenmiştir:

5. İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi
6. İlk Tunç Çağı I
7. İlk Tunç Çağı II
8. Erken İlk Tunç Çağı III

Küllüoba'da İlk Tunç Çağı'nın en erken dönemi, İlk Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi olarak adlandırılmaktadır⁶⁴¹. Küllüoba'da Geç Kalkolitik tabakalar üzerinde yer alan ve 3 ayrı evreden oluşan bu dönem mimarisi, höyüğün kuzeybatı ucunda "Batı Açmaları" olarak adlandırılmış alanda tespit edilmiştir (**Lev. 8-10, 86**). Burada genel hatlarıyla, yerleşmenin etrafını gayet belirgin zikzaklar yaparak çevreleyen kerpiçten bir savunma duvarı ve arkaları bu duvara yaslanan dörtgen ya da trapez şeklindeki evler söz konusudur. Yerleşmenin orta kesimde ise bu odaların açıldığı büyük bir avlunun bulunması olasılığı yüksektir.

⁶⁴¹ Seeher 1987, s. 155; Efe 1994, s. 17-46.

Küllüoba'da İTÇ I Dönemi mimarisi hakkındaki bilgilerimiz ise oldukça kısıtlıdır. Birbirinden uzak alanlarda ortaya çıkarılan mimari kalıntıların henüz üst üste saptanamamış olması, dönem kronolojisinin oluşturulmasını engellemektedir. Ancak İTÇ I Dönemi'nin son evresi olarak tanımladığımız V A Evresi'nde, arka tarafları yamaca yaslanan ve girişleri güneydeki boş bir alana bakan uzun evler ortaya çıkarılmıştır (**Çiz. 6, Lev. 12, 47**). Burada genellikle yan yana iki uzun evin birbirleri ile ortak yan duvarları kullandıkları, bu evlerin arasında ise belirli boşlukların olduğu belirlenmiştir.

Şüphesiz Küllüoba'da arazi çalışmalarının en fazla yoğunlaştırıldığı ve yatay olarak en geniş alanda çalışıldığı dönem İTÇ II Dönemi'dir (**Lev. 13-14, 86**). Bu dönem mimarisi IV E-F, IV C-D, IV B ve IV A Evreleri olmak üzere dört ayrı aşamada incelenmiştir. Höyüğün topografyasından, yerleşim katlarının oluşum şekli, katların derinliğinden ve çeşitli şekillerde oluşan tahribatlardan kaynaklanan nedenlerle, söz konusu bu evreleri, aynı oranda kazmak mümkün olamamıştır. Ancak kabaca, en erken evreler olan IV E-F Evreleri, höyük konisinin doğu yarısında; İTÇ II Dönemi'nin ortasına tarihlenen ve en geniş alanda araştırılan IV C-D Evreleri, kuzeybatı ve güneydoğu dışındaki hemen her kesiminde; Geç İTÇ II Dönemi'ne tarihlenen IV B Evresi koninin batı ve orta kesimlerinde ortaya çıkarılmıştır. İTÇ III Dönemi'ne Geçiş Evresi olarak da tanımladığımız IV A Evresi ise yoğun aşınmadan dolayı höyük konisinin sadece kuzeyinde ele geçirilebilmiştir (**Lev. 15-16, 18-19, 26-27, 34-35**).

Küllüoba, İTÇ II Dönemi'nin başından itibaren Aşağı ve Yukarı Yerleşme'den oluşur. Kabaca dörtgen planlı olan Yukarı Yerleşme'de, dışta düzensiz zikzaklar yapan bir savunma duvarı ve bu duvara arka kısımlarından dayalı, yan yana bitişik evler yer alır (**Lev. 13**). Bu evler, ön taraflarından ortadaki büyük avluya bakmaktadır. Avlunun ortasında ise bağımsız yapılar yer alır. Savunma duvarının dışında kalan yapılar ise Aşağı Yerleşme'ye aittir (**Lev. 13, 17, 26**).

Ancak Erken İTÇ III'e Geçiş Dönemi olarak da tanımlanan İTÇ II'nin son evresi IV A'da ise en azından ev planlarında bir değişikliğin olduğunu varsayabiliriz (**Lev. 34-35**). Bu evrede, sıra evlerle çevrili büyük avludan oluşan model varlığını hala sürdürmüş olabilir. Ele geçirilen mimari kalıntılar, belki de avluya inşa edilmiş, çevrelerinde toprağa gömülü siloları olan bağımsız yapılara aittir. Büyük avlu etrafında sıra evlerden oluşan modelin erken İTÇ III'te de devam ettiğini, bölgeye pek de uzak olmayan Seyitömer'den bilmekteyiz.

Küllüoba'da Erken İTÇ III Dönemi mimarisi ise birkaç taş temel sırası dışında tespit edilememiştir (**Lev. 36**). Bu da ne yazık ki İTÇ sonunda yerleşmedeki mimari durumun takip edilememesine yol açmıştır.

Malzeme: Küllüoba'da tüm İTÇ boyunca mimaride kullanılan ana malzemeler taş ve kerpiçtir (**Lev. 38, 40**). Bunun yanında ahşabın da yardımcı eleman olarak kullanıldığı görülmektedir (**Lev. 41**). Ancak tüm Batı Anadolu ve Ege Dünyası'na, hatta tüm çağdaş diğer coğrafyalara baktığımızda, aşağı yukarı durumun aynı olduğu görülmektedir. Söz konusu yerleşmelerde malzemelerin kullanımındaki öncelik sırası, geleneksel veya kültürel bir tercihten ziyade, içinde yer aldığı doğal çevrenin sunduğu imkânlarla daha yakından ilişkilidir. Bu sebeple Küllüoba'da kullanılan yapı malzemelerinin başka yerleşmelerinkilerle karşılaştırılması doğru sonuçlar vermeyecektir. Ancak malzeme aynı olsa bile, zaman zaman yerleşmelerde farklı yapım tekniklerinin kullanılması yerel uygulamaları göstermesi açısından önemlidir. Ancak bu tür uygulamalar, yerleşmenin konumlandığı coğrafyanın getirdiği zorunluluktan ya da o coğrafyaya uyma çabasından kaynaklanıyor olabilir. Örneğin Küllüoba'da yapıların temellerinde kullanılan taşların, aynı oranda yapıların içindeki bölme duvarlarında kullanılmamış olması, zor şartlarda yerleşmeye getirilen taşın tasarruf sağlanması için yapılmış olmalıdır. Ayrıca İTÇ'ye Geçiş Dönemi evlerinde taş temelin bulunmadığı, bunların bazen tek, bazen de çift sıra kerpiç tuğladan inşa edildiğini biliyoruz.

Küllüoba yerleşmesinde mimaride kullanılan temel taşlarının kaynaklarını bulmaya yönelik yaptığımız bir çalışma oldukça önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Küllüoba Höyüğü merkez olmak üzere, yaklaşık 10 km çapında bir alanı içine alacak şekilde çevrenin araştırılması sonucunda (**Lev. 3 39**), höyükte sadece Kompleks II’de kullanılan mika sıvımalı kuvarsitlerin (metamorfik taşlar) yerleşmenin yaklaşık 9 km güneydoğusundaki Otyoludere Mevkii ve civarından alınmış olabileceği anlaşılmıştır. Kireçtaşı, killi kireçtaşı ve çakmaktaşları için ise Küllüoba’nın yaklaşık 4-5 km batısındaki taş yataklarının kullanılmış olması olası gibi görünmektedir (**Lev. 3**).

Bunların yanında Küllüoba kazıları, bazı mimari yapım tekniklerinin anlaşılması bağlamında önemli sonuçlar vermiştir. Yerleşmede yan yana dizili evlerin bazılarının özellikle de Kompleks II’ye ait birimlerin kendine ait duvarları vardır. Şüphesiz bu tekniğin uygulanmasının nedeni, odaların ışık alabilmesi için, farklı duvar yükseklikleri oluşturmaktır; böylelikle alçaktaki çatı seviyesinin üzerine yükselen diğer duvar üzerine pencereler açılabilir. Bu mekânların içerisinde ayrı küçük mekânlar ya da silo benzeri bölmeler varsa, bu mimari öğeler için de bağımsız duvarların yapımı söz konusudur. Bu şekilde silolara ait duvarların üst katın ahşap tabanı taşıyıcı olarak da kullanılmış olabileceğini düşünüyoruz (**Lev. 24, 31**). Dolayısıyla “zemin kat” olarak yorumlayabileceğimiz bu odaların iç duvarları üzerindeki ahşap tabanlarla yükseldiğini düşündüğümüz ikinci katların da yaşama alanı olduğu varsayılmaktadır. Bu depolama alanlarında ise yerleşmedeki tarımsal artı ürünün depolanmasının yanında, daha değerli ticaret malları da korunmuş olabilir. Özellikle IV C-D Evreleri’nde Kompleks II’nin merkezi salonunun doğu duvarı boyunca belli aralıklarla yerleştirilmiş ahşap tahtaların baş kısımlarına ait kalıntılar, bu oda tabanının ahşaptan inşa edildiğini gösterir. Söz konusu odanın zemin dört taraftan orta kısma doğru yükseltilmiş olup bu en yüksek kısımda ocak yer alır (**Lev 60**). Yüzeyi kısmen korunmuş olan bu ocağın bu şekilde odanın zeminindeki ahşap taban seviyesine yükseltildiği anlaşılmaktadır.

Küllüoba'da İTÇ'nin hemen hemen her evresinde yapıların içinde diğer tüm yerleşmelerde olduğu gibi ocak ve fırınlar yer almaktadır. Ancak genellikle evlerin tüm mekânları tamamen açığa çıkarılmadığından, her evde mevcut olan ocak ve fırın gibi iç mimari öğelerin sayısı ve konumları ile ilgili kapsamlı bir değerlendirme yapmak şimdilik mümkün olamamaktadır. Bilinçli olarak köşelere ya da arka duvarlara yakın şekilde yerleştirilen fırınların dumanı, kubbelerinin de yardımıyla pencereler ya da çatıda açılan bir boşluk sayesinde dışarı çıkarılmış olmalıdır. Mekânların ortasında yer alan ocaklarda ise ateş yakılmayıp mekân dışında yakılan ateşlerin közlerinin kullanılmış olduğu görüşünü savunuyoruz. Yerleşmede avlularda bulduğumuz birkaç ocağın, açık alanlarda ateş yakılarak köz elde edilen birimler olduğunu düşünüyoruz. Dolayısıyla burada oluşturulan közler, mekân içlerindeki ocaklarda kullanılmış olmalıdır (**Lev. 13**). Ayrıca hem Küllüoba'da hem de bölgedeki diğer yerleşmelerde zaman zaman ocakların yakınında bulunan ve içlerinden sadece kül çıkan çukurlar yer almaktadır. "Kül çukuru" olarak tabir edilen ve ocaklardan çıkan küllerin atıldığı belirtilen bu çukurlar, içine köz konarak kapların içindeki yemekleri pişirmeye ya da sıcak tutmaya yarayan basit ateş çukurları olabilir.

Küllüoba'da olduğu gibi tüm araştırma bölgemizde de çatılara ait elle tutulur somut bir kanıt yok denecek kadar azdır. Bunun en önemli nedeni şüphesiz duvarların çatı yüksekliğine kadar korunamamasıdır. Ancak yine de kazılarda zaman zaman ele geçirilen bazı önemli ipuçları bir dereceye kadar çatının rekonstrüksiyonuna olanak tanımaktadır. Troya'da Megaron IIA'nın yıkıntısı içinde ahşap hatılların kömürleşmiş kalıntıları bulunmuştur⁶⁴². Yapının ön tarafındaki avluda bulunan çok sayıdaki bakır çivinin ise ahşapların birbirine tutturulması amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir⁶⁴³. Ayrıca Karataş Semayük'te de kerpiç parçaları üzerinde bulunan kamış ve ahşap parçalarından da çatıya ait ipuçları elde edilmiştir. Yerleşmenin mimarisini çalışan Warner, burada bulunan kerpiç topaklarından birinin üzerindeki

⁶⁴² Naumann 1998, s. 162.

⁶⁴³ A.e.

izlerden yola çıkarak çatıların beşik çatı olabileceğini düşünür⁶⁴⁴. Ancak yan yana dizili evler ile birçok odadan oluşan kompleks yapılarda beşik çatı kullanılması pek olası değildir. Çünkü beşik çatıya sahip olan bir yapının sadece kısa kenarlarına yapı ilave edilebilir. Ayrıca MÖ 3. Binyıl'a ait elimizde pek somut bir bilgi olmasa da MÖ 2. Binyıl'da Hitit yazılı metinlerinde yapıların düz dam olduğuna kanıt teşkil edebilecek bazı bilgiler vardır⁶⁴⁵. Bu sebeplerle Küllüoba'da yapıların düz damlı olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca İTÇ'ye Geçiş Dönemi yapılarında yaklaşık 2 m yüksekliğinde neredeyse çatı seviyesine kadar korunmuş evlerin üst dolgununda kırmızı renkli, steril bir toprak bulunmuştur. Yerleşmenin surunun dışına da serilen ve höyüğün üzerine oturduğu neojen dolgunun aynısı olduğu anlaşılan bu dolguya dayanarak, en azından bu dönemde çatılarının yapımında bu malzemeden yararlanılmış olabileceğini söyleyebiliriz.

Genel Yerleşim Planı: Küllüoba yerleşmesinin İTÇ'ye Geçiş Dönemi'ne ait plan, ortada yer alan merkezi bir avlunun etrafında, söz konusu avluya açılan evlerden oluşur (**Lev. 8**). Bu dönemde evler, çoğunlukla çift veya tek sıra halinde, sura paralel veya dik açı oluşturacak şekilde uzunlamasına yerleştirilmiştir. Ancak yerleşmenin sadece bir kenarının kazılmış olması tüm genel yerleşim planını anlamamızı güçleştirmektedir. Yerleşme, sadece höyüğün kuzeybatısında iskân edilmiş küçük bir alan kaplayabileceği gibi, burada birkaç avlu etrafında sıralanan yapılardan oluşan çok daha büyük bir yerleşme de söz konusu olabilir.

İTÇ II Dönemi'nde ise Küllüoba, bu dönemin başından itibaren Aşağı ve Yukarı Yerleşme'den oluşur ve merkezi avlu konsepti bu dönemde gelişerek devam eder. Kabaca dörtgen planlı olan Yukarı Yerleşme'de, dışta düzensiz zikzaklar yapan bir savunma duvarı ve bu duvara arka kısımlarından dayalı, yan yana bitişik evler yer alır. Bu evler, ön taraflarından ortadaki büyük avluya bakmaktadır. Avluda ise bağımsız binalar yer almaktadır. Surun anıtsal nitelikler taşıması, işlevinin

⁶⁴⁴ Warner 1994, s. 149-157.

⁶⁴⁵ Naumann 1998, s. 160-165.

savunmadan daha çok, Aşağı ve Yukarı Yerleşmeleri birbirinden ayırmaya yönelik olduğu izlenimini vermektedir. Bu dönemin ortalarında, doğu tarafta surun dışına, Demircihüyük'teki gibi bir taş rampa ilave edilmiştir.

Savunma duvarının dışında kalan yapılar ise Aşağı Yerleşme'ye aittir. (**Lev. 13, 17, 26**). Aşağı Yerleşme'de evlerin Yukarı Yerleşme surununun dışında olması yanında, bu kesimde farklı bir mimari dokunun söz konusu olması; evlerin daha basit planlı oluşu ve bazı kesimlerde birbirlerinden bağımsız olarak inşa edilmeleri; bunların duvarlarının daha ince ve özensiz oluşu gibi bulgularda da Aşağı Yerleşme'nin varlığına kanıt oluşturan diğer hususlardır. Kazılar, Aşağı Yerleşme evlerinin iki ayrı şekilde Yukarı Yerleşme'nin dışına inşa edildiğini göstermektedir. Bunlardan ilkinde, Yukarı Yerleşme'yi sınırlayan duvarların hemen dışına bitişik şekilde inşa edilen yapılar söz konusudur. Diğer Aşağı Yerleşme evleri ise kale duvarının dışına tamamen bağımsız olarak yerleştirilmiştir. Bugüne kadar yapılan kazılarda genellikle Yukarı Yerleşme'nin açığa çıkarılmasına yönelik çalışmalar yürütüldüğünden henüz Aşağı Yerleşme'yi de çeviren bir savunma sisteminin olup olmadığı bilinmemektedir.

Küllüoba'da İTÇ I Dönemi ile İTÇ II Dönemi'nin sonu ve Erken İTÇ III Dönemi mimarisinin çok az oranda ortaya çıkarılabildiği, mimarinin tüm gelişimini kesintisiz izlememize olanak tanımamaktadır (**Lev. 11, 12, 34, 36**). Ancak İTÇ I Dönemi'ne ait bu mimari eksikliği, İç Kuzeybatı Anadolu'da Demircihüyük gidermektedir⁶⁴⁶. Yerleşmede, İTÇ II Dönemi'nde de devam eden plan aynı Küllüoba İTÇ'ye Geçiş Dönemi planında olduğu gibi ortasında bir avlu ve ona açılan evlerden oluşmaktadır. Ancak buradaki radyal açılımdan dolayı, dizi evler öne doğru daralarak trapez şeklini almıştır.

⁶⁴⁶ Korfmann 1983, Şek. 343.

Demircihüyük kazılarında sonra M. Korfmann, yerleşmenin planını, “Anadolu Yerleşim Planı” olarak tanımlamıştır⁶⁴⁷. Ancak bu adlandırmanın üzerinden geçen uzun bir zaman diliminde gerçekleştirilen yeni kazılar, bu planın İç Batı Anadolu’ya özgü olabileceğini göstermiştir. Çünkü İTÇ’ye Geçiş Dönemi’ndeki Küllüoba 5. Evre yerleşmesinin dışında, bölgede geniş alanda kazılan Küllüoba, Keçiçayırı, Karaoğlan, Bademağacı ve Karataş-Semayük İTÇ II Yerleşmeleri ve Erken İTÇ III Dönemi’ndeki Seyitömer yerleşmesi benzer bir planı ortaya koymaktadır⁶⁴⁸ (**Çiz. 28, Lev. 8, 13**). Anadolu’nun sahil kesimi ve doğu Ege Adaları’nda ise merkezi bir avlu etrafında sıralanan evler yerine, cadde ve sokakların boyunca yerleştirilmiş uzun evlerden oluşan başka bir yerleşim modeli söz konusudur⁶⁴⁹. Ege’de genellikle *insula* olarak tabir edilen cadde ve sokakların birbirlerini ayırdığı adacıklar şeklinde yerleştirilmiş ev toplulukları görülmektedir. Özellikle geniş alanda kazılan Thermi ve Poliochni bu şekle en iyi örneklerdir (**Çiz. 74-79, 86-93**). Çoğu Ege yerleşmesinin geniş alanda kazılmadığını bilmekteyiz; ancak yapılan çalışmalar, buradaki yerleşmelerde merkezi bir avlunun olmadığını göstermektedir; Palamari, Kastri, Trypeti ve Vasiliki gibi ada yerleşmelerinin yanında Raphina, Lithares, Agios Kosmos gibi anakara yerleşmelerinin hepsinde evlerin, cadde ve sokaklarla ayrılarak gruplar oluşturduğu bir sistem söz konusudur⁶⁵⁰. Batı Anadolu’nun kıyı kesiminde, başka bir anlatımla Doğu Ege sahil kesiminde de benzer şekilde yapıların çevresinde toplandığı bir merkezi avlu yerine, yapı topluluklarının cadde ve sokaklarla ayrıldığı bir yerleşim planı görülmektedir.

Orta Anadolu’da Ahlatlıbel; Doğu Anadolu’da Pulur Sakyol yerleşmesi dışında -her ne kadar Orta Anadolu’da İTÇ Dönemi ile ilgili bir araştırma yetersizliği olsa da-

⁶⁴⁷ A.e., s. 222.

⁶⁴⁸ A.e., Şek. 343; Topbaş v.d. 1998, Şek. 2; Duru ve Umurtak 2008, Plan 1; Duru ve Umurtak 2010a, Res. 2; Mellink 1974, Şek. 1.

⁶⁴⁹ Bernabò-Brea 1964, Çiz. 25; Lamb 1936, Plan 5 ve 6; Mellaart 1959, Çiz. 6; Ünlüsoy 2006, Çiz. 9.

⁶⁵⁰ Kouka 2002, Plan 51; Theochari ve Parlama 1997, Çiz. 1; Watrous 1994, Çiz. 7, 9; Tzavella-Evjen 1972, Çiz. 1; Mylonas 1959, Çiz. 1; Theocharês 1954a, Çiz. 1; Theocharês 1953, Çiz. 1; Blegen 1928, Lev. I.

ortada merkezi bir avlunun etrafına toplanmış yerleşmeler söz konusu değildir⁶⁵¹. Kaldı ki Ahlatlıbel’de merkezi avlu o kadar belirgin görünmemektedir.

Ayrıca İTÇ öncesinde Hacılar, Aktopraklık ve Ilıpınar örneklerinde görüldüğü gibi⁶⁵² bu tür bir plan anlayışının İç Batı Anadolu’da daha basit şekliyle uygulandığı bilinmektedir. İTÇ Dönemi’nde bölgede oldukça gelişen ve yaygınlaşan bu yerleşim şekli için “*İç Batı Anadolu Yerleşim Modeli*” tanımlamasının daha yerinde olacağını düşünüyoruz.

Söz konusu bu modelde, yerleşme Demircihüyük’teki gibi yuvarlak şekilde olmak zorunda değildir; yerleşmenin şeklini topografya belirler. Bu sebeple Küllüoba yuvarlak veya düzgün bir dörtgen plan yerine, düzensiz zikzaklarla ilerleyen dörtgene yakın bir plan vermektedir (**Lev. 13**). Aynı şekilde, Keçiçayırı Kalesi de topografyaya uydurulmuş yerleşmelere güzel bir örnek teşkil eder. Burada kayalık bir tepenin üzerine kurulan yerleşme, söz konusu tepenin dış konturlarını takip ederek ovalimsi bir şekle bürünmüştür (**Çiz. 28**). Göller Bölgesi’nde yer alan Bademağacı⁶⁵³ yerleşmesi de topografyanın etkisiyle ovaldir. Tüm İç Batı Anadolu’da benzeri bir planın yer alması ve yakın çevresindeki diğer bölgelerden belirgin bazı hatlarla ayrılması, bölge içi kurulan daha sıkı kültürel ve siyasi ilişkiler yanında, önceki dönemlerden aktarılan ortak kültürel mirasın mimarideki yansımaları olarak ta değerlendirilebilir. Ayrıca, arkeolojik malzeme grupları da mimarideki bu bütünlüğü destekler niteliktedir.

Kale (Yukarı Yerleşme) Kapıları: Genel yerleşim planı bağlamında, kapıların şekilleri ve konumları da oldukça önemlidir. Küllüoba İTÇ’ye Geçiş Dönemi’nde, doğu tarafta kısmen ortaya çıkarılan iki duvar arasındaki boşluk bir kapıya ait olabilir (**Lev. 15, Çiz. 9**). Bu boşluğun dışarıdan içeriye doğru gittikçe daralan bir koridoru andırması, bu kesimde bir kapı olduğunu düşündürmektedir. Olası bu kapı,

⁶⁵¹ Koşay 1934, s. 7; Koşay 1971, Lev. 75.

⁶⁵² Mellaart 1970, s. 88, 89; Karul 2009, Res. 8; Coockson 2008, Şek. 19.

⁶⁵³ Duru ve Umurtak 2008, Plan 1.

Demircihüyük İTÇ I-II yerleşmesindeki uzun koridor şeklindeki kapılara benzemektedir⁶⁵⁴. Ayrıca İTÇ II Dönemi'nin sonunda Küllüoba'da Kuzeybatı Kapısı olarak tanımlanan kapı da benzeri plan özelliği gösterir. Henüz kazılar yetersiz olsa da yerleşmenin güneybatısında kale duvarı üzerinde yer alan muhtemel boşluğun da bu tip bir kapılar gibi koridor şeklinde yerleşmenin içine açıldığı varsayılmaktadır. Eskişehir Bölgesi'nde tüm İTÇ I-II boyunca kullanıldığını anlaşılan bu tür kapılara "Koridor Kapı" tanımlamasını getirmek istiyoruz.

Küllüoba İTÇ II Dönemi Yukarı Yerleşmesi'ne ait kapıların en önemlilerin başında Doğu Kapısı gelmektedir. Kapı, İTÇ II'nin başından itibaren söz konusu dönemin en azından ortalarına kadar kullanılmıştır (**Lev. 22**). Kapının İTÇ II Dönemi'nin başına tarihlenen en erken evresinde, kapı girişine doğru daralan bir ön avlu vardır. Giriş 2.0 m genişliğindedir ve giriş odası güneyde, bir bölme duvarı ile sınırlıdır. Bu duvar üzerindeki bir kapı ile de kare şeklindeki küçük bir mekâna ulaşılır. Bu mekânın doğu ve batı duvarları üzerinde birer giriş yer alır. Bunlardan doğudaki, kapı girişinin doğusundaki dar uzun mekâna diğeri ise avluya çıkışı sağlar. Böylece ana girişten sonra 90 derecelik bir dönüş yapılarak (L şeklinde) avluya ulaşılmaktadır. Dolayısıyla avluya dışarıdan, doğrudan giriş önlenmiştir. Batı Anadolu ve Ege Dünyası İTÇ mimarlığında tam anlamıyla "L" şeklinde bir giriş yolu bulunan kapı bulunmamaktadır; ancak Troya IIa Yerleşmesi'nin FN Kapısı⁶⁵⁵ ile Poliochni Yeşil Evre'deki XVIII Ada'ya ait kapı⁶⁵⁶ yerleşme içine uzanan bir koridor, hafif "L" şeklinde bir dönüş yaptıktan sonra yerleşim içine açılmaktadır.

Küllüoba'da İTÇ II Dönemi'nin başına tarihlenen Güneydoğu Kapısı, içe doğru daralan trapez şekilli bir yapıyı andırmaktadır (**Çiz. 19**). Kapıya dıştan en az 3 m genişliğindeki bir aralıktan girilir. Söz konusu bu kapı binasının orta kısmında yer alan bölme duvarı üzerindeki girişten sonra kuzey tarafa inşa edilmiş ufak karemsi bir oda ise çok büyük bir olasılıkla, -Doğu Kapısı'nda olduğu gibi- kapının

⁶⁵⁴ Korfmann 1983, Şek. 343.

⁶⁵⁵ Ünlüsoy 2006, Çiz. 5.

⁶⁵⁶ Bernabò-Brea 1964, Çiz. 23.

güvenliğini kontrol altında tutmakla görevlendirilmiş bekçiye ait bir kontrol odası olarak kullanılmış olmalıdır. Aynı şekilde Keçiçayırı İTÇ II Dönemi'ne tarihlenen ana kapının güney kenarında da benzer bir bekçi odasının varlığı, bu tür bekçi odalarına sahip kapıların Eskişehir Bölgesi'ne özgü olduğunu düşündürmektedir. İç Batı Anadolu'da bu tip bekçi odalarına benzetilebilecek tek örnek ise Karataş-Semayük'te görülmektedir. Yerleşmenin I ve II. Tabakaları'nda doğu kesimde merkezi binaya ulaşan rampaların başlangıcında, hücre biçimli bir oda da bu amaçla kullanılmış olabilir (Çiz. 42).

Küllüoba'da İTÇ II'nin ortalarına tarihlenen IV C-D Evresi'nde yer alan Güneybatı Kapısı ise tali girişlerden birisi olmalıdır. Söz konusu dönemin başında arka duvarı suru oluşturan ve avluya açılan uzun bir ev olarak kullanılan yapı, arka duvarının kaldırılması ile giriş haline getirilmiştir. Bir süre bu amaçla kullanılan yapının arka tarafının tekrar kapatılarak ev olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde, Keçiçayırı'nda sur üzerinde, sura bitişik evler arasında kapı için oluşturulmuş ve boyut olarak bir evlik yer tutan bir boşluk yer almaktadır. Böylelikle kapının planı tek odalı bir uzun ev gibidir. Dolayısıyla bu kapılar "Uzun Ev" tipli kapılar olarak adlandırılabilir. Söz konusu kapılar bu şekilleriyle Bademağacı yerleşmesindeki her iki tarafı açık olan uzun ev biçimli kapılara benzemektedir⁶⁵⁷. Aslında uzun evleri andıran kapıların en gelişmiş olanları Troya IIc, d, e ve f Yerleşmeleri'ndeki girişlerde karşımıza çıkmaktadır⁶⁵⁸. Ancak megaron planlı bir uzun ev görünümündeki bu kapılar, hem Bademağacı hem de Küllüoba kapısından daha farklı özellikler içermektedir. Bu iki yerleşmede söz konusu kapılar diğer evlerin plan özelliklerinden farklı değildir. Troya'da da söz konusu kapı planı, aynı şekilde, aynı dönemde kalede söz konusu olan megaron ev planından esinlenerek ortaya çıkmış olabilir.

⁶⁵⁷ Duru ve Umurtak 2008, Plan 1.

⁶⁵⁸ Mellaart 1959, Çiz. 6.

Yapı tipleri: Küllüoba'da konut olarak tabir ettiğimiz yapı tiplerinin yanında kompleks yapılar da söz konusudur. İTÇ'ye Geçiş Dönemi'nde genellikle tek ya da iki odalı ve sura paralel olarak inşa edilmiş evler görülmektedir. Bu evlerden I Evi olarak adlandırdığımız doğu tarafta yer alan bir ev ise daha değişik özellikler göstermektedir (**Çiz 4**). Önde bir giriş odasına sahip ev, toplam beş ayrı odadan oluşur. Ayrıca ön tarafa doğru daralan şekliyle trapez biçimli bir görünüme sahip ev, bu yönüyle de bu evredeki diğer yapılardan ayrılmaktadır.

Uzun ev anlayışın tam olarak gelişmediği bu dönemin sonrasındaki İTÇ I Dönemi'nde ise bu ev tipinin varlığı kesin olarak saptanmıştır (**Lev. 12**). Daha önce de belirttiğimiz gibi çeşitli yayınlarda megaron, megaronumsu ya da megaroid yapı olarak adlandırılan bu ev planları için bir genelleme yaparak "Uzun Ev" terimini kullanmak daha doğru olabilir. Küllüoba'da olduğu gibi Batı Anadolu ve Ege Dünyası'nda tüm İTÇ boyunca en tipik ev şekli olan bu evlerin Küllüoba'da konut olarak kullanıldığı düşünmekteyiz. Bu durum özellikle İTÇ II Dönemi Yukarı Yerleşmesi'nde açık şekilde izlenebilmektedir. Küllüoba uzun evleri genellikle iki ya da üç odalıdır. Zaman zaman yapıların ön tarafında küçük bir sundurma yer alabilmesine rağmen, bunların arka taraflarında ise sundurmalara hiç rastlanmamıştır. Diğer Eskişehir Bölgesi İTÇ yerleşmelerinde de aynı durum söz konusudur. Ancak Troya, Karataş-Semayük ve Kanlıgeçit gibi yerleşmelerde hem sundurmaların çok daha derin olduğu, hem de bu merkezlerdeki yapıların arka taraflarında da sundurma benzeri birer çıkıntı bulunduğu anlaşılmaktadır. Önlerinde derin birer sundurma olduğu belirtilen Bademağacı evlerinin ise ön taraflarının tahrip olması, hem bu evlerin ön kısımlarının tam olarak anlaşılmasına, hem de yerleşmenin orasındaki avlunun gerçek sınırlarının çizilememesine neden olmaktadır.

Küllüoba İTÇ II Dönemi mimarisinde evler dışında özellikle kompleks yapılar da oldukça önemli bir yer tutar. Yukarı Yerleşme'nin kuzeydoğusundan adeta dışarı çıkıntı yapar şekilde yerleştirilmiş evlerin kendi içindeki kapalı durumu, burada ayrı bir birimin varlığına işaret etmektedir (**Lev. 13**). Buraya sadece Doğu Kapısı ve

batıda büyük avlu ile irtibatı sağlayan koridor şeklindeki bir giriş vasıtasıyla ulaşılabilir. Kompleks I olarak adlandırılan birimin batı tarafındaki evler diğer mekânlara göre farklılık göstermektedir (**Çiz. 12**). Bu evler daha anıtsal bir görünüm sergiler ve yan duvarların bazıları üzerinde mekânlar arası trafiği sağlayan girişler vardır. Bu sebeple söz konusu birimin, kompleksin çekirdeğini oluşturduğu düşünülebilir. Diğer kısımlar ise buraya hizmet veren birimler olmalıdır. Bunlardan güneydeki uzun evlerin konut olduğunu düşünebiliriz. Kuzeydoğudaki avluya bir koridor ile bağlanan mekânlar depo yerleri ya da mutfaklardan meydana gelmektedir. Biçim olarak uzun ev anlayışından ayrılan mekânların içyapı öğeleri ile dolgu ve tabanlarında ele geçirilen küçük buluntular, bu evlerin bir kısmının depo, bir kısmının da mutfaklar olduğunu göstermektedir. Kompleksin tüm kuzey kesimi ise depo odalarından meydana gelmektedir.

Küllüoba İTÇ II Dönemi Yukarı Yerleşmesi'nin tartışmasız en önemli yapısı ise Kompleks II olarak adlandırılmıştır (**Lev. 23-24, 59-66**). Yerleşmenin ortasındaki avluda bağımsız olarak inşa edilmiş olan yapı, yer yer birbirleri arasında geçişlere izin veren beş ayrı birimden meydana gelmektedir. Kompleks II, ilk başlarda bir veya iki ev sırasından oluşmuş basit bir yapı karakterinde olup buna zamanla ekler yapılarak yavaş yavaş kompleks halini almıştır. Esas itibarıyla yapı, tüm güney cephesine yerleştirilmiş büyük bir uzun-ev ile bunun kuzeyindeki müstemilattan meydana gelmektedir. 30 x 26 m ebatlarındaki anıtsal yapıyı oluşturan bu birimlerin büyüklükleri ve yerleştiriliş şekillerine göre dış cephede yer yer zikzaklar oluşmuştur. Ancak güneydeki büyük uzun-ev, yapının güney cephesinin oldukça düzgün bir hat vermesini sağlamıştır. Yapının, Geç İTÇ II Dönemi'nde büyük bir tamirattan geçtiği anlaşılmıştır. Genel dış hatları aynı kalsa da yapının içindeki bazı odaların işlevlerinde değişiklikler yapıldığı gözlemlenmektedir. Ayrıca bu dönemde birimler arasındaki geçişler kapatılmış, bu sebeple yapı kompleks özelliğini kaybetmiş olmalıdır.

Küllüoba'nın konumlandığı Yukarı Sakarya Ovası'nı elinde bulunduran elit kesime ve muhtemel bu kesimin yöneticisine ait olabileceğini düşündüğümüz ve o dönem için oldukça anıtsal olarak nitelendirebileceğimiz bu yapı dışında, yine ortadaki avluda bağımsız olarak inşa edilmiş bir yapı daha yer almaktadır (**Lev. 26, 32**). Trapez şekilli bu yapının açığa çıkarılması, bu tür yapı planının sadece radyal planın getirdiği bir zorunluluk olmadığını göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Batı Anadolu İTÇ mimarlığında Küllüoba dışında da sıradan konutlardan ayrıcalıklı özelliklere sahip yapıların varlığı bilinmektedir. Bunlardan Karataş-Semayük'te İTÇ I sonu ya da İTÇ II başına tarihlenen merkezi yapı, Kompleks II'ye göre çok daha mütevazı özellikler sunar⁶⁵⁹. Aynı bölgede yer alan Bademağacı yerleşmesinde “Çok Odalı Yapı” ya da “Sarayı” olarak adlandırılan⁶⁶⁰ yapıya ise yerleşmedeki boş alana, nüfusun artması sebebiyle yerleştirilen mekânların oluşturduğu bir yapı grubu olarak bakmak bizce daha doğru bir yaklaşımdır. Söz konusu yapının düzensiz bir plana sahip olması ve yerleşmedeki diğer evlerden ayırıcı herhangi bir özelliğinin de bulunmaması bizi bu düşünceye sevk etmektedir. Eskişehir Bölgesi'nde henüz takip edemediğimiz, bu yüzden de gelişimini çok iyi bilmediğimiz Erken İTÇ III Dönemi'nde ise Seyitömer, Troya ve Liman Tepe'de ortaya çıkan ve yöneticilere ait olabilecek yapılar dikkat çekicidir. Özellikle Troya'daki “IIA Megaron'u” bu anlamda oldukça önemlidir⁶⁶¹. Ege Dünyası'nda ise Anadolu kronolojisine göre İTÇ II Dönemi sonunda başlayan ama Erken İTÇ III Dönemi'nde yaygınlaşan ve yönetici evleri olduğu düşünülen “Koridorlu Evler” dikkat çekicidir⁶⁶². Çoğunlukla taş temel üzerine kerpiç tuğlalardan inşa edilen söz konusu yapıların planını, dikdörtgen forma sahip arka arkaya sıralanmış, birbirine geçişli iki veya daha fazla oda ve iki uzun kenarında bulunan ve üst kata çıkışı sağlayan koridorlar meydana getirir. Küllüoba ya da Eskişehir Bölgesi'ndeki yapı sisteminden çok farklı olan ve Lerna, Thebes, Zygouries, Kolonna, Tiryns ve Akovitika gibi yerleşmelerde görülen bu tipin İç Batı

⁶⁵⁹ Mellink 1974, Şek. 1.

⁶⁶⁰ Duru 2008, Res. 292, 304.

⁶⁶¹ Mellaart 1959, Çiz. 6.

⁶⁶² Caskey 1955, s. 39.

Anadolu'da tek benzerlik kurabileceğimiz yapısı, Karataş-Semayük'teki Merkezi Bina'dır (Çiz. 42, 102,103 111, 112, 114). Ancak Küllüoba Kompleks II yapısı - daha basit planlı ve küçük ölçekli Karataş-Semayük Merkezi Yapısı dışında- tüm Batı Anadolu ve Ege Dünyası'nda yukarıda adı geçen söz konusu "yönetici binaları"ndan daha önceye tarihlenmektedir. Bu da söz konusu yapının önemini ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir.

Şehircilik: Küllüoba'da İTÇ II Dönemi ile birlikte Aşağı ve Yukarı Yerleşme'nin ortaya çıkması ve avluda kamusal işlevi olabilecek bağımsız yapı komplekslerinin inşa edilmesi, yerleşmede yönetici sınıfın giderek güçlenmesi ve dolayısıyla sosyal sınıf farklarının belirginleşmesi şeklinde yorumlanabilir. Bu durumda, Yukarı Yerleşme'de sadece yönetici ile yöneticinin akrabaları ve bunlara hizmet eden kişiler oturmuş olmalıdır. Aşağı Yerleşmede ise büyük olasılıkla tarım ve hayvancılıkla uğraşan basit halk oturmaktaydı. Yukarı Yerleşme'nin planının büyük ölçüde tamamlandığı Küllüoba'da, henüz çok küçük bir kısmı kazılabilmiş olan Aşağı Yerleşme'nin tüm yerleşmeyi çevrelediğini varsayarsak, yerleşmede 3000 civarında kişinin yaşamış olduğunu düşünebiliriz.

Batı Anadolu'nun kıyı kesiminde ise her ne kadar çok az kanıt olsa da Troya ve Liman Tepe gibi merkezlerde Aşağı ve Yukarı Yerleşme oluşumunun, en erken İTÇ III Dönemi'nde görülmeye başladığını söyleyebiliriz. Ancak bu merkezlerin Yukarı Yerleşmeleri, Küllüoba'dan farklı olarak, kulelerle desteklenmiş olan oldukça anıtsal bir surla çevrelenmiştir. Deniz kenarındaki bu yerleşmeler, denizden gelecek tehlikelere karşı daha fazla bir korumaya ihtiyaç duymuş olabilirler. Yunanistan'da ise bugüne kadar sadece Tiryns'de Aşağı Yerleşme kesin olarak belgelenmiştir⁶⁶³. Söz konusu bu modelin de burada Anadolu Kronolojisi'ne göre Erken İTÇ III Dönemi'nin sonunda görüldüğü bilinmektedir.

⁶⁶³ Harrison 1995, s. 36.

İTÇ II Dönemi'nde şehirciliğe geçişi, Batı Anadolu ve Ege ölçütlerinde değerlendirdiğimizde, Aşağı ve Yukarı Yerleşme'nin varlığı, bağımsız olarak ortadaki avluya inşa edilmiş kamusal işlevleri olabilecek yapı komplekslerin yer alması, Yukarı Yerleşme'de çok fazla depolama olanaklarının mevcut olması gibi özellikleri ilk olarak bu kadar açık bir şekilde Küllüoba'da görüyoruz⁶⁶⁴. Bu özellikler, Troya ve Liman Tepe ve diğer bazı Ege yerleşmelerde bir sonraki aşamada -Anadolu Kronolojisi'ne göre, Erken İTÇ III Dönemi'nde (MÖ 2400-2100) belirginleşmektedir.

Bu değerlendirme sonucunda İTÇ Dönemi'nde Küllüoba'nın yer aldığı İç Batı Anadolu ile Ege'nin mimari anlamda pek çok yönden ayrıldığı açıkça ortaya konmaktadır. İki bölge arasında hem genel yerleşim planları hem de yapı tipleri açısından bu fark belirgin şekilde kendini hissettirmektedir. Bu anlamda Ege yerleşmelerinden çok farklı bir görünüm sergileyen Küllüoba, bu dönemde diğer arkeolojik malzemenin de desteklediği şekilde, komşu bölgelerle kıyaslandığında kendi içinde bazı yönlerden kültürel bir bütünlük gösteren İç Batı Anadolu'nun en önemli İTÇ merkezlerinin başında gelir. Özellikle İTÇ II Dönemi'nin en erken evreleri ile birlikte Aşağı ve Yukarı Yerleşme konseptinin oluşması, bağımsız yönetici yapısının varlığı ve büyük depolama birimlerinin görülmesi gibi nedenler yerleşmenin önemini daha da arttırmaktadır. Ancak Küllüoba'da İTÇ II Dönemi'nin sonlarına doğru bir değişim, mimari üzerinde kendini hissettirmeye başlar. Bu dönemde hem Kompleks II olarak adlandırdığımız yönetici binası hem de yerleşmenin kuzeydoğu köşesinde ayrı kapalı bir birim olan Kompleks I'in batısındaki ev grubu, kompleks olma özelliğini yitirir. Çünkü Geç İTÇ II'ye tarihlenen IV B Evresi'nde bu kompleksler içinde odalar arasında geçişlere izin veren trafik tamamıyla kapatılmış; böylelikle söz konusu kompleksler, yan yana ya da sırt sırta dizili evler haline gelmiştir. Bu durum, yöneticinin veya beyin oturduğu merkezi yerleşmenin oadaki bir başka yerleşmeye kaydığı şeklinde yorumlanabilir.

⁶⁶⁴ Bu modelin ilk örneği, çok daha küçük ve basit şekliyle Karataş Semayük yerleşmesinde İTÇ I Dönemi sonu - İTÇ II Dönemi başında görülmektedir.

Ancak tahribatlar ve üst katların aşınması sebebiyle bu değişim sonrasındaki mimari durum tam olarak anlaşılamamaktadır. Bu sebeple de İTÇ II Dönemi'nin ortalarında tüm Yukarı Sakarya Ovası'nın batı kesimini elinde tutan siyasi gücün merkezi durumunda olduğunu düşündüğümüz Küllüoba'nın mimarisinin İTÇ'nin en son evrelerindeki durumu ne yazık ki tam anlamıyla takip edilebilir durumda değildir. İç Batı Anadolu'da Geç İTÇ II ya da Erken İTÇ III Dönemi'ne ait yüzey araştırmaları ile tespit edilmiş olan ama henüz kazılmamış büyük ölçekli yerleşmelerde çalışıldığında, Küllüoba'da kesintiye uğrayan mimari gelişimin devamı izlenebilecek; özellikle de şehirciliğin umulanın da ötesinde gelişme gösterdiğine dair veriler elde edilmesi bizim için hiç de sürpriz olmayacaktır. Özellikle Seyitömer'de Erken İTÇ III Dönemi'ne ait tabakalardan elde edilecek sonuçların çalışmamızı tamamlayacağını umut ediyoruz. Dolayısıyla bu tez çalışmasının, ileride konu ile ilgili yapılacak yeni araştırmalara sağlam bir altlık oluşturması, en büyük dileğimizdir.

KAYNAKÇA

Adams R.M.:

1972 “Patterns of Urbanization in Early Southern Mesopotamia”, *Man, Settlement and Urbanism* (Yay. Haz. P. Ucko, R. Tringham ve W. Dimbleby), s. 735-749.

Akurgal, E.:

1950 “Bayraklı Kazısı Önrapor”, *Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* 8/1, s. 4-51.

Aram-Stern, E.:

2004 *Die Frühbronzezeit in Griechenland. Mit Ausnahme von Kreta. Die Ägäische Frühzeit 2. Serie. Forschungsbericht 1975–2002. 2. Band, Teil 1. Veröffentlichungen der Mykenischen Kommission* 21, Viena.

Andreou, I. ve Andreou, Y.:

1991 “E Imvros sten Archaïoteta”, *Archaiologia* 41, s. 92-100.

Aravantinos, V. L.:

1986 “The EH II Fortified Building at Thebes: Notes on Its Architecture” (Yay. Haz. R. Hägg ve D. Konsola), *Early Helladic Architecture and Urbanization, Studies in Mediterranean Archaeology* LXXVI, Göteborg, s. 57-63.

Arı, İ., Eres Z., Demirtaş, A.:

2010 “Kanlıgeçit Açık Hava Müzesi: Trakya’da Bir İlk Tunç Çağ İç Kalesi”, *TÜBA-KED* 8, s. 229-240.

- Aslan, C. C.:
2000 *The Architectural Expression of Social Categories at Five Early Bronze Age West Anatolian Communities*, Ann Arbor.
- Atalay, İ.:
1997 *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, İstanbul.
- Bakır, G.:
1983 “Urfa/Klazomenai Kazısı 1981 Yılı Çalışmaları Raporu”, *Kazı Sonuçları Toplantısı IV*, Ankara, s. 63-68.
- Bakır, G. ve Anlağan, Ç.:
1981 “1979 Yılı Klazomenai Kazısı”, *Kazı Sonuçları Toplantısı II*, s. 87-90.
- Batziou-Efstathiou, A.:
2008 “Kastraki: A New Bronze Age Settlement in Achaea Phthiotis”, *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age*, Proceedings of the International Symposium (Yay. Haz. H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şahoğlu, R. Tuncel), s. 73-84.
- Bernabò-Brea, L.:
1955 “A Bronze Age House at Poliochni (Lemnos)”, *Proceedings of the Prehistoric Society*, Vol. XXI, s. 144-155.
- 1964 *Poliochni, citta preistorica nell'isola di Lemnos, Vol. I*, Roma.
- Bıçakçı, E.:

- 2006 “Tarih Öncesi Devirlerde Malzeme ve Mimarlık”, *Geçmişten Geleceğe Anadolu’da Malzeme ve Mimarlık*, XXII. Dünya Mimarlık Kongresi, İstanbul, s. 19-60.
- Bilgen, N.:
- 2008 “Seyitömer Höyüğü 2006 Yılı Kazısı”, *Kazı Sonuçları Toplantısı 29/1*, Ankara, s. 321-332.
- Bilgen, N.:
- 2009 “Seyitömer Höyüğü 2007 Yılı Kazısı”, 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 71-88.
- Bilgen, N., Coşkun, G., Bilgen, Z.:
- 2010 “Seyitömer Höyüğü 2008 Yılı Kazısı”, 31. *Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 341-354.
- Bittel, K. ve Otto, H.:
- 1939 *Demirci-Hüyük, eine vorgeschichtliche Siedlung an der phrygisch-bithynischen Grenze. Bericht über die Ergebnisse der Grabung von 1937*, İstanbul.
- Blackman, D. ve Branigab, K.:
- 1977 “An archaeological survey of the lower catchment of the Ayiofarango Valley”, *Annual of the British School at Athens* 72, s. 13-84.
- Blegen, C. W.:
- 1928 *Zygouries: A Prehistoric Settlement in the Valley of Cleonae*, Cambridge.

- 1963 *Troy and Trojans*, Londra.
- Blegen, C. W., Caskey, L. J., Rawson, M., Sperling, J.:
- 1950 *Troy I General Introduction The First and Second Settlements*, Princeton.
- Blegen, C. W., Caskey, L. J., Rawson, M.:
- 1951 *Troy II, The Third, Fourth and Fifth Settlements*, Princeton.
- Bossert, E. M.:
- 1967 "Kastry auf Syros", *Archaiologikon Deltion* 22, s. 53-76.
- Caskey, J. L.:
- 1954 "Excavations at Lerna, 1952-1953", *Hesperia* 23, American School of Classical Studies at Athens, s. 3-30.
- 1955 "Excavations at Lerna, 1954", *Hesperia*, Vol. 24/1, American School of Classical Studies at Athens, s. 25-49.
- 1956 "Excavations at Lerna, 1955", *Hesperia*, Vol. 25/2, American School of Classical Studies at Athens, s. 147-173.
- 1959 "Activities at Lerna 1958-1959", *Hesperia*, Vol. 28, American School of Classical Studies at Athens, s. 202-207
- 1964 *Greece, Crete and the Aegean Island in the Early Bronze Age*, Cambridge University Press.
- 1968 "Lerna in the Early Bronze Age", *American Journal of Archaeology* 72/4, s. 313-316.

Caskey, J. L. ve Blackburn, E. T.:

1997 *Lerna in the Argolid: A Short Guide*, American School of Classical Studies at Athens.

Child, G.:

1950 “The Urban Revolution”, *Town Planning Review* 21/1, s. 3-17.

1979 “The Urban Revolution”, *Ancient Cities of the Indus* (Yay. Haz. G. L. Possehl), s. 12-17.

Cookson, B. C.:

2008 “The houses from Ilıpınar Phase Z and VI compared”, *Life and*

Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia The Ilıpınar Excavations, Vol III (Yay. Haz. J Roodenberg ve S. Alpaslan Roodenberg), s. 149-203.

Cultraro, M.:

2004 “Island Isolation and Cultural Interaction in EBA Northern Aegean: a Case Study from Poliochni (Lemnos)”, *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 4.1, s. 15-27.

Çakalgöz, S.:

2000 *Seyitömer Höyük Erken Tunç Çağı Mimarisi ve Buluntuları*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Darkot, B., Tuncel, M.:

1988 *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İÜ Yayınları (2. Baskı), İstanbul.

- Dolukhanov, P.:
1998, *Eski Ortadoğu'da Çevre ve Etnik Yapı*, Çev. Suavi Aydın, İmge Kitapevi, Ankara.
- Doumas, C. G.:
1972 "Notes on early Cycladic Architecture", *Archäologischer Anzeiger* 87, s. 151–170.
2008 "The Aegean Islands and their Role in the Development of Civilisation", *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age*, Proceedings of the International Symposium (Yay. Haz. H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şahoğlu, R. Tuncel), Ankara, s. 131-140.
- Dova, A.:
2008 "Prehistoric Topography of Lemnos: The Early Bronze Age", *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age*, Proceedings of the International Symposium (Yay. Haz. H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şahoğlu, R. Tuncel), Ankara, s. 141-158.
- Dörpfeld, W.:
1902 *Troja und Ilion - Ergebnisse der Ausgrabungen in den vorhistorischen und historischen Schichten von Ilion 1870-1894*, Atina.
- Duru. R.:
1983 "Kuruçay Höyüğü Kazıları, 1982 Yılı Çalışma Raporu", *Anadolu Araştırmaları IX*, İstanbul, s. 13-89.

- 1995 “Bademağacı Kazıları 1993”, *Kazı Sonuçları Toplantısı XVII*, Ankara, s. 69-79.
- 1996a “Bademağacı Kazıları 1994”, *Kazı Sonuçları Toplantısı XVIII*, Ankara, s. 87-93.
- 1996b *Kuruçay Höyük II, 1978-1988 Kazılarının Sonuçları, Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri*, TTK Basımevi, V. Dizi, Sa. 44a, Ankara.
- 1997 “Bademağacı Höyüğü (Kızılkaya) Kazıları. 1993 Yılı Çalışma Raporu”, *Bulleten LX / 229*, Ankara, s. 783-800.
- 2000 “Bademağacı Kazıları 1997 ve 1998 Çalışma Raporu”, *Bulleten LXIV / 239*, Ankara, s. 187-212.
- 2001 “Bademağacı Kazıları. 1999 Yılı Çalışma Raporu”, *Bulleten LXIV*, Ankara, s. 583-598.
- 2002 “Bademağacı 2000-2001 Çalışma Raporu”, *Bulleten LXVI*, Ankara, s. 549-565.
- 2003 “Bademağacı Kazıları. 2000 ve 2001 Yılları Çalışma Raporu”, *Bulleten LXVI*, Ankara, s. 449-594.
- 2005 “Bademağacı Kazıları. 2002 ve 2003 Yılları Çalışma Raporu”, *Bulleten LXVIII*, Ankara, s. 519-560.
- 2008 *MÖ 8000'den MÖ 2000'e Burdur-Antalya Bölgesi'nin Altıbin Yılı*, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Monografi Dizisi 4.

Duru, R. ve Umurtak, G.:

- 2002 “Bademağacı Kazıları 2000”, 23. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 237-244.
- 2003 “Bademağacı Kazıları 2001”, 24. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 319-328.
- 2008 “Bademağacı Kazıları, 2006”, 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı-II*, Ankara, s. 187-196.
- 2009 “Bademağacı 2008 yılı Kazıları”, *ANMED* 2009-7, İstanbul, s. 15-21.
- 2010a “Bademağacı Kazıları, 2008”, 31. *Kazı Sonuçları Toplantısı 3*, Ankara, s. 261-268.
- 2010b, “Bademağacı 2009 yılı çalışmaları”, *ANMED* 2010-8, s. 19-25.

Efe, T.:

- 1994 “Eskişehir Yöresindeki Bazı Höyüklerde Saptanmış Olan İlk Tunç Çağı'na Geçiş Evresi Çanak Çömleği”, *Anadolu Araştırmaları* 13, İstanbul, s. 17-46.
- 1995 “1993 yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, XII. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 245-266.
- 1997a “New Concepts on Tarsus-Troy Relations at the Beginning of the EB3 Period”, XXXIV. *Uluslararası Assiriyoloji Kongresi*, İstanbul, s. 297-302.

- 1997b “1995 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, XIV-II *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 215-232.
- 1998 “Seyitgazi/Küllüoba 1996 Yılı Kazısı”, XIX. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 151-171.
- 1999 “Küllüoba 1997 Yılı Kazısı”, XX. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 165-182.
- 2000a “Küllüoba 1998 Yılı Kazısı”, XXI. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 117-128.
- 2000b “Seyitgazi/Küllüoba Kazısı”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi* (Yay. Haz. O. Belli), İstanbul, s. 118-122.
- 2001 “Küllüoba 1999 Yılı Kazısı”, XXII. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 105-118.
- 2002 “Küllüoba 2000 Yılı Kazısı”, XXIII. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 315-326.
- 2003a “Küllüoba and the Initial Stages of Urbanism in Western Anatolia”, *Ufuk Esin'e Armağan, Yakındoğu'da İlk Yerleşimler* (Yay. Haz. M. Özdoğan, H. Hauptmann ve N. Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 265- 282.

- 2003b “Pottery Distribution Within the Bronze Age of Western Anatolia and its Implications upon Cultural, Political (and Ethnic?) Entities”, *Homo Amatus Güven Arsebük İçin Armağan Yazıları* (Yay. Haz. M. Özbaşaran, O. Tanındı ve A. Boratav), İstanbul, s. 87-104.
- 2003c “Batı Anadolu Tunç Çağı Uygarlığının Doğuşu”, *ArkeoAtlas 2* (Yay. Haz. N. Karul), İstanbul, s. 92-129.
- 2003d “Küllüoba 2001 Yılı Kazısı”, 24. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 461-466,
- 2004a “Küllüoba Kazısı 2002 Yılı Çalışmaları”, 25. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 19-28.
- 2004b “Kültür Gruplarından Krallıklara: Batı Anadolu'nun Tarihöncesi Kültürel ve Siyasal Gelişim Profili”, *Colloquium Anatolicum III*, İstanbul, s. 15-29,
- 2005 “Küllüoba 2003 Yılı Kazı Çalışmaları”, 26. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 29-44.
- 2007 “The theories of the ‘Great Caravan Route’ between Cilicia and Troy: the Early Bronze Age III period in inland western Anatolia”, *Anatolian Studies* 57, s. 47–64.

Efe, T., İlaslı, A., Topbaş, A.:

1995 “Salvage Excavations of the Afyon Archaeological Museum, Part 1: Kaklık Mevkii, A Site Transitional to the Early Bronze Age”, *Studia Troica* Band 5, s. 357-399.

Efe, T. ve Ay-Efe, D.Ş.M.:

2001 “Küllüoba: İç Kuzeybatı Anadolu’da bir İlk Tunç Çağı Kenti; 1996-2000 Yılları Arasında Yapılan Kazı Çalışmalarının Genel Değerlendirmesi”, *TÜBA-AR* 4, s. 44-78.

2007 “The Küllüoba Excavations and the Cultural/Political Development of Western Anatolia Before the Second Millennium B.C”, *VİTA/HAYAT Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol’a Armağan* (Yay. Haz. M. Doğan-Alparslan, M. Alparslan, H. Peker), Ege Yayınları, İstanbul, s. 251-268.

Efe, T. ve Fidan, E.:

2008 “Complex II In the Early Bronze II Upper Town of Küllüoba Near Eskişehir”, *Anatolica* XXXIV, Leiden, s. 67-102.

Eimermann, E.:

2004 “Soundings at Early Bronze Age Hacılartep in the Iznik Region (NW Anatolia)”, *Anatolica* XXX, Leiden, s. 15-36.

Erkanal, H.:

- 1996 “Early Bronze Age Urbanization in the coastal Region of Western Anatolia/Eski Tunç Çağı’nda Batı Anadolu Sahil Kesiminde Kentleşme”, *Housing and Settlement in Anatolia A Historical Perspective / Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme*, İstanbul, s. 70-82.
- 1998 “1996 Liman Tepe Kazıları”, XIX. *Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 379-398.
- 1999 “Early Bronze Age Fortification Systems in Izmir Region/ Early Bronze Age Fortification Systems in İzmir Region”, *Aegaeum* 20, Studies in Aegean Archaeology Presented to Malcolm H. Wiener as he enters his 65 th Year. vol.1, s. 237-242.
- 2000 “1998 Liman Tepe Kazıları”, 21. *Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 251-262.
- 2001a “1999 Liman Tepe Kazıları”, 22. *Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 259-268.
- 2001b “Liman Tepe: Tarih Öncesi Ege Kültürlerine Yeni Bir Işık”, *Cogito* 28, s. 304-316.
- 2002 “Liman Tepe Kazıları”, *İzmir Kent Kültürü Dergisi* 5, s. 221-227.
- 2008a “Die Neue Forschungen in Bakla Tepe bei İzmir”, *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age*, Proceedings of the International Symposium (Yay. Haz. H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şahoğlu, R. Tuncel), Ankara, s. 165-178.

2008b “Liman Tepe: A New Light on the Prehistoric Aegean Cultures”, *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age*, Proceedings of the International Symposium (Yay. Haz. H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şahoğlu, R. Tuncel), s. 179-190, Ankara.

Erkanal, H. ve Artzy, M.:

2002 “2000 Yılı Liman Tepe Kazı Çalışmaları”, 23. *Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 375-388.

Erkanal, H., Artzy, M., Kouka O.:

2003 “2001 Yılı Liman Tepe Kazıları”, 24. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, Ankara, s. 423-437.

2004 “2001 Yılı Liman Tepe Kazıları”, 25. *Kazı Sonuçları Toplantısı 2*, s. 165-178, Ankara.

Erkanal, A. ve Erkanal, H.:

1983 “Vorbericht über die Grabungen 1979 im prähistorischen Klazomenai/Liman Tepe”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 1*, Ankara, s. 163-183.

Erkanal, H. ve Günel, S.:

1994 “1993 Liman Tepe Kazısı”, XVI. *Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 263-279.

1996 “1994 Liman Tepe Kazısı”, XVII. *Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 305-327.

1997 “1995 Yılı Liman Tepe Kazıları”, XVIII. *Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 231-260.

Erkanal, H. ve Hüryılmaz, H.:

- 1993 “1992 Liman Tepe Kazıları”, *XV/I Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 361-374.
- 1998 “1997 Liman Tepe Kazılar”, *XX/I Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 325-336.

Erkanal, H. ve Özkan, T.:

- 1997 “1995 Bakla Tepe Kazıları”, *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 261-280.
- 1998 “1996 Bakla Tepe Kazıları”, *Kazı Sonuçları Toplantısı XIX/I*, Ankara, s. 399-425.
- 1999 “1997 Bakla Tepe Kazıları”, *Kazı Sonuçları Toplantısı XX/I*, Ankara, s. 337-355.
- 2000 “1998 Bakla Tepe Kazıları”, *21. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 263-278.

Erinç, S.:

- 1977 *Vejetasyon Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü Yayını No 92, İstanbul. s. 13.

Eslick, C.:

- 1988 “Hacılar to Karataş: Social Organinazation in South-Western Anatolia”, *Mediterranean Archaeology* 1, s. 10-40.

Garstang, J.:

- 1953 *Prehistoric Mersin, Yümük Tepe in Southern Turkey*, Oxford.

- Gimbutas, M.:
1956 *The Prehistory of Eastern Europe, Part I*, Cambridge.
- Goldman, H.:
1937 “Excavations at Gözlükule-Tarsus 1936”, *American Journal of Archeology* 41/2, s. 262- 286.
1956 *Excavations at Gözlükule-Tarsus II From the Neolithic Through the Bronze Age*, Princeton.
- Goodman, B., Reinhardt, E., Erkanal, H., Artzy, M.:
2004 “Liman Tepe: Coastal Change and Coastal Settlement”, *Proceedings of the International Symposium on Earth System Sciences*, İstanbul, s. 173-180.
- Haider, P.:
1980 “Zum frühhelladischen Rundbau in Tiryns”, *Forschungen und Funde: Festschrift Bernard Neutsch* (Yay. Haz. F. Krinzinger, B. Otto, E. Walde-Psenner), Innsbruck Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck, s. 157-172.
- Hauptmann, H.:
1976 “Norşuntepe Kazıları 1972”, *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*, Ankara, s. 41-60.
- Harrison, S.:
1995 “Domestic Architecture in Early Helladic II: Some Observation on the Form of Non Monumental Houses”, *The Annual of the British School at Athens* 90, s. 23-40.

Hutchinson, R. W.:

1962 *Prehistoric Crete*, Baltimore.

Hüryılmaz, H.:

1998 “Gökçeada-Yenibademli Höyük 1996 Yılı Kurtarma Kazısı”,
XIX/1 Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, s. 357-377.

2000 “Gökçeada-Yenibademli Höyük 1998 Yılı Kazıları”, 21.
Kazı Sonuçları Toplantısı I, Ankara, s. 229-238.

2001 “Gökçeada-Yenibademli Höyük 1999 Yılı Kazıları”, 22. *Kazı
Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 247-258.

2002 “Yenibademli Höyük: Kuzeydoğu Ege Denizi’nde Bir Erken
Tunç Çağı Yerleşmesi”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Dergisi* 19/1, s. 27-44.

2003 “2001 Yılı Yenibademli Höyük Kazı Sonuçları”, 24. *Kazı
Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 95-104.

2004 “Gökçeada- Yenibademli Höyük’te Denizsel Troia I Kültürünün
İzleri”, *Anadolu/Anatolia Ek Dizi I/1-2*, s. 115-121.

2006 “Gökçeada- Yenibademli Höyük 2004 Yılı Kazıları”, 27. *Kazı
Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 261-272.

2009 “Gökçeada-Yenibademli Höyük 2007 Yılı Kazıları”, *Kazı
Sonuçları Toplantısı XXX/I*, Ankara, s. 241-254.

Hüryılmaz, H. ve Sevinç, N.:

1999 “1997 Gökçeada- Yenibademli Höyük Kazıları”, XX. *Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 311-324.

Ivanova, M.:

2008 *Befestigte Siedlungen auf dem Balkan, in der Ägäis und in Westanatolien, ca. 5000–2000 v. Chr.*, Tübinger Schriften Zur Ur-Und Frühgeschichtlichen Archäologie, Bd. 8.

İlâşlı, A.:

1992 “Karaoğlan Höyüğü Kurtarma Kazısı”, II. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Ankara, s. 95-103.

İzbırak, R.,

1972 *Türkiye I*, Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, İstanbul.

Jablonka, P.:

2001 “Şehrin Tahta Surları Troia II Aşağı Şehrinin Savunması”, *Troia: Düş ve Gerçek* (Yay. Haz. M. Korfmann), İstanbul, s. 391-394.

Joukowsky, M. S.:

1986 *Prehistoric Aphrodisias*, Louvain.

Karul, N.:

2009 “Kuzeybatı Anadolu’da Anahatlarıyla Neolitik-Kalkolitik Dönemler”, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler 28* (Yay. Haz. M. Doğan Alparslan ve A. Özdizbay), İstanbul, s. 1-7.

Keleş, R.:

1980 *Kentbilimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- Kepler, M.:
1986 *Mit Lehm gebaut. Ein Lehmhaus im Selbstbau.* Blok Verlag, Mönih.
- Klian, K.:
1986 “The Circular Buildings at Tiryns”, *Studies in Mediterranean Archaeology* LXXVI, s. 65-71.
- Konsola, D.:
1986 “Stages of Urban Transformation in the Early Helladic Period”, *Studies in Mediterranean Archaeology* LXXVI. s. 9-19.
- Konsola, N. N.:
1984a “Beobachtungen zum Wegenest in fröhelladischen Siedlungen”, *Archäologischer Anzeiger* (1984), s. 197-210.
1984b *E prôimê astikopoiêsê stous prôtoelladikous oikismous: systêmatikê analysê tôn charaktêristikôn tês*, Atina.
- Korfmann, M.:
1983 *Demircihüyük Die Ergebnisse Der Ausgrabungen 1975-1978 Band I, Architektur, Stragraphie und Befunde*, Mainz.
1986 “Beşik-Yassitepe; Beşik-Sivritepe ve Beşik Mezarlığı 1984 Ön Raporu”, *Kazı Sonuçları Toplantısı VII*, Ankara, s. 229-238.
1987 “Beşik-Yassitepe ve Beşik Mezarlığı 1985 Ön Raporu”, *Kazı Sonuçları Toplantısı VIII/1*, Ankara, s. 263-272.

- 1988 “Beşik-Yassitepe, 1986 Kazı Raporu”, *Kazı Sonuçları Toplantısı* IX/1, Ankara, s. 131-134.
- 1999 “1997 Troia Kazıları”, *Kazı Sonuçları Toplantısı* XX/1, Ankara, s. 357-370.
- 2000 “Troia MÖ 2. ve 3. Binyılda Ticaretin Kesişme Noktası, Yüksek Troia Kültürü ve Kıyusal Troia Kültürü İle İlgili Bilgiler”, *Düş ve Gerçek, TROIA*, (Yay. Haz. M. Korfmann), İstanbul, s. 355-368.
- Korfmann, M, Girgin Ç, Morçöl C ve Kılıç S.:
- 1995 “Kumtepe 1993: Report on the Rescue Excavation”, *Studia Troica* 5, Mainz am Rhein, s. 237-289.
- Koşay, H. Z.:
- 1934 “Ahlatlıbel Hafriyatı”, *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi* II, Ankara, s. 3-100.
- 1971 “Pulur (Sakyol) Kazısı 1969”, *Keban Projesi 1969 Çalışmaları* ODTÜ Keban Projesi Yayınları; Seri: 1; No: 2; TTK Basımevi, Ankara, s. 99-101.
- Koşay, H. Z., ve Sperling, J.:
- 1934 *Kumtepe Kazısı*, Ankara.
- 1936 *Troad'da Dört Yerleşme Yeri*, İstanbul.

Kouka, O.:

2002 *Siedlungsorganisation in der Nord- und Ostägäis während der Frühbronzezeit (3. Jt. v.Chr.)*, Rahden/Westf.

2008 “Zur Struktur der frühbronzezeitlichen *insularen* Gesellschaften der Nord- und Ostägäis: Ein neues Bild der sogenannten “Trojanischen Kultur”, *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age*, Proceedings of the International Symposium, (Yay. Haz. H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şahoğlu, R. Tuncel), s. 285-300. Ankara.

2010 “Third Millennium BC Aegean Chronology: Old and New Data from the Perspective of the Third Millennium AD”, *Tree-Rings, Kings, and Old World Archaeology and Environment Papers Presented in Honor of Peter Ian Kuniholm* (Yay. Haz. Sturt W. Manning ve Mary Jaye Bruce), Oxford, s. 133-150.

Kömürcüoğlu, E. A.:

1967 *Yapı Malzemesi olarak Kerpiç ve Kerpiç İnşaat Sistemleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

Lamb, W.:

1936 *Excavations at Thermi in Lesbos*, Atina.

1937 “Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar I”, *Archaeologica* 86, s. 1-64.

Layard, A. H.:

1853 *A Second Series of the Monuments of Nineveh*, Londra.

Lloyd, S. ve Mellaart, J.:

1962 *Beycesultan Volume I; The Chalcolitic and Early Bronze Age Levels*, Londra.

Lochner, I.:

2010 “Der Siedlungshügel von Aizanoi in vorrömischer Zeit”, *Aizanoi und Anatolien* (Yay. Haz. K. Rheidt), s. 22-37.

Mellaart, J.:

1959 “Notes on the Architectural Remains of Troy I and II”, *Anatolian Studies* 9, s. 131-162.

1961 “Early Cultures of the South Anatolian Plateau”, *Anatolian Studies* 11, s. 159-184.

Mansel, A. M.:

1963 *Ege ve Yunan Tarih*, TTK Yayınları, Ankara.

Mellink, M. J.:

1964 “Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1963”, *American Journal of Archeology* 68, s. 269-278.

1965 “Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1964”, *American Journal of Archeology* 69, s. 241-251.

1966a “Archaeology in Asia Minor”, *American Journal of Archeology* 70, s. 139-159.

- 1966b “Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1965”, *American Journal of Archeology* 70, s. 245-255.
- 1967 “Excavations at Karataş-Semayük and Elmalı”, *American Journal of Archeology* 71, s. 247-258.
- 1968 “Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1967”, *American Journal of Archeology* 72, s. 243-263.
- 1969 “Excavations at Karataş-Semayük and Elmalı”, *American Journal of Archeology* 73, s. 293-307.
- 1970 “Excavations at Karataş-Semayük and Elmalı, Lycia, 1969”, *American Journal of Archeology* 74, s. 245-253.
- 1974 “Excavations at Karataş-Semayük and Elmalı, Lycia, 1973”, *American Journal of Archaeology* 78, s. 351-359.
- 1989 “Anatolia and Foreign Relations of Tarsus in the Early Bronze Age”, *Anatolia and the Ancient Near East, Studies in Honour of Tahsin Özgüç* (Yay. Haz. K. Emre, M. Mellink, B. Hrouda, N. Özgüç), Ankara, s. 319-331.
- Meriç, R.:
1987 “1985 Yılı İzmir ve Manisa İlleri Yüzey Araştırması”, IV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 301-310.

- Moody, J.:
1987 *The Environmental and Cultural Prehistory of the Krania Region of West Crete*, Minnesota Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Mylonas, G. E.:
1959 *Aghios Kosmos: an Early Bronze Age Settlement and Cemetery in Attika*, Princeton.
- Naumann, R.:
1998 *Eski Anadolu Mimarlığı*, Tübingen.
- Nilsson, M.:
2004 *A Civilization in the Making, a contextual study of Early Bronze Age Corridor Buildings in the Aegean*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Department of Classical Archaeology and Ancient History Göteborg University, Göteborg.
- Nissen, H. J.:
1993 “The context of the Emergence of the Writing in Mesopotamia”, *Early Mesopotamia and Iran I* (Yay. Haz. J. Curtis), s. 54-71.
- Overbeck, J. C.:
1963 *A Study of Early Helladic Architecture*, Oklahoma.
- Özdoğan, M.:
2006a “Yeni Veriler Işığında Anadolu Mimarisinin Dünya Mimarisine Katkıları”, *Geçmişten Geleceğe Anadolu’da Malzeme ve Mimarlık*, XXII. Dünya Mimarlık Kongresi, s. 145-162. İstanbul.

2006b “Yakın Doğu Kentleri ve Batı Anadolu’da Kentleşme Süreci”, *Hayat Erkanal’a Armağan, Kùltürlerin Yansıması. Studies in Honor of Hayat Erkanal, Cultural Reflections*, Homer Kitabevi, İstanbul, s. 571-576.

Özdoğan, M., Parzinger, H. ve Karul, N.:

1997 “Kırklareli Höyüğü 1995 Yılı Kazısı”, 18. *Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 53-80.

Özdoğan, E., Schwarzberg, H. ve Özdoğan M.:

2007 “Kırklareli Höyüğü 2005 Yılı Çalışmaları”, 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı II*, Ankara, s. 253-268.

2010 “Kırklareli Höyüğü 2008 Yılı Çalışmaları”, 31. *Kazı Sonuçları Toplantısı II*, Ankara, s. 357-374

Özsait, M.:

1980 *İlkçağ Tarihinde Pisidya*, İstanbul.

Papabasileios, G.:

1910 *Peri tôn en Euboia archaiôn taohôn*, Athênai.

Papadopoulos, A. J. ve Kontorlı-Papadopoulou, S.:

2008 “Some thoughts on the Problem of Relations between the Aegean and Western Greece in the Bronze Age”, *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age*, Proceedings of the International Symposium (Yay. Haz. H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şahoğlu, R. Tuncel), Ankara, s. 411-426.

Parlama, L.:

1984 *H Skyros sti epochi tou Chalkou*, Atina.

2003 “Palamari of Skyros and the EBA Fortifications in the Aegean in The Prehistoric Research in Greece and its Perspectives”, *Theoretical and Methodological Considerations. Proceedings of International Symposium in the memory of D.R. Theocharis*, Thessaloniki, s. 281–287.

Pullen, D. J.:

1985 *Social Organization in Early Bronze Age Greece: A Multi Dimensionali Approach*, Ann Arbor.

1986 “A 'House of Tiles' at Zygouries? The Function of Monumental Early Helladic Architecture” (Yay. Haz. R. Hägg and D. Konsola), *Early Helladic Architecture and Urbanization Studies in Mediterranean Archaeology* 76, Göteborg, s. 79-84.

1994 *Artifact and Assemblage: The Finds from A Regional Survey of the Southern Argolid, Greece, vol. 1: the Prehistoric and Early Iron Age Pottery and the Lithic Artifacts* (Yay. Haz. Curtis Runnels, Daniel Pullen ve Susan H. Langdon), Stanford.

Sampsôn, A.:

1973-74 “Archaiotêtes kai mnêmeia Euboisas 1973-74, tychaia eurêmata politika: Manika”, *Archaiologikon Deltion* 29, s. 491-493.

- 1983 “O prôtoelladikos oikismos kai to nekrotafeio tês Manikas Chalkidas”, *Archaiologia* 6, s. 69-76.
- 1986 “Architecture and Urbanization in Manika”, “Early Helladic Architecture and Urbanisation”, *Studies in Mediterranean Archaeology* LXXVI (Yay. Haz. R. Hägg ve D. Konsola), s. 47-50.
- Säflund, G.:
1965 *Excavations at Berbati 1936-1937*, Stockholm.
- Schirmer, W.:
1971 “Überlegungen zu einigen Baufragen der Schichten I und II in Troja”, *Istanbuler Mitteilungen* 21, s. 1-43.
- Seager, R.:
1907 “Report of Excavations at Vasiliki, Crete in 1906”, *Universty of Pensslvania, Transactions Department of Archaeology* 2, s. 111-132.
- Seeher, J.:
1987 *Demircihöyük (die Keramik I)* Bant III/1, Mainz am Rheins.
- Sevin, V.:
2001 *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, TTK Yayınları, 6. Dizi, Ankara.

Shaw, J. W.:

1987 “The Early Helladic II Corridor House: Development and Form”, *American Journal of Archeology* 91/1, s. 59-79.

1990 “The Early Helladic II Corridor House: Problems and Possibilities” (Yay. Haz. P. Darce ve R. Treuil), *L'habitat égéen préhistorique*, Paris, s. 183-194.

Simson, R. H. ve Dickinson, O.T.P.K.:

1979 *A Gazetteer of Aegean Civilisation in the Bronze Age, Vol I, The Mainlands and Islands*, Göteborg.

Spyropoulos, T. G.:

1968 “Proistorikos synoikismos eis thesin Lithares Pyriou Thêbôn” *Athens Annals of Archaeology* 1, s. 140-143.

1969 “Lithares Thêbôn”, *Archaiologikon Deltion* 24 (A: Meletai), s. 28-46.

Spyropoulos, T. G. ve Tzavella-Evjen, H.:

1973 “Lithares: an Early Helladic Settlement Near Thebes”, *Athens Annals of Archaeology* 6, s. 371-375.

Şahoğlu, V.:

1997 *MÖ 3. Binde Anadolu-Kiklad İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- 2005 “The Anatolian Trade Network and the Izmir Region during the Early Bronze Age”, *Oxford Journal Of Archaeology* 24, s. 339-361.
- Themelis, P. G.:
- 1970 “Early Helledic Megaron in Akovitika Messenia”, *Athens Annals of Archaeology* III, s. 303-311.
- 1984 “Early Helladic Monumental Architecture”, *Athenische Mitteilungen* 99, s. 335-351.
- Theocharês, D. R.:
- 1951 “Anaskafê en Arafêni”, *Praktika tis en Athinai Archaiologikis Etaireias* (1951), s. 77-92.
- 1952 “Anaskafê en Arafêni”, *Praktika tis en Athinai Archaiologikis Etaireias* (1952), s. 129-151.
- 1953 “Anaskafê en Arafêni”, *Praktika tis en Athinai Archaiologikis Etaireias* (1953), s. 105-118.
- 1954a “Askêtario: prôtoel ladikê akropolis para tên Rafênan”, *Archaologiki Ephemeris* (1953-54 v. III), s. 59-76.
- 1954b “Anaskafê en Arafêni”, *Praktika tis en Athinai Archaiologikis Etaireias* (1954), s. 104-113.
- 1955 “Anaskafê en Arafêni”, *Praktika tis en Athinai Archaiologikis Etaireias* (1955), s. 109-117.

1959 “Ek tēs proistorias tēs Euboias kai tēs Skypou”, *Archaion Euboikôn Meletôn* 6, s. 279-328.

Theochari, M. ve Parlama, L.:

1997 “Palamari Skyros: The Early Bronze Age Fortified Settlement”, *Poliichni El’ Antica Età Del Bronzo Nell’Egeo Settentrionale*, s. 344–356.

Theochari, M., Parlama, L., Chatzipouliou, E.:

1993 “Kerameikē tēs Prōimēs Khalkokratias III apo to Palamari tēs Skyrou”, *Wace and Blegen: Pottery as Evidence for Trade in the Aegean Bronze Age 1939–1989*, Proceedings of the International Conference Held at the American School of Classical Studies (Yay. Haz. C. Zerner, P. Zerner ve J. Winder), Amsterdam, s. 187-193.

Tiné, S.:

1997 “Poliichni: Risultati e prospettive del nuovo pregetto di ricerca (1986-1996)”, *Poliichni El’ Antica Età Del Bronzo Nell’Egeo Settentrionale*, Atina, s. 34-57.

Topbaş, A., Efe, T., İlaslı, A.:

1998 “Salvage Excavations of the Afyon Archaeological Museum, Part II: The Settlement of Karaoğlan Mevkii and the Early Bronze Age Cemetery of Kaklık Mevkii”, *Anatolia Antiqua* VI, s. 21-94.

Tsountas, C.:

1899 “Kykladika II”, *Arehaiohgikt Evhtnieris* 1899, s. 73-134.

- Tuna, C.:
2008 *Orta Karadeniz Bölgesi Sahil Kesiminde Geleneksel Mimari, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.*
- Tuna, N.:
1986 “İonin ve Datça Yarımadası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 1984”, III. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 209-225.
- Turfan, R. ve Stewig, R.:
1970 *Kulturlandschaftsentwicklung In Westanatolien-Bati Anadolu'nun Kültürel Gelişmesi: Kartografik Bilgiler*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Tzavella-Evjen, H.:
1972 “The Lithares Idols”, *Athens Annals of Archaeology* 5, s. 467-469.
- Umurtak, G.:
2003 “Bademağacı “, *Arkeo Atlas 2* (Yay. Haz. N. Karul), İstanbul. s. 108.
- Ünlüsoy, S.:
2006 “Vom Reihenhause zum Megaron-Troia I bis Troia III”, *Troia Archaologie Siedlungshügnels und Seiner Landschaft* (Yay. Haz. Manfred Korfmann), Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern, s. 133-144.
- Walter, H.:
1983 *Die Leute im Alten Agina: 3000–1000 v.chr.*, Stuttgart.

Walter, H. ve Felten, F.:

1981 *Alt-Agina III Die Vorgeschichtliche Stad, Mainz/Rhein.*

Warner, J. L.:

1979 “The Megaron and Apsidal House in Early Bronze Age Western Anatolia”, *American Journal of Archeology* 83-2, s. 133-147.

1994 *Elmalı-Karataş II, The Early Bronze Age Village of Karataş, Bryn Mawr.*

Watrous, L. V.:

1994 “Review of Aegean Prehistory III: Crete from Earliest Prehistory through the Protopalatial Period”, *American Journal of Archaeology*, 98/4, s. 695-753.

Weiss, H.:

1986 *The Origins of Cities in Dry-Farming Syria and Mesopotamia in the Third Millennium, Guilford.*

Werner, K.:

1993 “The Megaron during the Aegean and Anatolian Bronze Age”, *Studies in Mediterranean Archaeology* CVIII, Jonsered.

Wiencke, M. H.:

1986 “Building BG at Lerna”, *Studies in Mediterranean Archaeology* 76, Early Helladic Architecture and Urbanization, Proceedings of a Seminar Held at the Swedish Institute in Athens (Yay. Haz. R. Hägg ve D. Konsola), Göteborg, s. 41-45.

2000 *A Preclassical Site in the Argolid 4: The Architecture, Stratification, and Pottery of Lerna III-I*, American School of Classical Studies, Princeton.

Yakar, J.:

1985 *The Later Prehistory of Anatolia, The Late Chalcolithic and Early Bronze Age I-II*, British Archaeological Reports 268, Oxford.

2000 *Ethnoarchaeology of Anatolia. Rural Socio-Economy in the Bronze and Iron Ages*, Monograph Series of the Institute of Archaeology of Tel Aviv University No. 17, Tel Aviv.

Zangger, E.:

1994 "Landscape Changes around Tiryns during the Bronze Age", *American Journal of Archaeology* Vol. 98/2, Archaeological Institute of America, s. 189-212.

Zois, A.:

1990 "Pour un schéma évolutif de l'architecture minoenne. Les fondations: Techniques et morphologie", *L'habitat égéen préhistorique* 19, s. 75-93.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Erkan Fidan

Doğum Tarihi: 09.03.1979

E-posta: erkanfidan@gmail.com

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi	2002
Yüksek Lisans	Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi	İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	2005
Doktora	Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi	İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	2011

Akademik Deneyim

2006 - : İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Araştırma Görevlisi.

Kazılar

Katılım Şekli	Yeri	Tarihi	Kurum
Öğrenci	Eskişehir-Küllüoba	1999	İ.Ü. Edebiyat Fak.
Öğrenci	Eskişehir-Küllüoba	2000	İ.Ü. Edebiyat Fak.
Öğrenci	Eskişehir-Küllüoba	2001	İ.Ü. Edebiyat Fak.
Öğrenci	Kütahya-Aizonoi	2001	Alman Arkeoloji Enst.
Arkeolog	Eskişehir-Küllüoba	2002	İ.Ü. Edebiyat Fak.
Arkeolog	Eskişehir-Küllüoba	2003	İ.Ü. Edebiyat Fak.
Arkeolog	Kütahya-Aizonoi	2003	Alman Arkeoloji Enst.

Arkeolog	Eskişehir-Küllüoba	2004	İ.Ü. Edebiyat Fak.
Arkeolog	Eskişehir-Küllüoba	2005	İ.Ü. Edebiyat Fak.
Arkeolog	Eskişehir-Küllüoba	2006	İ.Ü. Edebiyat Fak.
Arkeolog	Eskişehir-Keçiçayırı Kurtarma Kazısı	2006	Eskişehir Arkeoloji Müzesi
Arkeolog / Kazı Heyeti Üyesi	Eskişehir-Küllüoba	2007	İ.Ü. Edebiyat Fak.
Arkeolog / Kazı Heyeti Üyesi	Eskişehir-Keçiçayırı Kurtarma Kazısı	2007	Eskişehir Arkeoloji Müzesi
Arkeolog / Kazı Heyeti Üyesi	Eskişehir-Küllüoba	2008	İ.Ü. Edebiyat Fak.
Arkeolog / Kazı Heyeti Üyesi	Eskişehir-Keçiçayırı Kurtarma Kazısı	2008	Eskişehir Arkeoloji Müzesi
Arkeolog / Kazı Heyeti Üyesi	Eskişehir-Küllüoba	2009	İ.Ü. Edebiyat Fak.
Arkeolog / Kazı Heyeti Üyesi	Eskişehir-Keçiçayırı Kurtarma Kazısı	2009	Eskişehir Arkeoloji Müzesi
Arkeolog / Kazı Heyeti Üyesi	Eskişehir-Küllüoba Kazısı	2010	İ.Ü. Edebiyat Fak.

Yayınlar

Uluslararası diğer hakemli dergilerde yayımlanan makaleler

- 2006 “Pre-Middle Bronze Age Metal Objects from Inland Western Anatolia (A Typological and Cronological Evaluation)”, *Anatolia Antiqua* XIV, s. 15-43 (T.Efe ile birlikte).

2008 “Complex II in the EB II Upper Town of Küllüoba Near Eskişehir”,
Anatolica XXXIV, s. 67-102, Leiden, (T.Efe ile birlikte).

**Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında (*Proceedings*)
basılan bildiriler**

Baskıda “The Significance of the Keçiçayırı Excavations in the
Prehistory of
Inland Northwestern Anatolia”, *The IIIrd International Symposium of
Archaeology (Archaeological Research in Western Central Anatolia)*
(T.Efe ve D.Sarı ile birlikte).

Ulusal hakemli dergilerde yayınlanan makaleler

2006 “Waffen aus Metall vor der Mittleren Bronzezeit im Inland
Westanatoliens”, *Colloquium Anatolicum V*, s. 91-106.

Diğer yayımlar

2006 “Batı Anadolu’nun İlk Kenti: Küllüoba”, *National Geographic*, Mayıs
2006, s. 34.

2007 “TULİYA I”, (Kitap Tanıtımı) *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü
Haberler 24*, İstanbul.

2008a “Taşların Dili”, *National Geographic*, Şubat 2008, s. 50.

2008b “Küllüoba Kazı Çalışmaları-2007”, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü
Haberler 26*, s. 26.

2009 “Keçiçayırı Kurtarma Kazısı”, *Önasya Arkeolojisi Bülteni 1*, s. 6.

- 2010a “Küllüoba Kazıları 2009”, *Önasya Arkeolojisi Bülteni* 2, s. 6.
- 2010b “Keçiçayırı Kurtarma Kazısı 2009”, *Önasya Arkeolojisi Bülteni* 2, s. 7.
- 2010c “The IIIrd International Symposium of Archaeology (Archaeological Research in Western Central Anatolia)”, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler* 30, s. 19-20.

Bildiriler

“İç Batı Anadolu Orta Tunç Çağı Öncesi Metal Eserler” (**Poster**), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 3. Arkeolojik Kazı ve Araştırmalar Toplantısı*, Nisan 2003, Vezneciler Kuyucu Murat Paşa Medresesi.

“M.Ö. 2. Binyıl Öncesi İç Batı Anadolu Madeni Aletleri” (**Sunum**), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 6. Arkeolojik Kazı ve Araştırmalar Toplantısı*, 8-10 Mayıs 2006, Vezneciler Kuyucu Murat Paşa Medresesi.

“Küllüoba Kazıları 2006” (**Sunum**), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 7. Arkeolojik Kazı ve Araştırmalar Toplantısı*, 30 Nisan-2 Mayıs 2007, Vezneciler Kuyucu Murat Paşa Medresesi.

“Küllüoba Kazıları 2007” (**Sunum**), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 8. Arkeolojik Kazı ve Araştırmalar Toplantısı*, Mayıs 2008, Vezneciler Kuyucu Murat Paşa Medresesi.

“Küllüoba Kazıları 2008” (**Sunum**), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 9. Arkeolojik Kazı ve Araştırmalar Toplantısı*, 15-17 Nisan 2009, Vezneciler Kuyucu Murat Paşa Medresesi.

“The Significance of the Keçiçayırı Excavations in the Prehistory of Inland Northwestern Anatolia”, (**Sunum Efe T. ve Sarı D. ile birlikte**) *The IIIrd International Symposium of Archaeology (Archaeological Research in Western Central Anatolia)* 8-9 Mart 2010 Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Merkez Kampüsü.

Projeler

- 2004 İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi **Yüksek Lisans Tez Projesi**, Proje no: T-370/08032004, Yürütücü.
- 2007 “Küllüoba Kazısı, 2007”, **İstanbul Üniversitesi Bilim no: 542** Yardımcı Araştırmacı.
- 2008 “Küllüoba Kazısı, 2008”, **İstanbul Üniversitesi Bilim No:2088**, Yardımcı Araştırmacı.
- 2009 “Küllüoba ve Keçiçayırı Kazıları, 2009”, **İstanbul Üniversitesi, Bilim no: 3266**, Yardımcı Araştırmacı.
- 2010 “Küllüoba’da Şehirciliğin Gelişimi ile İlgili Kazı Çalışmaları”, **İstanbul Üniversitesi Bilim No:542**, Yardımcı Araştırmacı.
- 2010-2011 İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi **Doktora Tez Projesi**, Proje no: 6541, Yürütücü.

Ödüller

- 2004 Almanya'nın Tübingen kentinde Eberhard Karls Universität'ta Prof. Dr. Manfred Korfmann'ın davetiyle Yüksek Lisans tez çalışmasıyla ilgili araştırma ve aynı üniversiteye bağlı Internationale Sprachprogramme'de temel Almanca eğitimi.
- 2006 İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi **“Başarılı Araştırmacı Ödülü”**.
- 2009 Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED) **“2009 yılı Doktora Araştırma Bursu”**.
- 2010 Türk-Amerikan İلمي Araştırmalar Derneği (ARIT) **“2010 yılı Araştırma Bursu”**.